

ISSN 978-966-7425-97-5

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Володимира Гнатюка

Періодичне видання 1(27) 2017

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія: Мовознавство

Тернопіль – 2017

ББК 81.4
Н 34

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. – Вип. 1 (27) 2017. – 370 с.

Друкується за ухвалою вченої ради
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
від 30 серпня 2017 року (протокол № 1)

Редакційна колегія:

Вільчинська Т. П. – доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор)
Німчук В. В. – доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Грещук В. В. – доктор філологічних наук, професор
Скаб М. В. – доктор філологічних наук, професор
Струганець Л. В. – доктор філологічних наук, професор
Задорожна І. П. – доктор педагогічних наук, професор
Емілія Недкова – доктор філологічних наук, професор (Болгарія)
Ришард Купідура – доктор філологічних наук (Польща)
Анна Будзяк – доктор філологічних наук, професор
Бачинська Г. В. – кандидат філологічних наук, доцент

Адреса редакції:

46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, тел. (0352) 435865

Періодичне видання. Виходить двічі на рік з травня 1998 року.
Засновник і видавець Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України
(наказ МОН № 515 від 16.05.2016) за спеціальністю «філологічні науки» (українська мова)

ISSN 978-966-7425-97-5

© Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, 2017

ЗМІСТ

Григорій Аркушин АНТРОПОНІМІКОН КАНАДІЙСЬКИХ УКРАЇНЦІВ ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ ІМІГРАЦІЇ (за романом У. Самчука «На твердій землі»)	8
Яна Афадеєва СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА ПРИЗВИЩ МЕШКАНЦІВ НОВОУШИЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	13
Вероніка Баньої ЗАКАРПАТСЬКІ МІКРОТОПОНІМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ УЖА, УТВОРЕНІ ВІД ГІДРОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	17
Галина Бачинська, Марія Тишковець ФОНЕТИЧНІ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАГМОНІМІВ (на матеріалі кондитерських виробів).....	22
Наталія Бербер МЕТАФОРИЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЕТОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС	27
Наталія Бияк ТРАДИЦІЇ НАЙМЕНУВАННЯ УКРАЇНИ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ НІМЕЦЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ).....	32
Євгенія Біла МОДАЛЬНІСТЬ АРОМАТОНІМІВ	36
Евеліна Боєва ПОЕТОНІМІЯ У РОМАНІ «МОСКОВІАДА» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	42
Володимир Буда ОНІМНІ ПЕРИФРАЗИ ЯК ЗАСІБ ОЦІННОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН».....	47
Тетяна Варбанець МОТИВАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ВІРТУАЛІМІФОНІМІВ	50
Ольга Васильєва АНГЛОМОВНІ ОНІМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КВІТКОВИХ КОМПОЗИЦІЙ: СТРУКТУРНИЙ ТА СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІРИ	54
Анастасія Вегеш ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ОБРАЗОТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ РОМАНУ «КЛЮЧ» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА	58
Наталія Венжинович63 ФРАЗЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ.....	63
Святослав Вербич РОЛЬ ІСТОРИЧНОГО ЧИННИКА В ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ОЙКОНІМІЇ....	67
Оксана Вербоовецька ІНДИВІДУАЛЬНІ ПРИЗВИСЬКА, МОТИВОВАНІ ВНУТРІШНІМИ ОЗНАКАМИ ТА ОСОБЛИВОСТЯМИ ПОВЕДІНКИ НОСІЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ)	72

Наталя Вирста ПРИЗВИЩА ПОКУТТЯ, МОТИВОВАНІ ХРИСТИЯНСЬКИМИ ІМЕНАМИ (МОРФОЛОГІЧНІ ДЕРИВАТИ).....	77
Тетяна Вільчинська ПОЕТИКА ОНИМА БОГОРОДИЦЯ В САКРАЛЬНИХ ТЕКСТАХ Б.- І. АНТОНІЧА.....	83
Інна Волянюк СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ОНОМАСТИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ ОЙКОНІМІЇ ПІВНІЧНОЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ ХХ СТ.).....	88
Тетяна Врублевська ГІДРООБ'ЄКТИ ПОДІЛЛЯ У ПРОЗІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА	92
Ірина Гаврилук ЛЕГЕНДА ПРО ЛЬЙОРОНУ: ПРОБЛЕМА СИМВОЛІКИ ІМЕН ЖІНОЧИХ ВОДНИХ БОЖЕСТВ У ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МІФОЛОГІ. ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	97
Леся Гапон, Стефанія Лісняк Я. РУДНИЦЬКИЙ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ОНИМІВ У КАНАДІ.....	103
Наталія Григоруk МОРФОЛОГІЧНИЙ СЛОВОТВІР ВЛАСНИХ НАЗВ СПОРТИВНИХ КОМАНД.....	108
Василь Грещук, Валентина Грещук ЛІСРОЗРОБНА ЛЕКСИКА У СЛОВНИКУ «ГУЦУЛЬСЬКА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ».....	112
Любов Дика ОСОБЛИВОСТІ ДЕРИВАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ОЙКОНІМІВ ВІННИЧЧИНИ (НАЗВИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ НА -ИЦЯ (-ОВИЦЯ))	118
Юлія Драган ФОЛЬКЛОРНІ МОТИВИ У МОВОТВОРЧОСТІ А. КАЩЕНКА	122
Ірина Єфименко МАТЕРІАЛИ ДО «ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ»	126
Галина Зимовець ЕРГОНІМИ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ	131
Ірина Ільченко ОНИМИ В ЛІРИЦІ В. А. ЧАБАНЕНКА ЯК ЧАСОПРОСТОРОВІ МАРКЕРИ.....	136
Максим Карпенко СЛОВОТВІР АНГЛОМОВНИХ САЙТОНІМІВ	141
Олена Карпенко, Валерія Серебрякова ФУНКЦІЇ ПОЕТОНИМІВ У ФЕНТЕЗІЙНІЙ ПРОЗІ	147
Ольга Карпенко З УКРАЇНСЬКОЇ ОЙКОНІМІЇ КИЇВЩИНИ: ЕТИМОЛОГІЧНІ КОМЕНТАРІ. ІІ.....	154
Світлана Ковтюх СОЦІОНОМАСТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕЙМЕНУВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....	160
Дар'я Козловська ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЕТОНИМІВ У РОМАНІ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО «БОРА»	166

Наталія Колесник ФОЛЬКЛОРНИМ ГОСПОДЬ У ПАРАДИГМІ БОЖИХ НАЙМЕНУВАНЬ	170
Віра Котович ОЙКОНІМИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ НА -ІВКА: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ... 175	175
Людмила Кравченко, ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ І ПРОВУЛКІВ У РОМАНІВСЬКОМУ РАЙОНІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	184
Тетяна Крупеньова, Тетяна Курило ОЙКОНІМІЯ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ-ПОСТМОДЕРНІСТІВ.....	190
Зоряна Купчинська АРХАЇЧНІ ОЙКОНІМИ НА *-ьскъ: ВЕРХНЄ ТА СЕРЕДНЄ ПРИДНІСТЕР'Я (ХІ– XXI СТ.).....	194
Оксана Лавер ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО КОЛОРИТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ Ю. СТАНИНЦЯ «ЮРА ЧОРНИЙ»)	199
Галина Лукаш АМПЛІТУДА СЕМАНТИЧНОГО РОЗШИРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ	204
Василь Лучик СЛОВ'ЯНСЬКА ОНОМАСТИКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	210
Оксана Михальчук ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ: ВЛАСНІ ІМЕНА ЛЮДЕЙ	213
Оксана Нестерчук СЛОВОТВІР ВАРІАНТІВ ІМЕН РОМАНУ В. ЛИСА «ДІВА МЛИНИЦА».....	220
Василь Німчук БУКОВЕЛЬ ЧИ БУКОВ'ЯЛЬ?	224
Анжеліка Обручар СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІДРОНІМІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАДТИССЯ	227
Юрій Осінчук СТРУКТУРНІ ТИПИ МІКРОТОПОНІМІВ РАДЕХІВЩИНИ (ДВОСЛІВНІ, БАГАТОСЛІВНІ ТА ПРИЙМЕННИКОВІ МІКРОТОПОНАЗВИ)	231
Любов Осташ ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ ЕЛЕМЕНТИ У ЧЕСЬКОМУ АНТРОПОНІМІКОНІ	235
Наталія Павликівська УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ПСЕВДОНІМІЯ ХХ (1929–1959 рр.) – поч. ХХІ СТОЛІТЬ	239
Галина Панчук НОМІНАЦІЙНЕ АНТРОПОНІМНЕ ПОЛЕ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ АНДРІЯ СОДОМОРИ «ЛІНІЯМИ ДОЛІ»)	244
Олеся Полянiчко СТРУКТУРНА ТИПОЛОГІЯ КОСМОПОЕТОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОЇ ПРОЗИ)	249
Ірина Процик «...ТРЕБА ЩЕ БУДЕ ПОДУМАТИ ПРО НАЗВУ». НОМІНАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КОМАНД У ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ	252

Оксана Проць МІКРООЙКОНІМІЯ ПІВНОЧІ ЛЬВІВЩИНИ	261
Ярослав Редька БІНАРНІ ОПОЗИЦІЙНІ ПАРИ ВЕРХНІЙ (ВИЩІЙ, ВИЖНІЙ, ГОРІШНІЙ) – НИЖНІЙ (ДОЛІШНІЙ, НИЖЧИЙ) – СЕРЕДНІЙ НА ОЗНАЧЕННЯ РОЗМІРНО-ПРОСТОРОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОЙКОНІМІЇ	266
Наталія Рутьова МИ І НАШІ ПРИЗВИЩА	272
Ніна Свистун ДИНАМІКА ШИРОКОВЖИВАНИХ ЖІНОЧИХ ОСОБОВИХ ІМЕН МІСТА ТЕРНОПОЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	277
Олена Сидоренко ІНШОМОВНИЙ КОМПОНЕНТ В УКРАЇНСЬКИХ ЕРГОНІМАХ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ ГОТЕЛІВ).....	281
Олеся Сколоздра-Шенітко ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАНКОВИХ ГЕРОЇНЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ АНТРОПОНОМІНАЦІЇ ..	285
Наталія Сокіл-Клепар ВАРІАНТНІСТЬ МІКРОТОПОНІМІВ КАРПАТ	291
Наталія Торчинська ДІАЛЕКТНА ОСНОВА ОЙКОНІМІЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ	295
Михайло Торчинський ВЛАСНІ НАЗВИ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ: СТРУКТУРА, ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	299
Марія Федурко ОНІМНИЙ ПРОСТІР ШЕВЧЕНКОВОГО ЩОДЕННИКА: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ВИМІР .	304
Світлана Форманова АНТРОПОНІМІЯ У РОМАНІ «ЗАПИСКИ КИРПАТОГО МЕФІСТОФЕЛЯ» В. В. ВИННИЧЕНКА.....	309
Олександр Хвіщук НОВОВОЛИНСЬКІ ПРИЗВИЩА НЕОДНОЗНАЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ (Бак–Бук)	314
Інна Царалунга СЛОВОЗМІННА ВАРІАТИВНІСТЬ ВЛАСНИХ НАЗВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ГРАМОТ XV СТ.	321
Марина Цілина УКРАЇНСЬКІ АЛЬБОМОНІМИ: СТРУКТУРА, МОТИВАЦІЯ, СЕМАНТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ.....	328
Ганна Шотова-Ніколенко ТОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ І ЗМІНИ ЧАСОПРОСТОРУ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ.....	331
Віктор Шульгач РЕФЛЕКСИ псл. * <i>BORD</i> - У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ АНТРОПОНІМІЇ.....	335
Наталія Шульська НОМІНАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗИВНИХ ІМЕН БІЙЦІВ АТО, УЖИВАНИХ У МОВІ ЗМІ.....	342

Оксана Ющишина	
ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ І ПРИЗВИЩА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ XVII–XXI ст., МОТИВОВАНІ АПЕЛЯТИВАМИ З НЕОСОБОВИМ ЗНАЧЕННЯМ	348
Анатолій Янчишин	
ВЛАСНІ НАЗВИ АВТОМОБІЛІВ У СЛЕНГОВОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ	353
Роксолана Яцків	
ІМЕНА БОГА ТА БІБЛІЙНИХ ПЕРСОНАЖІВ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО	357
Леся Ящук	
ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ ЖИТОМИРЩИНИ XVI–XVI СТ. ІЗ СУФІКСОМ -ЕН(Я)	362
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	367

АНТРОПОНІМІКОН КАНАДІЙСЬКИХ УКРАЇНЦІВ ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ ІМІГРАЦІЇ (за романом У. Самчука «На твердій землі»)

Проаналізовані імена та прізвища героїв роману У. Самчука «На твердій землі», що творили основу третьої хвилі імміграції українців у Канаді. Якщо більшість першої та другої хвиль становили західняки, то у третій були представники різних регіонів України, зокрема і Харківщини, як головні герої твору Павло та Лена.

Оскільки серед переселенців ще були відсутні кровні та родинні зв'язки, то й їхні імена вжиті переважно в повній офіційній формі: із восьми найменувань чоловічого іменника варіанти засвідчені лише від Михайло (Мишко, Михась та російзм Мішка), а із тринадцяти жіночого – варіанти Валя, Зіна, Оксанка, Катря, Катруся, Катрусенька, Маня, Оля, Лена, Леночка.

Прізвища іммігрантів утворені переважно суфіксальним (Данилів, Коваленко, Сенишин, Семків) та лексико-семантичним (Бояр, Гуменний, Дуб, Лисий, Парфен, Спритна) способами і представляють усі регіони України.

Ключові слова: Канада, канадійський, імміграція, антропоніми, усічення, суфіксальне і лексико-семантичне словотворення.

Григорій Аркушин. АНТРОПОНИМИКОН КАНАДСКИХ УКРАИНЦЕВ ТРЕТЬЕЙ ВОЛНЫ ИММИГРАЦИИ (ПО РОМАНУ У. САМЧУКА «НА ТВЕРДОЙ ЗЕМЛЕ»)

Проанализированы имена и фамилии героев романа У. Самчука «На твердой земле», представляющие основание третьей волны иммиграции украинцев в Канаде. Если большинство первой и второй волн составляли «западники», то в третьей были представители разных регионов Украины, в том числе и Харьковщины, как главные герои произведения Павел и Лена.

Поскольку среди переселенцев еще отсутствовали кровные и родственные связи, то и их имена преимущественно в полной официальной форме: с восьми мужских наименований варианты зафиксированы только от Михайло (Мишко, Михась и Мишка), а с тринадцати женских – варианты Валя, Зина, Оксанка, Катря, Катруся, Катрусенька, Маня, Оля, Лена, Леночка.

Фамилии иммигрантов образованы преимущественно суффиксальным (Данилів, Коваленко, Медик, Сенишин, Семків) и лексико-семантическим (Бояр, Гуменний, Дуб, Лисий, Парфен, Спритна) способами и представляют все регионы Украины.

Ключевые слова: Канада, канадский, иммиграция, антропонимы, усечение, суффиксальное и лексико-семантическое словообразование.

Hryhorii Arkushyn. ANTHROPONYMYCON OF UKRAINIAN CANADIANS IN THE THIRD WAVE OF IMMIGRATION (BASED ON ULAS SAMCHUK'S NOVEL «NA TVERDIY ZEMLI»)

The names and surnames of the characters in the novel «Na Tverdii Zemli» («On Solid Ground») by Ulas Samchuk that formed the majority of the third-wave Ukrainian immigrants to Canada have been analyzed. If westerners constituted the majority of the first- and the second-wave immigrants, the third wave was formed by representatives from different regions of Ukraine. In particular, the main characters Pavlo and Lena were the representatives of Kharkiv region.

Since the immigrants were not related through consanguinity or affinity at that time, their names are used mainly in the full official form: out of eight male names used, only versions of the name Михайло occurred (Мишко, Михась and the Russianism Мішка), and out of thirteen female names, the names Валя, Зіна, Оксанка, Катря, Катруся, Катрусенька, Маня, Оля, Лена, Леночка occurred.

Suffixation (Данилів, Коваленко, Медик, Сенишин, Семків) and lexico-semantic derivation (Бояр, Гуменний, Дуб, Лисий, Парфен, Спритна) have been found to be the prevailing ways of immigrants' surnames formation. The surnames represent all regions of Ukraine.

Keywords: Canada, Canadian, immigration, anthroponyms, clipping, suffixation, lexico-semantic word formation.

Твори відомого волинянина Уласа Самчука добре знані читачеві й докладно проаналізовані літературознавцями та мовознавцями, адже в них зображений цілий світ українського народу, тому вони стали своєрідною енциклопедією нації, а народна мова в них виграє всілякими барвами, надаючи своєрідної «самчуковості» не тільки апелятивам, а й онімам, зокрема антропонімам.

Серед Самчукових творів в Україні дещо менш відомий роман «На твердій землі», бо, здається, він ще не був перевиданий на батьківщині, через що не став предметом докладного аналізу людських найменувань, насамперед антропонімів.

Постановка проблеми. У романі «На твердій землі» описано вростання українців у канадський ґрунт у середині ХХ століття, і саме через їхнє сприйняття показано утвердження Канади як держави. Кожна хвиля імміграції українців додавала нові сили у розбудову цієї північноамериканської країни, не була винятком і третя хвиля, початок якої припадав на закінчення Другої світової війни і тривав до шістдесятих років. Твір, як наголошує автор, *«Присвячується пам'яті столітніх роковин об'єднання провінцій Канади та 75-літніх роковин поселення українців у цій країні – з почуттям глибокої пошани до їх творчого, будуючого і організуючого генія»* [7, с. 3]. Чи змогли переселенці і тут залишитися українцями, чи зберегли свої звичаї та традиції і, зокрема, чи зберегли успадковані від предків антропоніми, тобто чи існує українність «третьохвильовиків»? На всі ці запитання дає відповідь автор вустами головного героя Данилова Павла Івановича, від імені якого ведеться розповідь.

Як правило, мовознавці, характеризуючи мовлення нових поселенців, здебільшого звертають увагу на адаптацію англіцизмів в українському середовищі Канади та вживання українізмів у мовленні сучасних канадійців [1; 2; 3; 4; 6], а імена та прізвища ще не були об'єктами докладного аналізу.

Мета статті – проаналізувати антропоніми третьої хвилі переселенців з України, яких змальовано в романі «На твердій землі».

Безперечно, у цьому творі багато автобіографічного матеріалу самого письменника, який теж, як і персонажі твору, шукав твердого ґрунту й опори в житті: *«Мене вирвано з одного півкулля, пересаджено на друге, поставлено лицем до заходу і чи прийметься моє порване коріння, чи встигну зацвісти, відцвісти і дати овоч? Чи зможу писати, відділений від рідної мови океаном, континентом, Кремлем, Сталіном, дивізіями, арміями? Проти мене Маркс, Ленін, зграї відьом і гора забобонів»* [7, с. 226], адже сюди прибула різношерста публіка – *«колишні хлібороби України, всілякі в'язні всіляких тюрем, таборяни Ді-Пі, націоналісти, соціалісти, монархісти, праві, ліві...»* [7, с. 52], тому *«наша етнічна група рясніла безліччю потрібних і менш потрібних партій, груп, парафій, товариств, скрізь вимагалося ділових людей...»* [7, с. 71], а ще *«між нами роїлося від підозрілих суб'єктів, етикетки агентів роздавались направо й наліво, певним політичним чинникам смертельно залежало на тому, щоб нас тут спаралізувати і обезвладнити»* [7, с. 107], *«ці люди вдають патріотів, не будучи патріотами, хочуть замазати якісь свої гріхи перед совєтами і грають в лотерею зради на два боки»* [7, с. 200–201].

І якщо першою та другою хвилею еміграції допливали здебільшого західняки-«западенці», то вже третю представляли вихідці з різних регіонів України. У романі докладно описано групу іммігрантів, що були знайомі ще з європейських таборів Ді-Пі*, серед яких і головний персонаж твору Павло.

Словами *наша етнічна група* [7, с. 71], *наша етнічна громада* [7, с. 219], *наша етнічна преса* [7, с. 134] автор підкреслював самоорганізованість українців у нових місцях проживання,

*І. Огієнко подає таке пояснення цієї аббревіатури: «Діпі – з ініціалів англ. слів Displaced Persons – переміщені особи. Так американська влада офіційно називала тих людей, що були гітлерівською владою під час 2-ої світ. війни насильно вивезені з різних країн у Німеччину на фізичну роботу» [5, с. 341], пор. уточнення з Вікіпедії: «Табори переміщених осіб або Табори Ді-Пі – скупчення «переміщених осіб» на території Західної Німеччини й Австрії, окупованих з 1945 американськими, британськими й французькими військами. У таких таборах у реквізованих військових казармах, воєнних робітничих оселях, школах тощо, в 1947 перебувало 1,6 млн. біженців (в основному зі Східної і Південно-Східної Європи) – в тому числі близько 200 000 українців». У. Самчук життя в цих таборах описав у творі «Плянета Ді-Пі. Нотатки й листи» (Вінніпег, 1979).

оскільки це об'єднання досить відчутно відрізнялося від інших груп, бо ж «ми люди сходу, відкритого серця, прості й не скомпліковані» [7, с. 266] жили гаслом «свій до свого по своє» [7, с. 28].

Виклад основного матеріалу. Привезені іммігрантами антропоніми, традиційні для українців, активно функціонували і в новому середовищі. Зазначимо, що найбільш уживаними були офіційні форми імен, а не їхні варіанти, як то буває у побутовому мовленні, очевидно, це тому, що переселенці ще не були пов'язані кровними чи родинними зв'язками і не всі «обзавелися» дітками.

Чоловічий іменник роману невеликий – всього 8 традиційних для українців імен: *Антін, Іван* (два різні персонажі), *Макар, Михайло, Олександр, Павло, Степан, Філімон*, серед них лише ім'я *Михайло* засвідчено з усічено-суфіксальними варіантами – *Мишко* і *Михась* та ще російське запозичення *Мишка* || *Мішка*, яке було досить поширене в той час серед східняків.

У жіночому іменнику тринадцять імен: *Валя, Галина, Зіна, Ірина, Катерина, Лариса, Лідія, Марія, Марта, Надія, Оксанка, Олена, Ольга*. Серед цього переліку знаходимо лише варіанти таких імен: *Валя* і *Зіна* (утворено за допомогою апокопи) та *Оксанка* (суфіксація), які у творі не мають повних офіційних форм, а ім'я *Катерина*, яку господиня іменувала *міс Кетрен*, у звертаннях Павла – це *Катря* (синкопа та апокопа), *Катруся* (синкопа та апокопа + суфіксація), *Катрусенька* (синкопа та апокопа + суфіксація). З варіантами вжиті й імена *Марія* > *Маня* (апокопа + суфіксація), *Ольга* > *Оля* (апокопа), *Олена* > *Лена* (афереза), *Леночка* (афереза + суфіксація). Закоханий в Олену головний персонаж вирішує так: «Моя Олена, яку буду звати автентично Леною» [7, с. 72], тобто так, як її іменували вдома на Східній Україні, усікши перший звук і замінивши [л'] на [л]. Для головного героя вона і земна істота, і божественна: «Здобути позиції трилінійної вимірливості і разом не затратити однієї прямолінійності – дуже нелегке завдання молодій, гнучкій, хтиво-привабливої істотки з цією назвою Лена, яку ми можемо вимовляти як щоденне і буденне імення, а разом в якому криється глибинна, надглибинна містика богів і надбогів буття всіх вимірів і всіх просторів...» [7, с. 92]. А харківське походження головного героя «видає» форма непрямого відмінка його прізвища *Данилів* – *Данилова*, а не *Даниліва*, тобто подано з чергуванням *i* – *o*, як і в прізвищі *Семків* – *Семкова* (інший персонаж).

Крім почуття великого кохання, Лену і Павла поєднує їхнє «східняцьке» походження: «Містерія моєї Лени починається з того факту, що вона народжена, як і я, у місті Харкові і що її батька так само, як і мого, одного разу «не стало» [7, с. 72]. Їхня доля характерна для багатьох, хто жив тоді «в підсоветській» Україні.

Про те, що іммігранти ще не повністю звільнилися від того підросійського минулого, свідчить уживання ними патронімів при іменах: *Павло Іванович, Лідія Іванівна, Надія Петрівна, Макар Іванович*, іноді просто *Іванівна*, що не було характерним для інших етнічних груп Канади або земляків-західняків.

Прізвища персонажів теж суто українські: *Артемін, Бойко, Бояр, Гуменний, Данилів, Дуб, Зарубовська, Кандинський, Коваленко, Лисий, Медик, Парфен, Петренко, Сенишин, Семків, Смолик, Снилик, Собко, Спритна, Стецик, Трухлий*, що становлять дві різновеликі групи – іменникового та прикметникового типів. Найбільше прізвищ суфіксального (*Артемін, Данилів, Зарубовська, Кандинський, Коваленко, Петренко, Сенишин, Семків, Смолик, Снилик, Собко, Стецик*) та лексико-семантичного творення (*Бойко, Бояр, Гуменний, Дуб, Лисий, Парфен, Спритна, Трухлий*). Словотворчі суфікси *-енк-о, -ик, -ишин, -ів, -к-о* свідчать, що прізвища належать представникам різних регіонів України. Дещо окремо стоїть прізвище головної героїні Лени – *Глідерс*, але яка невідривна від української діаспори, та ще окремо онім *Декстер*.

Поодинокі вижити в цій новій країні було б надзвичайно важко: «...Я з моїм марксо-леніно-сталінським минулим» [7, с. 243] у перші місяці перебування в Канаді «жив у брудній, порожній хаті, був загнаний, забутий, задрипаний, як колгоспний герой праці» [7, с. 274], але «я вже мав рішення. Будуватися! Вростати у твердь. Ідея будуватися просякла мною наскрізь» [7, с. 288], і поступово відживав, чому сприяла висока самоорганізованість українців: «Я мав що їсти, у що одягнутися і не тільки ладив авта, а й ходив на засідання «Народного дому», помагав

ставити «Наталку Полтавку», співав Петра, дописував до «Свободи», залицявся до всіх дівчат» [7, с. 69].

Одним-двома словами У. Самчук міг натякнути, як ті бідолахи, колишні «колгоспні герої праці», завдяки своїй працелюбності та ініціативності змогли здобути належне місце в новій країні проживання, стаючи її громадянами, пор., як письменник за допомогою прикладок при антропонімах показує їхні досягнення-таланти: *акордеоніст Смолик, адвокат Гуменний, інженер Семків, інженер-архітект Бояр, інженер хемії Галина Дуб, фармарка Ольга* та ін., про це ж свідчать фірмоніми «Снилик і Ко», «Снилик – Данилів – Медик», «Ріел-Естейт Снилик ЛТД».

Про тверде вростання у канадійський ґрунт свідчить також і великий список українців, позасюжетних дійових осіб, про яких мимохідь згадано в романі: *примадонна таборових театрів Ярошевича* [7, с. 257], *примадонна Віра Чорна з Одеси* [7, с. 214], *скульптор Олександр Архипенко з Нью Йорку* [7, с. 213], *диригент Стаховський* [7, с. 34], *диригент Головенко* [7, с. 381], *оркестр Ябця Яблонського* [7, с. 52], *оркестр нашого земляка Березовського* [7, с. 218], *хор бандуристів Китастого* [7, с. 343], *хор Городовенка з Монтреалу* [7, с. 343], *вірші Полусонцевої* [7, с. 52], *пан-отець Філімон* [7, с. 381] та ін.

Крім письменників *Лесі Українки* та *Достоевського*, автор згадує «незлим тихим словом» і таких політичних авантюристів-зверхників: *Миколу II Романова, Маркса, Ульянова-Леніна, Бронштайна-Троцького, Джугашвілі-Сталіна, Молотова, Хрущова* та ін.

Український світ антропонімів впливався у світовий контекст. Лена для закоханого в неї Павла була *Афродітою, Клеопатрою, Одрою Геббурн, Гретою Гарбо*, дочкою «*Зевса і Леди, дружини царя Менелая*» [7, с. 72], як і відьмою, а ставлення примхливої Олени до коханого Павла передано порівняннями з *Аполоном, Улієм, Сатиром, Бобом-Гопом, П'єро*, паяцом, але також у закоханих очах він «*хороший Павло... апостол. Проповідник любови*» [7, с. 59].

Майстерність письменника проявляється і в умінні надавати узагальнення антропонімам: «*Під широким кущем бозу бавиться маленька дочка моїх господарів Оксанка. <...> Дуже мила маленька істота, яка чинила одначе чимало мороки, особливо коли я був зайнятий далеко іншими оксанками*» [7, с. 103]; Лена малювала портрет Лисого, опісля «*Зіна знайшла кілька Лисих*» [7, с. 201], тобто замовників; «*Лена зі своїми розкиданими речами, своїми писульками і Макарами Івановичами зіставалась далі феноменом*» [7, с. 177].

Ось так іммігранти з України знаходили своє тверде місце на землі, стаючи повноправними громадянами Канади, де нині, за переписом населення 2001 року, 1 071 060 осіб подали своє походження як українське з-посеред 29 639 035 усіх мешканців цієї країни.

Досить часто українськість переселенців та нащадків «видають» їхні імена, хоч часто і перероблені на англійський лад, а найбільше автентичного знаходимо серед прізвищ, пор. ось такий список найвідоміших канадійців:

Пилип Коновал – воєк Першої світової війни, відзначений Хрестом Вікторії, найвищої та найпочеснішої нагороди за мужність, *Реймон (Роман) Джон Гнатишин* – колишній генеральний губернатор Канади, *Христя Фріланд* – колишній редактор агентства «Рейтер», письменниця, автор книги «Продаж століття», була міністром торгівлі, зараз міністр закордонних справ Канади, *Роберта Бондар* – перша канадська жінка-астронавт і перший лікар-невролог, який побував у космосі, *Пол Винник* – генерал-лейтенант, Командувач Армії Канади, *Павло Баб'як* – український церковний діяч, *Ярослав Рудницький* – лінгвіст, лексикограф, фахівець у галузі етимології, фольклорист, письменник і публіцист, *Альберт Бандура* – вчений, творець теорії соціального навчання, президент канадійської психологічної асоціації, *Федір Богатирчук* — шахіст, доктор медицини (радіолог), *Кетрін Винник* – кіно- і телеактриса, *Григорій Гладій* – актор кіно і театру, театральний режисер, *Маруся Боцюрків* – кінорежисер, *Євген Мельник* – мільярдер, засновник однієї з найбільших канадських фармацевтичних корпорацій, *Любомир Романків* – винахідник, науковець компанії ІВМ в галузі комп'ютерних технологій, *Сільвія Ольга Федорук* – учений у галузі досліджень медичної фізики, ректор Саскачеванського університету, *Петро Яцик* – відомий канадський підприємець і меценат, *Зеновія Кушпета* – видатна піаністка, педагог, громадський діяч в соціальній сфері,

Дейв Андрейчук – професійний канадський хокеїст, *Террі Савчук* – канадський хокеїст, *Стівен Джуба (Степан Джуба)* – колишній мер міста Вінніпег, *Лео Мол (Леонід Молодожанин)* – відомий скульптор та ін.

Отже, ці українці не лише «віднайшли» себе на чужій землі, а й зробили чималий внесок у розвиток країни нового проживання, не забуваючи про материкову Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Еволюція української мови в діаспорі (етно- і соціолінгвістичні аспекти): автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01, 10.02.15 / Богдан Миколайович Ажнюк. – К., 1999. – 38 с.
2. Ажнюк Б. М. Іншомовні слова в орфографічній практиці української діаспори / Б. М. Ажнюк // Український правопис: так і ні. – К., 1997. – С. 47–67.
3. Ажнюк Б. М. Слов'янські й неслов'янські запозичення в мові української діаспори / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 145–160.
4. Жлуктенко Ю. О. Українська мова на лінгвістичній карті Канади / Юрій Олексійович Жлуктенко. – К.: Наукова думка, 1990. – 176 с.
5. Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови / Іван Огієнко. – Т. I–IV. – Вінніпег, 1979–1994.
6. Рудницький Я. Українська мова: її початки, історія й говори / Ярослав Рудницький. – П'яте справлене й поширене видання. – Сідней; Канберра, 1978. – 117 с.
7. Самчук У. На твердій землі / Улас Самчук. – Торонто, [1967]. – 390 с.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2017 р.

СЛОВОВІРНА СТРУКТУРА ПРІЗВИЩ МЕШКАНЦІВ НОВОУШИЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню сучасних українських прізвищ Новоушицького району Хмельницької області. Основну увагу звернено на словотвірно-структурні особливості антропонімів. Виокремлено морфологічні та семантичні утворення серед прізвищового загалу. Також схарактеризовано найтипівіші на досліджуваній території словотвірні моделі прізвищ.

Ключові слова: антропонім, прізвище, словотвір, суфікс, формант.

**Яна Афадеєва. СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СТРУКТУРА ФАМИЛИЙ ЖИТЕЛЕЙ
НОВОУШИЦКОГО РАЙОНА ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ**

Статья посвящена исследованию современных украинских фамилий Новоушицкого района Хмельницкой области. Основное внимание обращено на структурно-словообразовательные особенности антропонимов. Выделены морфологические и семантические образования среди фамильной общности. Также определены наиболее типичные на исследованной территории словообразовательные модели фамилий.

Ключевые слова: антропоним, фамилия, словообразование, суффикс, формант.

**Yana Afadyeyeva. WORD BUILDING STRUCTURE OF SURNAMES OF NOVA USHYTSIA
DISTRICT, KHMELNYTSKYI REGION**

This article is devoted to the modern Ukrainian surnames of the residents of Nova Ushytsia district, Khmelnytsky region. The main attention is paid to the word building and structural features of anthroponyms. Morphological and semantic formation among family public is singled. Author determined also the most common derivational model of surnames in the investigated area.

Key words: anthroponym, surname, derivation, suffix, formant.

За останні десятиліття в ономастиці зріс науковий інтерес до специфіки словотвірного аналізу українського антропонімікону (Б. Б. Близнюк, Н. Ю. Булава, Г. Є. Бучко, Г. Д. Панчук, Ю. К. Редько, П. П. Чучка, С. В. Шеремета та ін.). Словотвірна класифікація власних назв ґрунтується на визначенні їхнього способу творення і є однією із найбільш поширених та лінгвістично опрацьованих, оскільки на дериваційні особливості онімів постійно звернена увага дослідників [9, с. 358].

Науковці представляють різні підходи щодо з'ясування словотвірних особливостей прізвищ. Зокрема, П. П. Чучка виділяє морфологічний, семантичний і синтаксичний способи творення прізвищ, М. В. Бірило – первинні, вторинні та складні. Ю. К. Редько, враховуючи походження та будову, а також морфологічні ознаки прізвища, поділяє антропоніми на дві групи: прізвища іменникового та прізвища прикметникового зразка. Із погляду на їхні специфічні властивості вчений пропонує окремо розглядати словотвір прізвищ-іменників та словотвір прізвищ-прикметників, виокремлюючи для першого типу чотири основні способи творення: семантичний, морфологічний, регресивний і синтаксико-морфологічний [7, с. 81]. Проте навколо запропонованої класифікації Ю. К. Редька і нині серед науковців ведуться дискусії.

Також ономастичні дослідження словотвірної характеристики прізвищ здійснюються з позицій синхронії (праці Л. Л. Гумецької, О. Д. Неділько, З. Г. Ніколаєнко та ін.) і діахронії (дослідження Б. Б. Близнюк, Г. Є. Бучко, Т. Д. Космакової, Л. О. Кравченко, Г. Д. Панчук, В. Д. Познанської, С. В. Шеремети й ін.), що дає підстави наголосити на продуктивності чи непродуктивності окремих словотвірних типів у певний історичний період [1, с. 110].

Безпосередньо об'єктом нашого дослідження є сучасні прізвища мешканців Новоушицького району Хмельницької області. Метою роботи є словотвірно-структурна характеристика вказаних антропоодиниць.

У дослідженні ми опираємося на словотвірну структуру П. П. Чучки, яку вважають загальноприйнятою, бо вона враховує особливості словотвірної структури прізвищ, твірні основи яких завжди мотивовані. Науковець виокремлює три способи словотвору прізвищ: морфологічний, семантичний, синтаксичний. При морфологічному способі творення прізвищевих назв використовували тільки суфіксацію, префіксального способу творення прізвищ узагалі як такого не було, а префікси, наявні у прізвищах, опинилися в їхніх твірних основах ще задовго до процесу творення прізвищевих назв, власне, на етапі творення співзвучних їм апелятивів [11, с. 27].

Словотвірно-структурний аналіз прізвищ мешканців Новоушицького району Хмельницької області дозволяє виділити морфологічні (63,13%) та лексико-семантичні (36,87%) утворення.

Морфологічний спосіб творення власних назв, зокрема прізвищ, має такі різновиди: афіксальний, безафіксний, складання, конверсія [10, с. 358]. На досліджуваній території найпродуктивнішою виявляється суфіксація як найдавніший та найактивніший шлях утворення прізвищ.

Найбільше серед суфіксальних дериватів зафіксовано прізвищ із суфіксами -ук/чук із семантикою поліфункціональності (28,22% від загальної кількості прізвищ). Ю. К. Редько зазначає, що кількісно такі антропоконструкції посідають перше місце серед іменникових прізвищ, а основне значення форманта -ук/чук – це вираження походження [7, с. 153]. Переважно у досліджуваному регіоні твірною основою таких прізвищ є повне чоловіче ім'я або усічена форма особового імені: *Андрій* → *Андрійчук*, *Василь* → *Васильчук*, *Вітя* → *Вітюк*, *Гордій* → *Гордійчук*, *Герасим* → *Герасимчук*, *Давид* → *Давидюк*, *Дем'ян* → *Дем'янчук*, *Іван* → *Іванчук*, *Лук'ян* → *Лук'янчук*, *Павло* → *Павлюк*. Менш поширеними є прізвища, твірними основами яких є жіноче ім'я: *Варвара* → *Варварчук*, *Горпина* → *Горпинюк*, *Ірина* → *Іринюк*, *Катерина* → *Катеринчук*, *Леся* → *Лесюк*.

Досить продуктивні й антропоконструкції, які мотивуються назвою професії, найменуванням службового або соціального становища батька: *Атаманчук*, *Боднарчук*, *Гончарук*, *Гуменюк*, *Ковальчук*, *Овчарук*, *Паламарчук*, *Теслюк*, *Токарчук*, *Ткачук*, *Трачук*, *Столярчук*, *Сторожук*. Також часто фіксуються прізвища, похідні від назви національності: *Бойчук*, *Войтюк*, *Волощук*, *Литвинюк*, *Москалюк*, *Сербенюк*.

Натомість менше трапляється антропономінацій, які виникають від прізвиська або первісного прізвища батька, в основі яких – різні апелятиви: *Баранюк* (← баран), *Бідюк* (← біда), *Варгатюк* (← варгатий), *Вовчук* (← вовк), *Горбатюк* (← горбатий), *Грабчук* (← граб), *Колачук* (← колач), *Лиситчук* (← лисиця), *Лопатюк* (← лопата), *Рябчук* (← рябий).

Серед посесивних прізвищевих формантів домінують деривати на -ов/-ев, -ів (24,76%), твірна основа яких найчастіше мотивована різними формами чоловічих імен: *Борис* → *Борисов*, *Гаврило* → *Гаврилов*, *Герасим* → *Герасимов*, *Захар* → *Захаров*, *Карл* → *Карлов*, *Марк* → *Марков*, *Михайло* → *Михайлов*, *Максим* → *Максимов*, *Пантелемон* → *Пантелемонов*, *Петро* → *Петров*, *Семен* → *Семенів*, *Сенько* → *Сеньков*, *Станіслав* → *Станіславов*, *Степан* → *Степанов*, *Філіп* → *Філіпов*. У ролі твірних лексем фіксуються і прізвиська (*Вечеров*, *Вушняков*, *Гусяков*, *Крючков*, *Лисаков*, *Лобов*, *Макотров*, *Морозов*, *Мудряков*, *Худаков*), і назви національності (*Венгров*, *Поляков*), і флоро- та фаунономінації (*Баранов*, *Бичков*, *Бобров*, *Виноградов*, *Волков*, *Воробйов*, *Котов*, *Орлов*).

Найпродуктивнішим серед патронімічних формантів є суфікси -енк(о) (-єнк(о)) (7,33%), які мають відтінок зменшеності й пестливості та вказують на походження від батька [8, с. 38]. Насамперед такі номінації мотивуються повними формами чоловічих особових імен: *Андрієнко*, *Василенко*, *Герасименко*, *Григоренко*, *Дмитренко*, *Микитенко*, *Миرونенко*, *Михайленко*, *Олексієнко*; рідше трапляються форми жіночих імен: *Христенко*.

Поширеними є прізвища, в ролі твірних основ яких – назви заняття, національності батька: *Вакаренко* (вакар – «пастух»), *Войтенко*, *Коваленко*, *Кучеренко*, *Литвиненко*, *Мельниченко*, *Шевченко*.

Незначною продуктивністю характеризуються суфікси -ак/ чак (8,3 %): *Вакуляк*, *Гоцуляк*, *Демчак*, *Кримчак*, *Марчак*, *Совяк*, *Сусяк*, *Юрчак*; -ик / ік (5,81 %): *Бараник*, *Білик*, *Воловик*, *Котик*, *Лановик*, *Мандрик*, *Пекарник*, *Рудик*, *Скрипник*, *Стадник*; -ин / -ін (4,56 %): *Балакін*, *Волошин*, *Грицин*, *Галкін*, *Качатин*, *Решеткін*; -ович, -евич (3,73 %): *Балабанович*, *Гриневич*, *Дашкевич*, *Павлюкевич*, *Пенюшкевич*, *Шушкевич*; -к (о) (2,9 %): *Борейко*, *Коробко*, *Пиєничко*, *Савко*, *Холявко*, *Чайко*; -ен (2,49 %): *Зенишен*, *Петришен*, *Стасишен*, *Юзвишен*; -ан (2,07 %): *Балан*, *Мовчан*, *Слободян*, *Стоян*; -ун (1,94 %): *Тихун*, *Скакун*, *Сидун*, *Стецун*; -ець (1,8 %): *Коломієць*, *Кордонець*, *Підгорець*; -ей (1,66 %): *Блажей*, *Теребей*; -ич (1,52 %): *Горпинич*, *Катрич*, *Пуклич*, *Харевич*; -ій (1,52 %): *Буклій*, *Тацій*, *Саврій*, *Щербій*; -ай (1,38 %): *Бакай*, *Грицай*, *Кучай*, *Лапай* та ін.

Складання як окремих різновид морфологічного способу деривації передбачає розрізнення власне складання, зрощення й абрєвіації [9, с. 387]. У Новоушицькому районі зафіксовано 2,16 % сучасних прізвищ, які творяться шляхом слово- та основоскладання. Серед онімів власне складання вирізняються антропоніми, які дають характеристику загального вигляду людини, вказують на фізичні ознаки різних частин тіла носія чи їхні вади: *Біловус*, *Кривоногий*, *Остроушко*, *Скоробогатий*, *Сухораб*, *Чорноконь*, *Чорнобровий*.

Складені слова, що утворилися шляхом зрощення як «поєднання кількох слів в єдину лексичну одиницю» [5, с. 128], поодинокі трапляються у досліджуваному регіоні: *Гоголь-Варгатюк*, *Гоголь-Козловська*, *Гоголь-Ратушняк*, *Гриневич-Сирота*, *Діляновський-Олійник*, *Кравчук-Гоголь*, *Ксіндтук-Годлевська*, *Куцька-Гоцуляк*, *Мишляков-Гоголь*, *Павлюкевич-Расулова*, *Паламарчук-Боброва*, *Рига-Мельник*, *Сивун-Чернявський*, *Ткачук-Рогатин*, *Чичановська-Удра*.

Незначною за кількістю є група прізвищ, співвідносних з іншими частинами мови, зокрема: а) якісними і відносними прикметникам (20): *Глухий*, *Довгий*, *Зарічний*, *Косий*, *Криничний*, *Куций*, *Кучерявий*, *Мокрий*, *Підлісний*, *Рожковий*, *Рудий*, *Сизий*, *Солодкий*, *Чорний*; б) дієсловами (4): *Гуляєв*, *Грузив*, *Колотило*, *Лапай*; в) прислівниками (1): *Нетреба*; Такі прізвищеві утворення ономасти відносять до морфолого-синтаксичного способу творення, який характеризується шляхом граматико-лексичного доосмислення чи переосмислення того чи іншого слова – відбувається його перехід з одного розряду слів в інший, тобто перехід з однієї частини мови в іншу [2, с. 170].

Суфікси -ськ, -цьк, які є прикметниковими утвореннями, також належать до морфолого-синтаксичного способу творення. Вони відзначаються значною активністю (12,2 %) у сучасній прізвищевій системі Новоушицького району: *Баранецький*, *Веселовський*, *Вербіцький*, *Виноградський*, *Галицький*, *Зіньковський*, *Кобилецький*, *Куцький*, *Літинський*, *Охримовський*, *Слободецький*, *Тернопільський*, *Шаргородський*. Зазвичай за допомогою цих формантів виникали прикметники від назв місцевостей, племен, народностей, країн, держав для вираження належності [7, с. 81].

Антропонімікон досліджуваного регіону фіксує 36,87 % прізвищ, утворених лексико-семантичним способом, сутність якого – перехід особових власних імен, індивідуальних прізвищ, апелювативних означень особи у спадковій іменуванні людей без жодних структурних змін внаслідок семантичних переосмислень [2, с. 132]. Їхня особливість полягає у тому, що вони сформувалися без допомоги спеціальних формантів. Якщо ж вони наявні у складі антропоніма, то входять до структури прізвищ не як твірні елементи, а як сегмент похідної основи. Основою для їх появи послуговували особові імена, топоніми та апелювативи [3, с. 43].

Малопродуктивними (лише 1,8 % у межах лексико-семантичного способу творення) виявилися прізвища, що походять від топоніма: *Арча*, *Бучач*, *Остроків*, *Рига*, *Рогатин*, *Таблін*, *Шатури* (місто біля Москви), *Судак*.

Прізвища, співвідносні з особовими іменами, – різні за походженням та структурою. У досліджуваній прізвищевій системі ми виділяємо антропоніми, в основах яких: а) прізвища,

омонімічні з повними іменами у незмінній формі (18): *Бажан, Галемба, Герман, Євстафій, Завала, Кирик, Кифа, Кузема, Курман, Криштофор, Міца, Нимида, Томаш, Фетинья, Хома, Шамрей, Юрій*; б) прізвища, омонімічні з усіченими іменами (4): *Андрух, Гуць, Кузь, Яць*.

Трапляються прізвища, омонімічні з усічено-суфіксальними іменами, під якими розуміємо варіанти, утворені за допомогою суфіксів, приєднаних до такої усіченої частини особового імені, що самостійно не функціонує [4, с. 115]. У досліджуваному регіоні зафіксовано власні імена з формантом -к-о: *Андрейко, Борейко, Касько, Паранько, Савко, Шимко, Ясько*; -ик/-чик: *Кузик* (←*Кузьма*), *Павлик, Павлуник, Петрик, Проник, Яремчик*; а також інші варіанти: *Грицай, Ксенька, Михайлиця, Міхасюта, Стецун*.

Прізвища, які утворилися шляхом ономастизації апелювативної лексики іменникового походження, посідають у прізвищевій системі Новоушицького району вагоме місце (33,02 %), зокрема переважають власні найменування з категорії «*nomina personalia*» (23,47 %). Найпоширенішими є антропоніми цього класу, що позначають особу за родом діяльності (41,38 % від кількості прізвищ «*nomina personalia*»): *Боднар, Гончар, Дехтяр, Коваль, Кухар, Кучер, Кушнір, Мельник, Міляр, Муляр, Олійник, Пастух, Римар, Свинар, Скрипник, Слюсар, Столяр, Ткач, Токар, Трач, Швець*, а також назви людей, які вказують на місце походження чи проживання (18,22 %): *Гуцол, Грек, Лях, Мазур, Поліщук, Українець, Швед*.

Серед категорій «*nomina impersonalia*» переважають прізвища, утворені від назви тварин та рослин (41,67 %): *Берека, Боровик, Гарбуз, Гоголь, Горобець, Гедзь, Дерен, Деркач, Зозуля, Козут, Кокош, Кулик, Кукурудза, Крет, Крук, Лебідь, Павич, Сливка, Чайка, Шершун*.

Отже, нами встановлено, що найпродуктивнішим в антропоніміконі Новоушицького району є морфологічний спосіб творення прізвищ (63,13 %).

Спостереження показали, що серед антропонімів, утворених морфологічним способом, домінують моделі з поліфункціональними формантами (42,23 %), зокрема суфіксами -ук (-чук) (28,22 %); менш продуктивні – з посесивними (24,16 %) та патронімічними (9,56 %) формантами. Також у межах морфологічного способу деривації виокремлюємо слово- та основоскладання, продуктивність якого на досліджуваній території становить 3,41 %. Морфолого-синтаксичним способом словотворення утворено 20,64 % прізвищ, а неморфологічним, або лексико-семантичним, – 36,87 %.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій Ю. Б. Функціонування прізвищевих субстантивів, співвідносних з особовими іменами, у Середній Наддніпрянщині / Ю. Б. Бабій // Ономастика і апелювативи. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 52–60.
2. Блажчук Ю. І. Антропонімія Уманщини XVII – початку XXI ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Ю. І. Блажчук. – Умань, 2008. – 200 с.
3. Булава Н. Ю. Словотвірні особливості сучасних українських прізвищ Північної Донеччини / Н. Ю. Булава [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zzo/2005_9/Bulava.pdf, 2005. – С. 37–47.
4. Булава Н. Ю. Усічено-суфіксальні імена в основах українських прізвищ Північної Донеччини / Н. Ю. Булава // Записки з ономастики. – Одеса: Астропринт, 2003. – С. 114–121.
5. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: навчальний посібник / В. О. Горпинич. – К.: Вища школа, 1999. – 207 с.
6. Познанская В. Д. Антропонимия юго-восточной Украины: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 – укр. язык / В. Д. Познанская. – Х., 1983. – 197 с.
7. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К., 1966. – 214 с.
8. Ткаченко О. Б. Прізвища з суфіксом -енко та споріднені утворення / О. Б. Ткаченко // Слов'янське мовознавство. – К., 1958. – С. 38–53.
9. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.
10. Торчинський М. М. Українська ономастика: навчальний посібник / М. М. Торчинський. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 237 с.
11. Чучка П. П. Антропонимия Закарпаття: дисс. ... д-ра филол. наук / П. П. Чучка. – К., 1969. – 978 с.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2017 р.

ЗАКАРПАТСЬКІ МІКРОТОПОНІМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ УЖА, УТВОРЕНІ ВІД ГІДРОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування українських мікротопонімів басейну річки Ужа, мотивованих гідрографічними термінами. Відображено зв'язок мікротопонімної системи регіону з його природними умовами. Аналізуються основні семантичні групи назв.

Ключові слова: мікротопонім, басейн річки Ужа, гідрографічні терміни, семантичні групи базових назв.

Вероніка Баньої. ЗАКАРПАТСЬКІЕ МИКРОТОПОНИМЫ БАСЕЙНА РЕКИ УЖ, ОБРАЗОВАНЫ ОТ ГИДРОГРАФИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Статью посвящено исследованию особенностей функционирования украинских микротопонимов бассейна реки Уж, мотивированных гидрографическими терминами, связанными с хозяйственной деятельностью. Отображено связь микротопонимной системы региона с его естественными условиями. Анализируются основные семантические группы названий.

Ключевые слова: микротопоним, бассейн реки Уж, гидрографические термины, семантические группы названий.

Veronica Banyoi. TRANSCARPATHIAN MICROTOPYNOMS OF THE UZH RIVER BASIN, THAT ARE BASED ON THE HYDROGRAPHICAL TERMS

The article deals with the peculiarities of functioning of Ukrainian microtoponyms of the Uzh river basin, that are based on the hydrographical terms. Connection between the microtoponymic system of the region, its geographical environment is established. Basic semantic groups are analyzed.

Keywords: microtoponym, the Uzh river basin, hydrographical terms, semantic groups of the basic name.

Народні географічні терміни, що характеризують рельєф і гідрографічну мережу певної місцевості, належать до найбільш давнього шару лексики відповідної мови [1, с. 90]. Студії над українською географічною номенклатурою є важливими для етимологізування топонімного матеріалу. Серед географічних апелютивів, що стають базою творення топонімів, важливу роль виконують гідрографічні терміни, які містять найдавнішу географічну та лінгвальну інформацію. Гідрографічні назви неодноразово ставали об'єктом дослідження ономастів (С. Вербич, І. Железняк, О. Карпенко, А. Корепанова, В. Лучик, Л. Масенко, М. Матіїв, І. Муромцев, Є. Отін, Н. Павликівська, Т. Поляруш, Я. Редьква, О. Стрижак, В. Шульгач та ін.).

Мета нашої статті – проаналізувати лексико-семантичні особливості базових апелютивів мікротопонімів басейну Ужа, які відображають гідрографічні ознаки найменованого об'єкта. Проблемі вивчення закарпатської місцевої географічної номенклатури, яка є важливим джерелом формування мікротопонімії, присвятили свої студії М. Банк, К. Галас, М. Грицак, Й. Дзензелівський, В. Німчук, П. Чучка та ін.

Зібраний матеріал засвідчив, що гідрографічні терміни, якими мотивовані мікротопоніми басейну, позначають болота, протічні і непротічні води, їх частини та окремі характеристики. Підкреслимо, що в експедиційних умовах, крім мікротопонімного матеріалу, ми фіксували й локальні географічні терміни. Таким чином, аналізуючи семантику базових назв мікротопонімів, подаємо територіальне значення відповідного місцевого апелютива, що дозволяє, на нашу думку, більш точно з'ясувати мотиваційну ознаку номінації географічних об'єктів.

Семантика базових назв на позначення заболоченої місцевості виражає ступінь заболоченості (вологість), ознаку глибини, місце розташування, характер болотного ґрунту, фізичні якості болота, розмір: л. *Багна* (Сух.) (< *багна* «болотисте місце, трясовина», пор.: *багно*

«болотисте місце; трясовина, болото» [СУМ I, с. 84]; *багно́* «мокрая заболочена низина» [Мар., с. 214]; «трясовина», «болото»; «підмокле поле»; «мокра багниста сіножать» [Он.1, с. 39]; «болото, драговина, мочар» [Ет. 1, с. 110]; *ба́гна* «волога, мокра місцина, болото»; «сіно, скошене на багні» [Бук., с. 21]), ур. *Боло́тина* (Костр.) (< *болóтина* «місце, де раніше стояло болото», пор.: *болоті́на* «высохшее болото; место, где раньше было болото» [Мар., с. 217–218]; «висохле болото» [Ет. 1, с. 227]). п. *Боло́тиш'є* (Люта) (< *болóтиш'є* «місце, де раніше стояло болото», пор.: *болоті́ще* «место, где было болото» [Мар., с. 218]), ур. *Закáл'н'ї* (Стр.) (< *закáл'н'ї* «мочар; болотисте місце», пор.: *закáляний* «брудний, у грязюці, калі і т.ін.» [СУМ III, с. 138]), п. *Каламу́тиць'* (Ств.) (< *каламúтиць'* «заболочена низина з ґрунтовою водою», пор.: *каламúть* «каламутна рідина» [СУМ IV, с.75]; «брудна рідина» [Гуц., с. 75]), «мутна рідина» [Ет. 2, с. 347]; *каламúтити* «бовтати, забруднювати воду» [Гуц., с. 75], п. *Калі́ло* (Костр.) (< *калі́ло* «болото», пор.: *калі́ло* «грязь» [Гр. 2, с. 210]; «бруд» [Ет. 2, с. 345]), *Кал'у́шка* (п. – Люта, л. – Смер.) (< *кал'у́шка* «міцевість із брудною стоячою водою», пор.: *калю́жа* «заглибина в ґрунті, наповнена водою або іншою рідиною» [СУМ IV, с. 79]; «брудна вода; стояча вода у заглибинах ґрунту після дощу» [Бук., с. 184]; *калю́жа* «намул, нанесений водою» [Он. 1, с. 336]), п. *Колоба́н'а* (Вішка) (< *колоба́н'а* «заболочена западина», пор.: *колоба́ня* «углубление на месте водоема» [Мар., с. 230]; *калаба́н'и* «баюра, калюжа; яма з водою» [Гуц., с. 75]; *калаба́ня* «калюжа» [Ет. 2, с. 345]), *Мла́ка* (ур. – Рус.М., Бук., п. – С-ки, Турич., Смер.) (< *мла́ка* «заболочена низина», пор.: *мла́ка* «заболочена низина; багно; трясовина» [Ет. 3, с. 489]), *Мóч'áр'ка* (п. – Чорн., ур. – К.Паст.) (< *мóч'áр'ка* «невелика драговина», пор.: *мóчар* «мокрая заболочена низменность; трясына, низменное место с подпочвенными водами» [Мар., с. 237]; *мóчарь* «багно, трясовина, драговина» [Он. 1, с. 455]), п. *Моч'і́лиш'є* (Сух.) (< *моч'і́лиш'є* «мочилице», пор.: *мочі́ло* «місце (заглибина, ковбаня й т.ін.) для мочіння конопель, льону тощо» [СУМ IV, с. 815]; «болотистий ставок, місце, де вода не висихає і де звичайно мочать коноплі» [Он. 2, с. 455]), п. *Мражні́ць'а* (Пол.Г.) (< *мражні́ць'а* «багнисте місце», пор.: *мра́зниця* «грузьке багнисте місце в лісі» [Ет. 3, с. 527]), п. *Пла́ўч'ук* (Пол.Г.) (< *пла́ўч'ук* «трясовина», пор.: *плав* «трясына, где подь слоємь растительности вода» [Гр. 3, с. 190]; *плавóк* «трясовина, грузьке болотисте місце» [Ет. 4, с. 445]), ур. *Прогни́л'áк* (Вільш.) (< *прогни́л'áк* «заболочена низина з прогнилими деревами»), пот. *Свинáр'ка* (Лип.) (< *свинáр'ка* «заболочене місце; заболочений потік»), п. *Соло́тві́нка* (Чорн.) (< *солóтві́нка* «невелике багнувате місце», пор.: *солóтвина* «багнувате місце» [Ет. 5, с. 350]; «соленое болото, солончакъ» [Гр. 4, с. 167]), бол. *То́ва* (Завос., М.Бер.) (< *то́ва* «болото», пор.: [*то́ва*] «вимоїна в річці; калюжа; велике болото» [Ет. 5, с. 586]).

На заболоченість / сухість, обводненість вказують також атрибутивні елементи мікротопонімів басейну Ужа: п. *Вод'ана́ По́л'анка* (Тих.) (< *вод'ана́* «водяна; зі стоячою водою»), ур. *Гні́ла Мóч'áр'* (Чорн.) (< *гні́ла* «гнила; заболочена», пор.: *гни́лий* «застояний, затхлий, несвіжий (про воду, водойми)» [СУМ II, с. 93]), потч. *Погни́ла́ Потóч'ина* (Завб.) (< *погни́ла* «болотиста, з неприємним запахом», пор.: *погни́лий* «зруйнований або зіпсований гниттям; який згнив, розклався» [СУМ VI, с. 714]), пот. *Сóрóві́й По́тук* // *Сóрóва́* (Кам.) (< *сóрóві́й* «заболочений; з заболоченими берегами», пор.: *сирові́й, сорові́й* «сирий» [Ет. 5, с. 241–242]; *сирі́й* «покритий або просякнутий вологою; вогкий» [СУМ IX, с. 197]), п. *Сухá Дóлі́нка* (Лип.) (< *суха́* «суха (про ґрунт)»), пот. *Сухá По́тóч'ина* (Княг.) (< *суха́* «суха; неповноводна»); пот. *Калні́й* (Т.Пас.) (< *калні́й* «з брудною водою», пор.: *калні́й* «грязный, нечистый» [Гр. 2, с. 211]; *ка́льний* «брудний» [Ет. 2, с. 345]), п. *Сéрні́й* (Вільш.) (< *сéрні́й* «заболочений; з гниллю (про ґрунт)», пор.: *сéрний* «лагідний»; «гнилий, м'який, трухлявий, крихкий» [Ет. 5, с. 220]);

Кількість мікротопонімів, мотивованих гідрографічними термінами на позначення водних об'єктів (протічних, рідше – непротічних), досить значна. Причиною є відносно густа сітка водних артерій басейну Ужа (рукави річки, русла, джерела, притоки, струмки тощо). Уж – права притока Тиси – починається біля підніжжя Вододільного Хребта, має два витoki (Уж і Ужок), які беруть початок відповідно на висотах 1 250 та 1 000 м над рівнем моря. Протікаючи поблизу державного кордону, Уж нижче Ужгорода, звертаючи своє русло на захід, залишає територію

Закарпатської області та перетинає державний кордон зі Словаччиною, на території якої впадає в р. Лаборець (права притока Латориці). Довжина річки в межах області – 107 км (загальна довжина 133 км). На території басейну зафіксовані назви, що позначають:

1) річки, потоки, потічки, русла: потч. *Бістрик* // *Бь'острик* (Т.-Б.) (< *бістрик* «річка зі швидкою течією», пор.: *бістрий* «який дуже швидко рухається (бігає, літає, плаває, тече і т.ін.); швидкий» [СУМ I, с. 167]; *бистрина* «швидка течія, а також місце, де найшвидше тече вода в річці» [СУМ I, с. 167]; [*бістрик*] «бистра протока між рукавами Дніпра» [Ет. 1, с. 186]), потч. *Бос'атина* (Домаш.) (< *бос'атина* // *бос'атина* «неглибока річка; мілководдя»), потч. *Валувиц'* (Домаш.) (< *валувиц'* «невелика річка, де зазвичай напувають худобу», пор.: *в'алів*, *в'аливо* «жолоб» [Гр. 1, с. 123]; *в'алів* «жолоб (для худоби)» [Ет. 1, с. 26]), потч. *Зв'орич'* (Верх. Б.) (< *зв'орич'* «глибока річка в проваллі», пор.: *ізвор* «глибокий овраг с водою», *ізвори* «глибокие овраги, пропасти» [Мар., с. 230]), потч. *Зумк'а* (Сух.) (< *зумк'а* «річка з крутими берегами», пор.: *збмк'а* «крутий обривистий схил гори; крутий берег річки» [Дзендз.гідрорельєф, с. 164]), дж. *П'от'оч'ина* (Т.-Пол., Новос.) (< *п'от'оч'ина* «долина, по якій тече струмок», пор.: *пот'очина* «долина потоку» [Мар., с. 244]; «провалля між горами; береги потоку» [Он. 2, с. 126]; «струмок; видолинок» [Ет. 5, с. 537]), п. *Сиг'ит* (Луг) (< *сиг'ит* «старе русло річки», пор.: *сиг'ит* «частина русла річки, що при засусі не заливається водою; старе русло річки» [Дзендз.гідрорельєф, с. 135]);

2) початок витоку річки, джерела, криниці: п. *Р'ост'ока* (Маюр.) (< *р'ост'ока* «річка, яка ділиться на багато рукавів», пор.: *рост'ока* «місце, де потік ділиться на два рукави» [Он. 2, с. 193]; «розтік (водних джерел)» [Гуц., с. 168]), *Р'ост'оки* (п. – Люта, ур. – Вільш., Т.-Пол.) (< *р'ост'оки* (одн. *р'ост'ока*) «заросле місце, з якого бере початок декілька потічків»), пот. *Ж'ара* // *Ж'ара* (Гусн.) (< *ж'ара* «непросихаюче джерело», пор.: *заж'ори* «места под снегом с ямой и водой в яме» [Мар., с. 227]; *джари* «мочарні» [Он. 1, с. 210]; *жджарі* [*жджар'і*] «пасовище з непересихаючим джерелом і річкою» [Зх.пол. 1, с. 153]), дж. *Ка'дуб'* (Дубр., Зар., Лік.) (< *ка'дуб'* «польова криниця», пор.: *ка'діб* «заглибина» [Гуц., с. 74]; *ка'довба* «углубление на дороге» [Мар., с. 230]; *ка'діб* «[колодязний зруб з цілого пня]», *ка'дуб* «т.с.; [польова криниця]», *ка'діб* «місцевість із багатьма джерелами води» [Бук., с. 181]), лука *Кер'ниц'а* (Ужок) (< *кер'ниц'а* «колодязь із джерелом мінеральної води», пор.: *криниця* «глибоко викопана й захищена цямринами від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі; колодязь» [СУМ IV, с. 348]; *кер'ниця* «криниця в полі, але без цямрини, джерело» [Он. 1, с. 347]), п. *Кер'нич'ки* (Вільш., Смер.) (< *кер'нич'ки* «багато джерел»), п. *Опол'онок* (Вол.) (< *опол'онок* «поле з незамерзаючим джерелом»), дж. *Стун'ік* (Завос.) (< *стун'ік* «джерело», пор.: *стун'ік* «криниця» [Ет. 5, с. 456]), дж. *Стун'ич'ки* (Бег. П.) (< *стун'ич'кі* «невеликі джерела»);

3) непротічні води, штучні водоймища, загачені місця: ур. *Г'ач'аник* (Нев.) (< *г'ач'аник* «загачене місце»), шт.в. *Кан'ал* (Пер.) (< *кан'ал* «канал», пор.: *кан'ал* «наповнене водою штучне річище для судноплавного сполучення між водоймищами, зрошування ґрунтів, осушування боліт, відводу або стоку води» [СУМ IV, с. 86]), м.к. *Плот'ина* (Кам.) (< *плот'ина* «загата»); оз. *О'зеро* (Т.-Пол.) (< *о'зеро* «озеро», пор.: *о'зеро* «природна або штучна заглибина, заповнена водою» [СУМ V, с. 653]), п. *Ста'ї* (Люта) (< *ста'ї* «місце розлиття струмка перед загатою», пор.: *став* «водоймище з непроточною водою; місце розлиття річки перед загатою» [Ет. 5, с. 389]);

4) купелі: п. *К'упало* (Т.-Пол.) (< *к'упало* «місцевість, де купаються звірі», пор.: *к'упало* «т.с., що *куп'айло*» [Зх. пол. 1, с. 268]; *куп'айло* «місце в лісі, де купаються звірі» [Зх. пол. 1, с. 268]; *к'упало* «плесо на річці, де купаються; вигребені курми ямки» [Гуц., с. 89]), м.в. *К'упил'* (Нов.) (< *к'упил'* «місце купання», пор.: *к'упіль* «купель, посуда для купання, також вода для купання» [Гр. 2, с. 327]; «тепла вода для купання, мінеральні джерела; теплі води» [СУМ IV, с. 403]);

5) глибоке місце: м.р. *Выр* (Люта) (< *выр* «глибоке місце на річці», пор.: *вир* «місце у річці, морі і т. ін. з круговим рухом води, що утворюється внаслідок дії протилежних течій» [СУМ I, с. 466]);

6) властивості води: потч. *Й'ердж'авец'* (Княг.) (< *й'ердж'авец'* «потік з водою, що містить залізисті породи; червонуватого відтінку», пор.: *ірж'авий*, рідше *рж'авий* «який має колір іржі»

[СУМ IV, с. 46]), *Тепліч'ина* (п. – Гусн., пот. – Лік.) (< *тепліч'ина* «місцевість з джерелом, вода якого не замерзає взимку», пор.: *тепліц'и* «джерело, вода якого не замерзає» [Гуц., с. 190]; [*теплічина*] «місце, де вода не замерзає» [Ет. 5, с. 547]), пот. *Тепліц'и* (Княг.) (< *тепліц'и* «річка з місцями, де взимку вода не замерзає»), дж. *Холоднік* (С-ки) (< *холоднік* «джерело з дуже холодною водою»).

Найповнішою мірою специфічні властивості води (смак, запах, забарвлення, температура, лікувальні та чудодійні властивості, швидкість течії, особливості русла тощо) відображають атрибутивні елементи мікротопонімів: дж. *Білий Студнік* (Бег. П.) (< *білий* «білий (про колір дна)», пор.: *білий* «який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний» [СУМ I, с. 181]), пот. *Бістрий Пóт'ик* (Верх. Б.) (< *бістрий* «швидкий (про течію)»), кр. *Віс'ц'ова // Йіст'ова Вóда* (Гусн.) (< *віс'ц'ова // йіст'ова* «мінеральна залізисто-кисла (про воду); лікувальна (від ревматизму)», пор.: *гіс'ц'ова вода* «джерело мінеральної залізисто-кислої води» [Дзендз.джерела, с. 183]), пот. *Вон'ач'а Потóч'ина* (Лип.) (< *вон'ач'а* «вонючий, пор.: *вонючий* «те саме, що смердючий» [СУМ I, с. 737]; *вóняти* «смердіти» [Он. 1, с. 142]), дж.м.в. *Квасна Вóда* (Р. Паст., Нов., Чорн., Вол.) (< *квасна* «мінеральна», пор.: *квас* «джерело мінеральної води» [Дзендз.джерела, с. 181]), ур. *Йаїц'уї Пóтук* (К. Паст.) (< *йаїц'уї* «мінеральний (про сірчисте джерело)»), пот. *Мид'аній Пóт'ик* (Тих.) (< *мид'аній*, пор.: *мédяній* «медовий» [Гр. 2, с. 415]; *мідяній* «мѣдний» [Гр. 2, с. 430]; «мідний; мідяно-червоний; який містить мідь» [Ет. 3, с. 472]); *мідяній* «кольору міді; червоно-жовтий» [СУМ IV, с. 725]), пот. *С'ач'єній Пóтук // С'атá Вóда* (Княг.) (< *с'ач'єній* «освячений; який має чудодійну силу» / *с'атá* «яка має чудодійну силу»), дж.м.в. *Солéна Вóда* (К. Паст., Дубр.) (< *солéна*, пор.: *солéна* (вода) «мінеральна вода» [Бук., с. 506]), дж.м.в. *Студéна Вóда* (К. Паст.) (< *студéна* «холодна», пор.: *студéний* «холодний» [Гр. 4, с. 221]; «дуже холодний» [СУМ IX, с. 799]), ур. *Тéпла Йáмка* (Кам.) (< *тéпла* «тепла; з плюсовою температурою взимку»), дж. *Ц'áпкана Вóда* (Паст.) (< *ц'áпкана* «яка повільно капає, стікає», пор.: *ц'áпати* «капати; повільно литися» [Гуц., с. 215]; *ц'áпкати* «кратати» [Он. 2, с. 360]), дж. *Ч'єрвэна Стýн':а* (Пол. Г.) (< *ч'єрвэна* «червона (про колір води)»), пот. *Ч'óрна Кáл'ен'* (Кам.) (< *ч'óрна* «чорна; брудна», пор.: *ч'óрний* «грязний» [Гр. 4, с. 470]; *кал'ь* «глина, болото, бруд» [Ет. 2, с. 350]; *калениця* «посудина для розведення глини», *каліло* «бруд», *кальній* «брудний» [Ет. 2, с. 345]; *кал* / множ. *калі* «болото, грязюка» [Гуц., с. 74]), пот. *Ч'óрний Пóт'ик* (Луг) (< *ч'óрний* «чорний (про колір води, можливо, забруднення)»), пот. *Ч'óрні Вóды* (Новос.) (< *ч'óрні* «чорні; глибокі»).

Отже, можемо стверджувати, що мікротопонімна система досліджуваного регіону відображає характерні особливості його гідрорельєфу (болото, протічні води тощо). Основним джерелом збагачення мікротопонімів є вузьколокальні діалектні географічні номенклатурні терміни (за походженням слов'янські, переважно українські утворення) з широкою семантичною розгалуженістю. Діалектні особливості дуже часто зумовлюють значну варіативність гідрографічних термінів (найчастіше фонетичну): *віс'ц'ова // йіст'ова*, *бістрик // бі'о'стрик*, *ж:áра // ж':áра*, *блáт'иш':е // блóтиш':а // болóтиш':а*. Місцеві діалектні назви, значення яких ураховуємо при тлумаченні онімів, слугують важливим засобом визначення правильної етимології.

Опрацювання закарпатської мікротопонімії дає змогу виявити та проаналізувати назви, що зберігають мовну специфіку місцевих говірок. Дослідження семантичних особливостей вузьколокальних гідрографічних термінів, що стали базою утворення мікротопонімів басейну Ужа, сприятиме кращому розумінню походження онімів, з'ясуванню мотиваційних принципів номінації. Зафіксовані назви доповнюють реєстр словника закарпатських вузькорегіональних географічних термінів. Перспективу дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні структурно-семантичних зв'язків усіх географічних термінів, що стали джерелом творення мікротопонімів Ужанщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербич С. О. Спільнослов'янські й вузьколокальні (регіональні) мовні явища в народній географічній номенклатурі Українських Карпат / С. О. Вербич // Студії з ономастики та етимології. 2003 / [відп. редактор В. П. Шульгач]. – К.: «Аспект», 2003. – С. 90–99.

СКОРОЧЕННЯ

а) лексикографічних та інших джерел:

Бук. – Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Н. В. Гуйванюк]. – Чернівці, 2005. – 688 с.

Гр. 1, 2, 3, 4 – Словарь української мови // [упор. Грінченко Б. Д.]. – К.: Наук. думка, 1996. – Т. 1 – 3; 1997. – Т. 4. – (Репринтне видання. Друкується за виданням 1907 р.).

Гуц. – Піпаш Ю. О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / О. Ю. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород, 2005. – 266 с.

Дзендз.гідрорельєф – Дзендзелівський Й. О. Спостереження над українськими народними назвами гідрорельєфу / Й. О. Дзендзелівський // *Onomastica*. – Kraków, 1972. – Т. XVII. – S. 109–149.

Дзендз.джерела – Дзендзелівський Й. О. Українські назви для джерела (спостереження над українськими назвами гідрорельєфу) / Й. О. Дзендзелівський // *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. – Budapest, 1975. – Т. XXV. – pp. 149–241.

Ет. 1, 2, 3, 4, 5 – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К.: Наук. думка, 1982–2005. – Т. 1–5.

Зх.пол. 1, 2 – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок / Г. Аркушин. – Луцьк, 2000. – Т. 1–2.

Мар. – Марусенко Т. А. Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // *Полесьє (Лингвістика. Археологія. Топоніміка)*. – М.: Наука, 1968. – С. 206–255.

Он. 1, 2 – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1–2. – 495 с., 515 с.

СУМ I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII – Словник української мови: В 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

б) назв населених пунктів:

Великобerezнянський район: Бег.П. – с. Бегендяцька Пастіль, Бук. – с. Буківцьова, Верх.-Б. – с. Верховина Бистра, Вішка – с. Вішка, Вол. – с. Волосянка, Гусн. – с. Гусний, Домаш. – с. Домашин, Завос. – с. Завосино, Костр. – с. Кострини, Княг. – с. Княгиня, К.Паст. – с. Костьова Пастіль, К.Р. – с. Костринська Розтока, Луг – с. Луг, Люта – с. Люта, М.Бер. – с. Малий Березний, Р.Паст. – с. Розтоцька Пастіль, Рус.М. – с. Руський Мочар, Смер. – с. Смерекова, Ств. – с. Ставне, Стр. – с. Стричава, Сух. – с. Сухий, Тих. – с. Тихий, Ужок – с. Ужок, Чорн. – с. Черногорова. Перечинський район: Вільш. – с. Вільшинки, Дубр. – с. Дубриничі, Завб. – с. Завбуч, Зар. – с. Заричово, Лип. – с. Липовець, Лік. – с. Лікіцари, Маюр. – с. Маюрки, Нов. – с. Новоселиця, Паст. – с. Пастілки, Пер. – м. Перечин, Пол.Г. – с. Полянська Гута, С-ки – с. Сімирки, Т.-Б. – с. Тур'я-Бистра, Т.-Пас. – с. Тур'я-Пасіка, Т.-Пол. – с. Тур'я-Поляна, Турич. – с. Турички. Ужгородський район: Кам. – с. Кам'яниця, Нев. – с. Невицьке.

в) номенклатурних термінів:

Бол. – болото, дж. – джерело, дж.м.в. – джерело мінеральної води, кр. – криниця, л. – ліс, м.в. – місце відпочинку, м.к. – місце купання, м.р. – місце на річці, п. – поле, пас. – пасовище, пот. – потік (річка), потч. – потічок (струмок), ур. – урочище, шт.в. – штучне водоймище.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2017 р.

ФОНЕТИЧНІ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАГМОНІМІВ (на матеріалі кондитерських виробів)

У статті проаналізовано найменування кондитерських виробів. Важливе значення при найменуванні солодоців мають фонетичні та лексико-семантичні особливості. У сучасному неймінгу значна увага приділяється милозвучності номінацій, яка досягається за допомогою алітерації, повторів, римованих компонентів та вдало підібраних лексичних одиниць.

Ключові слова: антропонімія, номінація, неймінг, алітерація, лексична одиниця.

Галина Бачинская, Мария Тышкова. ФОНЕТИЧЕСКИЕ И ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТИ ПРАГМОНИМИВ (на материале кондитерских изделий)

В статье проанализированы наименования кондитерских изделий. Важное значение при наименовании сладостей имеют фонетические и лексико-семантические особенности. В современном нейминге значительное внимание уделяется благозвучию номинации, которое достигается с помощью аллитерации, повторов, рифмованных компонентов и удачно подобранных лексических единиц.

Ключевые слова: антропонимия, номинация, нейминг, аллитерация, лексическая единица.

Galyna Bachynska, Mariia Tyshkovets. FONETIC AND LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF PRAGMONIMS (on the material of confectionery)

The article analyzes the name of confectionery products. Phonetic and lexico-semantic features has an important role in the designation of sweets. In contemporary naming, considerable attention is paid to the delicacy of the nominations, which is achieved through alliteration, repetitions, rhyming components and well-chosen lexical units.

Keywords: anthroponim, nomination, naming, alliteration, lexical unit.

Проблема номінації завжди була однією з центральних тем теоретичної лінгвістики. Багато питань, пов'язані із сучасною проблематикою створення і функціонування комерційно релевантних імен, розглядалися в період розробки теорії номінації (Н. Д. Арутюнова, Л. А. Булаховський, А. В. Введенська, В. В. Виноградов, Д. Н. Ушаков, Ф. П. Філін, Н. М. Шанський, А. Д. Шмельов, Д. Н. Шмельов, Л. В. Щерба та ін.).

Лінгвістичне вивчення власне комерційних найменувань почалося порівняно недавно. У другій половині ХХ століття в радянському мовознавстві з'являється ряд досліджень комерційних номінацій як одиниці ономастичної лексики (А. В. Суперанська, Е. Ф. Тарасов, М. К. Шарашова, С. О. Шестакова та ін.).

Предметом дослідження послужили фонетичні та лексико-семантичні особливості назв кондитерських виробів. Саме ці особливості, на нашу думку, мають безпосередній вплив на споживача.

Завдяки широкому поширенню телевізійної та радіореклами, яка апелює, перш за все, до слухової аудиторії, аналіз фонетичних особливостей сучасних комерційних найменувань набуває особливої актуальності: «Рекламисти стали звертатися до звуко-акустичного впливу на потенційного споживача» [10, с. 181]. Сучасні неймери активно використовують можливості фонетичної системи мови при утворенні комерційних назв з метою сформулювати певний

аудіальний образ рекламованого товару, створити конкретні уявлення про предмет і викликати «Певні почуття, які в потрібному напрямку впливають на поведінку читача і слухача» [4, с. 4].

Грамотно побудований звуковий ряд забезпечує милозвучність і сприятливу ритмічну модель найменування, а отже, легку вимову і хорошу запам'ятовуваність комерційної номінації. Так, наприклад, використання м'яких приголосних і голосних переднього ряду відзначається, перш за все, в найменуваннях кондитерських виробів, споживачами яких є діти: цукерки: «Веселі гуси», «Весела сімейка», «Домінік», «Мелодія», «Мерсі», «Метелиця», «Киць-киць»; печиво: «Мелодія», «Мультишки», «Мі-мі». На думку О. К. Матвеева, «творці штучних імен літературних персонажів свідомо чи несвідомо обирають сонорні звуки для імен позитивних героїв, в той час як проривні, шиплячі використовують для імен негативних» [7, с. 11].

При розробці комерційних найменувань-неологізмів, для досягнення позитивного фонетичного вигляду неймери досить активно залучають дані фоносемантичного аналізу, який дозволяє оцінити вплив звуків, складових назви, на психічний стан людини. Так, наприклад, назви цукерок «Версаль», печива «Місячне сяйво», морозива «Лімо», «Пані ягода» повинні позитивно сприйматися споживачами, оскільки сонанти і голосні, на думку О. Ф. Журавльова, стимулюють появу позитивних асоціацій [3].

Окремий випадок представляють комерційні найменування, які містять звукові повтори і поєднання парних звукових компонентів. Як зазначає Н. О. Стадкульська, «ідентичні, а також близькі за звучанням компоненти-склади забезпечують оригінальність з акустичного боку і сприймаються у процесі комунікації як особливого роду «подразники», сприяють запам'ятовуванню товарних назв» [10, с. 181] (наприклад, цукерки: «Киць-Киць», «Ко-Ко», «Цьом-Цьом», «Sim-Sim», «Му-Му», «Бом-Бом», «Fru-Fru»; печиво: «Мі-мі», «Жур жур», «Ча-ча-ча»). При їх утворенні неймери спираються на алітеративне звучання редукованих членів, які завдяки своїй експресивності є засобом ефективного залучення уваги споживачів.

Часто милозвучність досягається завдяки використанню римованих неймів, наприклад, назви цукерок: «Казка-оповіданка», «Пан і пані», «Рачки морячки», «Малинка-Калинка», «Ромашки для Наташки», «Черв'як-моряк». Рима, як зазначає Н. В. Паршуков, позитивно впливає на запам'ятовування [8, с. 59].

Аналіз фонетичних особливостей комерційних номінацій набуває особливої актуальності в наш час. Сучасні неймери активно використовують ресурси фонетичної системи мови для створення милозвучних і ритмічних найменувань. Акустичний вплив окремих звуків активно використовується при утворенні найменувань з чітко вираженою апеляцією до певного споживача.

Надзвичайно важливе значення при створенні комерційної номінації має вибір лексики, зумовлений необхідністю передати максимальну кількість базової маркетингової інформації мінімальною кількістю слів.

Дослідження лексичного складу комерційних найменувань кондитерських виробів продемонструвало, що на сучасному етапі наявність номінацій-омонімів в одній товарній категорії зведено до мінімуму, наприклад, цукерки / печиво: «Ромашка», «Білочка», «Мелодія»; цукерки / морозиво «Маша і Ведмідь». Сьогодні виробники товарів, як правило, намагаються уникати омонімії назв навіть на рівні товарів різних категорій, оскільки це може спричинити дезорієнтацію свідомості споживача, при якій руйнується важливий зв'язок між товаром і його найменуванням. У цьому випадку до комерційного імені висувається вимога, щоб назва була «одиночною» [11, с. 127].

Ю. С. Вегенер також вказує на «можливу плутанину, що виникає внаслідок омонімічних номінацій» [1]. Н. А. Стадкульська зазначає, «що часто недбайливі промисловці з метою отримати вигоду в умовах конкуренції і через дорожнечі рекламних кампаній маскують назви, вироблених ними неякісних товарів, під відомі бренди шляхом створення схожих по звуковій і / або графічній формі товарних знаків» [10, с. 269].

Більшість комерційних найменувань є образні, переносні номінації, які базуються на переосмисленні прямого значення. Аналіз сучасних комерційних найменувань дозволив виділити два основних типи переносних значень – метонімічне і метафоричне перенесення.

Метонімічне перенесення здійснюється в сучасному неймінгу на основі ряду моделей: «смак / аромат товару» (наприклад, печиво: «Ванільне», «Пражене молоко», морозиво «Банан»; цукерки «Горіхові ласоці»); «місце виробництва товару» (наприклад, печиво «Українське», цукерки: «Сорочинський візерунок», «Гостинець з Рівненщини», «Рідна Україна», «Вітання з Гуцульщини», «Вітання з Прикарпаття», «Східна ніч», «Дубенський замок»); «особливості компонування товару» (наприклад, цукерки: «Асорті», «Асорті горіхове», «Асорті фруктове», «Палітра. Вишукані десерти», «Мультимікс»); «склад товару» (наприклад, цукерки: «Чорнослив з горіхом», «Курага з горіхом», «Персик з горіхом», «Фінік з горіхом», «Абрикос з горіхом», «Яблуко з журавлиною»; шоколад «З кокосом»).

Метафоричне перенесення реалізується в сучасних комерційних найменуваннях за допомогою моделі «смак товару» (наприклад, цукерки: «Смак дитинства», «Горіхова насолода», «Смак вишні»).

Подібні найменування володіють високим прагматичним потенціалом, оскільки «метафора як непрямий спосіб номінації є знаряддям маніпулювання свідомістю адресатів, тому має особливу вагу в теорії реклами» [9, с. 329].

Щоб привернути увагу споживача чимось незвичайним, виразним, неймери вдаються до розробки оказіональних номінацій. Ці назви можуть характеризуватися різним ступенем прозорості внутрішньої форми. В одних випадках, вона може бути досить ясною і без проблем прочитуватися споживачем (наприклад, печиво: «Зірочка», «Круглячок», «Каштанчик», «Зебрятко», «Решіточка», «Солодуня», «Сонечко», «Малятко»; цукерки: «Насіннячко», «Зернятко»). В окрему групу можна виділити номінації на позначення кондитерських виробів, що вказують на позначення літературних / казкових персонажів, наприклад, цукерки: «Чародій», «Наталка-Полтавка», «Червона Шапочка», «Мідний вершиник», «Пікова дама», «Прометей», «Морські скарби». У такому вигляді номінації є досить ефективними, оскільки, крім денотативної співвіднесеності із названим товаром, вони привертають увагу адресата своєю оригінальністю.

Використання комерційних найменувань із затемненою внутрішньою формою (наприклад, цукерки: «Ежес», «Маракас», «Роні», «Шатель») є малоефективним з комунікативної і комерційної точок зору, оскільки такі номінації мають розмите лексичне значення.

У сучасних номінаціях фіксується також використання архаїчної лексики, за допомогою якої здійснюється стилізація комерційного найменування під старовину (наприклад, цукерки: «Чорний граф», «Золоті ворота», «Слава князів Острозьких», «Пані Валевська»).

Аналіз лексичного складу сучасних комерційних найменувань демонструє частотне вживання запозиченої лексики, наприклад, цукерки «Беліссімо», бісквітний рулет «Шварцвальд». Наявність великої кількості іноземних найменувань, написаних по-українськи, на думку М. Н. Крилової, «можна оцінити як бажання закордонних виробників більш органічно влитися в місцевий ринок, стати ближче до споживача» [5, с. 47]. Спостерігається також явище стилізації номінацій під іноземні за рахунок використання латинської графіки (наприклад, цукерки: «DeLuxe», «Lollipops», «Milky Splash», «Fizzy Boom», «Coffee Like»). Звернення до запозиченої лексики зумовлене прагматичними інтенціями номінатора, оскільки як зазначає Н. В. Паршук, «використання іншомовної лексики відсилає реципієнта до іншої картини світу, породжує певну паузу у сприйнятті тексту, зручну для проходження у свідомість потрібних рекламодавцю ідей» [8, с. 62].

У сучасних номінаціях, як правило, домінує стилістично нейтральна, загальноновживана, немаркована лексика (наприклад, цукерки: «Криничка», «Ромашка»; печиво: «Барвінок», «Метелик». Це пояснюється основним завданням комерційного найменування – спонукати до покупки максимальну кількість потенційних споживачів. Н. А. Гусейнова називає метою таких найменувань «уніфікацію з міжнародними системами, економію мовних засобів і рекламні цілі» [2, с. 142].

Використання стилістично забарвлених слів у комерційних найменуваннях безпосередньо залежить від об'єкта іменування і адресата, для якого призначений товар. Зафіксовано невелику кількість номінацій, створених на основі лексики книжного стилю (наприклад, цукерки:

«Стріла Подільська», «Південна ніч», «Легенди міста», «Львівські дефіляди» «Рівненські етюди», «Місячне сяйво», «Бархат ночі»), що пов'язане з навмисним зондуванням свідомості споживача, яке спричинене необхідністю охоплення максимально широкою аудиторії.

Для найменувань зафіксовано також використання прецедентних висловлювань (наприклад, цукерки: «Ах! Одеса», «Весняна гостя», «Казкова ніч», «Шалена бджілка», «Сонячний жук», «Хто сказав му?» / «Who said mu?»). Такі найменування є елементами культурної спадщини і передбачають наявність у адресата визначених фонових знань. Подібні назви викликають у свідомості носіїв мови необхідні оціночні характеристики, оскільки, як зазначає О. Є. Яковлева, «таке ім'я вже саме по собі виконує функції асоціативного контексту» [12, с. 100]. Отже, прецедентні номінації легко запам'ятовуються і відтворюються споживачами. Як одна з ознак книжкового стилю у складі комерційних найменувань досить часто використовуються абстрактні іменники, які мають яскраві виражальні можливості. Як правило, за допомогою них створюється піднесений образ іменованого об'єкта (наприклад, цукерки: «Фантазія», «Солодкі почуття»; печиво: «Насолода», «Солодуня»).

Доцільність використання лексики з конкретним значенням (наприклад, цукерки: «Курага в шоколаді», «Чорнослив в шоколаді», «Горішок», «Лищина») обумовлена більш швидкою емоційною реакцією споживача, оскільки вона відразу викликає в пам'яті візуальний образ предмета.

Лексико-семантичні утворення найменувань реалізується за допомогою підбору мовного матеріалу, який не тільки точно передає денотативну співвіднесеність з реальним товаром, а й володіє різноманітними конотативними відтінками. Використання в якості найменувань емоційно-експресивної лексики допомагає створити більш яскраві і образні номінації, що привертають увагу споживача. Комерційні найменування можуть експліцитно або асоціативно вказувати на важливі товарні властивості іменованих товарів, які можуть бути найбільш цінними з точки зору споживачів. Вибір лексики з позитивною конотацією при створенні комерційних номінацій сприяє реалізації їх емоційно-експресивної функції. Подібні лексеми, як правило, не передають інформації про іменованій об'єкт, а інформують про переваги іменованого товару за допомогою апеляції до почуттів і емоцій споживачів.

На високу якість об'єкта вказують найменування, що виражають поняття: «кращий в своєму роді» (наприклад, цукерки: «Exclusive», «Bomond»), «розкішний, чудовий» (наприклад, цукерки: «Шарм», «Королівський шарм»; халва «Халвалюкс»), «існуючий довгий час» (наприклад, цукерки «Бабусині казки», печиво «Смак дитинства»). Частотне вживання експресивної, емоційно забарвленої лексики з позитивною оцінкою в найменуваннях (наприклад, цукерки: «Звичайне чудо», «Райські хмаринки», «Смакота», «Горіхова насолода»), покликане створити певний образ товару і впливати на емоції споживачів, так як «Найбільш ефективною виявляється реклама, яка передає нам позитивні, приємні відчуття, радість, комфортність, спокій, оптимізм» [6, с. 62]. Часто використовуються номінації з семантикою новизни (наприклад, цукерки «Фортуна нова»).

Певне семантичне навантаження може передавати прикметник, що входить до складу номінації: для вказівки на високу якість товару часто використовується прикметник «золотий» (наприклад, торт «Золоті ворота», цукерки: «Золота нива», «Золота ніч», «Вечір золотий», «Золота пташка», «Золота лілія», «Золотий ключик», «Золотий віночок»).

Таким чином, у сучасному неймінгу значна увага приділяється милозвучності номінацій, яка досягається за допомогою алітерації, повторів, римованих компонентів. Незважаючи на тенденцію до оригінальності, можна зафіксувати певну кількість омонімічних назв. Для комерційних найменувань активно використовуються різні за походженням і стилістичним забарвленням лексичні одиниці, які мають на меті впливати на емоції споживача. Спостерігається використання архаїчної лексики в якості найменувань з метою пам'яті про минуле. Простежується використання запозиченої лексики в сучасному неймінгу. У сучасних найменуваннях переважає стилістично нейтральна, загальноживана лексика. Зафіксовано використання лексики з позитивною конотацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегенер Ю. С. Нейминг в системе формирования и продвижения бренда / Ю. С. Вегер // Омский научный вестник, 2012. – № 1 – С. 260–262.
2. Гусейнова Н. А. Роль заимствований в коммерческой номинации (на материале наименований предприятий общественного питания и сферы услуг) / Н. А. Гусейнова // Филология – культурология: диалог наук: Материалы 2-й научной интернет-конференции с международным участием. – Одинцово : АНОО ОГИ, 2012. – С. 136–142.
3. Журавлев А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации / А. Ф. Журавлев // Способы номинации в современном русском языке : Коллект. моногр. – М.: Наука, 1982. – С. 45–109.
4. Кохтев Н. Н. Реклама: искусство слова. Рекомендации для составителей рекламных текстов. 2-е изд / Н. Н. Кохтев. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 96 с.
5. Крылова М. Н. Особенности современной коммерческой номинации (на материале ТЦ «Мега», Ростов-на-Дону) / М. Н. Крылова // Лабиринт. Журнал социально- гуманитарных исследований, 2013. – № 3 – С. 44–53.
6. Лейчик В. М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и собственными именами / В. М. Лейчик // В кн.: Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж, 1974. – С. 56–69.
7. Матвеев А. К. Топономастика и современность / А. К. Матвеев // Вопросы ономастики. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2004. №1. – С. 7–13.
8. Паршук Н. В. Вербалізація спонукальної інтенції у російському рекламному тексті: дис. канд. філ. наук: 10.02.02 – російська мова / Н. В. Паршук. – Київ, 2008. – 270 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 726 с.
10. Стадульская Н. А. Товарные знаки в языке и внеязыковой действительности Великобритании и США: дис. докт. филол. наук: 10.02.04 – германские языки / Н. А. Стадульская. – Пятигорск, 2014. – 367 с.
11. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: ЛИБРОКОМ, 2012. – 248 с.
12. Яковлева О. Е. Коммерческая номинация в рамках дифференцированного семиотического похода / О. Е. Яковлева // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: история, филология. – 2006. – Т. 5. – № 2. – С. 96–103.

Стаття надійшла до редакції 3.07.2017 р.

МЕТАФОРИЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЕТОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС

У статті визначено лінгвістичну природу онімної метафори та метафоричного перифразу, розглянуто специфіку тропейчного функціонування поетонімів. За допомогою методу лінгвостилістичного аналізу і контекстуально-інтерпретаційного методу здійснено аналіз онімної метафори та метафоричного перифразу у постмодерністських романах М. Матіос. Окреслено поняттєві сфери-джерела метафоричного переосмислення поетонімів. Показано, що використання власних назв у ролі метафори та перифразу є результатом вторинної номінації і обумовлене розгортанням асоціативно-образної складової семантики пропріативів.

Ключові слова: поетонім, власна назва, онімна метафора, конотонім, перифраз, вторинна номінація, семантика.

Наталя Бербер. МЕТАФОРИЧЕСКОЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПОЭТОНИМОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ МАРИИ МАТИОС

В статье определено лингвистическую природу онимной метафоры и метафорического перифраза, рассмотрена специфика тропейческого функционирования поэтонимов. С помощью метода лингвостиллистического анализа и контекстуально-интерпретационного метода осуществлён анализ онимной метафоры и метафорического перифраза в постмодернистских романах М. Матиос. Определены понятийные сферы-источники метафорического переосмысления поэтонимов. Показано, что использование имён собственных в роли метафоры и перифраза является результатом вторичной номинации и обусловлено развёртыванием ассоциативно-образной составляющей семантики проприативов.

Ключевые слова: поэтоним, имя собственное, онимная метафора, коннотоним, перифраз, вторичная номинация, семантика.

Natalya Berber. THE FUNCTIONING OF POETONYMS IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF MARIA MATIOS

The linguistic nature of onymic metaphor and metaphoric periphrasis is defined in the article, the specificity of the tropeic functioning of the poetonyms is considered. With the help of the method of linguistic analysis and the contextual-interpretational method, the analysis of onymic metaphor and metaphoric periphrasis in postmodern novels by M. Matios is carried out. Conceptual spheres-sources of metaphorical reinterpretation of poetonyms are defined. It is shown that the use of poetonyms in the role of metaphor and periphrasis is the result of a secondary nomination and is caused by the development of the associative-shaped component of the semantics of proprietatives.

Keywords: poetonym, proper names, onymic metaphor, connotonim, periphrasis, secondary nomination, semantics.

Поетоніми як релевантний компонент художнього тексту наділені вагомим емоційно-експресивним та образним потенціалом, реалізація якого забезпечена їхньою властивістю семантично переосмислюватись, розгортати асоціативний фон, зазнавати конотонімізації, на основі чого формуються лексичні стилістичні засоби – тропи, зокрема метафора. На думку І. Ратнікової, внутрішня форма метафори – це асоціації, що лежать в основі метафоричного переносу, тобто мотивація вибору її допоміжного компонента – сутності, за допомогою якої осмислюється чи оцінюється основний компонент та ім'я якої складає фокус метафори [17, с. 145].

Є. Регушевський стверджує, що на метафоричному ґрунті виникає більшість перифраз [18, с. 41]. Отже, процес метафоризації супроводжується перифрастичним використанням поетонімів, що є частотним прийомом у художньому мовленні М. Матіос постмодерністського

спрямування, де пропріативи набувають асоціативно-образного семантичного наповнення. Зокрема письменниця активно залучає поетоніми відконотонімного походження, що виступають перифрастичними номінаціями.

Метафоричному використанню власних назв присвячено солідну кількість наукових праць. Онімна метафора досліджується у площині теорії прецедентності [15], лінгвокультурології [1], когнітивістики [5], у руслі прагмалінгвістики [3] і когнітивно-дискурсивної парадигми [2; 7]. Серед студій з літературної ономастики і поетонімології проблема функціонування онімної метафори та перифраза розробляється у розвідках Ю. Карпенка, І. Хлистун [20], Ю. Зубрілової [4] та ін., зокрема конотонімні метафори і перифрази проаналізовано Є. Отінім, Г. Лукаш [8]. В україністиці у цьому ракурсі частково досліджено поезію II половини XX ст. [20], художнє мовлення Л. Костенко [13], Ю. Яновського [21] та ін., проте явище метафоризації поетонімів у прозі М. Матіос є недостатньо вивченим, чим зумовлено актуальність наукової розвідки.

Мета цієї статті – аналіз метафоризованих і перифрастичних поетонімів у художньому дискурсі М. Матіос.

Об'єктом дослідження є онімна метафора та метафоричний перифраз, предметом безпосереднього вивчення – особливості їхнього функціонування у прозі М. Матіос.

Матеріалом дослідження послуговували романи М. Матіос постмодерністського спрямування – «Щоденник страченої», «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. Mr. & Ms. U-Ko in country UA» і «Кулінарні фіглі».

Під лексико-семантичною структурою метафори, як зазначає Л. Пустовіт, розуміється вся система переносних значень та номінацій, які виникли при незвичній сполучуваності слів і відображають не тільки індивідуальну мовно-мисленнєву творчість авторів, а й тенденції розвитку лексичної семантики в системі літературної мови [16, с. 3]. З цього виходить, що, як вказує В. Телія, дія лексико-семантичного процесу в підсистемі пропріальних одиниць, пов'язана з явищем конотації, що розглядається як семантична сутність, яка виражає емотивно-оцінне і стилістично марковане ставлення мовця до дійсності, на підставі чого це явище отримує експресивне забарвлення [19, с. 5].

Зауважимо, що лексико-семантичні і морфолого-граматичні дериваційні процеси у поетонімогенезі не відбуваються ізольовано. Так, наприклад, найглибших семантичних зрушень у «Щоденнику страченої» зазнав антропоетонім *Бальзак*, метафоризація якого кон'югована з конотонімізацією, маркерами якої часто виступають апелятивізація та числова транспозиція: *Оноре* (поетонім, співвідносний із реальним денотатом, з позитивною конотацією) → *несамовите серце великої людини* (апелятив, співвідносний із реальним денотатом, з позитивною конотацією) → *якогось Бальзака!..* (конотонім, «культурний канон (ідеальний образ) чоловіка») → *хіба тепер десь є Бальзак?!* (антропоетонімом відконотонімного походження (далі – АВП) «культурний канон (ідеальний образ) чоловіка») → *з моїх нинішніх бальзаків* (апелятивізований АВП-числовий транспозит із негативною конотацією «залицяльник, який не відповідає культурному канону чоловіка»): *О, коли б я полюбила якогось Бальзака!.. Я б не чекала його смерті в обіймах молодого гультя. Але хіба тепер десь є Бальзак?! / З моїх нинішніх бальзаків один лише Вася пишається, що сфотографувався біля музею Сталіна в його рідному місті* [12, с. 28].

Асоціативно-образне наснаження поетонімів може призводити до апелятивізації метафоричної конструкції: Проте, якщо під час частування з Вашою душею трапилося те, що трапляється з равликом, коли до нього доторкнутися рукою, Ви маєте повне право назвати кулінарний витвір своїх рук равликом-павликом <...> [10, с. 74].

Серед екстралінгвістичних чинників (поняттєвих сфер-джерел) переосмислення поетонімів і, як наслідок, розвитку конотативно-сислової образної сфери у досліджуваній нами прозі М. Матіос виокремлюємо:

1) історичні постаті, що є аксіозакріпленими в суспільній свідомості символами: *укрівський Цицерон – Папа Льоня* [11, с. 85] (*Цицерон* – узуальний конотативний антропонім з інтерлінгвальною конотацією (далі – УКА₁). Красноречивий оратор [14, с. 483]); *модерний*

Ларошифуко афоризмів [11, с. 35] (*Ларошифуко* – УКА₁. Майстер уїдливих афоризмів. Моралізатор) – про ораторські «здібності» Леоніда Кучми; *Спілберг живих масок-шоу* [11, с. 36] (*Спілберг* – УКА₁. Режисер. Продюсер) – про фінансування Помаранчевої революції Борисом Березовським; *український Білл Гейтс без Microsoft-a* [11, с. 37] (*Білл Гейтс* – УКА₁. Дуже заможна людина) – референтом є Віктор Пінчук; *Орлеанська Діва* [11, с. 44] – Юлія Тимошенко; *заокеанський Ломоносов Мечоносець* [11, с. 39] (*Ломоносов* – УКА₁. Універсальна людина. Енциклопедист); *мати Тереза ув'язнених і ескулатиха здоров'я конкурентів* – *Раїса Мурумцева* [11, с. 39] – Раїса Богатирьова (вжито міфоантропоетонімний дериват *ескулатиха*, що походить від деонімізованого узуального конотативного міфоантропоніма *ескулап* – лікар та *мати Тереза* – узуальний конотативний антропонім з інтерлінгвальною конотацією та широким діапазоном відомості (УКА₂). Жінка, що відрізняється милосердям, заступництвом скривджених, добротою [9, с. 233], що актуалізують інформацію про референта – акушера-гінеколога Раїсу Богатирьову).

Негативний фокус символічної репрезентації представлений АВП *Бен Ладен, Адольф, Джек-потрошитель: розвінчаний Бен Ладен Конотопської відьми* [11, с. 36] (*Бен Ладен* – «терорист») – про поширення у мас-медіа інформації щодо причетності Олександра Мороза до замаху на кандидата у Президенти України Н. Вітренко; *далекий родич Адольфа* [11, с. 36] (*Адольф* – УКА₁. Жорстокий загарбник; із таким же значенням зафіксовано УКА₁ *Гітлер* [9, с. 123]) – хрещеним батьком доньки Віктора Медведчука є Володимир Путін, стосовно якого у ЗМІ системно використовують політичну метафору (*Адольф Гітлер*) [6]. Експресивно маркованим є АВП-прикладка *Джек-потрошитель* – УКА₁. Садист, маніакальний серійний вбивця [14, с. 165], що зазнає у М. Матіос індивідуально-авторського семантичного наповнення – оказіональний конотативний антропонім (далі – ОКА) «само садист», «самовбивця», «самогубець»: *Ох, же ж і каторжниця я добровільна, ох, каторжниця. А може, блудниця-черниця. Із випотрошеним серцем. Агов, Ларисо-Джеку-потрошителю! Ні, патрачу! Від слова «патрати» (курку, серце, душу, життя)* [12, с. 104];

2) кіно, література і міфологія: *Шварценегер зубодробильних боїв* [11, с. 35] – Віктор Янукович; *сторож і вірний Санчо Панса Орлеанської Диви* [11, с. 35] – Олександр Турчинов. АВП *Отелло*, тісно сполучаючись із ремінісценцією «Прорвемося!» (пісня «Прорвёмся, опера» музичної групи «Любэ»), семантично збагачується. Основна конотативна семантика імені *Отелло* – узуальний конотативний літературний антропонім, відомий у ряді мов (далі – УКЛА₁). Сліпий ревнивець [14, с. 339] – затемнюється. Натомість на перший план виходять досить неочікувані асоціації, в основі яких психологічні якості характеру: «відважний, хоробрий чоловік»: *демонстрував свою молодість, а може, навіть відвагу → мій хоробрий Отелло* [12, с. 164]; «легковажний, необачний чоловік»: *легковажно кинув голосне «прорвемося!»; необачно думав колись зеленоокий Отелло: прорвуся* [12, с. 160]; ознаки зовнішності та вік чоловіка: «немолодий чоловік», «дуже засмаглий чоловік»: *немолодий, засмаглий до кольору чорного шоколаду чоловік* [12, с. 158]. В основі асоціації авторське порівняння Воронова з Отелло. Так, Отелло був мавром. Відомо, що ці темношкірі люди були хорошими моряками і воїнами. Отелло-мавр здобув собі славу як чудовий полководець, а Воронов – як владна людина, шанований керівник. Дездемона таємно поспіхом вінчається з Отелло, як і Воронов із Ларисою. Отже, відчутне імпліцитне порівняння Лариси з Дездемоною з тією різницею, що перша, на життя якої зазіхав коханий, усе ж не загинула від його руки. АВП *ромео* апелятивізується (*Ромео* – УКЛА₁. Коханий [14, с. 384]): *Скільки крові попив мені цей ромео пенсійного віку!* [12, с. 160]. АВП *Термінатор* («Щоденник страченої») піддається родовій транспозиції і набуває більшої емоційності у поєднанні із займенником *якась*. У вузькому контексті *В такому разі, це руйнація. / І що? Невже я щоразу хочу повторення цієї руйнації? / Термінаторка якась, їй Богу!* [12, с. 91]. ОКА *Термінаторка* виражає узуальну конотативну семантику «герой, який щоразу відновлюється після знищення, руйнації» [9, с. 330], на що вказує двічі повторювана лексема *руйнація*, у широкому – вибирає факультативні складові семантики УКЛА₁ *Термінатор* – «руйнівник», «ліквідатор», «відкинуте суспільством створіння».

3) хімічна побутова промисловість: у номінації *vanish Panu* [11, с. 37] вжито апелятивізований прагмапоетонім із семантикою «очищувач репутації»;

4) кліматичні умови, природні об'єкти та явища. Авторська увага до семантичних можливостей топопоетоніма виявляється у використанні конотативних власних назв *Везувій, Сахара (сахари), Африка*. Інтродукція поетонімів відбувається за такою схемою: *спечно – як у Сахарі* (референтне використання топопоетоніма) → *у сахарах* (відконотонімний апелятив-числовий транспозит «спекотні місцевості») → *своїї Африки* (метонімічне перенесення; конотонім «спека»): *Спечно – як у Сахарі. / P.S. /... А хто його точно знає, як воно там, у сахарах? Тут своїї Африки вистачає* [12, с. 158]. Узуальний інтерлінгвальний конотативний топонім (УКТ₁) *Везувій «стан сильного збудження»* [14, с. 136], вжитий метафорично: *збурити в чоловікові Везувій* [12, с. 57], – у процесі поетонімогенезу розвиває конотативну сферу і зазнає числової транспозиції у метонімічній конструкції: *І жоден космос не дорівнюється нуртом своїх протуберанців із вулканами, причаєними за брамою людського тіла, отими до часу приспаними Везувіями <...>* [12, с. 91];

5) соціальні явища, пов'язані з певними топооб'єктами. Годопоетонім *пляж Пігаль* у сполученні з прикметником *місцевий* зазнає конотонімізації – «пристаннище повій»: *А чи пасувало б стояти на місцевій пляж Пігаль <...>?* [12, с. 179].

Синонімічна та ампліфікуюча природа перифраза виявляється на рівні синтагматики: *Екс-денді, ВЕНЕТТО-любець, порадник і розрадник, соліст групи «Конкорд! Іще Конкорд!», платник випитого чаю за столом любих друзів, прихильник яблук із нашої батьківщини Мішаня Плотський* [11, с. 35].

Метафоричне і перифрастичне функціонування поетонімів є суттєвою ознакою постмодерністських романів М. Матіос, де власні назви є конотативними, алюзійно та асоціативно насиченими компонентами текстопростору. Поетоніми виступають дієвим засобом мовної гри, стають прикметою авторського ідіолекту. Перспективним вважаємо комплексне дослідження тропейного використання поетонімів у художніх текстах М. Матіос.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипова С. С., Метафора и подтекст в русском и китайском поэтическом тексте XX века / С. С. Антипова, Д. Чжао // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: [сб. ст. по матер. XLVIII междунар. науч.-практ. конф.] – № 5 (48). – Новосибирск: СибАК, 2015. – С. 62–69.

2. Воякина Е. Ю. Ономастическая метафора в экономическом дискурсе. Комплексный подход: [монография] [Электронный ресурс] / Елена Юрьевна Воякина. – Тамбов: Тамбовский государственный технический университет, ЭБС АСВ, 2014. – 100 с. – Режим доступа: <http://www.iprbookshop.ru/64139.html>.

3. Дука Л. И. Прагматический потенциал онимов и способы его актуализации в тексте: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 – русский язык / Людмила Ивановна Дука. – Запорожье, 2002. – 238 с.

4. Зубрілова Ю. В. Типи метафоричних моделей ономастичної лексики / Ю. В. Зубрілова // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Вип. 11. – Донецк: Донецкий национальный университет, 2007. – С. 32–41.

5. Карпенко О. Ю. Пряме й образне осмислення онімів у асоціативному експерименті / О. Ю. Карпенко // Наукові записки Тернопільського державного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль, 2005. – Т. 1 (13). – С. 68–80.

6. Кузнєцова Є. Порівняння Путіна з Гітлером у західних ЗМІ [Електронний ресурс] / Є. Кузнєцова // Українська правда. – 28 січня 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/01/28/7056573/>.

7. Лукаш Г. П. Метафора як когнітивно-лінгвістична форма культури у дискурсі конотативних власних назв / Г. П. Лукаш // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – 2015. – Вип. 51. – С. 259–262. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_51_99

8. Лукаш Г. П. Перифраза в конотонімії [Електронний ресурс] / Г. П. Лукаш // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2013. – Вип. 6(3). – С. 131–139. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2013_6\(3\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2013_6(3)_20).

9. Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв / Галина Павлівна Лукаш. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 392 с.
10. Матіос М. Кулінарні фіглі [роман] / Марія Василівна Матіос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2009. – 264 с.
11. Матіос М. Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. Mr. & Ms. U-Ko in country UA [роман] / Марія Василівна Матіос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2006. – 136 с.
12. Матіос М. Щоденник страченої: [психологічна розвідка] / Марія Василівна Матіос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – 192 с.
13. Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / М. Р. Мельник. – Одеса, 1999. – 18 с.
14. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имён / Евгений Степанович Отин. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – 518 с.
15. Прокофьева Т. О. Функционирование прецедентных онимов в Тамбовской эргонимии / Т. О. Прокофьева // Вестник Тамбовского университета. Сер. : Гуманитарные науки. – 2015. – Вып. 6 (146). – С. 196–205.
16. Пустовит Л. Е. Лексико-семантическая структура метафоры: на материалах украинской советской поэзии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 – языки народов СРСР (укр. язык) / Л. Е. Пустовит. – К., 1979. – 26 с.
17. Ратникова И. Э. Имя собственное: от культурной семантики к языковой / И. Э. Ратникова. – Минск: БГУ, 2003. – 214 с.
18. Регушевський Є. С. Перифрази в українській мові / Є. С. Регушевський // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 4. – С. 41–42.
19. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
20. Хлистун И. В. Ономастическая метафора в украинской поэзии II пол. XX в./ И. В. Хлистун // V Селищевские чтения: международный сборник научных трудов, посвященный 130-летию со дня рождения Афанасия Матвеевича Селищева / [Отв. ред. Т. М. Свиридова]. – Елец: Елецкий государственный университет имени И. А. Бунина, 2016. – С. 267–274.
21. Шотова-Ніколенко Г. В. Онімний простір романів Ю. І. Яновського: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Ганна Василівна Шотова-Ніколенко. – Одеса, 2005. – 210 с.

Стаття надійшла до редакції 1.06.2017 р.

ТРАДИЦІЇ НАЙМЕНУВАННЯ УКРАЇНИ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ НІМЕЦЬКОЇ ТА АВСТРИЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

У статті проаналізовано українські топоніми у романах письменників Г. Белля, Й. Рота, К. - Е. Францоа. Розглядаються традиції іменування українських територій і етносу у німецькій мові із середини ХІХ ст. до середини ХХ ст., а також графічне оформлення українських топонімів у різний історичний час. З'ясовано особливості використання кожним автором топонімної лексики у канві художнього твору.

Ключові слова: українська топонімія, топонім, топонімний простір, історична ономастика.

Наталія Бияк. ТРАДИЦИИ НАЗЫВАНИЯ УКРАИНЫ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НЕМЕЦКОЙ И АВСТРИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)

В статье проанализированы украинские топонимы в романах писателей Г. Белля, Й. Рота, К. - Э. Францоа. Рассматриваются традиции именованя украинских территорий и этноса в немецком языке начиная с середины ХІХ ст. до середины ХХ ст., а также особенности графической формы украинских топонимов в разное историческое время. Исследованы особенности использования каждым автором топонимов и их производных в художественном произведении.

Ключевые слова: украинская топонимия, топоним, топонимическое пространство, историческая ономастика.

Natalija Byjak. TRADITIONS OF NAMING UKRAINE IN GERMAN (BASED ON THE GERMAN AND AUSTRIAN LITERARY WORKS)

The article analyses Ukrainian toponymicon in the novels of German-speaking writers H. Böll, K. E. Franzos, J. Roth. The author considers the traditions of naming of the Ukrainian territories and ethnos in German from the mid-19th to the mid-20th century and features of graphic design of the Ukrainian toponyms in different periods of history. The paper reveals peculiarities of the toponymic vocabulary usage typical for certain authors within the canvas of the novels.

Key words: Ukrainian toponymy, toponym, toponymic space, historical onomastics.

Друга за чисельністю група онімів – топоніми – займають особливе місце у канві художнього твору, адже «кожна подія, хоч не значна, а тим більше значна, відбувається... на певній точці у просторі» [6, с. 6]. Як і вся пропріальна лексика, топоніми підпорядковані загальним законам художнього контексту, експресивно та стилістично насичені, «створюють просторову домінанту художнього тексту» [5, с. 114]. Топоніми в художньому творі стають об'єктом дослідження з точки зору їх функцій у тексті, стилістичного навантаження тощо. Вітчизняні мовознавці розглянули різні аспекти вияву топонімів у художньому тексті загалом та у творчості окремих письменників (Е. В. Боева, Ю. О. Карпенко, В. М. Калінкін, Ю. В. Лінчицька, Г. П. Лукаш, М. Р. Мельник, О. О. Усова), у різних жанрах – поезії, драматургії, історичних романах (Т. І. Крупеньова, І. В. Хлестун).

Метою статті є дослідження традицій використання реальних українських топонімів, зокрема на позначення назви України, у австрійській та німецькій літературі. Матеріалом послужили твори німецького письменника Генріха Белля (1917–1985) та двох австрійських письменників з Галичини Карла-Еміля Францоа (1848–1904) і Йозефа Рота (1894–1939) [7–11]. Обидва австрійські письменники народились у Галичині, і, хоча росли в єврейських сім'ях, спілкувались з українцями, навчались у місцевих школах, а згодом у гімназіях, опанували українську мову. Топоніміка цього регіону загалом, і українська топоніміка зокрема, була їм добре знайома. Один із аналізованих нами романів Йозефа Рота «Марш Радецького» (1932) увійшов до укладеного німецьким літературним критиком Марселем Райх-Раніцьким списку 20 найкращих творів, які написані німецькою мовою. Нобелівський лауреат у галузі літератури

Генріх Белль у роки Другої світової війни у складі військ німецького вермахту тривалий час перебував на території нашої країни, що дало йому змогу ознайомитись з українською топонімією.

Письменники належали до різних поколінь, писали твори в різний період з певним інтервалом у часі. Хронологічно найпершим – у 1893 році – вийшов у світ роман Карла-Еміля Францоza «За правду» («Ein Kampf um Recht»), у якому описано події середини XIX ст. Роман Йозефа Рота «Марш Радецького» («Radezkymarsch») був опублікований у 1932 році, але дія твору охоплює великий часовий простір (з 1848 року і до розпаду імперії у 1918 році). Генріх Белль описав події Другої світової війни у повоєнний час: повість «Поїзд точно за розладом» («Der Zug war pünktlich») вийшла у світ у 1949 році, а романи «Де ти був, Адаме?» («Wo warst du, Adam?») та «Груповий портрет з дамою» («Gruppenbild mit Dame») відповідно у 1951 і 1971 роках. Як бачимо, описаний період в аналізованих творах охоплює ціле століття – від 1848 року аж до середини XX ст. За цей час політична карта Європи кардинально змінювалась кілька разів. Галичина до 1918 року належала до Австро-Угорської імперії, після цього до 1939 року була частиною Речі Посполитої, а потім Східна Галичина у складі України увійшла до СРСР.

Історично склалось так, що тривалий період часу не було чітких адміністративних визначень території України. Століттями Україна перебувала у складі різних держав – Австро-Угорщини, Російської імперії, Польщі, Румунії, Чехословаччини, Угорщини і Радянського Союзу. Західна Україна в складі Австро-Угорщини іменувалася Галичиною і Лодомерією, а територія Закарпаття не мала навіть своєї окремої назви; жителів цього регіону називали карпатськими русинами [6, с. 14–15].

У 1922 році східна частина України увійшла до складу СРСР як союзна республіка і на картах світу з'явилися її назва та кордони у межах Союзу. Топонім *Ruthenia*, який зберігся в європейських мовах, здебільшого використовувався для позначення етносу – *Ruthenen* та її західної частини. У XV–XIX ст. в Західній Європі топонімом *Рутенія* називали спочатку Русь, а згодом й Україну від лат. *Ruteni* (похідне від кореня «рус»).

Загалом у творчості Карла-Еміля Францоza топонім *Україна* трапляється часто. Однак в аналізованому нами романі письменник частіше використовує поширений в Європі етнонім *Ruthenen*, та похідний від нього топонім *Ruthenien*: *Der Ruthene der Ebene ... ist ein reinblütiger Slawe, darum ist er fleißig, zäh und geduldig, schwer entflammt, dann jedoch stetig fortlodernd* [10, с. 26].

Етноніми українець і русин та похідні від них прикметники використовуються у романі як синонімічні: *er spricht ja nicht ruthenisch noch polnisch; die ruthenischen Bauern, die ukrainischen Bauern; das ukrainische Lied*. Зовсім інша ситуація з топонімами *die Ukraine* і *Ruthenien*. У розумінні К. Е. Францоza *Ruthenien* – хоронім, тобто назва краю. Письменник використовує його для позначення українських територій, які перебували у складі Австро-Угорщини, – Буковини, Галичини, Покуття та інших регіонів. Поняття *Україна* є для письменника значно ширшим. Україна в його розумінні – макротопонім. Це територія, яка простягається від «Дону до Дунаю», так навіть називається збірка його мандрівних нарисів («Vom Don zur Donau: neue Kulturbilder aus Halb-Asien»). У збірці новел «Євреї з Барнова» («Die Juden von Barnow») також присутній топонім *die Ukraine*. У своїх хронологічно пізніших творах, написаних у той час, коли письменник вже переселився до Берліна, К. Е. Француз використовує лише хоронім *Рутенія* і прикметник *русинський*. Очевидно, що таке іменування було традиційним на той час у Німеччині.

Те, що в кінці XIX – на початку XX ст. Галичина і Буковина у понятті середньостатистичного австрійця були Рутенією, а не Україною, знаходить своє підтвердження і в романі Й. Рота, який був написаний на півстоліття пізніше. Топонім *die Ukraine* у творі позначає конкретну частину України – на схід від Збруча. Територія, яку він описує у романі «Марш Радецького» та повістях і оповіданнях, названа *Ruthenien* або частіше хоронімом *Galizien*: *In Ewigkeit. Amen! wollte er sagen. Es waren die einzigen ruthenischen Worte, die er sprechen konnte* [11, с. 404]; *Im Korridor, vor der Tür, begann eben Onufrij, ein neues Lied auf der Mundharmonika zu blasen, das wohlbekannte Lied. »Oh, unser Kaiser ...« Die ersten ukrainischen Worte kannte Trotta nicht mehr: »Oj nasch cisar, cisarewa«. Es war ihm nicht gelungen, die Landessprache zu erlernen* [11, с. 318].

У повісті «Поїзд точно за розкладом» Г. Белль вживає топонім *die Ukraine* лише один раз, у розумінні письменника – це територія в межах Радянської України, адже солдати здебільшого починають знайомитись на війні з новою місцевістю за допомогою топографічних, а не історичних карт. У 40-х роках ХХ ст., зважаючи на політичну ситуацію у Європі, їх було багато. І Україна, яка стала ареною запеклих боїв, була позначена на всіх картах як союзна республіка, хоча й стала відомою для пересічного європейця не лише з офіційних новин, але й через гіркий військовий досвід багатьох солдатів. Натомість територію Західної України письменник неодноразово іменує *Galizien*: *Jetzt sind wir bestimmt in Galizien, so nahe an Lemberg, Lemberg ist doch die Hauptstadt von Galizien. Jetzt bin ich schon ziemlich mitten drin im Zentrum des Netzes, wo ich gefangen werden soll. Es ist nur noch eine Provinz: Galizien, und ich bin in Galizien* [6, с. 80].

Назви *Ruthenien* письменник не вживає жодного разу. Можливо тому, що вона йому невідома. У повоєнні роки цей топонім відійшов в історію у німецькомовних країнах, в тому числі і в Австрії, тому що імперії, частиною якої була Рутенія, вже теж давно не було на політичній карті Європи.

Загальновідомо, що власні назв у творі є вторинними, запозиченими здебільшого із реального ономастикону (іменника) і виконують у художньому тексті, у першу чергу, стилістичну функцію [1, с. 80]. Поетичні топоніми як засіб реалізації художнього замислу творять своє семантичне поле відносно системи дійових осіб. Вони або безпосередньо стосуються персонажа і вказують на місце його перебування, або служать орієнтиром в світі існування другорядних осіб [3, с. 6].

Літературний топос представляє собою індивідуальну авторську систему [4, с. 170]. Для кожного письменника характерне своє особливе використання топонімів та манера вписання їх у контекст [5, с. 114].

Особливістю топонімного малюнка роману К. Е. Францоza «За правду» є поєднання реальних і фіктивних онімів. Як правило, у центрі твору ядром топонімів першого плану виступають фіктивні топоніми, у першу чергу ойконіми: *Bossowka, Ridowa, Solince*. А фоном для творення дійсності служать реальні ойконіми: економічні і культурні центри Галичини і Буковини *Lemberg, Czernowitz* та менші містечка *Kolomea, Kotzman, Stanislaw, Tschortkiw, Zablotow*, ороніми *Cecina, die Karpaten, der Schwarze Berg (Czernahora)*, гідроніми *der Czeremosz, die Czerniawa, die Donau, der Dnestr, der Pruth, der Sereth, der Theiß* тощо. Окрім фіктивних назв сіл К. Е. Француз згадає в романі ще один вже доволі відомий фіктивний ойконім *Barnow*, який письменник вже використав раніше в новелі «Die Juden von Barnow». Загальновідомо, що ця назва служить заміною для найменування його рідного міста Чорткова.

Найбільшим за обсягом є топонімікон роману-саги «Марш Радецького», оскільки дія твору охоплює різні регіони імперії впродовж великого часового періоду, однак українських назв у цьому переліку відносно небагато. У романі Й. Рот використовує прийом онімного або швидше топонімного ребуса – він жодного разу не називає місто Броди, в якому відбувається основна дія роману, хоча натяк на містечко доволі красномовний: *Er entschied sich für das Jägerbataillon, das nicht weiter als zwei Meilen von der russischen Grenze stationiert war; die letzte östliche Bahnstation der Monarchie* [11, с. 158]; *Ort von zehntausend Einwohnern. Er hatte einen geräumigen Ringplatz, in dessen Mittelpunkt sich seine zwei großen Straßen kreuzten... Die eine führte vom Bahnhof zum Friedhof. Die andere von der Schloßruine zur Dampfmaschine* [11, с. 159].

Письменник ретельно, до дрібниць описує вулиці міста, які були популярними серед австрійських офіцерів, вокзал, ресторан, відомі будівлі: *Die Kaserne lag hinter dem Stadtpark. Links neben der Kaserne war das Bezirksgericht, ihr gegenüber die Bezirkshauptmannschaft, hinter deren festlichem und baufälligem Gemäuer lagen zwei Kirchen, eine römische, eine griechische, und rechts ab von der Kaserne erhob sich das Gymnasium* [11, с. 163].

Навіть села і містечка навколо самого місця дії описані доволі детально, хоча деякі також «зашифровані». *In der Nähe lag das Dorf Burdlaki, die Heimat Onufrijs. In dem Dorfe Z., nicht mehr als zehn Meilen von der russischen Grenze entfernt, bereitete man ihm sein Quartier in einem alten Schloß* [11, с. 274]. Зацікавлений читач легко впізнає за цими описами і знайде на карті село Бордуляки та містечко Золочів із його замком.

Як стверджує Ю. Карпенко, «топонімічна система – це завжди територіальна система» [1, с. 4]. Г. Белль майже у всіх своїх романах, присвячених Другій світовій війні, активно вживає

українську топонімію. У повісті «Повість точно за розкладом», яка описує події на території України, всі топоніми переднього плану українські. Це хороніми *Bukowina, Galizien, Krim*, де якраз і відбувалась дія роману; ойконіми *Czernowitz, Cherson, Kertsch, Kolomea, Nikolajew, Otschakow, Perekop, Stanislaw, Struj* чітко окреслюють територію півдня України, а оронім *Karpaten* та гідронім *Ssiwasch* слугують західною і східною межею цієї території. У романі «Gruppenbild mit Dame» письменник використав вже іншу групу топонімів *Kriwoi Rog, Uman, Gaisin, Winniza, Schmerinka, Proskurow*. Отож за сюжетом цього твору маршрут німецьких вояків пролягає дещо північніше. Роман «Де ти був, Адаме?» описує військові дії уже в Східній Європі, але у топонімах заднього плану ми знову бачимо два українських: нікому невідоме село *Bjeljogorsche*, яке є дуже важливим для головного героя твору, та галицьку метрополію *Lemberg*. І навіть у романі «Дім без господаря», який змальовує переживання овдовілої у війну жінки, лейтмотивом всього твору стала фраза про її загиблого десь між Запоріжжям і Дніпропетровськом чоловіка. Ретельно дібрані Г. Беллем топоніми до кожного твору немовби слугують наочною ілюстрацією до відомого твердження: «топоніми формують простір роману, немов би створюють контурну карту, на яку потім накладається дія» [2, с. 6].

Графічне оформлення топонімів є також своєрідним для кожного письменника і подає реальну картину української історії у час написання твору. Графічна та фонетична форма відповідної географічної назви повністю відповідає законам тієї мови, яка була державною у той чи інший період. Так, у романах «Марш Радецького» та «За правду» більшість українських ойконімів подані у німецькому варіанті, як представлено на німецьких картах: *Czernowitz, Kolomea, Kotzman, Lemberg, Lubkowitz*. Інші назви, що іменують менші містечка і села, передані польськими графічними формами: *Chorostkow, Tarnopol, Zablotow* або румунськими: *Kalinsti*. У творах Г. Белля всі українські топоніми подані у російській транскрипції: *Kriwoi Rog, Gaisin, Winniza, Proskurow*.

Як бачимо, ономастикон літературного твору може стати об'єктом дослідження не лише літературно-художньої але й історичної ономастики. Порівняння топонімів *Ruthenien* та *die Ukraine*, вжитих у різний час та в різних творах, служить прекрасною ілюстрацією того, як впродовж століття в німецькій мові змінювались традиції називання українських земель, держави та етносу. Українські топоніми виступають у кожному творі у різній графічній формі, типовій для мови тодішньої держави і служать прекрасним фоном для дії роману.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Ю. О. Специфика имени собственного в языке и речи / Ю. О. Карпенко // Proceedings of the 13th International Congress of Onomastic Sciences. – Warsaw. – Krakow, 1981. – V. 1. – P. 79–89.
2. Карпенко Ю. О. Топонімічна система і системність топонімії / Ю. О. Карпенко // Повідомлення Української ономастичної комісії. – Київ: Наукова думка, 1967. – Вип. 2. – С. 3–12.
3. Лукаш Г. П. Ономастикон прозових творів В. Винниченка: автореферат дис. ...канд. філол. наук / Г. П. Лукаш. – Донецьк, 1997. – 18 с.
4. Лукаш Г. П. Структура онімних полів художнього ономастикону / Г. П. Лукаш // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Донецьк, 1994. – Вип. 1.14. – 170 с.
5. Немировская Т. В. Некоторые проблемы литературной ономастики / Т. В. Немировская // Актуальные вопросы русской ономастики: Сб. науч. трудов. – Киев: УМК ВО, 1988. – 260 с.
6. Фененко М. В. Топоніміка України в творчості Тараса Шевченка / М. В. Фененко. – Київ: Рад. школа, 1965. – 128 с.
7. Böll H. Der Zug war pünktlich. Erzählung / H. Böll. – München, Deutsche Taschenbuch Verlag, 2001. – 138 S.
8. Böll H. Wo warst du, Adam?: Roman / H. Böll. – Leipzig und Weimar: Gustav Kiepenheuer Verlag, 1989. – 176 S.
9. Böll H. Gruppenbild mit Dame: Roman / H. Böll. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1976. – 400 S.
10. Franzos K. E. Ein Kampf ums Recht / K. E. Franzos. – Berlin: Verlag Neues Leben, 1970. – 413 S.
11. Roth J. Radetzkmarsch / J. Roth. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1989. – 448 S.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2017 р.

МОДАЛЬНІСТЬ АРОМАТОНІМІВ

У статті досліджується роль модально маркованих елементів ароматонімів у виконанні атрактивної та сугестивної функцій, а також функції навіювання. Ароматоніми з модальними предикатами було розподілено на чотири типи: кінестетичні, візуальні, аудіальні, полімодальні, з подальшим підрозділом на підгрупи.

Ключові слова: ароматонім, модальність, предикат, власні назви, парфум.

Евгения Белая. МОДАЛЬНОСТЬ АРОМАТОНИМОВ

В статье исследуется роль модально маркированных элементов ароматонимов в исполнении атрактивной и суггестивной функций, а также функции внушения. Ароматонимы с модальными предикатами были разделены на четыре типа: кинестетические, визуальные, аудиальные, полимодальные, с последующим подразделением на подгруппы.

Ключевые слова: ароматоним, модальность, предикат, имена, парфюм.

Eugeniya Bila. MODALITY OF AROMATONYMS

This article examines the role of modally marked elements of aromatonyms performed by attractive and suggestive features as well as function of suggestion. Aromatonyms with modal predicates were divided into four types: kinesthetic, visual, auditory, polymodal, with further division into subgroups.

Keywords: aromatonym, modality, predicate, proper names, perfume.

Всесвітньо відомий експерт-ароматолог М. Бендес стверджує, що аромат голосніше за все говорить на підсвідомому рівні. Виникає питання щодо причини, у зв'язку з якою людина обирає той чи інший парфум, а також яку роль у цьому відіграють власні назви парфумів. Здобувачі Нобелівської премії з фізіології Л. Бак та Р. Аксел 2004 року зробили сенсаційні відкриття в царині сприйняття запахів, зокрема, вони довели, що парфуми стимулюють свідомість людини, змінюють та стабілізують її емоційний стан. Директор Інституту запахів Т. Молнар говорить про позитивний ефект запахів на настрій людини, на зменшення рівня стресу, на покращення сну, на підвищення рівня впевненості у собі, на фізичний та когнітивний стани [10]. Цікаво, що нездатність відчувати аромати – анозмія – часто призводить до депресії, а депресія призводить до зниження чутливості до запахів [10].

Соціологія парфумів [7] виявляє соціокультурні фактори, чому людина використовує аромат залежно від її статі, віку, соціального статусу. Жінки молодшого віку проявляють конформізм під час вибору, наслідком чого є популярність парфуму як основного важеля у прийнятті рішення; жінки середнього віку (після 40) проявляють індивідуалізм й користуються лише власними уподобаннями, жінки старшого віку (після 60) надають перевагу уподобанням їх обранців. Що стосується чоловіків, то на початку ХХ ст. вони відмовлялися від використання парфумів, але пізніше стали вважати аромат ознакою престижного статусу. Саме тому найбільші продажі за останні роки торкнулися дорогих чоловічих парфумів вартістю не менш ніж 50 доларів, найяскравішим представником цього є парфум *Acqua di Gio* Армани. Іншим важелем для гетеросексуальних чоловіків є підвищення завдяки парфуму власної привабливості для жінок [6].

У «Психології парфумів» [9] презентовано чотири фактори, які впливають на вибір парфуму та сприяють тому, що покупець його придбає: по-перше, це запах для жінок, але образ для чоловіків; по-друге, це емоційна реакція на запах, за допомогою якої людині приходять приємні спогади минулого, або майбутній, відкорегований на краще власний образ; по-третє, це імідж власне парфуму – контейнер, креативність дизайну, реклама, відома особа, що з ним пов'язана; по-четверте, це олфакторна амальгама інгредієнтів, які припадають до душі.

Незважаючи на певну дискусійність наведених міркувань, саме третій пункт привертає до себе увагу. Так, для користувача під час прийняття рішення про придбання аромату надзвичайно важливими є позамовні фактори – привабливість презентації й реклами продукту, але ж не варто забувати про вербальну складову цього товару, його власну назву, яка слугує в свідомості людини єдиним маркером, єдиною біркою, під якою зберігається вся інформація про даний предмет. Дізнаючись про новий парфум (за умови зацікавленості) індивід обробляє всю отриману з різних джерел інформацію, категоризує її, формує новий концепт. Назвою цього унікального концепту буде, скоріш за все, його ароматонім, бо це разом з назвою бренду є чи не єдиною лінгвальною інформацією, що отримує людина за таких обставин. Цим фактором посилюється актуальність представленого дослідження, у якому подається спроба ретельного аналізу модально маркованих елементів ароматонімів.

Метою представленої роботи є встановлення ролі модально маркованих елементів ароматонімів у виконанні атрактивної та сугестивної функцій, а також функції навіювання.

Об'єктом дослідження постукували ароматоніми, предметом – модальні предикати у їх складі. Матеріалом дослідження було обрано 1800 англомовних власних назв на позначення парфумів.

У книзі Р. С. Герц «Neurobiology of Sensation and Reward» [7] цілий розділ присвячено парфумам, і зокрема, зазначається, що аромати важко номінувати у зв'язку зі складністю семантичної обробки інформації. Існує конкуренція між обробкою аромату та обробкою мовних елементів за когнітивні ресурси одних і нервових субстратів інших: присутність запаху змінює семантичну обробку слів й затримує декодування слів, що підтверджується магнітоенцефалографічними дослідженнями [8, с. 104].

Т. Ю. Ковалевська зазначає, що сприйняття світу людиною залежить від багатьох факторів, «серед яких величезну роль відіграють нейрофізіологічні фільтри, пов'язані з нашими природними каналами отримання та обробки інформації, які в НЛП називають модальностями», причому вони «виконують роль особливої мови переживань, яка формує і розповсюджується на всі інші процеси – мислення, спогади, уявлення, сприйняття, свідомість», що призводить до того, що «лексикон кожної мови обов'язково містить номени на позначення тих концептів позамовної дійсності, які є модальнісно маркованими та актуальними для буття людини і протягом еволюції набули вербалізованого статусу» [2, с. 264–265].

Як зазначають Р. Бендлер та Дж. Гріндер, «предикати слова, які людина обирає для своєї ситуації дозволяють дізнатися, що відбувається в її свідомості. Вони вказують, яку частину всього складного внутрішнього пізнавального процесу вона вводить у свідомість» [1, с. 35], причому автори розрізняють три дотичні феномени: ведуча система, що використовується для пошуку інформації; репрезентативна система, яка у свідомості маркована предикатами; референтна система, тобто спосіб встановлення істинності отриманої інформації.

При отриманні інформації індивід використовує свої органи почуттів та спирається на їх показники. За формулюванням Б. Боденхамера та М. Холла, «фактично весь наш досвід формується на основі зорових, слухових, смакових, тактильних та нюхових відчуттів, ... які ... називаємо репрезентативними системами» [4, с. 22].

Саме репрезентативна система, яка тлумачиться як «сенсорна модальність і спирається на процес перетворення вхідної сенсорної інформації та її засвоєння» [3, с. 72], і є на разі цікавою для проведення наступного етапу нашого дослідження. Репрезентаційні системи можуть бути чотирьох типів: візуальною, кінестетичною, аудіальною чи аудіально-тональною, а також дігальною чи аудіально-дігальною, причому остання репрезентативна система належить до зовсім іншого логічного рівня та не репрезентує сенсорну модальність, а символізує процес переробки інформації. Домінування певної репрезентативної системи в певного адресанта чи в певному комунікаційному акті розкривається за допомогою тих предикатів, які мовець використовує (список предикатів та моделей репрезентативних систем див. докладніше в [3, с. 74–76; 4, с. 29–33]). Власне термін предикат дефінується як «засновані на відчуттях слова, які вказують на певну репрезентативну систему (візуальні, аудіальні, кінестетичні, неспецифічні предикати)» [4, с. 24].

За рекомендацією Х. Барнса [5], для успішного продажу товару споживачеві з домінуютьною візуальною репрезентативною системою краще застосовувати візуальні засоби передавання інформації, наприклад, графіки, діаграми, фотографії. Для парфумів це стосується як зовнішнього вигляду товару та його оздоблення, так і того образу, який створює у свідомості потенційного покупця його ароматонім. Стимулювати продажі для людей з домінуютьною аудіальною репрезентативною системою можна за допомогою приємної музики, приємних голосів продавців та комбінації цих двох елементів у рекламі парфуму. Також ароматонім може прямо називати якусь мелодію, що може викликати приємний відгук у свідомості такої людини. Люди з провідною репрезентативною системою кінестетичною поцінують фізичний контакт, рухи, дотикові відчуття. Задля підвищення попиту на парфум на таких людей націлено створення приємного на дотик пакування, пляшечки, власне аромату. Вербалізація в ароматонімі цих елементів потенційно призведе до атракції найпоширенішої групи споживачів.

У назвах парфумів, які є одночасно й рекламою цього товару, і потенційно єдиним фрагментом лінгвальної інформації, яку отримує споживач, однією з провідних функцій є атракційна. Для успішного просування парфуму номінатори застосовують модально марковані слова в ароматонімах, бо людина краще сприймає інформацію в тій модальності, яка є для неї домінуютьною. По-перше, власне товар – парфум – існує для того, щоб користувач насолоджувався олфакторними відчуттями, тобто апріорі кінестетична модальність тут має домінувати. По-друге, ароматоніми створюють певний образ – елегантноі жінки (*Ma Dame*), чарівної дівчини (*Juicy Girl*), привабливого чоловіка (*James Bond 007*) тощо, який виступає атрактором для адресата, тому візуальні предикати також використовуються в ароматонімах досить часто. По-третє, було виокремлено поодинокі випадки застосування аудіальних предикатів у власних назвах парфумів, що можемо пояснити тим фактом, що номінатори намагаються охопити всі сектори цільового ринку. Хоча людей з домінуютьною аудіальною репрезентативною системою досить мало, але вони не відчують атракцію до парфуму з кінестетичною чи візуальною назвою, то створення ланки ароматів з аудіальними назвами є вдалим ринковим ходом.

Якщо проаналізуємо власні назви тих парфумів, які були найпопулярнішими в 2016 році за трьома провідними рейтингами (перші десять позицій з кожного подано нижче), то побачимо наступну картину: *L'eau Bleue, Coco Mademoiselle, STASH, J'adore, My Burberry, Campfire Rebel, Scent of a Dream, Follow Us!, Red Door, Divine Decadence* [12]; *Acqua di Gio, Rose Essentielle, Allure, Bleu, Bombshell, Man, Tory Burch, Seductive Homme Blue, Michael Kors for Men, Eternity* [13]; *Decadence, By the Fireplace, Be Desired, Black Opium, Absolu, Flowerbomb, Bombshell, Allure, Soleil Blanc, Splash – Cucumber* [14]. З поданих назв тільки дві використано двічі (що є свідомством упередженості різних рейтингів), тому маємо справу з 28 ароматонімами. З них 17 містять модальні предикати: кінестетичні (загальна кількість 8), візуальні (5), аудіальний (1), полімодальні (3). Кінестетичні предикати розподіляються на такі, що пов'язані з рухами (*STASH, Follow Us!, Allure*); з температурним режимом (*By the Fireplace, Campfire Rebel*); з олфакторними відчуттями (*Scent of a Dream, Rose Essentielle*); з почуттями (*J'adore*). Візуальні предикати містять передусім кольоропозначення, чотири випадки з яких у назві мають синій колір: *L'eau Bleue, Red Door, Bleu, Seductive Homme Blue, Black Opium*. Один ароматонім є аудіальним – *Bombshell*. Також було виокремлено два полімодальні ароматоніми – кінестетично-аудіальний з олфакторним елементом (*Flowerbomb*), кінестетично-візуальний з температурним елементом (*Soleil Blanc*) та аудіально-кінестетичний з густаторним елементом (*Splash – Cucumber*). Звідси можемо висновувати те, що більшість найуспішніших парфумів (65,7 %) містила у своєму складі модальні предикати, переважно кінестетичні чи полімодальні, що не могло не мати впливу на популярність відповідного товару.

Говорячи про нашу вибірку, ароматоніми з модальними предикатами було розподілено на чотири типи: кінестетичні, візуальні, аудіальні, полімодальні, з подальшим підрозділом на підгрупи.

Кінестетичні ароматоніми за семантикою їх предикатів можемо розподілити на кілька підгруп:

1) Ароматоніми, які містять назви дій: *Just Move, Wink, Prada Candy Kiss, Textures Cotton Kisses, A Kiss by the Fireside, Touch, Touch of Pink, Touch of Sun, Touch of Spring*;

2) Ароматоніми з дотиковими відчуттями, які включено в назву: *Velvet Mimosa Bloom, Wood and Skin, Silk, Lace & Chocolate, Silky Soft Musk*;

3) Ароматоніми з одоративними елементами в назві: *Velvet Bergamot, Honeysuckle Splash, Dad's Garden Chamomile and Honeysuckle, Rose, Vanilla, Beyond Rose, Aromatics Elixir*;

4) Ароматоніми з густаторними предикатами в складі: *The Gin Garden, Fresh Citrus, Creamy Dessert, Dessert Treats Candy, Dessert Treats Cupcake, Dreamy Dessert, Juicy Couture, Candy, Candy Fluff*;

5) Ароматоніми з маркерами температури в якості елементів: *Sunny Sky, Hot Water, Cool Water, Hot Play, Cool Play*.

Візуальні предикати є також досить частотними у структурі ароматонімів. Тут можемо виокремити наступні підгрупи:

1) Ароматоніми, які включають предикати, що оцінюють зовнішні риси об'єкта, наприклад, *Beautiful Butterfly, Pretty Nina, Dazzling Gold, Dazzling Silver, Sheer Beauty Essence*;

2) Ароматоніми, які створюють цільний образ індивіда чи об'єкта: *Diamonds and Emeralds, Little Lace Dress, Little White Dress*;

3) Ароматоніми, які обіймають кольоропозначення на кшталт: *Her Golden Secret, Splash Seduction in Black, Green Irish Tweed, Purple Label, Truly Pink*;

4) Ароматоніми, у яких використовуються позначення ступеня яскравості: *Glow, Iced Blue, Bright Crystal*.

Аудіальні ароматоніми зустрічаються рідко, але певні приклади було вилучено: *Tune, In Tune, Tune of Love, Pola Tune, Melodie, Aoud Melody, Tango, Tanguero, I love Tango, Waltz, Jingle G, Jingle 1968, Sonata, Desire Sonata, Sonata Flower, Sonata Vegan Cruelty Free*. До складу таких ароматонімів включено предикати з аудіальною модальністю, що досягається або використанням синонімів до лексеми «музика», або назвами музичних жанрів. Видається цікавим той факт, що зараз триває конкурс на обрання назви для парфуму бренду *Olympic Orchids*, єдиною вимогою до якого є пропозиція заголовка пісні, що ще не використовувалася як ароматонім. Першою версією назви для цього парфуму був початок пісні М. Познера *I Took a Pill in Ibiza*, але парфумер Еллен Коуві вирішила, що ця пісня занадто сумна для такого насиченого парфуму [15]. До речі, існують парфуми, назви яких взято з пісень. Так, парфум співачки Т. Свіфт *Wonderstruck* – це слово з її пісні *Enchanted*: «*I'm wonderstruck, blushing all the way home*». Навряд чи можемо віднести такі назви до аудіальних, хоча певне аудіальне коріння для шанувальників творчості, у цьому випадку, Т. Свіфт вони мають.

Полімодальні ароматоніми було виокремлено в незначній кількості. Серед них частіше зустрічаються візуально-кінестетичні, наприклад, *Red Harissa*, у якому поєднуються кольоропозначення та назва гострої приправи, чи *Bright Rose* – ароматонім також візуально-кінестетичний, у якому скомбіновано візуальне позначення яскравості й позначення ароматної квітки. Крім того, зустрічаються поодинокі випадки кінестетично-аудіальних ароматонімів на кшталт *Pear Melody* чи *Tokyo Milk Waltz*, де використано густативні елементи в комбінації з аудіальними. Аудіально-візуальну модальність демонструє такий ароматонім, як *Melody Black*, а візуально-аудіальну – *Blue Waltz*.

Особливо цікавими вважаємо поодинокі випадки ароматонімів, у яких актуалізуються не лише вербальні компоненти, але й візуальні, які власне в ароматонімі не присутні. По-перше, це стосується тих власних назв на позначення парфумів, які номіновано на честь кіногероїв. Так, торговий дім *Zara* випустив аромати *Batman* та *Spiderman*, донорами для номінації яких стали герої популярних коміксів та, особливо, фільмів. Немає потреби описувати зовнішність цих героїв в ароматонімі, бо вона всевітньо відома. Сюди ж належить парфум *James Bond 007*, ароматонім збігається з ім'ям головного героя творів Я. Флемінга та їх кіноверсій. На екрані цей образ втілювали провідні актори – Т. Далтон, Ш. Коннері, П. Броснан, з якими й асоціюється цей ароматонім. Образ супергероя, який є взірцем елегантності, сили, чоловічої

сексуальності, є невід’ємною частиною цільного гештальту, який репрезентується аналізованим ароматонімом.

Якщо згадані приклади трансонімізованих ароматонімів базувалися на незалежних візуальних витоках, то також існують онімізовані ароматоніми, що завдяки вдалій рекламній компанії апостеріорі поєднуються з рекламним образом. Прикладом такої синергії може слугувати ароматонім фірми Живанші *Gentlemen Only*. Героєм відеороліка та рекламних банерів став популярний австралійський актор Саймон Бейкер в образі свого героя Патріка Джейна, головної дійової особи серіала «Менталіст», який нараховує сім сезонів й транслювався з 2008 по 2015 роки. Особисті риси героя серіала, такі як вишуканість, елегантність, честь, врода – все це втілює актор у рекламі згаданого парфуму, тобто відбувається іррадіація візуального образу на цей товар та його власну назву.

Узагальнити отримані результати можемо в наступній таблиці:

Таблиця 1

Співвідношення ароматонімів з модальними елементами

Модальність		Кількість
Кінестетична (65,4 %)	Назви дій	13,2 %
	Дотикові відчуття	24,6 %
	Одоративні елементи	21,2 %
	Густаторні елементи	4,4 %
	Температурні елементи	2 %
Візуальна (32,4 %)	Кольоропозначення	15,7 %
	Зовнішні риси	10 %
	Цільний образ	5,2 %
	Яскравість	1,5 %
Аудіальна (2,2 %)		
Полімодальні (5 %)		
Всього	65,7 %	

Проаналізувавши дані у вищенаведеній таблиці, бачимо, що перше місце серед ароматонімів з модальними предикатами посідають кінестетичні, які розподіляються на п’ять підгруп. Провідною підгрупою є кінестетичні ароматоніми з елементами на позначення дотикових відчуттів: м’якості, гладкості, шовковистості, ніжності та под. Цілком логічно, що частотними є також кінестетичні ароматоніми з одоративними елементами, які позначають власне аромат, його провідний інгредієнт, олфакторну приємність. Назви дій як модальний елемент кінестетичних ароматонімів також є досить частотними, що зумовлюється доцільністю використання назв ніжних чи грайливих рухів в ароматонімах. Серед візуальних предикатів у складі ароматонімів провідну роль відіграють кольоропозначення через свій символізм та назви рис зовнішності чи характеру людини, особливостей його поведінки. Полімодальні ароматоніми зустрічаються рідко у зв’язку зі складністю їх сприйняття. Ми вже зазначали про конкуренцію лінгвальних й олфакторних даних у процесі переробки інформації, а в полімодальних ароматонімах наявні ще додаткові елементи з різних репрезентативних систем. На останньому місці знаходяться аудіальні ароматоніми, що зумовлено низькою кількістю людей, для яких аудіально-дігитальна репрезентативна система є домінуючою.

Подальші розвідки планується скерувати на встановлення семантичних гештальтів асоціативного поля ароматонімів з приділенням особливої уваги їх модально маркованим елементам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бэндлер Р. Из лягушек – в принцы / Р. Бэндлер, Дж. Гриндер. – Сыктывкар: Флинта, 2000. – 223 с.
2. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: [монографія] / Т. Ю. Ковалевська. – Одеса: Астропринт, 2001. – 344 с.

3. Пьюселик Р. Ф. Войны реальности. Терапия диссоциированного состояния/ Р. Ф. Пьюселик, А. Дж. МакБи. – СПб: Речь, 2010. – 333 с.
4. Холл М., Боденхамер Б. Полный курс НЛП / М. Холл, Б. Боденхамер. – СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 635 с.
5. Barnes H. Are You Visual, Auditory–or Kinesthetic? [Electronic resource] / H. Barnes. – Available from: <http://www.hb.org/are-you-visual-auditory-or-kinesthetic/>.
6. Herz R. S. New York: William Morrow/ R. S. Herz/ HarperCollins; The Scent of Desire: Discovering Our Enigmatic Sense of Smell. – 2007.
7. Herz R. S. Neurobiology of Sensation and Reward [Electronic resource] / R. S. Herz. – Режим доступа: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK92802/>
8. Olfaction and depth of word processing: A magnetoencephalographic study. Neuroimage / [Walla P., Hufnagl B., Lehern J. atc.]. – 2003. – 104 s.
9. Ljubisavljevic M. [Electronic resource] / M. Ljubisavljevic. – Available from: <https://www.scentbird.com/blog/psychology-perfumes/>
10. Staff P. T. Psychology of Perfumes [Electronic resource] /P. T. Staff. – Available from: <https://www.psychologytoday.com/articles/200711/the-hidden-force-fragrance>
11. [Electronic resource] // Available from: <http://www.senseofsmell.org/papers/R. Herz Survey Study Final Report w. tables.doc>
12. [Electronic resource] // Available from: <http://www.bestproducts.com/beauty/g1165/best-perfume-for-women/>
13. [Electronic resource] // Available from: <http://www.worldstopmost.com/2017-2018-2019-2020/products/top-10-most-popular-best-selling-perfumes-in-the-world/>
14. [Electronic resource] // Available from: <https://www.thetrendspotter.net/2016/06/the-best-perfumes-for-women-to-try-in-2016.html>
15. [Electronic resource] // Available from: <http://z/www.cafleurebon.com/name-that-tune-and-name-a-perfume-ellen-covey-of-olympic-orchids-x-cafleurebon-noteworthy-music-project>

Стаття надійшла до редакції 2.04.2017 р.

ПОЕТОНИМІЯ У РОМАНІ «МОСКОВІАДА» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено розгляду стилістично-виражальних можливостей топонімів та ідеонімів у романі «Московіада» письменника-постмодерніста Юрія Андруховича. Висвітлено семантичне навантаження вказаних поетонімів у структурі онімного простору роману, з'ясовано їх роль у сюжетному розгортанні, у розкритті авторського задуму.

Ключові слова: онімний простір, художній текст, поетонім, топонім, ідеонім, травестія.

Эвелина Боева. ПОЭТОНИМИЯ В РОМАНЕ «МОСКОВИАДА» ЮРИЯ АНДРУХОВИЧА: ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена анализу стилистико-выразительных возможностей топонимов и идеонимов в романе «Московиада» известного украинского писателя-постмодерниста Юрия Андруховича. Определена семантическая нагрузка указанных разрядов поэтонимов в структуре онимного пространства романа, выявлена роль поэтонимов в сюжетной линии произведения, в раскрытии авторской концепции.

Ключевые слова: онимное пространство, художественный текст, поэтоним, топоним, идеоним, травестия.

Evelina Boeva. POETONYMY IN YURI ANDRUKHOVICH'S NOVEL «MOSKOVIADA»: THE FUNCTIONAL-STYLISTIC ASPECT

The article is devoted to the analysis of stylistic and expressive possibilities of toponyms and ideonyms in the novel «Moskoviad» of the famous Ukrainian postmodernist writer Yuri Andrukhovich. The semantic load of these classes of poetonyms in the structure of the onymic space of the novel is determined, the role of the poetonyms in the plot line of the work, in the disclosure of the author's concept, is revealed.

Keywords: onymic space, artistic prose, poetonym, toponym, ideonym, travesty.

Однією з важливих проблем сучасної української літературної ономастики є дослідження функціонально-стилістичних особливостей поетонімів у художньому творі. Власні назви (ВН) є неодмінним елементом лексики літературного твору й мають значний семантико-стилістичний потенціал. Поетонім у художньому творі – це мовний знак, що здатний поєднувати в собі і відбивати різні площини реальної та ірреальної дійсності (просторову, часову, суспільну, психологічну та ін.). Ономатворчість як прикмета ідіостилю визначається ступенем навантаження номінаційного поля в художньому тексті (ХТ) і стає найважливішою ознакою авторського письма.

Сучасна українська ономастика поповнилася значною кількістю праць, присвячених питанням термінології літературної ономастики, проблемі класифікації поетонімів, лінгвальним та екстралінгвальним факторам впливу на процеси творення та функціонування онімів у ХТ (дослідження Л. Белея, В. Калінкіна, О. Карпенко, Ю. Карпенка, Г. Лукаш, В. Лучика, В. Михайлова, Є. Отіна, М. Торчинського та ін.). Однак до цього часу відсутні спеціальні дослідження, присвячені аналізу поетонімікону прозових творів відомого українського поета, прозаїка, перекладача, есеїста Ю. Андруховича, який має, безумовно, значний вплив на формування літературного процесу в Україні. Зазначимо, що специфіку роботи письменника з ономастичним матеріалом розглянуто в незначному за обсягом, але глибокому за змістом фрагменті монографії О. Ю. Карпенко [5], в одному з підрозділів кандидатської дисертації А. І. Вегеш [3], у статті дослідниці Л. П. Зеленко [4]. Проте названі науковці зосереджували в основному увагу на виявленні ролі антропонімів та їхніх заміників у структурно-семантичній

організації творів Ю. Андруховича постмодерністського напрямку, для яких властивими є карнавальність, емоційна маркованість, характеристичність на базі несподіваних асоціативних зв'язків та сміливі експериментування зі структурою власних імен [2].

У представленій розвідці ми здійснили аналіз не менш вагомих поетонімних одиниць – топонімів та ідеонімів, які у романі бурлескного характеру «Московіада» набувають значних стилістичних можливостей, проте залишаються спорадично вивченим явищем. Отже, актуальність нашого дослідження зумовлена посиленою увагою сучасного мовознавства до проблем лінгвопоетики, крім того, ґрунтовний аналіз різних класів поетонімів такого неординарного автора торує шлях для подальших узагальнень у царині відповідної лінгвостилістичної проблематики. Метою статті є з'ясування функціонально-стилістичних особливостей поетонімів у ХТ Юрія Андруховича, що, безумовно, сприятиме глибшому вивченню особливостей літературної ономастики загалом і розкриттю внутрішньої структури ВН, що уможливить визначення індивідуального стилю письменника. Предметом аналізу є топоніми та ідеоніми як компоненти ономастичного простору роману і конституенти ідіостилію письменника.

Як зазначає Л. П. Зеленко, організуюча роль онімного простору в структурі ХТ зумовлюється його системною організацією [4, с. 169]. Поряд з антропонімами найбільш значущими елементами такої системи у романі «Московіада» є топонімні одиниці (72 одиниці – 162 вживання). Високу частотність топонімів пояснюємо тим, що автор демонструє у романі не тільки московські об'єкти. Для нього важливо показати, що в місті зібралися люди з усіх республік колишнього Радянського Союзу, адже це надає масштабності картині загального хаосу.

Як відомо, з лінгвістичної точки зору у топонімів, крім власне топонімного значення, тобто вказівки на певний географічний об'єкт, наявне етимологічне значення. Якщо емоції викликає не назва, а її носій, тобто географічний об'єкт, то експресивність назви пов'язана з топонімним значенням. Крім того, одним із засобів відтворення позиції письменника є локалізація зображуваних подій у просторі. Функціонуючи в індивідуально-авторському сегменті вертикальної площини, топонімичні реалії виконують у романі Ю. Андруховича і емотивну функцію. За нашими спостереженнями, до частотних топонімних одиниць належать макротопоніми *Росія* та *Україна* (у тексті вживаються відповідно 8 та 11 разів), а також ойконіми *Москва* та *Київ* (відповідно 37 та 11 вживань). Частотність цих географічних назв зумовлена, безумовно, темою роману, адже саме ці топоніми належать до назв, які пов'язані з основною сюжетною лінією. Слід зазначити, що їхні функції виходять за межі суто номінативних, адже вони виконують особливу функцію в тексті: топоніми *Україна* та *Київ* символізують Вітчизну головного героя, а географічні назви *Росія* та *Москва* містять імперський сенс.

Серед географічних назв у творі найчастіше вживається ойконім Москва, бо основна дія відбувається саме в цьому місті. Однак значення цього ойконіма не обмежується локалізацією місця дії. Ця назва в романі стає багатозначним символом. По-перше, вона символізує мрію про досягнення слави. Як іронічно зазначено в романі, «мрія, яка приходить зі статевим дозріванням – потрапити до Москви» [1, с. 7]. Найчастіше Москва стає місцем, де розбиваються мрії (дві поетки «з глибинних провінцій Великої Росії», «ліричний юнак Слава» та багато інших мешканців гуртожитку Літературного інституту). По-друге, це місто розкішного та безтурботного життя для тих, хто має гроші. Це «місто, де можна купити все», «Москва валютна з готелями та барами» [1, с. 52]. Таку Москву відкриває для Отто фон Ф. його коханка з Америки Астрід. По-третє, Москва – це «злочинна столиця», «місто інтриг, місто тисячі та однієї катівні» [1, с. 62–63]. Зазначимо, що ця тема є наскрізною в сюжеті твору, з чим пов'язані чисельні згадки про Ф. Держинського та про тюрми – Луб'янку та Бутирку. Крім того, як знову іронізує Ю. Андрухович, це «найбільше у світі українське місто. Тут живе мільйон українців. Тут кожен десятий має прізвище на -енко» [1, с. 42].

Але існує й ще один образ Москви, про який згадується в романі: Москва – це імперська столиця. Саме це значення ойконіма підкреслено в тексті традиційним для російської

історіографії зіставленням Москви з Римом. Як відомо, столицю Російської імперії називали *Третім Римом*, щоб підкреслити спадкоємність від Римської та Візантійської імперій. Згадувана в романі книга віршів Ніколая Палкіна «Расплела косу береза» вийшла друком у видавництві «Третій Рим». Фіксуємо й інші натяки на зв'язок із Римом: «*Римська імперія загинула під ударами рабів і колонів. Ця імперія загине під ударами пияків*» [1, с. 30]; «*Тільки турки (будівельники) можуть врятувати Москву, як колись гуси врятували Рим*» [1, с. 54]. Оскільки назва *Третій Рим* присутня в тексті роману лише у вигляді прихованих натяків, можна говорити про те, що ойконім *Москва* має лише контекстні апелятивні синоніми.

Як вже зазначалося, нейтральний за своїм стилістичним значенням макротопонім *Росія* використано в романі вісім разів. Ю. Андрухович використовує й інші стилістично марковані синонімічні назви країни, які сприяють створенню багатогранного художнього образу: *Святая Русь* (2 вжив.), *Великоросія* (1 вжив.). Обидві назви мають негативну конотацію, як і топонім *Московія*. Назва *Святая Русь*, згідно з даними М. Фасмера, починає широко використовуватися в XVI–XVII ст. Її поява пов'язана з концепцією третього Риму [8, т. III, с. 584]. Тобто з самого початку ця назва має імперський сенс. У наш час цю назву продовжує використовувати православна церква московського патріархату, коли мова заходить про збереження єдності східних слов'ян (зрозуміло, під егідою Москви). У тексті роману негативна конотація цієї назви підкреслюється тим, що її використовує у своїх віршах Ніколай Палкін [1, с. 14]; вона звучить і в іронічних коментарях до виступу *добродія з тацею*: «*Показаний хрін викликав бурю оплесків. Щось із нього світилося – якась сакральна сила, войовнича державна субстанція Святої Русі*» [1, с. 128].

Топонім *Великоросія* використовується нібито в нейтральному контексті, але тлумачення цієї назви в українській історіографії не залишає сумнівів стосовно авторського задуму. Так, Г. Півторак пише, що присвоєння Московією давнього імені України – *Русь* – відбулося в XIV–XV ст. і було зумовлене насамперед великодержавницькими амбіціями московських царів. Цікаво, що у романі апелятивні найменування *імперія* (3 вжив.), *підзоряна Імперія* (1 вжив.), *Велика Імперія* (4 вжив.), *Держава* (2 вжив.), *Велика Держава* (1 вжив.), *Батьківщина* (1 вжив.) виступають у романі контекстними синонімами і до назви *Російська імперія* (2 вжив.), і до назви *Радянський Союз* (2 вжив.). Ця навмисна плутанина сприяє травестійному звучанню ХТ й підкреслює тотожність імперських амбіцій. Ю. Андрухович об'єднує представників різних епох єдиним бажанням – будь-якою ціною зберегти Імперію. Слід додати, що макротопонім *Московія* не використовується в тексті. Згадку про нього містить лише заголовок роману.

Слід зазначити, що до другої групи топонімів, які позначають віддалені у просторі або часі об'єкти, назви яких об'єднуються навколо розгляду певних важливих проблем, можна віднести макротопоніми: *Мексика, Аляска, Естонь, Литва, Прибалтика, Придністров'я, Афганістан, Польща, Фінляндія, Європа*; ойконіми: *Венеція, Таллінн*; дромонім *Володимирсько-Сибірський тракт*. Ці топоніми можна згрупувати, враховуючи ту енциклопедичну інформацію, якою вони збагачують роман.

Важливу також виявляється роль топонімів як назв просторових об'єктів. Урбаноніми, використані в романі, малюють панораму Москви: *Старий Арбат* (3 вжив.), *Новий Арбат* (2 вжив.), *Останкінська телевежа* (2 вжив.), *Василій Блаженний, костел св. Людовика, Большой театр* (по одному вживанню) та інші. Топоніми цієї групи можуть набувати символічного значення. Як символи тоталітарного режиму в романі сприймаються назви: *Красна площа* (3 вжив.), *Кремль* (2 вжив.), *Луб'янка* (3 вжив.), *Бутирська тюрюга* (1 вжив.). Символом розрухи та негараздів постає *Київський вокзал* (2 вжив.), на якому ночують українські заробітчани. Особливе ж місце в романі займає *пивбар на Фонвізіна* (5 ужив.), де «*відбувається одна з блюзнірських мес, апокаліптична забава для горлянок і сечових міхурів*» [1, с. 29]. Цей урбанонім насправді набуває апокаліптичного звучання, бо пияцтво перетворюється на блюзнірську месу перед Всесвітнім потопом, під час якої християнська символіка змішується із сатанинською.

Ю. О. Карпенко висловив цікаве спостереження стосовно того, що «концентрація топонімів додає сюжетові динамізму, прискорює розвиток дії» [6, с. 145]. Роман «*Московіада*» теж містить матеріал для подібного висновку. Головний герой метушливо носить по

«просяклій водами Москві напідпитку та ще й з підвищеною температурою» і весь час попадає не туди, куди планував. Ця його метушня передається за допомогою концентрації урбанонімів: зупинка *«1-й Дмитровський проїзд»*, готель *«Маладьожная»*, пивбар на *Фонвізіна*, архітектурний комплекс *Луб'янки* (іронічно), зупинка *«Бутирська, 46»*, *Савьоловський вокзал*, *Серпухівська лінія*, станція *«Боровицька»*, *Кремль*, станція *«Арбатська»*, *Фільовська лінія*, *Арбатсько-Покровська лінія*, *Новий Арбат*, *проспект імені Калініна*, *концертний зал «Октябрь»*, *магазин «Мелодія»*, *Бульварне кільце*, станція метро *«Пушкінська»*, *Пушкінська площа*, станція *«Ковальський міст»*, *Бутирська тюрюга*, станція метро *«Менделєєвська»* [1, с. 45–47]. Як бачимо, у цьому фрагменті тексту використано 29 власних назв, а деякі з них ще й повторюються, коли Отто розмірковує, куди йому краще їхати. Слід додати, що не завжди концентрація топонімів сприяє динамічності ХТ. Іноді це призводить до виникнення ефекту театральних декорацій, що теж зумовлюється певним авторським задумом.

Наявність у *«Московіаді»* значної кількості ідеонімів є цілком зрозумілою, адже роман описує *«творче середовище»* Літературного інституту. Дослідниця Н. В. Подольська зазначає, що термін *ідеоніми* умовно об'єднує різні категорії власних назв, денотати яких зосереджені у сфері розумової, ідеологічної та мистецької діяльності, у тому числі *артіоніми* (назви творів живопису, графіки, скульптури), *бібліоніми* (заголовки будь-яких творів), *гемероніми* (назви органів періодичного друку, у тому числі газет, журналів, інформаційних бюлетенів) і т. п. [7, с. 61, 38, 46].

У романі *«Московіада»* представлено 20 ідеонімів: три назви журналів, одна назва газети, дві назви видавництв, дві назви музичних творів, дві назви поетичних збірок, вісім назв віршів та дві назви поем. Серед назв журналів фігурують дві українські – *«Вітчизна»* та *«Київ»* – та одна єврейська – *«Советіш Геймланд»* (*«Радянська Батьківщина»*). Перелік київських журналів, розміщений в Інтернеті, дає уявлення про те, що журнал *«Київ»* відсутній серед сучасних видань. Літературно-художній журнал *«Вітчизна»* є органом Спілки письменників України. Саме в цих київських журналах мріє надрукуватися чекіст *«Сашко»*, на що головний герой пропонує йому обрати *«Лілею-НВ»* (івано-франківське видавництво, яке друкує твори Ю. Андруховича). Так у тексті роману з'являється прихована згадка про автора.

Єврейський журнал відрекомендовано як *«живе свідчення ненастанної державної турботи про культуру малих народів»* [1, с. 5]. У цій іронічній фразі, що висміює радянську риторіку, основною є вказівка на малий народ (згадаємо Малоросію). Спростування імперського ставлення до інших культур у тексті роману здійснюється за допомогою згадки про тисячолітні символи єврейського народу – зірку Давида [1, с. 3] та Біблію (протягом усього тексту). Цікаво, що *«перекреслену зірку Давида»* Ю. Андрухович помістив на обкладинці книги Ніколая Палкіна: *«Серія «Русская идея». Основана в 19...г. Николай Палкин. Распела косу береза. Новые стихи. Издательство «Третий Рим». На обкладинці зображено березу, перекреслену зірку Давида і жвавого двоголового орла»* [1, с. 14]. Суміш несумісних символів традиційним для *«Московіади»* способом підкреслює абсурдність ситуації. Є й згадка про газету *«Литературная Россия»*, у яку загорнуто рибу, придбану в пивбарі [1, с. 86].

У *«Московіаді»* представлені й назви двох музичних творів. Музичне оформлення роману сприяє передачі різноманітних емоційних нюансів. Так, *«Ода до радості»* Бетховена, як зі злістю міркує п'яний та хворий Отто, повинна прозвучати тоді, коли Москва припинить своє існування [1, с. 63]. До речі, саме цей твір згадується тому, що з 1972 року він є гімном Ради Європи, а з 1985 року став гімном ЄС. Отже, ця згадка продовжує тему протиставлення Заходу та Сходу, демократії та імперського мислення. *«Реквієм»* Моцарта передає інший настрій головного героя: *«від благодатним впливом його нелюдської музики»* Отто мріє *«почати свій роман у віршах»* [1, с. 88].

У романі представлені також ідеоніми та скриті цитати, які сприяють створенню атмосфери літературної творчості, однак, як вже зазначалося, вони вказують не на студентів Літературного інституту, а на класичну поезію та прозу: це епос народів Індії *«Магабхарата»*, давньогрецькі епічні поеми *«Іліада»* та *«Одіссея»*, *«Сонети до Орфея»* німецького поета Райнера Марії Рільке, поема О. С. Пушкіна *«Руслан та Людмила»*, натяки на прозу Л. Толстого, М. Булгакова, О. Толстого, В. Набокова, О. Гріна, Жорж Санд, на поезію Й. Бродського, Ю. Андруховича та багатьох інших.

Коли йдеться про реальний літературний твір, Ю. Андрухович навмисно подає лише часткову інформацію, яку читач має тлумачити, спираючись на власне знання світової літератури та на додаткові джерела. Виникає своєрідний ігровий момент, який підштовхує до активної роботи над текстом. Так, у романі звучить ім'я Пушкіна, а назва поеми «Руслан та Людмила» виникає у свідомості читача тоді, коли з'являється десантник Руслан. Ю. Андрухович згадує в ігровій формі й поезію Рембо. П'яний Отто констатує, що нагадує собі одну з поезій Рембо: *«Тільки ти не п'яний корабель. Корабель – це занадто красиво для тебе»* [1, с. 47]. У «Московіаді» фігурують також вигадані ідеоніми, які виконують різноманітні функції. Так, найчастіше згадувана в романі збірка віршів «Расплела косу береза» потрібна Ю. Андруховичу для того, щоб висміяти тих, хто декларує фальшиві шовіністичні гасла. Цікаво використані в романі й назви віршів *«ліричного юнака Слави»*. Вони носять романтичні жіночі імена: *«Анготея»* (оповідання О. Гріна «Елда та Анготея»); *«Аеліта»* (фантастичний роман О. Толстого); *«Консуела»* (роман Жорж Санд «Консуело», який описує любовні страждання); *«Лоліта»* (роман В. Набокова про кохання дорослого чоловіка до німфетки); *«Айседора»* (американська танцівниця Айседора Дункан, яка з 1922 по 1924 рік була дружиною поета С. Єсеніна). Якщо перші три жіночі імені повинні, мабуть, натякнути на любовні страждання самого *«ліричного юнака Слави»*, то імена Лоліти та Айседори мають цікаві смислові зв'язки в тексті «Московіади»: у «Московіаді» теж розповідається про любовні стосунки Отто фон Ф. з *«неповнолітньою дурепою»* Вікою (паралель з Лолітою); у романі декілька разів згадується про поета С. Єсеніна, ім'я його дружини – одна з таких згадок.

Отже, дослідження топонімів та ідеонімів у романі Ю. Андруховича «Московіада» дозволяє зробити висновок про надзвичайно важливе місце поетонімів у творчій палітрі письменника. Як власне лексичне, так і конотативне, контекстуальне значення поетонімів, що представлені в художній структурі роману, формують семантику онімного простору тексту. Поетоніми, відображаючи реалії суспільного, політичного, культурно-мистецького життя, розширюють вертикальний контекст роману, зокрема, його глобальний зміст. Семантико-стилістичний потенціал досліджених розрядів поетонімів у романі Ю. Андруховича відзначається різноманітністю і відтворює характерні особливості художнього стилю письменника. Чекають на дослідження й інші розряди ВН, які зустрічаються у постмодерністській прозі Ю. Андруховича і здатні доповнити висновки про складники його літературної майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Московіада: роман жахів / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 152 с.
2. Будін Пер-Арне. Кінець імперії: роман Ю. Андруховича «Московіада»/ Пер-Арне Будін // Слово і час. – 2007. – № 5. – С. 62–66.
3. Вегеш А. І. Традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Анастасія Іванівна Вегеш. – Ужгород, 2009. – 273 с.
4. Зеленко Л. П. Способи номінації персонажів як засіб когезії художнього тексту / Л. П. Зеленко // Слов'янський збірник / [відп. ред. О. А. Войцева]. – Чернівці: «Букрек», 2013. – Вип. XVII. – С. 166–183.
5. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: [монографія] / О. Ю. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2006. – 180 с.
6. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко: [монографія] / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса: Астропринт, 2004. – 216 с.
7. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская / [отв. ред. А. В. Суперанская]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Наука, 1988. – 190 с.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / [перевод с нем.] / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1986–1987. – Т. III–IV.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2017 р.

ОНИМНІ ПЕРИФРАЗИ ЯК ЗАСІБ ОЦІННОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН»

У статті проаналізовані описові звороти на позначення онімної лексики у романі «Чорний Ворон». Зауважено, що переважають перифрази, які виступають контекстуальними синонімами до антропонімів. Саме вони виконують, у першу чергу, оцінну функцію, надаючи тексту емоційності.

Ключові слова: перифраз, тавтологія, антропонім, оцінна функція, поетонім.

Владимир Буда. ОНИМНЫЕ ПЕРИФРАЗЫ КАК СРЕДСТВО ОЦЕНОЧНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖЕЙ В РОМАНЕ В. ШКЛЯРА «ЧЕРНЫЙ ВОРОН»

В статье проанализированы описательные обороты на обозначение онимной лексики в романе «Черный Ворон». Замечено, что преобладают перифразы, которые выступают контекстуальными синонимами к антропонимам. Именно они выполняют, в первую очередь, оценочную функцию, придавая тексту эмоциональности.

Ключевые слова: перифраз, тавтология, антропоним, оценочная функция, поетоним.

Volodymyr Buda. PROPER NOUN'S PERIPHRASES AS MEANS OF EVALUATIVE CHARACTERISTIC OF CHARACTERS IN THE NOVEL BY V. SHKLYARA «BLACK RAVEN»

Descriptive constructions as means of denotation of proper noun's vocabulary in the novel «Black Raven» were analyzed in the article. It is indicated, that periphrases, which are contextual synonyms to anthroponyms, prevail. They perform first of all evaluative function and it gives emotionality to the text.

Keywords: periphrases, tautology, anthroponym, evaluative function, poetonim.

Значне місце у мові сучасної української прози займають перифрази. Завдяки цьому тропу письменники можуть висловити своє суб'єктивне бачення будь-якого об'єкта опису, адже перифрази практично завжди «містять оцінку того, що вони називають» [4, с. 41].

Останнім часом описові звороти активно досліджуються українськими мовознавцями, особливо їх функції у художніх та публіцистичних текстах, де перифрази «використовуються зі стилістичною метою» [2, с. 33].

Саме цій проблематиці присвячені праці І. Кобилянського, М. Коломійця, О. Корпусь, Є. Регушевського, О. Юрченка та ін.

Метою нашої роботи є дослідження авторських онімних перифраз, що, як правило, «живуть» лише у конкретному творі, їх оцінних функцій.

До питання перифразів, які пов'язані з власними назвами, зверталися Л. Гукова, Г. Євсєєва, В. Калінкін, Г. Лукаш. Але предметом окремого дослідження онімні перифрази роману «Чорний Ворон» ще не були.

Можемо сміливо стверджувати, що лише в окремих випадках В. Шкляр вживає онімні описові звороти як засіб запобігання тавтології, як-от: отець Ставинський – *вірний приятель* [5, с. 246], пані Єва – *ставна жінка* [5, с. 256]. Переважна більшість зауважених у романі перифраз підтверджують тезу Г. Лукаш: «Одна з умов перифразування онімної лексики – необхідність емоційно подати інший об'єкт» [3, с. 135]. Наприклад: чекіст Яша Гальперович – *несосвітенна мармиза* [5, с. 25], чекіст Гоцман – *шкуродерська морда* [5, с. 169].

Зауважуємо, що серед онімних перифраз переважають звороти на позначення антропонімів. Це викликано, очевидно, тим, що географія подій, зображених у романі, зосереджена на невеликій території навколо Холодного Яру, а письменнику було важливо точно відобразити топонімічний простір. Наводимо типовий приклад: «Він знав, що їхній шлях пролягає саме через «володіння» Загороднього – окіл Новомиргорода, Златополя, а далі – на Капітанівку, Лебедин, Шполу» [5, с. 190].

Лише один раз, переправляючи Тіну з малим Ярком у Польщу, Чорний Ворон відлучається з рідних теренів. Кордон вони переходили біля Дунаївців – *прикордонного містечка* [5, с. 245]. Такий загальнозживаний перифраз лише констатує місце знаходження населеного пункту. Глибше стилістичне навантаження отримує описовий зворот на позначення гідроніма Збруч, річки символічної у нашій історії – *тасьма холодної води, що розітнула Україну й стала кордоном* [5, с. 251].

В. Шкляр вдало вводить у роман тексти офіційних документів, які, завдяки перифразам, відображають ставлення російсько-більшовицьких урядовців до України та українців: «*Україна стала Вандеей русскої революції. Пресловутий Холодний Яр... предствлял собой желто-блакитный остров среди бушующего моря гражданской войны...*» [5, с. 280]. Такі описи не лише виражають оцінні судження чиновних більшовиків, а й вказують на повне несприйняття українським суспільством імпортованої з радянської Росії системи влади.

Знаходимо у романі два гіпоніми – Мудей і Тася. Це коні головних героїв твору, Чорного Ворона та Вовкулаки. Тварини є вірними помічниками своїх господарів, не раз рятували їм життя. Тому й повстанці ставляться до них, як до людей, надійних друзів. Звідси й з'являються фамільярні називання коней: *норовиста дівка, дівка з норовом* [5, с. 216, 273] – про Тасю; *стерво таке* [5, с. 137] – про Мудея.

Серед персонажів роману можна виділити три групи. По-перше, це звичайні обивателі, які не були активними учасниками буремних подій, але так чи інакше вир протистояння затягнув і їх: *божий чоловік* [5, с. 338] – Варфоломій; *милий чемний жид* [5, с. 35] – Бень; *лисиця стара* [5, с. 222] – лікар Віткуп; *тиха та боязка жіночка* [5, с. 244] – дружина отця Тимофія. На перший погляд, частина цих перифразів є нейтральними, але, насправді, у контексті оповіді вони усі є оцінними.

Зовсім інша ситуація при описах персонажів наступної групи – ворогів та зрадників. Варто лише глянути на портретне змалювання радянських чиновників, зокрема членів суду над полоненими гайдамаками, аби відчуті абсолютний негатив: «*Із чорного легковика вилізло троє – зодягнуті в рудо-зелене сукно ...*

Перший ніс попереду себе таке величезне черево, наче наївся молодої люцерна і здувся. Це був заступник начальника Черкаського повітового відділення ГПУ товариш Вольський. За ним дибубляв уповноважений Кандигін, корчуватий чоловік на тоненьких ніжках. Третій, із куциком вусів під носом, ішов позаду й усміхався. Сам до себе. На відміну від тутешнього люду всі Черкаси знали, що означає посмішка голови окружного суду Голубчика» [5, с. 264].

Очевидно, що й перифрази, які у романі номінують представників окупаційної влади, несуть глибоке негативне забарвлення, адже «онімні перифрази – давній спосіб передачі оцінкового характеру одиничного об'єкта із яскраво вираженим маркувальним поділом на високе / низьке» [3, с. 133]. Тому фіксуємо зневажливі описи членів каральних органів: *молоде зелене щеня* [5, с. 64] – чекіст Птіцин; *головний черкаський «бебех»* [5, с. 22] – Яша Гальперович; «*штатная бл-дь*» [5, с. 294] – уповноважена ГПУ Ада Лібчик.

Активне вживання описових конструкцій з негативною конотацією як засіб характеристики персонажів другої групи є абсолютно виправдане, бо письменник використовував у романі реальні прізвища представників радянської влади й не міг через спеціально підібрані поетоніми виразити авторське ставлення до окупантів. Тому ми частково не погоджуємося з думкою В. Калінкіна, який вважає, що «ономастичною перифразою у справжньому сенсі можна вважати тільки такий спосіб номінації (особи, об'єкта, явища тощо), за якою у самому висловлюванні пряма форма номінації відсутня...» [1, с. 224]. Адже саме завдяки таким перифразам-прикладом, які підсилюють саркастичне сприйняття картини, В. Шкляр змальовує «козирну братію»: «*Начальник Звенигородської повітової ЧК Сеня Кацман – симпатичний молодик, тільки сухоребрій і косенький на одне око...*

По праву руку від Сені Кацмана сидів діжжуватий начальник упродому Сиром'ятніков, із пащеки якого тхнуло, як із жомової ями...

Біля Долбоносова сидів ... воєнком Красуцький, добродушний хитрий хохол, чепурний та наодеколонений, як і всі потайні п'яниці» [5, с. 52].

Письменник надзвичайно зневажливо ставиться до українців-перевертнів, які або зрадили повстанців, або свідомо пішли служити комуністичній владі. Це яскраво відображено у

перифразах, якими номінуються такі персонажі: *хохол у рудому кашкеті* [5, с. 112], *ряба сексотка* [5, с. 300], *червонопикий здоровило, сучий тельбух* [5, с. 106, 108].

Не можна стверджувати, що В. Шкляр ідеалізує повстанців і петлюрівських вояків (це третя група дійових осіб), але помітно його нейтрально-позитивне ставлення до українських бійців: *боровицький отаман* [5, с. 14] – Павло Солонько; *здоровий дядько* [5, с. 211] – повстанець Дядюра; *справжній вояка* [5, с. 234] – полковник Болбочан; *вікінг-волиняка* [5, с. 238] – отаман Зірвиголова.

Серед залишенців найбільше уваги приділено, окрім Чорного Ворона, двом бійцям його загону – Вовкулаці та Ході. Обидві номінації є псевдонімами і первинними назвами – справжніх імен героїв автор не подає. Перший з них, заступник Чорного Ворона, безкомпромісний борець проти радянської влади. Описові звороти характеризують його зовнішній вигляд (*хлопець з хижим ротом* [5, с. 85]), бойову специфіку (*нічний вояка* [5, с. 94]) та, іронічно, ненависть до ворогів (*великий дипломат* [5, с. 110]). Китаєць Ходя, потрапивши у полон до повстанців, став повноцінним членом загону. Екзотизм цього «українського партизана» підсилюють перифрази *китайський шаман* і «*могол*» зі *справдешнім луком* [5, с. 267, 271], на його фехтувальні навички вказує зворот *віртуоз рукопашної сутички* [5, с. 111]. Таким чином, підбираючи кілька перифраз на позначення певної особи, автор різносторонньо характеризує персонажа. Звичайні антропоніми не спроможні реалізувати таку можливість у художньому тексті.

Найбільше перифразів, зрозуміло, вживається на позначення головного героя – Чорного Ворона. Це реальне псевдо одного з повстанських отаманів, які були змушені брати нові імена, щоб більшовицька влада не помстилась родині.

На початку роману з донесення уповноваженого Кременчуцького губ чека Какавішнікова читач знає, що Чорний Ворон – «*непримиримо хитрий и упрямый враг*» [5, с. 9]. Інші описові звороти є нейтральними й відображають ті зміни, що відбувались у житті Чорновуса: *бравий офіцер із трьома Георгіївськими хрестами* [5, с. 27] – у період Першої світової війни; *курінний 25-го Черкаського куреня* [5, с. 31] – в армії УНР; *пан отаман* [5, с. 263] – командир загону повстанців; «*добропорядний советський воєнком*» [5, с. 229] – коли з підробленими документами пробирається до польського кордону.

Жіночих персонажів у романі лише декілька. І тільки один з них, Тіна, проходить через увесь твір. Дівчина мала значний вплив на долю Чорного Ворона, вона запала у серце штабс-капітану Черноусову з першої їхньої зустрічі – панна з вельможними очима [5, с. 29]. Напевно, якби не ця випадкова зустріч, то ніколи не було б отамана Чорного Ворона. Саме через його сприйняття письменник подає оцінні описові звороти, які характеризують Тіну: *відвіторна пані, ясна пані, сіроока пташка* [5, с. 136, 137, 312]. Часто такі перифрази несуть інтимний характер: *білогруда пташка; дівчинка, яка тіль-тіль дозріла до жінки, солодка пташка* [5, с. 140, 206, 253]. Для більшовиків, у той же час, Тіна була *панною непролетарської зовнішності* чи й «*вихователькою*» *хамського воїнства* [5, с. 241, 250].

Отже, В. Шкляр у романі «Чорний Ворон» активно використовує онімні перифрази. Більшість таких описових зворотів вживається на позначення антропонімів. Найчастіше письменник уводить їх у текст з метою оцінної характеристики персонажів. Саме вдалий підбір онімних перифраз творить негативні образи представників окупаційної російсько-більшовицької влади і позитивні – борців за волю України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 409 с.
2. Корпусь О. Перифрази як елемент концептуальної картини світу в романах Олесея Гончара / О. Корпусь // Дивослово. – 2013. – № 1. – С. 33-37.
3. Лукаш Г. П. Перифраза в конотонімії / Г. П. Лукаш // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць. – Вип. 6. – Хмельницький: ХмЦНП, 2013. – Ч. 3. – 312 с.
4. Регушевський Є. Перифрази в українській мові / Є. Регушевський // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 4. – С. 41–42.
5. Шкляр В. Чорний Ворон / В. Шкляр. – К.: «Ярославів Вал», 2009. – 356 с.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.

МОТИВАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ВІРТУАЛІФОНІМІВ

У статті проводиться аналіз особливостей мотивації віртуаліфонімів – власних назв на позначення об'єктів віртуальних світів електронних ігор, а саме, окреслено загальні мотиваційні тенденції віртуаліфонімів з позицій когнітивно-ономасіологічного підходу до мотивації. Виділено основні типи мотивації віртуаліфонімів та окреслено особливості мотивації кожного класу віртуаліфонімів.

Ключові слова: електронна гра, комп'ютерна гра, відеогра, віртуальний світ, комп'ютеронім, софтонім, віртуаліфонім, мотивація.

Татьяна Варбанец. МОТИВАЦИЯ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ВИРТУАЛМИФОНИМОВ

В статье проводится анализ особенностей мотивации виртуалмифонимов, а именно, обозначены основные тенденции в мотивации виртуалмифонимов с позиций когнитивно-ономасиологического подхода к мотивации. Выделены основные типы мотивации виртуалмифонимов и обозначены особенности мотивации каждого класса виртуалмифонимов.

Ключевые слова: электронная игра, компьютерная игра, видеоигра, виртуальный мир, компьютероним, софтоним, виртуалмифоним, мотивация.

Tetiana Varbanets. MOTIVATION OF ENGLISH ELECTRONIC GAME NAMES

An in-depth analysis of motivation of electronic game names is carried out in the present paper, namely, the basic tendencies in electronic game names motivation are outlined from the viewpoint of cognitive onomasiology. The basic types of electronic game names motivation are dwelt on together with the peculiarities of the motivation of each subclass of them.

Keywords: electronic game, computer game, videogame, virtual world, computer-related name, software name, electronic game name, motivation.

Більшість людей сьогодні хоч раз у житті запускала якусь комп'ютерну гру, відеогру чи гру на мобільному пристрої. Ігрові програми на всіх названих вище платформах пропонуємо називати електронними іграми. Електронні ігри мають власні лінгвальні особливості, які, через власну новітність, є недостатньо описаними в розвідках учених-мовознавців попри велику зацікавленість наукової спільноти, що зумовлює актуальність даної розвідки.

Об'єктом дослідження є онімічна складова англomовного дискурсу електронних ігор. Предметом дослідження є специфіка мотивації онімів, що притаманні англomовному дискурсу електронних ігор. Матеріалом дослідження послуговували власні назви, вибрані з електронних ігор *The Witcher 3: Wild Hunt*, *Borderlands 2* та *Grand Theft Auto V* (яку ми далі називатимемо *GTA V*), загальною кількістю 100 одиниць.

Через схожість електронних ігор та літературних творів (електронна гра – це, за словами Г. Костікяна, «інтерактивне оповідання» [5]), за основу термінологічного апарату для опису віртуальних світів електронних ігор взято нароби літературної ономастики.

Ми виходимо з положення, що віртуальний світ електронної гри має схильну до імітації природу, тобто відтворює реальний світ в мініатюрі. Різні електронні ігри мають різні ступені деталізації віртуального світу – від простої моделі з кількома персонажами до масивного віртуального світу з власними народами, державами, географічними об'єктами та тисячами персонажів. У попередніх розвідках було окреслено основні класи власних назв, що притаманні електронним іграм, тобто віртуаліфонімів, які розподіляються на 13 класів [див. докл. 1, 2]:

— віртуаліфоперсонім, який тлумачимо як «власну назву розумної істоти в електронній грі» [1];

— віртуалміфозоонім, під яким ми розуміємо «власну назву нерозумної істоти, тобто істоту не здатну до свідомої діяльності» [1];

— віртуалміфотеонім, який ми будемо розуміти як «назву надприродної сутності в електронній грі, яка виступає компонентом релігійної доктрини цієї гри» [1];

— віртуалміфотопонім, який охоплює «власні назви географічних локацій в комп'ютерній грі» [3, с. 56];

— віртуалміфоідеонім, до якого відносяться «власні назви предметів духовної культури в комп'ютерній грі» [3, с. 56];

— віртуалміфохремотонім, до якого можна віднести «власні назви унікальних об'єктів в комп'ютерній грі» [3, с. 56];

— віртуалміфотітонім, під яким ми розуміємо «власні назви унікальної рослини в комп'ютерній грі» [3, с. 57];

— віртуалміфокосмонім, який охоплює «власні назви космічного об'єкта чи небесного тіла» [3, с. 57];

— віртуалміфоергонім, тобто клас, до якого відносяться «власні назви об'єднань віртуальних персонажів чи віртуальних установ в комп'ютерній грі» [3, с. 57];

— віртуалміфохрононім, до якого відносимо «власні назви подій чи відрізка часу в комп'ютерній грі» [3, с. 57];

— віртуалміфоуніверсонім, який ми визначаємо як «власні назви вимірів, паралельних реальностей тощо в електронній грі» [1];

— віртуалміфоквестонім, який, на нашу думку, охоплює «власні назви завдань в комп'ютерній грі, назви місії чи рівня» [3, с. 57];

— віртуалміфоексеонім, до якого можна віднести «власні назви навичок, вмій чи бонусів до характеристик» [3, с. 57].

У цій роботі увагу сконцентовано на особливостях мотивації віртуалміфонімів. Мотивація є багатозначним терміном, до розуміння якого існує багато підходів. Основою нашого дослідження було обрано когнітивно-ономасіологічний підхід О. О. Селіванової. У межах цього підходу мотивація дефінується як «наскрізна ... психоментальна операція встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором [твірною основою] і похідною номінативною одиницею (мовним знаком)» на основі різних аспектів «структури знань про позначуване в етнічній свідомості» [4, с. 480].

У когнітивно-ономасіологічному підході О. О. Селіванової виділяються наступні типи мотивації [4, с. 482–486]:

— Пропозиційний, який передбачає «застосування знаків-мотиваторів у прямих значеннях», тобто в процесі номінації «не використовуються механізми уяви». Має наступні підтипи:

- Гіперонімічний, який передбачає «вибор мотиваторів зі складу родових понять у мережі концептуальних ієрархічних зв'язків пропозиційних структур». Прикладами можуть слугувати *White Orchard* – назва локації в грі *Witcher 3*, яка точно описує цю місцевість; *Sandy Shores* – назва локації в грі *GTA V*, яка є дотичним описом цієї локації;

- Еквонімічний, який охоплює випадки вибору мотиватора «з позначень одного рівню узагальнення, зафіксованих в одному класі об'єктів як рубрикативи». Прикладом може виступати *Sanctuary Hole* – назва локації в грі *Borderlands 2*, яка з'явилась на місці локації *Sanctuary* після її передислокації;

- Опозитивний, який передбачає уживання «протилежного позначення зі застосуванням форманта заперечення». Можна навести наступний приклад: *No Man's Land*, назва локації в грі *Witcher 3*; *The Nowhere* – назва готелю в грі *Witcher 3*;

- Категорійний, що відповідає «конверсії, створенню синтаксичних дериватів». Приклад: *Chop* – ім'я собаки в грі *GTA V*;

- Предикатно-аргументний, при якому «мотиватор може позначати суб'єкт, предикати різних типів, об'єкт, інструментив, медіатив, локатив, темпоратив...». Прикладами можуть бути *Skullmasher* чи *Invader* – назви снайперських гвинтівок в грі *Borderlands 2*;

— Асоціативний, який є «за загальним механізмом метафоричним». Можна виділити такі підтипи:

- Структурно-метафоричний, який «характеризується інтеграцією донорської та реципієнтної зон на підставі одного суміжного компонента». Прикладом може виступати *Bison* – назва автівки, яка відрізняється великою потужністю, в грі *GTA V*;

- Дифузно-метафоричний, який «ґрунтується на дифузному поєднанні асоціативних комплексів різних доменів на підставі аналогії». Наприклад, *Bloody Baron* – прізвисько одного з персонажів гри *Witcher 3*;

- Гештальтний «застосовує мотиватори – знаки інших концептів – на підставі подібності зорових, слухових, одоративних, тактильних, смакових гештальтів». Як приклад можна навести *Crow's Perch* – назву міста, яке знаходиться на висоті в грі *Witcher 3*;

- Архетипний «характеризується вибором мотиваторів з огляду на асоціативне поєднання структури знань з іншою концептосферою на підставі первісних уроджених психічних елементів». Наприклад, назва снайперської гвинтівки *Pitchfork* в грі *Borderlands 2* поєднана в колективній підсвідомості з дияволом;

— Модусний передбачає «обрання оцінки позначуваного мотиваційною базою ономасіологічної структури і ґрунтується на різних пізнавальних функціях: сенсорних механізмах інтеріоризації світу, емоційному сприйнятті, мисленнєвій раціональній обробці, образно-метафоричному уподібненні з опертям на стереотипи, культурну символіку, архетипи колективного підсвідомого». Як приклад можна назвати *Cat* – назву зілля, яке дає можливість бачити в темряві, в грі *Witcher 3*;

— Змішаний, який охоплює випадки «поєднання в ономасіологічній структурі мотиваторів різного статусу у структурі знань про позначене». Прикладом є *Feline Armor* – назва набору броні, що дає бонус до швидких та ловких ударів, в грі *Witcher 3*, яка поєднує в собі мотиватори пропозиційного та модусного (кішка є стереотипом спритності та швидкості) типу;

— Концептуально-інтеграційний, якому відповідає «творення нового найменування шляхом сумарної композиції». Прикладом може слугувати *MMORPGFPS* – назва місії в грі *Borderlands 2*, яка є поєднанням назв двох жанрів електронних ігор: *MMORPG* (*Massively multiplayer online role-playing games*) та *FPS* (*First-person shooter*).

Задля ілюстрації нашої інтерпретації когнітивно-ономасіологічного підходу О.О. Селіванової було проаналізовано вибірку власних назв та наведено загальні мотиваційні особливості різних класів віртуаліфонімів з ігор *The Witcher 3: Wild Hunt*, *Borderlands 2* та *Grand Theft Auto V* згідно з наведеною класифікацією.

Серед віртуаліфоперсонімів домінують позиції займають гіперонімічний, архетипний та дифузно-метафоричний типи мотивації, оскільки часто персонажів ігор намагаються якось додатково характеризувати та стереотипувати для того, щоб вони краще запам'ятались гравцям. Прикладами кожного можуть бути, відповідно, ім'я головного персонажу гри *The Witcher 3* – *Geralt of Rivia*, ім'я якого додатково вказує на місто його походження, персонаж гри *Borderlands 2* – *Mad Moxxi*, яка насправді не є сказаною, але поводить нестандартно, та додатково є підкреслено сексуальною, на що додатково вказує компонент *xxx* в імені. Прикладом архетипного ім'я є назвисько *Dandelion*, яке належить бардові, та символізує його мінливість та мобільність.

Серед віртуаліфозоонімів провідні позиції займають гіперонімічно-мотивовані оніми, прикладом яких є назвисько відомого монстра *The Beast of White Orchard*, якого характеризують за місцезнаходженням.

Якщо говорити про віртуаліфотеоніми, то більшість імен в нашій вибірці мають невідому мотивацію та, скоріш за все буди обрані довільно, прикладом чого є ім'я богині *Melitele*, мотивація якого невідома. Інтерес викликає ім'я богині *Freyja* з гри *Witcher 3*. Культ цієї богині є поширеним на островах *Skellige*, народ яких стилізовано під вікінгів. Саме цим зумовлена архетипна мотивація цього ім'я – *Freyja* було ім'ям богині давніх вікінгів.

Серед віртуаліфотопонімів домінують позиції займають слова з невідомою мотивацією, наприклад, назва країни *Redania* чи назва міста *Vizima*. Слід зазначити, що деякі назви є

фонетично спотвореними кальками реальних назв, наприклад, *Oxenfurt* – назва міста, де знаходиться відомий університет, що є натяком на місто *Oxford*, тобто має архетипну мотивацію.

Віртуаліфоідеоніми представлені в вибірці цілим розмаїттям різних мотиваційних типів. Популярними є гіперонімічний, наприклад, назва книги *The mage Alexander's log*; також частотною є дифузно-метафорична мотивація на кшталт памфлету *Concerned Citizen's sermons*.

Наявні в вибірці віртуаліфохремоніми мають переважно предикатно-аргументну мотивацію на кшталт назви гвинтівки *Skullmasher* та дифузно-метафоричну мотивацію на кшталт назви ще однієї гвинтівки *Boomstick*.

Серед віртуаліфогітонімів найбільш часто уживаним є гештальтний тип мотивації, наприклад, назва дерева з гри *Borderlands 2 – Mosstache*, яке є порівнянням дерева з великою кількістю гілок, що ростуть з одного місця, з вусами людини, але ця назва має ще один додатковий компонент – *moss*, що є пропозиційним компонентом змішаного типу мотивації.

В сфері віртуаліфокосмонімів та віртуаліфоуніверсонімів більшість онімів мають невідому мотивацію, тобто назви космічних тіл та вимірів асоційовані з арбітральним звуковим комплексом, який є плодом фантазії авторів гри. Прикладом може слугувати назва планети з гри *Borderlands 2 – Honus 4651*. Ще одним розповсюдженим типом мотивації віртуаліфокосмонімів та віртуаліфоуніверсонімів є архетипна мотивація. Прикладами останньої можуть слугувати назви планет з гри *Borderlands 2 – Eden-5, Hermes, Pandora*.

Серед віртуаліфоергонімів поширеними є назви з пропозиційною мотивацією, прикладом якої є назва торговельного союзу *Guild of Merchants*.

На нашу думку, найбільш частотним типом мотивації для віртуаліфохрононімів є пропозиційна, а саме гіперонімічна. Прикладами можуть бути назви подій в грі *Witcher 3 – The Battle of Brenna, The Conjunction of Spheres*.

Наша вибірка демонструє, що найбільш характерними типами мотивації для віртуаліфоквестонімів та віртуаліфоексеонімів є асоціативна, наприклад, назва квесту *The Flame of Hatred* та пропозиційна, наприклад, назва квесту *Haunted house*.

Підводячи підсумки, можна сказати, що в дослідженні було розглянуто особливості мотивації англійських віртуаліфонімів. Було виділено основні типи їх мотивації та проаналізовані загальні тенденції в мотивації різних класів віртуаліфонімів. В подальших розвідках планується дослідити словотвірні особливості віртуаліфонімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варбанець Т. В. Онімія віртуальних світів електронних ігор / Т. В. Варбанець // Мова. – 2016. – № 26. – С. 61–66.
2. Варбанець Т. В. Онімна складова англійського дискурсу електронних ігор / Т. В. Варбанець // Матеріали наукової конференції на пошану 100-річчя з дня народження професора А. К. Корсакова. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. – С. 111–112.
3. Карпенко М. Ю. Онімний простір Інтернету (на матеріалі англійських сайтонімів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / М. Ю. Карпенко. – Одеса, 2016. – 251 с.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Costikyan G. I Have No Words & I Must Design [Електронний ресурс] / G. Costikyan // Interactive Fantasy. – 1994. – № 2 // Режим доступу: <http://www.costik.com/nowords.html>

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.

АНГЛОМОВНІ ОНИМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КВІТКОВИХ КОМПОЗИЦІЙ: СТРУКТУРНИЙ ТА СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІРИ

Статтю присвячено встановленню структурних та семантичних особливостей ідеонімів, які номінують дизайнерські флористичні шедеври з урахуванням їх двоїстої мовної природи.

Ключові слова: ідеонім, артіонім, імажонім, власна назва квіткової композиції, структурний тип, мотивація.

Ольга Васильева. АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ОНИМЫ ЦВЕТОЧНЫХ КОМПОЗИЦИЙ: СТРУКТУРНОЕ И СЕМАНТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЯ

Статья посвящена установлению структурных и семантических особенностей идеонимов, которые номинируют дизайнерские флористические шедевры с учетом их двойственной языковой природы.

Ключевые слова: идеоним, артионим, имажоним, собственное имя цветочной композиции, структурный тип, мотивация.

Olga Vasylyeva. ENGLISH ONYMS DENOTING FLORAL DESIGNS: STRUCTURAL AND SEMANTIC DIMENSIONS

The article is dedicated to the establishment of structural and semantic peculiarities of ideonyms which denote floral designer masterpieces in the light of their dual nature.

Keywords: ideonym, artionym, imagonym, proper name of the floral design, structural type, motivation.

Можемо припустити, що наукове життя ономастологів в останні десятиріччя зазнає суттєвих змін завдяки бурхливому розвитку цифрових технологій, поширенню Всесвітньої павутини, появі нових реалій оточуючої дійсності. Це знаходить відбиток у програмі цієї ономастичної конференції, присвяченої видатному ономастологу Д. Г. Бучку, до якої уведено окрему секцію, яка обіймає новітні онімні групи.

Завдяки постійному розширенню обсягу предмета дослідження ономастичних студій відбувається уточнення перерозподілу проблемних підкласів пропріативів за відповідними онімними розрядами, що є релевантним й для власних назв квіткових композицій. Загальна денотатно-номінативна класифікація власних назв є детально розробленою, зокрема зусиллями таких видатних вчених як О. В. Супернаська [6], Н. В. Подольська [4], М. М. Торчинський [8], Д. Г. Бучко [1]. Певні уточнення до класифікації ідеонімів було запропоновано нами в попередніх розвідках [2], однак досі залишаються певні проблемні випадки, які потребують свого вирішення, що й робить дану розвідку актуальною.

Метою цієї роботи є встановлення статусу власних назв квіткових композицій з огляду на їх двоїсту природу. З одного боку, такі об'єкти можуть бути унікальними витворами мистецтва, які створюють майстри ікебани, з другого – звичайним серійним товаром. В обох випадках квіткові композиції мають свої назви – унікальні для першого типу, серійні для другого. Є, звичайно, також рядові флористи, які просто продають квіти як товар, що немає жодного відношення до мистецтва, тому такі букети позбавлені власних назв. Цю розвідку присвячено першому типу квіткових композицій, які є витворами мистецтва та експонуються на спеціалізованих фестивалях, чемпіонатах, змаганнях. Так, у 2017 році відбуваються в різних країнах світу – Весняний фестиваль ікебани *Yume Japanese Gardens, Tucson, Sogetsu Ikebana Exhibition* на *Portland Rose Festival, The Art of Ikebana – Spring Festival, Wellington* та багато інших, що доводить значну поширеність використання відповідного підкласу ідеонімів та закономірну зацікавленість особливостями їх мовного й мовленнєвого буття під ономастичним кутом зору.

Об'єктом дослідження послуговували власні назви квіткових композицій, предметом – їх структурно-семантичні особливості. Матеріалом дослідження було обрано 300 англомовних власних назв на позначення квіткових композицій із матеріалів друкованих й електронних англомовних ЗМІ.

Власне термін ідеонім вперше з'являється у словнику Н. В. Подольської з таким визначенням: власні назви, які мають денотати в розумовій, ідеологічній та художній сферах людської діяльності [4, с. 61]. Можемо розуміти ідеоніми як власні назви результатів людської творчої діяльності, які мають духовну, інтелектуальну та мистецьку цінність. За О. Ю. Карпенко окремо термінуємо класи ідеонімів першого та другого рівнів специфікації [3, с. 31], а для подальшого розподілу використовуємо дескриптивні термінопозначення, причому кожний з підрозділів має свою специфіку функціонування – як структурну, так і семантичну.

Найдетальнішою денотатно-номінативною класифікацією власних назв на цей час є робота М. М. Торчинського [8], у якій власні назви квіткових композицій віднесено до ідеонімів, тобто власних назв духовних витворів людства, до підкласу артіонімів – власних назв творів мистецтва. Останні, у свою чергу, підрозділяються на імажоніми (власні назви образотворчого мистецтва), сценоніми (власні назви сценічних творів), музиконіми (власні назви музичних творів) та фільмоніми (власні назви фільмів). Саме до імажонімів і віднесено власні назви квіткових композицій, наприклад, шедевр всесвітньо відомого майстра ікебани Тосіро Кавасе *Moon over the Fields*.

Спочатку ікебана, яка виникла більше 600 років тому в японських буддійських храмах, була релігійним мистецтвом ритуального прикрашання вівтаря Будди квітами. За цей час сформувалися кілька різних стилів мистецтва ікебани, так званих шкіл: ікенобо, охара, согецу та ін., загальною кількістю біля 2000, які поступово завоювали популярність в усьому світі. У наш час ікебана сприймається не лише як японське мистецтво розташування квітів, яке підпорядковується певним правилам та здійснюється за допомогою певних технік, але й як засіб креативного самовираження. Зараз, як ми зазначали, проводяться спеціалізовані експозиції, фестивалі, конкурси квіткових композицій, видаються посібники для створення ікебан, тобто захоплення цим мистецтвом набуло масового характеру. Існують навіть генератори власних назв квіткових композицій, наприклад, *Fantasy Name Generators* [9], де пропонуються назви букетів на кшталт *Country Meadow, Fancy Fruits, Forest Fresh, Summer Miracles, Amber Admiration, I Missed You* та под.

Тенденцію номінувати своє квіткове творіння, закладену засновниками шкіл ікебани, підтримують нині комерційні флористичні підприємства. Саме факт існування власної назви товару підкреслює його особливий, винятковий характер, його унікальність та цінність для потенційного споживача. Пропріативи є потужними сугестогенами, здатними впливати на адресата, а до того ще й єдиною вербальною інформацією, яка є доступною для нього. Це широко використовується у флористичному бізнесі, проте жодного відношення до мистецтва немає. Однак зазначимо, що нами було знайдено кілька рейтингів найкращих букетів для продажу, зокрема вибір редакції сайту «Better Homes and Gardens», який включає 30 власних назв букетів [10], до якого включено такі: *Warm Red Tones, Sweet Succulents, Shades of White, Pretty in Pink, Pops of Orange* та ін.

Пропонуємо відносити до ідеонімів лише власні назви відомих шедеврів мастерів ікебани, як, наприклад, витвори школи Охара *Autumn Tray, Cyprus Woods* та подібні, а інші, особливо комерційні назви квіткових композицій – до хрематонімів: «власних назв людських творінь» [1, с. 189], «власних назв предметів» [7, с. 19]. Таким чином, стає можливим краще зрозуміти двоїсту природу цього типу пропріативів і врахувати її при вдосконаленні денотатно-номінативної класифікації ідеонімів.

Що стосується власних назв на позначення квіткових композицій, то слід відзначити їхній надзвичайно індивідуальний характер, який повністю залежить від уподобань та преференцій митця. Наприклад, надзвичайно відомий у світі австралійський флористичний дизайнер Марк Пемплінг [12] на своєму сайті представив всі свої визначні шедеври, з яких переважну більшість номіновано дескриптивно й метонімічно на кшталт *Steel grass and calla design, Almost*

square bouquet, Graphic orchid design, Design inspired by egg shapes. З близько 100 ідеонімів лише 3 мають інші за характером власні назви, а саме метафоричні *Fringes of Beauty, Hippie Elegance, Orchid Basket*. Причому увагу привертає навіть їх відмінний графічний стиль через традиційну для онімів капіталізацію всіх ініціальних літер, на відміну від дескриптивних назв з лише анафоричною капіталізацією.

Порівняння структурних типів англомовних ідеонімів різних класів дозволяє зробити певні спостереження. У результаті дослідження ми розподілили ідеоніми на однокомпонентні, двокомпонентні та багатоконпонентні структури. До однокомпонентних належать ідеоніми, які виражено непохідними та простими похідними (суфіксальними й префіксальними) словами. Складні ідеоніми розмежовуються на власне композити, афіксальні композити й аббревіатури. Двокомпонентні й багатоконпонентні ідеоніми представлені також словосполученнями й реченнями. Домінуючим типом для ідеонімів на позначення квіткових композицій є використання багатоконпонентних словосполучень (87,3 % від загальної кількості), що уможливорює своєрідне поєднання уточнення певних дистинктивних характеристик об'єкту, що номінується. Ще однією спільною рисою для всіх ідеонімів є майже повна відсутність аббревіатур та складних слів, що можемо пояснити складністю такого типу номінувань для розуміння через те, що вони одночасно актуалізують два чи більше концепти в єдиній лексемі, що значно ускладнює їх сприйняття.

Що стосується досліджуваного сегменту англомовного ідеонімікону, то його мотиваційна структура може розглядатися з двох боків – мовного й когнітивного. Перший підхід базується на традиційному для ономастики розподілі пропріативів на певні групи, що узагальнив й вдосконалив у своїх роботах М. М. Торчинський, який вбачає за доцільне наслідувати думці О. В. Суперанської щодо «нерозривності типологій власних назв, які ґрунтуються на мотивах номінації, семантиці твірного слова і способі творення» [6, с. 154; 8, с. 181, с. 187–192], та на основі створених раніше мотиваційних типологій онімів пропонує розподілити їх на наступні класи:

- 1) квалітативні оніми, що мотивовані характерними ознаками денотата, наприклад, *Perfect!* (тут і далі приклади композицій Крістін де Бір [11];
- 2) сутністі ідеоніми вказують на функції денотата, наприклад, *Link*;
- 3) локативні власні назви вказують на місцезнаходження їх денотатів, наприклад, *Piece of the forest*;
- 4) темпоральні оніми пов'язані з часом виникнення їх денотатів, наприклад, *Wedding Welcome*;
- 5) патронімічні оніми пов'язані з предками, попередниками, наприклад, *In an Oriental Manner*;
- 6) посесивні оніми вказують на право власності, на денотат на кшталт *Jack Frost's Christmas stocking*;
- 7) меморіальні власні назви увічнюють пам'ять про когось або щось;
- 8) ідеологічні оніми пов'язані з поглядами номінатора на певні соціальні, естетичні, політичні чи інші проблеми, що не є актуальним для номінування квіткових композицій;
- 9) апотропейні власні назви є побажанням, командою до якоїсь дії, наприклад, *Step Along*;
- 10) номінальні власні назви надаються без спеціального мотиву на кшталт *Hey there*;
- 11) символічні оніми трансформуються в символи, наприклад, *Jingle Belling*;
- 12) асоціативні власні назви утворено за аналогією з іншими власними назвами, наприклад, *Pick your poison, When the wind whispers, Let It Snow*;
- 13) ситуативні власні назви створюються на основі певної актуальної життєвої ситуації, яка не має відношення до номінованого об'єкта на кшталт *Words Matter*.

Крім цього, М. М. Торчинський виокремлює оніми з комбінованою мотивацією та з невідомою.

Мотивація власних назв на позначення квіткових композицій має особливий характер через їх специфічні риси. Так, перше місце (89,8 %) посідають оніми з комбінованою мотивацією, що продиктовано особливостями їх багатоконпонентної структури. Такі

пропріативи зазвичай демонструють мотиви локативний, темпоральний, квалітативний на кшталт *Easter Bonnet, Happy Valentine's Day, Happy Easter..., A spongy home for this octopus orchid, Not yet Spring, Spring but a spring, What is in a basket of spectacular?, As special as an almost never find*. Що стосується власних назв з невідомою мотивацією, то таких квіткових композицій нами поки знайдено не було. Навіть якщо назва подається не англійською мовою, а, скажімо, японською, автор її пояснює зазвичай. Прикладом може послугувати онім *Ichi-go, ichi-e*, переклад пропонується у поясненні: *Freely translated it means Each Moment, Only Once. It is a saying associated with Japanese tea ceremonies. Poised and graceful*.

Другий підхід до мотиваційного аналізу власних назв, когнітивно-ономасіологічний, дозволяє виокремити їх наступні типи:

1) пропозиційний, який базується на прямих значеннях мотиваторів, наприклад, *Just not Flowers!*;

2) асоціативний, що базується на метафоричних мотиваторах, як це спостерігаємо в ідеонімі *Avoiding Decision Fatigue*;

3) модусний, який ґрунтується на оцінці на кшталт *A quirky kind of Love*;

4) змішаний тип, де скомбіновано різні мотиви номінації, наприклад, *Mr. Stalk, the Seriously Terrifying Scarecrow, on his Day Off*;

5) концептуально-інтеграційний, наслідком чого є формування нового концепту, до якого можемо віднести назву *Jingle Belling* [5, с.483–486].

Першу позицію посідає змішаний тип мотивації (86,4 %), майже повністю відсутні власні назви квіткових композицій останнього типу.

Таким чином, можемо зробити висновок, що серед власних назв на позначення квіткових композицій переважають багатокомпонентні структури з комбінованою чи змішаною мотивацією. У подальших розвідках планується розширення обсягу предмета дослідження за рахунок інших підкласів англійських ідеонімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
2. Васильєва О. О. Денотатно-номінативна класифікація ідеонімів / О. О. Васильєва // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: [зб. наук. праць]. – Луцьк: Вежа-Друк, 2016. – Вип. 5 (330). – С. 165–168.
3. Карпенко О. Ю. Проблеми сучасної ономастичної термінології / О. Ю. Карпенко, Н. М. Тхор, І. П. Попік // Слов'янський збірник. – Вип. 18. – Чернівці: Букрек, 2014. – С. 28–34.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – 2-е изд. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 843 с.
6. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – 2-е изд. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 368 с.
7. Ткаченко Г. В. Англійські хремотоніми як лінгвокогнітивні феномени картини світу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ганна Володимирівна Ткаченко. – Одеса, 2012. – 236 с.
8. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / Михайло Миколайович Торчинський. – К., 2010. – 502 с.
9. Fantasy Name Generators [Electronic resource] – Available from: <http://www.fantasynamegenerators.com/bouquet-names.php#.WWuXqITyjIV>.
10. Editors' Picks: 30 Best Bouquets [Electronic resource] – Available from: <http://www.bhg.com/wedding/flowers/editors-picks-best-bouquets/>.
11. Christine de Beer. My creative workbook [Electronic resource] / Christine de Beer. – 2015. – Available from: <http://www.christinedebeer.ca/designs>.
12. Mark Pampling. Designs [Electronic resource] / Mark Pampling. – 2016. – Available from: <http://markpampling.com/designs>

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ОБРАЗОТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ РОМАНУ «КЛЮЧ» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

У статті досліджується роль літературно-художніх антропонімів у створенні образів роману «Ключ» Василя Шкляра. Подається опис найменувань літературних героїв, визначається їх функціонально-стилістичне навантаження, виражальні можливості.

Ключові слова: антропонімікон, апелятив, літературно-художній антропонім, промовисте ім'я, стилістичне навантаження.

Анастасія Вегеш. ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ АНТРОПОНИМЫ КАК ОБРАЗОТВОРЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ РОМАНА «КЛЮЧ» ВАСИЛИЯ ШКЛЯРА

В статье произведено исследование роли литературно-художественных антропонимов в создании образов романа «Ключ» Василия Шкляра. Подается описание названий литературных героев, определяется их функционально-стилистическое наполнение, выразительные возможности.

Ключевые слова: антропонимикон, апеллятив, литературно-художественный антропоним, говорящее имя, стилистическое наполнение.

Anastasia Vehesh. PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES AS THE COMPONENT OF THE NOVEL «KEY» BY VASYL SHKLIAR

The article researches the role of the proper names of the literary heroes in the creation of images in the novel «Key» written by Vasyl Shkliar. It also gives a description of the names of literary characters, determines it's functional and stylistic loading, expressive possibilities.

Key words: anthroponymicon, appellative, proper name of the literary hero, descriptive name, stylistic loading.

Василь Шкляр не був обділений увагою критики, журналістів та літературознавців. У центрі уваги багатьох дослідників (Г. Кривопишина, Я. Голобородька, О. Ярового, Г. Сивоконя, О. Стандіченка, К. Поліщука) були різні романи автора, але ці дослідження присвячені літературознавчому аспекту.

Об'єктом нашого дослідження вже були романи В. Шкляра «Чорний Ворон. Залишенець» та «Маруся», де ми дослідили промовисті літературно-художні антропоніми, виявили їх конотації [1].

Дослідженням назв літературних героїв сучасних авторів присвячено багато праць науковців: Ю. Карпенко, Л. Белей, Г. Лукаш, Т. Гриценко, Л. Масенко, М. Мельник та ін.

Антропонімікон романів В. Шкляра мало вивчений. Тому, на наше переконання, дослідження літературно-художніх антропонімів роману «Ключ» В. Шкляра є актуальним для української ономастики.

Актуальність дослідження визначається важливістю розгляду літературно-художніх антропонімів, які є вільною реалізацією творчого задуму письменника завдяки своїм виражальним можливостям, багатству стилістичних функцій, несподіваним авторським експериментам.

Наше завдання – дослідити літературно-художні антропоніми з роману «Ключ», розкрити їх виражальні можливості.

У романі «Ключ» центром, довкола якого обертаються всі персонажі, стає звичайнісінький ключ. Але, як пише Василь Пузанов, «ключ у цьому романі – це не тільки маленький фігурний шматок заліза, яким можна відчинити цілком реальні двері. Це також перепустка, свого роду запрошення відчинити двері небезпечної таємниці – того, що хоч якось може вселити в головного героя надію, що він кращий за інших, що він ще не остаточно деградував, що він ще

здатний до дій, до кохання, до героїзму... Ключ – це символ останньої надії стати справжнім героєм хоча би у своїх очах і очах коханої людини... Однак ключ – це лише шанс і його потрібно використати...» [7].

Такий шанс випав на долю головного героя роману Андрія Крайнього. Адже його «примкнули тим ключиком у лабіринті постійних тривог», і він розумів, що йому, можливо, «довірено ключ до таємниці», яку треба розгадати. Варто звернути увагу на те, що символічними у романі стають не тільки предмети (ключ), будівлі (млин), числа (три, тринадцять), але і назви персонажів. Спробуємо з'ясувати чим керувався автор, підбираючи імена своїм героям. Адже «глибина використання власних назв, – як писав Ю. Карпенко, – залежить не від жанру чи напряму, а від таланту письменника» [3, с. 176]. Ми знаємо, що власні назви в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів.

Андрій Крайній – журналіст, філолог, вільно володіє кількома мовами. На перший погляд назва героя нічим особливим не виділяється: звичайне ім'я, типове прізвище. Хоча сам герой зізнається, що його прізвище викликало різні жарти: « – *Це відділ убивств? – Так. – А де Крайній? – Я слухаю вас. – О, то ви крайній? – забулькотів смішок. – Тоді я буду за вами. Мені це зі школи набридли ось такі жарти з моїм прізвищем, хоча треба погодитись, що в контексті убивств це звучало*» [10, с. 47].

Виразником інформаційно-стилістичного змісту є внутрішня форма (етимологічне значення) власної назви, його проекція на наявні в мові ономастичні моделі і варіативність найменування. Найперше імена персонажів указують на їхню національну приналежність. Але інформація цим не вичерпується, бо присутні соціальні, ідеологічні, характеристичні та інші параметри [5, с. 213].

За Великим тлумачним словником української мови дізнаємося, що крайній – це: «1. Який міститься скраю, на межі чогось; кінцевий. 2. Якого далі не можна зволікати, переносити; останній. 3. Який досяг найвищого ступеня; надзвичайний, надмірний, граничний» [2, с. 582].

Виходячи з цих дефініцій, з тексту роману, можемо сміливо констатувати, що літературно-художній антропонім Крайній є промовистим. Андрій опинився у край тяжкому становищі, коли залишився без даху над головою, він останній, хто знайшов власника квартири № 13, останній, хто залишився живим у цій історії, поквитавшись з усіма «злыми силами», позбувшись ключа. Андрій упевнений, що «не можна помилятися там, де йдеться про імена і числа». Сам персонаж каже: «*Хіба можна не вірити оцим знакам, якщо навіть зараз я, Андрій Крайній, знов чимчикую Андріївським узвозом угору (рух автомобілів тут заборонено) і зупиняюся біля Андріївської церкви, даруйте, панове, за потрібну тавтологію*» [10, с. 77].

Кирило Поліщук зазначає: «Символічність прізвища головного героя – Андрія Крайнього – можна трактувати по-різному. Перше, що спадає на думку, це ментальна особливість українців – завжди шукати крайнього. Загадку ключа, і кримінальну історію приховану за нею, має розгадати хтось, і це має зробити крайній. Квартира по вулиці Рогнідинській мала не одного власника, що був затягнутий у тенета Саватія Ярчука. Саме Андрій став тим, хто розгадав загадку, став останнім, тобто крайнім» [6].

Доонімне значення імені Андрій теж розкривається сповна, адже Андрій у перекладі з грецької означає «мужній, хоробрий» [8, с. 38]. Герой, як бачимо, мужньо долає всі труднощі, але таємницю зникнення хазяїна квартири розкриває.

В. Шкляр, підбираючи назву своєму персонажеві, знав його характер, заняття, фізичні дані, тому літературно-художній антропонім вже поєднується з відомими особливостями героя і завданнями твору. Ім'я і образ, які створює автор, доповнюють і уточнюють одне одного. Так створюється образ героя, який протиставляється реальності.

Виразальні можливості криються і у назвах інших літературних героїв. Серед друзів Крайнього знаходимо тих, чий імена та прізвища промовляють.

Такі імена викликають у читача конкретні почуття (емоції), формують різні відношення до зображуваного. Своїх товаришів Крайній іронічно називає любими друзями.

Любий друг Крайнього Василь Іванович отримав прізвисько Чапай не тільки тому, що так звався, але і за зовнішнім виглядом (*«Я не певен, що Василь Іванович саме так і звався, можливо ім'я анекдотичного полководця приліпилося до нього якраз через оті пришелепкуваті вуса, що стриміли вгору, наче антени, й невідь-що виловлювали у повітрі...»* [10, с. 10]; *Цей нарваний Чапай знов, бризкаючи слиною, зареготав мені в обличчя, і на той сатанинський сміх заозиралися всі відвідувачі»* [10, с. 11]). На відміну від інших знайомих, усі називають Чапая за іменем та іменем по батькові. За сатанинський регіт і вуса головний герой називає Чапая вусатим мефістофелем.

Щирий приятель Крайнього Ігорко Сердюк «розбудовує державу і ніяк, бідолаха, не розбудує». Ці слова автора є підказкою до розшифровки літературно-художнього антропоніма: ім'я Ігор у перекладі зі скандинавської означає «воїн, захисник» [8, с. 63], а прізвище утворене від апелятива сердега – «нешасна людина, бідолаха» [2, с. 1308]. Виявляється Ігор Сердюк програв на виборах, але, як воїн, «мусив гібти... денно і нічно» в офісі своєї партії, ніби «сам-один тримав на своїх вутлих плечах усю розбудову держави». Автор пише: *«...бравий вояка Ігорко Сердюк увесь обклався газетами... він, сірома, мусить... бідолаха, вишукувати, що там пишуть про його партію»* [10, с. 33]. З іронією Крайній наділяє Сердюка промовистим іменем по батькові Парламентович, натякаючи на те, що депутатом він не став, хоча дуже хотів (*«Мій друг Ігорко Парламентович засідав у Верховній Раді»* [10, с. 138]).

Любий друг Сокирко – головний редактор столичної газети. Саме він пропонує Крайньому роботу у відділі вбивств, заманюючи гарним заробітком і, як каже герой, закидаючи «зашморг на мою шию». Назва Сокирко має інформаційний заряд, адже знаємо, що сокира (а прізвище утворене від цього апелятива) – «старовинне знаряддя страти, один із давніх видів зброї» [2, с. 1353]. Крайній вбачав якусь закономірність у тому, що Сокирко накинув йому *«відділ убивств» саме тоді, коли я став задихатися у квартирі під номером тринадцять»* [10, с. 45]. У тексті роману фігурує ще одна назва Сокирка – Сокирко-Фернандель. Таку назву герой отримав через видовжене обличчя, що робило його схожим з конем (*«...та й хто б це міг стримати усмішку, дивлячись на Сокирка, тобто на його довгообразу кобилячу голову, позичену у Фернанделя»* [10, с. 34]). Автор наділяє героя і деякими повадками коня: «Сикирко-Фернандель задоволений як кінь». Крайній, що *«був зациклений на людських іменах, думав, що прізвище Підконюший дуже пасувало б любому другові Фернанделю»* [10, с. 106], бо кінь без конюшні не обходиться, далі він називатиме його Сокирко-Фернандель-Підконюший.

Художник Олесь Остапчук, якого розшукує Крайній, виявляється і не був Олесем. Автор глузує над поетами, художниками, артистами, котрі змінювали свої імена, щоб пристосуватися до реальності. Пор.: *«Остапчук, але теж не Олесь. Його звали Альошею... А тут ще Альоша – Олексій – Олекса, і хай їм трясця, цим українським художникам, хай їм чорт, українській богемі, яка називає Олесями усіх Олександрів, Олексів і навіть Олегів. Вона, ця богема, ця високошанована мною еліта, ніякого дідька не тямить в іменах та числах, за винятком хіба Івана Маловічка, вона наплодила в Києві цих Олесів та Лесів більше, як бродячих собак...»* [10, с. 108–109]. Шкляр, наділений непересічним мовним чуття, намагається засобами літературно-художньої антропонімії впливати на формування «антропоніміїчних уподобань» суспільства.

Чарівна і втаємничена Сана стає для Андрія коханою жінкою, до серця якої він також шукає ключик. Сана – розмовний варіант імені Оксана, що в перекладі з грецької означає «гостинність» та «чужоземка» [8, с. 167]. Гостинність проявлялася в тому, що Сана всіляко допомагала Крайньому в пошуках. Не випадково він називає її Аріадною (розплутує багато таємничих ниток), також звертається зі словами *«мій дорогий, мій незамінний доктор Ватсон у спідниці»* [10, с. 79]. Прізвище героїні Вербна так і хочеться поєднати зі словом неділя. Андрій, перебуваючи на вершині щастя від близьких стосунків з коханою, задоволено буде називати її: *«Сано Вербна моя, Калинова моя, Тополева моя, Ясенова моя»* [10, с. 148], перераховуючи назви дерев, кущів, трав. Асоціація з деревом помітна тоді, коли Андрій *«відчув на своїх губах її теплі сльози, так плаче дерево, знемагаючи від весняного соку, ...сльози з її обличчя, солодкі, мов кленовий сік»* [10, с. 71].

Для співвласниці готелю «Млин» автор вибирає містичне ім'я – Каміла, і сам подає тлумачення: «...Каміла – це ім'я, котре вказує на людину, що зобов'язана бути присутньою при жертвопринесеннях» [10, с. 98]. Андрій Крайній так і думав, що вона може називатися Анжелою, Камілою, Сабіною, «адже було б просто смішно, якби цю шоколадку нарекли Горпиною чи Ївгою» [10, с. 98]. Він придумав для Каміли прізвисько Гарпія (богиня вихору), адже саме їй приписували викрадання людей. Олена Підконюша, Сава Данилович називають її Мільою, скорочений варіант імені Каміла.

Дізнавшись прізвище власника квартири-в'язниці, Крайній ще більше заплутується, і це надає роману звучання загадковості. Тлумачення імені та прізвища Саватій Ярчук подає Іван Маловічко: «Саватій – це гебраїською (цієї мови не знав навіть я) означає суботній чоловік, а ярчуками колись давно називали псів, котрі нюхом розпізнають відьом» [10, с. 40]. Не випадково Ярчук скаже Крайньому, що його тут «кожна собака знає». Таємниця не розкривалася, а ще більше містифікувалася. Зрозумілим було те, що ключ від квартири Андрій дістав у суботу, так власник квартири отримує ще одну назву – Суботній чоловік, хоча на початку роману автор називає його Господарем. Під час зустрічі з Камілою Андрій теж назве себе Суботнім чоловіком, бо приїхав до них у суботу. Василь Іванович натякає, що Ярчук – «це щось овече», і має рацію, бо за тлумачним словником, ярчук – ягня [2, с. 1649]. Герої роману грають з іменем, називають Саватія то Саваофом (Саваоф – в іудаїзмі та християнстві – одне з імен Бога-Отця, Бога небесного царства: сонця, місяця, зірок), то Савою (доонімне значення – «старий»), то Савкою (відтінок фамільярності). Від Григорія Івановича Андрій дізнається, що «Саватій – то, видно, за святцями, а так він Сава Данилович» [10, с. 91]. Як бачимо, власна назва «містить незміряний, величезний обсяг інформації – треба тільки ту інформацію побачити самому й зуміти передати читачеві» [4, с. 61].

Автор дуже часто грається з іменами своїх персонажів. Наприклад, він не розшифровує прізвище художника Петра Чоломбиська, але повертає до нього увагу: «...я знову мушу іти до Чоломбиська в майстерню і, даруйте за тавтологію, бити йому чолом» [10, с. 73]; «...то я знову зайшов до Чоломбиська і чемно вдарив йому чолом...» [10, с. 137]. Як бачимо, сам Чоломбисько не б'є чолом, адже він – Петро – значить «камінь».

Не залишився поза увагою охоронець ресторану «Млин» тугодум Жора. Андрій Крайній називає його «найдосконалішим із наземних приматів», «печальним Кінг-Конгом». «Його голова скидалася на велетенську грушу хвостиком догори» [10, с. 120]. За зовнішнім виглядом персонаж отримує ще одне прізвисько – Груша Гориллович («...а Груша Гориллович припиняє гратися ножем і силкується переварити те, що я сказав. Якщо добре прислухатися, то можна почути, як у його вузькому лобі поскрипують незмащені коліщатка» [10, с. 196]). Таким чином автор натякає на тупість персонажа, у «якого лобові коліщатка явно заїло», а після удару Андрія «із того механізму могла навіть випасти якась гайочка типу храповика». Напрошується порівняння з прізвиськом «дурний пан» («так селяни прозвали поміщика Вержбицького за те, що в голові у нього «відкрутилася гайка») з роману «Маруся» В. Шкляра та з персонажем Динозавром із повісті «Гола душа» П. Загребельного.

Фігурує серед персонажів «золотий дідок» Григорій Іванович, «який знав геть-чисто все на світі, усе вмів і за все брався...». Під час знайомства з Андрієм дідок каже: «Мене величають Григорієм Івановичем, прошу не плутати з Котовським, Петровським...» [10, с. 89].

З інформаційно-стилістичного боку цікавими є літературно-художні антропоніми Халявський та Патрульович Калимник, хоч вони є назвами героїв заднього плану, але містять жартівливу, іронічну, насмішкувату характеристику. Інспектор державної автоінспекції лейтенант Халявський представляється сам, а іншому міліціонерові автор дає назву – Інспектор Патрульович Калимник. Гумор і сатира є дуже сильними засобами в ономастиці. Як зазначав Ю. Карпенко: «Найпростіший прийом тут – надання персонажам... комічних наймень, пов'язаних із заняттями, прикметами, властивостями денотатів» [3, с. 168]. Назва Халявський утворена від сленгового халявщик. За Словником сучасного українського сленгу Т. Кондратюк дізнаємося, що це – «людина, яка звикла житись дармовими» [9, с. 313]. Сленгового походження і прізвисько Інспектора Патрульовича – Калимник – хабарник [9, с. 155]. Але у

цьому літературно-художньому антропонімі звичайний апелював інспектор став іменем, вказує на професію, як і ім'я по батькові – Патрульович – вид служби. Автор збагатив новітню українську літературно-художню антропонімію новими видами соціально значущих літературно-художніх антропонімів, що репрезентують сленг працівників державної автоінспекції.

Як бачимо, автор вдумливо вибирав назви своїм героям, демонструючи при цьому спостережливість, обізнаність, мовне чуття. Літературно-художні антропоніми в тексті отримали відповідне семантичне навантаження, а вдалі авторські характеристики допомогли розкрити їх інформаційний заряд. У творі справжнього письменника мають працювати всі імена, що ми і спостерегли у романі В. Шкляра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегеш Анастасія. Роль промовистих літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць. Вип. 17. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – С. 14–19.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Карпенко Ю. О. Гумористична ономастика / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика : зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 167–176.

4. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз» / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 61–70.

5. Карпенко Ю. О. Специфика имени собственного в художественной литературе / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 205–219.

6. Поліщук К. В. Шкляр «Ключ», «Чорний Ворон» [Електронний ресурс] / К. Поліщук. – Режим доступу: <http://maysterni.com/publication.php?id=102994>

7. Пузанов В. Василь Шкляр – ключ або принадна небезпека відкриття таємниць [Електронний ресурс] / В. Пузанов. – Режим доступу: <http://gothic.com.ua/Sections/Literature/1058.html>

8. Скрипник Л. Г. Власні імена людей: Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-тє вид., випр. – К.: Наукова думка, 2005. – 335 с.

9. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк]. – Харків: Фоліо, 2006. – 350 с.

10. Шкляр В. М. Ключ: Роман / В. М. Шкляр. – Харків: Фоліо, 2008. – 218 с.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.

ФРАЗЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Стаття присвячена лінгвокультурологічному висвітленню фразем української мови з ономастичним компонентом. У своєму дослідженні авторка спирається на праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців, які у них торкалися зазначеної проблематики. Наведено низку прикладів стійких виразів, у яких наявний компонент – онім, подано лінгвокультурологічний опис таких мовних одиниць. Унаслідок проведеної наукової розвідки робиться висновок про те, що фраземи з компонентом-онімом є яскравими репрезентантами української історії та культури, вагомим складником мовної картини світу українців.

Ключові слова: фразема, фраземіка, компонент-онім, лінгвокультурологічне висвітлення, мовна картина світу.

Наталія Венжинович. ФРАЗЕМЫ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА С ОНОМАСТИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ ОСВЕЩЕНИИ

Статья посвящена лингвокультурологическому истолкованию фразем украинского языка с ономастическим компонентом. В своем исследовании автор принимает во внимание труды отечественных и зарубежных языковедов, которые в них касались указанной проблематики. Приведен ряд примеров устойчивых сочетаний слов, в которых присутствует компонент-оним, представлено лингвокультурологическое описание таких языковых единиц. В результате проведенного научного изыскания делается вывод о том, что фраземы с компонентом-онимом являются яркими репрезентантами украинской истории и культуры, весомой составляющей языковой картины мира украинцев.

Ключевые слова: фразема, фраземика, компонент-оним, лингвокультурологическое освещение, языковая картина мира украинцев.

Natalie Venzhynovych. UKRAINIAN PHRASEMES WITH ONOMASTIC COMPONENT IN LINGUOCULTUROLOGICAL EDUCATION

The article focuses on linguoculturological education of Ukrainian phrases with an onomastic component. In her research the author is guided by the linguistic publications of our and foreign countries. A number of set expressions is given as examples with a component 'onym', a linguoculturological description of such units is also represented. As a result of the carried out scholarly study a conclusion is drawn that phrases with a component 'onym' are vivid representations of Ukrainian history and culture, an important constituent of Ukrainian language world model.

Keywords: phrase, phrasemics, component-onym, linguoculturological education, language world model.

У сучасній лінгвістиці надзвичайно актуальним залишається з'ясування ролі онімів у складі фразеологічних одиниць. Однією з найважливіших причин функціонування ономастичного компонента у складі фразеологізмів є узагальнене значення імені. Під ономастичним компонентом маються на увазі переосмислені власні назви (оніми) – вторинні, видові назви, що доповнюють і уточнюють первинну, загальну й служать для розрізнення номенів одного типу [5]. До них належать похідні від антропонімів, топонімів, теонімів, зоонімів тощо, які характеризуються специфічними національно-культурними і символічними нашаруваннями. З'ясуванню етимології фразеологізмів з компонентами-онімами присвячено розвідки В. Мокієнка [4]. Етнокультурний аспект функціонування онімів опрацьовано у дослідженнях В. Жайворонка [1] і В. Хіміка [10]. На діалектному матеріалі оніми-компоненти аналізував В. Ужченко [7]. Відомо, що на основі взаємодії фразеологізму з онімом формується особлива ономастична одиниця; вона поєднує у своїй семантиці й виражає в асоціативно-культурному тлі ознаки оніма і фразеологізму [3]. Проблематику когнітивної ономастики

розглянуто в дослідженнях О. Карпенко [2]. Однак дослідження онімів – складників фразеологізмів у лінгвокультурологічному висвітленні в україністиці лише розпочалися [9]. Ми ставимо собі за мету на прикладах низки конкретних стійких виразів з'ясувати їх лінгвокультурологічне наповнення, а також простежити особливості закріплення в мові національно-культурних реалій. Для реалізації мети плануємо залучити до опису й аналізу деякі фразеологічні вирази з ономастичним компонентом-географічною назвою і власним іменем у їхньому складі. Наприклад:

Відкривати Америку – «розповідати, повідомляти, робити що-то, вже давним-давно відоме всім і скрізь». Звичайно, вислів є неформальним, і на офіційній зустрічі його сказати не можна. При цьому, якщо керівник у широкому сенсі слова вважає, що він має право так зробити, то він може сказати про Америку і її відкриття своєму підлеглому. Зазначимо, що так чинять не дуже культурні і виховані люди. Можна зрозуміти, що вираз *відкрити Америку* (значення фразеологізму це передбачає) досить образливий для того, з ким людина говорить. При цьому, звичайно, воно дозволено в спілкуванні між друзями, коли люди знають один одного давно і нічого образливого не мають на увазі в цьому випадку. Відомо, що Америку Христофор Колумб відкрив ще у 1492 році. Але важливо те, чого цей вираз учить нині, а саме – перевіряти інформацію, яку хочеш повідомити світу. Тому людина повинна ґрунтовно готуватися і кілька разів перевіряти інформацію, яку хоче надати. Вираз *відкрити Америку* не слід використовувати у невідповідній обстановці і без потреби, бо він досить образливий, навіть якщо сказано жартома, оскільки містить у собі нотки зневаги.

Язык до Києва доведе – «дуже далеко». У народному мовленні існує чимало фразеологічних висловів, що відбивають події минулого. Одним з таких виразів є фразеологізм *язик до Києва доведе*. Із 988 року, коли Київська Русь прийняла християнство, у Києві — столиці першої руської держави — почали особливо активно будуватися церкви й монастирі, палаци і бібліотеки, зокрема славетна Софія, Києво-Печерська лавра. З усіх куточків руської землі йшли сюди люди вчитися і торгувати, служити й молитися. І дивувалися красі й пишності цього міста. Київ вважався настільки відомим, що до нього можна дійти, навіть не знаючи дороги, а тільки розпитуючи про неї. Використання фразеологізму *язик до Києва доведе* у такому первісному значенні (яке надає йому характеру вільного словосполучення) можемо зустріти в українських сучасних художніх творах: «А ти як до Києва потрапив? — А я пішки. Вийшов з села, почав у кожного, кого зустріну, питати, як до Києва потрапити. Питав, питав — і дійшов. Бо язык до Києва доведе (М. Іщенко). Фразеологізми протягом історії свого функціонування, втрачаючи ті чи інші риси, розширюють або звужують своє значення. Так і давній фразеологізм *язик до Києва доведе* став складником українського прислів'я *язик до Києва доведе*, де вживається не в прямому, а в переносному значенні – «дуже далеко», передаючи іронічне ставлення до балакунів. Напр.: «Ну-у, діду, язык у вас! Поганючий язык! Доведе вас до Києва, а ще щось скажете – то й до кия!» (Ю. Збанацький). У сучасній українській літературній мові фразеологізм *язик до Києва доведе* вживається і в значенні «розпитування допоможуть знайти те, що потрібно». Напр.: «Хоч воно Харків і не Остер, тут не просто знайти щось, а тільки, як говориться, язык до Києва доведе» (Ю. Збанацький); Відомо, що фразеологізми, будучи стійкими словосполученнями, закріплені в народній свідомості багатовіковою традицією вживання, не є незмінними. Змінена структура традиційних фразеологізмів, їх трансформація – типове явище у мові. Так, зазначений вище фразеологізм може виступати в різних варіантах. Найчастіше замінюється назва міста: «Тільки ви дайте мені п'ятака на метро. Навіщо? В тебе такий язык, що й до Дарниці тебе доведе без усяких грошей» (П. Загребельний); «Ой, ризикуєш! Доведе тебе язык і до лісу, і до моря, а може, й до пустелі» (Я. Стецюк); Відповідно до того чи іншого контексту може замінюватись і дієслівна частина фразеологічного звороту: «А ти думав, вона просто мовчки сидить? Та в неї язык вже давно до Києва побіг та ще й досі не зупинився» (П. Загребельний); «І де у того діда язык швендяє! Чи то у Києві, чи то в Переяславі» (Є. Гуцало); Існують й оригінальні авторські інтерпретації цього фразеологізму: *очі доведуть до Києва* (І. Драч); *руки досягнуть до Києва* (Ю. Бедзик). Іноді письменники поряд з фразеологізмом використовують один із його компонентів. Такий повтор

розширює експресивні можливості фразеологічного звороту: «Правда, Каховка була десь на краю світу, з глухих Криничок дороги туди до ладу ніхто не знав, хіба молодим це перепона. *Язик доведе!* Доводить же прочан до Києва, то доведе й заробітчанин до Каховки» (О. Гончар). Переосмислення фразеологізмів збільшує образно-естетичні можливості мовлення, збагачує систему фразеології кожної мови. Внаслідок трансформації фразеологізми набувають нових емоційно-експресивних якостей. Таким чином, на прикладі цієї фраземи можемо дійти висновку про важливу роль таких мовних одиниць у лінгвокультурній інтерпретації дійсності.

Як у Крим по сіль – «далеко». В Україні з давніх часів сіль цінувалася на вагу золота. Центром солеваріння було прикарпатське місто Коломия, а пізніше, коли ця територія відійшла до Польщі, її стали возити з Криму. Привозили сіль чумаки. Початки чумацтва сягають дуже давніх часів — періоду Київської Русі. Як свідчить літописець, у XII ст. на Дністрі під час великої повені сто маж із сіллю змило водою. «І була від того велика смута по всій землі Руській». Проїжджаючи тисячі кілометрів, терплячи спеку і спрагу у південних степах, постійно наражаючись на небезпеку, протягом чотирьох століть, з XVI до XIX, постачали чумаки в Україну цей дорогоцінний скарб, без якого не обходилась жодного дня жодна родина. Татари, які постійно нападали на валки чумаків, також були зацікавлені в цьому промислі, адже він давав їм великі прибутки. Тому, як тільки наставав сезон заготівлі солі, урядовці кримського хана самі запрошували чумаків.

Куди Макар телят не ганяв (пасе) – 1. «дуже далеко, де важкі умови життя»; 2. «куди потрапляють не з власного бажання». У тексті: Скільки-то люду пішло на казенні хліба, а дехто попхався аж туди, *де Макар телят пасе* (Панас Мирний); Опинились в грізний час, *де Макар телят не пас* (В. Іванович). Підеш туди, *куди Макар телят не ганяв* (Укр. присл.); Зрадить він вас, зажене туди, *куди Макар телят не ганяв*, клянусь, зажене (Іван Ле); Стражник продовжував уперто дивитися на Лук'яна, а губи мало не казали: «Малописьменні! Мене не проведеш. Уже не одного такого спровадив, *куди Макар телят не гонить!*» (П. Панч); Все платформи та програми шукають..., за яку, трясця їхній тітці, туди йдуть, *куди Макар телят не гнав* (М. Стельмах) [СФУМ, с. 365]. Відомо, що ця фразема часто використовувалася, коли йшла мова про далекі краї – Сибір, Колиму, куди відправляли людей для відбування покарання або на поселення в ті непрості часи, коли ловили «ворогів народу», карали за використання української мови, української пісні, карали за все українське. Це чорна сторінка в історії нашого народу, вона назавжди залишиться в пам'яті нащадків тих, хто безвинно постраждав у ті жорстокі часи. Саме така культурноносна інформація захована у зазначеній фраземі та її варіантах.

Власні імена у свідомості людей часто пов'язані з конкретними рисами їхніх носіїв, що засвідчують такі прислів'я: *Вже по пиці знати, що Гаврилом звати* [Прислів'я, с. 205], *гляну на вид, та й скажу, що Демид* [Прислів'я, с. 208], *видно ззаду, що Пархім* [Прислів'я, с. 213], *глянувши на вид, то знать, що Свирид* [Прислів'я, с. 214], *і ззаду знать, що Хомаю звать* [Прислів'я, с. 216]. Із жіночим іменем Варвара співвідносні чотири чоловічі імені: *зібрав бог пару – Карпа та Варвару, от тобі пара – Гриць та Варвара, то дібрана пара – Хома та Варвара, пара – Семен та Варвара* [Прислів'я, с. 77]. Наявність саме такого жіночого імені в цих фразеологізмах зумовлено, на нашу думку, наявністю рими *пара – Варвара*. Наявні в пареміях і протиставлення: *Щастя, в кого жінка Настя, а в кого Горпина – то лиха година* [Прислів'я, с. 98], *Микола робив кола, а Микита сани, Микола їхав кіньми, а Микита псами* [Прислів'я, с. 211]. Ім'я *Хома*, наприклад, відтворює такі риси людини: «ні до чого непридатний, невмілий» (*на безлюдді і Хома чоловік; Хома наш одну качалку продав, а дев'ять йому баби на голові розбили*), «невдалий, нещасливий» (*На бідного Хому й дерево паде*) [Прислів'я с. 216], «п'яниця» (*Як не як, а Хома пияк*) [Прислів'я, с. 435].

Аналізовані прислів'я містять негативну оцінку таких рис людини: хитрість, брехливість: *Дмитер хитер: з'їв курку та сказав - сама полетіла* [Прислів'я с. 208], *Максим бреше – як лисого чеше* [Прислів'я, с. 210], *як же Гандзю не кохати, як вона вміє брехати* [Прислів'я, с. 218]; неохайність: *чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець, такий Грицько поганець* [Прислів'я, с. 44]; схильність до сварок, колотнечі: *божевільний Марку,*

ходиш по ярмарку: ні купуєш, ні торгуєш, тільки робиш сварку [Прислів'я, с. 210]; байдужість: *Не журиться Антін об тім, батько вмирає, а він млинці наминає* [Прислів'я, с. 205]; недотримання норм народної моралі: *У нашої Катерини разом весілля і хрестини: і до шлюбу ведуть, і до хреста несуть* [Прислів'я, с. 82] тощо.

Проведене дослідження стійких виразів української мови з ономастичним компонентом (географічною назвою та власним іменем людини) дало широкий матеріал для узагальнення лінгвокультурологічної інформації, закладеної у цих мовних одиницях. Проаналізований матеріал свідчить, що у стійких виразах української мови з компонентом-онімом, зокрема географічною назвою і власним іменем людини, відображений широкий спектр поведінки людини, яскраво відтворені ментальні особливості українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Символіка імені в контексті етнокультури / В. В. Жайворонок // Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – Київ, 2001. – Вип. 5. – С. 106–115.
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики / О. Ю. Карпенко. – Одеса, 2006. – 328 с.
3. Максимчук Н. А. Фразеоним как функциональная ономастическая единица / Н. А. Максимчук // III Международный конгресс исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность»: Сборник тезисов. – М., 2007. – Ел. Ресурс: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/5.pdf>.
4. Мокиєнко В. М. В глибок поговорки: Рассказы о происхождении крылатых слов и образных выражений / В. М. Мокиєнко. – 3-е изд., перераб. – СПб.: Авалон, Азбука-классика, 2006. – 256 с.
5. Пасік Н. М. Роль ономастичних компонентів у формуванні фразеологічного та пареміологічного значення / Н. М. Пасік // Мовознавство. – 1999. – № 2–3. – С. 21–30.
6. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України).
7. Ужченко В. Д. Альоша з Булавинівки (про дві структурно-семантичні моделі) / В. Д. Ужченко // Лінгвістика. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – № 2 (5). – С. 65–74.
8. Прислів'я – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упорядкув., прим. та вступна ст. М. М. Пазяка. – К.: Либідь, 2004. – 352 с. («Пам'ятки історичної думки України»).
9. Федонюк В. Слов'янська антропонімічна лексика у складі фразеологічних одиниць (культурологічний аспект) / В. Федонюк // Матеріали міжнародної славістичної конференції пам'яті професора Костянтина Трофимовича. – Львів: Літопис, 1998. – Т. I. – С. 391–395.
10. Химик В. Имя собственное человека в национальной русской культуре / В. Химик // Slowo. Tekst. Czas. Materiały Konferencji Naukowej. – Szczecin, 2005. – С. 22–27.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.

РОЛЬ ІСТОРИЧНОГО ЧИННИКА В ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ОЙКОНІМІЇ

У статті зацентовано увагу на обов'язковому врахуванні під час лінгвістичного аналізу ойконімів у діахронійному аспекті їхніх історичних форм, зафіксованих у різних джерелах. Нехтування цією умовою часто призводить до помилкових тлумачень етимології назв поселень, оскільки за вихідну для аналізу взято сучасну форму того чи іншого ойконіма, яка з часом може змінюватися. На цих засадах проаналізовано назви поселень Біще, Винятинці, Дибще, Лідихів, Нижбірок, Рожиськ, Шутроминці, відзначених на Тернопільщині.

Ключові слова: антропонім, діахронійне дослідження, етимологічний аналіз, історична словоформа ойконіма, ойконім.

Святослав Вербич. РОЛЬ ИСТОРИЧЕСКОГО ФАКТОРА В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ ОЙКОНИМИИ

В статье подчеркивается роль исторических словоформ ойконимов, зафиксированных в разных источниках, в процессе лингвистического исследования названий населенных пунктов на диахроническом уровне. Неучтение таких форм – причина ошибочных этимологических объяснений ойконимов, поскольку в таких случаях как исходная анализируется современная форма того или иного названия. Этот принцип основополагающий при анализе ойконимов Біще, Винятинці, Дибще, Лідихів, Нижбірок, Рожиськ, Шутроминці, локализованных в Тернопольской области.

Ключевые слова: антропоним, диахроническое исследование, историческая словоформа ойконима, ойконим, этимологический анализ.

Sviatoslav Verbych. THE ROLE OF HISTORICAL FACTORS IN THE LINGUISTIC STUDY OF OICONYMS

The article focuses on the consideration of the different historical forms in the linguistic analysis of oikonyms in diachronic aspect. Neglect of this condition often leads to an erroneous etymological interpretations of names of settlements, because the oikonym's modern form accepted as the original. However, this form may change over time. Names of settlements Bishche, Vyniatyntsi, Dybshche, Lidyhiv, Nyzhbirok, Rozhysk, Shutromyntsi are analyzed on these principles. These names are recorded in the Ternopil region.

Keywords: anthroponym, diachronic studies, etymological analysis, oikonym's historical form, oikonym.

Лінгвістичне дослідження власних назв загалом і ойконімів зокрема можливе на двох рівнях – синхронійному і діахронійному. Перший передбачає аналіз онімів на певному часовому зрізі без характеристики їхньої мовної еволюції. Другий – становлення власних назв у процесі їхнього мовного розвитку. Для того щоб з'ясувати походження конкретної назви або назв певної території, застосовуємо діахронійний підхід, без якого неможливо встановити шляхи формування певної онімної системи та її складників, особливості історичного розвитку онімів, внутрішньомовні причини їх історичних змін.

Діахронійне дослідження власних назв поселень, які формувалися протягом багатьох століть, зобов'язує лінгвіста залучати до своїх студій, крім власне мовного матеріалу, і дані історії, передусім свідчення писемних джерел, які фіксують ту чи ту словоформу в певний історичний період. Нехтування історично засвідченими варіантами тієї самої назви, особливо першофіксаціями, може спрямувати дослідника неправильним шляхом, оскільки досить часто сучасна форма того чи того ойконіма не завжди є первісною, а видозмінена у процесі його історичного розвитку. Наприклад, сучасна назва *Збараж* на Тернопільщині сягає історичного *Збыраж* (*Събыраж*) [6, с. 151]. Незнання цього факту топонімістами могло б завести їх на етимологічні манівці. Отже, досліджуючи походження ойконімів конкретного регіону,

особливо давно заселеного, насамперед установлюємо їхні історичні словоформи, починаючи від першофіксації в писемних джерелах. І лише тоді, систематизувавши їх, розпочинаємо етимологічний аналіз конкретної назви.

Об'єктом дослідження в пропонованій статті є назви поселень Тернопільщини – *Біще*, *Винятинці*, *Дибце*, *Лідихів*, *Нижбірок*, *Рожиськ*, *Шутроминці*, – які у процесі свого тривалого функціонування зазнали структурних змін.

Назва с. *Біще* (Бережанськ. р-ну), наскільки відомо, не має відповідників за межами Західного Поділля. Зв'язок цього ойконіма з польською назвою с. *Biszcz* в колишній Люблінській губ. [25, I, с. 240] малоімовірний із огляду на вторинність сучасної форми *Біще* щодо *Boszcz(e)*. Принаймні на це вказують найраніше засвідчені в писемних джерелах форми подільського ойконіма – *Boszcz* (1402 р.), *Boszcz* (1448 р.) [22, с. 48]. Зауважимо, проте, що інші краєзнавчі довідники документують назву *Біще* з 1339 р. [2, с. 9; 15, 1, с. 361]. З 2-ї пол. XVI ст. відома ще одна форма аналізованого ойконіма – *Buszcza* [22, с. 48], яка побутувала до кін. XIX ст., пор. згадку 1880 р. – *Buszcze* [25, I, с. 482]. Лише на поч. XX ст. (1908 р.) з'явився сучасний варіант цієї назви – *Biszcz* [22, с. 48]. Наведені словоформи вказують, що первісною назвою поселення є *Боще*, а не *Біще*. Відповідно нема підстав виводити ойконім *Біще* від особової назви *Бѣско*, оформленої присвійним суфіксом *-ѣје*, як уважав М.Л. Худаш [17, с. 34]. Хибна також версія тлумачення назви поселення на основі апелятива *буша* «пристрій для вилову риби» [2, с. 9] через вторинність назви *Буще* до *Боще* (*y < o* під впливом наступного губного *б*). В основі ойконіма *Боще* – прізвище (прізвисько) засновника Яна *Боща*, шляхтича із Західної Малопольщі, який отримав відповідний привілей на це поселення від польського короля Владислава II Ягайла [15, 1, с. 361]. З інших історичних джерел відомо, що Ян *Бош* походив із місцевості *Boszczyn* у Польщі [22, с. 48]. У польському іменниківі відзначений як антропонім *Boszcz* [24, I, с. 49], так і його морфологічний варіант ст.-пол. *Boszcza*, 1325–1327 рр. [26, I, с. 235].

Назва с. *Винятинці* (Заліщицьк. р-ну) відома з 1566 р. [15, 2, с. 158]. В основі цього ойконіма М.Л. Худаш убачав незасвідчений у слов'янському іменниківі антропонім **Винята* [17, с. 62]. На жаль, дослідникові була невідома первісна форма цієї назви – *Woniatynce*, зафіксована 1622 р. [9, с. 187]. З огляду на неї робимо висновок, що *Винятинці* – вторинна форма щодо *Вонятинці*. Поява назви *Винятинці* зумовлена, можливо, випадковим співвіднесенням основи *Вон-* з іменником *вина* (пол. *wina*). Як відомо, назви поселень на *-ин-ці* походять від групових назв мешканців, мотивованих твірним ойконімом. У нашому разі *Вонятинці < вонятинці < *Вонятин* (пор. згадку 1650 р. *Waniatin* [10, с. 13] < **Woniatin*) – утворення з присвійним суфіксом *-ин* від особової назви *Вонята*, на реальність якої вказують паралелі з території Росії – ойконім *Вонятино* в колишніх Владимирській і Тверській губ. [23, II, с. 179].

Назва с. *Дибце* (Козівськ. р-н) у своєму сучасному вигляді не відображає історичної форми. М.Л. Худаш виводив її від форми *Dobczusze*, засвідченої в історичних джерелах у 1340 р., яку пов'язував із антропонімом *Дибко*, оформленим патронічним суфіксом *-ичі* [18, с. 108]. На наш погляд, відомий ономаст помилився, випадково співвіднівши назву с. *Дибце*, що на Тернопільщині, з ойконімом *Dobczusze* в колишньому Тарновському пов. Польщі [25, II, с. 59]. Насправді форма *Dobczusze* не первісна для досліджуваної назви *Дибце*, яка впродовж свого функціонування зазнала складних структурних змін. У «Słowniku geograficznym» ойконім *Дибце* засвідчений як *Dubszcze*, *Dubrszcz* [25, II, с. 206], що вказує на еволюцію *Dubszcze < Dubrszcz* (спрощення в складновимовній сполучі *-brszcz-* > *-bszcz-*). Своєю чергою, *Dubrszcz* < *Dubryszcze*, що підтверджує відповідна фіксація XVI ст. [22, с. 67]. З погляду словотвору *Дубрище*, очевидно, слід тлумачити як онімізовану форму від незасвідченого географічного апелятива **дубрище* – деривата із локативним суфіксом *-ище* від архаїчного іменника *дубр* «дубовий гай, діброва; дуб» < псл. **dǫbrь* [21, 5, с. 95].

Назва с. *Лідихів* (Кременецьк. р-н) відзначена в історичних джерелах як *Ледухів*, на що вказують відповідні фіксації: 1457 р. – сь *Ледухова* [15; 2, с. 560], 1545 р. – з *Leduchowa* [27, VI, с. 94], 1652 р. – в селі *Ледухове* [11, с. 702]. Форма *Лідихів* пізня, з'явилася в 1-й пол. XX ст.

[16, с. 577]. З огляду на це немає підстав пояснювати назву *Лідихів* як утворення від антропоніма **Лідих*, як це пропонує І. О. Волянчук [4, с. 52]. Первісна назва цього поселення *Ледухов* – посесив на *-ов* від особової назви *Ледух*, на реальність побутування якої вказують споріднені ойконіми *Ледуховка* в колишньому Старокостянтинівському пов., *Leduchów* у Володимир-Волинському пов. Волинської губ. [23, V, с. 91].

Назву с. *Нижбірок* (Гусятинськ. р-н) М. Л. Худаш пояснював як результат трансонімізації ідентичного мікротопоніма, мотивованого лексикалізованим словосполученням *нижній борок*, у якому *борок* < *bir* ‘ліс’ [19, с. 164]. З цією версією важко погодитися, оскільки назва *Нижбірок* – це не первісна форма ойконіма. Писемні джерела документують цю назву, починаючи з 2-ї XVI ст.: 1564 р. – *Nyeczork* [27, VII, с. 99], 1601 р. – *Nidzburg* [13, с. 169], 1758–1765 рр. – *Niżborg* [1, с. 567], 1886 р. – *Niżborg* [25, VII, с. 168]. З наведеного переліку випливає, що сучасна форма ойконіма *Нижбірок* вторинна щодо *Нічборк* або *Nidzburg*. Проте й ці форми не відображають первісної структури назви. Глибший етимологічний аналіз уможливило їх порівняння з назвою *Nibork* (варіанти *Nidbork*, *Niedzork*) повітового міста в Мазовії [25, VII, с. 31]. Цей ойконім виник у результаті місцевої адаптації нім. композита *Neidenburg*, у якому перший складник *Neide* походить від суміжного гідроніма *Hida* (нім. *Nida*, *Neide*), а другий – *-burg* < нім. *Burg* «замок, фортеця» [12, с. 216]. Очевидно, цю назву переніс із Польщі на Західне Поділля хтось із власників-магнатів. На жаль, не вдалося знайти історично підтвердженого імені цього шляхтича.

Назву с. *Рожиськ* (Підволочиськ. р-н) задокументовано в джерелах 2-ї пол. XVI ст. у формі *Rozyszczka*, 1550–1582 р. [19, с. 217]. Форму *Рожиськ* у хронологічно пізнішій пам’ятці «Йосифінська метрика» (1785–1788) подано в польськомовній транслітерації – *Rożyska* [8, с. 261]. Напевно, беручи за основу саме цю форму, М. Л. Худаш виводив ойконім *Рожиськ* від мікротопоніма *Рожиська*, мотивуючи його апелятивом *рожисько* «місцевість, де росли рожі» [19, с. 217]. Однак первісна, історична, форма вказаного ойконіма – *Рожище(а)*. Сучасна назва поселення вторинна внаслідок польського впливу. У польській мові укр. суфікс *-ище* має відповідник – *-ysko*. В основі назви *Рожище* – лексема *рожище* зі значенням «поле, з якого скошили жито», пор. укр. діал. *ріжіще* «поле, з якого скошили жито, пшеницю або іншу культуру», *ржіще* «т. с.» [7, 5, с. 102].

Назву с. *Шутроминці* (Заліщицьк. р-н) М. Л. Худаш пояснював як патронім на *-ин-ці* від антропоніма **Шутрома* / **Шутром* [18, с. 408]. Аналіз історичних словоформ цього ойконіма свідчить, що сучасна назва *Шутроминці* у процесі свого кількасотлітнього функціонування зазнала складних змін у своїй структурі, які унаочнюють такі її варіанти: 1392 р. – *Satermince* [3, с. 273], 1424 р. – *Sutrimienche* [5, с. 162], 1583 р. – *Suthermienche* [27, VIII, с. 297], 1612 р. – *Sutormince*, 1661 р. – *Szutormince* [9, с. 196], 1785–1788 рр. – *Szutrominche* [8, с. 334]. Наведені форми чітко вказують на первісну назву *Сутерминці* або *Суторминці*, у структурі якої з плином часу відбулися такі фонетичні зміни: змішування *с / ш* і метатеза звукосполуки *-орм-* (*-ерм-*) > *-ром-*. Назва *Суторминці* (*Сутерминці*) постала в результаті онімізації катойконіма *суторминці* (*сутерминці*), похідного від твірної ойконімооснови **Сутормин(-а, -е)*, в основі якої – особова назва *Суторма*. На її реальність вказують онімні паралелі та споріднені назви з інших регіонів Східної Славії – блр. антропоніми *Суторма* (м. Гомель), *Сутормин* (м. Вітебськ), ойконім *Сутурмино* (Вітебщина), ст.-рос. *Суторма* (1550 р.) – особова назва [20, с. 134], пор. також фонетично вторинне укр. прізвище *Шутурма* [14, 2, с. 1229]. Етимологія твірного *Суторма* сягає псл. **Sq̄t̄rta* [20, с. 134].

Лінгвістичний аналіз ойконімів *Біще*, *Винятинці*, *Дибще*, *Лідихів*, *Нижбірок*, *Рожиськ*, *Шутроминці* уможливив такі висновки:

1. Передумовою опису словотвірної моделі, за якою виник той чи той ойконім, особливо в давно заселеному ареалі, установлення етимології назви поселення є докладне вивчення її історичних словоформ.

2. Нехтування історичною інформацією, зокрема даними різних писемних джерел, де зафіксовано первісну назву населеного пункту, часто призводить до неправильних висновків про її дериваційну структуру, характер твірної основи.

3. Досліджувані ойконіми *Біще, Винятинці, Лідихів, Нижбірок, Рожиськ, Шутроминці* мають давню історію. У процесі кількасотлітнього функціонування внаслідок дії різних чинників (передусім лінгвальних) у структурі цих назв відбулися фонетичні зміни, які спричинили затемнення первісної форми кожної з них.

4. Аналіз наведених ойконімів із урахуванням відповідних історичних словоформ дав змогу правильно визначити їхній словотвірний тип, з'ясувати етимологію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1859 – 1914. – Ч. I–VIII.

2. Бич В. В. Наш край – Бережанщина: Методичні рекомендації для вчителів / В. В. Бич, Н. В. Бич. – Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2007. – 80 с.

3. Білецька О. Поділля на зламі XIV–XV ст.: до витоків формування історичної області / О. Білецька. – Одеса: «Астропринт», 2004. – 414 с.

4. Волянюк І. О. Суфіксальний та префіксальний способи творення ойконімів Північної Тернопільщини / І. О. Волянюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць / Гол. ред. М. Є. Скиба. – Хмельницький: Хмельн. держ. центр науки, інновацій та інформатизації, 2013. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 50–61.

5. Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1 – 80) (1361–1530). Серія друга (ч. 81 – 132) (1531–1574) / М. Грушевський // Грушевський М. Твори у 50 т. / Гол. ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2005. – Т. 7. – С. 140–229.

6. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О. С. Стрижак. – К.: Наук. думка, 1985. – 253 с.

7. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. – К.: Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.

8. Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – К.: Наук. думка, 1965. – 354 с.

9. Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття / М. Крикун // Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях. Статті і матеріали. – Львів: Наук. т-во ім. Т. Шевченка, 2011. – С. 155–330.

10. Ляскоронский В. Карта Подольского воєводства / В. Ляскоронский // Ляскоронский В. Иностранные карты и атласы XVI и XVII вв. относящиеся к Южной России. – К.: Тип. И. И. Чоколова, 1898. – 38 с., 5 к.

11. Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657: Зб. за документами актових книг / Упор. Л. А. Сухих, В. В. Страшко. – К.: ЗАТ «ВПОЛ», 2008. – 1012 с.

12. Німецько-український словник / В. М. Лещинська, О. Г. Мазний, К. М. Сільвестрова. – К.: Рад. школа, 1959. – 1053 с.

13. Редька Я. Бінарні опозиційні *composita* на означення розмірно-просторових характеристик в історичній ойконімії Руського воєводства (на прикладі Галицької землі) / Я. Редька // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича. Вип. 752: Слов. філологія. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2015. – С. 163–171.

14. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ / Ю. Редько. – Львів: Наук. т-во ім. Т. Шевченка, 2007. – Т. I–II.

15. Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3 т. – Тернопіль: Терно-граф, 2014.

16. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. Видання перше. – К.: Укрполітвидав, 1947. – 1064 с.

17. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпонитних скорочених особових власних імен) / М. Л. Худаш. – К.: Наук. думка, 1995. – 362 с.

18. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів) / М. Л. Худаш. – К.: Ін-т народозн. НАН України, 2004. – 535 с.

19. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення) / М. Л. Худаш. – К.: Ін-т народозн. НАН України, 2006. – 452 с.

20. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії / В. П. Шульгач. – К.: Довіра, 2008. – Ч. I. – 413 с.

21. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева, А. Ф. Журавлева. - М.: Наука, 1974 - 2014. - Вып. 1-39.
22. Czapla A. Nazwy miejscowości historycznej ziemi Lwowskiej / A. Czapla. – Lublin: KUL, 2011. – 328 s.
23. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1962–1980. – Bd I–X.
24. Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny / K. Rymut. – Kraków: Wyd-wo Instytutu języka polskiego PAN, 1999–2001. – T. I–II.
25. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa: Nakł. F. Sulimierskiego, W. Walewskiego, 1880 – 1902. – T. I–XV.
26. Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. – Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1965 – 1985. – T. I–VII.
27. Źródła dziejowe / Wyd. A. Jabłonowski. – Warszawa, 1876 – 1915. – T. I–XXIV.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2017 р.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПРІЗВИСЬКА, МОТИВОВАНІ ВНУТРІШНІМИ ОЗНАКАМИ ТА ОСОБЛИВОСТЯМИ ПОВЕДІНКИ НОСІЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ)

У статті на матеріалі неофіційної антропонімії Тернопільщини проаналізовано групу індивідуальних прізвиськ, мотивованих внутрішніми ознаками та особливостями поведінки носія, подано мікрогрупи за мотивами номінації. Здійснено лексико-семантичний та структурний аналіз цих назв.

Ключові слова: неофіційна назва, індивідуальне прізвисько, мотив номінації, семантика твірної основи.

Оксана Вербовецкая. ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ ПРОЗВИЩА, МОТИВИРОВАННЫЕ ВНУТРЕННИМИ ПРИЗНАКАМИ И ОСОБЕННОСТЯМИ ПОВЕДЕНИЯ НОСИТЕЛЯ (НА МАТЕРИАЛЕ АНТРОПОНИМИИ ТЕРНОПОЛЬЩИНЫ)

В статье на материале неофициальной антропонимии Тернопольщины проанализирована группа индивидуальных прозвищ, мотивированных внутренними признаками и особенностями поведения носителя, определены микрогруппы по мотивам номинации. Осуществлен лексико-семантический и структурный анализ названий, описаны тематические группы лексики, которые стали основой именованных.

Ключевые слова: неофициальное название, индивидуальное прозвище, мотив номинации, семантика образующей основы.

Oksana Verbovetska. INDIVIDUAL NICKNAMES, MOTIVATED BY INTERNAL CHARACTERISTICS AND FEATURES OF THE OWNER'S BEHAVIOR (BASED ON THE ANTHROPONYMIC MATERIAL OF TERNOPIL REGION)

The article analyzes the group of individual nicknames, based on the internal features and characteristics of the carrier's behaviour, based on the material of the informal anthroponomy of Ternopil region, and a microgroup was presented based on the nomination's motives. The lexical-semantic and structural analysis of these names is carried out, thematic groups of vocabulary, which became the basis of naming, are shown.

Keywords: unofficial name, individual nickname, the motive of nomination, semantics of creators' basis.

Назви, що функціонують в антропонімійній спільноті, становлять в ній офіційну та неофіційну системи власних назв, що різняться сферами побутування, функціональним призначенням і компонентним складом. Неофіційну систему, що поширена в побутових умовах і значно частіше використовується у сільській місцевості будь-якого краю (в тому числі і Тернопільщини), складають розмовні варіанти імен, індивідуальні та колективні прізвиська, сімейно-родові та родичівські назви. Виникають неофіційні назви з потреби максимальної ідентифікації особи, яку не можуть задовільнити офіційні назви, зважаючи на їх лексичну обмеженість та морфологічну петрифікацію [7, с. 140], з потреби не лише точної вказівки на денотата, а й його характеристики, вказівки на відношення до інших членів суспільства загалом та мікроколективу зокрема. Ці функції нерівномірно представлені в групах розмовно-побутових назв: притаманні не усім або усім не в однаковій мірі. Індивідуальні прізвиська допомагають ідентифікувати особу шляхом характеристики таких її особливостей, які властиві лише їй (або ж властиві у більшій формі вияву, ніж іншим особам) і якими вона протиставляється усім іншим членам спільноти.

Індивідуальними прізвиськами вважаємо неофіційні антропоніми, якими називають особу в різні періоди її життя відповідно до притаманних їй рис характеру, особливостей зовнішності чи якогось життєвого випадку тощо, а також за аналогією, з метою ідентифікації, виокремлення та характеристики. Прізвиська є назвами, що мають семантичну мотивацію й переважно

емоційне забарвлення. Детальний аналіз сучасних індивідуальних прізвиськ окремих регіонів України подано у працях П. Чучки, Н. Федотової, Н. Шульської, М. Наливайко, О. Антонюк; Г. Аркушина, Б. Близнюк та М. Будз, Г. Бучко та Д. Бучка, С. Брайченко, С. Богдан, Л. Кравченко, М. Лесюка, Л. Ліщинської, О. Михальчук, Р. Осташа, І. Ощипко, Г. Сенік, В. Тихоші та ін. Серед основних критеріїв, за якими дослідники класифікують індивідуальні прізвиська (лексична база, сфера функціонування, тривалість функціонування, структура, емоційне забарвлення, тип номінації, спосіб словотворення, особливості використання, мотив номінації), найактуальнішим вважаємо мотиваційний, оскільки лише він дає змогу виявити механізми творення антропоніма в локальній антропонімічній системі. Тому метою нашої статті є аналіз індивідуальних прізвиськ, а саме однієї з мотиваційних груп – мотивованих внутрішніми ознаками та особливостями поведінки носія. Аналіз здійснено на основі 832 прізвиськ цієї групи, записаних у 128 населених пунктах Тернопільської області. Матеріал зібрано шляхом усного опитування респондентів різних вікових груп.

Прізвиська, мотивовані внутрішніми ознаками та особливостями поведінки денотата, передають особливості характеру, рівень інтелектуального розвитку, звички, особливості поведінки, вчинків носіїв. У цій групі назв, мотивованих внутрішніми особливостями денотатів, найбільшу кількість становлять антропоніми, які вказують на риси характеру найменованих, що вирізняють їх на тлі інших осіб. Запальних, гарячкових людей номінують: *Баламут, Вар'ят, Скажений*; лінивих: *Валуйко, Гниляк*; нерішучих: *Мазничка, Мазня* (пор. розмазня), *Мамак* (пор. мамин синок); активних: *Барабашка, Бистрий, Торнадо*; переляканих: *Дикий*; боягузливих: *Заяць, Кролик*; брехливих: *Наше радіо, Песик, Шахрайка*; незграбних: *Ведмідь, Дубовий*; спокійних: *Степ, Тихонький*; забіяк: *Бандит, Збуй, Когут*; злих: *Відьма, Дракон, Магера* (пор. мегера); хитрих: *Жид, Лисок, Хитрун*; крикливих: *Вареха, Криклива, Тьоца*; зазнайонок, хвальків: *Генерал, Королева, Хвалько*; веселих, дотепних: *Душа* (пор. душа компанії), *Клоун, Мультик*; прискіпливих: *Вошінка* (пор. воша), *Жало*; несерйозних, безвідповідальних: *Ахламониха* (пор. розм. охламон «про дурня і неробу» [ВТССУМ]), *Балаболка* (пор. балаболка «дзвіночок» [Гр. I, с. 23]), *Ляпа* (говорить дурниці, ляпає язиком*), *Теренда* (багато говорить, пор. терендіти); манірних, «панськовитих»: *Паничко, Принцеса, Цяця*; пихатих: *Гусак, Коза, Павлін*; поважних: *Баронесса, Лебедик, Принц* (пор. принц); зануд: *Зануда, Стогній* (постійно стогне, скаржиться); з м'яким характером: *Ангел, Киця, Тихоня*; повільних: *Безмозга* (повільна, довго думає), *Черепаша*; гонорових, «крутих»: *Блатний, Рекет, Круца* (пор. мол. крутик «той, хто вдає з себе багату, респектабельну людину, але не є нею насправді» [Став., с. 153]); в'їдливих: *Бомок, Кліщ, Юдко* (пор. Юда); набридливих: *Джміль, Муха*; улізливих, допитливих: *Журналіст* (любить підслуховувати), *Клізма, Шпіон* (підглядає, все вислідковує); балакунів: *Балакун, Сорока*; малоговірких: *Без'язикий, Монах, Герасім* (пор. Герасим – герой твору І. Тургенєва «Муму»); байдужих: *Байдужа, Картер* (байдужа, беземоційна, як Картер, пор. Картер – герой кінофільму «Гостя з майбутнього»), *Патик* (безініціативний, байдужий до всього); скупих: *Буржуй, Скнара, Хомик*; улесливих: *Кітка, Солодкий, Мнетка* (пор. м'ята); набридливих, вредних: *Антипко* (пор. діал. антипко «чорт» [СУМ I, с. 50]), *Вредіна*; непривітних: *Бовдур, Лихий*; строгих: *Бос* (пор. бос «господар, керівник [ЕСУМ I, с. 231]), *Нікіта* (пор. Нікіта – героїня фільму «Нікіта»), *Сталін*; нешанобливих: *Гнида* (підлий / підла), *Запорток* (має гідкий характер), *Ханига* (гідка людина, пор. знев. ханига «п'яниця, який опустився» [Став., с. 280]); впертих: *Затятий, Коза, Цапок*; хамовитих: *Бомок, Хам*; злодіїв: *Лис, Хаптур* (пор. хапати), *Циганка*; емоційних: *Плакса*; романтиків: *Джюльєта* (пор. Джульєтта – героїня твору «Ромео і Джульєтта»), *Замрійко, Пушкін*; захланних: *Бобер* (запасливий), *Хлань*; добрих, щедрих: *Добрий, Фея* (займається благодійністю); усього 404 назви.

Важливою ознакою, за якою характеризують особу, є її розумові здібності. Так, розумних осіб на Тернопільщині іменовано: *Академік, Всезнайко, Головач, Довідник, Сова, Професор*; нерозумних: *Балбес, Баран, Блондинка, Дуб, Дятел Вуді* (пор. Дятел Вуді – герой мультфільму), *Кактус, Лапоть, Міністерка, Штурпак* (пор. діал. штурпак «пень; дурень, незграбна людина»

* Тут і надалі вказуємо мотив номінації.

[ЕСУМ VI, с. 483]); усього 48 назв. Серед останніх є такі, які утворені за асоціацією протилежності: *Доцент*, *Міністерка* та ін.

Характер поведінки осіб, її нетиповість або надмірна вираженість особливостей у порівнянні з іншими особами дуже часто є мотивом виникнення прізвиськ: *Авторитет* (любить увагу до себе), *Адвокат* (вміє домовлятися, пробивний), *Боляца* (прикидається хворою), *Борсук* (не любить митися), *Господиня* (хороша господиня), *Дикий* (не виходить з дому), *Дрімачка* (сплюха), *Жид* (вміє випросити), *Жорік* (обжора), *Куна* (пильнує чоловіка, як куниця, пор. діал. куна), *Либоїха* (постійно усміхається), *Пчілка* (працьовитий), *Тіче* (всіх любить повчати, як вчитель, пор. англ. teacher), *Хомка* (запаслива); усього 126 назв. У цій групі є прізвиська, які передають особливості навчання денотата: *Ботан* (багато вчиться), *Калька* (списує уроки), *Медаліст* (гарно вчився в школі), *Талісман* (добре вчиться і всіх виручає); наявність керівних здібностей: *Бос*, *Бригадир*, *Гетьман*, *Директриса*, *Індіра Ганді*, *Капітан*, *Піонервожата*, *Шеф*; схильність до пліткарства: *Бібісі* (пор. радіохвиля ВВС), *Знаюча*, *Леська-Феська* (пор. Язиката Хвеська), *Пошта*. Спокусників на досліджуваній території прозивають: *Дамський*, *Есбебе* (пор. СББ «Служба Безпеки Бабів»), *Збочинець*, *Султан* та ін.

Релігійні погляди денотатів, які не відповідають традиційним на споконвічних територіях Галичини та Поділля, відображено в прізвиськах Тернопільщини: *Бозюня* (любить молитися), *Брат* (євангеліст), *Суботник* (входив до релігійної секти). Належність до політичних угруповань або ж стійкі політичні переконання та симпатії носіїв передають часом протилежні погляди членів одного мікроколективу: *Козак* (націоналіст), *Українець* (патріот); *Комуняка* (колишній комуніст), *Партійний* (партійний активіст); усього 20 назв.

Уподобання денотатів у харчах відображають прізвиська: *Банан*, *Борщ*, *Бринза*, *Бублик*, *Згуцонка*, *Кава*, *Кисіль*, *Ковбаса*, *Компот*, *Ласуня* (любить солодкі страви), *Макодзьоб* (любить їсти мак), *Мартіні*, *Пельмень*, *Пиріжок*, *Снікерс* (любить їсти шоколад), *Тертюшка*, *Юшка*, *Яечник*; усього 50 назв.

Хобі денотатів передають прізвиська: *Артист* (любить співати), *Брус* (займається спортом), *Вандам* (захоплюється актором Вандамом), *ВеВе* (любить слухати групу «ВВ»), *Гомер* (пише вірші), *Камбреро* (любить дивитися мексиканські фільми, пор. сомбреро), *Карти* (часто грає в карти), *Малинка* (любить малиновий колір у всьому (помада, джинси, сік)), *Марадона* (любить футбол, улюблений футболіст – Марадона), *Нітроглицерин* (захоплюється хімією), *Підзель* (любить малювати, пор. Пінзель), *Рижий* (любить рудих котів), *Тарзан* (спритно лазив по деревах); усього 76 назв.

Для характеристики внутрішніх ознак денотатів, як і для передачі зовнішніх ознак носія, в прізвиськовій номінації використовують «прозивні імена». Традиційно це лексеми з групи молодіжного сленгу, жаргону; або назви, які побутують у конкретному населеному пункті, оскільки прізвиськом може бути названо людину за яскравими прикметними рисами іншої особи, яка була в цьому колективі: *Берко* (крутій, як жид Берко), *Вася*, *Гриць*, *Федь*, *Юсько* (нерозумний), *Маруся* (відстала від сучасності), *Марфа* (неохайна), *Мілько* (запальний, гарячковий, пор. місц. молотися «створювати неспокій»), *Хвеська* (хитра), *Явдошка* (працьовита), *Яшка* (запальний); усього 34 назви. Конотацію кожного з них простежити не завжди вдається, бо, по-перше, носії не завжди чітко описують мотив номінації; по-друге, антропонімікон замкненої спільноти має свої назви як наслідок існування конкретних осіб з такими ознаками в їх колективі.

Велика кількість прізвиськ, мотивованих поведінкою денотата, номінують осіб, які зловживають спиртними напоями, а також наркоманів. Такі назви дуже образливі і називають носія лише «позаочі»: *Будун* (часто буває «з бодуна», пор. мол. бодун «погане самопочуття після п'ятики...» [Став., с. 51]), *Бухенко* («бухає», пор. жарг. бухати «пити алкогольні напої; пиячити» [Став., с. 61]), *Вася п'яний*, *Зюзя* (зловживає алкоголем, пор. мол. знев. зюзік «алкоголік, п'яниця» [Став., с. 130]), *Квасничка* («квасить», пор. квасити «пити алкогольні напої, пиячити» [Став., с. 135]), *Келішок*, *Пияк*, *П'яничка*, *Синяк* (пор. мол. ірон. синяк «алкоголік, п'яниця» [Став., с. 237]), *Стакан*, *Чікушка* (пор. крим. чекушка «чвертка горілки» [Став., с. 290]); *Гера* (пор. гера «героїн» [Став., с. 84]), *Наркоманка*, *Наркоша*; усього 40 назв.

Осіб, які часто змінюють місце проживання, за поясненнями наших інформаторів, називають: *Аза* (пор. циганка Аза), *Бродяга*; осіб легкої поведінки – *Бейжа*, *Готеля*, *Гультяй*,

Метелик; тих, що живуть за чужий рахунок, – *Альфонс, Бомко, Лінивець*; самітників – *Дикий, Монах*.

Деякі інші особливості поведінки денотатів передані прізвиськами *Дістчик* (веде дуже правильний спосіб життя), *Півень* (рано встає) та ін. Особу, що часто хворіє, прозивають *Болічка* (пор. болить).

Лексичну базу індивідуальних прізвиськ досліджуваної групи становлять як апелятиви, так і антропоніми. Власні назви виникають здебільшого внаслідок онімізації загальноновживаної, а подекуди – діалектної чи жаргонної лексики: *Джміль, Потап, Збуй, Чичушка*. Етимонами прізвиськ часто виступають okazіональні слова: *Ліба, Тарадай, Хоба*. У кожен епоху з'являються нові лексеми, які, як і усі інші, стають лексичною базою прізвиськ, забезпечуючи цим постійне їх оновлення [2, с. 9]), що можна прослідковувати загалом і в розвитку лексичної системи кожної мови.

Прізвиська, мотивовані внутрішніми ознаками та особливостями поведінки носіїв, етимонами яких є загальні назви, становлять 89% від усіх досліджених назв цієї групи. Серед них: назви осіб за спорідненістю, свояцтвом (*Брат*); назви осіб за соціальним становищем, віком, статусом (*Король*); назви осіб за етнічною приналежністю (*Китаєць*); назви осіб за професією, званням, заняттям (*Журналіст*); назви істот за їх характерними ознаками (*Мегера*); назви осіб за їх поглядами, уподобаннями (*Радикал*); назви ознак (*Мудрий*); назви тварин, птахів, риб, комах, земноводних (*Кіт*); назви частин тіла (*Яєчник*); назви рослин, їх частин та плодів (*Лопух*); назви страв, продуктів харчування (*Цястечко*, пор. тістечко); назви предметів (*Шило*); назви просторових понять (*Берег*); назви абстрактних понять (*Мультик*); назви одягу (*Лапоть*); назви явищ природи (*Туман*); okazіональні назви (*Блямчик*); назви з незрозумілою семантикою (*Буга, Ушлак*) та ін.

Серед лексем, які використано в якості етимонів у групі прізвиськ, мотивованих внутрішніми ознаками та поведінкою денотата, найбільше назв тварин, комах та птахів, які метафорично передають характерні риси тварини в проекції на риси людини (*Ворона, Киця, Коза, Сойка* та ін.). Більшість із них мають негативну семантику, що, на думку Л. Баранник, є мовною універсалією [1, с. 89]. Наявність таких назв в основах прізвищ дослідники пояснюють існуванням дохристиянських імен [5; 3], а в сучасних прізвиськах їх поширення пояснюється тим, що «в прізвиська часто переходять назви, які в мовній традиції виступають символами певних фізичних і моральних рис: лис – хитрий, вовк – жорстокий і т. д.» [4, с. 31]. Про відбиття в таких прізвиськах народної символіки зазначає П. Чучка [6, с. 185].

Прізвиська, етимонами яких є антропоніми, складають 11% назв. Серед них: особові імена (*Вася, Яша*); назви політиків, кіногероїв, казкових та міфічних істот (*Троцький, Ромео, Дідько*); власні назви предметів (*Курземе, Снікерс*); клички тварин (*Барсік*).

У плані словотвірної структури індивідуальні прізвиська не виявляють якихось значних особливостей. У переважній більшості – це семантичні деривати апелятивів (іменників та прикметників). Нерідко прізвиськами є незафіксовані словниками лексеми, які мають прозору семантику твірних основ та характерні для апелятивної лексики словотвірні форманти: *Юдко, Кричай* та ін. Лише нормативні для української мови моделі дають можливість визначити словотвірне значення лексеми і віднести утворене від неї прізвисько до відповідної групи.

Досить поширеними на Тернопіллі є прізвиська, в яких чітко виражені фонетичні зміни під впливом місцевої говірки або російської мови: *П'євка, Цістечко, Щикатурка, Авторітет, Тьоца, Шутнік* та ін.

Прізвиська, мотивовані внутрішніми ознаками та особливостями поведінки носія, переважно є негативнооцінними або нейтральними назвами. Дуже рідко вони мають позитивну конотацію. Проблема емоційного забарвлення прізвиська може стосуватись не лише негативної риси денотата, але й нейтральної, вираженої лексемою, яка має негативну конотацію. Так само позитивна риса характеру особи може бути виражена нейтральною щодо емоції лексемою, але інтонаційне забарвлення самого прізвиська та «неприйнятність» в колективі цієї риси денотата, може стверджувати про негативне емоційне значення. Таким чином емоційне забарвлення прізвиська є дуже індивідуальною ознакою кожної назви в тому числі в конкретному колективі та в конкретній мовній ситуації зокрема.

За структурою прізвиська Тернопільщини, мотивовані внутрішніми ознаками та особливостями поведінки денотата, здебільшого є однослівними (*Байдужа, Монах*), але можуть входити в структурні утворення, у яких одним із складників є особове ім'я денотата: *Рома Брейк* (любить танцювати брейк) та ін. Значно рідше прізвиськами є словосполучення: *Добрий день* (так вітається замість звичного «Слава Ісусу Христу!»), *Риб'яча смерть* (любить рибалити).

Отже, індивідуальні прізвиська, мотивовані внутрішніми ознаками та особливостями поведінки носія – це назви, які індивідуалізують і майже завжди характеризують особу, мають емоційне забарвлення, в основному негативне, чим зумовлене переважне вживання їх позаочі. Зумовлено це, насамперед, скритістю для чужого ока такої інформації про денотата. Найбільшу лексико-семантичну групу серед лексичних баз етимонів цієї групи становлять назви тварин, птахів, риб, комах, земноводних, що дає змогу найточніше передати внутрішні ознаки людини через алегорію з конкретними істотами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранник Л. Ф. Семантические инновации в русских говорах Одесщины / Л. Ф. Баранник // Слов'янський збірник. – Одеса, 2001. – Вип. 8. – С. 87–93.
2. Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // *Linguistica slavica*: Ювілейний збірник на пошану І. М. Железняк. – К.: Київ, 2002. – С. 3–14.
3. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. [Текст] / М. О. Демчук. – К.: Наук. думка, 1988. – 172 с.
4. Сенік Г. В. Назви тварин як мотиви номінації (на матеріалі прізвиськ Наддністрянщини) / Г. В. Сенік // Традиційне і нове у вивченні власних імен: тези доп. міжнар. ономастичної конф. – Донецьк - Горлівка - Святогірськ, 2005. – Горлівка: Вид-во ГДПШМ, 2005. – С. 30–32.
5. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К., 1977. – 236 с.
6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: [монографія] / Павло Чучка. – К.: ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.
7. Gala S. System antroponimiczny imion, przewisk i nazwisk / S. Gala // *Zeszyty Naukowe SP w Opolu. Językoznawstwo XIII*. – Warszawa, 1991. – S. 135–141.

СКОРОЧЕННЯ

- ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
- Гр. – Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1907-1909. – Т. I–IV.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
- Став. – Ставицька Л. Український жаргон: словник / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
- СУМ – Словник української мови: в 11 т. / [ред. кол. І. К. Білодід та ін.] – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

ІНШІ СКОРОЧЕННЯ

- англ. – англійське
діал. – діалектне
знев. – зневажливе
ірон. – іронічне
крим. – кримінальне
місц. – місцеве
мол. – молодіжне
пор. – порівняй
розм. – розмовне

Стаття надійшла до редакції 1.08.2017 р.

ПРИЗВИЩА ПОКУТТЯ, МОТИВОВАНІ ХРИСТИЯНСЬКИМИ ІМЕНАМИ (МОРФОЛОГІЧНІ ДЕРИВАТИ)

У статті проаналізовано сучасні прізвища Покуття та прізвища цього регіону періоду становлення, мотивовані християнськими іменами, що утворені морфологічним способом. Визначено прізвищотворчі суфікси, якими оформлені відіменні прізвища. Встановлено, що найпродуктивнішими структурними моделями в обидва періоди є прізвища на -ук (-юк), -чук, -ак (-як), -чак, -ович, -евич.

Ключові слова: християнське ім'я, прізвище, патронім, андронім, суфікс.

Наталя Вирста. ФАМИЛИИ ПОКУТЪЯ, МОТИВИРОВАННЫЕ ХРИСТИАНСКИМИ ИМЕНАМИ (морфологические дериваты)

В статье проанализированы современные фамилии Покуття и фамилии этого региона периода становления, которые мотивированы христианскими именами, образованные морфологическим способом. Определены суффиксы, которыми оформлены отименные фамилии. Наиболее продуктивными структурными моделями в оба периода являются фамилии на -ук (-юк), -чук, -ак (-як), -чак, -ович, -евич.

Ключевые слова: христианское имя, фамилия, патроним, андроним, суффикс.

Nataliya Vyrsta. SURNAMES OF POKUTTYA, MOTIVATED BY CHRISTIAN NAMES (morphological derivatives)

The article analyzes the modern surnames of Pokuttya and the names of this region of the period of formation, motivated by the Christian names, formed by the morphological method. The most productive name suffixes have been determined. The most productive structural models in both periods are surnames on -uk (-yuk), -chuk, -ak (-yak), -chak, -ovych, -evych.

Keywords: Christian name, surname, patronym, andronym, suffix.

Імена людей є найактивнішими словами у мові, іменний репертуар весь час оновлюється і змінюється. Як окремих антропонімний клас імена мають свої особливості, вони відрізняються від інших антропонімів давністю, темпами мінливості, структурними ознаками. За словами П. Чучки, «власні імена - це не просто один із антропонімних класів слів..., а такий клас, що є основою для творення назв інших антропонімних ... класів» [7, с. 35–36]. Саме імена людей послужили джерелом виникнення прізвищ. Ю. Редько з цього приводу зауважує, що коли настала потреба у розрізненні людей з однаковими іменами, а згодом і у створенні постійних прізвищ, «то першою базою для цього стали імена – переважно батька, матері або діда» [4, с. 9].

Об'єктом нашого дослідження послужили відіменні прізвища Покуття, утворені морфологічним способом. Лексико-семантичний аналіз прізвищ, омонімних з іменами, подано в іншій праці*. Аналіз прізвищ Покуття проведено на двох синхронних зрізах. Матеріалом для дослідження послужили 2450 сучасних прізвищ, зібраних експедиційним шляхом протягом 2005–2011 років, та 1900 прізвищ Покуття періоду їх становлення, зафіксованих в історичних рукописних джерелах кін. XVIII–поч. XIX ст. - Йосифінській і Францисканській метриках, які зберігаються у ЦДІА м. Львова.

Приблизно 70 % сучасних відіменних прізвищ Покуття утворено морфологічним способом. Формальною ознакою таких назв є прізвищотворчі форманти, а саме: патронімні (-ич, -ович, -евич), посесивні (-ин, -ів, -ськ-ий) та поліфункціональні (-ук (-юк), -чук, -ак (-як), -чак, -енк-о, -ик, -чик, -к-о) суфікси, а також форма родового відмінка однини. Більшість

* Вирста Н. Б. Прізвища Покуття, омонімні з чоловічими християнськими іменами / Н. Б. Вирста // Мовознавчий збірник: зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси: Видавель Чабаненко Ю. – 2010. – Вип. 10. – С. 83–86.

сучасних відіменних прізвищ Покуття, утворених морфологічним способом, функціонувала в цій структурній формі на рубежі XVIII–XIX ст.

Прізвища з патроніммими формантами. Незначна кількість відіменних прізвищ Покуття морфологічного способу деривації оформлена суфіксом -ич, який додавався до чоловічих та жіночих імен різної структури:

- повних чоловічих імен на -а, -о і приголосний; суфіксальних чоловічих імен; усічених та усічено-суфіксальних чоловічих імен: *Арсенич, Микитич, Микулич, Михайлич, Нікорич, Штифанич; Jaremicz*, Kurylicz, Kuzmicz, Łukicz, Makaryucz, Sawucz; Романчич (? <Романко), Семчич (? <Семко), Яцинич; Герич, Демич, Димич, Кузич, Куприч; Ленич;*

- жіночих імен і відіменних андронімів на -иха, -уля: *Вандич, Гатич, Дар'янич, Катеринич, Ксенич, Кулинич, Любуніч, Паранчич, Проніч; Katrucz, Magdycz, Paranicz, Weklicz; Галишич, Semkulicz.*

В окремих випадках не можемо точно визначити, чи етимомом прізвища є чоловіче, чи жіноче ім'я або андронім: *Галич* (<жіноче ім'я *Галя* або чоловіче ім'я *Гала*), *Зінич* (<відповідно *Зіна* або *Зина*), *Маціканич* (<*Маціканя* «дружина *Маціка*» або *Мацікан* ? <*Матвій*), *Пелипканич* (<*Пелипканя* «дружина *Пелипка*» або *Пелипкан* <*Пилип*), *Петринич* (<чоловіче або жіноче ім'я *Петрина*).

Найпродуктивнішими власне патроніммими формантами у групі відіменних прізвищ виявилися суфікси -ович, -евич, які додавалися до:

- повних чоловічих імен: *Василевич, Климович, Наумович, Саламонович; Alexandrowicz, Daniłowicz, Fedorowicz, Gregorowicz, Harasymowicz, Jakimowicz;*

- суфіксальних та усічено-суфіксальних чоловічих імен: *Андрушкевич, Ванькович, Вашкевич, Дасевич, Грицкевич, Занкович, Масевич, Матушкевич, Мацевич, Яцкевич, Яцикович; Demkowicz, Hryniewicz, Hrynkiewicz, Senkiewicz;*

- усічених чоловічих імен: *Гарасевич, Костевич, Махович, Тихович; Charewicz, Droniewicz, Fiłewicz.*

Суфікси -ович, -евич могли приєднуватися до антропонімів з іншими патроніммими формантами. Це демонструють сучасні прізвища: *Гнатюкович, Демидюкович, Федюкевич.*

До власне патроніммих формантів дослідники української антропонімії відносять суфікси -овець, -инець. Суфікс -овець не належав до продуктивних на Покутті; етимонами прізвищ з цим суфіксом служили чоловічі імена різної структури: *Дашковець, Кириловець, Куповець, Лук'яновець, Олексієвець, Янковець.*

Оскільки валентні можливості суфікса -инець обмежувались іменами на -а (іменниками I відміни), то цей суфікс утворював прізвища як від жіночих імен і відіменних андронімів, так і від чоловічих варіантів імен на -а: *Гафінець, Дарчинець, Дзюринець, Танчинець, Тацінець, Тимошинець, Фецинець, Хоминець, Хомишинець (<Хомиха), Юринець; Fedunces, Karpińes, Kuzminiес.*

Прізвища з посесивними формантами. До посесивних формантів дослідники української антропонімії відносять суфікси -ів, -ин, -ськ-ий (-инськ-ий, -івськ-ий) [7, с. 344–355].

Суфікс -ів творить посесиви від іменувань на приголосний або на -о (тобто іменників II відміни), а на Покутті, крім таких, маємо ще випадки, коли посесиви з суфіксом -ів творилися від імен на -а, що зрештою є діалектним явищем і фіксується також в інших регіонах Західної України [3, с. 70]. У прізвищах Покуття суфікс -ів приєднаний до чоловічих імен із різною структурою (повних, суфіксальних, усічено-суфіксальних та усічених): *Андріїв, Демидів, Дем'янів, Юрів, Яремів; Daniłow, Davidow, Mantułow, Łukiow; Андрійків, Андрійців, Андрушків, Юрцунів; Daniłkow, Dankow, Daszkow, Demiancow, Dmyterkow, Fedankow, Fedciow, Fedoronkow, Fedusiow, Ihnatyszow, Iwanoczow, Juraszow; Андрусів, Андрухів, Луців; Бенів, Дронів, Кузів, Костів, Касів; Benedow, Charow, Daniow, Fediow.*

Тільки в історичному матеріалі фіксуємо антропоніми, в яких суфікс -ів доданий до інших патроніммих формантів. Це свідчить про нестабільний характер таких спадкових іменувань,

*Прізвища періоду їх становлення подано в оригінальному записі.

тобто вони були «живими» посесивами від уже фактичних прізвищ: *Andrijczukow, Andrunenkow, Basiukow, Dmitrukow, Hanuszczakow, Hapiakow, Hasiukow, Hawrylakow, Petryszakow, Semanczukow, Semeniukow, Senczakow, Seniukow, Stasiukow, Stefanukow*.

За допомогою посесивного суфікса -ів утворено 9 % сучасних відіменних прізвищ Покуття морфологічного способу творення. На рубежі XVIII–XIX ст. цей показник становив понад 22 %. Значне зниження продуктивності форманта -ів у сучасному антропоніміці Покуття свідчить про процес депатронізації* покутських прізвищ, який мав тут місце на початку XIX ст. і сприяв кінцевій стабілізації прізвищ досліджуваного регіону. Унаслідок цього процесу прізвища втрачали на той час ще живий посесивний формант -ів, який служив вираженням належності особи до батька або діда чи інших родичів, і назви остаточно набували ознак прізвищ семантичного способу творення.

Функціонування антропонімів із формантом -ів на рубежі XVIII–XIX ст. можна простежити в метричних записах. Майже завжди у ЙМ одна і та ж особа могла паралельно іменуватися назвою з суфіксом -ів або без нього. Через 30–35 років, як правило, у тому ж селі та ж сама назва фіксується без -ів. Часто власник земельного наділу спочатку іменується за іменем батька на -ів, а пізніше - за андронімною назвою матері на -ишин. Такі приклади є також на Бойківщині. Вони «вказують на використання різних мотивів появи прізвищ ...» [1, с. 136].

Сучасних відіменних прізвищ морфологічного способу деривації з формантом -ин налічується 8 %, а в історичному матеріалі – 14 %. Зменшення продуктивності посесивів на -ин відбулося внаслідок показаного вище процесу «депатронізації», який передбачав стабілізацію спадкових іменувань.

Твірними основами прізвищ з суфіксом -ин виступають власні імена на -а. Абсолютна більшість прізвищ на -ин утворена від жіночих імен (найчастіше усічено-суфіксальних та суфіксальних, дуже рідко - повних**) та від відіменних андронімів (на -иха, -ка): *Дарчин, Досин, Доцин, Кацин (<Каця <Катерина), Маланин, Маланчин, Марусин, Оленин, Олянин, Танчин, Фенин, Фесин, Франчин; Feszczyn, Halczyn, Handzin, Hanuszczyn, Harin, Hasyn, Iwanczyn, Katarzynin, Oryszczyn, Zoszczyn; Вавришин, Ващишин, Івантишин, Никифорчин, Параццишин, Стефуранчин; Antosiszyn, Hawryszczyn, Iwaniutyszyn, Klimczyn, Leniszyn, Marczyszyn*.

Власне патронімів із суфіксом -ин серед прізвищ мало, оскільки й чоловічих імен на -а в українців небагато. В основі таких прізвищ найчастіше наявні суфіксальні імена (на -ата, -ита, -ка, -ура, -ута, -уха), повні імена, рідше – усічено-суфіксальні та усічені варіанти християнських чоловічих імен: *Васютин, Гринитин, Івасютин, Ільчатин, Колюшин, Матійчин, Микитин; Олексин, Савин; Савчин, Семин; Семчин, Стефурин; Нруніутczyn, Jaremin, Juryn, Karpin, Kosmin, Kostyn, Łuczyn, Łukin, Mikiczyn*.

Імовірно, у деяких випадках суфікс -ин приєднувався до антропонімів у застиглій формі родового відмінка однини: *Michaylin, Jakowin*.

На Покутті є багато прізвищ на -ський (-цький, -зький), в основах яких є ім'я: *Захарський, Іванський, Карпінський*. Такі на перший погляд «відіменні» прізвища мають відтопонімне походження, хоча можлива й неоднозначна мотивація: *Макарський (<Макар або <с. Великі Макари, Льв.), Марковський (<Марко або <с. Маркова, ІФ), Романський (<Роман або <с. Романи, Пл.); Adamski (Адамський <с. Адами, Льв.), Zacharski (Захарський <с. Захар, См.)*.

До морфологічних дериватів відносимо прізвища, які є застиглою формою родового відмінка однини. І. Франко вважає такі іменування одним з найдавніших типів, залишком того часу, коли в людини не було ще своєї родової назви, коли про людину питали не «хто?», а «чий?» [5, с. 14]. Давні форми родового відмінка з кінцівкою -а тепер важко відрізнити від форм називного відмінка на -а. Не виключено, що частина відіменних прізвищ Покуття на -а є семантичними дериватами від чоловічих християнських імен або відіменних патронімів: *Гаврила, Мирона, Михайла, Олексюка, Саварина, Самійла, Свирида, Тимчука, Федючка, Юхима;*

*Термін «депатронізація», тобто відкидання присвійних суфіксів, особливо суфікса -ів у період становлення прізвищ, використовує Г. Бучко, аналізуючи прізвища Бойківщини на етапі становлення і в наші дні.

**На час становлення прізвищевої системи жіночі імена в «повній формі» практично не вживалися, і прізвища це підтверджують.

Dudyda, Karpa, Mateja. Тільки в сучасному матеріалі зафіксовано прізвище, яке за структурою є застиглою формою родового відмінка множини на -ят: *Бенев'ят*.

Кілька прізвищ тотожні з присвійними прикметниками в повній формі на -евий, -овий: *Василевий, Янковий; Chotowy, Semkowy*. Таку модель іменування в поодиноких випадках фіксує дослідниця антропонімії Опілля Г. Панчук: *Романовий* [3, с. 124]. На інших територіях України вона не засвідчена.

Прізвища з поліфункціональними формантами. Здавня в українській антропонімії, крім власне патронімічних і посесивних формантів, для творення спадкових іменувань використовувались інші суфікси, які мали первісно не патронімічне значення, зокрема -ук (-юк), -чук, -ак (-як), -чак, -енк-о та ін. Найпродуктивнішим прізвищотворчим формантом на Покутті був -ук (-юк), -чук. Цей суфікс фіксуємо в третині відіменних прізвищ Покуття, утворених морфологічним способом.

І сучасний, і історичний матеріал Покуття свідчать про практично необмежені сполучувальні можливості форманта -ук (-юк), -чук. Етимонами прізвищ на -ук (-юк), -чук на Покутті виступають усі структурні варіанти чоловічих і жіночих імен:

- повні чоловічі імена на приголосний і на -о, -а: *Адамчук, Андріюк, Антончук, Антонюк, Васильюк, Гаврилюк, Данильчук, Максимчук, Матвійчук; Hnatiuk, Hrehorzuk, Hrehoruk, Iwanczuk, Iwaniuk, Jakimczuk, Jakowczuk, Jaremczuk, Karpiuk;*

- суфіксальні та усічено-суфіксальні чоловічі імена: *Андріящук, Ваньчук, Василящук, Вахнюк, Ващук, Гаврищук, Грещук, Григоращук, Гриняджук, Костянюк, Михнюк; Hrucaniuk, Hryciuk, Hrucaniuk, Hrynczuk, Hryndiuk, Hryniuk, Iwachniuk, Juraszczuk, Iwasiuk, Iwaszczuk, Jasiuk, Jascuniuk, Jaszczuk, Jurczyluk;*

- усічені чоловічі імена: *Гаврюк, Грижук (<Грига <Григорій), Данюк, Дем'юк, Дронюк, Зенюк, Зінюк, Кифорук, Киф'юк, Коб'юк (<Коба <Якуб), Кузюк, Максюк, Менюк (<Мень(о) <Євмен), Пантелюк, Сасюк (<Сась(о) <Сасоній), Сип'юк (<Сип <Осип), Стеф'юк; Charuk, Stepiuk, Wasiuk;*

- жіночі імена та їх структурні варіанти: *Аннюк, Барбарук, Варчук, Гандзюк, Ганзюк, Гапчук, Гафійчук, Досяк (<Дося <Євдокія), Євдоицук, Єленчук, Катеринчук, Катеринюк, Катрюк, Кулинюк, Маланчук, Мотрюк, Натальчук, Палагнюк, Палазюк, Паранчук, Паранюк; Dokiyczuk, Feszczuk, Jawdoszczuk, Jeleniuk, Kataryniuk, Katruk, Marysiuk, Wasylunczuk, Wasyluniuk, Wekliuk.*

В окремих випадках важко однозначно визначити, чи етимонами прізвища є чоловіче, чи жіноче ім'я: *Варварук, Варварюк (<Варвар або Варвара), Дарійчук (<Дарій або Дарія), Мандзюк (? <Мандзьо <Мануйло, Манасій або Мандзя <Марія), Хим'юк (<Хим <Юхим або Хима <Юхимія).*

Інколи між основою і суфіксом зафіксовано епентетичний /л/, що пояснюється особливостями місцевих говірок: *Карплюк, Максимлюк, Яковлюк.*

Про ще «живу» патронімічну функцію суфікса -ук (-юк), -чук на рубежі XVIII–XIX ст. свідчать випадки фіксації антропонімів з цим суфіксом, утворених від іменувань з іншими патронімічними суфіксами, зокрема -енк-о, -ишин: *Романенчук; Hryniszuniuk, Jakimenczuk, Jakowenczuk, Kostenczuk, Kozmenczuk, Łazarenczuk, Makowenczuk, Prokopenczuk, Tomenczuk.*

На Покутті досить продуктивними є відіменні прізвища морфологічного способу деривації, утворені за допомогою суфікса -ак (-як), -чак. Етимонами таких прізвищ виступають різні структурні варіанти чоловічих та жіночих імен:

- повні чоловічі імена: *Іваняк, Карп'як, Кузьмак, Куриляк, Лучак, Мартиняк; Harasimiak, Hawrylak, Hryhorak, Hnateczak, Jakowiak, Jaremak;*

- усічено-суфіксальні та суфіксальні чоловічі імена: *Вахняк, Гриняк, Луцяк, Мацяк, Мицяк, Тришак; Андрицюляк, Андруняк, Андрушак, Ванджурак, Гаврищак, Грицюляк, Петриняк, Івануцяк, Івасютяк, Карпуцяк, Тимцюрак, Фединяк; Hrucak, Hryciak, Hrynczak, Hryniak, Jasiak, Jascirak, Jurczylak;*

- усічені чоловічі імена: *Грижак* (<Грига <Григорій), *Гурак*, *Кифорак*, *Киф'як*, *Кімак*, *Кодак* (*Кода* <Никодим), *Копак*, *Куб'як*, *Пруняк*, *Семак*, *Степ'як*, *Тим'як*, *Триф'як*; *Kuziak*, *Semiak*, *Stefak*;

- жіночі імена (повні, усічені, усічено-суфіксальні, суфіксальні): *Ганусяк*, *Ганцяк*, *Досяк* (<Дося <Євдокія), *Доцяк* *Доцак* (<Дошка <Явдошка <Євдокія), *Катряк*, *Кулинчак*, *Мандяк*, *Мартяк*, *Марусяк*, *Оринчак*, *Палагняк*, *Паращак*, *Явдошак*; *Hapiszczak*, *Jawdosiak*, *Maruszczak*, *Maryszczak*, *Soloszak*, *Wasyłuniak*;

- відіменні андроніми: *Дмитришак*, *Костишак*, *Павлишак*, *Петришак*, *Пилипишак*; *Hryhoryszak*, *Hrynyszak*, *Iwaniszak*, *Jakowiszak*.

У кількох прізвищах важко визначити етимон, яким може бути як чоловіче, так і жіноче ім'я: *Гальчак* (<Галько або <Галька), *Гасяк* (? <Гась(о) <Гарасим або <Гася <Ганна, *Агафія*).

Деякі прізвища на -як перед суфіксом мають ще формант -н-. На жаль, словотвірне значення його залишається неясним, напр.: *Масюрняк*, *Федорняк*, *Юрішняк*, *Явдошняк*; *Stepurniak*. У словнику прізвищ закарпатських українців зафіксовано 4 антропоніми такого типу (див. [8, с. 38, 110, 556, 571]).

Окремі прізвища на -ак (-як), -ук (-юк), етимонами яких послужили чоловічі імена, є неоднозначними щодо словотвірної структури: *Андріак*, *Петрук*, *Ромак*, *Федак*, *Федюк*. Ці приклади можна кваліфікувати як морфологічні деривати від імен *Андрій*, *Петро*, *Рома*, *Федя*; так і як семантичні деривати від омонімічних суфіксальних варіантів імен. У кількісних характеристиках такі прізвища відносимо до морфологічного способу творення.

Порівняно з іншими регіонами Заходу України, на Покутті досить популярними є відіменні прізвища на -енк-о, етимонами для яких послужили різні структурні варіанти чоловічих та жіночих імен:

- повні чоловічі імена: *Абраменко*, *Александренко*, *Вакуленко*; *Danylenko*, *Fedorenko*, *Hawrylenko*, *Kozmenko*, *Łazarenko*, *Michalenko*, *Mykitenko*, *Prokopenko*, *Romanenko*, *Tomenko*;
- усічені, усічено-суфіксальні та суфіксальні чоловічі імена: *Kuzenko*; *Гриценко*, *Гриченко*, *Луценко* (<Луць <Лука, *Лукаян*), *Ляшенко*, *Стаценко*; *Masenko*, *Prosenko*; *Гринченко*, *Демченко*, *Карпушенко*; *Andrupenko*, *Hawryszenko*;

- жіночі імена та відіменні андроніми: *Анненко*, *Ванденко*, *Вівденко* (<Вівдя <Євдокія), *Гапченко*, *Катрушенко*, *Магденко*, *Марусенко*, *Натальченко*, *Таценко*, *Христенко*; *Daniszenko*, *Janiszenko*, *Petryszenko*.

У декількох сучасних прізвищах суфікс -енк-о приєднаний до імені з іншими патронімічними суфіксами: *Павлюченко*, *Костюченко*, *Клименченко*. Іменування на зразок *Клименченко* засвідчені у «Реєстрах» XVII ст. Досліджуючи антропонімію «Реєстрів», Ю. Карпенко зауважує, що виникали вони як результат пошуків іменування для сина, батько якого був названий на -енко: *Данченченко*, *Колинченченко*. «Але перспективи цей спосіб породження додаткових імен, - як зауважує далі вчений, - не мав і тому, що морфологія становила йому сильний опір, і тому, що покоління продовжувались, і за повтореним суфіксом довелось би додавати його втретє і т. д. Тим часом у Реєстрах немає жодного випадку, де б додаткове іменування мало потроєний суфікс -енко» [2, с. 186].

До морфологічного способу деривації однозначно відносимо прізвища, утворені від жіночих імен та відіменних андронімів за допомогою суфіксів -ай, -ан, -аш, -ей, -ець, -ик, -ій. У частині таких прізвищ неможливо визначити, яке ім'я - чоловіче чи жіноче - є їх основою, а тому більшість з них є неоднозначними щодо етимона: *Джулай* (<Джула <Юлія); *Маруцан* (? <Маруца <Марія), *Сафіян* (пор. *Софія*); *Мар'яш*; *Maryasz*; *Марфей*, *Фрондзей* (<Фрондзя <Єфросинія); *Franey*, *Handzey*; *Pawliniec*, *Wasyłniec*; *Григоршишк*, *Марусик*; *Paraskowik*, *Soloszyk*; *Кахній*, *Магдій*, *Маланій*, *Марухній*, *Katriy*, *Palahniy*.

Прізвища з поліфункціональними суфіксами -ай, -ан, -аш, -ей, -ець, -ик, -ій, -к-о, етимонами яких послужили чоловічі імена, є неоднозначними щодо структури твірної основи, оскільки такі суфікси в антропонімії можуть виконувати як гіпокористичну, так і патронімічну функцію. У кількісних характеристиках такі прізвища віднесені до семантичного способу творення.

Отже, найпродуктивнішими структурними моделями в обидва періоди є прізвища на -ук (-юк), -чук, -ак (-як), -чак, -ович, -евич. Тепер на Покутті є досить багато відіменних прізвищ з нехарактерним для західних регіонів України формантом -енк-о. Значна кількість відіменних прізвищ, зафіксованих у метриках, утворена за допомогою посесивних формантів -ів, -ин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Г. «Депатронімізація» як мовний фактор стабілізації українських прізвищ / Ганна Бучко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – Вип. 1(16). – С. 133–142.
2. Карпенко Ю. О. Реєстри Війська Запорізького і проблема постання українських прізвищ / Ю. О. Карпенко // Питання історичної ономастики України. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 182–248.
3. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля: матеріали для спецкурсів та спецсемініарів / Г. Д. Панчук. - Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2001. – 195 с.
4. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. - К.: Наук. думка, 1966. – 216 с.
5. Франко І. Причинки до української ономастики // Франко Іван Якович. Зібрання творів: у 50-ти т. / Іван Франко. – К., 1976–1986. – Т. 36. – 1986. – С. 391–426.
6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Вступ та імена: конспект лекцій. – Ужгород, 1970. – 103 с.
7. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття / П. П. Чучка. – Ужгород, 2008. – 671 с.
8. Чучка П. Прізвища закарпатських українців [Текст]: історико-етимологічний словник / Павло Чучка; наук. ред. В. Німчук. – Л.: Світ, 2005. – XLVIII, 702 с.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2017 р.

ПОЕТИКА ОНІМА БОГОРОДИЦЯ В САКРАЛЬНИХ ТЕКСТАХ Б.- І. АНТОНІЧА

У статті досліджується поетика онімного слова у віршованих творах Б.- І. Антонича, що є неперевершеними зразками сакральних текстів. У центрі наукових зацікавлень перебував образ Богородиці, представлений низкою номінацій, які легко метафоризуються та символізуються, і в роботі тлумачаться ще як поетоніми. Аналіз онімів в їхній поетичній функції у творчості українського поета Б.- І. Антонича засвідчив намагання автора художнього тексту змалювати образ Богородиці на основі християнських, язичницьких, пантеїстичних, профанних, етнонаціональних, архетипних уявлень про неї.

Ключові слова: онім, поетонім, конотонім, поетика, сакральний текст.

Татьяна Вильчинская. ПОЭТИКА ОНИМА БОГОРОДИЦА В САКРАЛЬНЫХ ТЕКСТАХ Б.- И. АНТОНЫЧА

В статье исследуется поэтика онимного слова в стихотворных произведениях Б.- И. Антонича, что являются непревзойденными образцами сакральных текстов. В центре научных интересов пребывал образ Богородицы, представленный рядом номинаций, которые легко метафоризируются и символизируются, и в работе квалифицируются еще как поэтонимы. Анализ онимов в их поэтической функции в творчестве украинского поэта Б.- И. Антонича засвидетельствовал попытки автора художественного текста создать образ Богородицы, основываясь на христианских, языческих, пантеистических, профанных, этнонациональных, архетипных представлениях о ней.

Ключевые слова: оним, поэтоним, коннотоним, поэтика, сакральний текст.

Tetyana Vilchynska. POETICS OF THE ONYM MOTHER OF GOD IN B.-I. ANTONYCH'S SACRAL TEXTS

The article investigates the poetics of the onym in B.-I. Antonych's poetic works, which are the excellent examples of sacred texts. The image of the Mother of God is the center of scientific interests and is represented by a number of nominations that are easily metaphorized and symbolized, and which are explained in the work as poetons. The analysis of the onym in poetic function in the works of the Ukrainian poet B.-I. Antonych have witnessed the efforts of the author of the artistic text to combine Christian, pagan, pantheistic, profane, ethnonational, archetypal, and other ideas about the Virgin.

Key words: onyms, poetonym, connotation, poetics, sacred text.

Мовно-функціональний простір онімного слова практично не обмежений. Тому осягнення його на рівні національної мови, діалектного чи просторічного, професійного чи сленгового континууму, ідіолекту (окремого автора, окремого твору), на думку А. Мойсієнка, не вичерпується, оскільки в кожному випадку він відкритий для нових наукових інтерпретацій [10, с. 210]. І якщо в 90-х роках минулого століття літературна ономастика переживала ще період становлення, то сьогодні можна впевнено говорити про її небувалий розвиток.

Інтерес мовознавців до онімного слова в системі художнього тексту засвідчує низка дисертаційних, монографічних праць, виконаних під керівництвом таких провідних дослідників у цій галузі, як Ю. Карпенко, Є. Отін, Л. Белей, С. Єрмоленко, В. Калинкін, Г. Лукаш та ін. За останні десятиріччя сформувався відповідний термінологічний апарат, наукові розробки все частіше виконуються на українському мовному ґрунті (Н. Жовта, Т. Крупеньова, М. Мельник, Л. Селіверстова та ін.). Водночас зберігається чимало дискусійних питань, пов'язаних із літературною ономастикою, поза дослідницькою увагою залишається багато блискучих взірців ономастичної майстерності українських письменників. Усе це зумовлює актуальність запропонованого дослідження, виконаного на матеріалі поетичних текстів Б.- І. Антонича,

якого дослідника української релігійно-філософської поезії І. Бетко зараховує до неперевершених творців сакрального тексту [2].

Науковець стверджує, що різноаспектне вивчення релігійної поезії в останні десятиріччя помітно зростає, оскільки саме сакральний художній текст є «досконалим засобом накопичення і фіксації релігійних переживань та осмислення релігійного досвіду», «одним із головних каналів зв'язку людини з духовним світом», а основною ознакою його вважає «властивість здійснювати трансцендентну функцію, тобто змінювати стан людської свідомості» [2, с. 8]. До таких по праву належать поетичні тексти Б.-І. Антонича, котрий, попри складні соціально-політичні обставини, в яких йому довелося жити й творити, досконало оволодів українською літературною мовою, втіливши в рідному слові свій неповторний художній світ, наповнений первісною сакральною таїною та високою християнською духовністю.

Релігійно-філософська лірика Б.-І. Антонича як вершинне явище української поезії першої половини ХХ ст. актуалізує багато дослідницьких проблем, однією з яких є інтерпретація сакральних образів, що відображають специфіку релігійного світогляду митця, органічно виростаючи з архетипів колективної підсвідомості. До таких насамперед належать образи Бога і Богородиці, аналізуючи які, не можна не помітити тих глибоких сумнівів і переживань, що виповнювали душу молодого автора. З одного боку, поет, вихований на релігійних традиціях, намагається порозумітися з Богом, благоговіє перед Божою Матір'ю, з іншого – боготворить природу, надмірно занурюючись у поганський світ і захоплюючись спокусливою потужністю земного життя.

Значимо, що, починаючи з 60–70-х років минулого століття, коли творчість Б.-І. Антонича почала повертатися до українського читача, науковці постійно наголошують на її новому прочитанні (М. Новикова, М. Ільницький, В. Махно, Ю. Андрухович, І. Калинець та ін.), зокрема на інтерпретації його поезії як міфосвіту.

Метою представленого дослідження є з'ясувати образно-смысловий потенціал оніма Богородиця в поезії Б.-І. Антонича.

У статті послуговуємося насамперед термінами «онім» і «поетонім». Під першим, вслід за авторами «Словника української ономастичної термінології», розуміємо «власну назву, що виражена словом, словосполученням чи реченням і служить для виділення названого нею об'єкта серед інших об'єктів для його індивідуалізації чи ідентифікації...» [4, с. 134]. Щодо терміна «поетонім», то він означає будь-яку власну назву у художньому творі [4, с. 150], і ним послідовно послуговуються представники донецької ономастичної школи. Зокрема, В. Калинкін поетонім тлумачить як системну парадигму усіх назв персонажа, «сукупність вживань відповідного імені в тексті» [5, с. 87]. Як «ім'я в художній літературі, що, крім номінативної, виконує характеристичну, стилістичну й ідеологічну функції в мові твору», поетонім визначає Н. Подольська [11, с. 108].

Повною мірою до досліджуваної одиниці підійде також термін «теонім», що функціонує як «власна назва Бога, божества в будь-якій релігії, міфології, пантеоні», та куди, очевидно, слід включити й найменування на зразок Богородиці [4, с. 170]. З подібним значенням Е. Кравченко вживає і термін «теопоетонім» [8, с. 70]. Різною мірою із вказаними корелюють термінопоняття «ідеонім», «хрематонім», «конотонім», у когнітивній ономастиці – «онімічний концепт».

Кваліфікуючи лексему *Богородиця* як онім (поетонім), ми, вслід за А. Мойсієнком, передбачаємо її використання в поетичній функції [10, с. 220]. Причому саме вузьке розуміння цього терміна, на думку В. Калинкіна, «дозволяє обмежити поетику оніма матеріалом художніх текстів, що найбільш концентровано і різнобічно презентують досліджуване явище» [6, с. 73]. Водночас науковець наголошує на необхідності усвідомлення внутрішнього змісту поетоніма та його зв'язків із художнім дискурсом, невід'ємним елементом якого він виступає [6, с. 145].

На перший погляд може здатися, що онім *Богородиця* не є таким визначальним у духовній ліриці Б.-І. Антонича, як *Бог*, про що свідчить і помітно менша кількість репрезентативних контекстів, і сукупність найменувань Богоматері. Проте саме цей вербалізований образ «унаочнює всебічну повноту Пресвятої Тройці, доповнюючи духовне, чоловіче, начало жіночим, материнським, реально здійснюючи зв'язок Матері з Духом» [2, с. 203].

Зважаючи на те, що поетонім – це передусім парадигма номенів, співвідносних з одним денотатом, в якій кожен із варіантів вирізняється якимось елементом значення [8, с. 68], будемо враховувати, що образно-смысловий потенціал, первинно закладений у власній назві, зазнає актуалізації в художньому тексті і слугує важливим чинником розгортання різноманітних фігур і тропів.

Загалом аналіз поетичних текстів Б.-І. Антонича засвідчує, що образ Богородиці в них об'єктивується в різних вимірах – сакральному, профанному, етнонаціональному, архетипному та ін. Насамперед це демонструє розмаїта палітра імен. Домінантними ознаками, які проглядаються в Богородичних теонімах, є «чистота» і «непорочність», що реалізуються у власних назвах *Пречиста, Всенепорочна: Прилинь, Пречиста, понад бідним серцем тихо стань... / Прилинь, Всенепорочна, й віджени від мене зло* [1, с. 226].

Автор постійно наголошує на зв'язку Богородиці з Ісусом Христом, Сином Бога, іменуючи її як *Богоматір* або *Божу Матір: Бо виходить Божя Мати з неба синьої палати, / вбрана в семибарвної веселки золоткані шати* [1, с. 233]. Зазначимо, що змалювання Богородиці в яскравих (золотих) кольорах поширене у фольклорних текстах і демонструє, на думку дослідників таких текстів (І. Франко, Б. Успенський, С. Аверинцев, Ю. Круть, Г. Коваль), так звану трансформацію міфосвіту, коли простір перетворюється, прикрашається, наділяється незвичними особливостями, що відповідає морально-етичним та естетичним поглядам народу. Подібне стосується і зображення просторового локусу. Здебільшого це синє небо, синє море, золотий міст, що символічно поєднують людину з Богом [3, с. 4].

Нерідко поет іменує Богородицю *Матір'ю: Мати йде шляхом* [1, с. 225]. Показовими у цьому плані є вірші «*Mater dolorosa*» («Страдальна Мати») та «*Mater gloriosa*» («Прославлена Мати»). У першому з них автор змальовує Богородицю як Скорбну Матір, реалізуючи біблійні мотиви, пов'язані з поневіряннями Ісуса Христа, що спричинили страждання і його Матері: *Йде [Мати] із серцем Сина, / що пробите терном* [1, с. 225]. У другому прославляє Богородицю, возвеличує її. Поєднання сакрального і профанного демонструє використання імені *Марія*, за допомогою якого Б.-І. Антонич вибудовує повтор, як-от в поезії «*Ave Maria!*» («Радуйся, Маріє!»).

Подібне певною мірою стосується і власної назви *Пані*, увиразненої епітетом *ясна*, що спричинив утворення двокомпонентної номінації *Ясна Пані: На тих саях Ясна Пані... / Їдуть сани, плаче Пані...* [1, с. 109]. Щодо контекстів із вказаними назвами, то в них, з одного боку, об'єктивуються уявлення про Богородицю як Матір Бога: *На ти саях в синь незнану / Дитя Боже повезуть* [1, с. 108], а з іншого – пантеїстичні погляди автора, засвідчені перетином двох міні-картин: зимової і весняної: *Тешуть Теслі з срібла сани, / стелиться сніжиста путь... / Тешуть теслі з срібла сани, / сняться весняні сні* [1, с. 108–109].

Зауважимо, що постать Ясної Пані в українській етнокультурі перегукується з образом Золотої Пані, яку в міфології нерідко ототожнюють із Ладою. Автор також використовує теонім *Лада* на позначення давньослов'янської богині, покровительки шлюбу. Синкретизм образу Богородиці, що акумулював як християнські, так і дохристиянські уявлення українців, засвідчує такий контекст: *В таємних кручах давня Лада / ворожить хлопцям молодим. / В церквах горить Христовий ладан / куриться молитви дим* [1, с. 91].

Загалом антоничівський образ Марії із золотим місяцем-горіхом у долоні (поезія «Різдво») спрямовує домислювання у глибинний міфологічний напрямок та викликає асоціативну паралель: Діва Марія, Божя Матір і прадавня богиня Лада.

Постійним прагненням до гармонії пояснюємо одночасне звеличення Богородиці як Божої Матері у вірші «*Salve, regina!*», або «Спасай, Царице!», в якому поет, використовує назву, що помітно корелює з акафістною *Цариця Неба і Землі*, та виводить уже традиційний для української християнської культури образ Богородиці *в золотій каруці в чотири коні / з кучерявим Янголом за візника* [1, с. 238], і пантеїстичне захоплення нею як *Дзвінковою пані* в однойменному вірші.

А. Мойсієнко зазначає, що нерідко власні назви під впливом народного етимологізування переходять в апелятиви [10, с. 218]. Подібне засвідчує використання таких номінацій, як

рожева пані, пані квітня, мадонна квітня, що демонструють невід'ємну міфологічну основу Антоничевих поетичних образів, які часто трансформуються у його творах настільки, що проникнути в їхній символічний зміст нерідко можна, лише спираючись на певні припущення.

Антоничівський образ Богородиці тісно корелює з архетипом Великої Матері. Звідси часте використання апелювальної назви *праматір* та прикладкової номінації *мати-земля*: *Звірята й зорі, люди і рослини – в усіх одна праматір / природа вічна, невичерпна і невтомна...* [1, с. 294] або *Помрем і матері-землі ласкавій / складем тягар життя...*[1, с. 280], а також зображення Богородиці на фоні *златоволосого жита, першого розцвіту дрібних пелюсток рож, гаю шумних сосен* тощо: *Перед тобою пахоці рожі, фіялок та свіжого сіна... / златоволосі жита падуть на коліна...* [1, с. 238]. Прикметно, що і в Акафістах Богородицю нерідко називають *освяченням усіх стихій земних і небесних, благословенням усіх пір року, нивою родючою*.

Досліджуючи символічний образ Богородиці в поетичній візії Б.- І. Антонича, І. Бетко звертає увагу на те, що він демонструє різні фази розвитку архетипу аніми. Окрім свого традиційного значення, Діва Марія осмислюється поетом і як Мати всього суцього, і як прояв досконалої краси, і як посередниця в духовному світі [2, с. 207]. Так, реалізацію в поетових віршах однієї з таких фаз – символічної постаті прародительки Єви – засвідчує наявність відповідного оніма: *Коли із яблуні зірвала Єва місяць* [1, с. 172]. Пор.: *У долоні у Марії / місяць – золотий горіх* [1, с. 108].

Зауважимо, що через мотив місяця, зорі з образом Богородиці асоціативно контекстуалізуються інші жіночі образи, нерідко генетично різноманітні за своїм походженням, як-от *струнка Діана з місяцем в долоні* [1, с. 58] (вірш «Дівчина з диском») або ж поетова кохана: *Кохай мене звичайно й просто,.. / Коли проходиш білим мостом, / зоря в твоє волосся вп'ята* [1, с. 174].

Загалом аналіз онімів на позначення Богородиці засвідчує всі юнгівські персоніфікації аніми. Зокрема, Марійна фаза пов'язана із сакральним образом Марії. З іншого боку, Діва Марія є тією чистою Євою, покликаною виправити гріхи прародительки і відкрити шлях до пізнання: *Адамові сини по світу розійшлися, / здвигаючи міста і тереми для Єви* [1, с. 172]. Зв'язок із символічною постаттю Єлени виявляють контексти, в яких Богородиця асоціюється з коханою: *...кохана, вітер, пані дзвінкова і дім, що за зорею* [1, с. 195]. Вираження четвертої фази, яку репрезентує Софія – Божественна Премудрість, можна вбачати в асоціативних зв'язках трикутника Віри, Надії, Любові із *четвертим кутом – Великим Невідомим* [1, с. 231], що, за словами І. Бетко, дає змогу авторові реалізувати архетип четвериці та забезпечує цілісність духовного наповнення його творчості [2, с. 203].

Поширеним прийомом у поезії Б.- І. Антонича є використання образних апелювальної на позначення Богородиці в позиції суб'єкта зіставлення, зокрема таких, як *спів, легіт, мрія, лелія* та деяких інших. Наприклад, у вірші «Радуйся, Маріє!»: *Прилинь, мов спів, мов легіт, мов жемчужна мрія...* [1, с. 226].

Досліджуючи образний світ онімних слів, науковці по-різному типологізують їх. Так, Г. Лукаш класифікує конотоніми за структурним критерієм, зважаючи на граматичну поєднуваність та частиномовну належність компонентів [9, с. 321]. У творчості Б.- І. Антонича поширеною моделлю в цьому плані є узгоджене означення + конотонім («варіант оніма, що має додаткові до основного значення, набуті ним у процесі функціонування» [4, с. 107]), як-от *Страдальна Мати, Прославлена Мати, чорна Богоматір: Хай чорна Богоматір з жар-ікони поведе / бійців до краю, / де вже дракони не лякатимуть, де тиша вічна / й сонні води!* [1, с. 157]. Щодо іншої моделі дієслово + конотонім, то тут привертає увагу семантика дієслова – це здебільшого назви на позначення руху: *Мати йде* або *Ясна Пані йде* та ін.

А. Мойсієнко, характеризуючи образно-сміслову природу онімів, наголошує на їхній здатності виступати компонентами найрізноманітніших текстових структур [10, с. 210]. Проаналізовані в статті оніми також легко метафоризуються (*Прилинь, Всенепорочна, й віджени від мене зло* [1, с. 226]); символізуються (*Йде [Мати] із серцем Сина, / що пробите терном* [1, с. 225]); виступають в складі епітетних конструкцій (*чорна Богоматір, давня Лада*); функціонують як рефрен (*Ave Maria!* [1, с. 226]) тощо. У поетичних текстах Б.- І. Антонича їх

часто увиразнюють прикладкові конструкції: *У долоні у Марії / місяць – золотий горіх* [1, с. 108].

Загалом дослідники творчості Б.- І. Антонича зазначають okazіональну природу більшості тропів (М. Ільницький, В. Грещук). Тому у Марії *дзвінке ім'я*, в Ясної Пані *очі наче у сарни*, а *Єва одяглась у черемхове листя*.

Дослідження О. Карпенко цікаве в плані виділення нею онімічних фреймів, одним з яких є теонімічний. За словами дослідниці, він включає чотири кола: перше об'єднує назви божеств, що презентують віру людини, як-от Богородиця, друге – теоніми, що входили у вірування певного етносу колись на зразок богині Лади, третє – це назви богів інших етносів та релігій, а четверте – невідомі людині теоніми [7, с. 57–70].

Чимало слухних зауваг, зокрема щодо поетики онімного повтору, класифікацій контекстів, в яких експлікуються поетоніми, та інших, містить монографічне дослідження Е. Кравченко [8].

Здебільшого представлені в поетичних текстах імена Богородиці є позитивно маркованими. Саме намагання автора поєднати язичницьке і християнське, сакральне і профанне у змалюванні відповідного образу та надати йому етнічного забарвлення значною мірою визначає їхню конотованість. Певну амбівалентність демонструє теонім *Лада*.

Проведений аналіз засвідчив, що онім – це справді «значеннево сконденсоване слово» (за О. Лосєвим), контекстуальне переосмислення якого в художньому творі зумовлене образно-композиційною колізійністю висвітлення тих чи тих подій, змалювання образів, воно здатне легко метафоризуватися, символізуватися, виступати компонентом різних тропів і фігур. Конотативний аспект власної назви дає змогу простежити динаміку семантичних змін, зумовлених суспільно-політичними та культурними чинниками протягом певного історичного періоду. У ході дослідження знайшла підтвердження думка й про те, що саме в контексті вжита власна назва отримує переносно-образне, емотивно-стилістичне значення, що, у свою чергу, дозволяє називати її терміном «поетонім», який поступово заступає інші дотичні термінопоняття.

Перспективи подібних студій вбачаємо у дослідженні не тільки окремих поетонімів, а й поетонімосфер, причому на матеріалі не лише поетичних текстів, а й прозових, драматичних, газетно-публіцистичних та інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонич Б.- І. Зелена Євангелія / Б.- І. Антонич / [упоряд., передм., прим. Д. Павличка]. – К.: Веселка, 2009. – 463 с.
2. Бетко І. Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку / І. Бетко. – Katowice: Wyd-wo Uniwersytetu Slaskiego, 2003. – 240 с.
3. Богородиця в українському фольклорі / уклад. Г. Коваль. – Львів: Афіша, 2006. – 279 с.
4. Бучко Д. Словник української ономастичної термінології / Д. Бучко, Н. Ткачова. – Харків: Ранок – НТ, 2012. – 256 с.
5. Калинин В. М. От литературной ономастики к поэтонимологии / В. М. Калинин // Ономастичні науки. – 2006. – № 1. – С. 81–89.
6. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.
7. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика: навчальний посібник / О. Ю. Карпенко. – Одеса: Фенікс, 2010. – 158 с.
8. Кравченко Э. А. Имя как элемент текста и поэтонимосферы: Поэтика связей и отношений: [монография] / Э. А. Кравченко. – Винница: ДонНУ, ГЛОБУС-ПРЕС, 2015. – 388 с.
9. Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки: [монография] / Г. П. Лукаш. – Донецьк: Промінь, 2011. – 448 с.
10. Мойсієнко А. Мова як світ світів. Поетика текстових структур / А. Мойсієнко. – Умань: УДПУ, 2008. – 280 с.
11. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 1.07.2017 р.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ОНОМАСТИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ ОЙКОНІМІЇ ПІВНІЧНОЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ ХХ СТ.)

У статті здійснено спробу висвітлення впливу соціолінгвістичних чинників на формування ойконімійної системи Північної Тернопільщини у ХХ столітті. Проаналізовано назви населених пунктів, які відповідно до вимог тодішньої ідеології потрапили під вплив соціально-політичних процесів, зокрема: перейменування, приєднання дрібних поселень до більших, ліквідація хуторів (2-га половина ХХ ст.).

Ключові слова: соціолінгвістичні чинники, ойконім, ойконімія, Північна Тернопільщина.

Инна Воляннюк. СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ОНОМАСТИКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ОЙКОНИМИИ СЕВЕРНОЙ ТЕРНОПОЛЬЩИНЫ ХХ В.)

В статье сделано попытку раскрыть влияние социолингвистических факторов на формирование ойконимийной системы Северной Тернопольщины в ХХ веке. Проанализировано названия населенных пунктов, которые в соответствии с требованиями тогдашней идеологии попали под влияние социально-политических процессов, в частности: переименования, объединение небольших поселений с большими, ликвидирование хуторов (2-я половина ХХ века).

Ключевые слова: социолингвистические факторы, ойконим, ойконимия, Северная Тернопольщина.

Inna Volianiuk. SOCIOLINGVISTIC PROBLEMS IN ONOMASTICS (ON THE BASIS OF MATERIAL OF OIKONIMIYA OF NORTH TERNOPIIL REGION OF THE XX-th CENTURY)

The attempt of highlighting of the influence of sociolinguistic factors on the formation of the oikonimical system of the Northern Ternopil region in the twentieth century is represented in the article. The names of settlements that, in accordance with actual ideology in definite period, got under the influence of socio-political processes, in particular: renaming, the admission of small settlements to larger ones, liquidation of farms (2nd half of the 20th century) were taken into analyses.

Key words: sociolinguistic factors, oikonim, oikonimija, Northern Ternopil region.

Соціолінгвістика – галузь мовознавства, що вивчає вплив суспільних явищ і процесів на виникнення, розвиток, соціальну й функціональну диференціацію та функціонування мов, а також вплив мови на соціум [8, с. 316]. Саме соціолінгвістика інтегрує різні напрями суспільних і лінгвістичних наук, сприяючи ґрунтовному та всебічному вивченню мовних явищ. Дослідження ойконімії неможливе без урахування історичних, міграційних процесів, міжмовних контактів, мовної політики у сфері ономастичного середовища, тому соціолінгвістичні аспекти впроваджуються і в ономастичні розвідки.

За словами К. Цілуйка, з усіх категорій лексики топонімія найвиразніше зберігає безпосередні й реальні співвідношення між явищами мови та різними сторонами суспільного життя. Кожний народ дає свої назви водам, лісам, горам, долинам, полям, лугам, містам і селам. У цих назвах відбивається історія матеріальної та духовної культури етносу, його побуту. Тому географічні найменування, які органічно вплетені в лексичну систему мови, становлять цінне, а часом і єдине джерело історичного вивчення народу, його мови і культури [11, с. 63].

Вивченню соціолінгвістичних чинників у формуванні та становленні топонімії України присвячені праці Г. Аркушина, Д. Бучка, В. Лучика, Л. Масенко, М. Худаша та ін., проблеми суспільної та політичної зумовленості власних назв висвітлені в роботах Л. Луньої, Г. Мацюк, О. Михальчук, О. Тараненка, О. Ткаченка, О. Шульган. Дослідження соціолінгвістичних чинників (перейменування поселень, об'єднання з іншими населеними пунктами, ліквідація дрібних поселень) у формуванні ойконімії Північної Тернопільщини досі не було об'єктом наукових праць, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті – дослідити вплив соціальних чинників на формування, розвиток і нормування ойконімійної системи Північної Тернопільщини (Збараський, Кременецький, Ланівецький і Шумський райони).

Ойконіми є невід’ємною частиною лексичного складу мови. Вивчення їх походження, розвитку, перейменувань має велике пізнавальне значення, адже в них відбилися особливості місцевої географії, мови та історії тих народів, які змінювали один одного протягом історичного розвою.

Вплив соціолінгвістичних чинників на розвиток ойконімії Північної Тернопільщини простежуємо, беручи до уваги інформацію, зафіксовану в документальних джерелах початку ХХ ст., і дані довідників адміністративно-територіального поділу УРСР та Тернопільської області (1947, 1967, 1987, 2005 рр.). Йдеться про процеси перейменування поселень, об’єднання дрібних населених пунктів з більшими, ліквідацію невеликих поселень (найчастіше хуторів), що відбувалися в другій половині ХХ ст. на всій території України.

У ХХ ст. порівняно з попередніми століттями значно зросла кількість джерел, які публікують детальні списки поселень, включаючи й назви дрібних адміністративно-несамостійних одиниць – хуторів, присілків, фільварків. Упродовж другої половини ХХ ст. в Україні тричі перевидався довідник адміністративно-територіального поділу. Після закінчення Другої світової війни, у 1947 р., вийшло перше видання цього довідника, у якому був опублікований повний перелік населених пунктів. Тому й кількість першофіксацій назв поселень збільшується, але, разом із тим, під впливом нової ідеології розпочинається процес перейменування населених пунктів. Значна кількість джерел дозволяє зробити вичерпний аналіз ойконімійної системи Північної Тернопільщини від початку ХХ ст. до сьогодення.

У цей час на досліджуваній нами території функціонувало 583 ойконіми, значна частина яких – назви поселень, які у другій половині ХХ ст. були ліквідовані (59 невеликих поселень) або об’єднані з іншими населеними пунктами (238).

Довідниками адміністративно-територіального поділу засвідчено 50 ойконімів Північної Тернопільщини у фонетично чи морфологічно змінній формі чи зафіксовано їх перейменовані варіанти. Наприклад, ойконім *Града* (1906 р.: Градѣвъ [9, с. 97], 1947 р. – Града [10, с. 571]) – первісно посесив на -евъ від ОН *Градїй, пор. ОН Градовий, Градюк [2, с. 94], пізніше відапелятивний ойконім, пор. *гряда* – «острів, пасмо гір» [4 I, с. 608], «місце, де річка проходить вузьке русло...» [3 I, с. 333–334]; *Стадарня* (1906 р.: Стадарнянський [9, с. 106], 1947 р. – Стадарня [10, с. 560]) – первісно – це ойконім, утворений шляхом субстантивації прикметника *стадарнянський*, що вказував на місце розташування поселення; згодом – відапелятивне утворення *стадарня* – «конюшня, стійло для коней» [3 IV, с. 195], у 1967 р. цей хутір ліквідовано. Первісний варіант ойконіма *Скид* (1906 р.: Скитикъ [9, с. 106], 1947 р. – Скид [10, с. 577]) утворений від апелятива *скит*, зменшувальне *скитик* «житло ченців-самітників у православних монастирях, яке розташоване віддалік від основних монастирських будівель; старообрядницький монастир або невелике поселення монастирського типу в безлюдній місцевості» [6, с. 498]. У радянський період ойконім з культовою релігійною семантикою було перейменовано: кінцевий глухий *т* переходить у дзвінкий *д*.

Ойконім *Крулевський Міст* (1906 р.: Королевській-Мость [9, с. 101], 1947 р.: Крулевський Міст [10, с. 991]), опорний компонент якого утворений від апелятива *міст*, диференційний член вказував на приналежність об’єкта (пор. ОН *Король* [2, с. 134]) у 1947 р. перейменовано на *Бережецький Міст* [10, с. 577]. Причиною подібних перейменувань є вилучення з офіційного житку низки іншомовних назв поселень, найчастіше польського звучання.

У другій половині ХХ ст. було змінено назви ще 12 поселенням. Наприклад, чужомовні назви змінювались українськими відповідниками: *Катербург* < *Катеринівка*; *Янківці* < *Іванківці*; відтопонімний ойконім *Варшавка* перейменовано у *Вишневий*; відпатронімний ойконім *Татаринці*, напевно, під впливом асоціації з назвою етносу змінено на *Веселівку*; змінювались також назви поселень, що певним чином асоціювались з пейоративами: *Голибіси* > *Мирове*, *Свинюхи* > *Очеретне*, *Свинюхи Малі* > *Міжлісне*; відапелятивні ойконіми *Фільварки Великі*, *Фільварки Малі*, ймовірно, під впливом соціального чинника були змінені відповідно на штучні, субстантивовані утворення *Плоске* та *Підлісне* тощо.

Після виходу друком у 1967 р. довідника адміністративно-територіального поділу Тернопільської області спостерігається зменшення кількості населених пунктів. Однією із причин стала ліквідація хутірських господарств, які, на думку партійних функціонерів, становили перепону на шляху до запровадження соціалістичних методів господарства та поширення колективізації. Так, на досліджуваній нами території, за даними названого довідника, було ліквідовано 59 дрібних поселень, більшість із яких – хутори: Андрушуки (Зб.), Березна (Шум.), Борківський (Шум.), Вербиця (Шум.), Городиське Гутисько (Шум.), Заболотний (Кр.), Левковий (Кр.), Майдан (Шум.), Манівщина (Зб.), Масольщина (Зб.), Степанський (Шум.), Тризуби (Кр.), Червона (Кр.), Шопинки (Шум.) та ін.; селище Княжина (Зб.), с. Стара Гута (Шум.) та ін.

Ще однією причиною зменшення кількості населених пунктів варто назвати входження малих поселень до міст, селищ міського типу чи інших сіл. У період 1947–1967 рр. на території Північної Тернопільщини 238 дрібних населених пунктів були об'єднані з більшими, найчастіше з тими, біля яких вони були розташовані. Наприклад: х. Гаї об'єднано з с. Очеретне [7, с. 94], х. Грабники – зі с. Старий Тараж [7, с. 96], х. Двірники – зі с. Лідихів [7, с. 96], х. Бистриця – із с. Дзвеняча [7, с. 92], с. Верняки – зі с. Старий Збараж [7, с. 93], х. Високий Горб – із с. Веселівка [7, с. 94], с. Мала Снігурівка – із с. Снігурівка [7, с. 103], с. Юридики – із смт Почаїв [7, с. 112] та ін.

Об'єднання населених пунктів і переселення жителів найчастіше не були доцільними й виправданими, а інколи й примусовими, а тому перейменування й об'єднання поселень здебільшого були невдалими.

У науковій розвідці О. Шульган зазначено: «Після проголошення державної незалежності України 24 серпня 1991 р. в області були здійснені заходи з метою вдосконалення адміністративно-територіального поділу, приведення його у відповідність з проблемами сучасності, традиціями минулого та інтересами жителів Тернопільщини. Відновлено діяльність багатьох сільських Рад народних депутатів, чимало сіл повернули собі давні історичні назви, на карті області з'явилися нові населені пункти, що раніше були вилучені з обліку внаслідок непередуманих дій попередньої влади. Указані заходи стали можливими в результаті утвердження демократії в нашій державі, що є одним із проявів зростання ролі місцевого самоврядування і забезпечення конституційних прав громадян України» [12, с. 257].

Як зазначалося вище, характерною рисою функціонування ойконімії в радянський період було перейменування значної кількості населених пунктів, що є наслідком байдужого, а в окремих випадках і негативного ставлення до національних історичних та культурних традицій. На сучасному етапі спостерігаємо поодинокі повернення первісних історичних варіантів назв поселень. Так, с. *Млинівці*, що згадується вперше у писемних джерелах 1482 року (Млиновці [13 I, с. 80] – назва могла виникнути від апелятива *млинівці* «люди, що жили, оселилися коло млина», не виключено також, що це відпатронімний ойконім – від патроніма *млинівці* «люди *Млина», пор. ОН *Млинко*, *Млинек* [5, с. 128]), у 1964 році під впливом тогочасної політики було перейменовано на *Радянське*. Лише в 2015 році Постановою Верховної Ради України поселенню повернено давню назву *Млинівці* з атрибутивним компонентом *Великі* [14]. Процес повернення питомих найменувань засвідчують й інші ойконіми: Валигори > Валигури (Кр.), Кімнатка > Кімната (Кр.), Підгірське > Угорськ (Шум.) [1].

Як бачимо, суспільно-політичні процеси, що відбувалися на досліджуваній нами території, призводили до значних змін в ойконімії регіону. З-поміж них:

1) вилучення з офіційного вжитку низки іншомовних назв, зокрема польського та єврейського звучання: *Крулевський Міст* перейменовано на *Бережецький Міст* [10, с. 991], *Вінцентівка* – на *Вікентівка* [10, с. 578], *Варшавка* – на *Вишневий* [10, с. 966], *Срулія* – на *Гайці* [10, с. 893], *Ізраїли* – на *Котюжинський* [10, с. 560], *Янківці* – на *Іванківці* [10, с. 139] та под.;

2) витіснення з ойконімії досліджуваного краю назв населених пунктів, які несли в собі негативне забарвлення: *Голибіси* > *Мирове* [10, с. 88], *Свинюхи* > *Очеретне* [10, с. 934], *Свинюхи Малі* > *Міжлісне* [10, с. 1018] та под.;

3) вилучення назв поселень (під впливом політики атеїзму), етимони яких асоціювалися з церквою: *Скит* > *Скид* [10, с. 577], *Монастирок* об'єднано з с. *Обич* [7, с. 105] та ін.

4) у складених назвах змінено місце атрибута з постпозиції на препозицію відповідно до норм сучасної української літературної мови: Горянка Мала > Мала Горянка [10, с. 577], Іловиця Велика > Велика Іловиця [10, с. 582], Вишні / Нижні Бережці > Великі / Малі Бережці [10, с. 571] та ін.

Отже, результати тоталітарної політики радянської влади мали негативні наслідки для формування ойконімії системи Північної Тернопільщини, оскільки ліквідація поселень чи об'єднання з іншими населеними пунктами, а також їх перейменування призводили до втрати національного, релігійного, етнічного чинників одним із найбільших класів власних назв – ойконімами. У період проголошення незалежності України простежуємо повернення окремим перейменованим населеним пунктам їхніх первинних найменувань, що є свідченням прояву національної свідомості українців. Проте це лише поодинокі приклади. Довідник адміністративно-територіального устрою України 2005 р. засвідчує й інші зміни, а саме: частина поселень, які у 1967 р. були об'єднані з іншими населеними пунктами, знову виокремились у самостійні адміністративні одиниці: с. Маневе, с. Мала Снігурівка, с. Михайлівка, с. Старий Почаїв та ін. З'явилися також нові назви: с. Антонівці (Шум.) (за довідником адміністративно-територіального поділу України 1967 р., Антонівці – ліквідований хутір), с. Іква (Кр.), с. Мала Карначівка (Лан.) та с. Татаринці (Лан.). Спостерігаємо й незначні зміни в адміністративному поділі: 3 населених пункти (1 сільрада), що були у складі Шумського району, перейшли до Кременецького.

Тож соціолінгвістичні аспекти у розвитку ойконімії, на нашу думку, зумовлені адміністративно-політичними чинниками й вимагають подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративно-територіальний устрій України: довідник / [авт.-упоряд. А. І. Жежера та ін.]. – К.: Державна картографічна фабрика, 2005. – 798 с.
2. Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді / Ф. Богдан. – Вінніпег - Ванкувер: Накладом ономастичної комісії УВАН, 1974. – 354 с.
3. Грінченко Б. Д. Словарь української мови / Збір. ред. журн. «Киевская старина». Надр. з вид. 1907–1909 рр., фотомех. способом. – К.: Довіра – УНВЦ «Рідна мова», 1997. – Т. I. – 1907. – 494 с.; Т. IV. – 1909. – 563 с.
4. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [уклад. Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін.; гол. ред. О. С. Мельничук]. – К.: Наук. думка. – Т. 1 (А – Г). – 1982. – 632 с.
5. Морозкин М. Я. Славянский именовослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке / М. Я. Морозкин. – СПб., 1867. – 213 с.
6. Новий український тлумачний словник / [укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. В. В. Дубічинського]. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008. – 608 с.
7. Тернопільська область. Адміністративно-територіальний поділ / [упор. М. В. Дудар]. – Тернопіль, 1967. – 142 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
9. Список населенных мест Волынской губернии... – Житомир: Волын. губ. типогр., 1906. – 219 с.
10. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К.: Укр. вид-во політичної літератури, 1947. – 1064 с.
11. Цілуйко К. К. Топонімія Покровського району Дніпропетровської області / К. К. Цілуйко // Мовознавство. Наукові записки: т. XIV. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 62–90.
12. Шульган О. В. Вплив суспільно-політичних чинників на формування ойконімії Тернопільщини у другій половині ХХ ст.: соціолінгвістичний аспект / О. В. Шульган // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 36. – С. 255–260.
13. Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez B. Gorczaaka. – Lwów, 1887. – 1910. – Т. I: 1366 – 1506. – 1887. – XXIX, 204 s., 3 tabl.
14. Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 52. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 17.07.2017 р.

ГІДРООБ'ЄКТИ ПОДІЛЛЯ У ПРОЗІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Стаття присвячена ідентифікації власних географічних назв – гідронімів, характерних для прозової спадщини Михайла Стельмаха. Проаналізовано семантико-стилістичне наповнення потамонімів (Буг, Дністер, Збруч, Згар, Золота Липа, Снивода) та назв ставків (Ставище, Стависько, Штуків ставочок), визначено головні функції гідрооб'єктів – номінуюча та локалізуюча.

Ключові слова: гідронім, гідрооб'єкт, гідронімікон, потамонім.

Tatyana Vrublevskaia. GIDROOBYEKTY PODOLLYA V PROZE MIKHAILO STELMACHA

Стаття посвящена ідентифікації собствених географических названий – гидронимов, характеризующих прозаическое наследие Михаила Стельмаха. Проанализировано семантико-стилистическое наполнение потамонимов (Буг, Днестр, Збруч, Згар, Золотая Липа, Снывода) и названий прудов (Ставище, Стависько, Штуков пруд), определены основные функции гидрообъектов – номинирующая и локализирующая.

Ключевые слова: гидроним, гидрообъект, гидронимикон, потамоним.

Tatyana Vrublevska. PODILLYA'S HYDRONUMS IN MICHAILO STELMACH'S TEXTS

The article focuses on the identification of proper geographical names – hydronyms, which are characteristic for Michailo Stelmach's texts. Stylistic and semantics means of potomonims (Bug, Dniester, Zbruch, Zgar, Zolota Lupa, Snyvoda) and the names of rates (Stavishche, Stavysko, Shtyktiv rate) are analyzes. The paper shows nominative and locative functions of the hydronyms.

Keywords: hydronum, hydroobject, hydronymicon, potomonym.

У другій половині ХХ століття предметом пильної уваги науковців стала нова галузь ономастики – літературно-художня, що спричинило лавиноподібне зростання кількості наукових праць присвячених висвітленню ідентифікаційної ознаки, стилістичних можливостей та функціонально-емоційного навантаження власних географічних назв, ужитих у канві літературного твору.

Специфіку функціонування топонімів на матеріалі художньої прози вивчали І. Ірисханова, Г. Лукаш, К. Маруніч, О. Мороз, Т. Немировська, Л. Новіцька, С. Перкас, В. Топоров, М. Фененко та інші. Вітчизняна поетоніміка представлена науковими студіями українських та російських мовознавців – Л. Голуб, В. Григор'єва, В. Калінкіна, Ю. Карпенка, Е. Магазаника, В. Михайлова, М. Мельника, Т. Можарової, В. Никонова, О. Суперанської, М. Торчинського, О. Фонякової. Загалом ці праці стосуються дослідження ономастиконів В. Винниченка, О. Кобилянської, Л. Костенко, Т. Шевченка, Д. Павличка, І. Драча, М. Стельмаха. Незважаючи на значний арсенал праць, у руслі окресленої проблеми не вистачає робіт узагальнювального характеру, які б висвітлювали стилістично-виражальні, емоційні, естетичні та символічні можливості топо- та гідрооб'єктів.

Продовжуючи тему дослідження географічних назв, зауважимо, що лише поодинокі наукові розвідки присвячені функціонуванню гідрооб'єктів у художніх текстах (Торчинський М. [4]), зокрема і у творчості М. Стельмаха (Коханська А. [2]). Дослідження А. Коханської характеризує гідронімікон романів і повістей М. Стельмаха (4 потамоніми: Буг, Дністер, Дунай, Прут) лише частково, оскільки не охоплює усіх номінацій річок та ставків. Цим і визначається актуальність нашої розвідки, спрямованої на детальний опис гідрооб'єктів Поділля, співвідносних з реальною картою описуваного простору.

Мета статті – ідентифікація гідрооб'єктів Поділля у прозі Михайла Стельмаха, аналіз їх стилістичних можливостей та семантико-функціонального наповнення.

Гідрооб'єкти Поділля активно функціонують у прозі Михайла Стельмаха увиразнюючи просторовий чинник тексту та символізуючи «малу батьківщину» письменника. До складу його прозового гідронімікону увійшли назви річок, які беруть початок або протікають лише певною частиною подільської землі. Потамонім Південний Буг нараховує 111 слововживань (пояснюється різноплановістю його семантико-функціонального наповнення) і номінується автором як скорочена власна назва Буг. Річка бере початок на Поділлі і впадає в Бузький лиман Чорного моря [3]. Ліва притока Південного Бугу річка Снивода (1) знаходиться в межах Хмельницького та Калинівського районів Вінницької області. Потамонім Дністер (9) протікає територією Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей [3]. Лівими притоками Дністра є річки Збруч (11) – протікає Подільською височиною на межі Тернопільської та Хмельницької областей та Золота Липа (5) – розташована в межах Золочівського і Перемишлянського районів Львівської області та Бережанського, Підгаєцького, Монастириського районів Тернопільської області. Згар (3) – річка протікає у межах Деражнянського і Летичівського районів Хмельницької області та Літинського, Жмеринського і Калинівського районів Вінницької області.

Стилістичні можливості та функціональне наповнення потамонімів вказують на напрямок руху, переміщення у просторі (42), просторові координати дій, явищ (23), просторові ознаки особи, предмета (29), локалізацію історичних подій (17), номінацію гідрооб'єкта (3), символічне та метафоричне значення (21).

Загальною семантично-виражальною функцією потамонімів є номінативна, вона найменша за частотністю вживання серед інших функцій – нараховує лише 3 слововживання: *Та що річечка – Буг став замулюватись* (СВР1, с. 218); *Ось і Майдан-Трепівський, і річка Згар, і крутояри, глинисті червоні горби, що обросли хатами-білянками* (СВТ, с. 715); *У церкoviці надовго запала тиша, тепер і Данило крізь час дивився на ту Золоту Липу, що хвилями болю накопилась на нього...* (СТв7т., Т.6, с. 81).

Функція потамонімів «напрямок руху, переміщення у просторі» реалізована у значеннях: переміщення через річку, шлях у напрямку річки, шлях у напрямку від річки.

Значення «переміщення через річку» символізує подолання труднощів, довгий шлях, поступове віддалення від домівки, неможливість повернення. У тексті реалізується безприменниковою номінацією онімів: *Перейшовши Буг, друзі опинились на крижаному просторі, покритому міцною, неначе перепеченою, травою: літо цього року було дощовите, вода вийшла з берегів, і колгосп не зміг навіть викосити отаву* (СВР1, с. 404); конструкцією від...до: *З цією тривожною думкою Сагайдак і в сон увійшов, і до нього повернулася молодість, і ті шляхи, і ті коні, яких уже нема, та ними ж він з шаблею в руці проскакав від Дінця до Збруча* (СТв7т., Т.6, с. 344); та за допомогою відповідних применників – на, за, через. Применники на, через вказують на перехід з одного берега річки на інший: *Окремо виділили дві групи досвідчених рибалок, щоб без затримки можна було переправлятися на другий берег Бугу* (СВР2, с. 312); *До Польщі Бараболя ледве доволік своє тіло: вже коли брів через Збруч, його наздогнала куля прикордонника* (СВР1, с. 104); *Он перейдеш місток через Сниводу, то й зразу бери на ліву руку до школи, а від неї на праву руку, то прямо й дійдеш до панського палацу* (СТв7т., Т.6, с. 271). Потамонім у сполученні із применником за набуває символічного значення кордону між рідною і чужою землею: *Степан Кушнір аж за Буг мусів утікати* (СВР1, с. 357); *Ми б'ємось уже не за Україну, а за награване добро з України, яке зараз вивозять за Збруч наші вожді і міністри* (СТв6т., Т.6, с. 342). Символізуючи чужину потамоніми одночасно виражають сум за рідним краєм.

У значенні «шлях у напрямку річки» гідрооб'єкти вжиті разом із применниками на: *Старий любив літніми ранками виходити на Буг і, погладжуючи розкішну бороду, дивиться, як табуни його гусей гомінкими білими островками пливли по річці* (СВР1, с. 202); до: *При нагоді він добереться й до вод Дністра* (СТв7т., Т.5, с. 325); *Найбільш пацекуватих і плаксивих бабів садовили на вози й везли до Збруча* (СВР1, с. 340); конструкціями до самого, аж до: *Мар'ян підходить до самого Бугу, звідси рівними кроками починає міряти панське поле* (СХС, с. 329); – *Еге ж, тату, він поганяв. Ми із дядьком Полікарпом аж до Бугу їздили* (СВР1, с. 295).

Значення «шлях у напрямку від річки» виражене сполученням відмінкових форм потамонімів із прийменниками од, від, з-над: *Од Бугу повіяло прохолодою* (СВР2, с. 328); *У лісі, недалеко від Бугу, знайшли присадкувату скирту сіна, вилізли на неї, зручно вмостились і лягли неподалік одне від одного* (СВР2, с. 206); *Не сьогодні-завтра вдарять наші з-над Дністра і Бугу* (СТв7т., Т.2, с. 180).

Найбільш проста функціональна ознака гідронімів – локальна, коли потамоніми вказують на «просторові координати дій, явищ». У тексті такі оніми характеризуються варіативністю прийменникового оточення: 1) над: *Спочатку, в двадцятому році, тільки дійшов до нього, подивився на той шарварок, що коловоротився над Збручем у час відступу, подивився, як на тому боці стрічають нашого брата, та й переламав свою шаблю надвоє* (СТв7т., Т.5, с. 46); *Та й десь над Згаром краля завелась у нього* (СТв7т., Т.2, с. 180); 2) з: *Ще цієї весни, коли Дмитро насилу витягнув її з Бугу і на плечі заніс додому, вона полюбила його, мов душу* (СТв7т., Т.2, с. 104); 3) коло: *Скільки коло Бугу в долинах не ночував, і хоч би раз тріпонуло* (СВР1, с. 193); 4) біля: *На Літинщині, біля синього Згару, живе її сестра, а на Донбасі в шахтах добуває вугілля брат* (СТв7т., Т.5, с. 29); *Біля отієї Золотої Липи збрело йому в голову самотужки захопити ворожу батарею – таким уже одчайдухом вродився* (СТв7т., Т.6, с. 80); 5) побіля: *І вже ранками голосили жінки, що в колгоспах побіля Збруча від матерів забирають дволітніх дітей і передають у комуни; тому над Збручем стоїть плач, як стояв колись на різдво у Віфліємі* (СВР1, с. 340); 6) на: *Терентій Іванович помовчав, роздумуючи, казати чи змовчати. Потім рішуче глянув у вічі вчителєві: / – На Золотій Липі, на отій, звідки й ваш батько не повернувся* (СТв7т., Т.6, с. 79); 7) у: *– У Дністрі виловлювали перли?! – не повірив Снігурський* (СТв7т., Т.5, с. 325).

Просторові ознаки предмета, виражені потамонімами, класифікуємо на такі лексико-тематичні підгрупи: 1) шлях (дорога, залізничний міст): *І, як здавалося йому, точно визначивши недоліки Лісовського, Андрій Валеріанович повертає жереба на дорогу, що вдалині обривається над самим Бугом* (СХС, с. 40); *– Напевне, обрали такий місток, що його корова ратицями розсуне, – сердиться Сергій, а сам думає, як би висадили залізничний міст над Бугом* (СВР1, с. 92); 2) оселя, поселення (будинок, хата, хутір, село): *Чи не можна буде мені під станцію забрати будинок прасола Мірчука, що над Бугом?..* (СВР1, с. 451); *Над самим Бугом із мороку пароплавом окреслюється його нова осиротіла хата* (СВР2, с. 121); *Війна стороною обминула закинутий у лісі понад Бугом хутір, що мав усього п'ять дворів* (СВР2, с. 830); *Діставши від штабу партизанського з'єднання триденний відпочинок, Дмитро повіз загін у село Погоріле, що мальовниче розкинулось на крутих пагорбах понад Бугом* (СВР2, с. 318); 3) ландшафт (круча, вигин, луки, берег, злам та ін.): *На гранітну мускулисту кручу, що обривалися біля самого Бугу, розгонисто вилетів вершинок в будьонівці, здививши коня, застиг на крутому іскристому виступі* (СТв7т., Т.2, с. 185); *Поміж берегами неясно окреслилась лінія Бугу* (СТв7т., Т.2, с. 197); *Біля самого Бугу, – замість Тимофія промовив Свирид Яковлевич. – Хороша земля* (СТв7т., Т.2, с. 176); *Сюди найближче з півночі підходив вигин Бугу, добираючись примхливо покрученими колінами до селянських садиб* (СХС, с. 198); *Просмолений човен стрілою перетнув луку Бугу і прямо врізався у вогку дорогу* (СВР1, с. 203); *Ясний зелено-голубий світанок підіймався над берегами Бугу* (СВР2, с. 315); *Із казарм, будинку поліції і лісистого узбережжя Бугу не влад застрочили автомати, пізніше – кулемети, і спалахнули купи сухого хмизу, зубчасто підіймаючи вгору чорну приполу ночі* (СВР2, с. 313); *Сонячний промінь із крихітного віконця якраз упав на злам Бугу, до якого притулювся районний центр, обведений червоними стрілками* (СВР2, с. 306).

Функція потамонімів «локалізація історичних подій» пояснюється стратегічним значенням гідрооб'єктів для обох сторін конфлікту під час ведення воєнних дій на території подільського краю. У текстах письменника гідроніми вказують на місце, де відбувалися історичні події за допомогою безприйменникових відмінкових форм оніма: *Ранньої зими нам треба було форсувати Буг, щоб несподівано напасти на ворогів* (СВР1, с. 203); сполучення оніма із конструкцією біля самого: *І від цього вперше сказано «друже» стало тепліше на душі у Дмитра, а в уяві водночас поволі окреслювався план нападу на район, і він уже бачив початок*

бою біля самого Бугу (СВР2, с. 308); прийменників біля, коло, на: *Біля Бугу до Дністра у них стоїть лише одна Чотирнадцята армія, бригада Котовського і Перша дивізія червоного козацтва* (СТв7т., Т.2, с. 58); – *Ні, товаришу командир. Тепер буде розгром карателів коло Бугу* (СВР2, с. 237); *А життя бережить: фронт і сюди може заглянути. А може, зупиниться на Бузі?* (СТв7т., Т.5, с. 276).

Семантико-функціональне значення «локалізація історичних подій» тісно переплетене із значенням «напрямок руху, переміщення в просторі», що у тексті підтверджується безприйменниковою номінацією потамоніма: *Двадцять першого листопада останні петлюрівські частини й обози під прикриттям Тютюнника втікали через міст на правий берег Збруча* (СТв7т., Т.2, с. 241) та прийменниково-відмінковими формами гідронімів: *Радянські війська підходять до лівого берега Бугу* (СВР2, с. 405); *Деякі партизани невеликими групами переправлялися через Буг, по стежках підіймались на круті пагорби і зникали в полумисках зелених долин, у вибалках, у чепурних селах, що потопали тепер у яблуневому квіту* (СВР2, с. 319); *Кинувсь Дмитро до танкіста і, вже стискаючи його в обіймах, почув від Бугу на диво знайомий голос: – Зустрічаються, значить, з партизанами наші* (СВР2, с. 407).

За словами В. І. Кононенка «В українському народному світобаченні вода – сила, що несе загибель, символ минулості всього суцього, ... образ-паралель до поняття горя, журби» [1, с. 54]. *У творах письменника вода має подвійне символічне значення – підтримує людське і тваринне життя та забирає його. Стельмахівські персонажі оселялися недалеко від річок, щоб мати доступ до корисної їжі (риба) та не померти від спраги: Тепер Дмитро багато мав заходу з кіньми і вдома, та й щоранку водив їх до Бугу* (СВР1, с. 243); *За п'ять верств рибу в Бузі вудити ходить, з юшки на воду перебивається* (СВР2, с. 142). *Але так само легко вода й забирала людське життя: А вночі після панахиди побігла жінка топитися до Бугу* (СВР1, с. 110); *Хазяїни повернулися в район. Ох і дали ми чосу нелюдам: били, били, а потім ще й у Бузі топили* (СВР2, с. 389).

Цікавими є шляхи введення письменником потамонімів у канву літературного твору – це і використання ономастичної персоніфікації: *Йому не снилися фантасмагоричні гоголівські образи – до нього прийшла невідома Золота Луна, тільки не річкою, а осіннім деревом, що не знає куди подіти своє журливе золото* (СТв7т., Т.6, с. 82); і дієприкметникового звороту: *У високому блакитному небі паслися кучеряві білі хмари, над берегом сяяли глянувтим листом верболози і явори, а сонячна дорога, перекинута через Буг, ворушилася живими злитками кипучого срібла* (СВР1, с. 489); і порівняльної конструкції: *Буг був зараз на диво схожий на велетенську рибальську сітку, в кожному вічку якої рибиною тріпотіла жемурка сонця* (СВР1, с. 486); і метафори: *Скрутив він Європу в баранячий ріг і вже поставив одну ногу на Буг, а другу на Дніпро* (СТв7т., Т.5, с. 283); *Підмиваючи хвилиною ворожі трупи, тихо, і спокійно хлюпав біля гордих бійців зеленуватий Буг* (СВР2, с. 406); *Ось уже крізь віконце прим'ятого верболозу сколихнулося плесо Бугу, під берегом заштриховане тіннями дерев, що, мов утоплені велетні, хочуть піднятися з глибин* (СТв7т., Т.2, с. 55). Використано також і прийом сну: *З цими думками і засинати став чоловік. Вже, нахилиючись у теплий туман, закружляла хатина й почала прибиватися до Бугу...* (СХС, с. 573); *Так думалось, так бачилось, і крізь усі думи, крізь усі видіння до Данила наближалася Золота Луна, з'являвся тато* (СТв7т., Т.6, с. 83).

Назви ставків згадуються М. Стельмахом дуже рідко – лише три номінації на усю аналізовану нами прозову спадщину. Ставище – ставок села Медвин – побутує у трьох слововживаннях на позначення напрямку руху персонажів: *Від Ставища полісовицики найкоротшими дорогами поспішають у село прямо до управителя* (СХС, с. 76). Ставок Стависько (1) розташований на межі подільських сіл Новобугівка та Любарці: *Недалеко від Стависька, де сходяться межі сіл Новобугівка і Любарці, зупинився Тимофій, став на самий край Варчукової землі* (СТв7т., Т.2, с. 130). Штуків ставочок (1) знаходиться у селі Дяківці (улюблене місце відпочинку письменника в дитинстві): *Побоюючись навернутись на материні очі ..., я подався в долинку до Штукового ставочка, де вода розгойдано гралась у піжмурки з сонцем, хмарами, тіннями і вітерцем* (СВТ, с. 487).

Використання власних географічних назв, зокрема гідронімів, є обов'язковим атрибутом творчості письменника. Гідрооб'єкти Поділля у канві літературного твору виконують номінативну функцію як загальну та локалізуючу, яка віддзеркалює просторово-часові координати дій, явищ, історичних подій, ознак предметів, вказує на напрямок руху та переміщення в просторі. Потамоніми відзначаються багатим семантико-стилістичним потенціалом, символічним та метафоричним наповненням.

Розгляд гідрооб'єктів у прозі письменників-подоляків розкриває широкі можливості для детального заглиблення в проблему та визначає перспективи подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ: «Плай», 1996. – 272 с.
2. Коханська А. О. Функції гідронімів (на матеріалі творів Михайла Стельмаха) / А. О. Коханська // М. П. Стельмах і сучасність: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2012 р. / Хмельниц. нац. ун-т, голов. ред. М. М. Торчинський. – Хмельницький: ХмЦНТІ, 2012. – С. 69–75.
3. Топонімічний словник України [Електронний ресурс] / за М. П. Яценко. – 2009. – / Режим доступу: http://www.toponymic-dictionary.in.ua/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=16&Itemid=17
4. Торчинський М. Стилістично-виражальні можливості потамопоедонімів в українських поетичних текстах / М. Торчинський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Лінгвістика. – Херсон : Вид-воХДУ, 2005. – Вип. II. – С. 164–167.

ДЖЕРЕЛА

- СВР1 – Стельмах М. П. Велика рідня: Роман-хроніка. Книга перша / М. П. Стельмах. – К.: Веселка, 1981. – 525 с.
- СВР2 – Стельмах М. П. Велика рідня: Роман-хроніка. Книга друга / М. П. Стельмах. – К.: Веселка, 1981. – 413 с.
- СВТ – Стельмах М. П. Вибрані твори / М. П. Стельмах. – К.: Сакцент Плюс, 2005. – 736 с.
- СТв6т – Стельмах М. П. Твори в 6-ти томах / М. П. Стельмах. Т.6 – К.: Дніпро, 1973 р. – 512 с.
- СТв7т – Стельмах М. П. Твори в 7-ти томах / М. П. Стельмах. – К.: Дніпро, 1982–1983 рр.
- СХС – Стельмах М. П. Хліб і сіль / М. П. Стельмах. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1978. – 576 с.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2017 р.

ЛЕГЕНДА ПРО ЛЬЙОРОНУ: ПРОБЛЕМА СИМВОЛІКИ ІМЕН ЖІНОЧИХ ВОДНИХ БОЖЕСТВ У ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ. ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто імена жіночих водних божеств, що фігурують у міфології України, Мексики, Панами, Коста-Ріки, Чилі. Проаналізовано етимологію та семантику імен, з'ясовано зв'язок між етимологічним значенням міфоніма та символікою, з якою він пов'язується.

Ключові слова: міфонім, міфоїстота, етимологія, звукоімітація, символізм.

Ирина Гаврилюк. ЛЕГЕНДА О ЛЬОРОНЕ: ПРОБЛЕМА СИМВОЛИКИ ИМЕН ЖЕНСКИХ ВОДНЫХ БОЖЕСТВ В ЛАТИНОАМЕРИКАНСКОЙ И УКРАИНСКОЙ МИФОЛОГИИ. СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье рассмотрены имена женских водных божеств, которые фигурируют в мифологии Украины, Мексики, Панамы, Коста-Рики, Чили. Проанализирована этимология и семантика имён, выяснена связь между этимологическим значением мифонима и символикой, с которой он связывается.

Ключевые слова: мифоним, мифосущество, этимология, звукоимитация, символизм.

Iryna Havryliuk. THE LEGEND OF LORONA: THE PROBLEM OF NAME SYMBOLISM OF FEMALE WATER DEITIES IN LATIN AMERICAN AND UKRAINIAN MYTHOLOGY. COMPARATIVE ASPECT

The article deals with the names of female water deities which appear in the mythology of Ukraine, Mexico, Panama, Costa Rica, and Chile. Etymology and semantics of names is analyzed, the connection between the etymological meaning of the mythonym and its symbolism is found out.

Keywords: mythonym, mythical creature, etymology, sound imitation, symbolism.

Міфологія становить потужний пласт людської культури, і було б абсурдним заперечувати її вплив на розвиток особистості. Розуміння глибинних коренів тих чи інших легенд, їх символіки, етимології імен, які народ дав своїм божествам чи магічним істотам, дозволяє глибше проникнути в національну свідомість і навіть більше – зрозуміти принципи мислення людства в цілому, оскільки, попри очевидні відмінності менталітетів, усі ми наділені спільними моделями бачення світу. Дослідження міфонімів, які позначають божеств більш-менш одного порядку, у зіставному аспекті допомагає краще зрозуміти орієнтири власної міфології через контраст із іноземною.

У статті ми пропонуємо звернути увагу на знаковий для Латинської Америки образ Льюрони (La Llorona) та близькі до нього образи, що побутують в іспаномовних країнах та в Україні.

Зважаючи на комплексний характер проблеми, яку досліджуємо, слід виділити два її аспекти: культурологічний та лінгвістичний. У лінгвістичному сенсі уваги заслуговує стаття Г. Лукаш [8], присвячена особливостям семантичної структури міфологічних конотонімів. Не менш значимим є дослідження О. Іваненка [4], у якому проблема розглядається зовсім з іншої перспективи – з точки зору етимології назв міфологічних персонажів.

Серед публікацій культурологічного характеру вагоме значення для нашої розвідки мають праці М. Вахмeyer [13] та G. I. Verduzco Argüelles, S. M. Rodríguez Tapia [17]. У дослідженні ми також послуговувалися відносно давніми збірками легенд, вірувань, досліджень народної демонології. Проте, незважаючи на широкий спектр досліджень зі згаданої проблеми, вони не дозволяють окреслити зв'язок між мовою і культурою, у чому, власне, і полягає мета статті – дослідити етимологію міфонімів, які позначають жіночі водні божества, визначити символіку цих імен, їх роль у формуванні образу народу.

Згідно з однією із найбільш поширених легенд Мексики (а їх існує велика кількість не лише в Мексиці, а й в інших іспаномовних країнах) Льюрона – це жінка, що вбила своїх дітей. Вона була корінною жителькою Американського континенту, проте тривалий час жила у фактичному шлюбі з конкістадором благородного походження, для якого цей зв'язок не мав особливого значення. Коли він врешті вирішив офіційно одружитися з жінкою свого соціального рівня, то захотів забрати з собою і дітей, яких мав разом зі своєю індіанською коханкою. Проте та збожеволіла від горя і вбила своїх дітей (за різними версіями, утопила чи зарізала ножем). І віднині її привид блукає біля водойм і кричить «¡Au, mis hijos!» («Ой мої діти!»). Зустріч із Льюроною може пророкувати смерть чи божевілля. Слід зауважити, що сучасне населення Латинської Америки вірить в існування Льюрони і знаходяться очевидці, які запевняють, що зустрічалися із цим персонажем народного епосу. Попри твердження, що легенда існувала задовго до завоювання Американського континенту іспанцями, Льюрона, незважаючи на жорстокість її вчинку, вважається одним із символів протистояння корінного населення Америки конкістадорам. Зокрема, у цьому аспекті вона контрастується із Мариною, реальною особою, корінною індіанкою, коханкою Кортеса, яка багато зробила для підкорення континенту іспанцями. Задумом Кортеса було асимілювати місцеве населення шляхом змішаних шлюбів. Вчинок Льюрони зараз розглядається багатьма як акт непокори і прояв сили латиноамериканської жінки.

Етимологію міфонуіма *Льюрона* логічно виводити від дієслова *llorar* – «плакати», що має корені у латинському *plorare*, від якого також походять лексеми *deplorar* (скаржитися), *implorar* (благати) та ін. Глибшого розуміння походження згаданої лексеми досягнути не вдається, оскільки етимологи ставлять під сумнів будь-які існуючі припущення. Проте можемо стверджувати, що згадані лексичні одиниці подібно до іспанського *llover* (від лат. *plovere* – «дощити») наштовхують на розуміння їх походження як наслідку імітації людиною звуків природи у своєму мовленні. Якщо простежити етимологію українського аналога дієслова *llorar* – *плакати*, то, зокрема, зауважимо, що автори Етимологічного словника української мови схильні пов'язувати цю лексему з індоєвропейським коренем **plāk-* (**plāg-*), що означає «ударяти, бити», тобто значення плакати розвинулося із більш давнього «ударяти, бити себе в груди» [2, с. 424], що підтверджує і автор Етимологічного словника латинської мови, який зазначає, що внаслідок семантичного зміщення дієслово *plangere* набуло значення «вити, оплакувати» [19, с. 469]. З іншого боку, етимологію можна виводити від дієслова *pluivti*, пов'язаного з латинським *pluit* – «дощить», індоєвропейським **pleu-* – «текти», «литися», «пливти» [19, с. 446]. Тож існує висока ймовірність того, що міфонуіма *Льюрона* у фонетичному плані імітує звук води, одного із потужних символів цієї легенди.

У дослідженні *G. I. Verduzco Argüelles* та *S. M. Rodríguez Tapia* ідеться про те, що, попри величезну різноманітність легенд про Льюрону, символом, який неухильно з'являється у кожній з них, є вода, яка містить подвійний символізм – джерела життя і руйнування [17, с. 313–314], символізм, який загалом підтверджує у своєму словнику символів *J.-E. Cirlot* [14, с. 54–56]. Проте *J.-E. Cirlot* глибше інтерпретує символіку води, вбачаючи у ній ще й проміжний стан: між життям і смертю, позитивним і негативним, творенням і руйнуванням. Цей символізм з'єднуючого елемента впливає із древнього бачення води як проміжної ланки між вогнем і повітрям – ефірами – і твердістю землі. У словниковій статті, присвяченій символіці води, *J.-E. Cirlot* говорить ще й про те, що саме жіночі образи-символи прийнято пов'язувати з водою [14, с. 56].

Крім загальновідомої легенди про Льюрону, існує її набагато давніша версія, корені якої сягають вірувань ацтеків. Льюрону звали *Chocacihuatl*, і вона вважалася першою матір'ю, що померла при пологах [20, с. 74]. Ім'я *Chocacihuatl* у перекладі з мови науатль означає «жінка, що плаче» (*choka* – «плакати» і *cihuatl* – «жінка»). Напрошується аналогія з англійським *choke* – «задохатися, хапати повітря», що у свою чергу споріднене з англійським *cheek* (та іншими лексемами германських та інших індоєвропейських мов) і пов'язане із протоіндоєвропейським **geyew-*, **gyēw-* – «жувати». Наведена паралель – жодним чином не є

спробою встановити між неспорідненими мовами зв'язки, яких не існує, а скоріше чергова спроба підтвердити припущення щодо звукоімітаційного походження мов світу.

Близьким за суттю до образу мексиканської Льйорони є образ чилійської Пукульєн, ім'я якої, втім, сягає коренями мови місцевого населення – мапуче – синтетичної за своїм характером. Міфонім *Пукульєн* є сполученням іменника *кульєн* (*cullén*) – «сльоза» і флексії *пу* (*pu*), що вказує на множину іменника, при чому флексія *пу* у мові мапуче використовується винятково для творення множини іменників-істот [18, с. 72]. Зважаючи на відсутність ґрунтовних досліджень мови мапуче, ми не можемо говорити з певністю про етимологію імені, проте звернемо увагу на фонетичну близькість лексеми *cullen* з українським *куля* чи французьким *couler* – *котитися*, *литися* (від лат. *colare*). Ми не стверджуємо жодним чином, що можлива будь-яка близькість згаданих мов, які суттєво різняться за походженням і природою, просто звертаємо увагу на універсальні принципи найменування.

La Pucullén, на відміну від (Ль)йорони, не пов'язана з водоймами. Згадана міфоїстота вважається провідницею померлих до місця їх спочинку. Історія виникнення цього божества теж відмінна: Пукульєн – це жінка, у якої викрали її дитину. Так чи інакше, але символіка води залишається присутньою і в цьому образі. Сльози Пукульєн наштовхують на асоціації із річкою Стікс у давньогрецькій міфології, що корінням сягає давньоєгипетських поглядів на світ. Води Стіксу, безперечно, символізують смерть.

В окремих випадках жіночі міфологічні персонажі, не пов'язані прямим чином із водою, виявляються такими за більш детального розгляду. *Тулів'єха* або *Тулев'єха* – персонаж міфології Коста-Ріки та Панами – близький за суттю до Льйорони. Він описується як жінка з величезними грудьми, з яких тече молоко: вона втратила свою дитину і тепер не має кого годувати. Часто її описують як напівжінку-напівптаха, проте майже завжди з орлиними чи яструбиними кігтями замість ніг. (Явно простежується зв'язок зі Сфінксом чи Химерою, у яких вірили зовсім інші цивілізації).

Молоко, як і кров, сік чи дощ – та ж сама вода, яка дає життя. Проте більш детальне заглиблення в етимологію імені дозволяє осягнути природу цього персонажа. Оскільки *Тулев'єха* завжди змальовується в старому капелюсі із обвислими полями, найпростіше виводити назву від *tule* – «старий капелюх» і *vieja* – «старий», а точніше – «стара». Якщо другий компонент назви не викликає сумнівів – іспанського походження, з коренями у латині, то перший досить-таки багатозначний. *Туле* з мови ацтеків науатль означає рослину, з волокон якої плетуть килимки, стільці чи капелюхи. Проте, зважаючи на ареал поширення згаданої рослини (переважно Мексика, а не Панама чи Коста-Ріка), скоріше за все, ідеться про зовсім іншу рослину – понтедерію, назва якої іспанською звучить як *la espiga de agua* (водяний колосок), широке листя якої цілком може слугувати капелюхом. Зрозуміло, що росте понтедерія частково у воді невеликих стоячих водойм: боліт, ставків, калюж.

Інша героїня народного епосу Панами більш пов'язана з водоймами, проте етимологія її імені не дозволяє розкрити цього зв'язку. Мова йде про *Тепесу* (*La Tepesa*). За народною етимологією, своє ім'я вона здобула, коли утопила дитину, народжену поза шлюбом. Нібито Бог побачив гріх цієї жінки і сказав їй: «Ese pecado te pesa y te pesará por la eternidad». (Цей гріх тебе мучить і мучитиме вічно). На жаль, нам не вдалося відстежити глибшу етимологію цього імені. Проте якщо його дійсно виводити від дієслова *pesar* – «важити», «тяжіти», то виявляємо корені у латинському *pēnsāre* – «думати», яке розвинуло з часом цілий спектр значень.

Колумбійський історик *F. Vélez Correa* у дослідженні легенд [20] наводить іще цілий ряд персонажів-аналогій до Льйорони, зокрема, для Перу – *Ayautama* (явно виражений звукоімітаційний компонент), для Аргентини – *Ita-Guaimí*, для Парагваю – *Urutaí* або ж *Guemiscue*. (Насправді *Ita-Guaimí* важко пов'язати із Льйороною, оскільки згідно з *J. B. Ambrosetti Ita-Guaimí* – дівчина, яку Бог покарав за неповагу до батьків, перетворивши її на камінь на березі річки [12, с. 118]). Водночас дослідник говорить і про іншу міфоїстоту, дещо відмінну від Льйорони – *La Madre del Agua* («мати води»), краса якої здатна доводити до божевілля чи потьмарення розуму. Дослідник звертає увагу на те, що рибалки бояться цієї фантастичної

істоти, що шпигує за ними, для того щоб задушити. Логічно, що у цьому контексті напрошується асоціація з українськими русалками.

Слід зауважити, що Льюорона та її подібні божества Латинської Америки в аборигенів пов'язувалися насамперед із пологами, статевим життям – звідси зв'язок із природою та водними об'єктами як джерелом життя. Прибуття конкістадорів-християн надає цим міфоістотам караючих функцій і все більше прив'язує їх до міст.

Якщо говорити про українські водні божества, то найвідомішими є русалки. Згідно з народними повір'ями ці водяні німфи є душами загиблих дівчат. Попри значну подібність до жіночих водних персонажів міфології Латинської Америки (поява внаслідок незвичайного трагічного випадку, фатальність зустрічі для простого смертного, особливо для чоловіка, а надто блудливого), градус напруги в українській міфології набагато нижчий. По-перше, русалки не пов'язуються із плачами, по-друге, загибель від рук русалки носить часто еротичний відтінок. Назва *русалка* в українській та інших східнослов'янських мовах походить від *русалії* – весняний обряд у давніх слов'ян, перший день Петрового посту, жіноче свято у цей день [3, с. 146]. У свою чергу лексема *русалії* походить від латинського *rosa*, глибша етимологія якої приводить нас до назв різних кущів. Зв'язок русалій із назвою троянди виявляється у тому, що під час цих ритуалів, які були поширені у Західній Європі, жінки одягали вінки з троянд.

Цікавою з точки зору досліджень назв міфоістот нам видається стаття Г. Лукаш, де, зокрема, йдеться про відомі архетипи. Так, авторка, посилаючись на К. Г. Юнга, згадує такі архетипи, як «мати» (архетип вищої жіночої істоти, що втілює відчуття вічної й невмирущої стихії й виявляється в різних варіантах: Богородиці, богині, відьми тощо), «дитя» (символізує початок пробудження індивідуальної свідомості), «аніма й анімус» (несвідомий первень протилежної статі в людині), «тінь» (демонічний двійник), «мудрий старець» (архетип духу, значення, прихованого за хаосом життя, що виявляється в образах мудрого чарівника, шамана) тощо [8, с. 59]. Зрозуміло, що Льюорону та аналогічних міфоістот вірувань Латинської Америки доцільно асоціювати з архетипом «мати», проте у такому разі не зовсім зрозумілим є місце русалок української міфології. З одного боку, існує вірування, що «русалки то душі утоплених дівчат та нехрещених дітей» [10, с. 50] (архетип «дитя»), з іншого – було б більш раціональним пов'язувати їх з архетипом «мати», про що зазначає І. Нечуй-Левицький («Своїми прикметами русалки близькі до богині Хмари» [10, с. 50]). Г. Лукаш звертає увагу на те, що «Новий тлумачний словник української мови» подає назву «русалка» одним зі значень слова «берегиня» із позначкою «діалектне» [8, с. 59]. Тому як і Льюорону, Пукульєн, Тепесу та ін. русалок теж слід вважати архетипним образом матері. Спільними моментами згаданих міфоістот є походження (внаслідок трагічної події; і ті й інші репрезентують душу, що страждає), зв'язок із водоймами чи водою, належність до жіночої статі. Ключова відмінність полягає в тому, що страждання міфоістот Латинської Америки прямо пов'язано з материнством, чого не можна сказати про русалок, хоча в образі цих міфоістот присутній елемент материнства.

Поряд із русалками, проте на щабель вище, знаходиться божество Мокоша, покровителька жінок, під владою якої перебувають у тому числі й русалки. З переходом до християнства Мокоша трансформується у Параскеву П'ятницю. Загалом ця міфоістота не становить особливого інтересу в рамках даного дослідження, оскільки знаходиться на ранг вище від усіх згаданих міфологічних персонажів. Викликає інтерес сам міфонім *Мокоша*, який, можливо, слід пов'язувати з лексемою *мокрий* [11, с. 640], хоча більша ймовірність походження назви від **mokos* – «прядіння», що було б більш логічним [9, с. 169].

Етимологія міфоніма *Кікімора* була детально розглянута О. Іваненком [4], який пропонує «перекладати» назву як *болотяна мора*, звертаючи увагу на значення кожного компоненту. По-перше, компонент *мора* слід інтерпретувати як потойбічну, проте цілком матеріальну істоту, що мучить чи вбиває людей (мара). Крім того, дослідник пов'язує праслов'янське **mora* із семантикою «нерухомий», «ставати нерухомим» (*завмирати*). При цьому цілком можливою є генетична спорідненість з індоєвропейським **m̃r* «стояча вода» та «смерть». Автор також пропонує пов'язувати походження першої частини лексеми із індоєвропейськими **keuk-* /

**kouk-* – «гнути, кривити; зігнути» звідси – «зігнута = невелика на зріст людина», «горб» та зі слабо засвідченим (для **kuk-*) значенням «болото» [4, с. 254]. О. Іваненко вбачає у компоненті **kuk-* ще й звуконаслідувальну семантику, яка допомагає виразити «кривизну», оскільки цей вигук на фоні інших характеризується різким підвищенням тону.

Зауважимо, що Кікімора – міфоїстота, яка далеко не завжди пов'язується із водою, проте народна свідомість зберегла її саме як болотяного духа. Як і русалки, Кікімора вважається істотою, у яку перетворилися людина, що померла «не своєю смертю». Зображення Кікімори як доволі потворної істоти корелює з ареалом її існування, що є символом застою, занепаду, руйнування духу [14, с. 354]. (Порівняймо з місцями існування русалок).

І. Нечуй-Левицький до русалок долучає *нічок*, як він зазначає, «(німецькі *nachtmag*, великоруські кикимори) – то жіночі духи, живуть у хатах, пустують вночі по хаті і люблять прясти» [10, с. 51]. Власне, німецьке *Nachtmahr* – це і є кошмар, мара – злий нічний дух відомий практично всюди в Європі за винятком Півдня і Заходу (Іспанія, Португалія, Італія, Греція тощо). Назва *мара* звучить подібно більшістю європейських мов, і зводиться до протоіндоєвропейського кореня **mer-*, що означає «шкодити», «стирати», «ранити» [16, с. 936] чи, ймовірно, до індоєвропейського **moros*, що означає «смерть» [15, с. 32].

У «Нарисі української міфології» В. Гнатюк згадує також про існування люзон та мелюзин [1, с. 132]. Зокрема, мелюзини – це водяні істоти, запозичені із західноєвропейської міфології, сам В. Гнатюк класифікує їх як «морських людей». Етимологію їх імен доцільно виводити від латинського *lūx* – світло, що, утім, не заважає кожній нації пропонувати свою історію походження назв даних міфоїстот, пов'язуючи їх із конкретними родами чи вбачаючи у назві зв'язок із морем (напр., фр. *Merlusigne*). В українській народній свідомості мелюзини стали аналогом русалок, кількість їх зросла (у західноєвропейській міфології є лише одна Мелюзина), а причиною їх появи стала загибель дівчат до вінчання – за аналогією до русалок.

Дослідивши етимологію імен, які називають жіночих міфоїстот, пов'язаних із водоймами, можемо відзначити, що у багатьох випадках назва істоти демонструє зв'язок імені й образу, символіки, з якою це ім'я поєднується. При цьому простежується зв'язок між іменем, образом істоти та місцем її існування, оскільки різні типи водойм мають різну символіку. Зокрема, образи *Кікімори* і *Тулєв'єхи*, які і своїми іменами, і через народні вірування пов'язуються з болотистою місцевістю, втілюють цей зв'язок через зовнішній вигляд, який склався в народній уяві. Цього не можна сказати, наприклад, про Лійорону, Пукульєн чи русалок, які, без сумніву, вважаються жадливими істотами, проте не мають образу старості, не несуть відчуття застою.

Зіставлення міфологій віддалених культур, кожна з яких пережила у свій час перехід від язичництва до християнства, дозволяє також простежити, що міфообрази дохристиянських часів не зникають, а лише трансформуються, змінюючи імена. Зокрема, ацтекська *Chocacihuatl* стає *la Llorona*, праслов'янська *Мокоша* стає *Параскевою П'ятницею*. Водночас відбуваються зміни у «функціях» тієї чи іншої міфоїстоти.

Звертаючи увагу на структуру імен, помічаємо спільні корені та, ймовірно, звукоімітаційні моделі, які стали основою для творення слів.

Загалом зважаючи і на семантику імен і на загальний характер легенд, зауважуємо менший трагізм, втілений в образах водних божеств української міфології, порівняно з їх латиноамериканськими аналогами.

Паралельне дослідження міфонімів, що називають зіставних персонажів різних культур, дозволяє побачити спільні моменти розвитку мов та універсальність культурних архетипів. Ми вважаємо такі розвідки перспективним напрямком розвитку філології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк В. Нарис української міфології / В. Гнатюк. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – 264 с.
2. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / голов. ред. О. С. Мельничук. – Т. 4. – К.: Наук. думка, 2004. – 656 с.
3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / голов. ред. О. С. Мельничук. – Т. 5. – К.: Наук. думка, 2006. – 704 с.

4. Іваненко О. Слов'янські старожитності. Демонологія. IV (псл. *kukumora, *kykumora) / О. Іваненко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. – Вип. 56(1). – С. 250–256.
8. Лукаш Г. П. Міф і міфологічні конотоніми / Г. П. Лукаш // Λογος ὀνομαστικῆ. – 2006. – № 1. – С. 58–65.
9. Мифы народов мира: энцикл. в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – М.: Советская Энциклопедия, 1980. – Т. 2. – 721 с.
10. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – К.: Обереги, 1992. – 88 с.
11. Этимологический словарь русского языка: Russisches etymologisches Wörterbuch: в 4 т. / авт.-сост. М. Фасмер; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва. – Изд. 2-е, стер. – М.: Прогресс, 1986. – Т. 2. – 672 с.
12. Ambrosetti J. B. Supersticiones y leyendas / J. B. Ambrosetti. – Buenos Aires: La cultura argentina, 1917. – 246 p.
13. Вахмeyer М. El fantasma de la frontera. La Llorona como símbolo nacional en la literatura chicana y del Norte / М. Вахмeyer // México Interdisciplinario. Interdisciplinary Mexico. – 2015. – № 8. – P. 74–86.
14. Cirlot J.-E. Diccionario de símbolos / J.-E. Cirlot. – Barcelona: Editorial Labor, 1992. – 476 p.
15. Pócs É. Between the living and the dead : a perspective on witches and seers in the early modern age / É. Pócs. – Budapest: Central European University Press, 1999. – 186 p.
16. Klein E. A Comprehensive etymological dictionary of the English language: in 2 volumes / E. Klein. – Amsterdam – London – New York: Elsevier publishing company, 1966. – Vol. 1. – 1176 p.
17. Rodríguez Tapia S. M. «La Llorona»: análisis literario-simbólico / S. M. Rodríguez Tapia, G. I. Verduzco Argüelles // Ensayos sobre ciencia ficción y literatura fantástica. – Madrid: Asociación Cultural Xatafi y Universidad Carlos III de Madrid, 2009. – P. 306–318.
18. Smeets I. A Grammar of Mapuche / I. Smeets. – Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2008. – 607 p.
19. Vaan M. Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages / M. de Vaan. – Leiden – Boston: Brill, 2008. – 825 p.
20. Vélez Correa F. Mitos, espantos y leyendas de Caldas / F. Vélez Correa. – Caldas: Impr. Departamental de Caldas, 1997. – 338 p.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2017 р.

Я. РУДНИЦЬКИЙ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ОНІМІВ У КАНАДІ

У статті висвітлено основні положення ономастичних досліджень Я. Рудницького в контексті вивчення ним особливостей побутування та перспектив збереження українських власних назв у чужомовному середовищі. Розглянуто зміни імен та прізвищ українського походження в Канаді під впливом англійської мови.

Ключові слова: топоніми, антропоніми, транслітерація українських онімів, гібридизація антропонімів, соціономастичні зміни.

Леся Гапон, Стефанія Лісняк. Я. РУДНИЦЬКИЙ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ УКРАИНСКИХ ОНИМОВ В КАНАДЕ

В статье освещены основные гипотезы ономастических исследований Я. Рудницкого в контексте изучения им особенностей функционирования украинских собственных имен в иноязычной среде. Рассмотрены изменения имен и фамилий украинского происхождения в Канаде под влиянием английского языка.

Ключевые слова: топонимы, антропонимы, транслитерация украинских онимов, гибридизация антропонимов, социономастические изменения.

Lesia Hapon, Stefania Lisnyak. J. RUDNYCKYJ ABOUT FEATURES OF THE FUNCTIONING OF UKRAINIAN ONIMS IN CANADA

The article outlines the main provisions of J. Rudnycky's onomastic studies in the context of studying the features of their existence and the prospects of preserving Ukrainian proper names in a foreign-language environment. Changes in names and surnames of Ukrainian descent in Canada under the influence of English are considered.

Keywords: toponyms, anthroponyms, transliteration of Ukrainian onymies, hybridization of anthroponyms, socioonomastic changes.

Ярослава Рудницького справедливо вважають одним із найвидатніших ономастів української діаспори. Науковим дослідженням українських топонімів учений почав займатися ще в студентські роки, коли його наставником у цій галузі був професор В. Ташицький, а потім працював разом із такими видатними ономастами свого часу, як М. Фасмер і Дж. Геруліс (у Берліні в 1938–1940 роках), Е. Шварц (у Празі в 1940–1943 роках).

В ономастичних працях науковець розглядає як теоретичні проблеми, що стосуються взаємозв'язку власних і загальних назв, походження, функціонування онімів, розвитку семантичних процесів у цій сфері і методології ономастичних досліджень, так і питання прикладного характеру. Я. Рудницький – один із основоположників української регіональної топоніміки. Саме він в історії української ономастики репрезентував напрям, зорієнтований на лінгвістичний аналіз джерельного матеріалу, і зреалізував його в дослідженні топонімії Бойківщини.

Предметом вивчення відомого мовознавця діаспори були також міжмовні зв'язки у сфері ономастики, зокрема особливості функціонування українських онімів у чужомовному середовищі та передача їх іншою мовою. Ці питання автор розглядає у працях: «Міжмовні контакти в галузі топонімії» (1938); «Канадійські місцеві назви українського походження» (1949, 1951, 1957), «Місцева назва «Петлюра» в Манітобі» (1949), «Передвісник українства в Канаді: Про топонім Хортиця в провінції Манітоба» (1951), «Classification of Canadian Geographical Names» («Класифікація канадських географічних назв» (1952)); «Ukrainian Place Names of Canadian Geography» («Українські місцеві назви Канади» (1956)), «Slavonic Toponymic

Neologisms in Canada» («Слов'янські топоніми-неологізми Канади» (1956)), «Manitoba: Mosaic of Place Names» («Мозаїка місцевих назв Манітоби» (1970)), «Slavic Geographical Names in Manitoba» («Слов'янські географічні назви Манітоби» (1973)) та ін. [5, с. 287].

Особливої уваги заслуговує дослідження автора «Канадійські місцеві назви українського походження» (1951), у якому «в історичному, етнічному, морально-естетичному, мовознавчому аспектах» проаналізовано 180 найбільш характерних українських топонімів, що отримали нове місце побутування на канадській землі [4, с. 11].

Здобуткам мовознавця в галузі ономастики присвятив свою увагу С. Голутяк-Галлік, однак праці Я. Рудницького про побутування українських онімів у чужомовному середовищі не були предметом лінгвістичного дослідження, тому мета нашої статті – схарактеризувати визначені автором особливості функціонування українських антропонімів і топонімів у Канаді.

1952 року на IV Міжнародному ономастичному конгресі в Осло Я. Рудницький у доповіді «Classification of Canadian Geographical Names» («Класифікація канадських географічних назв») уперше запропонував лінгвістичну та ономастичну класифікації топонімів Канади [297, с. 5]. Відповідні матеріали викладено також у передмові до праці «Канадійські місцеві назви українського походження» [4, с. 5–11].

Лінгвістична класифікація канадських топонімів відбиває походження географічних назв, у зв'язку з чим автор виокремлює: корінні індіанські топоніми (*Toronto*^{*}, *Winnipeg*, *Saskatoon*); топоніми романського (португальського (*Fundi*), іспанського (*Quadra*, *Toledo*), французького (*Montreal*, *Portage la Prair*) та ін.), германського (англо-саксонського (*Cambridge*, *Westminster*), німецького (*Luter*, *Heidelberg*), ісландського (*Reykjavic*), голландського (*Bergen*, *Copenhagen*) та ін.), кельтського (ірландського (*Belfast*, *Mayo*), шотландського (*Argull*, *Scotland Farm*)), слов'янського (українського (*Ukraine*, *Halych*), російського (*Volga*), польського (*Wisla*) і т. д.) походження; топоніми, що походять від слів з інших мов: латинської (*Regina*), грецької (*Alpha*, *Delta*), єврейської (*Jesus*, *Baracca*) і т. д.; штучні ономастичні неологізми (*Transcona*, *Ukalta*) [9, с. 8–9].

Ономастична класифікація Я. Рудницького пов'язана зі способом творення цих канадських назв. На переконання вченого, у країнах Нового Світу механізм надання назв місцевостям завжди був однаковим: або назва з'явилась як автохтон, або була перенесена, або утворилась як ономастичний неологізм [8, с. 5]. Зважаючи на це, мовознавець виділяє такі групи:

- 1) автохтони (аборигенні назви Америки): *Winnipeg*, *Niagara*, *Abitibi*;
- 2) запозичені місцеві назви (найчастіше – з Європи):
 - а) переміщені топоніми: *London*, *Paris*, *Stockholm*, *New Kiev*, *Warsaw*;
 - б) перенесені назви антропонімного походження: *Vancouver*, *St. Boniface*, *Olga*, *Kulich*;
- 3) канадські новотвори: *Portage la Prair*, *Transcona* [9, с. 9].

У статті «Toponymic Neologisms in Canada» («Слов'янські топоніми-неологізми Канади» (1956)) знаний філолог діаспори виокремив такі види цих найменувань: 1) описові топоніми (*Woodnorth*, *Man.*); 2) скорочені назви: а) аббревіації (*Sadlow*, *Man.*; *Sadlow*<*Sadlowski*); б) складені аббревіації (*Nacmine*, *Alta*; *Nacmine*<*North American Colliers Mine*); 3) етимологічні деформації офіційних назв (*Krilyk*, *Man.*; *Krilyk*<*Cloar Lake*) [10, с. 12].

Канадські топоніми українського походження почали з'являтися внаслідок масової імміграції українців на ці терени. Як зазначають дослідники, основний топонімікон Канади був уже створений англійцями та французами на базі індіанських й ескімоських найменувань, українські назви могли отримати лише невеликі населені пункти, переважно в західних провінціях, оскільки вони заселялися пізніше [3, с. 79].

Авторська класифікація канадських топонімів українського походження, як і класифікація канадських топонімів загалом, базувалася на способах їхнього топотворення, унаслідок чого Я. Рудницький виокремив такі види цих онімів: 1) перенесені з України топоніми; 2) топоніми, утворені від українських антропонімів; 3) топоніми, утворені в Канаді від апелювативних українських іменників або прикметників [11, с. 2–8].

*Приклади з праць Я. Рудницького подано мовою оригіналу і виділено курсивом.

Перенесеними топонімами вчений вважає назви населених пунктів України, якими іммігранти назвали новостворені поселення в Канаді, наприклад: *Antonivka, Sask.; Borshchiv, Sask.; Brody, Alta; Odesa, Sask.; Poltava, Ont.; Rawa Ruska, Man.; Sniatyn, Alta; Ternopil, Sask.; Ukraina, Man.* [319, с. 2]. Деколи такі назви доповнювали означенням «новий»: *New Kyiv, Alta; Novy Sokal, Alta.* Деякі канадські поселення отримали назви річок України: *Dnieper, Sask.; Prut, Zbruch, Man.* [11, с. 4].

До топонімів, утворених від українських антропонімів – імен або прізвищ видатних діячів України чи канадських першопоселенців-українців, Я. Рудницький зараховує, наприклад, такі: *Bohdan, Man.; Vasyliv, Sask.; Whitkow, Sask.; Gonta (Honta), Man.; Taras, Sask.; Sirko, Man.* [10, с. 4].

Серед топонімів, утворених у Канаді від апелятивних українських іменників або прикметників, Я. Рудницький виокремлює кілька підгруп:

а) назви, що передавали яку-небудь зовнішню прикмету місцевості: *Hory, Sask.; Dibrova, Man.; Dolyny, Man.; Ozerna, Man.; Zelena, Man.* [11, с. 2];

б) назви, що трактуються як певний символ або заклик: *Vilna, Alta; Dilo, Alta; Zoria, Man.; Slawna, Alta; Slawna, Man.* [11, с. 4];

в) назви, утворені з поєднання двох скорочених частин власних імен: *Krydor, Sask.* – з початку прізвища одного з перших поселенців Петра Крисака (*Krysak*) і закінчення імені іншого – Теодора Луцика (*Teodor*); *Ukalta, Alta* – від поєднання початку назви *Ukraine* і скорочення *Alta* від *Alberta* [7, с. 90];

г) назви, утворені зі словосполучень: *Myrnam, Alta* від українського «мир нам» у значенні побажання [11, с. 2–8].

Наявність таких українських топонімів у Канаді підтверджує їхній безпосередній зв'язок із реаліями, що відображають історію та самотність культури українського етносу.

Приймаючи загалом таку класифікацію, сучасні мовознавці вбачають у ній деякі неточності щодо окремих онімів. Наприклад, у дослідника О. Кавецького викликає заперечення те, що Я. Рудницький відносить німецьку назву Львова *Lemberg* до українських, *Orlov, Tolstoy, Vostok* – до російських, *Kleczkowski* – до польських, *Leeshore, Galician Lake* – до англійських назв, покликаючись на те, що ці назви дали канадським поселенням українці [3, с. 79].

Я. Рудницького непокоїла наукова транслітерація українських онімів, тож він разом із видатним географом В. Кубійовичем опрацьовував правила відтворення українських назв латинськими літерами: *Kyiv, Lviv, Sich, Halyczyna, Hoverla, Dnister, Dnipro Shevchenko, Kolomyia* [2, с. 152].

Як свідчать сучасні дослідники, топоніми з давньою традицією вживання в англійській мові пристосувалися до її фонетичних і граматичних типів (*Kyiv, the Dnieper, Ukraine*), а інші в англійських контекстах транслітеруються з наближенням до оригінального звучання (*Lviv, Kharkiv, Cherkasy, Prekarpathia* тощо) [3, с. 79].

Найбільшою та найуживанішою групою української лексики в мовленні канадських українців залишаються антропоніми [3, с. 78]. Я. Рудницький плідно працював у сфері вироблення єдиних і науково виправданих вимог транслітерації українських імен і прізвищ, укладав картотеки українських прізвищ. В Оттавському державному архіві знаходяться 10000 карток із козацькими прізвищами з 1649 року і 30000 карток із прізвищами канадських українців, зібраних науковцем [1, с. 15].

Однією з найнебезпечніших загроз для втрати національної ідентичності мовознавець уважав англізацію українських імен і прізвищ у Канаді та США, тому вже з 1949 року розпочав дослідження змін у структурі антропонімів у Північній Америці. Матеріали щодо таких змін учений репрезентує в працях: «Structural Changes in American and Canadian Surnames» («Структурні зміни в американських і канадських прізвищах» (1956)) і «Slavic Given Names in Canada and the U.S.A.» («Слов'янські імена в Канаді та США» (1957)), «Canadianization of Slavic Names as a Linguistic Problem» («Англізація слов'янських імен в Канаді як лінгвістична проблема» (1957)), «Onomastic Bilingualism» («Ономастичний білінгвізм» (1957)), «Anthroponymic Changes in Canada and the USA» («Зміни антропонімів Канади та США» (1974)), «Socio-onomastic Status of Women» («Соціо-ономастичний статус жінки» (1987)) [5].

Дослідивши закономірності змін імен та прізвищ українського походження в англомовному середовищі Канади та США, учений демонструє, яким чином так звані «іммігрантські» мови адаптували свою систему антропонімів до ономастичних форм (зразків) офіційної мови (американської або канадської англійської), зауважуючи при цьому, що прізвища українців виявляють більшу стійкість перед асиміляцією, ніж імена.

До типових змін у системі антропонімів Північної Америки, за словами Я. Рудницького, належать: повна асиміляція, часткова асиміляція та гібридизація [6, с. 34–39].

Одним із видів повної асиміляції особових назв, на думку автора, є їхній буквальный або приблизний переклад, наприклад: *Ukrainian: Slava* – змінене: *Gloria*, *Ukrainian: Lyubov* – змінене: *Love*, *Ukrainian: Nadia* – змінене: *Hope*, *Ukrainian: Vera* – змінене: *Faith* [6, с. 34]. Зауважмо, що більшість прикладів узято Я. Рудницьким із «*Manitoba Gazette*» (1927–1954 pp.).

Якщо ім'я не може бути перекладене без ретельного вивчення його етимології чи матиме неприємне звучання після перекладу, відбувається інший вид повної асиміляції, яку Я. Рудницький називає факультативною (або випадковою) заміною імен, наприклад: *Slavic: Wyrostak* – змінене: *Young*, *Slavic: Michaluk* – змінене: *Williams*, *Slavic: Tkaczyk* – змінене: *Weaver*, *Slavic: Wowchuk* – змінене: *Teal* [6, с. 36].

Фольк-етимологічна заміна викликана адаптацією всіх антропонімних рис слова з іммігрантської мови до найбільш схожого за звучанням англомовного слова, наприклад: *Ukrainian: Chlibeckyj* – змінене: *Chillyback*, *Ukrainian: Szczur* – змінене: *Stewart*, *Ukrainian: Szmal* – змінене: *Smart*, *Ukrainian: Antonyshyn* – змінене: *Intonation*, *Ukrainian: Smilyj* – змінене: *Smiley* [6, с. 37].

Часткова асиміляція українських імен і прізвищ, за Я. Рудницьким, відбувається за рахунок скорочення певних частин морфемного складу онімів, унаслідок чого ці власні назви уподібнюються до односкладових англійських імен типу *Brown, King, Bob, Mike*.

Скорочення зазнають антропоніми, що містять у своєму складі три і більше складів, односкладові та двоскладові імена при цьому залишаються без змін. Залежно від того, яка з частин (початок, середина чи кінцівка) усикається, Я. Рудницький виокремлює такі види частково освоєних назв:

1) зі скороченням кінця слова (*final shortening*), наприклад: *Slavic: Yakimishchak* – скорочене: *Yak*, *Slavic: Wolokhatuk* – скорочене: *Wall*, *Slavic: Klosowski* – скорочене: *Klos*, *Slavic: Sadlowski* – скорочене: *Sadlow*, *Slavic: Zaparowych* – скорочене: *Zapar*, *Slavic: Zaporozhan* – скорочене: *Zap*, *Slavic: Ostapchuk* – скорочене: *Ost*, *Slavic: Molodozhanin* – скорочене: *Mol*, *Slavic: Starchevskij* – скорочене: *Star*, *Slavic: Danylo* – скорочене: *Dan*;

2) зі скороченням середини слова (*medial shortening*), наприклад: *Ukrainian: Derenchuk* – скорочене: *Derchuk*, *Ukrainian: Reshitnyk* – скорочене: *Reshnyk*, *Ukrainian: Smerechanski* – скорочене: *Smerchanski*;

3) зі скороченням початку слова (*initial shortening*): *Ukrainian: Smeretshanski* – скорочене: *Shanski*, *Ukrainian: Kachorovsky* – скорочене: *Key*;

4) із поєднанням різних видів скорочень, наприклад: *Polish: Zaslowski* – скорочене: *Slav*; *Ukrainian: Zaparovich* – скорочене: *Parr* [6, с. 37–38].

Гібридизація, з погляду міжмовних контактів, – це інтеграція в межах слова елементів обох мов і утворення неологізму одразу в двох мовах. Практично всі імена, які не можуть бути віднесені до перелічених вище видів (категорій), на думку Я. Рудницького, доцільно вважати ономастичними гібридами, як-от: *Polish: Cybulski* – гібридизоване: *Cybold*; *Ukrainian: Wasylyshun* – гібридизоване: *Wasley*; *Russian: Moroz* – гібридизоване: *Morroze* [6, с. 38–39].

1987 року на XVI Міжнародному ономастичному конгресі в Лавалі вчений виступив із доповіддю «*Socio-Onomastik Status of Women*» («Соціо-ономастичний статус жінок»). На основі аналізу антропонімів Канади і США дослідник виокремив три типи соціо-ономастичних змін жіночих імен і прізвищ після шлюбу. На думку дослідника, це:

1) соціо-ономастична повна асиміляція, що відбувається, коли жінка переймає після шлюбу (овдовіння, розлучення) повні ім'я та прізвище свого чоловіка, наприклад: *Miss Mary Miller* після шлюбу з *John Peter Smith* стає *Mrs. John Peter Smith*; *Miss Marusia Kopychanski*, вийшовши заміж за *John Klumkiw*, перетворюється на *Mrs. John Klumkiw* [8, с. 14–15];

2) соціо-ономастична часткова асиміляція, що відбувається, коли жінка зберігає своє ім'я після шлюбу (овдовіння, розлучення) та бере лише чоловікове прізвище, наприклад: *Miss Mary Miller* після шлюбу з *John Peter Smith* стає *Mrs. Mary Smith* [8, с. 15–16];

3) соціо-ономастична гібридизація, що відбувається, коли жінка після шлюбу (овдовіння, розлучення) залишає дівоче ім'я та дівоче прізвище, додавши до них прізвище чоловіка, часто через дефіс, наприклад: *Miss Mary Miller* після шлюбу з *John Peter Smith* стає *Mrs. Mary Miller-Smith* чи *Mrs. Mary Miller-Smith*; *Tania Nosko* стає *Tania Nosko-Oboroniv* тощо [8, с. 16–17].

Автор протестує проти дефемінізації та спотворення слов'янських імен під соціальним тиском англо-саксонської та французької іменних систем (коли українка *Miss Mary Solodka* стає *Mrs. Mary Dykuj* (замість *Dyka*) після шлюбу з *Mr. Dykuj*), полька *lady Helena Kozibrodzka* стає *Mrs. Helena Dobrowolski* (замість *Dobrowolska*), вийшовши заміж за *Mr. Dobrowolski* [8, с. 18–19].

Із метою уникнення таких прикрих мовних недоречностей Я. Рудницький рекомендує зробити загальноприйнятими такі вимоги:

1. Заміжні жінки повинні мати змогу переймати лише прізвище чоловіка.

2. Заміжні жінки повинні мати право зберігати своє ім'я, а не змінювати його на ім'я свого чоловіка.

3. Жіночі прізвища, що належать до мовної системи, у якій граматично розрізняють жіночий і чоловічий рід, повинні вживатися з відповідними роду суфіксами та закінченнями [8, с. 20].

Отже, онімна лексика була для Я. Рудницького також джерелом для вивчення складних процесів мовних контактів, оскільки мовознавець вивчав особливості побутування українських власних назв у чужомовному середовищі, насамперед у Канаді. Зібрані матеріали дали йому змогу зробити загальні висновки щодо адаптації української онімної системи до ономастичних форм канадської англійської мови. З одного боку, автор говорить про збереження українських найменувань у назвах місцевостей, а з іншого, називає такі види ономастичних змін під впливом чужої мови, як повна і часткова асиміляція онімів та гібридизація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власенко-Бойцун А. Етимологічні скарби (матеріяли) в архіві Канади / А Власенко-Бойцун // *Rudnuckiana*. – 1985. – № 1. – С. 12–18.
2. Дзира Я. Пошануймо свою славу. Ярослав-Богдан Рудницький – учений, патріот / Я. Дзира // *Пам'ятки України. Історія й культура*. – 1999. – № 1. – С. 14–157.
3. Кавецький О. Я. Українські фонетичні риси у вживанні іменників-власних назв у мові канадських українців / О. Я. Кавецький // *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. – № 2. – 2008. – С. 77–82.
4. Рудницький Я. Канадійські місцеві назви українського походження / Я. Рудницький. – Вінніпег, 1957. – 14 с. (Серія: Назвознавство / УВАН; ч. 2).
5. Holutiak-Hallik S. P. J. B. Rudnyckyj and the Growth of Ukrainian Onomastics. *Onomastic biography 1935–1995* / Stephen P. Holutiak-Hallik. – Ottawa, 1995. – 32 p.
6. Rudnyckyj J. B. *Anthroponymic Changes in Canada and the USA* / J. B. Rudnyckyj // *Dictionary of Ukrainian surnames in Canada* / comp. F. Bogdan. – Winnipeg, 1974. – P. 33–40. (Series: *Onomastica / UVAN*; n. 47).
7. Rudnyckyj J. B. *Slavic Toponymic Neologisms in Canada* / J. B. Rudnyckyj // *Canadian Slavonic Papers*. – Toronto, 1956. – Vol. 1. – P. 89–92.
8. Rudnyckyj J. B. *Socio-Onomastik Status of Women* / J. B. Rudnyckyj // *Rudnuckiana: J. B. Rudnyckyj's Contribution to Onomastics*. – N. 7. – 1991. – P. 12–20.
9. Rudnyckyj J. B. *Classification of Canadian Place Names* / J. B. Rudnyckyj // *Studies in Onomastics: in 2 Vol.* – Winnipeg, 1958. – Vol. 2: *Toponymy*. – P. 3–11. (Series: *Onomastica / UVAN*; n. 15).
10. Rudnyckyj J. B. *Toponymic Neologisms in Canada* / J. B. Rudnyckyj // *Studies in Onomastics: in 2 Vol.* – Winnipeg, 1958. – Vol. 2: *Toponymy*. – P. 17–21. (Series: *Onomastica / UVAN*; n. 15).
11. Rudnyckyj J. B. *Ukrainian Place Names of Canadian Geography* / J. B. Rudnyckyj // *The Canadian Ukrainian*. – Winnipeg, 1956. – P. 2–8.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2017 р.

МОРФОЛОГІЧНИЙ СЛОВОТВІР ВЛАСНИХ НАЗВ СПОРТИВНИХ КОМАНД

У статті схарактеризовано особливості морфологічного способу творення власних назв спортивних команд. Встановлено, що морфологічна деривація у цій групі онімів менш продуктивна, ніж семантична. Основними морфологічними різновидами є словоскладання, а також аббревіація, усичення та суфіксація.

Ключові слова: власна назва спортивної команди, командонім, словотвір, морфологічний спосіб словотворення, словоскладання, аббревіація, усичення, суфіксація.

Наталья Григорук. МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ СЛОВООБРАЗОВАНИЕ НАЗВАНИЙ СПОРТИВНЫХ КОМАНД

В статье охарактеризованы особенности морфологического способа образования названий спортивных команд. Установлено, что морфологическая деривация в этой группе онимов менее продуктивна, чем семантическая. Основными морфологическими разновидностями являются словосложение, а также аббревиация, усечение и суффиксация.

Ключевые слова: название спортивной команды, командоним, словообразование, морфологический способ словообразования, словосложение, аббревиация, усечение, суффиксация.

Natalia Grygoruk. MORPHOLOGICAL DERIVATION PROPER NAMES OF SPORTS TEAMS

In the article the features of the morphological creating method of sport teams' proper names has been determined. It has been established that morphological derivation in this onym group is less productive than semantic one. The main morphological variations are compounding and abbreviation, syncopation and suffixation.

Keywords: sports team's proper name, komandonym, word formation, morphological method of word formation, compounding, abbreviation, syncopation, suffixation.

Власні назви спортивних команд, або командоніми (вперше термін для позначення таких пропріативів запропонував М. М. Торчинський [6, с. 271]), кваліфікуються як один із різновидів ергонімів. Залежно від того, у змаганнях з якого виду спорту беруть участь команди, розрізняються баскетбол-, волейбол-, гандбол-, футбол- і хокейкомандоніми, а також низка інших, менш поширених, типів [3, с. 146–147].

Незважаючи на посилену увагу населення до таких номінацій, досить тривалу історію їх становлення, активне творення командонімів у наш час, різноплановість структури, словотвору і семантико-мотиваційної палітри, достатньо великий масив вказаних онімів і диференціацію їхніх особливостей, до сьогодні комплексний аналіз таких пропріальних одиниць в українській ономастиці не виконувався. Лише в окремих наукових працях частково розглядалися такі питання [1; 2; 4; 5].

Відсутність подібних студій у вітчизняному мовознавстві і можливість шляхом характеристики власних назв спортивних команд з'ясувати окремі аспекти сучасного назвотворення і зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Мета дослідження – схарактеризувати особливості морфологічного словотвору власних назв спортивних команд.

Об'єкт дослідження – 22843 командоніми, зафіксовані протягом кінця ХІХ – початку ХХІ ст.

За хронологічними атрибутами розрізняються тринадцять періодів (кожен триває в основному 10 років), починаючи із першого (2011–2017 рр.) і завершуючи тринадцятим (ХІХ ст.). Можна також говорити про три етапи становлення і розвитку системи власних назв

спортивних команд: 1) дорадянський (одинадцятий-тринадцятий періоди, кінець XIX – 1920 р.); 2) радянський (четвертий-десятий періоди, 1921–1990 рр.); 3) український (перший-третій періоди, 1991–2017 рр.).

Незважаючи на досить велику кількість аналізованих пропріальних одиниць, їхній словотвірний спектр не можна вважати розмаїтим. У цілому переважає лексико-семантичне словотворення (19 552; 85,59 %: «Світанок» (Тернова), «Фотон» (П'ятихатки)), причому з часом домінування таких командонімів не втрачається (наприклад, у першому періоді їх зафіксовано 11 539 («Бар», «Сокіл» (Гайсин)), що становить 85,96 % від загальної кількості назв, що функціонують у цей час; у четвертому – 863 (96 %: «Вимпел» (Піски), «Колос» (Нікополь)), у сьомому – 442 (91,51 %: «Авангард» (Ужгород), «Хімік» (Горлівка)); у десятому – 176 (83,41 %: «Запоріжжя», «Штурм» (Харків)).

Морфологічний спосіб словотворення (3291; 14,41 %: «ДО» (Львів) ← «дім офіцерів», «Хімволокно-Тривестон» (Черкаси)) менш продуктивний протягом всіх хронологічних зрізів. І якщо наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. кількість морфологічних дериватів достатньо помітна завдяки активності словоскладання (наприклад, у першому періоді реєструється 1885 таких назв (14,04 %: «Старлайф-Чернівці» (Чернівці), («Тернопіль-ТНЕУ»); у другому – 751 (17,95 %: «ЛегкПром-КНУТД» (Київ), «Олімпія-1» (Вінниця)), у третьому – 372; 19,99 %: «Арго-НАУ» (Київ), «Локомотив-2-СКІФ» (Харків)), то надалі продуктивність способу різко зменшується (четвертий період – 36; 4 %: «ЗАБ» (Запоріжжя) ← «Запоріжжялюмінійбуд», «Юність-Геліос» (Луганськ); п'ятий – 24; 4,42 %: «Компаньйон-Нафтогаз» (Київ), «ЧГБ» (Одеса) ← «Чорноморгідробуд»), а потім – повільно зростати (шостий період – 35 номінацій; 7,1 %: «АМК» (Харків) ← «автомотоклуб», «СКА» (Київ) ← «спортивний клуб армії»; восьмий – 41; 12,89 %: «Довбуш-1» (Коломия), «ОБО» (Київ) ← «окружний будинок офіцерів»; десятий – 35; 16,59 %: «Ревера-2» (Івано-Франківськ), «РКС» (Львів) ← «Робітничий клуб спортовий»; одинадцятий – 12; 19,05 %: «ГКС» (Львів) ← «Гімнастичний клуб спортовий») (Львів), «ДФК» (Чернівці) ← «Дойчен Фусбаль клуб»).

Морфологічним способом утворено більше назв гандбольних (177; 31,33 %: «Карпати-УжНУ» (Ужгород), «Мотор-ЗНТУ-ЗАБ» (Запоріжжя)) та волейбольних (357; 27,98 %: «Бахмут-Спартак», «Локо-Ветеран» (Харків)) команд, а менше – найменувань колективів, які беруть участь у змаганнях з хокею (124; 20,46 %: «Арсенал-Полісся» (Житомир), «СДЮШОР-Ворони» (Суми)), баскетболу (377; 19 %: «Барс-2» (Харків), «Лучеськ-Університет» (Луцьк)) і футболу (2090; 11,33 %: «Чорноморочка» (Одеса), «Ніка-Педуніверситет» (Полтава)).

Найбільш продуктивним серед морфологічних різновидів є словоскладання (2642; 11,57 %: «Зоря-Машпроект» (Миколаїв), «Політехнік-ХОВУФКС» (Харків)). У складі юкстапозит найчастіше трапляються найменування виробничо-комерційних об'єктів («Козачка-Залк» (Запоріжжя), «ЦСКА-Укртатнафта» (Київ)), навчальних закладів («КДПУ-Кривбасбаскет» (Кривий Ріг), «Кремій-КДУ» (Кременчук)) і команд («Орлан-МАУП» (Сімферополь), «Ферро-ЗНТУ» (Запоріжжя)), ойконіми («Полтава-Баскет», «Рятівник-Черкаси») і хороніми («Будівельник-Динамо-Буковина» (Чернівці), «Політехніка-Галичина» (Львів)). До складу таких онімних конструкцій входить також значна кількість числівників («Будівельник-2» (Київ), «Миколаїв-2»). Відповідно, мотивація командонімів є переважно асоціативною (назви команд ототожнюються з номінаціями заводів і фабрик, навчальних закладів, добровільних спортивних товариств, інших команд) або локативною (на місце знаходження спортивних колективів вказують власні географічні назви). Зважаючи на те, що такі пропріальні одиниці складаються із двох або більше компонентів, досить часто фіксуються різновиди комбінованої мотивації.

Значно менше трапляється абревіатур (268; 1,17 %: «ВолКом» (Волиця) ← «волицька команда», «ЛП» (Хмельницький) ← «любителі пива»). Абревіація фіксується протягом усього часу існування спортивних команд (наприклад, у другому періоді – 20 назв; 0,48 %: «ЗТР» (Запоріжжя) ← «Запорізький трансформатор», «ЛегкПром» (Київ) ← «легка промисловість»; шостому – 24; 4,87 %: «СКА» (Львів), «СКІФ» (Київ); десятому – 26; 12,32 %: «БЧА» (Київ) ← «Будинок Червоної армії», «ВКС» (Дубно) ← «Військовий клуб спортовий»; тринадцятому – 2 (22,22 %: «БАК» ← «Берегівський атлетичний клуб», «ОАБК» ← «Одеський атлетичний

британський клуб»). Як командоніми функціонують переважно скорочені форми найменувань виробничо-комерційних об'єктів і навчальних закладів, чим забезпечується асоціативно-виробнича та асоціативно-навчальна мотивація. Протягом останніх років як аббревіатури реєструються похідні від номінацій населених пунктів («ВБ» (Велика Бушинка), «ЛК» (Локачі)) з локативною мотивацією, а також квалітативно-сутнісні конструкції, на зразок «ВК» (Одеса), тобто «ватерпольний клуб».

Інші різновиди морфологічного словотвору є малопродуктивними. Це, зокрема, такі дериваційні типи, як:

– усічення (138; 0,6 %: «Бори» (Бориничі), «Рясне» (Підрясне)), характерне для кінця ХХ – початку ХХІ ст. і поширене насамперед серед відтопонімних командонімів, що забезпечує локативну мотивацію;

– суфіксація (110; 0,48 %: «Вікнини» (Вікно), «Стрілець» (Стрілки)), причому такі номінації фіксувалися в Західній Україні ще до приєднання її до СРСР (перший період – 61 онім; 0,45 %; п'ятий – 7; 1,29 %; дев'ятий – 4; 1,47 %: «Злочовія» (Золочів), «Станіславовія» (Івано-Франківськ)), а продуктивність таких переважно локативних номінацій з часом, як бачимо, лише зростає;

– конверсія (79; 0,35 %: «Незалежні» (Київ), «Синьо-жовті» (Одеська область)), трапляється протягом тривалого часу (у першому періоді зареєстровано 45 командонімів; 0,34 %; четвертому – 1; 0,11 %; дев'ятому – 2; 0,74 %; дванадцятому – 2; 3,17 %: «Бялі» (Львів), «Чарні» (Львів)). Субстантивуються в основному прикметники, а командоніми мають квалітативну мотивацію;

– флективний тип (31; 0,14 % «Берестова» (Берестове), «Степовий» (Степове)); безперечно, така деривація простежується насамперед внаслідок зміни категорії роду твірних лексем;

– основоскладання (16; 0,07 %: «Деревообробка» (Одеса), «Лісовоград» (Лісове)); композити серед командонімів в цілому фіксуються частіше, однак такими уже є твірні слова, тому у таких випадках ми кваліфікуємо похідні командоніми як результат власне семантизації («Медобори» (Зелене));

– конфіксація (5; 0,02 %: «Міжлимання» (Біляївський район), «Надбужжя» (Тростянець));

– префіксація (2; 0,01 %: «Всеволож» (Сиволож), «Неямайка» (Здолбунів)).

Зауважимо, що новітні командні найменування, утворені за допомогою вказаних вище малопродуктивних різновидів морфологічного способу, в основному походять від ойконімів («Камінне» (Кам'яне), «Плеша» (Підплеша)).

Як висновок стосовно дериваційної характеристики командонімів, зазначимо, що морфологічний спосіб словотворення менш продуктивний, ніж семантичний, і представлений в українському командоніміконі насамперед словоскладанням («Кафа-Голеадор» (Феодосія)), аббревіацією («УкрАгроКом» (Головківка)), усіченням («Кремін» (Кременчук)) і суфіксацією («Полісяночка» (Житомир)).

В іноземному командоніміконі теж переважають похідні, утворені шляхом власне семантизації («Лугано» (Швейцарія), «Маккабі» (Ізраїль)); морфологічні дериваційні різновиди представлені епізодично: наприклад, складання («Анкараспор» (Туреччина), «БДУ-БАТЕ» (Білорусь)) та аббревіація («ТТУ» (Естонія), «ЦСКА» (Болгарія)).

На часі – характеристика семантичних різновидів власних назв спортивних колективів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Більчук Л. М. Власні назви волейбольних команд: структурно-дериваційні та мотиваційно-функціональні особливості / Л. М. Більчук // Мовна компетенція як основа для професійного та соціального успіху в Європі: збірник наукових праць. – Хмельницький; Кельце, 2015. – С. 30–35.

2. Більчук Л. М. Власні назви волейбольних команд: структурно-дериваційні та мотиваційно-функціональні особливості / Л. М. Більчук // Поділля. Філологічні студії: збірник наукових праць. – Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 2016. – Випуск восьмий. – С. 12–16.

3. Григорук Н. В. Власні назви спортивних команд як об'єкт вивчення ономастики / Н. В. Григорук // *Studia Slawistyczne. Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa*. – Е. 3. – Lublin, 2016. – С. 143–156.

4. Процик І. Р. С. Т. «Україна», У.С.К. «Тризуб», У.С.К. «Сокіл», або які назви мали українські футбольні команди Галичини в першій половині ХХ століття / І. Р. Процик // *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. – Випуск 43. – Х., 2016. – С. 122–129.

5. Струганець Ю. Б. Функціонування тематичної групи лексики «назви гравців футбольних команд» в українському спортивному дискурсі / Ю. Б. Струганець // *Всеукраїнська научно-практическа Інтернет-конференція «Роль українознавства в вихованні національного свідомості та гідності нової генерації українців»*. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.confcontact.com/2013.../2_

6. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2017 р.

ЛІСОРОЗРОБНА ЛЕКСИКА У СЛОВНИКУ «ГУЦУЛЬСЬКА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ»

У статті розглянуто гуцульську діалектну лісорозробну лексику, лексикографічно опрацьовану в словнику «Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові». Встановлено, що зазначений словник досить повно охоплює діалектизми лісорозробної тематики, що свідчить про освоєння цієї діалектної лексики українською художньою мовою. Аналізовані лексичні діалектизми виконують важливі текстоорієнтовані функції у художньому творі.

Ключові слова: гуцульський діалект, діалектизм, лісорозробна лексика, функції діалектизму, художня мова.

Василий Грещук, Валентина Грещук. ЛЕКСИКА ЛЕСОРАЗРАБОТКИ В СЛОВАРЕ «ГУЦУЛЬСКАЯ ДИАЛЕКТНАЯ ЛЕКСИКА В УКРАИНСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕЧИ»

В статье рассмотрена гуцульская диалектная лексика лесоразработки, лексикографически разработанная в словаре «Гуцульская диалектная лексика в украинской художественной речи». Установлено, что указанный словарь достаточно полно охватывает диалектизмы лесорубной тематики, что свидетельствует об осваивании этой диалектной лексики украинской художественной речью. Анализируемые лексические диалектизмы выполняют важные текстоориентированные функции в художественном произведении.

Ключевые слова: гуцульский диалект, диалектизм, лексика лесоразработки, функции диалектизма, художественная речь.

Vasyl Greszchuk, Valentyna Greszchuk. LOGGING VOCABULARY IN THE DICTIONARY «GUTSUL DIALECTAL VOCABULARY IN THE UKRAINIAN BELLETRISTIC LANGUAGE»

The article deals with gutsul dialectal logging vocabulary, lexicographically processed in the dictionary «Gutsul Dialectal Vocabulary in the Ukrainian Belletristic Language». It is determined that referred dictionary sufficiently covers dialecticisms of logging subject. This indicates the mastering of this dialectal vocabulary by the Ukrainian belletristic language. The analyzed lexical dialecticisms perform important text-oriented functions in belletristic work.

Keywords: gutsul dialect, dialecticism, logging vocabulary, functions of dialecticisms, belletristic language.

Важливою ділянкою господарської діяльності гуцулів здавна була лісорозробка, яка спричинила формування в гуцульському діалекті пласта лісорозробної лексики. Ця лексика в трохи ширшому ареалі, що, крім Гуцульщини, включає ще й гірські райони Буковини, Бойківщини та Закарпаття, стала предметом мовознавчих студій. Лісорубській лексиці горян присвячена стаття В. Чоповського [2]. Лісосплавна лексика українських говорів Карпат ґрунтовно досліджена І. Сабадошем [1]. Відповідь на питання про те, якою мірою гуцульська лісорозробна лексика освоєна мовою української художньої літератури, дає словник «Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові», укладання якого завершено в Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника. Зазначений словник покликаний лексикографічно опрацювати усю гуцульську діалектну лексику, яку вжито в українській художній мові.

Як засвідчує згаданий словник, гуцульська лісорозробна лексика досить повно репрезентована в ньому. Багатьма текстами засвідчено використання гуцульського лексичного діалектизму *бутин* на позначення самої лісорозробки, лісових робіт: *Гірськими засколобинами біліють ще сніги, але вже запорошені, вже не такі студені, вже від погляду сонця гинуть, вже не будуть морозити дітей у колісці, маржину в колішині, рубачів бутинами, газдів у дорозі,*

птаху на смереці, кленів у воді (Марко Черемшина. Ласка); *Бо не Марусяк-опришок то грав – то грали з ним усі, що творили пісню гуцульську, що ліпили хатки на стрімких убоках, тяжко працювали у бутинах, весілля співали, тужили по умерлім* (Г. Хоткевич. Камінна душа); *Нарізає подібних кусків м'яса до оленини, що забрав Тенета, поклав у бесаги, зодягнувся так, наче б ішов у бутин, взяв до калитки грошей, пішов до скрині, де тримав дукачі* (Р. Яримович. Юра Михасевий); *Жінка моя вломила ногу, а я лиш уночі з лісу, із бутина прийшов* (М. Матіос. Нація); *Тільки в суботи й неділі відбувалися проби хору, бо ж більшість хлопців працювала весь тиждень у бутині, а в суботу ввечорі приходили вони додому* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем); *Пішов Дмитро на бутин, а в полудень привезли його мертвого* (В. Сичевський. Вернись, Ружено); – *Коли б з нас кожний став до того, що вміє: чи до бутина, чи до плавачки, чи до чого; а є й такі, що муть давати усьому лад!* – промовив певний себе молодий старшина Андрій (А. Крушельницький. Рубають ліс); *Жили [лісні] ніраз сами полонинами із худобов та лісами на стрілецтві, та в бутинах* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік); *Він брався до бутинів, доставляв цугарів, купував сам дерево і сплавляв вниз, вербував рубачів в бутин до Румунії, на Буковину, торгував скотом і досі зумів придбати вже дві невеликі полонини <...>* (М. Козоріс. Чорногора говорить); – *Ого, що мене нашанувавси Николайко. Він зимі бутинами, а літом у лупліці. Прийде лиш хіба на урочисті светки д'хаті* (Д. Харов'юк. Палагна); *Хлопці на бутин ходили, сплавляли плоти* (С. Скляренко. Карпати); *Юра заробляв у бутинах, то ходячи з дарабами до Кут, – стара поралася коло хати, і все йшло добре* (І. Франко. Як Юра Шикманюк брів Черемош); *У них вже в роді так було, що знали всяку майстерку. Ходив з косою, а так і в бутини* (О. Дучимінська. Трембітали трембіти); *Взимку йде в бутин, хоче щось заробити, щоб і одягнутися ліпше, й узутися* (Я. Стецюк. Крутий плай); *Зима – це бутин. Мали дві пари волів і разом з ними не вилазили з бутину* (У. Самчук. Гори говорять); *Приїхав аж з Румунії низький чорнявий панок. Він завербував нашого односельчанина Драбугу рубати ліс чи, як тоді казали, «в бутин»* (М. Яновський. Між лісорубами); *Лісові роботи кінчалися, починалися полонинські. Робітники залишали бутин і вертали до стужених жінок, спрагнені їх пестоців* (Р. Єндик. Чорногорські шуми); *Ти чисто, як дві сльози, на нього подібний, він тішився тобою, як великим даром: чи з бутина, чи з дороги далекої, чи з полонини високої повертаючись, він біг до тебе, брав на руки, підкидав до стелі, ти заливався сміхом, тобі подобалось злітати під різьблений сволок із дедьових рук* (Р. Федорів. Жбан вина); *Леся бачила лісорубів з сокирами, пилками, гелюгами, сапінами, коли вони йшли на роботу, бо в бутин треба таки іти або конем їхати, а з гір можна вертатися на плоти – дарабі* (С. Пушик. Карпатське літо); *Себастьян затримався у бутині трохи довше, бо мусив щось послухати про Березів – він там ніколи не бував, хоч знав багато березунів* (Т. Прохасько. Непрості); *На бутині, на вершечку / Молотили хлопці гречку, / Та ні гречки, ні полови, / А в дівчини чорні брови...* (Ю. Боршош-Кум'ятський. Зустріч весни); // образн. *Палагна поглядала на чоловіка – і в згоді вони разом згинали коліна, благаючи бога, щоб припустив до вечері ті душі, що їх ніхто не знає, що пропадом пропадають, бутинами побиті, дорогами покалічені, водами потоплені* (М. Коцюбинський. Тіні забутих предків). Цей діалектизм вживається й на позначення лісової ділянки, яка призначена на зруб; лісосіки: *Мав він і землі угрів сімдесят, рільної, уздовж Теремлі, і добрий шмат лісу. Брав у оренду бутин* (В. Сичевський. Чаклунка Синього Виру); – *Але рубати бутин – ой, чи не закороткі руки!* (А. Крушельницький. Рубають ліс); *Бутинами називають тут ліси, які будуть вирубані, як отой, що за рікою, а тепер тільки зруб зеленіє малинником* (С. Пушик. Карпатське літо).

Про повноту освоєння художньою мовою гуцульської діалектної лісорозробної лексики свідчить і низка похідних діалектних утворень від діалектизму *бутин*. Це передусім гуцулізми *бутинар*, *бутинець*, *бутинєнин* «той, хто працює у бутині, на лісорозробці»: *Погасле вогнище. Коло нього передрахла бутинарі. Як не старалися розкласти ватру з-під мокрого ріща і трісок, не хотів бухнути веселий вогонь* (Р. Єндик. Чорногорські шуми); *Довге смерече падаєт на верьху одна коло другої, ек спечі діти, а коло них із сокирами, ек рідники з ножами, лупєт кору обгорені бутинарі* (О. Манчук. Заробок); *Пристав до гурту “вічний бутинар” Данило Репей, здоровий, як дзвін, старий парубок, сплетений з самих м'язів* (М. Яновський. Гірське серце);

Ватаг послав туди Кочерганюка, щоб відкрити гребельні заставки озер, загачених бутинярами Держковського для сплаву дерева (Б. Загорулько. Чорногора); – Адить, паночку, чемні та добрі, бутинці зійшлися в село та оками п'ють Божий трунок (А. Крушельницький. Рубають ліс); – Ци було би, ци не, а гроші би вже мав у руках. Та й ліз би вже не каглов, бо в коморі певно двері є надвір – Шо ж, я виджу, тебе кортит до тих грошей. Ой, не пробуй... Мене то вже ані раз не кортіло. А йк майш охоту, то йдім. Я би й сегоне знайшов тоту дереу, хіба би єї заломили та, може, глинами засипали бутинене (Г. Хоткевич. Довбуш). Це також демінутив бутинок: – Кажу: буде фабрика з бутинком (А. Крушельницький. Рубають ліс). У художній мові засвідчено й прикметники бутинний, бутинцький: Вона лякалась, як смерті, того дня, коли він візьме в руки не чепіги мирні, не сокиру бутинну, а косу поранну, а страшну бартку, якою має косити чуже лихо (Р. Федорів. Жбан вина); Коукают великі бутинці сокири, играют кланцесті довгі пили, стогнут стружені груди, мигають прудко бужені колибенів ватров жиливі руки, бо під боком Різдо Христове (О. Манчук. Заробок).

Словник фіксує й іншу гуцульську діалектну назву бутина – *васир*: у коломийці *Васирами, бутинами, в васирі зимую, / По рокови, по півтора за любку ни чую* (П. Шекерик-Доників. Дідо Іванчик).

Із назв осіб, пов'язаних із лісорозробкою, крім уже згаданого *бутинар*, у словнику лексикографічно опрацьовано ще такі лексичні діалектизми:

ВАРТАШ ліс. Сторож, вартовий у зрубі при спуску деревини. *Під'їхав цугар Іван корчугами. Виредилисмо корчуги єк си належит. Наладували на корчуги гору клеців, набили бігунів на ланцюгах. Закликали варташі. Іван повіз цуг, а совет лиш дивитси* (Р. Яримович. Розповідь цугаря).

КЕРОН ліс. Керівник лісозаготівельних робіт. *Кола, упереджений і ладний вбачати в кожному, хто носить польський мундир, недобророзумного шляхтича, наче наразився на ці лагідні сині очі і трохи був спантеличений, а жовнір ніби чекав, чого вимагатиме цей понурий, із значним обличчям гуцул – керон чи начальник якийсь місцевий* (О. Кундзіч. Верховинець); – *Аби ти, сину, трьох речей не робив: По-перше – аби ти в корчмі не ночував. По-друге – аби ти мав розум в голові і не заводився з любасками. По-третє – аби ти не пхався в бутину у керони* (М. Козоріс. Чорногора говорить); *Домашню господарку лишав на жінку і челядь, а сам брався за більші «мужицьку» працю. Був кероном від цугів та заробляв незле* (Р. Яримович. Розповідь цугаря).

СЕКМАНІЧ ліс. Той, хто керує роботою лісорубів. *Вже секманіч мав своїм важким словом закінчити робочу днину, коли нараз у середній партії зрубу почувлися якісь дивні крики, не то плач, не то стогони, а вслід за тим почувлося на цілому зрубі тривожне: «Габов!»* (А. Крушельницький. Рубають ліс).

ЦУГАР, ЦУГАР ліс. Візник, який взимку в горах возив на санях зрубане дерево. *Через днів два-три з'явилися цугарі з малими корчугами, з насипленими на шнури, або на ланцюги чуфлінками, що вдарили один в одного і дзвеніли, як дрібні дзвіночки* (М. Козоріс. Чорногора говорить); *Під'їхав цугар Іван корчугами* (Р. Розповідь цугаря).

Із назв знарядь праці на лісорозробці художня мова освоїла гуцульський діалектизм *дорньїнка* на позначення різновиду сокири з довгим топорищем для стинання великих дерев (їх гуцули привозили з румунського містечка Дорна-Ватра): *Десь біжить уже хтось, підіймаються дрімлючі у холодочку постаті, скорше цюкає запізнена сокира, і бог зна, звідки виповзають над Черемош постаті керманічів. Зі шварами, з кілем і вічною нерозлучницею «дорньїнков»* (Г. Хоткевич. Дарабов). Поширеним у мові художньої літератури є діалектизм *барда* «широка сокира з коротким топорищем», правда більшість контекстів репрезентує його як компонент не стільки лісорозробної, скільки теслярської лексики: *Навперед хати сидів на ослоні згорблений майстер, поковтував бардою і збивав деревище. Що зарубав яснов бардов – як в серденько втяв!* (Марко Черемшина. «Грушка»); – *Йой! Голова твоя пуста. Коби хоч барду мав у руках, а то голіруч на кулі полетів. Отак би і ув'яв навік...* (М. Стельмах. Над Черемошем); *Надмухаю сього Юру добре, а як Мошко застогне під ударами його барди, розбуджу пана судію і пхну його до шинкової кімнати...* (І. Франко. Як Юра Шикманюк брів

Черемош); *Пістолетник з ясенівським Гринем Кручуком, Дмитром Ковальчуком і Гринем Кривнюком подався вниз у село за бардами, трацькими пилами та іншими теслярськими обладунками* (Б. Загорулько. Черногора); *Але вухо уперто ловило і побільшало до найбільших розмірів усякий звук, що мусив жити у лісі, і їм часом здавалось, що вони чують чийсь хід потайний, чуже гування барди, хекання втомлених грудей* (М. Коцюбинський. Тіні забутих предків).

Іншим гуцульським лексичним діалектизмом зазначеної тематичної групи, опрацьованим словником, є *сапіна* (*цапіна*) «важіль, держак із загнутим металевим кінцем, для пересування або підтягування колод»: *Під вікном плесо Черемошу, над ним купи смерекових колод, і ще мала будка, де лісоруби й керманічі ховали свій реманент: сокири, сапіни, пили* (С. Пушик. Карпатське літо); *А місяць, розглядаючись по долині, побачив, як темні якісь тіні снуються поміж дерева, накликаються, гунають сапінами, сокирами...* (А. Крушельницький. Рубають ліс); *Сінешні двері розчинилися, і на порозі з'явився Данило Ковач з цапиною в руках, відточений гак якої блищав, як спис* (С. Скляренко. Карпати); *Але ж вони знають плуг і сокиру, рискаль і цапину* (Р. Федорів. Жбан вина); *Зайшов збоку, підважував ковбок цапиною і сяк і так, але дерево – ні з місця* (М. Яновський. Штрихар); *Другий бив по воді цапинов, підіймаючи дощ бризків, просвітлених сонцем* (Г. Хоткевич. Дарабов); *Вони зупинялися, скидаючи з себе цупкі шкіряні наплічники або писані бесаги, обережно прилаштовуючи хто сокиру, хто пилу, хто цапину* (М. Яновський. Гірське серце); *Уласій має цапину й сокиру в руках* (М. Матіос. Нація); *Петро підложив цапину у вершик, а Михайло у гузарі* (Р. Яримович. Розповідь цугаря); // у порівн. *Пили горівку, а після горівки «гарак» ікийс, ци біда го виділа, ек воно си називає: у дерленці ек дваціть сапін дерет* (Г. Хоткевич. Камінна душа).

Мовою української художньої літератури і відповідно Словником засвідчено й гуцульські діалектні вигуки, якими послуговуються лісоруби, зокрема *габов* «уживається як наказ лісорубам припинити спуск зрубаних дерев; стій»: *Тут і там влітався у загальний гомін ще й інший голос: «Габов...»;* *клего* (*клейгов*) «уживається, щоб попередити про спуск дерева згори; увага, стережися»: *Ще далеко не доходячи до того місця, де пилили дерево, почув глухі оклики: «Клего!..» «Клего!..»* (А. Крушельницький. Рубають ліс); – *Клейгов!* – *перехоплюються їхні голоси через ущелину* (М. Стельмах. Над Черемошем); *«Клейго-о-ов!»* – *кричав звідти і пускав смеречину* (Г. Хоткевич. Д'горі!); *Клей гов!* (С. Пушик. Карпатське літо); *Їх по три будет рубати одного бодєка, тай мут кричєти: «Клей гов! Варді на долині», – так ек ми тепер кричімо, тай сокотимоси, ек рубаємо у лісі икус первовічьну барусу* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік); *варді* (*вардйй*) «остерігальний оклик лісорубів при спусканні згори та падінні зрізаних дерев»: *Стоголовос шумів ліс, важко зітхали, падаючи, дерева, то тут, то там чулося «вардйй», і, як стріли, виписуючи жовті дуги в свіжому повітрі, з схилів до річки ризами летіли колоди* (С. Скляренко. Карпати); *Їх по три будет рубати одного бодєка, тай мут кричєти: «Клей гов! Варді на долині», – так ек ми тепер кричімо, тай сокотимоси, ек рубаємо у лісі икус первовічьну барусу* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік).

Зрубану й обчищену від гілля деревину складували, упорядковували, обліковували. Низка гуцульських лексичних діалектизмів лісорозробної тематики пов'язана саме зі складуванням й обліком заготовленої деревини. Вони теж вживаються у мові української літератури й потрапили до реєстру словника. Діалектизм *мигла* (*мигла*) позначає складені одна на другу в купу колоди дерева для їх транспортування; купу чого-небудь: *І не міг надивуватися, чого то так радіють ті, що то в бутині робили, як дерево складають у мигли, як десятки ковбків чи платів, наложених одні на одних, пишаються золотистою громадою* (А. Крушельницький. Рубають ліс); *Погасли ватри в колибах. Не грали більше ризи на зорях. Затихло на раташах. Цугарі з корчугами від'їхали в село. В'язальники та керманічі покинули готувати плоти та талби. Мов гори стерчали мигли деревини вздовж берегів рік Шибенки та Черемошу. Тріщали під напором води клявзи озер* (Р. Яримович. Джуфко); – *Адіт, кабатів не злічив би. – А коней, а возів тільки! – Адіт, рушниці шторцом у миглах. – Ей, брє...* (Марко Черемшина. Парасочка). Засвідчено й похідне від нього дієслово *миглувати* «штабелювати деревину в мигли»: *Тепер спускають ризами, миглюють. За два тижні закінчать усе* (А. Крушельницький. Рубають ліс).

Лексичний гуцулізм *латер* номінує штабель метрових дерев обсягом 4 м³: *Ще мають вершки чистити, та й чисті складати у шухи, та й усе гниле дерево підпилити у латри, а потім ще й зруб вичистити у стропи, щоби злісний зайшов з побережниками і робітниками та й лише сіянку засіяв* (А. Крушельницький. Рубають ліс); *Воно, пак, сьогодні вже за тебе латри в лісі рубає* (Ю. Федькович. Три як рідні брати). Удвічі менша міра складених у штабель дров (обсягом 2 м³) в гуцульських говірках має назву *шух*, що теж засвідчена словником: *Бо це не те, що шухи рубати на стрімких узбіччях чи дертися на верх крізь непроглядний чигор. Дорога бита, як сувій полотна, розмотується перед тобою, тільки махай ногами* (О. Кундзіч. Верховинець); *Ще мають вершки чистити, та й чисті складати у шухи, та й усе гниле дерево підпилити у латри, а потім ще й зруб вичистити у стропи, щоби злісний зайшов з побережниками і робітниками та й лише сіянку засіяв* (А. Крушельницький. Рубають ліс); *Гайгай – пішов у ліс ладити шухи та й не вернувся тазда молоденький...* (О. Дучимінська. Мати).

У словнику опрацьовані й гуцульські діалектні назви, пов'язані з транспортуванням зрубанної деревини. Багатьма контекстами засвідчено вживання лексичного гуцулізму *ризи* «дерев'яний жолоб, по якому лісоруби спускають згори вниз зрубані дерева»: *А щоб обкорилася вона сама, то пускають згори такими жолобами, що називаються ризами* (С. Пушик. Карпатське літо); *Стоєв на ризах и сінав ногу, шо залізла у шпару мижки ковбки* (О. Манчук. Заробок); *А був казали, один такий, що на ковбок у ризах сів верхи і злетів униз на таким бігу, що дерево в порох розлітається, коли вдариться об що* (Г. Хоткевич. Гуцул); *Завтра мають дійти до одної міри – урвати порівну; післязавтра одні будуть пилити гаджуги на п'яти партіях, одні стануть робити ризи, одні знов будуть спускати вроблені бирні до ризів і відтак гонити їх звором потоку аж до ріки* (А. Крушельницький. Рубають ліс); *Цугарі увихаються, але для тих ковбків, що лежать на узбіччі, треба буде робити ризи, щоб зігнати їх вниз* (М. Козоріс. Чорногора говорить); *І люди валили чудові дерева, які вершинами своїми дивилися в сотні літ назад, обчухрували їх, руками волокли стовбури, спускали ризами до потоку* (С. Склярєнко. Карпати); *Вчора спускали з гори дрєв'яним жолобом (ризами) дерево* (М. Яновський. Гірське серце). Подано в словнику й похідне від цього діалектизму дієслово *ризувати* «спускати зрубані дерева по дерев'яному жолобу згори вниз»: *Вчора спускали з гори дрєв'яним жолобом (ризами) дерево. Ризували уважно, остерігаючись* (М. Яновський. Гірське серце); – *Єкби ви, шмарькавки, так, єк ми, хлопці, ші з малих міхи з муков на плечах д'горі тратали, зимами ризували смеречі потоками, грузили ночами шпали на машини, а в суботу й неділю тоже не мали віддиху, бо тра' два дні й дві ночі підряд не спати, грати вісіле, то я би хотів це видіти* (Л.-П. Стринадюк. У нас, гуцулів).

Для перевезення заготовленої деревини з лісу гуцули взимку використовували спеціальні короткі, але міцні, сани. Їх назва *корчуги* (варіанти *корчюога*, *корчюгии*) опрацьована словником: *КОРЧУГА, КОРЧЬОГА, КОРЧЮГА* *перев. у мн., ліс.* Короткі але міцні сани для перевезення деревини з лісу. *Оба з Петром вибрались із парєю коней у верхи і стягали корчугами ковбки* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем); *Цуг (по-німецьки – поїзд) складався зі саней званих корчугами, наладованих деревом (до 15 кубометрів) і бігунів, цебто клеців, прикріплених ланцюгами до корчугів* (Р. Яримович. Розповідь цугаря); *І тоді коли на верхах ватаги ліквідують своє полонинське газдівство, внизу в селі газди лагодять корчуги, кують чуфлінки в коваля, справляють ланцюги, сталять сокири, бо ось-ось сніг вкряє верховину й треба буде їхати в бутин цугарити* (М. Козоріс. Чорногора говорить); *Їсти зварит, коло городів ходит, траву укосит, корчюгу полагодит и шлею на коня змиєт* (О. Манчук. Челідина); *Довгими вечерами у Пилипівку вуйна з бабов прели кужелі, а дідо з вуйком робили корчюги, сани, віники до току <...>* (П. Шекерик-Доників. Дідо Іванчік).

Часто до навантажених деревиною корчуг прив'язували ланцюгами колоди, і в такий спосіб вивозили зрубану й обчищену від гілля деревину з лісу до ріки. Такий різновид транспортування деревини гуцули називали *цуг*. Цей лексичний гуцулізм теж освоєно українською художньою мовою: *Цуг (по-німецьки – поїзд) складався зі саней званих корчугами, наладованих деревом (до 15 кубометрів) і бігунів, цебто клеців, прикріплених ланцюгами до*

корчугів. Такий цуг нагадував поїзд (Р. Яримович. Гуцульськими пляями); Цуги ни возили, за дараби так само ни знали (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік).

Словник подає й гуцульські діалектні назви підприємств, де переробляють заготовлену деревину. Це *тартак* «лісопильня; пилорама»: *З давніх часів вирубане дерево сплавлено ріками: Білим і Чорним Черемошами до тартаків для переробки. До рік спроваджувано дерево ризами, або звожено саньми-цугами* (Р. Яримович. Розповідь цугаря); *Вже поруйновано гамованки-загати, де збирали воду для сплаву, стихія реве, несе в темряву ночі дахи, уламки мостів, ведмедів з їх збезумілим ревом, зірвані тартаки... Все, що ніколи не призначалося для плавби, зараз коловоротилося на бистринах потоків* (О. Гончар. Циклон); *Десь перед самою війною поставив тартак і вже гнав на Тису не просто дараби, а дошки, паркет, бруси і мав з того великий прибуток* (В. Сичевський. Чаклунка Синього Виру); *Етнограф обідав у товаристві начальника вокзалу, латинського священника, директора тартака і санаторійного лікаря. Раптом почав потіти* (Т. Прохасько. Непрості); – *Що було б з цієї смереки? – Дошки. – Йди на тартак різати дошки* (С. Пушик. Перо Золотого Птаха). Це також *трачка* «лісопильня, пилорама»: *А Тимофієві й поготів се не в голові. Нащо йому дороги, коли нема що возити та й «тягла» нема! Свою пилу винесе він і стежкою, як іде до схід сонця на трачку різати ковбки* (Марко Черемшина. Більмо); *Досить скоро Іван заглибився в ліс і почув голоси, звуки, що озивалися все виразніше. <...>. Не помилився: на прогаліні у закипілому рослинністю жолобку стояла трачка* (М. Яновський. Гірське серце). Менш поширений гуцульський лексичний діалектизм на позначення лісопильні *фірас*: *Тріщали під напором води клявзи озер. Озера: Шибене, Лостун, Балтаул готові були дати подостатком води на підтримання повени Черемошу на сплав цінних колод до далеких фірасів* (Р. Яримович. Гуцульськими пляями).

Зазначеними лексичними діалектизмами не вичерпується гуцульська лісорозробна лексика. Тут ми не зупинялися на широкому пласті лісосплавної лексики, яка безпосередньо пов'язана з транспортуванням деревини в гірських умовах для її подальшої переробки і яка стане предметом аналізу нашої окремої статті. Проте і наведеного достатньо, щоб зробити висновок: українська художня мова досить повно освоїла гуцульську діалектну лісорозробну лексику. Для більшості аналізованих діалектизмів характерна моносемія, хоча трапляються й полісемічні лексичні одиниці. Для окремих слів властива фонетична варіантність. Серед гуцульської діалектної лісорозробної лексики трапляються й синонімічні назви. Абсолютна більшість опрацьованих у словнику діалектизмів у художніх текстах функціонує у своєму прямому номінативному значенні, випадки їх образного використання поодинокі.

Як позанормативні щодо української літературної мови розглянуті гуцульські лексичні діалектизми у художніх текстах виконують низку текстоорієнтованих функцій, зокрема номінативно-пізнавальну, експресивну, функцію забезпечення художньої переконливості та етнографічної достовірності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сабадош І. Лісосплавна лексика українських говорів Карпат / Іван Сабадош // Український діалектологічний збірник: Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової / Упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка. – К.: Довіра, 1997. – С. 343–398.

2. Чоповський В. З експедиційних досліджень. Лісорубська лексика українців Карпат / Василь Чоповський // Народна творчість та етнографія. – 2010. – № 6. – С. 94–98.

Стаття надійшла до редакції 5.05.2017 р.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРИВАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ОЙКОНІМІВ ВІННИЧЧИНИ (НАЗВИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ НА -ИЦЯ (-ОВИЦЯ))

У статті висвітлено особливості деривації ойконімів Східного Поділля (сучасна Вінницька область) на -иця (-овиця). Зокрема, проаналізовано словотвірну структуру назв населених пунктів названої моделі, які фіксуються у писемних джерелах IV–XX ст., а також простежено продуктивність їх творення. Окрім того, з'ясовано семантику твірних основ аналізованих ойконімів Вінниччини.

Ключові слова: апеллятив, особова назва, ойконім, деривація, суфікс, словотвірна структура, твірна основа.

Любовь Дикая. ОСОБЕННОСТИ ДЕРИВАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ ОЙКОНИМОВ ВИННИЧИНЫ (НАЗВАНИЯ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ НА -ИЦЯ (-ОВИЦЯ))

В статье освещены особенности деривации ойконимов Восточного Подолья (современная Винницкая область) на -иця (-овиця). В частности, проанализирована словообразовательная структура названий населенных пунктов названной модели, которые фиксируются в письменных источниках IV–XX вв., а также прослежена производительность их создания. Кроме того, установлена семантика образующих основ рассматриваемых ойконимов Винницкой области.

Ключевые слова: апеллятив, личное название, ойконим, деривация, суффикс, словообразовательная структура, образующая основа.

Lyubov Dyka. PECULIARITIES OF THE DERIVATIVE STRUCTURE OF OIKONIMS OF VINNYTSIA REGION (THE NAMES OF SETTLEMENTS ENDED ON -YTSIA (-OVYTSIA)).

The article deals with the peculiarities of the derivation of the oikonims of Eastern Podillia (modern Vinnytsia region) on -ytsia (-ovytsia). In particular, the word-building structure of names of settlements of the described models, which are recorded in the written sources of the IV–XX centuries, was analyzed, as well as the productivity of their forming was traced. In addition, the semantics of the forming foundations of the analyzed oikonims of Vinnytsia region was clarified.

Keywords: appellative, personal name, oikonim, derivation, suffix, word-formation structure, forming foundation.

Ойконіміяна система Східного Поділля характеризується багатством словотвірних моделей різних за походженням і продуктивністю, що репрезентують різні періоди історії цього краю та становлять цінний і вагомий матеріал для комплексного дослідження топонімії названого регіону. Усі виявлені нами в писемних джерелах ойконіми, що існували на території Вінниччини протягом IV–XX ст., крім лексико-семантичного, потребують ще й структурно-словотвірного аналізу.

Зазначимо, що при групуванні зібраного нами матеріалу за основу беремо класифікаційну схему назв поселень, запропоновану Д. Бучком, і поділяємо ойконімію Вінниччини на дві основні групи: назви поселень доойконімного рівня деривації (первинні) та назви поселень ойконімного рівня деривації (вторинні). До первинних ойконімів учений відносить назви поселень, структурне оформлення яких відбулося до того, як вони стали ойконімами; вторинними ойконімами є назви поселень, що виникли на базі відповідних твірних основ за допомогою спеціальних ойконімотвірних формантів [1, с. 11].

Керуючись згаданою класифікацією українських ойконімів Д. Бучка, до назв поселень доойконімного рівня деривації відносимо ойконіми на *-ичі, -івці, -инці, -ани (-яни), -у/-і*, відапеллятивні ойконіми, утворені шляхом топонімічної метонімії, конфіксальні утворення, ойконіми на *-исько, -ище, -иця (-овиця)*, ойконіми з суфіксом *-ець*, відтопонімні ойконіми.

Мета нашого дослідження – проаналізувати особливості словотвірної структури назв населених пунктів Східного Поділля на *-иця (-овиця)*, а також з'ясувати семантику твірних основ ойконімів названої словотвірної моделі.

Питанням дериваційної структури ойконімів як у слов'янській, так і в українській ономастиці свого часу приділено чимало уваги. Зокрема, теоретичні основи способів творення загалом та назв населених пунктів окремих регіонів України висвітлено у працях таких вітчизняних учених, як: Д. Бучко, Л. Гумецька, І. Ковалик, О. Купчинський, В. Котович, Л. Масенко, М. Мриглод, Я. Пура, Л. Радьо, М. Торчинський, І. Царалунга та ін.

Ойконімія Східного Поділля (Вінницької області) відзначається різноманітністю структурно-словотвірних моделей як за походженням, так і за продуктивністю. Серед способів творення власних назв населених пунктів досліджуваного регіону одним з найпоширеніших є суфіксальний. Для структурно-словотвірного та семантичного аналізу ми обрали назви поселень на *-иця (-овиця)*.

Серед назв поселень Східного Поділля доойконімного рівня деривації лише 1% становлять утворення з суфіксом *-иця*. І хоча назви населених пунктів України на *-иця* належать до найдавніших утворень, які фіксуються уже в давньоукраїнських літописах періоду Київської Русі [2, с. 85], в ойконімії Вінниччини значна кількість таких назв уперше датується кінцем ХІХ – поч. ХХ ст.

Більшість українських дослідників ойконімії окремих регіонів України кваліфікують топоніми на *-иця* як відгідронімні утворення. Л. Гумецька свого часу писала, що суфікс *-иця* невиясненого походження і, лише вказуючи на зв'язок з предметом, названим в основі слова, виступає як топонімний формант [3, с. 54]. Л. Масенко зазначає, що формант *-иця* паралельний суфіксу *-ець*, який має топографічне значення [6, с. 634]. Український мовознавець І. Ковалик вважає, що суфікс *-иц-я* в топонімах виступає на означення здрібнілості: *Волиця* < *Воля* [4, с. 137], і говорить про відіменникове та відчислівникове походження назв населених пунктів на *-иця*. Ойконіми України із суфіксом *-иц-я* автор поділяє на декілька лексико-семантичних груп [4, с. 140–142], що говорить про утворення ойконімів досліджуваної словотвірної моделі від апелятивів за допомогою форманта *-иц-я*: *Гориця* < апел. *гора*, *Нориця* < апел. *нора*, *Вербиця* < апел. *верба* і т. д.

Д. Бучко зазначає, що етимони більшості топонімів на *-иця* відображають ознаки, характерні для гідрографічних об'єктів [2, с. 85]. За часом виникнення ойконіми України на *-иця* вчений поділяє на три групи: 1) архаїчні ойконіми на *-иця*, що беруть свій початок ще з праслов'янської доби і виявляють чіткий зв'язок з гідронімами, напр.: *Бистриця*, *Глибочиця*, *Студениця* і под. До цієї ж групи Д. Бучко зараховує ойконіми, основи яких виражають зв'язок з назвами рослинного світу на зразок: *Березовиця*, *Липовиця*, *Сосниця* і под.; 2) ойконіми, новіші за походженням, що виникли шляхом онімізації однойменних апелятивів на *-иця* з різним значенням: *Волиця*, *Дільниця*, *Новоселиця* і т. д.; 3) ойконіми на *-иця*, в основах яких засвідчені антропоніми [2, с. 86]. В межах кожної з цих груп дослідник виділяє ще підгрупи. В. Котович назви поселень території Опілля аналізованої моделі вважає первісно гідронімами, які через деякий час ставали назвами населених пунктів. На думку дослідниці, твірні основи таких ойконімів пов'язані з водним середовищем (за характером течії, кольором води, формою водного об'єкта) чи з рослинністю [5, с. 9].

Як уже було сказано, в ойконімії Вінниччини утворення з формантом *-иц-я* є малопродуктивною словотвірною моделлю. Історичними документами зафіксовано лише 20 топонімів досліджуваного типу. У свою чергу назви поселень Східного Поділля на *-иця* вважаємо за потрібне згрупувати наступним чином:

- 1) ойконіми з суфіксом *-иц-я* відгідронімного походження;
- 2) ойконіми з суфіксом *-иц-я* відантропонімного походження;
- 3) ойконіми з суфіксом *-иц-я* відапелятивного походження.

1. Група відгідронімних утворень Вінниччини на *-иця* є найчисельнішою, таких назв нараховуємо 10 одиниць: *Бронниця*, с. (М.-Под.), з 1388 р.: *Бронница* [Груш., с. 398], від гідроніма *Бронниця* [СГУ, с. 71]. *В'язовиця*, с. (Ілл.), з 1776 р.: *Wiazowica* [Арх.ЮЗР 5/II, с. 284],

від гідроніма *В'язовиця* [СГУ, с. 124]. *Гопчиця*, с. (Погр.), з 1796 р.: Гопчица [БН, с. 154], від гідроніма *Гопчиця* [СГУ, с. 148]. *Городниця*, с. (Нем.), з 1654 р.: Городниця [Крип., с. 132], від гідроніма *Городниця* [СГУ, с. 150]. *Окниця*, с. (Ольг.), у 1893–1914 рр.: Окниця [Гульдм., с. 333], від гідроніма *Вікниця* [СГУ, с. 107]. *Примоцаниця*, с. (Барс.), з 1616 р.: Примоцаниця [Груш., с. 113], від гідроніма *Примоцанка* [СГУ, с. 446]. Д. Бучко зазначає, що ойконім *Примоцаниця* виник з колишнього прийменникового сполучення, у склад якого входила назва географічного об'єкта: *При Моцаниці* > *Примоцаниці* > *Примоцаниця* [38, с. 87]. *Рудниця*, смт (Піщ.), з 1905 р.: Рудниця [Кр., с. 319], від гідроніма *Рудниця* [СГУ, с. 479]. *Сальниця*, с. (Хм.), з 1547 р.: Сальниця [Груш., с. 89]. Вважаємо, що НП *Сальниця* утворено від гідроніма *Сальничка* [СГУ, с. 484]. *Сільниця*, с. (Тул.), згад. у 1893–1914 рр.: Сильниця [Гульдм., с. 423], від гідроніма *Сільниця* [СГУ, с. 504]. *Студениця*, с. (Тивр.), згад. з 1570 р.: Студениця [Отам., с. 36], від гідроніма *Студениця* [СГУ, с. 536].

2. Група ойконімів Вінниччини на *-иця* відантропонімного (онімного) походження репрезентується 3 назвами поселень: *Варшиця*, с. (Калин.), згад. з 1947 р.: Варшиця [АТП 1947, с. 18], від ОН *Варшь* [Мор., с. 35]. *Вороновиця*, смт (Вн.), згад. з 1649 р.: Вороновиця [Крип., с. 135], від ОН *Воронъ* [Туп., с. 95]. *Оляниця*, с. (Трос.), згад. з 1861 р.: Оляниця [Сел.РУ 1850–1861, с. 314], від ОН *Оляна* = *Уляна*.

Наведені вище ойконіми Східного Поділля на *-иця* містять в своїх основах як слов'янські автохтонні відапелятивні власні назви, так і церковно-християнські імена. Ойконіми України на *-иця*, основи яких мотивуються антропонімами, Д. Бучко кваліфікує як релятивно-посесивні, зазначаючи при цьому, що більшість з назв аналізованого типу ускладнені суфіксом *-овиц-я/-євиц-я* [2, с. 86].

3. Ойконіми Вінниччини з суфіксом *-иц-я* відапелятивного походження складають групу лише із 3 назв: *Вінниця*, м., згад. з 1651 р.: Winnica [Арх.ЮЗР 3/VI, с. 50], від апел. *винниця* «місце, де росте або ріс виноград». *Стадниця*, с. (Вн.), згад. з 1893 р.: Стадниця [Гульдм., с. 442], від апел. *стадниця* (заст.) «*стайня*» [ЕСУМ V, с. 391]. *Кісниця*, с. (Кр.), (ст.н. *Мала Кісниця*), згад. з 1605 р.: Kosnica [РМ, с. 528], від апел. *косниця* «вус рослини» [ЕСУМ III, с. 48].

Три ойконіми із суфіксом *-иц-я*, виявлені нами на території Східного Поділля, відносимо до назв поселень із неясним або затемненим походженням: *Свінциця*, с. (Брац.), (н.н. *Коржівка*), згад. з 1893 р. Свинциця [Гульдм., с. 415]. *Човновиця*, с. (Ор.), згад. з 1947 р.: Човновиця [АТП 1947, с. 30], вважаємо, що походження неясне; пор. *Чолниця* – назва річки у Волинській обл. [ССУМ II, с. 546]. *Яблуновиця*, с. (Ілл.), згад. з 1796 р.: Яблоновиця [БН, с. 166], вважаємо, що походження неясне; можливо, пов'язане з апел. *яблуня*, пор. *Яблоунивець* – назва села на Буковині [ССУМ II, с. 577].

Розглянуті ойконіми досліджуваної території з суфіксом *-иц-я* могли утворюватися як від гідронімів і антропонімів різного походження, так і від апелятивів. Варто зазначити, що більшість виявлених нами ойконімів аналізованої моделі оформлена ускладненими двохелементними суфіксами *-ниц-я* та *-овиц-я*.

Перспективою подальших розвідок стане детальний аналіз інших способів творення назв населених пунктів Східного Поділля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Класифікація ойконімів України (Словотвірні-мотиваційний аспект) / Д. Г. Бучко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2000. – Вип. 37. – С. 10–13.
2. Бучко Д. Г. Ойконіми України на *-иця* / Д. Г. Бучко // Jezikoslovni zapiski. – 2007. – № 13. – С. 83–93.
3. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К.: В-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
4. Ковалик І. І. Словотворча будова української топоніміки: Назви населених пунктів із суфіксом *-иц-я* (*-ниц-я*) / І. І. Ковалик // Питання українського мовознавства. – Львів, 1960. – Кн. 4. – С. 137–143.
5. Котович В. В. Ойконімія Опілля XII–XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Котович. – Івано-Франківськ, 2000. – 20 с.

6. Масенко Л. Т. Розвиток топонімічної лексики / Л. Т. Масенко // Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К.: Наук. Думка, 1983. – С. 620–659.

СКОРОЧЕННЯ

Джерела

Арх.ЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для раз бора древних актов, височайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. К., 1859–1914; Ч. 3, Т. VI: Акты шведского государственного архива, относ. к истории Малороссии (1649–1660). – 1908. – 419 с.; Ч. 5, Т. II: Переписи еврейского населения въ юго-западномъ крае въ 1765–1791 гг. – 1890. – 724 с.

АТП 1947 – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ (на 1-е вересня 1946 р.). – К.: Вид-во політичної літератури, 1947. – 1064 с.

БН – Петренко О. С. Брацлавське намісництво (90-ті роки XVIII ст.) / О. С. Петренко. – Вінниця, 2001. – 328 с.

Груш. – Грушевський М. С. Барское староство, исторические очерки: XV–XVIII вв. / М. С. Грушевський. – К, 1894. – 470 с.

Гульдм. – Гульдман В. К. Населённые места Подольской губернии / В. К. Гульдман. – К.-Под., 1893. – 636 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7-ми т./ [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К.: Наук. думка, 1982–1989.

Кр. – Крилов А. Населённые места Подольской губернии / А. Крилов. – К.-Под., 1905 – 586 с.

Крип. – Крип'якевич І. Адміністративний поділ України (1648–1654 рр.) / І. Крип'якевич // Історичні джерела та їх використання. – 1966. – Вип. I. – С. 123–149.

Мор. – Морошкин М. Я. Словянський именованослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке / М. Я. Морошкин. – СПб., 1867. – 213 с.

Отам. – Отамановський В. Д. Вінниця в XIV–XVII ст.: Історичне дослідження / В. Д. Отамановський. – Вінниця: Континент-прим., 1993. – 463 с.

РМ – Руська (Волинська) Метрика. Актові джерела. Регістри документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673. / [ред. і упор. Г. Борзяк та ін.] – К., 2002. – 983 с.

СГУ – Словник гідронімів України / [ред. колегія: А.П.Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко]. – К., 1979. – 781 с.

Сел.РУ 1850–1861 рр. – Селянський рух на Україні (1850–1861 рр.). / [Зб. документів і матеріалів]. – К.: Наук. думка, 1988. – 448 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2-х томах. – К.: Наук. думка, 1977–1978. – Т. 2. – 1978. – 592 с.

Туп. – Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён / Н. М. Тупиков // Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества. – СПб., 1903. – Т. 6. – С. 58–913.

Назви районів

Барс. – Барський

Ольг. – Ольгопільський

Брац. – Брацлавський

Ор. – Оратівський

Вн. – Вінницький

Піщ. – Піщанський

Ілл. – Іллінецький

Погр. – Погребищенський

Калин. – Калинівський

Хм. – Хмільницький

Кр. – Крижопільський

Тивр. – Тиврівський

М.-Под. – Могилів-Подільський

Трос. – Тростянецький

Нем. – Немирівський

Тул. – Тульчинський

Стаття надійшла до редакції 1.08.2017 р.

ФОЛЬКЛОРНІ МОТИВИ У МОВОТВОРЧОСТІ А. КАЩЕНКА

У статті розглядаються найголовніші чинники народного джерела історичних творів А. Кащенко. Визначено, що творчість письменника ґрунтувалася на фольклорних традиціях, оскільки він широко використовує фольклорні мотиви.

Ключові слова: фольклор, фольклорні мотиви, історична пісня, думи, прислів'я, приказки, фразеологізм, епітет, порівняння.

Драган Ю. М. ФОЛЬКЛОРНЫЕ МОТИВЫ В ЯЗЫКОТВОРЧЕСТВЕ А. КАЩЕНКО

В статье рассматриваются самые главные факторы народного источника исторических произведений А. Кащенко. Определено, что творчество писателя базировалось на фольклорных традициях, поскольку он широко использует фольклорные мотивы.

Ключевые слова: фольклор, фольклорные мотивы, историческая песня, думы, пословицы, поговорки, фразеологизм, эпитет, сравнения.

Dragan Yu. M. FOLK MOTIVES IN LANGUAGE CREATION A. KASHCHENKO

The article considers most important factors national source of A.F. Kashchenko. Defined, that writers work it based on folk traditions, because the he extensive use folk motives.

Keywords: folklore, folk motives, historical song, proverbs, sayings, phraseologism, epitet, comparison.

Народна творчість, що зародилася в далекій давнині, – історична основа всієї світової художньої культури, джерело національних художніх традицій, виразник народної самосвідомості. Усна народна творчість, що виникла задовго до художньої літератури, була і є невичерпним джерелом творчого натхнення для письменників усіх часів і народів. Так, саме на ґрунті народної пісні і думи виріс поетичний геній Т. Шевченка. Їх вплив відчувається у творчості М. Гоголя, І. Франка, Лесі Українки. А хіба можна уявити без народної пісні творчість М. Рильського, А. Малишка та й взагалі багатьох відомих письменників минулого і сучасного.

Проза письменника А. Кащенко має досить ґрунтовну наукову рецепцію (у працях А. Гуляка, Ф. Кейди, Г. Корицької та інших дослідників). Однак деякі аспекти вивчені недостатньо.

Українська народна творчість багата і різноманітна. Українська усна словесність була предметом ґрунтовного вивчення класичної фольклористики (М. Максимович, М. Костомаров, І. Франко, М. Драгоманов), інших прозових жанрів (В. Давидюк, Ф. Кейда, С. Мишанич, В. Сокіл, І. Павленко, Н. Пазяк, Н. Ярмоленко, О. Лабашук; Є. Мелетинський, Н. Кринична, Ю. Юдін).

Роль фольклору в розвитку української літературної мови простежували М. Костомаров, І. Срезневський, О. Потебня, І. Франко, М. Драгоманов, М. Рильський, О. Гончар. Розглядають цю проблему і сучасні дослідники С. Єрмоленко, Н. Данилюк, М. Дмитренко та ін.

Мета статті – розглянути найголовніші чинники народного джерела історичних творів А. Ф. Кащенко.

Соками усної народної творчості живилася писемність. На її основі створювалися історія і література. Зв'язок витоків творчості багатьох українських письменників (І. Котляревський, Марко Вовчок, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко) з творчістю народу – неминучий. Це розуміли видатні письменники кожної епохи, а найбільше ті, які черпали в народній творчості не лише творчу силу, а й сюжети та образи, художні засоби, фольклорні мотиви. Український фольклор протягом тисячоліть був чи не єдиним засобом узагальнення життєвого досвіду народу, втіленням народної мудрості, народного світогляду,

народних ідеалів. «У житті українського народу, як і інших народів, фольклор відіграв важливе суспільно-політичне і культурне значення. Фольклорні твори не тільки відображають волелюбні мотиви, етичний і естетичний ідеали народу, а й впливають на розвиток його духовного життя» [6, с. 4].

Використання вікового досвіду народу завжди допомагало нашим письменникам. Починаючи від І. Котляревського, ми й до сьогодні спостерігаємо в їх творах яскраві зразки народної творчості, цього невичерпного й справді цілющого джерела для художника слова.

Фольклор – це одна з найтриваліших і всеохоплюючих систем духовного життя народу, тісно пов'язана з народним побутом та літературою. Обличчя українського фольклору визначають багатогранність жанрів і досконалість форм, поетичність і вишуканий ліризм, глибока філософічність і невимримний запал.

Серед багатьох видів українського фольклору найважливіше місце належить пісенній творчості – думам і пісням. Ці перлини народної творчості не втратили свого наукового та культурного значення, адже в них відбито світогляд народу на кожному етапі його історичного розвитку, його морально-етичні погляди, естетичні смаки. Саме тому їх намагалися використати у своїх історичних творах українські письменники, серед яких особливе місце посідає творча спадщина Андріана Кашенка. Його перу належить відомий твір «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове», присвячений історії запорізького козацтва, у якому він зумів майстерно використати значний поетичний масив українського фольклору, що свідчить про національну форму світосприйняття та мовну особистість митця. «У творі А. Кашенка «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове», – зазначає Корицька Г. Р., – окреслено систему фольклорних мотивів, що свідчить про глибокі зв'язки письменника з народною творчістю» [5, с. 20].

Фольклорна мова є передусім одним із засобів створення епічно-урочистої тональності художнього твору, текст якого щедро пересипаний зразками історичних пісень, дум, прислів'їв та приказок, народнопоетичних фразеологізмів, які письменник то вкладає в уста персонажів, то використовує у своїх розповідях та описах, що робить мову його творів соковитою і виразною.

Народний героїчний епос

На XV–XVI століття припадає розквіт українського народного героїчного епосу – історичних дум і пісень.

Всесвітнє визнання дістала українська народна пісня – геніальний витвір нашого народу. Історичні пісні А. Кашенка використовує як художній літопис усної історії народу. Вони збагачують художні засоби митця, захоплюють правдивістю почуттів, сприяють відтворенню реальних подій минулих часів.

Прикладом широкої обізнаності А. Кашенка з фольклором є використання ним у своїх творах пісенних мотивів. Він досить щедро вводить у мовну тканину твору народнопоетичні елементи, різноманітну ритміку народної пісні; часто використовує зачини з конструктом-початком *ой*, що характерно для народної пісні, мови фольклору: *Ой, пустимоя ж на тихий Дунай, / Далі Дунаєм під Цареград* [3, с. 20]; *«Ой турчине, турчиночку, / Дай мі ножа гостренького»* [3:33]; *«Ой, на полі та й на Килиїмськїм, / На шляху битому, ординськїм, / Ой, там гуляв, гуляв козак Голота»* [3, с. 38]; [3, с. 41]; *«Ой, три літа, три неділі / Минулося на Вкраїні»* [3, с. 85].

Історичні пісні при всій своїй оригінальності окремими рисами споріднені з думами, які складають значний пласт усної народної творчості, становлять джерело історії українського народу. Одними з особливостей дум є використання повторів, виражених сполучниками (*чи, най, най ся, будь мі*): *«Чи то гуси кричать, / Чи лебеді ячать, / Чи ушкалі гудуть, / Чи, може, козаки Дніпром ідуть?»* [3, с. 26]; усічень, виражених частками: *«...Най до мамки її пошле, / Най ся мамка не фрасує, / Най нам віна не готує!..»* [3, с. 31]; та модальними словосполученнями: *«...Будь мі лицар та вірнесенький...»* [3, с. 37].

Стилістичні риси, властиві думами:

– архаїзми, старослов'янїзми та вислови, які виконують певну стилістичну функцію: *Ти еси напоєна сріблом-злотом* [3, с. 30]; *Бо ми віно утратили* [3, с. 31];

– анафори: *Чи то гуси кричать, Чи лебеді ячать, Чи ушкалі гудуть, Чи, може, козаки Дніпром ідуть?* [3, с. 26]; *Ой, кому цей рушник буде – Ой, чи турчину, чи татарину, Ой, чи козакові молодому? Ой, це буде кошовому молодому* [3, с. 54];

– тавтологія: а) синонімічна: *прохали та благали* [3, с. 29], *плаче-ридає* [3, с. 30], *кайдани-залізо* [3, с. 29], *турки-яничари* [3, с. 29], *сядь-пади* [3, с. 30]; *Дніпро-Славути* [4, с. 98]; *срібло-злото* [3, с. 99]; *думає-гадає* [3, с. 126]; *щука-рибуха* [3, с. 150]; б) однокоренева: *рано-пораненьку* [3, с. 21], *клясти-проклинати* [3, с. 29], *грає-приграває* [3, с. 27], *кликав-покликав* [3, с. 140];

– постійні епітети: *бідні невольники* [3, с. 29; с. 96], *віра бусурманська* [3, с. 29; с. 124], *віра християнська* [3, с. 95; с. 140], *голубонько сивенький* [3, с. 29; с. 124; с. 125; с. 126], *голубонько сизий* [3, с. 126], *сива зозуля* [3, с. 128], *орли сизопері* [3, с. 128], *головонька козацька* [3, с. 30], *буйний вітер* [3, с. 29; с. 43; с. 127], *кінь вороний* [3, с. 44], *сокіл ясененький* [3, с. 41], *недовірок християнський* [3, с. 93; с. 95].

В «Оповіданні про славне Військо Запорозьке низове» автор органічно вмонтовує в систему оповіді думи та пісні, які тематично суголосні з історичним ґрунтом твору. Наявні фольклорні фрагменти в «Оповіданнях...» змістовно не змінюються або ж трансформуються в незначній мірі. Залучення до оповіді народнопоетичних текстів поглиблює усвідомлення певної події, факту. Письменник орієнтується на пісні й думи, бо в них виразно репрезентована героїка минулого, що є домінантою для втілення авторського задуму.

Художні засоби зображення

Епітет – широко використовується у творчій лабораторії А. Кащенка. Емоційні властивості, які він вносить до організації тексту, досить виразні й очевидні. «Саме з емоційного погляду епітет характеризує, зображує предмети і явища й цим відрізняється від логічного означення. Такими своїми якостями він глибоко входить в систему категорій художньої семантики» [1, с. 76].

Фольклорної тональності надають епітети на позначення:

– рослин: «... *Край криниці Салтанки / Три терни дрібненьких*» [3, с. 26]; «*Під явором зелененьким / Лежав козак молоденький*» [3, с. 85]; «*Всі мої квітки луговії низовії пониділи*» [3, с. 136];

– птахів: «...*Там сидить сокіл ясененький, / Жалібненько квилить-проквіляє*» [3, с. 41]; «*Закрукають кречети сизі, / Загадаються орли хижі*» [3, с. 276]; «*Ой ти, голубонько сивенький! / Ти далеко літаєш, ти далеко буваєш*» [3, с. 29];

– тварин: «- *Гей, сідлай, хлопче, коня, коня вороного...*» [3, с. 44]; «*Ой, чи бач, ляше, як козак ляше на сивім коні горою*» [3, с. 150];

– природних явищ: «...*Тоді буйні вітри завивали...*» [3, с. 43]; «*А із хмари дрібний дощик накрапає, / А по морю злосупротивна хвиля вставає*» [3, с. 42]; «*Як із Низу із Дністра тихий вітер повіває...*» [3, с. 156]; «*Ой, у Краснім на ставочку туман осідає...*» [3, с. 159].

Типовими пісенними реаліями у творі А. Кащенка представлений рослинний світ: «*То не верби луговії зашуміли*» [3, с. 26]; «*По три пучки тернини і червоної таволги набирайте*» [3, с. 29]; «*Під явором зелененьким лежав козак молоденький*» [3, с. 85].

Ліричного звучання набуває мова, у якій переважають народнопоетичні слова з емоційно-оцінними відтінками ніжності, голубливості, пестливості: «*А я, бідний, з діточками, / Піду лісом стежечками*» [3, с. 28]; «*Він взяв собі за жіночку Зеленую долиночку*» [3, с. 86]; «*А в неділю пораненьку Зібралися громадоньки / До козацької порадоньки*» [3, с. 103]; «*Як три брати рідненькі, / Як голубоньки сивенькі*» [3, с. 124]; «*У городі Мерефі жила вдова, / Старенька жона*» [3, с. 203].

«Окресливши основні складники народного джерела прози А. Кащенка, відзначаємо, що вона ґрунтувалася передусім на фольклорних засадах» [5, с. 18].

Фразеологізми

У творчій спадщині А. Кащенко вагоме місце посідають фразеологічні вислови, що створені за народнопоетичним зразком.

Фольклорні та народнопоетичні фразеологізми у творах А. Кащенко знаходять широке стилістичне застосування: «хліб-сіть» [2, с. 309] – гостинність, «лицарі-молодці» [2, с. 168], «запорожець-велетень» [2, с. 322] – сила й лицарство; «Дивляться запорожці на свій рідний Великий Луг – не надивляться, слухають – не наслухаються» [2, с. 144] – замилювання природою; «на тихі води, на ясні зорі» – образ рідного краю, України [2, с. 588] тощо.

Наявність фольклорних елементів проявляється через численні ліричні звертання: «моя ясна рибонько» [2, с. 27], «голубчику» [2, с. 76], «горличко сизокрила» [2, с. 82], «моя доленько» [2, с. 85], «лебідонько» [2, с. 105] тощо. Вони емоційно наснажують текст, створюючи тим ефект щиро-інтимної бесіди.

Зазначені фольклорні елементи мовлення виступають засобом увиразнення рис характеру літературних персонажів, посилюють експресію вислову внаслідок поєднання у спільному текстовому мовному комплексі стилістично різнопланових одиниць.

Отже, народнопоетична творчість завжди була невід'ємною рисою художньої спадщини найвидатніших українських письменників-класиків художньої літератури ХІХ–ХХ ст. Мовна спадщина А. Кащенко свідчить про потужне джерело фольклору, що надає його творам своєрідного національного колориту.

Фольклорні елементи, введені у розповідну тканину твору, який є яскравим зразком творчого використання письменником усної народної творчості, відіграють у ньому певну стильову роль, надаючи йому ліричного забарвлення, експресії та реального відтворення духовного світу українства.

І невід'ємними компонентами цих зображень стали думи, пісні, прислів'я та приказки, традиційні і невичерпні для української мови та літератури художні засоби, успішно використовувані не одним поколінням майстрів слова.

«Використання в оповідях фольклорних мотивів, образів, образних виразів легенд, переказів, обрядового фольклору – досить поширений прийом автора. Він виділяє специфічні риси героїв, вводячи їх у психологізовану розповідь, передає емоційний стан людей. Це зумовлено насамперед тим, що А. Кащенко збирав народні перлини й пропагував їх» [5, с. 20].

Багатство варіацій народного слова, глибини їх семантичного наповнення свідчать про високу розвиненість народної мови, увиразнюють стилістику, роблять влучнішим, логічнішим, психологічно багатим та образно піднесеним наше мовлення.

Хоч творча спадщина катеринославського письменника Адріана Кащенко не піднеслася до рівня класичних зразків художньої літератури, проте не варто недооцінювати її в загальному процесі формування української літературно-національної норми. Вона є невід'ємною частиною цінного матеріалу з історії української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка / В. С. Ващенко. – Харків, 1963. – С. 63.
2. Кащенко А. Зруйноване гніздо / А. Кащенко. – К.: Дніпро, 1991. – 650 с.
3. Кащенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове / А. Кащенко. – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 494 с.
4. Корицька Г. Р. Творчість А. Кащенко: проблематика і поетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.01.01 «українська література» / Г. Р. Корицька – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
5. Корицька Г. Р. Фольклорні мотиви в історичній прозі А. Кащенко / Г. Р. Корицька. – Зб. наук. праць. Вип. 15. – К.: Твім інтер, 2003. – С. 118–127.
6. Поповський А. М. Мова фольклору та художньої літератури Південної України кінця ХІХ – початку ХХ ст. / А. М. Поповський. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1987. – С. 4.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.

МАТЕРІАЛИ ДО «ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

У статті представлено фрагмент «Історико-етимологічного словника назв населених пунктів Миколаївської області». Кожна словникова стаття містить інформацію про обставини виникнення поселення, що має важливе значення для з'ясування походження його назви. Також розглянуто словотвір та відновлено мотиви номінації назв населених пунктів Миколаївської області.

Ключові слова: ойконім, історія, етимологія.

Ірина Єфименко. МАТЕРИАЛЫ К «ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКОМУ СЛОВАРИЮ НАЗВАНИЙ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ»

В статье представлен фрагмент «Историко-этимологического словаря названий населенных пунктов Николаевской области». Каждая словарная статья содержит информацию об обстоятельствах возникновения населенного пункта, имеющую важное значение для выяснения происхождения его названия. Также рассмотрено словообразование и восстановлены мотивы номинации названий населенных пунктов Николаевской области.

Ключевые слова: ойконим, история, этимология.

Iryna Yefymenko. MATERIALS TO THE «HISTORICAL AND ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF THE MYKOLAIV REGION SETTLEMENTS NAMES»

In the article materials to "The historical and etymological dictionary of the Mykolaiv region settlements names" are represented. Each article of the dictionary contains information of the settlement foundation circumstances (which have an importance to the revealing of the oiconym origin). Oiconyms word-building is examined and Mykolaiv region settlements names nominations motives are revealed as well.

Keywords: oiconym, history, etymology.

Територія сучасної Миколаївської області, як і все Північне Надчорномор'я, ще з найдавніших часів була місцем поселення носіїв різних мов і наріч, особливості яких відбилися в первісних назвах поселень і частково або повністю збережені в сучасних офіційних назвах населених пунктів [10, с. 3]. Тому безсумнівно актуальним на сьогодні є комплексне дослідження ойконімікону зазначеного регіону, зокрема етапів його становлення в хронологічному аспекті, що тісно пов'язані з процесами заселення теренів Миколаївської області в історичній ретроспективі.

У пропонованій науковій розвідці представлено фрагмент укладеного нами історико-етимологічного словника ойконімів Миколаївщини, у процесі роботи над яким було залучено максимум доступних історичних, географічних, статистичних та ін. джерел, що сприяло забезпеченню повноти інформації при етимологізації кожного ойконіма. Наша мета – простежити історію кожної назви (від перших згадок в історичних джерелах до сьогодення) та подати етимологічний коментар до кожного ойконіма, тобто його походження.

Акмечетські Ставки – с. Дмн. Засноване в 1900 р. під назвою *Пасіка* [22]. У документальних джерелах простежується в 1946 р. як хутір *Пасіка* Дмн. Мк. [17, с. 377]; у 1987 р. як село *Акмечетські Ставки* Дмн. Мк. [18, с. 196]. Сучасний ойконім – відергонімне утворення, пов'язане з однойменним радгоспом «*Акмечетські Ставки*» [6, с. 60]. Назва останнього, своєю чергою, мотивована розташуванням на ставках, які раніше належали до с. *Акмечетка* (нині *Прибужжя* Дмн. Мк.) [11, с. 81–82]. Первісна назва поселення – форма Род. належності від антропоніма *Пасік*, пор. сучасне укр. прізвище *Пасік* [12, с. 625].

Баловне – с. НО. Засноване наприкінці XVII ст. запорозьким козаком Яцьком *Баловним* [9, с. 610]. Згадується в писемних пам'ятках під 1859 р. як село «*Баловное (Яцкое)*» Херсонського

пов. та губ. [19, с. 13]. Ойконім – відантропонімне утворення, пов'язане з прізвиськом (або прізвиськом) *Баловний* на честь засновника поселення [10, с. 21]. Стара (паралельна) назва мотивована іменем засновника поселення.

Великосербулівка – с. Єлн. Виникло в I пол. XIX ст. як молдавське поселення *Сербуловка*, пор., в історичних джерелах під 1859 р. село «*Сербуловка*» Єлисаветградського пов. Херсонської губ. [19, с. 95]. Після того, як у 1868 р. переселенцями із *Сербулівки* було засноване поселення *Мале Сербулівське*, почала використовуватися двокомпонентна назва *Велика Сербулівка* [10, с. 40]. Пор., зокрема, згадуване в документах під 1896 р. село «*Сербуловка (Большая Сербуловка)*» Єлисаветградського пов. Херсонської губ. [14, с. 224]; під 1946 р. село *Велико-Сербулівка* Єлн. Мк. [АТПУ-1946, с. 358]. Пізніше ойконім було стягнуто в однослівну складну назву [10, с. 40]. Перший компонент сучасної назви – *Велик(о)-* (< прикметника *великий*) – виконує диференційну функцію. Другий – *Сербулівка* – дериват на *-івк(а)* від прізвиська першопоселенця *Сербула* [10, с. 40], пор. сучасне молд. прізвисько *Сербул* [15, с. 265].

Галицино́ве – с. Втв.*. Засноване на початку XIX ст. на «пустоши бригадира князя Сергея *Голицина*» [10, с. 5]. У писемних пам'ятках простежується від II пол. XIX ст., пор., зокрема, під 1859 р. «деревня *Голицыновка*» Херсонського пов. та губ. [19, с. 12]; під 1896 р. «деревня *Галициновка*» Херсонського пов. та губ. [14, с. 423]; під 1946 р. село *Галицинове* Жвт. Мк. [17, с. 359]. Ойконім – похідний на *-ов(е)* від фонетично трансформованої форми прізвиська *Голицин* – на честь власника поселення.

Єла́нець – смт. райцентр. Засноване на р. Гнилий Єланець у 80-х рр. XVIII ст. козаками з Полтавщини й Київщини та селянами з Курської й Воронежської губерній [9, с. 411; 6, с. 61]. Згадується в історичних документах під 1859 р. як село «*Еланець (Ново-Московка)* ... при рч. *Гниломь Еланцъ*» Херсонського пов. та губ. [19, с. 83]. Сучасний ойконім – форма з еліпсисом першого компонента від гідроніма *Гнилий Єла́нець* (сучасний *Гнилий Яла́нець*) – р., л. Пд. Бугу [13, с. 142]. Стара (паралельна) назва – *Ново-Московка* – від назви розміщеної в поселенні *Новомосковської* військової частини [10, с. 72].

Інгу́лка – с. Бшт. Засноване в 1802 р. переселенцями з Болгарії [9, с. 172]. У писемних пам'ятках фіксується під 1859 р. як село «*Ингулка (Малая Болгарка)* ... при рч. *Ингуль*» Херсонського пов. та губ. [19, с. 12]. Сучасний ойконім – суфіксальне похідне від гідроніма *Ингу́л* – р., л. Пд. Бугу [13, с. 222]. Стара (паралельна) назва – складна, перший компонент якої виконує диференційну функцію, а другий – похідний з суф. *-к(а)*- від хороніма *Болгарія* або етноніма *болгари*.

Кобле́ве – с. Брз. Виникло на поч. XVII ст. на землях генерал-майора Х. О. Кобле поряд із раніше заснованим поселенням *Троїцьким*. У 1850-х рр. обидва поселення злилися, після чого їхні назви стали вживатися паралельно [11, с. 102]. Пор., зокрема, згадуване в писемних джерелах під 1859 р. містечко «*Большое Коблево (Троицкое)*» Одеського пов. Херсонської губ. [19, с. 135]; під 1896 р. село «*Троицкое (Коблево, Тилигуль)*» Одеського пов. Херсонської губ. [14, с. 343]. Стара (паралельна) назва – *Троїцьке* – перенесена від назви суміжного поселення [11, с. 102]. Стара (паралельна) назва – *Тилигул* – пов'язна з назвою Тилигульського лиману на узбережжі Чорного моря. Сучасний ойконім – відантропонімне похідне, утворене додаванням суф. *-ев(е)* до прізвиська *Кобле* на честь генерал-майора Х.О. Кобле, якому Катерина II подарувала землі на лівому березі Тилигульського лиману за успішне завершення Турецької кампанії [11, с. 102].

Малодворя́нка – с. Єлн. Засноване в перші роки XIX ст. під назвою *Дворянське*. Із часом починає використовуватися назва *Мала Дворянка* [10, с. 118]. Згадується в історичних документах під 1896 р. як «деревня *Малая Дворянка*» Єлисаветградського пов. Херсонської губ. [14, с. 264]. Пізніше відбулося стягнення ойконіма. Стару назву можна пояснювати двома способами, як: 1) відгідронімне утворення, пор. щодо семантичної аналогії гідронім *Дворянська* – балка в бас. Дніпра [13, с. 165]; 2) відапелятивне утворення, мотивоване прикметником *дворянський*, *-е*. Сучасний ойконім – складний, утворений поєднанням диференційного

* До 2016 р. – Жовтневий.

прикметникового компонента *Мало-* та іменникового – *дворянка*, словотвірно співвідносного зі старою назвою поселення.

Новá Одéса – місто, райцентр. Утворене в 1776 р. на місці *Федорівської* слободи, заснованої козаками Херсонського пікінерського полку. Сформований у 1803 р. полк Бузької уланської дивізії, який містився у *Федорівці*, від 1832 р. став називатися *Одеським*, а населений пункт – *Новою Одесою* [10, с. 135]. Останній простежується в історичних документах під 1859 р. як містечко «*Новая Одеса (Федоровка)*» Херсонського пов. та губ. [19, с. 13]. Стара (паралельна) назва – відантропонімне утворення на *-івк(а)* від чоловічого особового імені *Федір* – на честь одного з козаків Херсонського пікінерського полку – *Федора Осадчого*. Сучасний ойконім – складений, перший компонент якого – диференційний прикметник *Нова* (< *новий*), а другий – пов'язаний з назвою *Одеської* уланської дивізії [10, с. 134].

Оча́ків – місто, райцентр. Засноване в 1492 р. на місці литовської фортеці *Дашів*, зруйнованої кримськими татарами. Споруджена замість неї фортеця отримала назву *Кара-Кермен* (або *Узу-Кале*). Приблизно в XVII ст. її було добудовано турками й перейменовано на *Ачи-Кале* [9, с. 615]. У писемних джерелах простежується від кінця XVII ст., пор., напр., під 1658 р. «въ *Очаковѣ*» [1, XV, с. 214]; під 1693 р. «до *Ачакова*» [20, I, с. 483]; під 1734 р. «*Очаковъ*» [2, 1, с. 61]; під 1859 р. заштатне місто «*Очаковъ*» Одеського пов. Херсонської губ. [19, с. 4]. Ойконім – слов'янська адаптація (або трансформація) турецької назви *Ачи-Кале*, що утворилася додаванням слов'янського посесивного суф. *-ов* до тюркської основи *Очак* < *Ачак* < *Ачи-Кале* < тур. **Açi-kale* < тюрк. *açiq* 'відкритий' + *qala* 'фортеця' [3, сс. 109, 183] й позначає фортецю біля виходу у відкрите море [9, с. 615; 21, с. 265].

Пару́тине – с. Очк. Засноване в 1789 р. на Парутинській балці козаками-некрасівцями – членами релігійної секти пилипонів, яких переселив їх керівник Парута із села Чобручі на Дністрі* [11, с. 122; 9, с. 641]. У 1792 р. ці землі було подаровано графу І. Безбородьку, який поселив тут селян із Чернігівщини та інших місцевостей України [9, с. 641]. В історичних документах згадується під 1859 р. як містечко «*Порутино (Ильинское)*» Одеського пов. Херсонської губ. [19, с. 138]. Ойконім *Парутине* – похідне на *-ин(е)* від прізвища *Парута* на честь засновника поселення, пор. сучасне молд. прізвище *Пару́та* [7, с. 96]. Стара (паралельна) назва – *Ільїнське* – похідне на *-ськ-* від посесива *Ільїн(е)* на честь другого власника поселення *Іллі Безбородька*.

Ромáнова Ба́лка – с. Прв. Засноване в II пол. XVIII ст. селянами-втікачами з Правобережної України [9, с. 703]. Фіксується в писемних пам'ятках під 1859 р. як село «*Романова Балка ... при балкѣ Романовой*» Ананьївського пов. Херсонської губ. [19, с. 73]. Ойконім виник шляхом лексикалізації словосполучення: гідронім *Романова* (див. історичну фіксацію) + ГТ *балка* на означення яру, низини біля річки, старого русла річки тощо. За народними переказами, давним-давно в балці, у печері, жив самотній дід *Роман* [6, с. 77].

Сі́рове – с. Врд. Засноване в II пол. XVII ст. вихідцями з Молдавії та Польщі [9, с. 371; 11, с. 128]. Простежується в історичних документах під 1859 р. як село «*Сырово*» Ананьївського пов. Херсонської губ. [19, с. 73]. За місцевими переказами, мешканці поселення займалися виготовленням сирів [11, с. 128]. Ойконім пов'язують із молд. (заст.) *сі́ре* «цар, володар» [11, с. 128; 6, с. 83]. На наш погляд, може походити від незбереженого місцевого (мікро)топоніма / (мікро)гідроніма. Щодо семантичної аналогії пор., напр., гідронім *Сирова́* в бас. Дунаю [13, с. 502] ~ укр. *сировій* «сирий» [8, 5, с. 241].

Та́шине – с. Брз. Засноване в 1792 р. на місці давнього тюркського поселення на лівому березі Тилігульського лиману [11, с. 130]. Згадується в писемних джерелах під 1859 р. як село «*Ташино (Грибовка)*» Одеського пов. Херсонської губ. [19, с. 139]. Стара (паралельна) назва – *Грибівка* – відантропонімне утворення, пов'язане з прізвищем власника поселення *А. М. Грибовського* [10, с. 130]. Сучасна назва – *Ташине* – контамінована, утворена додаванням присвійного суф. *-ин(е)* до тюрк. *таш* (< *taş* 'камінь, камінний' [3, с. 214]). Можливо, так колись

* Нині на території незвіданої Придністровської Молдавської Республіки.

називалась балка (на місці давньої річки), у гирлі якої розташоване поселення [11, с. 130; 6, с. 60].

Чаусове – с. Прв. Засноване на поч. XVIII ст. [10, с. 219]. В історичних джерелах фіксується від кінця XIX ст., пор., під 1893 р. як село «*Чаусово Забугское*» Балтського пов. Подільської губ. [5, с. 539]; під 1901 р. як село «*Чаусова-Забугская ... на лѣвѣмъ ... берегу рѣки Буга*» Балтського пов. Вінницької єпархії [16, с. 120]. Історична назва – складена, перший компонент якої мотивовано антропонімом *Чаус* (пор., сучасне укр. прізвище *Чаус* [12, с. 910]) ~ укр. *чаус* «турецький придворний; посланець султана; збирач податків» [8, 6, 285], а другий – гідронімом *Буг* (пор., *Південний Буг* – р., вп. в Дніпровсько-Бузький лим. Чорн. моря) [13, с. 422]). Сучасна назва – усічена форма історичної назви поселення з поглинанням другого компонента.

Яструбінове – с. Взн. Засноване в 1801 р. генералом *Дерфіндорфом*. Пізніше стало власністю поміщика *Ястреба* й було перейменовано на *Ястребина* (*Ястребинова*) [4, с. 43; 11, с. 137]. Зокрема, в писемних пам'ятках під 1859 р. поселення фіксується як «деревня *Ястребинова* (*Ястребинка, Дерфинова*)» Ананьївського пов. Херсонської губ. [19, с. 74]. Стара (паралельна) назва – *Дерфінова* – похідне на *-ов(а)* від усіченого прізвища (*Дерфін-*) першого власника поселення [11, с. 137]. Пізніші назви – *Ястребина* (*Ястребинова*) – похідні на *-ин(а) / -ин(ов)а* від прізвища наступного власника поселення [11, с. 137]. Сучасна форма назви – *Яструбинове*, очевидно, наслідок українізації первісної російської форми ойконіма *Ястребинова*, що асоціювався з апелятивом рос. *ястреб* / укр. *яструб*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. – СПб.: В типографии Эдуарда Праца, 1892. – Т. XV. – X, 462 с.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів / упоряд.: Л. З. Гісцова, Д. Л. Автономов та ін.]. – К.: без вид., 1998. – Т. 1 (1774–1775). – 695 с.
3. Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму / В. А. Бушаков. – К., 2003. – 226 с.
4. Вознесенщина моя зоряна: історико-краєзнавчий нарис. До 80-річчя утворення району / [ред.-упор. А. М. Коцюбинський]. – Вознесенськ, 2003.
5. Гульдман В. Населенные места Подольской губернии. (Алфавитный перечень населенных пунктов губернии с указанием некоторых справочных о них сведениях) / В. Гульдман. – Каменец-Подольский: Типография Подольского губернского правления, 1893. – 636 с.
6. Кризь тисячоліття. Історія Миколаївщини в топонімах / О. Добровольский. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 1998. – 144 с.
7. Еремия А. Личные имена (краткий антропонимический справочник) / А. Еремия, М. Косничяну. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1968. – 106 с.
8. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / [за ред. О.С. Мельничука]. – К.: Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
9. Історія міст і сіл УРСР. Миколаївська область / [гол. ред. кол. П. Т. Тронько]. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1971. – 771 с.
10. Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лобода. – К.: Вища школа, 1976. – 231 с.
11. Лобода В. В. Назви населених пунктів Правобужжя / В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко // Власні назви і відтопонімні утворення Інгулу-Бузького межиріччя / [відп. ред. В. О. Горпинич]. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 76–137.
12. Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / Ю. М. Новикова. – Донецьк: Вебер, 2007. – 995 с.
13. Словник гідронімів України / [ред. кол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко (голова ред. кол.)]. – К.: Наукова думка, 1979. – 780 с.
14. Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом поселении. Статистические данные о каждом поселении / [изд. Губернского статистического комитета]. – Херсон: Типография губернского управления, 1896. – 560 с.
15. Телефонний довідник абонентів автоматичної телефонної мережі м. Первомайська та Первомайського району Миколаївської області. – Тернопіль, 1999. – 369 с.

16. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии / [под ред. Е. Сецинского]. – Каменец-Подольский: Тип. С. П. Киржацкого, 1901. – Вып. 9. – XX, 1064 – 170 с.
17. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. – К.: Українське вид-во політ. літератури, 1947. – 1064 с.
18. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1987. – 504 с.
19. Херсонская губернія. Список населенных мест по сведениям 1859 года / [изд. Центральным статистическим комитетом Министерства Внутренних дел; обработан ред. Ф. Майковым]. – Спб.: В типографии Карла Вульфа, 1868. – 190 с.
20. Эварницкий Д.И. Источники для истории запорожских казаков / Эварницкий Д.И. – Владимир: Типо-Литография губернского правления, 1908. – Т. I–II.
21. Янко М. П. Топонімічний словник України / М. П. Янко. – К.: Знання, 1998. – 432 с.
22. Акмечетские Ставки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Акмечетские_Ставки.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ

Брз. – Березанський
Бшт. – Баштанський
Взн. – Вознесенський
Врд. – Владіївський
Втв. – Вітовський
Дмн. – Доманівський
Єлн. – Єланецький
Жвт. – Жовтневий
НО – Новоодеський
Очк. – Очаківський
Прв. – Первомайський

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.

ЕРГОНІМИ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Статтю присвячено аналізу особливостей банківських ергонімів у німецькій мові. Зокрема, виділено основні моделі утворення та мотиваційні ознаки, які лежать в основі одиниць цього ономастичного розряду, та простежено деякі зміни, які відбуваються в номінаційних процесах у цій галузі.

Ключові слова: ергонім, мотиваційна ознака, логотип, слоган.

Галина Зимовец. ЭРГОНИМЫ БАНКОВСКОЙ СФЕРЫ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ: СЕМАНТИЧЕСКИЙ И ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Статья посвящена анализу особенностей банковских эргонимов в немецком языке. В частности, выделены основные модели образования и мотивационные признаки, лежащие в основании единиц данного ономастического розряда, и выявлены некоторые изменения, происходящие в номинационных процессах в данной области.

Ключевые слова: эргоним, мотивационный признак, логотип, слоган.

Galyna Zymovets. BANK NAMES IN GERMAN: SEMANTICS AND PRAGMATICS

The article focuses on business names formation in German. There have been traced main formation patterns and motivators underlying business names. Moreover, the author revealed certain changes going on in nomination processes in this category of proper names.

Keywords: business name, motivator, logo, slogan.

Ергоніми, тобто назви підприємств і організацій різного типу, є найбільш динамічним ономастичним розрядом, зміни в якому відбуваються практично на щоденній основі, що зумовлює потребу в постійному аналізі сучасних тенденцій номінації в цій сфері, а також дослідженні процесів функціонування таких одиниць у реальній комунікації, позначеній складною взаємодією невербальних і вербальних компонентів. Головним напрямом дослідження ергонімів протягом останніх десятиліть залишається аналіз мотиваційних ознак, покладених в основу номінації [1; 4; 5; 6; 7]. Ми вважаємо, що ономасіологічний підхід необхідно доповнити прагматичним компонентом з урахуванням різнопланового в семіотичному плані характеру ергонімів та досліджувати ці одиниці як складні багатопланові утворення, які відзначаються значним ступенем гнучкості в пристосуванні до змінних умов комунікації.

Об'єктом розгляду в цій статті є особливості номінації та невербальних способів представлення німецьких банківських установ (логотипів). Матеріал для аналізу було взято зі списку 100 найбільших банківських установ Німеччини за 2013 рік, представленого на веб-сторінці спеціалізованого видання 'Die Bank'. Прагматичний аспект функціонування назв ми додатково з'ясували на веб-сторінках відповідних банків та у статтях німецької «Вікіпедії».

Ергоніми можуть утворюватися різним чином, зокрема шляхом онімізації і трансонімізації, слово- та основоскладання, лексикалізації словосполучень різного типу тощо. За нашими даними, у німецьких номінаціях банківської сфери превалює лексико-синтаксичний спосіб, тобто має місце субстантивізація словосполучень різного типу. Трансонімізація і онімізація не є поширеними механізмами утворення банківських ергонімів, адже останні повинні містити інформацію про тип підприємства, з огляду на що в складі одиниць розгляданого ономастичного розряду практично завжди присутній гіперонім на позначення фінансової установи (*Bank, Sparkasse*), який поєднується з різними мотиваційними ознаками. Таким чином, обов'язковою мотиваційною ознакою ергонімів банківської сфери є окреслення типу

організації, що за нашими даними, справджується для української, німецької та польської мов, однак в українській та польській мовах гіперонім є більш уніфікованим, оскільки здебільшого використовується лексема *банк/bank*, а інші апелятиви зі схожою семантикою представлені лише поодинокими прикладами. Іншими мотиваційними ознаками ергонімів виступають такі: місце діяльності, окреслення адресата, характеристика адресанта, конкретизація предмета діяльності, що, власне, і відрізняє ситуацію в німецькій банківській ергонімії від української, де ми зустрічаємо оцінну лексику на кшталт *Актив-банк, Універсал-банк* [2, с. 141].

Почнемо наш аналіз з розгляду структурних конфігурацій поєднання назви типу банківської установи та позначення місця розташування, адже саме ці дві мотиваційні ознаки, предмет і місце діяльності, загалом є поширеними в ергонімії. У деяких випадках ергоніми утворено шляхом лексикалізації узгоджених атрибутивних словосполучень, які містять відхоронімні прикметники: *Mittelbrandenburgische Sparkasse, Deutsche Bank*. Загалом узгоджений прикметник у нашому корпусі присутній у 16 випадках, причому впадає в очі певна кореляція між семантикою прикметника та структурним типом ергоніма, адже в узгодженій формі використовуються лише відхоронімні прикметники або відапелятивні прикметники на позначення сторін світу. Натомість, у разі позначення в ергонімі міста до складу лексикалізованого словосполучення входить незмінюваний прикметник: *Frankfurter Sparkasse, Hamburger Sparkasse (Haspa), Berliner Volksbank*. Модель не відзначається значною продуктивністю, у цілому маємо 6 випадків уживань невідмінюваних прикметників, що, припускаємо, визначається обмеженістю можливостей їх творення в самій німецькій мові.

Значно поширенішою є модель лексикалізації неузгоджених словосполучень. Принагідно відзначимо, що подібну картину ми також спостерігали у назвах німецьких молочних компаній [3] та в польських банківських ергонімах [2, с. 142]. Така модель, передусім, характерна для тих ергонімів, які містять гіперонім *Sparkasse* в супроводі ойконіма: *Sparkasse Dortmund, Sparkasse Krefeld*. Модель засвідчена також з гіперонімом *Bank*: *Volksbank Mittelhessen, Wüstenrot Bank*.

Мотиваційна структура ергоніма ускладнюється в разі використання як загального позначення типу підприємства композита *Kreissparkasse*, який містить компонент, що вказує на територіальне обмеження сфери діяльності фінансової установи: *Kreissparkasse Heilbronn, Kreissparkasse Waiblingen, Stadt- und Kreissparkasse Leipzig*. Відзначимо, що значного інформативного навантаження у вказаному композиті ми не вбачаємо, адже обмежувальну функцію виконує вже саме вживання ойконіма. У разі одночасного використання відхоронімного та відойконімного компонентів у ергонімі поєднуються обидва вищезазначені типи синтаксичних зв'язків: *Ostsächsische Sparkasse Dresden*.

Семантика обмеження території діяльності також притаманна ергонімам, до складу яких входить іменник *Land* у комбінації з апозитивно вжитим ойконімом: *Landesbank Baden-Württemberg, Landesbank Berlin (LBB)*; або відтопонімним прикметником: *Bayerische Landesbank, Norddeutsche Landesbank*, або незмінюваним прикметником: *Bremer Landesbank*. Зазначимо, що до складу ергоніма може входити не повний відтопонімний компонент, а його аббревіатура: *HSH Nordbank* (від *Hamburgisch-Schleswig-Holsteinische*). На цьому конкретному прикладі можна проілюструвати стратегію номінації в разі злиття декількох банківських установ, яка полягає в одночасному відображенні в назві відхоронімних прикметників у скороченій формі, які успадковано від назв декількох раніше незалежних суб'єктів, та апелятива *Nord*, який виступає як гіперонім по відношенню до перших. Варто відзначити, що в ергонімії використовуються різні типи аббревіації. Крім ініціальної, яку ми спостерігали в попередньому прикладі, поширеною є також складова аббревіація: від повної назви банківської установи *Hamburger Sparkasse* утворюється скорочений варіант *Haspa*, який широко використовується в інтернет-дискурсі та в рекламі, котрі починають дедалі більше визначати номінаційні процеси в ергонімії. Загалом необхідно відзначити вплив на способи утворення власних назв вербальних особливостей інтернет-онімів, що, зокрема, спостерігаємо в офіційній назві *NRW.Bank* (історично від *Nordrhein-Westfalen*).

Як уже зазначалося, у складі ергоніма можуть бути присутні лексеми на позначення спеціалізації його діяльності, ступінь та характер якої значно варіює. Наприклад, у ергонімі

Commerzbank зоною референції є практично весь приватний сектор. Подвійна референція адресата та предмета діяльності притаманна ергоніму *Bank für Sozialwirtschaft*, який спеціалізується на обслуговування клієнтів із таких соціально значущих секторів, як охорона здоров'я, освіта, соціальні служби. Відзначимо, що мотиваційна ознака спеціалізації діяльності демонструє більше розмаїття способів вираження ніж позначення місця розташування. Виділимо, зокрема, такі структурні типи: 1) композит *Commerzbank*; 2) абревіатура *KfW* (історично від *Kreditanstalt für Wiederaufbau*); 3) атрибутивне неузгоджене словосполучення (*Unicredit Bank*); 4) прийменникове словосполучення (*Bank für Sozialwirtschaft*); 5) узгоджене атрибутивне словосполучення: (*Landwirtschaftliche Rentenbank*).

Дві основні мотиваційні ознаки, місце розташування та спеціалізація діяльності, у ряді випадків виражаються одночасно. Спеціалізація установи позначається компонентом композита, натомість місце діяльності відзначається ширшим спектром структурних способів відображення, зокрема, таких 1) узгоджений відхоронімний прикметник (*Deutsche Pfandbriefbank, Westfälische Landschaft Bodenkreditbank, Sächsische Aufbaubank*); 2) невідмінюваний відойконімний прикметник: *Düsseldorfer Hypothekbank*); 3) ойконім-прикладка: *Hypothekbank Frankfurt, Investitionsbank Schleswig-Holstein, Wüstenrot Bausparkasse*; 4) прийменникове словосполучення в поодиноких випадках: *Landessparkasse zu Oldenburg*. У разі наявності двох топонімічних компонентів один з них (відхоронімний) виражається прикметником, а другий іменником в апозиції: *Bayerische Landesbausparkasse München, Westdeutsche Landesbausparkasse Münster*.

Відзначимо нестандартні випадки утворення композитів, як-от в ергонімі *Westdeutsche ImmobilienBank*, у якому композит членується за допомогою написання з великої літери, що не характерне для німецької мови. Водночас звертає на себе увагу промовиста зміна скороченого найменування цієї банківської установи з *WIB* на *WestImmo*, що, очевидно, підкреслює два диференційні компоненти в назві з опусканням інтегрального для всієї сфери гіпероніма *Bank*.

У деяких випадках також спостерігаємо тенденцію до творення ініціальних абревіатур: *WL Bank* (від *Westfälische Landschaft Bodenkreditbank*), *L-Bank* (від *Landeskreditbank Baden-Württemberg*). Паралельно можуть використовуватися ініціальна та складова абревіатури, як, наприклад, у разі утворення від повного ергоніма *Münchener Hypothekbank* двох скорочень: *MünchenerHyp* та *MHB*. Абревіатура може повністю витіснити повну назву, що відбулося в назвах таких банків: *BHW* (історично називався *Beamtenheimstättenwerk*); *DZ Bank* (*Deutsche Zentral-Genossenschaftsbank*), *LfA Förderbank Bayern* (*Landesförderinstitut des Freistaats Bayern*). В останньому випадку відзначимо нетипове використання малої літери в складі абревіатури, що, мабуть, потрібно інтерпретувати як засіб привернення уваги шляхом незвичного оформлення назви. Немотивований з позиції синхронії компонент ергоніма в діахронії може виявитися скороченням повнозначного словосполучення, що входило до складу старої назви: *Sparpa* (від *Eisenbahn-Spar- und Darlehnskasse*). Місце діяльності при цьому позначається іменником-прикладкою: *Sparpa-Bank Südwest, Sparpa-Bank Berlin*. Складнішою є мотивація ергоніма *Teambank Nürnberg*, який містить у своєму складі англізм, семантика якого не має прямого відношення до банківської сфери, а радше спирається на аксіологічний тип мотивації, нав'язуючи потенційному адресату оцінку установи саме як партнера. Присутність персуазивної стратегії в цій номінації відображає націленість суб'єкта діяльності на кінцевого споживача, проявами чого є також наявність свого фірмового написання *TeamBank* та просування послуг через рекламу марки (*easyCredit*), а не самої установи, про що свідчить реєстрація інтернет-сторінки за назвою продукту з явно вираженою аксіологічною семантикою: www.easycrredit.de.

Ще однією мотиваційною ознакою в складі ергонімів є позначення адресанта. Зокрема, ідеться про відображення в назві або найменування материнської компанії, або сфери її діяльності. Типовою така мотивація є для назв банків-дочірніх компаній автомобільних концернів, які не мають власної суб'єктності, що також відображено на невербальному рівні, оскільки такі банки позначаються логотипом материнського автоконцерну: *Volkswagenbank, Mercedes-Benz-Bank, BMW Bank, Toyota Kreditbank*. Крім того, вказівку на материнську

компанію зазвичай містять міжнародні банки. Так, наприклад, назва *ING-DiBa* складається з позначення материнської компанії (*ING*) та скороченої старої назви банківської установи *Allgemeine Deutsche Direktbank*, поглинутої міжнародним концерном. Назва міжнародної компанії присутня також в ергонімі *Dexia Kommunalbank Deutschland*. Подібну гібридну назву спостерігаємо також в ергонімі *DekaBank Deutsche Girozentrale*, який позначає банк, утворений унаслідок злиття *Deutsche Girozentrale Deutsche Kommunalbank* і *DekaBank* (у свою чергу назва трансформована з *Deutsche Kapitalanlagegesellschaft*). Найменування материнської компанії (*Commerzbank*) присутнє також в скороченому вигляді в ергонімі *Comdirect*, другий компонент якого вказує на специфіку діяльності установи, причому певну роль в утворенні такої назви, вірогідно, відіграє характер адресата (кінцевий споживач), з чим пов'язано існування власного маркетингового написання назви маленькими літерами *comdirect bank*. Припускаємо, що така стратегія може бути зумовлена настановою на зменшення дистанції між адресантом і адресатом, ототожнення суб'єкта діяльності з його продуктом, адже назви послуг пишуться з малої літери.

Лише в двох випадках до складу назви банківської установи входять імена її засновників: *HSBC Trinkaus & Burkhardt, Sal. Oppenheim jr. & Cie*. Непоширеність відантропонімних компонентів у банківських ергонімах відрізняє їх від назв іншого тематичного поля в німецькій ергонімії – назв молочарень, де ім'я власника, за нашими даними, виступає однією з основних мотиваційних ознак.

У декількох випадках спостерігаємо в ергонімі експліцитне позначення конкретного адресата: *Deutsche Apotheker- und Ärztebank* (*Apobank* або у фірмовому написанні *apoBank*), який надає послуги представникам лікарських професій. Історично назва адресата була представлена також у назві банку *BBBank* (раніше *Badische Beamtenbank*).

Цікаво відзначити наявність нової стратегії в неймінгу, яка проявляється як використання компонентів, які не надаються до інтерпретації в межах конкретної мовної системи і потребують залучення до аналізу іншомовних ресурсів або врахування можливостей мовної гри та інтерпретації прихованих смислів. Наприклад, у 2007 році назву банку, який мав цілком традиційне найменування, що окреслювало місце та предмет діяльності, *Allgemeine Hypothekbank Rheinboden*, було змінено на *Corealcredit Bank*, і під цією самою назвою було запущено марку банківських продуктів. Подібний характер номінації представлений також в ергонімі *Aareal Bank* (до 2002 року *DePfa Deutsche Bau- und Boden Bank*). У цьому випадку звертає на себе увагу написання гіпероніма окремо, а не у складі композита, що не типово для німецької мови. Уважаємо, що такий характер графічного оформлення є наслідком міжмовної взаємодії, а саме впливу англійської мови на спосіб оформлення складних слів. Застосування такої стратегії, очевидно, зумовлене розширенням географії діяльності установи, яка представлена в Європі, Північній Америці та азійсько-тихоокеанському регіоні. Таким чином, істотним чинником номінації виступає прагматичний, а саме, характер адресації, адже установи, які працюють на міжнародному рівні, проявляють тенденцію при утворенні своїх фірмових найменувань використовувати позбавлені семантичних зв'язків компоненти, що в синтаксичному плані поєднуються за англійськими моделями. Так, наприклад, повністю штучний характер має позначення банку *Targobank AG & Co.*, який змінив назву з *Kundenkreditbank* після входження до банківської групи *Crédit-Mutuel*.

Як видно з описаних вище тенденцій, головними чинниками, які визначають номінаційні процеси в банківській сфері в сучасній німецькій мові є глобалізація, інтернетизація та фокусування уваги на кінцевому споживачеві, що, безумовно, впливає і на сам характер представлення суб'єкта комунікації, зміщуючи фокус уваги з інформативності на здійснення впливу на адресата. З огляду на це, при аналізі банківських номінацій істотним є також урахування інших способів їх репрезентації, таких як логотип. За нашими даними, зібраними на підставі аналізу веб-сайтів банків, логотип є усталеним компонентом, який виступає засобом позначення суб'єкта діяльності, на відміну від факультативного слогана. Відзначимо наявність декількох моделей утворення логотипів. По-перше, до складу логотипа входить ергонім у повному вигляді, що є найпоширенішою моделлю: *Commerzbank, Aareal Bank Group, Dexia,*

Investitionsbank Berlin, Frankfurter Volksbank, ING DiBa. Окремо виділимо незвичне написання на логотипі назви, розділеної знаком оклику: *Team!Bank*, що, очевидно, служить як засіб привернення уваги адресата. По-друге логотип містить виключно ініціальну абрєвіатуру: *KfW, L-Bank, pbb, SEB, IB.SH, HSBS.* Або поєднання повного написання і абрєвіатури: *BayernLB, Deutsche Hypo, BB Bank, BHF-BANK, WW Wustenrot.* Лише в одному випадку найвідомішого німецького банку *Deutsche Bank* на логотипі немає ергоніма взагалі (його було усунуто в 1974 році). Відсутність ергоніма в цьому випадку пов'язуємо із лідерською позицією банку на ринку, що забезпечує його широку впізнаваність. У більшості випадків зображення на логотипі має абстрактний характер і лише в деяких випадках спостерігаємо використання інформативних малюнків. Зокрема, на логотипі *Münchener Hypo* присутня корона як символ імперського міста. Логотип *Rentenbank*, виконаний в зеленій гамі, містить стилістичні зображення колоса, що вказує на основного адресата банку – сільськогосподарські підприємства. Відзначимо, що в разі ергонімів, які містять гіпероніми *Sparkasse* і *Kreissparkasse*, ідеться про мережу ощадних банків і кас, об'єднаних спільною парасолькою, індикатором чого є наявність у них спільного логотипа та сайту. Таким чином, саме логотипам часто відводиться центральна роль в ідентифікації суб'єкта, що проявляється, зокрема, в тому, що ми практично завжди спостерігаємо кореляцію між кольорами логотипу та кольоровим оформлення сайту: заголовки рубрик або графічні зображення на позначення рубрик, як правило, оформлюються в кольорах логотипу.

Отже, проведений аналіз засвідчив, що способи побудови ергонімів значною мірою визначаються саме прагматичним чинником, з огляду на що цей ономастичний розряд відзначається більшою динамікою порівняно з іншими назвами. Саме така особливість ергонімів перетворює їх на своєрідні мовні маркери зрушень, передусім ідеологічного плану, які мають місце в позамовній дійсності. Крім того, референти ергонімів (підприємства різного типу) отримують також невербальні позначення, які потребують комплексного аналізу їх функціонування в різних дискурсивних формах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття / О. О. Белей. – Ужгород: УДУ, 1999. – 111 с.
2. Зимовець Г. В. Структурно-семантичні особливості власних назв / Г. В. Зимовець // Вісник Дніпропетровського університету. – 2010. – Т. 18. – № 11. Мовознавство. – Вип. 16. – С. 138–145.
3. Зимовець Г. В. Структурно-семантичні особливості комерційних назв у сучасній німецькій мові / Г. В. Зимовець // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту. Філологічні науки. Мовознавство. – 2010. – № 8. – С. 172–177.
4. Сидоренко О. М. Номінаційні процеси в полілінгвальній ергонімії Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. М. Сидоренко. – Донецьк, 2013. – 20 с.
5. Соколова Л. Н. Типи мотивованості ергонімів (на матеріалі ергонімів м. Києва) / Л. Н. Соколова. – Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 65–69.
6. Цілина М. М. Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Цілина. – Київ, 2006. – 23 с.
7. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації в системі української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. О. Шестакова. – Харків, 2002. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2017 р.

ОНИМИ В ЛІРИЦІ В. А. ЧАБАНЕНКА ЯК ЧАСОПРОСТОРОВІ МАРКЕРИ

Стаття присвячена літературно-художнім онімам в ліриці В. Чабаненка, оскільки, саме власне ім'я становлять невід'ємний компонент художнього твору. Функцію хрономаркерів в поетичному дискурсі письменника виконують власні назви різних лексико-семантичних груп, а саме: антропоніми, агіоніми, етніоніми та різні групи топонімічної лексики. Оними в поетичних рядках письменника стають актуалізаторами простору і часу, сприймаються не лише як вказівки на окремі географічні об'єкти реальної топографії, а і як згорнений, закодований маркер.

Ключові слова: агіонім, антропонім, гідронім, етніонім, інсулонім, міфтонім, оронім, топонім, хрономаркер.

Ирина Ильченко. ОНИМЫ В ЛИРИКЕ В. А. ЧАБАНЕНКА КАК ВРЕМЕННОПРОСТРАНСТВЕННЫЕ МАРКЕРЫ

Статья посвящена литературно-художественным онимам в лирике В. Чабаненка, поскольку именно собственное имя составляют неотъемлемый компонент художественного произведения. Функцию хрономаркеров в поэтическом дискурсе писателя выполняют имена различных лексико-семантических групп, а именно: антропонимы, агионимы, этнонимы и различные группы топонимической лексики. Онимы в поэтических строках писателя становятся актуализаторами пространства и времени, воспринимаются не только как указания на отдельные географические объекты реальной топографии, но и как свернутый, закодированный маркер.

Ключевые слова: агионим, антропоним, гидроним, этноним, инсулоним, мифтоним, ороним, топоним, хрономаркер.

Iryna Ilchenko. ONYMS IN V. A. CHABNENKO'S LYRICS AS TIMESPACE MARKERS

The article is devoted to literary and artistic onym in V. Chabanenko's poetry because a proper name is an integral component of the artwork. The function of chronomarkers in the poetic discourse of a writer is performed by proper names of various lexical-semantic groups, namely anthroponyms, ahionyms, ethnonyms and a variety of toponymic vocabulary. Onyms in writer's poetic lines are actualizators of space and time, they perceived not only as a guide for certain geographic objects of real topography but also as convolute encoded marker.

Keywords: ahionym, anthroponym, hydronym, ethnonym, insulonym, mythonym, oronym, toponym, chronomarker.

У художньо змодельованому світі власні імена в повній мірі працюють на художній текст, на розуміння та адекватне інтерпретування його реципієнтом. Крім того, через оніми, вживані у тексті твору, часто простежується скритий підтекст. Літературно-художні імена становлять невід'ємний компонент художнього твору. У своїй ономотворчості письменник вільний у виборі, але він залежить від діючих норм реальної ономастики, на якій власне й базується літературна, від жанрових особливостей майбутнього твору, а також часопросторових координат подій створюваних художньою уявою.

Літературно-художній онім в літературному творі – це складна одиниця, яка характеризується набором власне лінгвістичних та екстралінгвістичних якостей. До лінгвістичних аспектів, які формують семантичну структуру власних назв, належать етимологія основи, специфіка існування онімів та особливі мотиви іменування; до екстралінгвістичних – особливі умови існування назви в суспільстві, культурно-історичні асоціації пов'язані з нею, специфіка зв'язку оніма з іменованим об'єктом, а також ступінь відомості об'єкту та його імені. Саме тому в поетичній творчості В. А. Чабаненка засобами творення часопросторової організації тексту є ономастична лексика. Функцію хрономаркерів в поетичному дискурсі письменника виконують власні назви різних лексико-семантичних груп.

1. Топоніми, що представлені різними розрядами, утворюють розгалужену парадигму, функціонуючи широко й різнопланово, насичуючи при цьому контекст численними експресивними нюансами й асоціаціями. Географічні назви є найбільш частотним засобом актуалізації художнього часу і простору поезій В. А. Чабаненка:

*Під розкриллям багряних знамен
Біля вод голубого Дунаю
Ваші чайки невтішні ячать,
Ржуть натомлені Ваші комоні* [2, с. 133].

Особливості взаємодії лінгвальних та екстралінгвальних аспектів літературно-художнього оніма впливають не тільки на його структуру та значення, а й на сприймання читачем. Топоніми поезій письменника не тільки розкривають задум автора, а й дають уявлення про світосприйняття письменника, репрезентують його індивідуальний стиль. Цьому сприяє використання географічної назви у невластивій для неї граматичній формі, наприклад, вживання у формі множини лексеми *Дніпрельстани*:

*Гудуть-двигтять потужні Дніпрельстани,
А кінь летить нестримно, наче птах!* [2, с. 131].

Оскільки провідним мотивом лірики В. А. Чабаненка є глибинна любов до Батьківщини, то продуктивним засобом творення часопросторової характеристики стають ті топоніми, які для письменника втілені в образах-символах козацької вольниці *Дніпро*, *Хортиця*, *Великий Луг*. Саме ці оніми в поетичних рядках письменника стають актуалізаторами простору України, оскільки сприймаються не лише як вказівки на окремі географічні об'єкти реальної топографії нашого регіону, а і як згорнений, закодований маркер на означення всієї Батьківщини:

*Як Дніпро обіймає голубими руками
Хортицю
Так і я обіймаю тебе голубими мріями,
Вітчизно кохана* [2, с. 130].

Уведення парадигми різноманітних географічних назв пороги → хоронім → інсулонім, що є маркерами славного, козацько-лицарського минулого, у контекст песимістичної конотації, дає можливість письменнику виразити внутрішній супротив сучасній дійсності, жалкування за прожитою і сплюндрованою давниною, представленою географічними назвами *Пороги*, *Луг Великий*, *Хортиця*:

*Болять мені Пороги й Луг Великий,
Затоплені – замулені болотом,
І Хортиця болить мені стражденна,
Поранена, обснована дротами* [2, с. 136].

Закони реалістичного зображення дійсності зумовлюють використання реального топонімікону. В аналізованій поезії В. А. Чабаненка більшість географічних назв є реальними. Топоніми, що є назвами реальних географічних елементів простору як Запоріжжя, так і всієї України, виступають у поезії В. А. Чабаненка найчастіше показником простору всієї нашої держави, оскільки є засобом ущільнення топосу. Найчастотнішими засобами, використаними письменником для ущільнення простору є потамонімами *Дніпро*, *Десна*, *Буг*, *Дон*, *Дунай*:

*І довго-довго сонце затуляла
Огидна хмара круків-смертолюбів,
Аж поки Дніпр з Десною не обнявся
Й не злився з Бугом, Доном і Дунаєм* [1, с. 13].

Наприклад, використання в поезії «Сіячеві слава» письменником лише одного хороніма *Луг* (у значенні території Великого Лугу, запорозької вольниці) поряд з вказівками на різні віддалені території України сприяє розширенню географічних рамок тексту:

*Махнув козак у Лузі булавою –
Знялись орли з верзів стрімких
карпатських
І соколи злетіли за пороги,*

І Гролом-ключем вдарили литаври... [1, с. 14].

Використання різноманітних топонімів дає змогу швидко змінювати простір, оскільки згадка однієї власної назви – хрономаркера відсилає читача не лише у конкретний історичний період, а й у конкретну просторову площину, пов'язану з онімом. Наприклад, хоронім *Сибір* актуалізує період тоталітарного Радянського Союзу:

За що царі вас у Сибіри засилали? [1, с. 8].

Поезія В. А. Чабаненка пронизана глибинним почуттям любові до своєї батьківщини і відчуттям пракоренів, а тому письменник часто балансує на межі різних часових пластів – минулого і сучасного. Через використання історико-маркованих власних назв Запорозького краю письменник має можливість реалізувати своєрідне перенесення через пласт сьогоденні у минуле, повернення до прабатьківщині, до ідеальної першооснови буття. Провести місток між далеким славним минулим та страшним сьогоденням, сповненим трагедій, допомагають хронотопічні оніми-маркери, наприклад, потамонім *Дунай*, що вживається в одному контексті з часовим маркером *це десятиліття*, підсилене епітетом *страшне*:

З Дунаю і євшанових легенд

Ми вийшли в це страшне десятиріччя [2, с. 136].

Визначальним засобом творення часопросторової організації є схрещенням давнього лицарського минулого та хворої сучасної дійсності, з її екологічними катастрофами та занепадом свідомості, що репрезентують оніми з високою емоційною конотацією, уведений у контекст з негативним пафосним наповненням. Автор вдало komponує ономастичну лексему *Наддніпряниця* та прийменниково-іменникову (де іменником виступає власна назва) конструкцію *над Дніпром*:

Сум стоїть над Дніпром –

Наддніпряниця [2, с. 130].

У поетичних рядках «Горем степ поораний» В. А. Чабаненка історія постає не окремими елементами, що сприймаються читачем у вигляді яскравих подій, вона є чимось безперервним; для нього прадавнє минуле, колишня запорозька вольниця і сьогодення є нерозривними, що акумульовано в онімах – хронотопічних маркерах *Оратанія*, *Наддніпряниця* та *Українонька*. Невипадково письменник саме у такій послідовності подає ці власні назви від оніма, що відносить до найдавнішого минулого, і до сьогоденньої України:

Горем степ переораний –

Оратанія.

Сум століть над Дніпром –

Наддніпряниця.

Край украяний нам –

Українонька.

Українонька-сиротинонька [2, с. 130].

На противагу такого сьогоденнього, позитивне, натхнення для письменника є лише в славетному минулому, яке репрезентоване через імена відомих лицарів, захисників та борців за Україну, її народу – *Гонта*, *Наливайко*:

Твоя незборна, висвячена міць –

У тих шаблях, що грілися в Скутарі,

У грізнім блиску Гонтиних зіниць,

У тверді скель і молота ударі [1, с. 11].

Частими в поезії В. А. Чабаненка є топоніми на означення просторових реалій Запорозького краю *Славу́та*, *Дніпро*, *Великий Луг*, *Січ*, *Хортиця*, які уособлюють славне минуле нашого краю, а тому є символами духовної висоти, історичної правди:

Мені здається, Хортице, що ти –

Замерле серце рідної Вкраїноньки [2, с. 131].

2. Засобами творення просторової та часової локалізації є також імена відомих персоналій світової культури: *Франко*, *Леся Українка*, *Т. Шевченко*, *Ейнштейн*, *Бетховен*. Специфікою ідіостилію письменника є використання в одному контексті імен історичних осіб, пов'язаних з

різними галузями культури і науки. Наприклад, у поезії «Степ» письменник поєднує в одній просторовій площині – Запоріжжі – два часові пласти: історію та сучасність, які через використання онімів *Ейніштейн* (що репрезентує генія науки ХХ ст.) та *Тарас Шевченко* (видатного генія української культури ХІХ ст.) в емоційно-зниженому контексті сприяє посиленню негативного образу сьогодення:

Покрита трупами у будучину траса.

Ейніштейна мозок знюхали осли.

Лакузи брехнями споганили Тараса [2, с. 135].

Імена історичних осіб *Батий*, *Сірко*, *агіоніми Наливайко*, *Б. Хмельницький* в оригінальній поезії В. А. Чабаненка не лише оживлюють у реальності ліричного світу поета названих історичних персоналій, вони є маркерами важливих історичних подій з давнього минулого України.

У поезії В. А. Чабаненка використано принцип, поширений в сучасній європейській та вітчизняній літературі: прийоми ірраціонального тлумачення подій і поетика таємниці органічно включаються в традиційний реалістичний метод через перетин часових площин – сучасного (подане розлогими описовими конструкціями) і минулого (вираженого лише однією власною назвою). Письменник вибудовує часові і просторові координати, використовуючи перенесення апелятивної назви *батько* до розряду ономалексики (онімізації апелятивів). Асоціонім *Батько* сприяє відтворенню в уяві читача образу Т. Г. Шевченка, підсиленого використанням антропоніма *Тарас*:

І Батько наш лежить в труні.

Устань, Тарасе! Чуєш, тату?! [1, с. 56].

3. В авторській поезії В. А. Чабаненка актуалізаторами історичного часу і простору є агіоніми, які сприяють переплетенню реальний і міфологічний хронотопи, оскільки імена святих співвідносяться з реальним світом і з надприродним, духовним буттям вищих сил. Використання імен святих дає можливість автору переміщати події з реального у містичний часопростір, наприклад, використовуючи поєднання агіоантропоформули *Первозваний Андрій*, як елементу християнського світу, та теонім *Орій* (що був богом весняного сонця):

Тут Первозваний Андрій

Творив святе своє знамення,

Тут віщий батько наш Орій

Із неба вчув гучне наймення [1, с. 9].

Поява містичної свідомості викликана явищем подвоєння реального простору у свідомості людини, яке пов'язане з протистоянням впорядкованості соціального організму і стихійності впливу на нього природних сил, страшною історичною реальністю:

Далеко десь, аж за Дніпром червоним,

Загнали сурми вечора тривогу [2, с. 139];

Святі закони розтоптали,

Розіпнули правду і Христа [1, с. 6].

У певному стані свідомість людини здатна сприймати зовнішній світ через призму надприродного, що надалі може визначити його поведінку і цілий ряд вчинків. Невипадково письменник уводить до контексту своїх поезій власні назви на означення біблійних персоналій та топонімів: *По торгах Юди совість рознесли* [2, с. 135].

Художньо змодельований світ у письменника часто стає символічною статико-динамічною моделлю, у центрі якої стоїть окрема власна назва, що перетворюється на хронотопічний образ, який поєднує часову площину сучасного читачу та часовий простір ліричного героя, оскільки є інформацією максимально згорненому вигляді:

Щодень мене ти зводиш на Голготу,

У жертву кидаєш Пілатові – відчаю [2, с. 135].

Однак міфоніми в поезії виражають не лише невідворотне страшне майбутнє, вони є також згорненим, інформативно закодованим до однієї назви виразником віри у світле майбутнє:

В ясну блакить молитву посылаю,

Туди, де волю п'ють незборкані Ікари!.. [2, с. 135];

тобто, агіонім *Месія* тут стає не лише актуалізатором площини майбутнього, а й отримує позитивну конотацію:

*Красуйся, ниво!
Дух правду сія.
Серця відкрились, –
Прийди, Месіє [2, с. 134].*

Історичний часопросторовий континуум у поезії письменника моделюється за допомогою таких груп ономастичної лексики, як: 1) антропоніми; 2) топоніми.

Серед усіх груп найбільш значущою для створення історичного хронотопу є антропоніми, а саме імена видатних історичних осіб, які назавжди увійшли в історію України і Запорізького краю, а тому актуалізують той історичний час та простір, з яким генетично пов'язані. Поряд з іменами історичних осіб маркерами історичного часу виступають також топоніми, що позначають ті географічні реалії, які у відповідний історичний момент почали сприйматися не лише як елемент просторової реалії, а і як символічна назва, пов'язана з певною подією.

*Будете з нашої землі української
Од коси бідняцької
Аж у Варшаву втікати!... [1, с. 35].*

Фоновим засобом створення історичного хронотопу є етроніми, які є в історичній пам'яті нащадків як елементи окремої епохи, а тому сприймаються не як відповідники сучасним реаліям, а саме як елементи історичної правди:

*Мого тата ляхи вбили,
Неньку рідну задушили [1, с. 28].*

Культурно-історичний час і простір авторської поезії В. А. Чабаненка представлений власними назвами на означення реалій Запорізького краю. Потрібно зазначити, що увага письменника прикута до таких елементів національної сфери: *Великий Луг, Гілея*, які зникають з карти рідного краю, а тому стають виразниками історичної правди, зближають минуле із несправедливим сьогоденням:

*Тієї осені помер Великий Луг
Пішла на дно сплюндрована Гілея
Розгнівався загачений Дніпро [2, с. 132].*

Міфологічний хронотоп твориться за допомогою біблійонімів *Бог, Господь, Ісус Христос, Богоматір*, що генетично належать до сфери ірреального, а тому вже самі по собі акумулюють часопросторові координати поза реального:

*У забуття бездонне поринаю,
Душа моя до Бога відлітає
І, впавши перед Господом розпочну,
Поклони б'є за нашу Україну... [1, с. 21].*

Отже, авторська поезія В. А. Чабаненка наповнена великою кількістю власних назв, які виконують хронотопічну функцію. Серед найбільш частотних груп ономастичної лексики, що є часовими та просторовими маркерами в поетичному світі письменника, виступають топоніми, імена історичних осіб та агіоніми. Власні назви в авторській поезії В. А. Чабаненка є активним засобом творення часопросторових орієнтирів, оскільки вже самі по собі несуть закодовану інформацію про віднесеність назви до окремого історичного, історико-культурного періоду чи міфологічного хронотопу. Ономастична лексика виконує активну роль для вираження творчої свідомості ліричного суб'єкта, а тому забезпечує злитість і єдність роз'єднаних часових та просторових планів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чабаненко В. А. Оратанія: Поезії. Поетичні переклади / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: Стат і К, 2001. – 92 с.
2. Чабаненко В. А. У вічному двобої: Поезії. Переклади / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: Стат і К, 2000. – 100 с.

Стаття надійшла до редакції 6.06.2017 р.

СЛОВТВІР АНГЛОМОВНИХ САЙТОНІМІВ

У статті розглянуто питання словотвору англомовних сайтонімів. Виділено основні словотвірні моделі сайтонімів та проаналізовано розподіл сайтонімів за виділеними словотвірними моделями. Було простежено кореляцію функціональної навантаженості сайтів з частотністю використання словотвірних моделей.

Ключові слова: Інтернет, Інтернет-дискурс, словотвір, сайтонім, доменне ім'я.

Максим Карпенко. СЛООБРАЗОВАНИЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ САЙТОНИМОВ

В статье рассмотрен вопрос словообразования англоязычных сайтонимов. Выделены основные словообразовательные модели сайтонимов и проанализировано распределение сайтонимов согласно этим моделям. Была прослежена корреляция функциональной принадлежности сайтов и частотности использования словообразовательных моделей.

Ключевые слова: Интернет, Интернет-дискурс, словообразование, сайтоним, доменное имя.

Maksym Karpenko. WORD BUILDING OF ENGLISH DOMAIN NAMES

The question of domain name formation is analyzed in the present paper. The basic word-building patterns of domain names are outlined and the distribution of domain names according to them is dwelt on. The correlation of site functional orientation with word-building patterns employed in the process of its nomination was explained.

Keywords: Internet, Internet discourse, word building, domain name.

Розвиток сучасних технологій призвів до значного прогресу в усіх сферах людського життя. Дедалі популярним в останні десятиріччя стає Інтернет, який є цариною стихійного розвитку в тому числі й мови. У новітніх лінгвістичних розвідках часто говорять про Інтернет-дискурс, тобто мовлення, притаманне Інтернет-середовищу.

Невід'ємною частиною Інтернет-дискурсу є власний ономастикон, який розуміємо як сукупність усіх власних назв, що функціонують в Інтернет-середовищі. Тобто, об'єктом дослідження є сайтоніми – власні назви, що номінують складові Інтернету – сайти. Предметом дослідження є словотвірні особливості сайтонімів. Матеріалом дослідження слугує вибірка в 1000 найпопулярніших сайтонімів за даними аналітичного агентства *Alexa Internet, Inc.*

Згідно з останніми ономастичними розвідками [12; 5], до Інтернет-ономастикону входить такий підрозділ ідеонімів як комп'ютероніми – власні назви об'єктів комп'ютерного буття, що розподіляється на: файлоніми – назви файлів, софтоніми – назви програм, виртуалміфоніми – назви об'єктів віртуального світу комп'ютерної гри та інтернетоніми – назви інтернетівських об'єктів (які включають в себе сайтоніми – назви сайтів, ніконіми – онлайн-псевдоніми користувачів – та епістулоніми – адреси електронних поштових скриньок).

В дослідженні зосереджено увагу на сайтонімах, під якими маємо на увазі доменні імена, що складаються зі специфікатора схеми, назви хосту та публічного суфікса. Доменне ім'я, чи просто домен, може мати піддомени, які знаходяться з ним у гіперо-гіпонімичних стосунках. Домен може вживатися в трьох варіантах: повне доменне ім'я, розмовне скорочене посилання на сайт та відконотонімний дериват – похідне від назви сайту слово, яке базується на певних конотаціях, що має цей сайт в лінгвоментальності користувачів.

Вважаємо за доцільне розмежувати Інтернет-ономастикон на функціональні зони, тобто окремі сегменти множини онімів у межах Інтернету, розділені за домінуючою функцією цих сайтів. В дослідженні виокремлюється сім функціональних зон, кожна з яких включає в себе ряд груп. Найпоширенішою є комерційна зона (31.1%), до якої входять такі групи сайтів, як комерційний репрезентаційний сайт, торгівельний сайт і транзакційний сайт. За нею йде

інформаційна зона (25.9%), що обіймає такі групи сайтів, як пошукова система, ретрансляційний сайт, некомерційний репрезентаційний сайт. Третьою за поширеністю є рекреаційна зона (18.7%), що включає в себе такі групи сайтів, як браузерна гра, фото-сайт, відео-сайт, мережевий сервіс. Четверте місце займає комунікативна зона (9.7%), до якої входять такі групи сайтів, як соціальна мережа, електронна пошта, блог, онлайн-обговорення, сервіс для обміну короткими повідомленнями, сервіс для соцзакладок. За нею йде освітня зона (6.3%), що обіймає такі групи сайтів, як дистанційна освіта та сховище текстів. Одну з останніх стрічок займає файлообмінна зона (5%), до складу якої входять такі групи сайтів, як сховище файлів та каталог торент-файлів. В окрему зону можна виділити дорвеї (2.3%), які перенаправляють користувача на інший сайт [6].

В попередніх розвідках було висвітлено структурні особливості сайтонімів взагалі та структурні особливості сайтонімів різних функціональних зон [8]. Окреслена структура сайтонімів твориться за тими ж правилами, що й звичайні слова. В даній роботі висвітлено основні шляхи формування сайтонімів, тобто словотвірні моделі, за якими вони формуються.

В літературі з лексикології описана ціла низка різних словотвірних моделей. Так, І. В. Арнольд [1, с. 101–186] виділяє наступні «шляхи збагачення словникового складу мови»: 1) морфологічний, який включає в себе афіксацію (деривацію), яка є «приєднанням до слова тих чи інших словотворчих елементів – афіксів»; словоскладання, яке є «об'єднанням двох чи більше основ в одне ціле»; чергування, що є «зміною фонетичного складу кореня»; скорочення, яке є «втратою одного чи декількох звуків» на початку (афереза), в середині (синкопа) чи в кінці (апокопа) слова; подвоєння, що є «повторенням основи»; перерозподіл, який є «переосмисленням морфологічного складу слова»; зворотній словотвір, який є «відкиданням ... складу, який помилково вважається афіксом»; стягнення (контамінація), яке є об'єднанням початку одного слова з кінцем іншого; 2) морфолого-синтаксичний, яким є конверсія – переведення слова в категорію інших частин мови «без додавання чи зміни будь-якої морфеми». А. Ніколенко виокремлює низку фонологічних словотвірних моделей: звуконаслідування (ономатопея), що є «називанням дії чи речі більш чи менш точною імітацією природних звуків, які асоційовано з нею» та зміну наголосу, яка є розрізненням слів за «допомогою зміни фонемного складу кореня» [14, с. 79–92].

Ще одним шляхом збагачення словникового складу мови можна назвати семантичний, який охоплює, за словами Д. Е. Розенталя, «створення у слова, окрім похідного значення, також нового, переносного значення». Сюди можна віднести метафору – «перенос назви одного об'єкта на інший на основі схожості будь-яких їх ознак», метонімію – «перенос назви одного об'єкта на інший за їх суміжністю» та синекдоху – «перенос назви об'єкта на його складову та навпаки». Також до цієї групи належать такі зміни лексичного значення як його звуження та розширення – «збільшення [чи зменшення] семантичного об'єму слова» [11, с. 26–28], а також піднесення та пониження (від англ. *elevation* та *degradation*, чи *ameliorative development* та *pejorative development* відповідно) – поліпшення чи погіршення конотативного відтінку слова [13, с. 31].

Проте не всі словотвірні моделі, які використовуються для створення апелятивів, є уживаними для створення онімів, так само як не всі словотвірні моделі, які використовуються для створення онімів, є уживаними для створення апелятивів. В ономастичній літературі багато уваги приділялось словотвору онімів і специфічним для них шляхам утворення. Так, Н. В. Подольська виділяє наступні шляхи утворення первинних (ті, що були утворені «безпосередньо від апелятива і мають ідентичну апелятивну форму») і вторинних (тих, яких було «утворено від іншої, первинної чи непервинної назви») онімів чи онімичні словотвірні моделі: афіксація – «процес утворення ВН з апелятивної лексеми чи основи за допомогою службових морфем», складання – «процес утворення власних назв у формі композита» (ВН, яка складається з двох кореневих морфем, з єднальною голосною чи без неї), співположення – процес утворення юкстапозитивного імені (ВН, яка виникла за допомогою розташування поряд двох чи більше слів), плюралізація – утворення ВН, основною і єдиною формою яких є множина (та зворотній їй процес – сингуляризація), абревіація – утворення ВН шляхом

«об'єднання початкових, довільно взятих частин апелятивного чи онімічного словосполучення чи окремих імен», усічення – «процес зміни ВН, який є відпаданням морфеми чи звука» та контракція (стягнення) – процес випадання серединних елементів ВН [10, с. 26-155].

М. М. Торчинський виділяє два основні словотвірні типи ВН: морфологічний, який розподіляється на афіксальний – «суфіксальні, префіксальні, конфіксальні, флексійні та інші деривати», безафіксний (усічення) – «відкидання початкових, середніх або кінцевих частин твірної лексеми», складання (який може комбінуватись з афіксацією в змішаний тип) – 1) власне складання, яке є «об'єднанням не менше двох кореневих морфем (основ) за допомогою поєднаних голосних чи без них»; 2) зрощення, яке є поєднанням декількох слів в одне, тобто створення юкстапозита; 3) аббревіація, яка є поєднанням початкових букв чи частин слів в одне, конверсія, яка за уточненням Д.Г. Бучка є «переходом однієї частини мови в іншу без участі афіксів» [2, с. 106]; та лексико-семантичний, який, у свою чергу, розподіляється на власне семантизацію – «процес переходу слів у певні розряди власних назв без будь-якої зміни їхньої граматичної структури та звучання», який розподіляється на онімізацію (перехід апелятива в онім) і трансонімізацію (перехід оніма в інший клас онімів), плюралізацію – «закріплення пропріатива у формі називного відмінка множини», акцентуацію – зміну наголосу для утворення нового оніма, стягнення (універбація) – відкидання частини (чи декількох) багатокомпонентної назви [12, с. 231–240].

Якщо співвіднести наведені вище словотвірні моделі із специфікою сайтонімів, стає зрозуміло, що не всі з них можуть використовуватись в номінації сайтів. Наприклад, конверсія не може використовуватись для утворення сайтонімів, оскільки назва сайту позбавлена контексту – вона існує в ізоляції, а нова парадигма, яка є наслідком конверсії, потребує контексту для її маніфестації; зміна наголосу також неможлива для утворення нового сайтоніма, оскільки вони існують в системі доменних імен лише в письмовому вигляді, вимова сайтоніма не може слугувати диференційним критерієм.

Сайтоніми мають тенденцію бути створеними з існуючих в певній мові слів та, у деяких випадках, okazіоналізмів з наочно-прозорою етимологією, тобто в словотворі сайтонімів можна виділяти лише продуктивні словотвірні моделі, через що такі непродуктивні словотвірні моделі, які можуть бути виявлені лише при етимологічному дослідженні, як зворотній словотвір та перерозподіл, не використовуються для створення сайтонімів.

Такі словотвірні моделі як подвоєння та плюралізація, на наш погляд, не є настільки часто уживаними для номінації сайтів, щоб виділяти їх в окремі категорії, але, замість цього, пропонується вважати їх випадками словоскладення та афіксації відповідно.

У порівнянні з іншими категоріями онімів, сайтоніми мають одну суттєву відмінність. Так, за М. В. Карпенко антропоніми можна «словотвірно розділити за ступенем розмиття, порушення загальних моделей мови, за ступенем відхилення від мовної норми» на дві групи – «ті, що існують в мові та неологізми» [4, с. 138]. Це твердження справедливо також і для інших розрядів власних назв, але не для сайтонімів. Такий тип специфічно-ономастичного словотвору як трансонімізація є ефективним по відношенню до сайтонімів лише в один бік: онім одного з інших класів може стати сайтонімом лише за умови певних змін, таких як додавання публічного суфікса, невживання пропусків тощо, що, на наш погляд, призводить до появи іншого, унікального оніма; сайтонім, у свою чергу, може зазнати трансонімізації та стати назвою на позначення іншого денотата, наприклад, в Україні є мережа магазинів *Rozetka.ua*, назва якого спочатку називала тільки сайт цієї компанії.

Ще одним типом трансонімізації є перехід назви часто відвідуваного сайту в розряд конотонімів, тобто він зазнає семантичного розширення і набуває прагматичної спрямованості – стає «вербалізованим знаком культури» і цей онім набуває пояснювальної сили [9, с. 105]. Таким чином, популярні сайти перетворюються в лінгвосвідомості користувачів на щось ближче до розряду загальних назв, ніж до власних. Так, *facebook.com* перетворюється на «мрію маніяка-переслідника» (через велику кількість особистої інформації у вільному доступі), *wikipedia.org* перетворюється на «укладене користувачами джерело знань», *twitter.com* перетворюється на «добровільний звіт про особисте життя» тощо [15]. Для «декодування»

інформації, що закладена в конотонім потрібно мати певні (зазвичай культурно-специфічні) фонові знання, які фахівці називають апперцептивною базою [3, с. 25].

Такі сайтоніми, які «обросли» додатковими конотаціями, зазвичай використовуються в процесі мовлення в скороченій формі, наприклад, просто *facebook* чи *fb* замість повної назви – *facebook.com*, наприклад, «*Girl: Last night I didn't get any work done because I was looking at facebook all night!*» чи «*Rob: Hey man, are you on fb? You should add me*» [15].

Також в процесі мовлення для посилання на популярні сайти використовуються т. зв. відконотонімні деривати [9], наприклад, для посилання на процес демонстративного розміщення повідомлення на сторінці незнайомця на сайті *facebook.com* наразі часто використовується дієслово *to faceboom*.

Слід зазначити, що нами була взята до уваги при аналізі лише назва хосту без префіксальної частини «*www.*» через її арбітральність та публічного суфікса через його значеннєву непов'язаність з основною частиною сайтоніма. На нашу думку, продуктивними словотвірними моделями сайтонімів є:

- Словоскладення – це поєднання в єдине ціле двох чи більше коренів. Слід зазначити, що за правилами створення доменних імен, в них не дозволяються пропуски, внаслідок чого всі слова в складі сайтоніма пишуться разом. Це робить межу між композитами та юкстапозитами по відношенню до словотвору сайтонімів дещо розмитою. Ми вважали словоскладенням процес створення як тих, так і інших, і, натомість, відобразили різницю в структурній класифікації через позначення певних сайтонімів як складних чи складених за структурою відповідно. Прикладами словоскладення можуть бути такі сайтоніми, як *facebook.com*, який складається з двох кореневих морфем *face + book*, *thepiratebay.org*, в якому поєднано три елементи – артикль та дві кореневі морфєми *the + pirate + bay*;

- Скорочення – це втрата похідним словом одного чи декількох звуків. Використання цієї словотвірної моделі є маніфестацією тенденції до вибору якнайкоротшої назви, що може бути викликано різними мотивами, наприклад, елітарністю короткої назви, збільшенням імовірності повернення користувача на сайт або потенційною зручністю користування. Серед сайтонімів зустрічаються наступні різновиди скорочення: афєреза, синкопа, апокопа, повні (скорочені всі слова однаково, наприклад до початковою літери) та неповні (повнота слів є різною, наприклад, одне слово скорочено до однієї літери, а друге не скорочено взагалі) аббревіатури. Приклади можемо навести наступні: *msn.com*, який розшифровується як *Microsoft Network*, *ebay.com*, який позначає *Echo Bay*;

- Афіксація – це додавання до існуючої основи словотвірних афіксів. Варто відмітити особливість цієї словотвірної моделі, притаманну Інтернет-середовищу, яка полягає у використанні оказіональних афіксів та флексій, які традиційно не є словотвірними, наприклад, флексії множинності *-z* замість *-s*, наприклад, *torrentz.eu*, що ми вважаємо випадком афіксації. Прикладами використання цієї словотвірної моделі у сайтонімах можуть бути такі власні назви, як *blogger.com*, яка складається з кореневої морфєми *blog* та суфікса *-er*, або *freelancer.com*, яка має східну структуру; чи *download.com*, який складається з префікса *down-* та кореневої морфєми *load*;

- Стягнення – це поєднання двох чи більше слів в одне із уживанням частин слів (зазвичай початку одного слова та кінця іншого) та можливим використанням спільних для обох слів літер або звуків як точки зрощення. Імовірною причиною частотного використання цієї моделі в Інтернет-середовищі нам видається бажання створити водночас незвичну, легку для запам'ятовування та коротку назву для свого сайту. Приклади можемо навести наступні: *skype.com* є стягненням *sky + peer-to-peer*, чи *groupon.com*, тобто *group + coupon*;

- Звуконаслідування – це імітація екстралінгвальних феноменів засобами мови. Використання звуконаслідування в назві сайту може мати символічну чи номінальну мотивацію. Приклади звуконаслідування імітують такі природні звуки, як цвірінькання птахів (англ. *to twitter*) у назві соціальної мережі для ведення мікроблогів, що має назву *twitter.com*, або заклик про допомогу в назві сайту для пошуку інформації про установи, який має назву *yelp.com*;

• Як окрему категорію, яка за дефініцією не є словотвірною моделлю, обрано монокореневе слово, яке є простим вживанням одного словникового слова разом із публічним суфіксом для створення сайтоніма. На це можна поглянути як на відсутність словотвірної моделі, яка призводить до появи нового сайтоніма. Прикладами є сайт алкогольного напою *Burn*, який має адресу *burn.com*; чи сайт компанії *Heart Technologies*, який має доменне ім'я *heart.net*. Використання цих слів не передбачає уживання жодної з вищезазначених словотвірних моделей, але призводить до появи нового сайтоніма.

Результати розподілу вибірки назв 1000 найвідвідуваніших сайтів за словотвірною моделлю наведено нижче:

Табл. 1. Кількісний розподіл словотвірних моделей

Словотвірна модель	Кількість	%
Словоскладення	460	46.0%
Скорочення	203	20.3%
Монокореневе слово	195	19.5%
Стягнення	80	8.0%
Афіксація	53	5.3%
Звуконаслідування	9	0.9%
В цілому	1000	100.0%

Як бачимо, переважну кількість від загальної вибірки складають словоскладення (46%), скорочення (20.3%) та монокореневі слова (19.5%).

Щодо розподілу по окремих функціональних зонах, сайтоніми комерційної зони є частіше ніж інші посесивно-мотивованими, що призводить до підвищеної кількості монокореневих слів разом із словоскладенням та меншої кількості скорочень, оскільки це зменшує шанси запам'ятовування назви сайту й повернення на нього в майбутньому. Сайтоніми інформаційної зони є в середньому найкоротшими серед всіх функціональних зон через їх спрямованість на частотне відвідування цих сайтів. Досягається це, в першу чергу, більш поширеним використанням скорочень задля економії зусиль користувача при наборі назви сайту в браузері. Сайтоніми рекреаційної зони виконують переважно інформаційно-рекламну функцію внаслідок високого ступеня конкуренції і великої кількості зайнятих назв в цьому секторі. Внаслідок цього власники сайтів частіше виносять в складену назву ключові слова та інформаційно-афективні характеристики.

Для сайтонімів комунікативної зони, які орієнтовані на частотне вживання, характерні не тільки складені назви, але й назви, виражені одним словом. Серед них частіше вживається звуконаслідування для метафоричного посилання на процес людської комунікації. Сайтоніми освітньої зони є найдовшими за кількістю знаків, що може бути наслідком використання словоскладення задля більш розгорнутого опису матеріалів, які містить сайт, за допомогою його назви. Також свою роль відіграють такі сайтоніми цієї зони, які називають освітні заклади і, як наслідок, мають фіксовану складену структуру і переважно посесивну й локативну мотивацію.

Сайтоніми файлообмінної зони утворюються переважно за допомогою словоскладення через великий ступінь конкуренції в цьому секторі, і як наслідок, підвищену потребу в інформаційно-рекламній функції сайтонімів. Сайтоніми, які називають дорвеї, за дефініцією мають мотивацію, відмінну від посесивної, через що при створенні дорвея його автори часто користуються нагодою за допомогою словоскладення включити до його складу ключові слова, інформаційно-афективні характеристики та навіювання, які виражаються за допомогою фразових сайтонімів.

У результаті дослідження було виокремлено 6 словотвірних моделей сайтонімів, утворені словоскладенням, скороченням, афіксацією, стягненням та звуконаслідуванням. Окремо виділяємо використання монокореневого слова. Домінантні позиції займають словоскладення,

скорочення та монокореневі слова. У подальших розвідках планується дослідити конотативні сайтоніми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1959. – 351 с.
2. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
3. Канна В. Ю. Структура, функции и лексикография коннотативной топонимии: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / В. Ю. Канна. – Донецк, 2009. – 250 с.
4. Карпенко М. В. Словообразование литературных антропонимов / М. В. Карпенко // Питання словотвору східно-слов'янських мов. – К.: Наукова думка, 1969. – С. 137–138.
5. Карпенко М. Ю. Онімний простір Інтернету (на матеріалі англомовних сайтонімів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / М. Ю. Карпенко. – Одеса, 2016. – 251 с.
6. Карпенко М. Ю. Онімний простір Інтернету. Монографія / М. Ю. Карпенко. – Одеса: КП ОМД, 2017. – 195 с.
7. Карпенко М. Ю. Словотвірна класифікація сайтонімів англомовного сектора Інтернету / М. Ю. Карпенко // Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2014. – № 130. – С. 496–502.
8. Карпенко М. Ю. Структурні особливості сайтонімів англомовного сектору Інтернету / М. Ю. Карпенко // Записки з романо-германської філології. – 2015. – № 2 (35). – С. 89–95.
9. Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки / Г. П. Лукаш. – Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «ПРОМІНЬ», 2011. – 448 с.
10. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – 2-е изд. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
11. Розенталь Д. Э. Современный русский язык / Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова. – 11-е изд. – М.: Айрис-пресс, 2010. – 448 с.
12. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / М. М. Торчинський. – К., 2010. – 502 с.
13. Ginzburg R. S. A Course In Modern English Lexicology / R. S. Ginzburg, S. S. Khidekel, G. Y. Knyazeva, A. A. Sankin. – 2-nd ed. – М.: Высшая школа, 1979. – 269 с.
14. Nikolenko A. G. English Lexicology / A. G. Nikolenko. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 528 с.
15. Urban Dictionary [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.urbandictionary.com>

Стаття надійшла до редакції 1.06.2017 р.

*Олена Карпенко,
(Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)
elena_karpenko@ukr.net*

*Валерія Серебрякова
(Одеський національний морський університет)*

ФУНКЦІЇ ПОЕТОНІМІВ У ФЕНТЕЗІЙНІЙ ПРОЗІ

Цю розвідку присвячено дослідженню функцій літературно-художніх власних назв – поетонімів – в творах фентезійного жанру. Встановлено десять провідних функцій поетонімів на прикладі циклу романів С. Мейер «The Twilight Saga».

Ключові слова: літературна ономастика, поетонім, функція.

Елена Карпенко, Валерия Серебрякова. ФУНКЦИИ ПОЭТОНИМОВ В ФЭНТЕЗИЙНОЙ ПРОЗЕ

Эта статья посвящена исследованию функций литературно-художественных имен собственных – поэтонимов – в произведениях фэнтезийного жанра. Установлено десять основных функций поэтонимов на примере цикла романов С. Мейер «The Twilight Saga».

Ключевые слова: литературная ономастика, поэтоним, функция.

Olena Karpenko, Valery Serebryakova. FUNCTIONS OF POETONYMS IN PHANTASY FICTION

This article is dedicated to the research of the functions of literary proper names – poetonyms – in phantasy prose. Ten dominant functions of poetonyms were established, case study of S. Meyer's cycle of novels «The Twilight Saga».

Key words: literary onomastics, poetonym, function.

Дослідження функцій власних назв різних типів має давню традицію в ономастиці, зокрема в поетонімології. Цю статтю присвячено вивченню особливостей функціонування поетонімів у тканині художнього твору. Об'єктом дослідження було обрано онімичний простір фентезійної прози, предметом – функціональне навантаження поетонімів. Матеріалом дослідження послуговував цикл романів С. Мейер «Сутінки».

Функція мови взагалі – це «1) роль (використання, призначення) мови у людському суспільстві; 2) детермінована відповідність (залежність) одиниць однієї множини одиницям іншої множини» [18, с. 564]. У лавах науковців немає єдності щодо репертуару та змісту функцій мови. Так, К. Бюлер виокремив три функції мови: експресивну (функцію вираження), апелятивну (функцію обігу) та репрезентативну (функцію повідомлення) [5]. Р. Якобсон назвав шість функцій, які виконує мова: референтна чи комунікативна, апелятивна, поетична, експресивна, фатична, метамовна [32].

Серед облігаторних функцій мови виокремлюють комунікативну, когнітивну, мислеоформлювальну, інформаційну, експресивну, імпресивну, емоційну [13, с. 807–809]. О. О. Селіванова визначає функції мови як «призначення мови у співіснуванні її носіїв, у суспільстві, житті етносу, культурі» [25, с. 647], причому облігаторними вчена вважає комунікативну (характеризація мови як засобу людського спілкування), когнітивну (реалізація діяльності свідомості людини), емоційну (вираження почуттів і емоцій людини), метамовну (засіб дослідження й опису самої мови). У свою чергу цей загальний розподіл функцій має другий рівень специфікації: до комунікативної функції належать контактовстановлююча чи фатична, конативна (функція засвоєння), волюнтативна (функція впливу), акумулятивна (функція накопичення інформації); до когнітивної – функції засобу пізнання, номінації, предикації, ціннісної орієнтації та ін.

Функції мови та функції елементів художнього мовлення, маємо на увазі власні назви, значно відрізняються. Функція імені – це виконання певної ролі відповідного призначення

власної назви в мові [4, с. 187]. За О. В. Суперанською оніми виконують такі функції: комунікативну, коли ім'я є основою повідомлення; апелятивну, коли власна назва використовується для впливу; експресивну, яку виконують широко відомі назви, які наближаються до загальних назв; дейктичну, тобто імена вказують на певний об'єкт [28, с. 272-273].

Н. В. Подольська дефінує функцію як «виконання свої ролі, свого призначення власною назвою в мовленні», причому дослідниця розділяє функції онімів на номінативно-ідентифікативно-диференціюючу функцію, яку вважає основною; активні функції: інформаційну й експресивну; пасивні функції: пізнавальну й акумулюючу [23, с. 145].

У «Словнику української ономастичної термінології» пропонується схоже дефінування функцій онімів та їх розподіл на п'ять основних [5, с. 187].

Досліджуючи функціональне навантаження онімів у рекламному дискурсі, С. В. Насакіна розподіляє їх на мовні, мовленнєві та екстралінгвальні. До мовних функцій дослідниця зараховує номінативну, до мовленнєвих – емоційно-експресивну, апелятивно-комунікативну та текстотворчу, до екстралінгвальних – інформаційно-рекламну, культурно-символічну, соціальну, сугестивну та естетико-просвітницьку [21, с. 128–132].

Функцією поетоніма у літературному творі можемо вважати «специфічну діяльність оніма у створенні образності художнього мовлення» [9, с. 279]. У найзагальнішому вигляді функцію поетоніма слід назвати «естетичною, поетичною, стилістичною» [9, с. 290]. У будь-якому художньому тексті відбувається естетичне переродження власної назви, що призводить до створення «великого емоційно-змістового «напруження» ... До дії вводяться резерви семантико-стилістичного «айсберга» – власної назви» [20, с. 93].

Літературні оніми виконують ідентифікуючу функцію, але тут є певна специфіка: «літературні власні назви функціонують як ідентифікаційні ярлики двома шляхами: ... для читача й для референта. У казках, де (зазвичай) поіменовано лише протагоніста, дистанція між читачем і неназваним літературним персонажем більше, ніж читачем і поіменованим персонажем» [33, с. 48–49].

З одного боку, як доводить О. Л. Ліпіхіна, функції поетонімів не виходять за межі загальнономовних, але з іншого боку, вони отримують нове емоційне забарвлення, інше змістове звучання, тому головною функцією літературних онімів є емоційно-стилістична, тому що на перший план висувається емоційний вплив на читача, який спричиняє появу різноманітних асоціативних зв'язків, завдяки чому персонажі сприймаються глибше. Крім того, важливою для поетонімів є функція характеристики, яка дозволяє «у лаконічній мовній формі надати персонажові характеристику та одночасно його позначити». Дослідниця пропонує брати до уваги як лінгвальні, так і екстралінгвальні факти та їх реалізацію у текстотвірчій, номінативній, комунікативній, апелятивній, дейктичній, образній, естетичній та ін. функціях літературних онімів [19].

С. П. Васильєва та Е. В. Волошина виокремлюють три функції літературних власних назв: номінативну (диференційну, ідентифікаційну), завдяки якій письменник надає персонажам індивідуального характеру, а читач ідентифікує цих персонажів; стилістичну, яка розподіляється на інформаційну (тобто передавання певної інформації про персонажа в межах самої власної назви) та емоційну (тобто здатність власної назви викликати в читача певні емоції та формувати в нього відношення до зображуваного персонажа); експресивну, яка реалізується через прозору внутрішню форму, використання маловживаних наймень, збіг поетоніма з реальним онімом, який має певні історичні асоціації, структурні особливості власних назв, експресивність звукового строю [6, с. 19–23].

Розглядаючи семантику функціонування оцінних антропонімів у художньому тексті, Є. С. Сисоева відзначає, що літературні власні назви виконують у тексті номінативну, характерологічну, локалізаторську, ідеологічну, експресивну й оцінну функції [26, с. 152].

В. М. Михайлов окреслює 4 основні функції поетонімів [20, с. 93–95]:

1) характеристична функція – тобто характеристика й оцінка носія власної назви, прикладом чого слугують найменьня *Белли Сван* та *Едварда Каллена*, бо варіанти номінацій

головної героїні сприяють виникненню в читачів ілюзії розуміння значення імені, фальшивої етимологізації, пов'язаної з дзвіночками, лебідкою, італійським апелятивом зі значенням «красуня», а ось прізвище антагоніста викликає завдяки своїй реальній внутрішній формі певні негативні асоціації, пор.: *Cullen* – «*сп.-англ.* ударять; убивать» [24, с. 532]. Власні назви відіграють значущу роль при відтворенні особистості персонажів у художніх творах. Яскравим прикладом важливості способу номінації протагоніста є те, як П. Загребельний у романі «Роксолана» надає головній героїні нове ім'я на кожному новому етапі її життя, причому «автор наділяє цю номінацію статусом ключового слова, що служить стимулом текстових асоціацій і дає змогу простежити особистісну еволюцію героя» [31, с. 15]. Кожний персонаж художнього твору еволюціонує, так само, як і зміст всього твору, що призводить до «діахронії персонажа» [22, с. 21]. За слушним твердженням Л. А. Ойарзуна, ім'я персонажа, особливо таке, що збігається із заголовком всього твору, перетворюється на характерним [36, с. 75];

2) ідеологічна функція – актуалізація конотативно-асоціативних комплексів, ідеологем, пов'язаних з історичними чи міфологічними особами, місцями й т. ін., як, наприклад, поіменовано антагоніста аналізованої саги за іменем давньогрецького напівбога *Адоніса* [27, с. 23]: «*Edward hadn't moved a fraction of an inch, a carving of Adonis*» [38, с. 261];

3) локалізаційна функція – орієнтування у просторі та часі художнього твору за допомогою власних назв. О. І. Фоякова цю функцію термінує локально-темпоральною, що краще відбиває її сутність [30, с. 74–74]. Ця функція стосується переважно топонімів, як от місто *Форкс* нерозривно пов'язане з вампірами як зручне для них природне середовище. Зауважимо, що функції власних назв, зокрема топонімів, можуть виходити за межі локалізації [10, с. 23], створюючи потужні й ліричні художні образи;

4) структурно-композиційна функція – власні назви є елементом композиції художнього цілого, завдяки чому персонажі отримують власну «ономастичну зону» з певним контекстом, як у аналізованому творі вампіри перебувають виключно у *Форксі*, а вовкулаки у *Ла Пуші*.

Класифікація функцій поетонімів за В. Д. Бондалетовим обіймає номінативну, ідеологічну, характеризуючу, естетичну та символічну [3, с. 63], причому за слушним зауваженням Ю. О. Карпенка найважливішою функцією власних назв у художній літературі є не номінативна, яка «відступає під натиском стилістики. І головну функцію власних назв у художній літературі можна назвати, не мудруючи, стилістичною» [10, с. 212]. Експресивна (чи, радше, стилістична) функція поетонімів є облігаторною, бо «сама імпресіоністська цінність та сила впливу ... відіграють домінуючу роль у функціонуванні імен у літературі» [34].

Найбагатшу палітру функцій поетонімів знаходимо у розвідці М. В. Горбаневського, який, аналізуючи різноманітні функції антропонімів у поезії М. Цветаєвої, розділяє функції номінативно-виокремлюючу, художньо-образну, ідеологічну, естетичну [8, с. 66]. Зрозуміло, що власні назви в художніх творах можуть нести яскраве змістове навантаження, мати асоціативний фон, особливу звукову форму, здатні передавати національний й локальний колорит, відбивати історичну епоху та виражати соціальну характеристику [8, с. 4], однак, на нашу думку, ідеологічна функція поетонімів є, певною мірою, наслідком впливу комуністичної ідеології на всі аспекти буття громадян СРСР. Це, безумовно, значно вплинуло на художню літературу часів розвинутого соціалізму, що не могло не відбитися на поетонімії. Тому ідеологічну функцію вважаємо релевантною для певного кола ідеологічно спрямованих художніх творів, куди жанр фентезі не належить. До речі, у стані ономастології немає єдності щодо виконання власними назвами ідеологічної функції. Так, Ю. О. Карпенко взагалі заперечував наявність такої функції в літературних онімів [12], а Л. О. Белей підкреслює, що така функція притаманна окремим літературно-художнім онімам, причому розвинулася вона «на ґрунті соціальних характеристик денотата, ... їй притаманна особлива категоричність та надмірна експресивність оцінок персонажів з ідеологічних позицій», а до того ця функція була штучно нав'язана поетонімам творів соцреалізму для надання категоричної, ідеологічно витриманої оцінки денотата [2, с. 27–28].

Взагалі Л. О. Белей пише про істотні розбіжності у трактуванні кількості й якості функцій літературних онімів у працях вчених [2, с. 23–31]. Зокрема, він заперечує примат номінативної

функції саме літературних власних назв через відносну малочисленність персонажів окремого художнього твору, хоча ця функція, безперечно, виконується поетонімами. Замість терміна Ю. О. Карпенка стилістична функція, на думку Л. О. Белея, краще вживати термін характеристична функція, бо поетоніми мають потужну здатність характеризувати персонажів, причому ця функція може мати два прояви: інформаційно-характеристичний та оцінно-характеристичний залежно від експресивності різних класів поетонімів. Дейктична, або вказівна функція знаходить свій прояв у здатності окремих літературних власних назв вказувати на прототип, що зображується у художньому творі. Слід додати, що існування цієї функції поетонімів заперечував Ю. О. Карпенко, але дискутування щодо функцій літературних власних назв на цьому не вичерпується, бо Л. О. Белей категорично заперечує виконання поетонімами естетичної та символічної функцій, бо вважає, що це є реалізація характеристичної функції. Те саме стосується також структурно-композиційної функції, яку виділяють Е. Магазаник, В. Михайлов та М. Зубов.

Серед функцій власних назв у красному писемстві Т. І. Крупеньова виокремлює такі, як здатність бути надійним засобом хронотопії, характеризувати своїх носіїв, що може ховатися у фонетичній структурі оніма, його етимології, екзотизмі або його відсутності, культурно-історичному фоні імені, поетоніми можуть наповнюватись експресією та набувати переносного значення, стаючи засобами образного мовлення [16, с. 147].

Ю. О. Карпенко пише про можливість виокремлення великої кількості функцій власних назв у літературі: «можна виділити, при бажанні, кількадесят різних функцій, що зосереджуються в групі – інформативну (щось повідомляють про позначуваний об'єкт) та експресивну (виражають оцінку об'єкта й ставлення до нього автора чи персонажів). Окремо від цих двох потужних функціональних блоків можна говорити лише про текстотвірну функцію власних назв» [37, с. 453–454].

Окремо Ю. О. Карпенко виділяє також символічну функцію поетонімів, особливо топонімів, що реалізується за умови передавання не стільки географічної чи історичної інформації, скільки створення образу, який лаконічно виражає цілий комплекс пов'язаних з відповідною реалією уявлень та понять, утримуючи в собі високу емоційну напругу [11, с. 38]. Найяскравішим прикладом символічного навантаження оніма в аналізованому творі є номінація родини *Вольтурі*, які карають тих вампірів, що порушують правила: «*The Volturi are... the closest thing our world has to a royal family*» [38, с. 17].

Ф. Дебюс виокремлює для поетонімів п'ять функцій: функція ідентифікації, завдяки якій об'єкти отримують свою ідентичність; функція фікціоналізації, завдяки якій реальні власні назви та їхні носії входять до фіктивного літературного світу та стають на один рівень з фіктивними (уявними) власними назвами, що створює літературну ілюзію; функція характеристизації; функція міфологізації, яка базується на давній впевненості у невідомій, таємничій силі, прихованій в іменах; функція акцентуації /анонімності, яка, з одного боку, сприяє створенню потужної емпізи, а з другого – табуванню чи прихованості наймення [35].

У цій класифікації бачимо своєрідний підхід до встановлення функцій літературних власних назв, причому з усталеною східнослов'янською номенклатурою відповідних функцій збігаються лише перша й третя. Четверта функція перегукується з символічною, а п'ята – з функцією експресивною чи оцінною. До речі, про міфологічність онімів пишуть Г. Ф. Ковальов [14, с. 22], М. В. Горбаневський [7, с. 56–60], Е. Фаріно [29, с. 42–43]. Так, останній пише про артикулювання ліричним суб'єктом М. Цветаєвої своєї сутності в лунарно-акватичних термінах, завдяки чому відкриває в собі міфологічний космогонічний початок, основу буття. Лише друга функція з наведених вище є унікальною для відповідних розвідок, і вважаємо її за таку, що заслуговує на увагу. Вже писалось вище про реальну та віртуальну онімію та їх співвідношення й взаємодію в художньому тексті, однак в окрему функцію поетонімів це досі не виділялося.

У своєму дослідженні функцій прецедентних власних назв, які вжито у художньому тексті, тобто які вже перетворюються на поетоніми, А. Г. Козлова виокремлює такі функції:

маркування інтертекстуальності; маркування локально-темпоральної віднесеності; культурне маркування; дискурсивне маркування [15, с. 115–119].

Під час дослідження поетонімів у трилогії Дж. Р. Р. Толкієна «Володар пернів» О. О. Лебедева встановила, що вони виконують у тексті наступні функції: функцію ідентифікації, перспективації, стилізації, ілюзійну та характеризуючу, а також одну інтертекстову – ремінісцентну [17]. Головною функцією поетонімів дослідниця вважає ідентифікуючу, яку здебільшого виконують слова, що знаходяться з обох боків літературного оніма, тобто правий й лівий мікроконтексти, зокрема різні текстові ситуації інтродукції нового персонажа. Потужною також є функція ілюзійна, яка дозволяє створювати й підтримувати ілюзію реальності художнього світу. Характеризуючу функцію реалізують семантичні особливості поетонімів, які переважно базуються на апелятивах, наслідком чого є прозора внутрішня форма. Функцію стилізації розуміємо як навмисну імітацію найсуттєвіших особливостей онімійних систем різних епох. Функція перспективації актуалізується за допомогою вибору форми наймення, яка може викликати відчуження, близькість та ін. У різних комунікативних ситуаціях персонажі отримують різні форми імені, бо у творі представлено всю ієрархію стилів (просторіччя у хоббітів та орків, піднесений стиль у ельфів, архаїчний у рохірримів). Ремінісцентна функція здійснюється через відсилання оніма до об'єкта реальності, тобто використання реальної онімії та прецедентних імен. Саме жанр досліджуваного О. О. Лебедевою твору, який поєднує елементи героїчного епосу, фантастики й казки, зумовлює такий репертуар функцій.

Таким чином, можемо висновувати, що поетоніми у творах жанру фентезі виконують багато функцій, як типових для онімів узагалі, так і для літературно-художніх власних назв зокрема, надаючи тексту експресивності й викликаючи в читача потужні асоціації. Аналіз твору С. Мейер дав можливість окреслити коло тих функцій, які виконують поетоніми, що формують поетонімосферу саги «Сутінки».

По-перше, маємо відзначити облігаторний характер функції ідентифікації (номінативну, диференційну), завдяки якій ідентифікуються та розрізняються за своїми власними назвами відповідні референти.

По-друге, поетоніми досліджуваного твору виконують функцію фікціоналізації, поєднуючи реальний світ із художнім завдяки інтродукції перших до віртуальної поетонімосфери. Так, у романах використовуються численні реальні топоніми, ергоніми, идеоніми, які стають інтегральною частиною художньої картини світу.

По-третє, слід відмітити дещо дотичну до попередньої ілюзійну функцію, яка надає підстави письменниці створити унікальний художній світ, у якому мешкають представники різних рас.

По-четверте, поетоніми виконують функцію характеристики персонажів, що досягається завдяки вибору структури й форми іменування та використанню певної антропоформули, прозорості внутрішньої форми власної назви, ступеня звичності чи чужинності іменування.

По-п'яте, ремінісцентна функція дає змогу поетоніму набувати певного асоціативного шлейфу завдяки вживанню прецедентного імені.

По-шосте, локально-темпоральна функція літературних власних назв уможливує локалізацію розвитку дій у часі та просторі, що є особливо актуальним для саги «Сутінки», бо кожна з головних груп персонажів мешкає в окремому регіоні.

По-сьоме, поетоніми також виконують експресивну функцію завдяки обраній номінації героя. Наприклад, добираючи таємне ім'я для своєї доньки Ренесме та Джейкоба, Белла називає їх *Vanessa Wolfe* та *Jacob Wolfe*, підкреслюючи їхні надприродні здібності. Літературні власні назви завдяки цій функції набувають певного «емоційного ореолу» [1, с. 180], що надає їм здібності реалізувати глибинний зміст та викликати бажані асоціації.

По-восьме, відзначимо також рідко виконувану символічну функцію. Завдяки надзвичайній популярності досліджуваної саги, яку підсилили кінофільми за романами, ім'я *Белла* набуло значної вживаності, на запит «*Edward*» у пошуковій системі *Google* з перших 100

зображень дістає 86 варіантів світлини Едварда Каллена, якого у фільмах грає Роберт Паттисон. Відтак, особове ім'я перетворилося на символ краси, відданості й кохання.

По-дев'яте, поетоніми можуть виконувати естетичну функцію, яка актуалізується за умови надання читачеві естетичного задоволення, що досягається завдяки високому ступеню евфонічності власної назви. Попри свою природу, ворожу до людей, родина *Volturi* причаровує не тільки позамовними рисами (незвична зовнішність, театральність поведінки, необмеженість матеріальних ресурсів та ін.), а й експонентом свого прізвища.

По-десяте, слід також відзначити сугестивну функцію поетонімів, тобто їхню здатність навіювати реципієнтові бажану емоційно-оцінну реакцію. Приміром, вампір на ім'я *Alistair* частково через тематику твору, частково через своє ім'я, яке збігається (фонетично повністю, графічно майже повністю) з найменням англійського поета та за сумісництвом ідеолога сатанізму *Aleister Crowley*, викликає в читача дуже негативне ставлення. Відзначимо, що репертуар запропонованих функцій поетонімів є актуальним лише для досліджуваного твору, тому має бути модифікованим для інших поетонімосфер у подальших розвідках з цієї проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Е. В. Навионимы и особенности их функционирования в художественном тексте (преимущественно на материале произведений И. Ильфа и Е. Петрова) / Е. В. Антонюк // Язык и стиль произведений И. Э. Бабея, Ю. К. Олеси, И. А. Ильфа и Е. П. Петрова: сб. науч. трудов. – К.: УМК ВО, 1991. – С. 177–181.
2. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії: [монографія] / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
3. Бондалетов В. Д. Русская ономастика: учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов] / В. Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
4. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
5. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка: [пер. с нем.] / К. Бюлер. – М.: Прогресс, 2000. – 528 с.
6. Васильева С. П. Литературная ономастика: учеб. пособие [для студ. филол. спец.] / С. П. Васильева, Е. В. Ворошилова. – Красноярск: Красноярский гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева, 2009. – 138 с.
7. Горбаневский М. В. «Мне имя – Марина»: заметки об именах собственных в поэзии М. Цветаевой / Михаил Викторович Горбаневский // Русская речь. – М., 1985. – № 4. – С. 56–64.
8. Горбаневский М. В. Ономастика в художественной литературе: филологические этюды / Михаил Викторович Горбаневский. – М.: Изд-во УДН, 1988. – 88 с.
9. Калинин В. М. Поэтика онима: [монография] / В. М. Калинин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.
10. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика: [зб. статей] / Юрій Олександрович Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328 с.
11. Карпенко Ю. О. Символічна функція власних назв у поезіях Т. Шевченка / Юрій Олександрович Карпенко // Літературна ономастика: [зб. статей]. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 37–39.
12. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в художественной литературе / Юрій Олександрович Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 205–220.
13. Карпенко Ю. О. Функції мови / Юрій Олександрович Карпенко // Українська мова: [енциклопедія]. – [3-е вид.] – К.: Укр. енциклопедія, 2007. – С. 807–809.
14. Ковалев Г. Ф. Ономастические этюды: писатель и имя / Геннадий Филиппович Ковалев. – Воронеж: ВГПУ, 2001. – 275 с.
15. Козлова А. Г. О некоторых особенностях поэтонимосферы Тимура Шаова / А. Г. Козлова // Восточноукраинский лингвистический сборник: [сб. науч. трудов]. – Вып. 15. – К.: Изд. дом Д. Бураго, 2014. – С. 111–121.
16. Крупеньова Т. І. Функції власних назв у драматичних творах Лесі Українки: [монографія] / Тетяна Іванівна Крупеньова. – Одеса: Астропринт, 2004. – 160 с.

17. Лебедева Е. А. Ономастикон произведения Дж. Р. Р. Толкина «Властелин Колец»: структурный, семантический и функциональный аспекты: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Елена Александровна Лебедева. – Ростов-на-Дону, 2006. – 30 с.
18. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов.энциклопедия, 1990. – 685 с.
19. Липихина Е. Л. Структура и функции поэтонимов в художественных текстах для детей (на материале произведений А. М. Волкова, Н. Н. Носова, С. Я. Маршака, К. И. Чуковского: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Е. Л. Липихина. – Тюмень, 2003. – 224 с.
20. Михайлов В. Н. О функциональной специфике собственных имен в художественном тексте / В. Н. Михайлов // Антология поэтонимологической мысли / [отв. ред. Е. С. Отин]. – Т. 1. – Донецк : Юго-Восток, 2008. – С. 93–95.
21. Насакіна С. В. Структура та функціональне навантаження власних назв у рекламних текстах фармацевтичних препаратів: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.15 / С. В. Насакіна. – Одеса, 2014. – 207 с.
22. Обухова Е. С. Принципы составления словаря ономастических единиц творчества А. С. Пушкина: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Елена Сергеевна Обухова. – Воронеж, 2009. – 23 с.
23. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская / [под ред. А. В. Суперанской]. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
24. Рыбакин А. И. Словарь английских фамилий: около 22 700 фамилий / Анатолий Иванович Рыбакин. – М.: Рус. язык, 1986. – 576 с.
25. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 843 с.
26. Сисоева Є. С. Оцінні антропоніми в англійській мові: [монографія] / Є. С. Сисоева. – Донецьк: ДонНУ, 2013. – 231 с.
27. Словник античної міфології / [укл. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів]. – К.: Наукова думка, 1989. – 240 с.
28. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – [изд. 2-е, испр.] – 368 с.
29. Фарыно Е. Из заметок о поэтике Цветаевой / Е. Фарыно // Marina Cvetaeva. Studien und Materialien. – Wiener slawistischer Almanach. Sonderband 3. – Wien, 1981. – С. 29–47.
30. Фоянкова О. И. Имя собственное в художественном тексте: [учеб. пособие] / О. И. Фоянкова. – Л.: ЛГУ, 1990. – 104 с.
31. Шаповал А. С. Лінгвокультурологічна характеристика мовної особистості персонажа художнього твору (на матеріалі романів Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана»): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Анна Сергіївна Шаповал. – Одеса, 2015. – 20 с.
32. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Роман Осипович Якобсон // Структурализм: «за» и «против»: сб. статей. – М.: Прогресс, 1975. – С.193-230.
33. Bertills Y. Beyond Identification. Proper Names in Children's Literature [Electronic resource] / Y. Bertills // Available from: <http://doria32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/4122/TMP.objres.51.pdf?sequence=2>
34. Butler J. O. Name, Place, and Emotional Space: Themed Semantics in Literary Onomastic Research / J. O. Butler. – Glasgow: Glasgow Theses Service, 2013. – 132 p.
35. Debus F. Functions of names in literary text [Electronic resource] / F. Debus // Onomastica, 2003. – V. 48. – P. 5–15 // Available from: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.8eef9afe-d8be-31c9-b842-8650db7b0114>
36. Oyarzun L. A. Some Functions of Names in Galdos 's Novels [Electronic resource] / L. A. Oyarzun // Literary Onomastics Studies, 1974. – V.1 // Available from: <http://digitalcommons.brockport.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1216&context=los>
37. Słowińska onomastyka. Encyklopedia / [pod. red. Ewy Rzetelskiej-Feleszko i Aleksandry Cieślukowej]. – Warszawa; Kraków: Towarzystwo naukowe Warszawskie, 2002–2003. – Т. 1–2.
38. Meyer S. New Moon / Stephenie Meyer. – London: Atom, 2010. – 497 p.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.

З УКРАЇНСЬКОЇ ОЙКОНІМІЇ КИЇВЩИНИ: ЕТИМОЛОГІЧНІ КОМЕНТАРІ. II*

У запропонованій статті продовжено вивчення ойконімів Київської області – одного з найдавніших теренів в історії слов'янства. Дослідження проводилося із врахуванням історико-етимологічного аспекту, що дозволяє простежити формування проаналізованих назв від найдавніших відомих фіксацій до сьогодення, зупинитися на динаміці перейменувань. Описані словотвірні моделі, фонетичні зміни, яких зазнали ойконіми в часі, а також їхнє ареальне поширення мають важливе значення для лінгвістичних висновків щодо особливостей становлення місцевого ойконімікону – складової ланки давньої слов'янської культури.

Ключові слова: ойконім, апелятив, антропонім, етимологія.

Ольга Карпенко. ИЗ УКРАИНСКОЙ ОЙКОНИМИИ КИЕВЩИНЫ: ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ КОММЕНТАРИИ. II

В предлагаемой статье продолжается изучение ойконимов Киевской области – одного из древнейших регионов в истории славянства. Исследование проводилось с учетом историко-этимологического аспекта, что позволяет проследить формирование проанализированных названий от древнейших известных фиксаций до сегодняшнего дня, остановиться на динамике переименований. Описанные словообразовательные модели, фонетические изменения, наслывшиеся на ойконимы со временем, а также их ареальное распространение важны для лингвистических выводов относительно особенностей становления местного ойконимикона – составного звена древней славянской культуры.

Ключевые слова: ойконим, апеллятив, антропоним, этимология.

Olga Karpenko. FROM THE UKRAINIAN OIKONOMIA OF KYIV REGION: ETYMOLOGICAL COMMENTS. II

The proposed article continues the study of oikonyms of Kiev region – one of the oldest territories in the history of the Slavs. The study is taking into account the historical etymological aspect, which allows us to trace the formation of analyzed names from the oldest known registration to nowadays, to focus on the dynamics of renamings. Described word formation models, phonetic changes undergone in time, as well as their areal distribution, are important for linguistic insights concerning the peculiarities of the formation of local oikonyms, which are an important component of the ancient Slavic culture.

Keywords: oikonym, appellative, anthroponym, etymology.

Незважаючи на досить ранню появу слов'ян (II–III ст. до н. е.) на території сучасної Київщини, говорити про початок формування прадавнього ойконімікона через відсутність пам'яток дописемного періоду – справа безперспективна. Можна, хіба що, з огляду на археологічні розкопки з епохи бронзи та раннього заліза, пізніших культур, вважати, що давні осілі землеробці-слов'яни та ремісники мали свої поселення, назви яких пішли в небуття. Фіксація найдавніших ойконімів, пов'язана з появою писемних джерел, насамперед літописів, значно пізніша і співвідносна з утворенням Київської Русі. В той же час хиткість визначення літописних ойконімів також очевидна, адже вони могли бути успадковані від дописемного періоду й продовжувати своє існування у Київську добу. Брак оригінальних літописних джерел і грамот дається взнаки й надалі, що утруднює хронологію значної кількості назв.

У запропонованому історико-етимологічному дослідженні назв населених пунктів Київської області спочатку звертаємося до найраніше засвідчених варіантів із метою простежити всі їхні еволюційні зміни.

* Продовження. Початок див.: Карпенко О. П. З Української ойконімії Київщини: Етимологічні коментарі / О. П. Карпенко // Записки з ономастики: Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 2015. – Вип. 18. – С. 273–285.

Блиставиця – с. Бородяньського р-ну. Засвідчується з початку XVII ст.: «sieliszczca *Błystawicy*», 1606 р. [53, XXI, s. 527], «z sióła *Blistawice*», 1631 р. [2, VII/1, с. 389], *Blistawica*, 1715 р. [31, с. 94].

Очевидно, утворення із суфіксом *-иця* від ад'єктива **блиставий* «сл. **blistavъ* (**blistati*) [39, 2, с. 118]. Для української мови зазвичай властивий прикметник *бліскавий* 'блискучий, виблискуючий' [27, 1, с. 74], але пор. с.-х. *блістав*, *блістав* 'блискучий', 'світлий' [23, 1, с. 653–654]. Щодо реальності існування останньої форми в Україні знаходимо підтвердження в гідронімії та суміжній ойконімії, пор. рр. *Блистова* – 1. пр. Лоски п. Десни л. Дніпра; с. *Блистова* Новгород-Сіверськ. р-ну Чернігівськ. обл.; 2. пр. Мени п. Десни л. Дніпра; с. *Блистова* Менськ. р-ну Чернігівськ. обл. [28, с. 58]. Отже, наявний фактичний матеріал дозволяє відновити прикметник **блиставий* для історичної української лексики.

Мотиви номінації цілком очевидні для гідронімів *Блистова* у Чернігівській обл. Субстантивований прикметник *блистова*, найімовірніше, вказував на 'блискучі, світлі води' гідрооб'єктів. Київський ойконім *Блиставиця*, який знаходиться на р. Протві, відзначався красивим місцезнаходженням, зразково облаштованим господарством [25, с. 87].

Вахівка – с. Вишгородського р-ну, яке вважається пізнім за часом виникнення. Його появу пов'язують із 1813 р., коли на березі Здвижу розпочалося будівництво чавуноливарного заводу [9, с. 313], проте в історичних джерелах воно відоме вже з початку XVII ст.: «z dzierzawy wsi *Wachowa*», 1624 р. [53, XXI, s. 368], *Vachowka*, 1715 р. [31, с. 93], *Wachowka*, 1765 р. [2, V/2, вып. 1, с. 203].

В основі найменування – антропонім *Вах* (~ *Вах* – народна форма імен *Вахх*, *Варфоломій* (через *Вахромій*), *Вахтисій* [30, с. 74] або **Вах* від *Іван* [32, с. 144], оформлений присвійним суфіксом *-ов*. З подальшим вирівнюванням фіналі відповідно до похідних на *-ов-ка*. Варіант *Vachowka* – фонетичний, зі зміною приголосного *W-* > *V-*.

Велика Снітинка – с. Фастівського р-ну. Дату заснування поселення не встановлено. Відомо, що *Снятинка* (*Snalinka*) згадується 1594 р. Еріхом Лясотою як невелике місто римсько-католицького єпископа Йосипа Верещинського [24, с. 15], *Sniatynki*, 1600 р. [53, XXI, s. 39], «do ... wsi *Snietynka*», 1624 р. [53, XXI, s. 374], «съ села *Снятина*», 1631 р. [16, II, с. 175], «do wsi *Snitynki Wielkiej*», 1747 р. [2, III/3, с. 391]. Документальних свідчень про заснування *Снятинки* Йосипом Верещинським бракує.

За твердженням Л. І. Похилевича відомо, що ще до латинських єпископів, селом володів С. Палій, який, власне, й перейменував його. До того воно називалося *Масани* й належало роду Аксаків [25, с. 385]. Ця інформація також не достовірна: С. Палій не міг бути власником *Снятинки* й перейменувати її, оскільки він 1640 р. народження, а назва поселення, за Еріхом Лясотою, згадується 1594 р. Назва *Масани* в історичних джерелах трапляється ще в першій половині XVIII ст., а до того співіснує зі *Снятин(ка)*: «dziedzicem wsi *Masan*», 1607 р. [53, XXI, s. 92], «z ... sióła *Massanów*», 1631 р. [2, VII/1, с. 403], *Masany*, 1734 р. [31, с. 289].

За умови первісної назви *Масани*, в її основі – антропонім *Масан* у мн., пор. укр. прізвище 1896 р. *Масан* – с. Закутинці Козятинськ. р-ну Вінницьк. обл. [15], сучасне *Масан* [21, 1, с. 661], пол. *Masan* [52, VI, s. 224], хорв. *Masan*, *Massan* [48, s. 404–405]. Прізвище *Масан* пов'язують з ім'ям *Масан* – народна форма від *Амас*, *Амаве*, *Єтимасій*, *Моїсей* [30, с. 195], пол. *Masan* К. Римут вважає східнослов'янським запозиченням [50, II, с. 73].

Сучасна складена назва *Велика Снітинка* – це пізнє утворення, яке існує з XVIII ст., означення *Велика* постало для розрізнення із с. *Мала Снітинка*, уперше засвідченим під 1747 р. «z traktu *Snityńskiego Malej Snitynki*» [2, III/3, с. 391]. Що ж стосується походження ойконіма *Sniatynki* (вар. *Sniatyn*, *Snietynka*), то різнобій варіантів утруднює його пояснення. Відомо, що нп *Велика Снітинка* та *Мала Снітинка* знаходилися при р. *Снітка* п. Унави п. Ірпеня п. Дніпра [28, с. 514]. Гідронім *Снітка* згадує під 1882 р. І. П. Новицький [34, II, с. 748]. В інших джерелах він не фіксується; Л. І. Похилевич згадує *Снетинку* «при безымянном ручье» [25, с. 385]. Відсутність давніх варіантів гідроніма – *Снетка* або *Снятка* – залишає під питанням можливість відгідронімної трансонімізації ойконіма. Разом із тим, оскільки р. *Снітка* (*Снітка*) задокументована, шлях до її етимологізації відкриває апелюючи лексика, пор. укр. діал. *снідка* 'тюлька' [18, с. 31] – фонетичний варіант (із дзвінким приголосним *-д-*) < *снітка*, пор., наприклад, блр. діал. *снітка* 'якась риба' [40, 12, с. 240] < дв.-руськ. *снѣтъ* 'риба *Osmerus*

eperlanus' [36, III, с. 698], пор. ще рос. діал. снетокъ, *сниткі* або *снѣтокъ*, *снятокъ* 'рибка мальок, Osmerus eperlanus' [7, IV, с. 683]. З цього приводу згадаємо гідронім *Снятинка* – потік, пр. Бару л. Тисьмениці п. Бистриці-Тисьменицької п. Дністра та нп *Снятинка* в Дрогобицьк. р-ні Львівск. обл. [26, с. 514], сюди ж потік *Снятинський* у смт Кути Косівськ. р-ну Івано-Франківськ. обл. [26, с. 514]. Існує версія про спорідненість наведених назв із ойконімом *Снятин* Івано-Франківськ. обл. < антропоніма **Снята*, оформленого за допомогою присвійного суфікса *-ин* [42, с. 289–290]. Утім, тут насторожує кілька моментів. По-перше, потік *Снятинка* відомий ще як *Снітинський* потік пр. *Снятинки* [28, с. 514], по-друге, акцентна характеристика потоку *Снятинського* на Івано-Франківщині викликає сумнів щодо його зв'язку з ойконімом *Снятин* (варто було б чекати *Снятин(ка)*).

Найдавніші варіанти ойконіма *Sniatynki / Sniatynka, Snietynka, Sniatyn* можна вважати суфіксальними похідними від згаданого вище гідроніма *Снітка*. Формально *Снетинку* (фонетична форма *Снятинка*) допустимо співвідносити з апелятивом *снетинка* (*снятинка* у мн.), пор. рос. діал. *снетінка* 'риба сниток' [26; 39, с. 109]. Отже, семантична характеристика ойконіма також вказувала на розвиток рибальського промислу корюшкових риб. У цьому ряду осторонь залишається дещо пізніша форма *Sniatyn* < **Sniata* + *-yn*, яка, можливо, зазнала модифікації.

Визначення семантики ойконімів з основою *Сніт-* ускладнено в зв'язку з нез'ясованою етимологією вихідного етимона. Не приймаючи запозичення зі шв. діал. *stint* 'дрібна марена' з огляду на фонетичні труднощі, М. Фасмер уважав припустимим розглядати дв.-руськ. форму **статъ* як запозичення із якогось сканд. джерела й далі переходом в **снатъ* аналогічно дв.-руськ. *Къснатинъ* = *Константин* [36, III, с. 698]. Крім того, дається взнаки збіг різних за походженням апелятивів, пор., наприклад, укр. *снитка, снітка, снит* 'яглиця звичайна, Aegorodium podagraria L.' < псл. *snęть (snęть) / sniть* 'стебло, стовбур' [8, 5, с. 333].

Горностаїпіль – с. Іванківського р-ну. Вважається, що перша документальна згадка про *Горностаїпіль* датується 1493 р. [9, с. 717]. Звернення до першоджерела, Литовської метрики 1910 р., засвідчило, що у вказаному документі великий князь литовський Олександр підтвердив належність овруцькому намісникові *Горностаю* Романовичу господарства *Дитятковича* на Київщині, пожалуваного йому ще за короля Казимира: «его милость далъ ему въ Киевскомъ повете человека, на имя *Дитятковича*» [11, с. 148]. Це господарство сплачувало *Горностаю* великий податок, проте в цій жалуваній грамоті ніде не згадується ойконім *Горностаїпіль*. *Горностаї* Романович був відомою особою на Поліссі. Його прізвище (прізвисько) й раніше потрапляло до офіційних документів, пор. «Наместьникоу вроуцькому пану *го(р)ностаю* романовичоу», 1489 р. [29, 1, с. 251]. Що ж до його маєтностей на півночі Київщині, документально зафіксованим залишається лише господарство *Дитятковича*. Літопис під 1502 р. сповіщає про загибель *Горностаю* на Уші в битві з татарами: «Tatarowe naszymi pobili, tohda u kniazia Hryhorja Hlinskoho u *Hornostaia ubili*» [19, XVII, с. 565], а місцевість, де було поховано *Горностаю*, названо *Горностаїполем* [25, с. 129]. Нащадки *Горностаю* продовжували отримувати данину від *Дитятковича*. Спираючися на документи з архіву *Горностаїв* відомо, що лише в 1567 р. «Rochtycze i Ditiatki wraz z *Hornostajpolem, ledwie jak widzieliśmy założonym*» [51, III, s. 128]. Однак незабаром поселення було спустошено татарами. Незначне повернення людності не сприяло помітному його відновленню. Швидке зростання поселення припадає лише на початок наступного століття, коли зусиллями київського стольника Вацлава Вельгорського *Горностаїпіль* стає містечком [там само]: «do dóbr nowo osadzonego miasta *Hornostajpola*», 1613 р. [53, XXI, s. 191]. Історичні документи свідчать, що до утворення м-ка, ґрунт *Горностаїпіль* неодноразово змінював власників, більше того осадні мали різні найменування: «do nowo założonej osady dawniej *Szychowa* potem *Hornostajpola* zw.; 1624 р. [53, XXI, s. 344–345].

Таким чином, ойконім *Горностаїпіль*, найімовірніше, утворений від назви місцевості в межиріччі Уші й Тетерева в пам'ять про загиблого тут овруцького намісника *Горностаю* Романовича. Це складене утворення, в якому препозитивна частина мотивована особою назвою *Горностаї*, пор. ст.-укр. XV ст., пан *Горностаї* Романовичь – Вільна, 1493 р. [29, 1, с. 251], постпозиційна – географічним терміном *поле*.

Назва *Szuchowa*, найімовірніше, виникла в XVI ст., можливо, в період активної зміни власників. В основі найменування – антропонім *Шихов*, пор. Андрей *Шиховъ* – московський боярин, 1472 р., Оедко Савостинъ сынъ *Шиховъ* – смоленський стрілець, 1610 р. [33, с. 843].

Гайшин – с. Переяслав-Хмельницького р-ну. Відоме з поч. XVIII ст.: «подъ баштою *Гайшинскою*», 1703 р. [13, с. 210], *Гайшинъ*, 1729–1731 рр. [14, с. 38], *Гайшинъ*, 1799–1801 рр. [17, с. 154]. Пошуки в основі ойконіма тюркського імені або прізвища *Гайша*, пов'язаного з *Айша́*, як і спроба співвіднесення його з білоруськими антропонімами *Борейша*, *Корейша* [4, с. 46], видається недостатньо обґрунтованою фонетично та словотвірно.

Ойконім *Гайшин* мотивований прізвищем (прізвиськом) *Гайша* + присвійний суф. *-ин*, пор. ст.-укр. Роман *Гайша*, 1649 р. [22, с. 33], сучасне укр. прізвище *Гайша* [6, с. 28], блр. **Гаўша* < *Гаўшын* [3, с. 106], пол. *Hajsz* [52, III, s. 411]. Антропонім *Гайша* із первісного **Голиша*, безперечно, слов'янський за походженням, він засвідчує перехід плавного *л* > *ј* (солодкозвучна форма) та реалізацію вихідного *-ьл-* > *-ал* [детальніше про інші фонетичні варіанти антропоніма *Голиша* (*Говиша*) та семантичну мотивацію див.: 38, с. 103–107]. Щодо аналогів пор. блр. *Гайшин* – ойконім у Славгородському р-ні Могильовської обл. [20; 48].

Гатне – с. Києво-Святошинського р-ну. Фіксується з XV ст. [9, с. 401]. Пізніші згадки: «на село *Гатное*», 1500 р. [1, I, с. 202], «въ *Гатномъ*», 1628 р. [16, I, с. 217].

Назва постала в результаті онімізації та субстантивзації відносного прикметника *гатний* (*-е*) від іменника *гать*, пор. укр. *гатний* ‘гребельний’ [41, с. 137], рос. діал. *гáтный* = *гачённый* ‘огорожений від води (про дорогу, місце для побудови)’ [26, 6, с. 153–154]. Щодо аналогів пор. *Гатное* – ойконіми у Мінськ. губ. та Сувальськ. губ., *Гатна-Деражня* – ойконім у Подільськ. губ., *Гатная Слобода* – ойконім у Могильовськ. губ. [49, II/2, с. 325].

Любарці – с. Бориспільського р-ну. Відоме як: *Любаровъ* [10, с. 257]; *Lubarow*, 1622 р. [5, I, с. 30], «Селомъ *Любарцями*», 1729–1731 рр. [14, с. 6], *Любарцы*, 1799–1801 рр. [17, с. 154].

Якщо первісна форма автентична, то *Любаровъ* – звичайний посесив на *-овъ* від особового імені *Любаръ*, пор. рос. народне ім'я *Любар* < *Любим* [30, с. 179]. У такому разі варіант *Любарці* – вторинний, модифікований, сприймається як похідне утворення від катойконіма *любарці* букв. ‘переселенці з *Любара*’, пор., наприклад, смт *Любар* у Любарському р-ні Житомирської обл.

Мокрець – с. Броварського р-ну. Ще донедавна першою історичною фіксацією поселення вважали 1636 р. [9, с. 244], проте джерела дозволяють уточнити його появу: *Mokrec*, 1628 р. [2, VII/1, с. 343], пор. далі: «з селсем *Мокрицемъ*»; «з селцомъ *Мокрицемъ*, 1689 р. [35, с. 157]. Броварський *Мокрець* не поодинокий на Київщині, пор. ≈ 1458 р. – назва села у Київській землі (б.м.н.) [29, 1, с. 607], в історичних документах 1640 р. під назвою *Мокрець* згадується [9, с. 314] сучасний ойконім *Любимівка* Вишгородського р-ну. Аналогічні назви поселень засвідчуються на інших слов'янських теренах, пор. чes. *Mokřec* у Седльчан [44, VI, s. 1021], *Mokrac* у Боснії та Герцеговині [47, s. 297].

Слов'янські мови зберігають географічний апелятив *мокрець* < псл. **токръсь* [39, 19, с. 147], який дозволяє визначити семантичну мотивацію пропріальних одиниць як ‘щось вологе, вогке; місце, заросле рослинами, які ростуть на мокрих ґрунтах’, пор. укр. діал. *мокрéць* ‘злегка заболочена низовина’ [37, с. 135], ‘мокре місце між двома узгір'ями’ [12, с. 237], рос. діал. *мокрéц* ‘рослина *Gratiola officinalis* L., авран лікарський’, ‘рослина *Melampyrum pratense* L., перестріч лучний’, ‘рослина *Amarantus retroflexus* L., щириця запрокинута’, ‘рослина *Polygonum tomentosum* Schrank.; гірчак шорсткий’, ‘рослина *Stellaria media* Сур., сім. гвоздикових; зірчатка середня, мокриця’ [26, 18, с. 208], блр. діал. *макрэц* ‘плантація трави мокриця *Stellaria media*, зірчаник’ [43, с. 418]. Засвідчена апелятивна семантика властива не лише для розглянутих ойконімів, вона ідеальна для гідрооснов, пор., *Мокрець* р. у бас. Дунаю [28, с. 371], пол. *Mokrzec* – рр. у бас. Вісли та Одери [46, s. 14; 45, s. 60, 85] тощо.

Представлений фактичний матеріал дозволяє скласти фрагментарне уявлення про хронологічно різноплановий ойконімікон Київщини, динаміку його становлення, фонетичні процеси, які впливали на формування окремих назв. Етимологія більшості назв повертає втрачені резерви лексичного складу мови, розширює уявлення про стародавній антропонімікон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археграфическою комиссиею. – СПб.: 1846. – Т. I. – 419 с.
2. Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895–1914. – Ч. I–VIII.
3. Бірыла М.В. Беларуска антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
4. Брахнов В. М. Про місцеві назви Переяслав-Хмельницького району на Київщині / В. М. Брахнов. – Мовознавство: Наукові записки. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – Т. XIV. – С. 40–51.
5. Воссоединение Украины с Россией; Документы и материалы: В 3-х т. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – Т. I. – 587 с.
6. Горпинич В. О., Бабій Ю. Б. Прізвища Середньої Наддніпрянщини (Словник) / В. О. Горпинич, Ю. Б. Бабій. – Дніпропетровськ, «Пороги», 2004. – 140 с.
7. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. – М.: Русский язык, 1982. – Т. IV. – 683 с.
8. Етимологічний словник української мови. В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 5. – 703 с.
9. Історія міст і сіл Української РСР: Київська область / Гол. ред. колегія: Тронько П. Т. (голова Головн. редкол.), Бажан М. П., Білогуров М. К. та ін. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 791 с.
10. Левобережная Украина в XV–XVII ст. Очерк колонизации // Киевская старина, 1896. – Т. LIII. – С. 249–267.
11. Литовская метрика. Отд. I. Т. I // Русская историческая библиотека. – СПб., 1910. – Т. 27. – 872. 150 с.
12. Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Отв. ред.: В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. – М.: Наука, 1968. – С. 206–255.
13. Мотыжинский архив: Акты Переяславского полка XVII–XVIII в. / Изд. Андрея и Александра Савицких. – К., 1890. – 223 с.
14. Мякотин В. Генеральное следствие о маетностях Переяславского полка (1729–1731 г.) / В. Мякотин. – Харьков, 1896. – 200 с.
15. Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.
16. Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов / Сост. С. Г. Рункевич. – СПб., 1897. – Т. I. 1470–1700. – 502 с.; 1907. – Т. II. 1701–1831. – 1632 с.
17. Описи Лівобережної України кінця XVIII–початку XIX ст. / Сост. Т. Б. Ананьєва; відп. ред. П. С. Сохань. – К.: Наук. думка, 1997. – 324 с.
18. Паламарчук Л. С. Словник специфічної лексики говірки с. Мусіївки (Вчорайшинського району, Житомирської обл.) / Л. С. Паламарчук // Лексикографічний бюлетень / Гол. ред. В. С. Ільїн. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – Вип. VI. – С. 22–35.
19. Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению императорскою Археграфическою комиссиею. – СПб., 1907. – Т. XVII. Западнорусские летописи. – XIV, 650 с.
20. Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Магілёўскай вобласці / Я. Н. Рапановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 240 с.
21. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ / Ю. К. Редько. – Львів: ТОВ «Простір-М», 2007. – Т. 1. – 721 с.
22. Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О. В. Тодійчук (гол. упоряд.), В. В. Страшко, Р. І. Осташ та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – 352 с.
23. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. – Београд: Ин-т за српскохрватски језик, 1962. – Кн. 1. – 800 с.
24. Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. – К., 1874. – Отд. II. – С. 1–174.
25. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собрал Лаврентий Иванович Похилевич. – Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2005. – 560 с.
26. Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. – М.; Л.; С.-Петербург, Наука, 1965. – Вып. I.
27. Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. 1–4.
28. Словник гідронімів України / Уклад.: І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко та ін.; ред. колегія: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак (заст. голови), К. К. Цілуйко (голова). – К.: Наук. думка, 1979. – 780 с.

29. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. – К.: Наук. думка, 1977–1978. – Т. 1–2.
30. Суперанская А. В. Словарь народных форм русских имен / А. В. Суперанская. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 367 с.
31. Тарифи подимного податку, сеймикові лауди і люстрації Київського воєводства першої половини XVIII століття / Укл. Конрад Жеменецький при співпр. Євгена Чернецького, Пшемислава Юзвікевича і Віолети Шимчик. – Біла Церква, Вид. О. Пшонківський, 2014. – 412 с.
32. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк; відп. ред. І. М. Железняк. – К.: «Довіра», 2005. – 509 с.
33. Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имен / Н. М. Тупиков. – СПб., 1903. – 857 с.
34. Указатель к изданиям временной комиссии для разбора древних актов, утвержденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе: Имена географические / Сост. И. П. Новицкий. – К., 1882. – Т. II. – 832 с.
35. Універсали Івана Мазепи. 1687–1709 / Упоряд. І. Бутич. – К.; Львів: 2002. – 229 с.
36. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / М. Фасмер / Перевод с нем. и дополнения чл.-корр. АН СССР О. Н. Трубачева. Изд. второе, стереотипное. – М.: Прогресс, 1987. – Т. III. – 831 с.
37. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.
38. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. / В. П. Шульгач. – К., 2016. – Ч. III. – 472 с.
39. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лексич. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. – М.: Наука, 1974. – Вып. 1.
40. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Гал. рэд. Г. А. Цыхун. – Мінск: Беларуская навука, 2008. – Т. 12. – 366 с.
41. Яворницький Д. І. Словник української мови / Д. І. Яворницький. – Катеринослав: Видання в-ва «Слово», 1920. – Т. I. – 410 с.
42. Яцій В. О. Ойконімія Івано-Франківської області: Історико-етимологічний словник / В. О. Яцій. – К.: Наук. думка, 2015. – 388 с.
43. Яшкін І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 808 с.
44. Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický / Sest. Fr. Št. Kott. – V Praze, 1878–1893. – D. I–VII.
45. Hydronimia Odry: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Praca zespołowa pod red. H. Birka. – Opole: Instytut Śląski, 1983. – 350 s.
46. Hydronimia Wysły. Cz. 1: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. P. Zwolińskiego. – Wrocław etc.: PAN, 1965. – 470 s.
47. Imenik mesta: Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. – Beograd: Izdanje «Službenog lista FNRJ», 1956. – 499 s.
48. Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. – Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatska, 1976. – 772 s.
49. Russisches geographisches Namenbuch / Berg. von M. Vasmer. – Wiesbaden: 1962–1980. – Bd I–X.
50. Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny / K. Rymut. – Kraków: Wyd-wo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1999–2001. – T I–II.
51. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod red. F. Sulimierskiego. – Warszawa: Nowy Świat, 1882. – T. III. – 960 s.
52. Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. – Kraków, 1992–1994. – T. I–X.
53. Źródła dziejowe. – Warszawa: Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1894.– T. XXI. – 654 s.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.

СОЦІОНОМАСТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕЙМЕНУВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто соціономастичні аспекти перейменування українських географічних об'єктів у контексті процесів декомунізації, а ширше – деколонізації, дерусифікації тощо. Указано на широкий спектр проблем у цій сфері, пов'язаних із соціолінгвістикою, лінгвокультурологією, еколінгвістикою, психологією, психолінгвістикою та ін. Звернено увагу на несприйняття таких явищ і нових топонімів не тільки частиною суспільства, а й деякими органами державної влади, місцевого самоврядування, засобами масової інформації, громадськими організаціями, юридичними особами та ін., намагання зберегти ідеологічні маркери минулої радянської чи імперської епох.

Ключові слова: топонім, ойконім, геонім, топооб'єкт, соціономастика, перейменувальні процеси, декомунізація.

Светлана Ковтюх. СОЦИОНОМАСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕИМЕНОВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены социономастические аспекты переименования украинских географических объектов в контексте процессов декоммунизации, а шире – деколонизации, деруссификации и т. под. Указано на широкий спектр проблем в этой сфере, связанных с социолингвистикой, лингвокультурологией, эколингвистикой, психологией, психолингвистикой и др. Обращено внимание на неприятие таких явлений и новых топонимов не только частью общества, но и некоторыми органами государственной власти, местного самоуправления, средствами массовой информации, общественными организациями, юридическими лицами и др., попытки сохранить идеологические маркеры прошлой советской или имперской эпох.

Ключевые слова: топоним, ойконим, геоним, топообъект, социономастика, переименовательные процессы, декоммунизация.

Svitlana Kovtjukh. SOCIONOMASTIC ASPECTS OF RENAMING PROCESSES IN UKRAINE

The article deals with socio-economic aspects of renaming Ukrainian geographical objects in the context of decommunization processes, and more broadly – decolonization, de-Russification, etc. The author points at a wide range of problems in this field related to sociolinguistics, linguoculturology, ecolinguistics, psychology, psycholinguistics and others. Attention is drawn to the rejection of these phenomena and new toponyms not only by part of the society, but also by some state authorities, local self-government, mass media, public organizations, legal entities, etc., and to the attempts to preserve ideological markers of the past Soviet or imperial epochs.

Keywords: toponym, oikonym, geonym, topoobject, socionomastics, renaming processes, decommunization.

У вітчизняному мовознавстві соціономастика як новий напрямок науки репрезентована працями таких учених, як Б. М. Ажнюк, Д. Г. Бучко, Г. Є. Бучко, С. М. Пахомова (Медвідь), Л. О. Белей, Л. В. Ящук, В. В. Лучик, Г. П. Мацюк, Л. В. Нуждак, О. І. Михальчук, Л. Л. Белей, Л. Є. Луньо (Дуда), А. П. Чучвара, Г. В. Зимовець, О. В. Шульган та ін., які досліджували різноманітні проблеми на межі соціолінгвістики та ономастики.

Уперше в українській лінгвістиці значення, завдання, здобутки, перспективи вітчизняної соціономастики на тлі європейських досягнень окреслила О. І. Михальчук [5, с. 498–505]. Соціономастика – це нова галузь мовознавства, «що вивчає власні назви у зв'язку з мовною ситуацією та суспільним середовищем» [5, с. 505]. Сформувавшись на початку ХХІ століття на стику соціолінгвістики та ономастики, указана дисципліна покликана вивчати «широкий спектр проблем», пов'язаних «із соціальними функціями назви, її суспільним значенням, механізмами впливу соціальних та комунікативних чинників на розвиток і динаміку онімної системи»,

розкривати «соціальну сутність назви, етномовну ідентичність», визначати й характеризувати функції пропріальної назви «в житті суспільства, соціальної групи та індивіда як юридичної особи» [5, с. 505].

Особливої актуальності ці проблеми набули у зв'язку з перейменуванням українських географічних об'єктів у контексті процесів декомунізації, регламентованих так званими «законами Чистого четверга»: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945», «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», що набули чинності 21 травня 2015 року.

Мета публікації – з'ясувати соціономастичні проблеми перейменування українських географічних об'єктів у контексті процесів декомунізації, а ширше – деколонізації, дерусифікації тощо. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання низки завдань: 1) порівняти першу та другу хвилю перейменувань в Україні; 2) визначити соціономастичні чинники зміни власних назв вітчизняних топооб'єктів; 3) указати на спектр проблем у цій сфері, пов'язаних із соціолінгвістикою, лінгвокультурологією, етнолінгвістикою, психологією, психолінгвістикою, еколінгвістикою, віктимологією тощо; 4) установити причини несприйняття таких явищ і нових топонімів частиною суспільства, деякими органами державної влади, місцевого самоврядування та ін.

У незалежній Україні засвідчено дві хвилі перейменувань: перша – 1991–2000 рр., до 2013 р. спостережено спорадичні випадки заміни онімів, друга – 2014–2016 рр., пов'язана з декомунізацією, почасти триває донині. За даними Верховної Ради, до 2012 р. було перейменовано 463 населені пункти, найбільше в 1995 р. – 139, найменше в 1996 р. – 1. У більшій частині західних областей декомунізація відбулася ще за першої хвилі, зокрема у Львівській області замінено 184 ойконіми, у Закарпатській – 125, у решті областей – менше 100, у Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській та в Криму – по 1.

У «Звіті Українського інституту національної пам'яті з реалізації державної політики у сфері відновлення і збереження національної пам'яті у 2016 році» підсумовано результати декомунізації у сфері назовництва: усього «перейменовано 987 населених пунктів та 25 районів. Зокрема, 32 міста, 58 смт, 897 селищ і сіл». У «результаті перейменування населених пунктів відновлено понад 300 історичних назв, з них близько 70 належать до культурної спадщини корінних народів та національних громад України – кримських татар, болгар, греків, євреїв тощо. ...позбулися тоталітарних назв 51 493 об'єкти топоніміки в містах, селищах і селах. Це – вулиці, площі, сквери тощо» [2]. Постанова щодо 70 населених пунктів і 5 районів на тимчасово окупованій території ще не набула чинності. У 2015–2016 рр. у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій та Чернівецькій областях разом узятих було перейменовано близько 730 вулиць. Для порівняння: тільки на Дніпропетровщині змінилося понад 1400 назв. Жодну вулицю у зв'язку з декомунізацією не перейменовували у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях [8].

Власне ономастичними (мовними) чинниками зміни власних назв вітчизняних топооб'єктів є мотиваційно-номінативний, семантичний, структурно-словотвірний, акцентуаційний, граматичний, етимологічний тощо. Соціолінгвістика допомагає визначити й схарактеризувати екстралінгвальні аспекти перейменовувальних явищ: геополітичні, суспільно-політичні, економічні, юридичні, наукові, науково-технічні, соціально-психологічні, наявність / відсутність цензури, певних табу, естетичні, етичні, яким чином впливає на це політика влади, які пропріативи є політично заангажованими відповідно до часу виникнення, значення й символізму твірних основ, які цінності акумулюють чи пропагують, як мода на ті або ті власні назви, словотвірні моделі й типи впливає на вибір суспільства та ін.

Крім того, лінгвокультурологія допомагає враховувати й використовувати в процесі назовництва культурні та культурно-побутові особливості, концептосферу й культурні дискурси соціуму, етнолінгвістика – національні критерії: акціональні (обряди), вербальні

(лексику, фразеологію, зокрема пареміологію, усну народну творчість), ментальні (звичаї, вірування), національномовну картину світу, урахувуючи міжетнічні зв'язки, конфлікти, комунікативну поведінку й т. ін. Важливими в перейменовувальних процесах є сучасні здобутки психолінгвістики – наукової дисципліни, що досліджує національно-культурну специфіку мовленнєвої і немовленнєвої поведінки, соціально-символічну регуляцію дій співрозмовника, феномен мовної особистості, її комунікативне поводження тощо. З погляду психології важливо враховувати національну (українську та ін.) ментальність, проводити соціодіагностику й соціотерапію з метою прогнозування, виявлення та подолання тих чи тих деструктивних процесів, явищ у соціумі, серед яких й ентропійні – нестабільність, невизначеність, непередбачуваність, деградація.

Перейменовувальні процеси в Україні спонукають зважати на три аспекти еколінгвістики, виокремлені дослідницею А. О. Бернацькою: 1) інтралінгвальний, що полягає в послабленні негативних тенденцій у використанні мови, недопущення її регресу, збіднення виражальних засобів, має безпосередній зв'язок з культурою мови, стилістикою, риторикою, у його рамках здійснюються дослідження порушень правильності, ясності, логічності, виразності та інших комунікативних властивостей мови; 2) інтерлінгвальний, який сприяє розумінню того, що кожна національна мова – різновид, форма реалізації єдиної універсальної людської мови, при цьому всі мови світу утворюють певну надсистему, яка охоплює різноманітність потенцій та універсальні принципи організації будь-якої самостійної мови, крім цього, ураховано багатомовність як середовище існування окремої етнічної мови; 3) транслінгвальний, пов'язаний з використанням засобів, реалій, одиниць, зокрема пропріальних, однієї мови, культури в контексті другої мови, що належить до іншої культури, у художній літературі, фольклорі, публіцистиці, це також і правила цитування, практика перекладу тощо. Різні форми об'єднання, мирне співіснування загалом у сучасному світі має ґрунтуватися на діалозі культур та міжкультурній комунікації [1]. Еко- та соціолінгвістичні аспекти ойконімії України ХХ ст. проаналізовано в дисертаційній праці О. В. Шульган, де, серед іншого, зазначено, що в радянський період структура власних назв населених пунктів «від 1% до 10% (залежно від регіону) суперечить чинним нормам української літературної мови та критеріям номінації, що дає підстави констатувати дисбаланс між мовою (або, точніше, її ойконімною системою) та середовищем, у якому вона функціонує» [7, с. 15].

Ситуація значно поліпшена після 1991 р., а особливо після перейменувань 2014–2016 рр., зумовлених закріпленою юридично декомунізацією, проте дотепер на мапі України засвідчено такі ойконіми, як назви сіл *Серебряне* (Світловодського р-ну Кіровоградської області), *Апрелівка* (Бобринецького р-ну Кіровоградської області), частину зросійщених назв населені пункти отримали в результаті перейменування 2016 р.: назву села *Володимиро-Іллінка* Бобринецького р-ну Кіровоградської області замінили на *Апрелівське*, ойконім *Жовтневе* Ширяївського району Одеської області – на *Докторове*, назву селища міського типу *Красні Окни* Красноокнянського району Одеської області – на *Окни* та ін. Село *Октябрицина* (яка дика фантазія була у творців цього лексичного покруча!) Ямпільського району Сумської області, перейменоване на *Ольгине*, з погляду чинних літературних норм варто було назвати *Ольжине*. Не всі філологи однозначно сприйняли появу ойконімів на кшталт *Баркасово* замість *Баркасове*, *Березово* замість *Березове*, *Буківцьово* замість *Буківцеве*, *Волошиново* замість *Волошинове*, *Грушово* замість *Грушеве* переважно у Львівській та Закарпатській областях у кінці 80-х – першій половині 90-х рр., останнє рішення Верховної Ради від 23.05.2017 про перейменування *Мукачеве* на *Мукачево*, на думку частини мовознавців, наприклад О. Д. Пономарева, узаконює діалектний варіант [4]. Можливо, проблему розв'яжуть члени Орфографічної комісії в новій редакції «Українського правопису», де детально розтлумачать правила написання, відмінювання та наголошування ойконімів. Незавуальованими росізмами є нові назви населених пунктів Харківської області *Соніно* (Великобурлуцький р-н) та *Осиново* (Куп'янський р-н).

У місті Кропивницькому донині функціонують геоніми: найменування вулиць *Ручайна* (є провулок *Струмковий*), *Овражна*, *Виставочна*, *Родникова* (є вулиця *Джерельна*), тупиків

Овразжний, Родниковий, Рибачий (є тупик *Рибальський*), провулків *Виставочний, Родниковий, Рибачий*. Указані топоніми є ненормативними, власне росізмами. У процесі їх заміни чи приведення до літературної норми необхідно пильнувати, щоб не виникло небажаної омонімії або тавтології. І такі випадки з'явилися в урбанонімії м. Кропивницького: унаслідок перейменування провулків *Колгоспний 1-й* та *Лінія 4-а* утворилися два топооб'єкти з однаковою назвою *Ромашковий*. Крім росізмів, до топосистеми потрапляють суржикові утворення, наприклад, вулицю *Леніна* за правління регіоналів у нашому місті перейменували на *Дворцову*, так і залишилася ця назва символом партії, що канула в Лету, хоч викладачі факультету філології та журналістики, притомні громадяни пропонували назву *Театральна* з нагоди ювілею театру корифеїв. Проте міська рада, яка й досі іменується Кіровоградською, а не Кропивницькою, тим самим порушуючи закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», і досі ігнорує думку громадських активістів. Восени знову писатиму заяву на ім'я міського голови із цього питання. Тим часом паралельні вулиці *Дворцова* та *Чміленка* (названа на честь героя Небесної Сотні) символізують дві парадигми, два світи, які ніколи не перетнуться. Бо хто б там що не казав, але на сьогодні *Дворцова* – це символ Партії регіонів. У силах українців, у силах усіх притомних громадян домогтися того, щоб вулиці мали українські назви, пропагували національні й суспільні цінності, усупереч п'ятій колонії, що продовжує поширювати вірус радянщини та імперщини.

У часи російсько-української війни варто ширше, як це і роблять на місцях, трактувати перейменувальні процеси, позбавляючись пропріальних маркерів, знаків, символів не тільки комуністично-радянської епохи, а й російсько-імперської. На нашу думку, «необхідно створювати національний історико-культурний ландшафт, символічну гуманітарну ауру України» [3, с. 71]. При цьому не варто зловживати іменем Т. Г. Шевченка, лексемами «Небесна Сотня», «герої Майдану», «соборний», «незалежність» та ін., щоб не девальвувати їхнє значення, перетворивши на штампи. Треба укласти «словник пропріальної та апелювальної лексики (назв українських реалій, визначних подій, видатних осіб), які» слід «використовувати в перейменувальних процесах, зокрема при називанні вулиць. Кожен населений пункт, кожна адміністративно-територіальна одиниця повинні мати власний додаток до такої лексикографічної праці» [3, с. 71], у якому вказані власні та загальні лексеми на позначення актуальних для цієї місцевості понять, особистостей, подій тощо.

У Кропивницькому станом на 1 липня 2017 р. засвідчено 1039 урбанонімів: 556 вулиць, 417 провулків, 43 тупики, 10 проїздів, 5 площ, 5 проспектів, 1 бульвар, 1 набережна, 1 шосе. З них упродовж 2014–2016 рр. змінено назви 143 внутрішньоміських об'єктів: 135 вулиць, площ, провулків, проїздів, тупиків та ін., 4 парків, 4 скверів. В Україні спостережена унікальна у світі ситуація: масові найменування топооб'єктів на честь новітніх історичних постатей, проте тут теж варто поспішати повільно. У Кропивницькому іменами та прізвищами 30 загиблих героїв АТО названо 30 вулиць і провулків (*Юрія Бутусова, Ігіта Гаспаряна, Максима Бендерова, Юрія Власенка, Євгена Тельнова, Тараса Карпи, Павла Сніцара* та ін.), а також 2 сквери (*імені Анатолія Бузуляка, Олександра Кондакова*). У двох випадках і вулиці, і провулку присвоєно ім'я того самого військовика – *Сергія Котового, Олексія Волохова*.

Засвідчено омонімію геонімів: площу *Незалежності* з появою на ній Соборного храму благовіщення пресвятої Богородиці УПЦ МП наречено *Соборною* на честь культової споруди, це своєрідний подарунок Московському патріархату. За моєю заявою вулицю *50 років Жовтня* перейменовано на *Соборну* як символ об'єднання УНР та ЗНР з метою створення єдиної (соборної) української держави.

Відбувається подекуди сплутування назв: у різних (навіть тих самих) джерелах фігурують різні назви вулиць: *Пашутіна* й *Пашутінська, Родини Шульгиних* і *Шульгиних* (чинними є другі варіанти). Одним з лукавих підходів є добір схожих до попередніх за звучанням назв: у Кропивницькому вулиця *Михайла Єгорова* перейменована на *Олексія Єгорова*, у Чернівцях провулок *Семена Галицького* змінив назву на *Данила Галицького*, в Олександрії вулиця *70 років Жовтня* названа *70 років Перемоги*, і класичний приклад: у закарпатському селі Калини вулиця

Леніна отримала найменування *Джона Леннона*. Село *Володимиро-Ульяновка* Олександрійського р-ну спочатку перейменовували на *Стецівку*, а потім на *Новоулянівку*.

У законсервованому стані юридична колізія щодо назв Дніпропетровської та Кіровоградської областей. Щоб їх перейменувати треба змінити частину другу статті 133 Конституції України, за це мають проголосувати 300 депутатів.

Незважаючи на успіхи декомунізації, засвідчено недоліки в цій царині: наприклад, зберігає назву *Олійники* село в Сахновщинському р-ні Харківської області, назване на честь комуніста-більшовика П. А. Олійника, який загинув від рук петлюрівців. Показовою є й ситуація в Кропивницькому щодо перейменування вулиці *Котовського* на *Симона Петлюри*. Жителі, пропустивши через інертність, байдужість, хтось через неінформованість законні терміни відмови від назви, почали боротьбу з нею після офіційного затвердження: пропонували інші варіанти, подавали заяву до суду, писали листи на ім'я міського голови, на черговому засіданні міської топонімічної комісії клопотали про зміну назви на *Озерну*, а вже є вулиця *Озерна Балка*. Потім з'ясувалося, що ці люди незадоволені станом життя в країні, деякі ностальгують за СРСР, а назва для них негативно конотована через те, що в радянські часи значення особи *Петлюри* всіляко притлумлювала, зневажала офіційна історіографія і такий стереотип панує донині у свідомості громадян.

Можлива й завуальована пропаганда «руського міра» під гаслом повернення всіх царських назв, спекуляція історичним принципом. Районний центр *Олександрія* поійменовано на честь великого князя Олександра, така інформація не подана навіть у Вікіпедії, більшість жителів сприймає цей ойконім як позбавлений внутрішньої семантики знак, який виокремлює географічний об'єкт серед подібних. Мало того, що ніхто не збирається змінювати цю назву (формально вона не підпадає під дію закону про декомунізацію), так ще й від назви міста *Олександрія* утворюють пропріатив *Олександрійське* для перейменування селища міського типу *Димитрове*. На карту Кропивницького місцеві апологети цінностей Російської імперії повернули назви вулиць *Михайлівську* (на честь Михайла Романова – російського царя) та *Архангельську*, утворену від найменування Архангельського драгунського полку – відновлюють таким чином «історичну справедливість». Окремі органи державної влади, місцевого самоврядування, бізнесові структури, що мають зв'язки з Російською Федерацією, засоби масової інформації, громадські організації, юридичні та приватні особи чинять відвертий саботаж та спротив декомунізації. Про це свідчать позови до суду, антипропаганда декомунізаційних і перейменовувальних процесів, напрацьовані кремлівські методики інформаційної війни, використання почуттів вірян УПЦ МП, пропагандистські соціотехнології тощо. Органи правопорядку, незважаючи на наявність відповідних законів, уникають порушення кримінальних справ проти громадян, які свідомо чи несвідомо пропагують тоталітаризм. 14 судових проваджень, у яких вимагають скасувати рішення Верховної Ради про перейменування Кіровограда на Кропивницький, об'єднали в одне. Проте незворотні процеси об'єктивно перемагають: 12.11.2016 суд прийняв рішення про законність назви *Горішні Плавні* (колишній *Комсомольськ*). Були спроби розшифрування вказаного ойконіма, потрактування його як абревіатури, інакший зміст намагалися вкласти і в онім *Дніпропетровськ*. Утім перейменування не означає перетлумачення.

Про інфантильність частини суспільства свідчать так звані «гербарії» або «компотні» геоніми. Таких, до речі, не так багато в Кропивницькому: вулиці *Лавандова*, *Затишна*, *Барвіста*, *Абрикосова*, провулки *Фіалковий*, *Ромашиковий*, *Веселковий*, *Жасминовий*, тупик *Бузковий*. Переважно такі назви отримали не поійменовані раніше лінійні урбаноніми в колишніх дачних кооперативах (це цілком виправдано), оскільки люди переїхали туди на постійно й виникла потреба у фіксованій адресі місця проживання.

Опір перейменовувальним процесам у координатах декомунізації частина суспільства чинить і через «захисний психологічний механізм ідентифікації з агресором», так званий «стокгольмський синдром». Після репресій, голодомору, російських агресій проти України у ХХ ст., та й зараз, у частини людей утворився смисловий вузол: українська мова, культура, українські герої = смерть. За цим стоїть «успадкований від предків страх, який примушує

жертву зректися своєї» національної ідентичності «та розчинитися в цінностях агресора... заради виживання. Наслідки історичної травми можуть передаватися нащадкам і, як правило, тривають» 3–4 покоління [6, с. 85–86]. У таких випадках у нагоді стануть здобутки віктимології не тільки як науки про жертви кримінальних злочинів, а й ширше – жертви будь-яких стихійних лих, воєн, голодоморів, репресій, суспільних потрясінь тощо.

Отже, порівнюючи дві хвилі перейменувань (1999–2000 та 2014–2016) варто констатувати, що Україна переважно позбулася комуністичних маркерів у топоніміці, причому її західні області зробили це здебільшого в кінці ХХ ст. Варто рекомендувати профільним комітетам ВР України виробити нові, доопрацювати й оптимізувати чинні закони держави щодо національної безпеки в царині мовної політики, зокрема законодавчого врегулювання процесу присвоєння власних назв топооб'єктам, особам та ін., у сфері ЗМІ, культури, освіти, кіновиробництва, інтернет-простору тощо. Виробити стратегію перейменувальних процесів, урахувавши напрацювання й досягнення соціономастики та низки суміжних наук. Необхідно задіяти чинники деколонізації, україноцентричності, національно-історичної самобутності тощо, позбутися російсько-імперських топонімів, не допускати спекуляції історичним принципом з метою їх відновлення. У системі координат декомунізації, деколонізації, дерусифікації не допускати завульованого перетлумачення радянських, комуністичних власних назв і символів. Передбачити кримінальну відповідальність за використання будь-якої форми пропаганди тоталітарних режимів, російсько-імперських цінностей, зокрема й під релігійним прикриттям. З погляду екології української мови здійснити лінгвістичну експертизу власних назв щодо відповідності чинним літературним нормам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернацкая А. А. О трех аспектах экологии языка [Електронний ресурс] / А. А. Бернацкая. – Режим доступа: <http://www.russian.slavica.org/article433.html>
2. Звіт Українського інституту національної пам'яті з реалізації державної політики у сфері відновлення і збереження національної пам'яті у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memory.gov.ua/sites/default/files/zvit.pdf>
3. Ковтюх С. Л. Українська топонімія: віхи історичної пам'яті, патріотично-культурні маркери сьогодення, символи майбутнього / С. Л. Ковтюх // Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв: ФОП Жаган М. Ф., 2015. – С. 67–71.
4. Кор Г. Не те тепер Мукачеве: Закарпатці радіють, що місто перейменували [Електронний ресурс] / Г. Кор. – Режим доступу: <https://zak.depo.ua/ukr/zak/ne-te-teper-mukacheve-zakarpatsi-radiyut-scho-misto-pereymenuvali-20170524576650>
5. Михальчук О. І. Соціономастика як напрямок сучасної лінгвістики: українські здобутки і перспективи / О. І. Михальчук // Записки з ономастики: збірник наукових праць. – Одеса: Астропринт, 2015. – Вип. 18. – С. 498–509.
6. Рева І. О. Психологічні причини несприйняття декомунізації частиною українського суспільства / І. О. Рева // Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв: ФОП Жаган, 2015. – С. 84–86.
7. Шульган О. В. Ойконімія України ХХ століття (еко- та соціолінгвістичні аспекти): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Шульган. – Запоріжжя, 2017. – 20 с.
8. Як впроваджувався Закон про декомунізацію: карти на Західній Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.0342.ua/news/1558381>

Стаття надійшла до редакції 24.07.2017 р.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЕТОНІМІВ У РОМАНІ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО «БОРА»

У статті проаналізовано функціонування поетонімів у романі Галини Вдовиченко «Бора». Зроблено спробу довести, що саме вдалий добір і використання авторкою антропоетонімів, а також відповідність значень імен сутності персонажів твору дозволяє ґрунтовніше розкрити їхні образи. Наголошено, що іншим розрядам поетонімів відведено не менш важливу роль у побудові сюжету, передачі авторської ідеї, характеристики життєпростору персонажів.

Ключові слова: поетонім, антропоетонім, фемінопоетонім, жіночий персонаж, топопоетонім, етимологія імені, варіант імені, засоби індивідуалізації.

Дарья Козловская. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПОЭТОНИМОВ В РОМАНЕ ГАЛИНЫ ВДОВИЧЕНКО «БОРА»

В статье проанализировано функционирование поэтонимов в романе Галины Вдовиченко «Бора». Предпринята попытка доказать, что именно удачный подбор и использование автором антропоэтонимов, а также соответствие значений имён сущности персонажей произведения позволяет основательнее раскрыть их образы. Отмечено, что другим разрядам поэтонимов отведена не менее важная роль в построении сюжета, передаче авторской идеи, характеристике жизненного пространства персонажей.

Ключевые слова: поэтоним, антропоэтоним, феминопоэтоним, женский персонаж, топопоэтоним, этимология имени, вариант имени, средства индивидуализации.

Darya Kozlovska. FUNCTIONING OF POETONYMS IN GALYNA VDOVYCHENKO'S NOVEL «BORA»

Functioning of poetonyms in Galyna Vdovychenko's novel «Bora» is analyzed in the article. The attempt to prove that a successful selection and authoress' using of antropoetonyms, and that conformity of the name meanings to the characters' nature of the work allows to reveal their images thoroughly, is undertaken. It's emphasized that poetonyms of other bits perform an equally important role in the construction of the plot, the conveying of the author's idea, the characterization of the heroes' living space.

Keywords: poetonym, antropoetonym, feminopoetonym, female character, topoetonym, name etymology, name variant, individualization means.

Власні назви в літературно-художньому творі виступають виразником авторської ідеї, носієм інформаційно-стилістичного змісту, допомагають створити яскравий образний контекст. Прикладом майстерного послуговування поетонімами є роман Галини Вдовиченко «Бора», оскільки авторка приділяє досить велику увагу власному імені, його ролі у творі, окремим його характеристикам тощо.

Останнім часом усе активніше досліджується поетонімія творів сучасних авторок (праці С. Є. Панцьо, Н. І. Лісняк, А. І. Вегеш, І. Д. Скорук, Н. М. Бербер та ін.). Проте власні назви в архітектоніці текстів Галини Вдовиченко досі не поставали об'єктом вивчення ономастів, у чому й полягає актуальність нашого дослідження. Мета пропонованої статті – проаналізувати функціонування поетонімів у романі «Бора».

Більш переконливого виписуванню жіночих образів у романі сприяє оригінальний добір авторкою фемінопоетонімів та їх варіантів. Перш ніж розпочати аналіз особових імен персонажів-жінок, звернемося до характерних ознак, до яких Ю. О. Карпенко зводить специфіку власного імені в художній літературі. Автор може видозмінювати ономастичні моделі, але звичайно він не порушує принципи пізнаваності. Адже імена персонажів у літературно-художньому творі співвідносять його дію з певним місцем (країною, мовою),

часом, соціальним середовищем [6, с. 205–206]. Так, протагоністку роману «Бора», сорокарічну редакторку видавництва, Галина Вдовиченко наділяє типовим для мешканки Львова іменем *Христина* та прізвиськом *Бора*, яке так само зустрічається у Галичині. Ономасторність письменниці полягає в тому, що вона обіграє це прізвисько таким чином, що воно сприймається як ім'я, зокрема за рахунок високої частотності уживання авторкою антропоніма *Бора* під час номінування героїні у тексті. Крім самої авторки, її так називають майже всі персонажі твору – співробітники, подруга, навіть дівчинка-підліток, що приносить піцу до видавництва: «Дотепер усі тут зверталися до Бори так, як її ровесники зі студентських часів. За прізвиськом. Новенькі ... підхоплювали традицію, не одразу дізнавшись, що Бора – це прізвисько, а не екзотичне ім'я чи прізвисько» [1, с. 10]. Лише двоє персонажів іменують Бору по-іншому. «Христиною Богданівною її називала лише Оленка ... яка минулого літа прийшла у видавництво після закінчення університету» [Там само]. Підкреслюючи скромність Христини, авторка пише, що «вперше почувши «Христино Богданівно!», Бора не одразу й відреагувала. ... До звернення на ім'я та по батькові ще треба звикнути» [Там само]. Не Борою її називає також старий Іван Іванович, якому вона дала притулок і який як інтелігентна людина, напевно, вважає за фамільярність звертатися до співрозмовника на прізвисько у побутовому спілкуванні: « – Дякую за вечерю, Христю! Вперто Бору Христею називає» [1, с. 100].

Дівчинці-підліткові, яку Бора так само прихистила в будинку, письменниця дає ім'я *Божена*, що інколи трапляється в Західній Україні (поширене в Чехії, Польщі тощо). Зауважимо, що повний варіант імені вживається у тексті лише кілька разів, на початку перебування дівчинки у Бори, коли та цікавилася, як її звать. Після цього дівчинку іменують виключно демінутивом *Божка*, у чому прочитується її кумедність, «доросла самовпевненість» у поєднанні з «дитячою безпосередністю» [1, с. 69].

У романі використано фемінопонім *Руслана* для іменування Христининою колеги. Темперамент і поведінка персонажа цілком відповідає значенню імені згідно з його етимологією (тюрк.; тур. arslan – лев [2, с. 95]): «... до кабінету увірвалась галаслива енергія о с в о н а я !, замкнений простір завібрував надмірними децибелами ... рівень емоцій зашкалював» [1, с. 10–11].

Продовжуючи розгляд ряду фемінопонімів, зазначимо, що дівчині, яку привів додому син Бори, авторка дає ім'я *Катя*. Традиційно у творах української літератури героїня на ім'я *Катерина* має яскраву зовнішність, і наша не є винятком: «Чорне волосся до плечей ... Юна Клеопатра. Мія з «Кримінального читива»» [1, с. 61]. Щоправда, цього персонажа жодного разу не названо ні повним іменем, ні іншими варіантами імені, чим показано його простоту та єдине призначення у творі – продемонструвати незалежність поведінки сина протагоністки від поглядів матері.

За сюжетом будинок, який Бора отримує в подарунок, поступово стає притулком для чотирнадцятирічної Божки, батьки якої постійно перебувають за кордоном; давньої Бориної подруги Лідії зі Стрия, тричі розлученої матері трьох дітей; інтелігентного старого Івана Івановича, що у шістьдесят чотири роки став безхатченком; дивакуватого чолові'яги Гордія, який згодом виявляється хазяїном цієї вілли, чоловіком із минулого головної героїні, – отже, для людей, яким так само, як і їй, не вистачає буденних радощів, розуміння й домашньої спілкування. Вражаючим є той факт, що значення їхніх імен перегукуються між собою: *Христина* – гр.; ім'я *Christinē*; від *christianos* – християнин [2, с. 190]; *Богданівна* від *Богдан* – слов.; калька з гр. імені *Theodotos*; від *theodotos* – даний богами [2, с. 42]; *Іван (Іванович)* – д.-евр.; ім'я *Yōshānān, Yāhōshānān* – Ягве (Бог) змилювався, Ягве (Бог) помилював (буквально: *Божжа благодать; дар богів*) [2, с. 61]; *Божена* – слов.; утворене шляхом додавання до основи *бож-* суфікса *-ена*; означає *божа, обдарована Богом, благословенна* [4]. Інші два імені пов'язані з античною культурою й релігією: *Лідія* – гр.; *Lydia* – Лідія, область у малій Азії [2, с. 152], *Гордій* – гр.; *Gordias* – ім'я фрігійського царя, дане за географічною назвою *Gordion* – *Гордій* (столиця Фрігії) [2, с. 53]. За Ю. О. Карпенком, ім'я персонажа не може не увійти в якісь багатопланові, різноманітні, не завжди спеціально заплановані й усвідомлені введені автором зв'язки. Таким чином, ім'я в художньому творі може сказати більше, ніж задумав письменник

[6, с. 210]. Так, наділяючи усіх персонажів іменами, подібними між собою за етимологією, пов'язаною з релігією, Галина Вдовиченко, можливо, інтуїтивно наштовхує читача на думку, що вищі сили звели їх одне з одним, подарувавши щастя спілкування.

У контексті покладання людини на Божу волю у творі вживаються лексичні конструкції з монотеопоедонімами: *Бог знає, Боже збав, як Бог дасть, ради Бога, Боже милий, Господи*. Як слушно зауважує Ю. О. Карпенко, письменник підбирає або конструює не тільки особові імена, але й усі компоненти ономастичного простору твору [6, с. 210].

Антропоетонімія «Бори» в цілому підтверджує собою другий постулат Ю. О. Карпенка – про відмінність причинної обумовленості літературних імен від стану справ у реальній ономастиці. Якщо остання строго детермінована історично, то для художнього твору імена обирає або створює автор, хоча це, звісно, не означає абсолютної суб'єктивності літературної ономастики. При цьому вторинність детермінує лише найширші рамки можливого й неможливого в ономастиці літературно-художнього твору [6, с. 207–208]. Так, Галина Вдовиченко описує, як вона добирала ім'я: «...мені було цікаво, чи насправді є таке ім'я, і з'ясувалося, що нема такого імені, але я вже знала, що це буде ім'я. Але оскільки такого імені не існує, я подумала, що нехай це буде прізвище» [3]. За словами авторки, спочатку слово Бора не асоціювалося у неї з чимось конкретним, а в ході написання твору визначилося його смислове навантаження: «...їй [Борі] насправді доводиться дещо переборювати...» [3].

Звісно, основне стилістичне навантаження у поетонімії твору лягає на антропоетоніми; серед інших розрядів власних назв найвпливовішими, на думку О. Ю. Карпенко, є топопоетоніми, які постають передусім засобом локалізації дії, становлячи собою вагомий складник чинників, що виконують хронотопічну функцію. «Загалом же всі розряди онімів, хай ужитих в одиничних випадках, надають художньому творові барвистості й чарівності, як доречно вжиті спеції поліпшують смак страви» [5, с. 74]. Назві міста Львів у романі «Бора» відведено особливу роль. Асті-, або полісопоетонім, *Львів* тут – далеко не просто географічна назва міста дії твору. Місто Львів у творі – це яскравий персонаж. Воно поєднує у собі давнину й сучасність упевненим продовженням життя старих назв у народі вже після перейменування певних об'єктів усередині міста. Так, дендропоетоніми *парк Костюшка* й *парк Франка*, годопоетоніми *вулиця Коперника* та *вулиця Вороного*, театропоетоніми *Міський театр* і *Оперний театр*, паралельно згадувані у тексті, ознайомлюють читача з історією Львова: «...це парк Костюшка, віддавна вже парк Франка, але львів'яни вперто називають його по-старому» [1, с. 107]; «...перекрили наскрізний прохід з вулиці Коперника на вулицю Вороного, ну, це зараз Вороного, колись вона по-іншому називалася» [1, с. 172]; «...працювала у Міському театрі. У Великому міському театрі! Тепер – Оперний» [1, с. 198].

Крім того, Львів є вмістилищем будинку (так само одного з персонажів твору зі своїм іменем), який зібрав до купи героїв роману, близьких за духом людей, «своїх»: «*Десь у Львові існує будинок, що належить їй, Христині Борі*» [1, с. 8]; «*Я знаю Львів, немов свої п'ять пальців. ... Он за тим поворотом ваша вулиця вгору пнеться, а дім – у самому кінці ... Він особіно стоїть...*» [1, с. 13]. Дім у романі метафоризований, наділений власною індивідуальністю: спершу він «не приймає» *Бору*, «скептично спостерігає, іронічно», «недобре жартує», «розважається», ховаючи діжечку з сіллю або зачиняючи кошеня в коморі. Згодом дім «*змінив гнів на милість*» і «*надав притулок усім, хто його потребував*» [1, с. 186]. Приютив він і тварин – кошеня *Кіцманя (Кіцманятко)* та собаку *Альму*. Оригінальність фелопоетоніма та його варіанта й, навпаки, поширеність кінопоетоніма зайвий раз доводить, що у романі індивідуалізація всього доходить до найдрібніших деталей. Значущість будинку підкреслюється навіть уміщенням лексеми *дім* у кіоскопоетонім: *Божка* знайшла кошеня «*біля кіоску «Все для дому» у коробці з-під печива*» [1, с. 114].

Галина Вдовиченко у своєму інтерв'ю пояснює західноукраїнською традицією невідповідність наділення вілли іменем: «...у нас на Західній Україні залишилися ще будинки, які мають імена свої» [3]. На момент появи у тексті віллопоетоніма *Бора* читач уже готовий до сприйняття того факту, що цей будинок може мати своє ім'я: «– *Оце, казав, запитаєш, чи вона*

погодиться. А тоді поклич майстра, нехай над входом у віньєтці вмурує назву – «Бора» ... Про острів Бора-Бора говорив» [1, с. 204]. Інсулопоетонім (назва острова) Бора-Бора виконує цікаву функцію – нагадує про екзотичність прізвища так само, як і назва виду вітру, яку знав ерудит Іван Іванович: « – Бора... це поривчастий вітер місцевого значення. Триває від доби до тижня» [1, с. 227].

Речевість ідіостилістики Галини Вдовиченко вбачається в тому, що матеріальні речі посідають особливе місце у текстах її творів, сягаючи рівня символів або виконуючи роль важливих деталей, інакше кажучи, виступаючи потужним засобом індивідуалізації персонажів і взагалі моделювання топосу в творі. Навіть кріслу надається ім'я: « – Ти називаєш якимось це крісло?.. – Ніяк, просто крісло. А що? Ви його якимось називаєте? – Цукерня «Під вороною»» [1, с. 179]. Досить часто речі олюднюються, набуваючи суто людської властивості відчувати роздратування, задоволення й т. ін.: «Мастодонт 60-х – холодильник «Дніпро» з ручкою-важелем та круглими плечима – відгукнувся на під'єднання до електромережі тракторним гулом, з готовністю заковтнув кефір та йогурти, масло та сир» [1, с. 41]. Машинопоетонім «Дніпро» підсилює метафору демонстрування будинком «прихильності до випробуваних часом речей» [Там само]. Обіграючи існуючий стереотип надійності німецьких автомобілів, авторка вживає машинопоетонім «Фольксваген-Гольф» на позначення марки автівки Бориної подруги Лідії, чим показує, що цей автомобіль – вірний помічник героїні.

Проаналізувавши функціонування поетонімів у романі Галини Вдовиченко «Бора», ми дійшли певних висновків. У творі значення особових імен відповідно до етимології співпадає із сутністю персонажів, що дає дуже широкі виражальні можливості для конструювання й розкриття їхніх образів. Можемо стверджувати, що мовною інтуїцією письменниці, її знанням мовної системи спричинена своєрідність використання нею поетонімів у художньому тексті. Завдяки вмілому поводженню авторки із пропріативами різних розрядів реалізується їх здатність бути вагомим засобом індивідуалізації персонажів роману. Перспективним видається подальше дослідження функціонування поетонімів у інших творах Галини Вдовиченко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовиченко Г. К. Бора: [роман] / Г. К. Вдовиченко. – Х.: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 240 с.
2. Власні імена людей: словник-довідник / [уклад. Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська]. – 3-тє вид., виправл. – К.: Наук. думка, 2005. – 335 с.
3. Галина Вдовиченко: в кожного з нас є свій Гордіїв вузол [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2011/12/111201_book_vdovychenko_ag.shtml
4. Значення імені Боженна українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zogo.info/znachennya-imeni-bozhenna-ukraynskoju-movoyu>
5. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження / О. Ю. Карпенко // Записки з ономастики. – Одеса: Астропринт, 2000. – Вип. 4. – С. 68–74.
6. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 205–220.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2017 р.

ФОЛЬКЛОРНИЙ ГОСПОДЬ У ПАРАДИГМІ БОЖИХ НАЙМЕНУВАНЬ

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених сакральному підпростору українського пісенного фольклору. У пропонованій розвідці здійснено аналіз одно- та дволексемних найменувань, засвідчених українським пісенним фольклором, до складу яких входить лексема Господь. Незважаючи на те, що аналізований теонім сьогодні розуміємо як християнонім, проведене дослідження переконує в можливій язичницькій передісторії його вживання.

Ключові слова: фольклорний онім, християнонім, теонім Господь.

Наталья Колесник. ФОЛЬКЛОРНИЙ ГОСПОДЬ В ПАРАДИГМЕ БОЖЬИХ НАИМЕНОВАНИЙ

Статья продолжает цикл публикаций автора, посвященных сакральному подпространству украинского песенного фольклора. В предлагаемой публикации осуществлен анализ одно- и дволексемных наименований, засвидетельствованных украинским песенным фольклором, в состав которых входит лексема Господь. Незвзирая на то, что анализируемый теоним сегодня понимаем как христианоним, проведенное исследование убеждает в возможной языческой предыстории его употребления.

Ключевые слова: фольклорный оним, христианоним, теоним Господь.

Natalia Kolesnyk. A FOLK ONYM GOD IN THE PARADIGM OF LORD'S NOMINATION

The article continues the cycle of author's publications, dedicated to sacral subspace of Ukrainian song folklore. In the suggested investigation the analysis of one- and two lexeme nominations is realized, they are certified by Ukrainian song folklore, the lexeme God is included into their structure. Nevertheless, the analysing theonym is considered today as Christian onym, the carried out research persuades us in the possible pagan prehistory nature of its using.

Keywords: folklore onym, Christian onym, theonym God.

Сакральний сегмент української фольклорної онімії належить до найдавніших, що сягає початків творення самого фольклору, а вже тому й найвагоміших її частин з наукового погляду. Тривалий час, зокрема в українському радянському мовознавстві, дослідження сакральних фольклоронімів відбувалося лише принагідно. Актуальність їх вивчення сьогодні є очевидною.

Сакральну онімію української народної пісні умовно поділяємо на християнську та язичницьку частини. Ядро першої з них, прогнозовано, складають найменування Бога. Дослідники відзначають як одну з особливостей християнської теонімії – багатойменність персонажа. Основною номінацією Бога як найвищої сутності в народнопісенних текстах, за нашими попередніми спостереженнями, є однолексемний теонім *Бог* та багатолексемні назви зі згаданим теонімом у їх складі (цій проблемі ми присвятили окрему розвідку). Пропріатив *Господь*, що належить до найпопулярніших і найваріативніших назв Бога в пісенному фольклорі українців, теж, гадаємо, потребує детальнішого дослідження.

Уживаний теонім у народнопоетичній традиції як однолексемна назва, так і в складі дволексемних найменувань, найвикористовуванішим серед яких є *Господь Бог*. Аналізовану лексеми «Этимологический словарь славянских языков» подає як власне слов'янську, що має єдиний відповідник в індоєвропейських мовах лише в латинській мові [16, с. 61]. На думку авторів «Етимологічного словника української мови», це «дуже давнє складне слово з не цілком з'ясованою етимологією» і споріднене, найвірогідніше, із лат. гостинний друг, господар, гість, чужинець та індоєвропейським – пан, володар [3, с. 575]. Словник української мови (2012) подає лаконічне трактування: «У християн – Бог» [13, с. 200]. І. Огієнко, описуючи дохристиянську богослужбу, посилається на арабські джерела X ст. і зауважує, що «формою звертання до бога було «Господине», цебто Господи», слова *Господь* і *господин* почали розрізняти за часів християнства: «християнським дісталися Господь для Бога, а господин для

світських» [4, с. 171]. Українська народнопоетична творчість засвідчує, що в українців таке розрізнення, мабуть, відбувалося віддавна і з часом стало звичним. У колядці виразно дохристиянського походження із записів другої половини XIX ст. співається: *Ходім, господи, до пана Ігната... Да бувай же здоров, господин хозяїн, / Не сам з собою – і з хозяйкою, / З хозяйкою і з діточками....* Але, на нашу думку, відбулося це розрізнення не одразу, «нерозрізнюваність» тривала щонайменше кілька, а може, й кільканадцять століть і, завдяки традиційності фольклорного тексту, засвідчена навіть записами кінця XX ст. У щедрівці з Північного Підляшшя читаємо: *Ластівонька прилітає, / В окенечко загледай... / – Чи є вдома пан господар, / Чи є вдома господинь?.* А весільна пісня зі Львівщини у записах З. Кузелі початку XX ст. (1904 року) фіксує у складі двокомпонентного теоніма профанне *Господин* замість очікуваного сакрального *Господь*: *Заграйте, янжелойки, / Золоті гусаройки. Починається гостина / Від Бога Господына, / Від рана до йобіда, / Від Тиси до Беськіда.* І хоча на вибір могла вплинути потреба римування *гостина – Господына*, уже саме вживання лексеми *господин* в обрядовій пісні у складі дволексемного теоніма уможливило її теонімне минуле.

Сучасний білоруський дослідник А. Мусорін обстоює «християнськість» теоніма *Господь* і вважає, що, на відміну від слова *Бог*, слово *Господь* ніколи не використовувалося для позначення богів дохристиянських політеїстичних релігій [8, с. 112]. Старослов'янське *Господь*, розмірковує вчений, у функціональному відношенні нічим не відрізняється від гр. *Κηριος*, лат. *Domīnus*, англ. *Lord*, польськ. *Pan*, позначаючи водночас і земного Владика, і Владика Небесного. „Чистим” теонімом, позбавленим ... світського значення, це слово стає вже в більш пізній період розвитку церковнослов'янської мови [8, с. 112].

Лексему *Господь*, як і *Бог*, засвідчують усі жанри фольклору. Доволі інтенсивно її використовують родинно-побутові пісні, колядки християнського походження, а також весільні пісні. Зафіксовані поодинокі вживання навіть у жнивварських і купальських піснях, щоправда, жодного – у веснянках. Цей факт можна пояснити тим, що справді використання теоніма *Господь* пов'язане з процесами християнізації українського фольклору. Втім, не варто ігнорувати також міркування І. Огієнка про те, що як теонім ця лексема функціонувала ще в дохристиянських віруваннях українців [4, с. 170–171].

Відомий знавець народнопоетичної творчості та Святого Письма в одній особі, культурний діяч-теолог К. Сосенко, досліджуючи староукраїнську культуру й релігію на прикладі Різдва і Щедрого вечора, неодноразово згадує у своїй праці теонім *Господь*. По-перше, він вважає, що українці розрізняють теоніми *Бог* і *Господь*: «*Господь* – це господар світа, його творець і володар. *Бог* – це загальна ідея духовного найвищого єства» [14, с. 123]. По-друге, науковець неодноразово говорить про *Господа* як про пракультурний ідеал, культурного лицаря, Прадіда, ідеального приятеля роду, культураносця і помічника народу, сподіваного на св. Вечір небесного Гостя в астральній глорії, пов'язуючи його з ідеєю прадіда, якого не боготворять, але єднають з ним сподівану появу *Господа*, з причини його антропоморфізації [14, с. 196, 263]. На користь небезпідставності подібних міркувань наведемо віншування з колядок у записах О. Марковича другої половини XIX ст. з Остерського повіту:

<i>Да бувай же здоров і віку довгий –</i>	<i>Не сам з собою – і з хозяйкою,</i>
<i>Не сам собою, з своєю женою,</i>	<i>З хозяйкою і з діточками,</i>
<i>Із усім родом, з господом богом,</i>	<i>Із родом, плем'єм, з ким тобі бог дав,</i>
<i>Із Сусом Христом, з святим рожеством.</i>	<i>Ісусом Христом і святим рожеством.</i>

Як бачимо, майже ідентичні віншування відрізняються лише одним компонентом: у першому тексті поряд із *родом* згаданий *господь бог*, а в другому – *плем'я*, яке адресатові колядування дав *Бог*. Згадка *Господа Бога*, поряд із *родом*, і його заміна в іншому тексті словом *плем'я*, яке в цьому випадку можна потрактувати як контекстуальний синонім, можуть бути пояснені збереженням в аналізованому теонімі язичницької семантики, його давнього значення – прадід, першопредок.

К. Сосенко схильний до думки, що українські колядки зберігають і старішу ідею Бога як найвищого Єства, і пізнішу в часі ідею прадіда як Бога. Наприклад, у давніх колядках звертання *пане господарю*, зазвичай, пов'язані з ідеальним господарем, до якого приходять незвичайні

гості: сонце, місяць, зорі, дощ. К. Сосенко вбачає в ньому «ідеального господаря, яким може бути лиш прадід, що перебуває на небі» [14, с. 82–83]: *Йшов-перейшов місяць по небі, / – Зірниця-сестриця каже: / Ходім до мене Бога шукати! / – Найшли ми Бога пана господаря.*

Стилістика колядки із зібрання З. Доленги-Ходаковського, семантичне оточення звертання *пане господару (Госпідь, божая радість, божая милість, все по ангельську говорю)* теж дають підстави для подібного висновку: *Ступив Госпідь з неба на землю. / Глаголю, / А в тім дому все по ангельську говорю (приспів після кожного рядка. – Н. К.). // На єго дворі божая радість, / А в єго стаєнци божая милість... // Бувай же здоров, пане господару!*

І. Нечуй-Левицький на основі згаданої вище колядки із записів П. Чубинського реконструює *пана Господаря* як давнього найстаршого бога світла або неба, тобто Сварога, старшого від усіх богів, і зауважує, що в ній «Господар зветься просто богом» [10, с. 10]. Цілком поділяє його думку щодо Сварога Ю. Карпенко, уточнюючи, що Сварог колись вважався головним слов'янським богом, богом земного вогню і став першим та найбільшим божеством епохи вогнепоклонства [5, с. 27].

Текст весільної пісні в записах В. Гнатюка теж засвідчив поряд із теонімом *Господь Бог* уживання номінації *Господар*, яка може бути потрактована як синонім до нього: *Ей устаньмо ми, підоймімося, / Здоймім шапойку, поклонімося, / На самий перед господоу богу, / Господоу богу, господарові. / Гей тим, тим, тим, / Тим кухарочкам пишим / За поставлені хліба, / Хліба пшеничного / Від бога величного.*

Щодо можливого вживання слова *господар* у значенні *прадід*, вужче – *хатний, родинний опікун* знаходимо підтвердження в одній із весільних пісень з Волині: *Благослови, Боже, Пречистая зможе, / І отець, і мати, своєму дитяти коровай розчиняти. / Благословіте, святії, господарі домовії, / І отець, і мати, своєму дитяти коровай розчиняти.* Сьогодні неможливо однозначно відповісти, про кого тут йшлося на час запису пісні: чи про християнських святих, чи про язичницьких домовиків, чи контамінацію тих і тих, але слово *господар* у цьому контексті належить до сакральної сфери і, вірогідно, може бути «прочитаним» як *хатне божество, родовідний дух*. До такого прочитання спонукає контекст, у якому вжите звертання. Окрім того відомо, що ще в ХІХ ст. існувало чимало переказів про хатніх духів, покровителів домашнього вогнища, які, про що йдеться у матеріалах фольклористів, етнографів з різних регіонів України, насамперед стежили, щоб не порушувалися давні традиції, не занепадала родовідна пам'ять [1, с. 106; 11, с. 132]. Звичай (початки якого, ймовірно, сягають родового ладу) просити благословення на шлюб у патріархів роду, пращурів дотримував до сьогодні: авторка цих рядків, дотримуючись буковинських традицій, на початку 90-х років ХХ ст. напередодні шлюбу за напучуваннями матері відвідала могилу бабусі, символічно запросивши її на весілля.

А. Мусорін, вивчаючи теонімічну лексику білоруської мови, наводить парадигму Божих імен, серед яких як власне теоніми, що представляють православну традицію, називає *Гасподзь, Госпад, Гаспод*, а оніми *Пан і Спাদар* розглядає, по-перше, як ситуативні, по-друге, як католицизми. Останній із них у сучасній білоруській мові вже не вживаний, але білоруський науковець цитує іншого дослідника Я. Станкевіча, який на підтвердження теонімного значення лексеми *Спадар* наводить народну релігійну пісню: *Зелянівам пышна прыбраны / Цвіў сад сярод жывых далін. / Яго вялікі ўсім нам знаны / Спадар-Гаспод наш пасадыў. / І кажны год Спадар нанова / Наведваў свой чароўны сад...* [9, с. 345].

Один із найновіших тлумачних словників – «Словник української мови» (2012) – у статті під гаслом *пан* як фразеологічне сполучення подає *Пан Господар* не лише як «б) в обрядових різдвяних піснях – хазяїн, господар дому...до якого шанобливо звертаються колядники...», а, передовсім, як «а)...давнє слов'янське язичницьке божество, найстаріший Бог Неба або Світла» [13, с. 714–715].

Отже, безапеляційно стверджувати, що в українському пісенному фольклорі *Господь* за походженням – власне християнський онім, немає підстав. Те, що слово *господь* на час створення дволексемного теоніма *Господь Бог* ще не втратило остаточно значення *пан, господар, володар* свідчить сама назва, яка за структурою ідентична найменуванню *Пан Бог*. У

тексті давньої веснянки «Володар» (варіант «Воротар»), що пов'язана з міфом про повернення з вирію весни крізь небесний отвір, лексеми *володар* і *господар* ужито як синоніми: – *Гей, володаре! / Чи дома, господарє? / Чи спиш, чи не чуєш, / Що у воріт кличе? / Панські служечки! (2) / Що за дар везуть? / Ярії пчілоньки...* Оскільки в тексті, окрім ярих пчіл, згадано панських слуг, які везуть ще й «мезинеє дитя... у сріблі да в золоті, в червоному оксамиті», що «сидить на золотім креслі» і «грається золотим яблучком», очевидно, синонімом до словосполучення на їх позначення є *божі слуги*.

Найменування *Пан Господь* пісенний фольклор не засвідчує. Окрім того, в народних піснях уживані апелятивно-онімні найменування *сам Божий Господь*, *Господь з неба*, у яких означення-уточнення до лексеми *Господь* спонукають сприймати її радше в значенні *пан*, *владика*, аніж *Бог*. У давніх українських колядках, про що вже йшлося вище, частовживаними є звертання *пане господарю*, яке дослідники пов'язують з пракультурним ідеалом – прадідом. Саме культ духів предків на певному етапі, в умовах становлення родового ладу (на цю тему існує багата релігійна та міфологічна література), стає началом творення вищих божеств.

Звертання *пане господарю* виявили ми і в одній зі жнивварських пісень з Волині: *До кінця, женчики. До кінця, / Поїдемо додому за сонця. / Ой на межі колосочок похилився, / Чогось наш пан господар зажурився...* Не лише в колядках і щедрівках, але й в обжинкових піснях, особливо у величальних, які дослідники вважають дуже подібними до відповідних колядок, щедрівок, веснянок [7, с. 184], поряд із частовживаними архетипними образами небесних світил – сонця, місяця, зірок, звертань до сил природи, – з'являється образ господаря, пана, звертання до нього: *Ой, одчини нам, пане, ворота! / Бо несем ми віночок з золота; варіант Відчиняй же, господарю, / Ворота, ворота, / Бо несемо віночок / З золота, з золота; Ой паночку / Наш, наш, / Да заведи / Нас, нас / Та й у добрий час; Ой паночку наш, обжиночок ваш. Гу-у-у!, Чуй, пане, чуй! Женців почастуй.* Незважаючи на те, що частину цих пісень виконували на полі господареві, який був присутній на початку та при завершенні жнив, з огляду на особливості вербальних ритуалів, покликаних у якийсь спосіб вплинути на дійсність, суб'єктом звертання могли бути й вищі сили (дет. про це див. у праці С. Толстої «Вербальные ритуалы в народной культуре» (2010) [15]). Свідченням цьому є також і наведені нами приклади. Наявність у них поряд із звертанням до пана архаїчного рефлексивного вигуку *Гу!*, який, на думку дослідників, надавав висловлюванню ефекту магічного бар'єру [6, с. 169], лише підтверджує небезпідставність наших припущень. Рефрен *Ой паночку наш, обжиночок ваш. Гу-у-у!*, який трапляється в різних варіаціях у жнивварських піснях, має вигуковий характер і може бути потрактований як елемент магічно-ритуального дійства, колективно-сугестивний поклик-приспів, що, ймовірно, міг бути звернений не до земного господаря, а до вищих сил.

Існують також літописні свідчення функціонування лексеми *Господь* як теоніма в дохристиянські часи. М. Грушевський в «Ілюстрованій історії України» (1921) наводить переказ арабського письменника IX ст. про молитву наших предків під час жнив: «...беруть, каже, просо в кірці, підіймають до неба й моляться: «Господи, ти давав нам страву, дай нам її й тепер подостатку» [2, с. 57].

У словнику Б. Грінченка лексему *пан* витлумачено не лише як *поміщик, шанобливе звертання, чоловік дружини*, але й *Господь* [12, с. 91]. Синонімічне уживання лексем *пан* і *господар* засвідчують тексти жнивварських пісень: *Ой в чужого господаря обидать пора, / А в нашого господаря ще й думки нема. / Ой, панночку нашъ, обидаты часъ.*

Опосередкованим підтвердженням можливої язичницької передісторії християноніма *Господь* є й те, що він легко й органічно ввійшов до фольклорної парадигми Божих імен та став одним із найуживаніших і найваріативніших. Вартим уваги вважаємо також те, що в різних слов'янських культурах на етапі християнства теонімізації зазнали різні лексеми: *господь*, *пан*, *господар* (білоруське *спадар*). Але категорично пояснювати цей факт лише поділом слов'ян на православних і католиків, як це робить дослідник білоруської теонімії А. Мусорін, нам видається недостатнім, тим паче, що православні українці активно використовують і в релігійній практиці, і у фольклорі як «православне» *Господь*, так і «католицьке» *Пан*. Отже,

попри те, що із сьогоднішніх позицій теонім *Господь* ми сприймаємо як біблієонім, не можна виключати його дохристиянського походження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк В. Нарис української міфології / Володимир Гнатюк. – Львів: Ін-т народозн. НАН України, 2000. – 264 с.
2. Грушевський М. Ілюстрована історія України / Вступ. стаття В. А. Смолія, П. С. Соханя. – К.: Наук. думка, 1992. – 544 с.
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 632 с.
4. Іларіон, митрополит Дохристиянські вірування українського народу: Іст. реліг. монограф. / Митрополит Іларіон. – К.: Ат «Обереги», 1992. – 424 с.
5. Карпенко Ю. О. Слов'янська міфологія і український фольклор / Ю. О. Карпенко // Мова та стиль українського фольклору. / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. – К., 1996. – С. 22–33.
6. Коваль Г. Рефрен як засіб увиразнення народнопісенного календарного тексту / Галина Коваль // Матеріали до української етнології : щорічник: зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Міжнар. асоц. укр. етнологів; [редкол.: Г. Скрипник (голов. ред.) та ін.]. – Київ: ІМФЕ. – Вип. 12 (15). – 2013. – С. 167–174.
7. Лановик М. Українська народна словесність. Посібник для гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів / Мар'яна Лановик, Зоряна Лановик. – Львів: Літопис, 2000. – 615 с.
8. Мусорин А. Ю. Теонимическая лексика древнейших памятников славянской письменности / А. Ю. Мусорин // Сибирь на перекрестье мировых религий, Новосибирск 2009. – С. 111–114.
9. Мусорин А. Ю. Хрысціянская тэанімічная лексіка беларускай мовы праваслаўнага і каталіцкага ўжывання / А. Ю. Мусорин // Беларусь і беларусы ў прасторы і часе. – Мінск, 2007. – С. 342–348.
10. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології / Іван Нечуй-Левицький. – К.: Ат «Обереги», 1992. – 88 с.
11. Скуратівський В. Т. Русалії / Василь Скуратівський. – К.: Довіра, 1996. – 734 с.
12. Словарь української мови / Упоряд. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: В 4-х томах. – Київ: Наук. думка, 1996. – Т. 3. – 516 с.
13. Словник української мови / Кер. В. В. Німчук та ін. / Відп. ред. В. В. Жайворонок. – К.: ВЦ «Просвіта», 2012. – 1320 с.
14. Сосенко К. Різдво – Коляда і Щедрий Вечір: Культурологічна оповідь / Ксенофонт Сосенко. – К.: Український письменник, 1994. – 286 с.
15. Толстая С. М. Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике / С. М. Толстая. – М.: Либроком, 2010. – С. 189–175.
16. Этимологический словарь славянских языков / Отв. ред. О. Н. Трубачев. – Москва: Наука, 1980. – Вып. 7. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2017 р.

ОЙКОНІМИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ НА -ІВКА: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано ойконіми сучасної Тернопільської області, утворені за допомогою суфікса -іvk-а. З'ясовано, що вони експлікують інформацію антропонімного, мікротопонімного, гідронімного, апелятивного субкодів ономастичного коду культури. В багатьох випадках говоримо про нашарування субкодів, позаяк семантика етимонів дозволяє аналізувати ойконіми в межах антопонімно-мікротопонімного, антропонімно-гідронімного та інших субкодів. Доведено, що ойконіми як мовнокультурні знаки слугують джерелом як лінгвальної, так і екстралінгвальної інформації.

Ключові слова: ономастика, лінгвокультурологія, ойконім, суфікс -іvk-а, ономастичний код культури, субкоди, Тернопільщина.

Віра Котович. ОЙКОНИМЫ ТЕРНОПОЛЬЩИНЫ НА -ІВКА: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы ойконимы современной Тернопольской области, образованные с помощью суффикса -іvk-а. Выяснено, что они эксплицируют информацию антропонимического, микропонимического, гидронимического, апеллятивного субкодов ономастического кода культуры. Во многих случаях говорим о наложении субкодов, поскольку семантика этимонов позволяет анализировать ойконимы в пределах антопонимно-микропонимического, антропонимно-гидронимического и других субкодов. Доказано, что ойконимы как лингвокультурные знаки служат источником как лингвальной, так и экстралингвальной информации.

Ключевые слова: ономастика, лингвокультурология, ойконим, суффикс -іvk-а, ономастический код культуры, субкоды, Тернопольщина.

Vira Kotovych. OIKONIMS OF TERNOPIL REGION ENDING IN -IVKA: LINGUO-CULTURAL ASPECT

The oikonims of the modern Ternopil region, formed with the help of suffix -іvk-а, are analyzed in the article. It was found out that they explicate the information of the anthroponimic, microtoponimic, hydronimic, appellative subcodes of the onomastic code of culture. In many cases, we are talking about the imposition of subcodes, because the semantics of etymons allows analyzing oikonims within the anthroponimic-microtoponimic, anthroponimic-hydronimic and other subcodes. It is proved that oikonims as language cultural signs serve as a source of both linguistic and extra-lingual information.

Key words: onomastics, linguistic and cultural, oikonim, suffix -іvk-а, onomastic code of culture, subcodes, Ternopil region.

Кожне село чи місто зустрічає нас інформаційним знаком, на якому таємницею горить слово. Слова ці між собою часто різні, зрідка – трохи подібні, іноді – цілком однакові. До одного з них, до того, що затаїлося на гостинці рідного села чи міста, – прикипаємо душею навіки. Хтось не задумується над його значенням, хтось принагідно шукає походження серед давніх легенд, дослуховується до оповідей старожилів, гортає сторінки відомих словників та сайти інтернет-видань. А для когось розкодування інформації, захованої за назвою поселення, стає справою усього життя.

Для професора Дмитра Бучка робота над дослідженням онімів розпочалася далекого 1965 року з легкої руки великого мовознавця Лукії Гумецької, пліч-о-пліч з учителями та побратимами по цеху Іваном Коваликом, Юрієм Карпенком, Олегом Купчинським, Антоном Залеським, Дмитром Гринчишиним, Ярославом Закревською, Розалією Керстою, Юліаном Редьком, Михайлом Худашем, а далі продовжилася з великою когортою учнів та послідовників. Віхами наукових досягнень ученого стала кандидатська дисертація «Українські топоніми на -іvці, -инці» [5], докторська «Ойконімія Покуття» [3], монографія «Походження назв населених

пунктів Покуття» [4], збірник вибраних праць «Історична та сучасна українська ономастика» (у співавторстві з Ганною Бучко) [2]. Об'єктом наукового аналізу професора були передусім найдавніші типи ойконімів: на *-*jь* (*-*jь-a*, *-*jь-e*) [2, с. 210–218; с. 338–346 та ін.]; *-івці*, *-инці* [5; 2, с. 299–310]; *-ани/-яни* [2, с. 329–338]; *-иця* [2, с. 310–320]; конфіксальні утворення [2, с. 248–254]; ойконіми з компонентом *-город/град, піль/-поль, пілля, -поле* [2, с. 279–290] та ін. Про назви поселень з поліфункціональним суфіксом *-івк-а* як про відносно новий топонімний формант учений писав лиш принагідно, що зумовило потребу нашої розвідки.

Мета статті – здійснити аналіз назв населених пунктів Тернопільщини на *-івка* в лінгвокультурологічному аспекті; джерельною базою послуговували ойконіми сучасної Тернопільської області з суфіксом *-івк-а*.

З погляду лінгвокультурології мова є засобом вербалізації культурної інформації. На ґрунті взаємодії мови й культури виникає новий знак – мовно-культурний. Цей знак і є одиницею лінгвокультурного коду [24]. Мовно-культурний знак є ключем до системи цінностей певної лінгвокультурної спільноти, організацією культурних архетипів і тією «зачіпкою», яку використовує людина при розпредметненні лінгвокультурного коду в ході декодування мовного повідомлення [14, с. 119]. Мовно-культурними знаками є й ойконіми, позаяк це не просто знаки мови, а й вмістилище національної культури, народної психології, етнічного світобачення та духу людини-номінатора.

Якщо розглядати систему онімів як великий і специфічний лінгвокультурний ономастичний код, то ойконіми на *-івка* слугують мовно-культурним знаком багатьох його субкодів – антропонімного (*Августинівка*), гідронімного (*Дністрівка*), мікротопонімного (*Березівка*), апелятивного (*Благодатівка*) тощо.

Суфікс *-івк-а* (*-авк-а*) виник унаслідок творення іменників за допомогою форманта *-к-а* від присвійних прикметників на *-ова* (*-ева*), *-ава* з пізнішим переходом у новозакритих складах *-о-*, *-е-* в *-і-*. Відбиваючи належність, він утворював топоніми (ойконіми) насамперед від антропонімів. Основа таких назв указує на ім'я (прізвисько, прізвищеву назву) власника певного шматка землі, де виникав населений пункт, або власника дворища, селища, на місці яких він виріс. Окремі топоніми на *-івка* можуть бути дериватами від однойменних гідронімів або топографічних назв [4, с. 30].

Назагал ойконіми на *-івка* – це порівняно нова топонімна формація, хоч назви з цим афіксом на давно заселених теренах України засвідчують історичні джерела уже з XIV ст. [18, с. 15].

Л. Гумецька називає імена дослідників слов'янської топонімії Ф. Міклошича, Я. Карловича, О. Селищева, В. Ташицького, які вважали топоніми на *-івка* вторинними, посталими з назв на *-ова*, *-ово*, коли виникла потреба назвати нову, не обов'язково меншу, але в часі пізнішу від наявної оселю. Однак авторка «Нарису словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.» наводить ще й думку З. Штібера, який був переконаним, що місцеві назви з суфіксом *-івк-а* могли і не мати передумовою вихідних назв на *-ова*, а утворювалися безпосередньо від назв осіб на позначення якоїсь невеличкої оселі. Далі вчена висновує, що місцевим назвам на *-івка* на найдавнішому етапі розвитку передували назви на *-ов*, *-ова*, *-ово*. Але згодом зв'язок між цими двома типами ойконімів утратився і суфікс *-івк-а* став сприйматися як топонімний формант, що утворює місцеві назви безпосередньо від назв осіб і навіть від прикметникових основ [10, с. 44–45].

В. Никонов говорить про формант *-ка*, який спочатку виражав зменшуваність, а надалі його функції цілком формалізувалися: він перетворився у засіб субстантивації. Пік продуктивності ойконімної моделі на *-івка*, *-инка* припав на XVI–XVIII ст., а в XIX ст. цей формант помітно втратив першість [23, с. 73].

Ю. Карпенко в роботі «Ознаки молодості топонімичної системи» наголошує, що «власницький» суфікс *-ова*, *-ово*, *-ов* у процесі субстантивної трансформації назв у багатьох випадках перетворився в суфікс *-івк-а*, дуже продуктивний у сучасній ойконімії всієї України [16, с. 54]. На новітність моделі на *-івка* вказує те, що твірними основами таких ойконімів найчастіше є церковно-християнські імена або ж слов'янські відапелятивні антропоніми

прізвиськового типу, а також часте вживання ойконімів цієї моделі на місці посесивних утворень на *-ів* та відпатронімних дериватів на *-івці* [7, с. 151]. Коли суфікс *-івк-а* набув своєї максимальної продуктивності, він міг утворювати назви населених пунктів не лише від антропонімів, але й від апелятивів. Твірні основи таких ойконімів указують здебільшого на особливості території, на якій засновані ці поселення [19, с. 7]. Певного розвою отримали ойконіми на *-івка* у ХХ ст., під час перейменування поселень та творення штучних назв.

Попри значну продуктивність та поширеність по всій території України, ойоніми на *-івка*, як слушно зауважує Л. Дика, досі не були об'єктом окремого дослідження [12, с. 142]. Незважаючи на, здавалось би, «прозорість» цього форманта, сьогодні не просто встановити, що послугувало мотивом для номінації таких ойконімів, як, скажімо, *Грабівка* чи *Яблунівка* – антропонім *Граб / Яблунь(я)*; мікротопонім *Грабівка / Яблунівка*; гідронім *Грабівка (Грабовець, Грабовиця тощо) / Яблунівка (Яблунець, Яблунця тощо)*; ойконім *Грабів / Яблунів*; апелятив *граб / яблуня*; прикметник *грабовий / яблуневий* чи ще якийсь інший онім чи апелятив. Ономасти так трактують генезу цих або аналогічної структури ойконімів (топонімів): «*Грабівка* [гідронім; ойконім] – топоніми виникли за допомогою суф. *-к(а)* в релят. функції від відн. прикм. *грабовий* або суф. *-івк(а)* безпосередньо від *граб* за поширеністю відповідних дерев» [21, с. 165]; «*Грабівка* [ойконім] – утворення на *-овка* (> *-івка*) від особової назви *Граб*. Перв. знач.: «Населений пункт, у якому проживає (або яким володіє) *Граб*». Особова назва *Граб* – від апелятива *граб*» [33, с. 84]; «*Грабівка* [оронім] – назва утворена за допомогою суфікса *-івк-а* від апелятива *граб, граби* ‘грабник; грабовий гай, ліс’. Вона вказує на характер рослинності на горі» [8, с. 146]; «*Грабівка* [мікротопонім] – назва виникла в результаті трансонімізації однозвучного ороніма – найменування гори, на схилах якої розкинувся присілок» [8, с. 146]; «*Яблунівка* [гідронім; ойконім] – гідронім вторинний до суміжного ойконіма *Яблунівка* < *яблуневий* ‘характерний для яблуні’ [9 IV, с. 535] + суф. *-к(а)*» [6, с. 190]; «*Яблунівка* – очевидно, назва мотивована прикметником *яблуневий* (із вторинним суфіксом *-к-*)» [37, с. 153]; «*Яблунівка* [ойконіми] – (1) Відмікротопонімна назва, що вказує на заснування поселення біля *яблунєвого* саду [С. Д. Бабишин]. Можливо, відантропонімна назва. (2) Посесивна назва: можливо, поселення було власністю поміщиків *Яблоновських*. (3) Трансойконімна назва» [30, с. 516].

Щодо походження топонімів *Антонівка, Баранівка* та однотипних з ними наявні такі думки: «*Антонівка* – за матеріалами М. Фасмера, на східнослов'янських теренах нараховувалося 144 *Антонівки*. Словотвірний тип на *-ів-ка* – свідчення відносно пізнього за часом виникнення цих топонімів, мотивованих особовим іменем *Антон*» [37, с. 9]; «*Антонівка* [ойконім] – особова назва *Антон* + суф. *-івк-а*» [4, с. 50]; «*Антонівка* [гідронім] – від особового імені *Антон*» [17, с. 95]; «*Антонівка* – ойконім на *-івка* < пор. ос. н. *Антін, Антонов, Антонюк*» [25, с. 103]; «*Баранівка* [ойконім] – утворення на *-овка* (> *-івка*) від особової назви *Баран*» [33, с. 19]; «*Баранівка* [ойконім] – від антропоніма *Баран* за допомогою суф. *-івк(а)* в релят.-посес. функції» [21, с. 34]; «*Баранівка* – гідронім вторинний до мікротопоніма *Баранівка* (урочище, звідки витікає потік [8, с. 20]) < *Баран-ів-ка* < антропоніма *Баран* [6, с. 12]; «*Баранівка* [оронім] – назва утворена за допомогою суф. *-івк(а)* від антропоніма *Баранюк*. Родині з таким прізвиськом належали до 1939 року землі на цій горі» [8, с. 27].

Отже, *-івка* чи *-ів-ка*, етимомом є антропонім чи апелятив, релятивно-посесивна чи релятивна функція, трансонімізація чи онімізація, ойконім відгідронімний чи гідронім відойконімний – відповісти на ці та інші запитання можна, якщо до ретельного семантико-словотвірного аналізу онімної лексики долучити лінгвокультурологічний. Бо ономастичні студії здавна мали надійним підґрунтям студії мовнокультурні, коли розглядалася не просто якась *Антонівка*, а конкретна *Антонівка* з тих 144-ох відомих, бо в центрі всякого іменування стоїть людина, яка осмислено, соціально й національно марковано називає географічний об'єкт.

Вагоме місце в процесі встановлення генези ойконімів посідає аналіз антропонімів-етимонів, бо ті є одними з найбільш культуроносних мовних знаків, а антропонімійна система – фундаментальним матеріалом для пізнання й розкриття самосвідомості народу, для розуміння національної психології та менталітету людини. Антропонімний субкод – це зашифрування в назві поселення власного імені людини.

Основами цілої низки ойконімів Тернопільщини на *-івка* є чоловічі, зрідка жіночі церковно-християнські імена засновників чи власників поселень, рідше – осіб, на чю честь поселення іменовано: *Августівка* (Коз.): *Август* [31, с. 16] (названо на честь *Августа* Потоцького [29 II, с. 419]); *Ангелівка* (Зал.): *Ангеля* < *Ангеліна* [31, с. 32] (названо на честь *Ангеліни* Лянцкоронської [29 II, с. 149]); *Ангелівка* (колишня назва *Янелівка* – Тер.): **Янеля* / *Анеля* < *Ангеліна* [31, с. 32]; *Андрушівка* (Шум.): **Андруш* < *Андрій* [31, с. 33]; *Бартошівка* (Коз.): *Бартош* < *Бартоломій* (*Варфоломій*) [31, с. 58]; *Вікторівка* (Коз.): *Віктор* [31, с. 67]; *Гермаківка* (Борщ.): *Гермак* < *Єрмолай* [31, с. 133]; *Ємелівка* (Гус.): *Ємеля* < *Омелян* [31, с. 269]; *Іванівка* (Підв., Тер.): *Іван* [31, с. 143]; *Йосипівка* (Збор., Коз., Тер.): *Йосип* [31, с. 161] (названо на честь *Йосипа* Шелячинського [29 III, с. 386]), в окремих документах ойконім зафіксовано як *Юзефівка* з польським відповідником *Юзеф* [41, с. 92] українського імені *Йосип*; *Катеринівка* (Крем.): утворено від імені *Катерина* як український варіант давнішого *Катеринбург* ('місто Катерини'), названого на честь дружини Йосифа Плятера *Катерини* Сосновської [40 III, с. 910]; *Костянтинівка* (Тер.): *Костянтин* [31, с. 182]; *Лазарівка* (Мон.): *Лазар* [31, с. 189]; *Магдалівка* (Підв.): **Магдаля* < *Магдаліна* [31, с. 204] (названо на честь *Магдаліни* Старжинської [29 III, с. 127]); *Максимівка* (Збар.): *Максим* [31, с. 206]; *Мартинівка* (колишня назва *Войтехівка* – Буч.): *Мартин* [31, с. 217]; *Мар'янівка* (Тер.): *Мар'яна* [22, с. 120; 31, с. 220] (названо на честь *Маріани* Шелячинської [29 III, с. 398]); *Матеушівка* (Буч.): *Матеуш* [41, с. 123] – польський відповідник українського імені *Матвій*; *Миколаївка* (Буч.): *Миколай* [31, с. 229]; *Михайлівка* (Борщ.): *Михайло* [31, с. 236] (названо на честь *Михайла* Баудаса [29 III, с. 188]); *Оленівка* (колишня *Елеонорівка* – Гус.): *Олена* (ойконім *Елеонорівка* утворено від запозиченого імені *Елеонора*, яке, очевидно, асоціювалося з українським *Олена* [31, с. 115]); *Палашівка* (колишня назва *Павшівка* – Чортк.): **Павш* / **Павша* < *Павло* [31, с. 279], сучасна назва пристосована до імені *Палашка* < *Пелагея* [31, с. 291]; *Панасівка* (Збор., Підв.): *Панас* [31, с. 282]; *Романівка* (Тер., Тер.): *Роман* [31, с. 315]; *Ромашівка* (Чортк.): *Ромаш* < *Роман* [31, с. 315]; *Савелівка* (колишня назва – *Савалуски* – Мон.): *Савел*, *Савелій* [31, с. 320]; *Теклівка* (Гус., Підв.): *Текля* [31, с. 356]; *Теофілівка* (Тер.): *Теофіл* [31, с. 386]; *Хомівка* (Збор.): *Хома* [31, с. 400]; *Юстинівка* (Підг.): *Юстина* [31, с. 410] (названо на честь *Юстини* Рогалініської [29 III, с. 204]); *Якубівка* (Зал.): *Якуб* – польський відповідник українського імені *Яків* [31, с. 415].

Ойконіми *Дорофіївка* (Підв.), *Супранівка* (Підв.), *Тарасівка* (Збар.) зафіксовано в давніх документах, як *Дорофіївці*, *Супранівці*, *Тарасівці*, що демонструє перехід колишніх відпатронімих ойконімів у деривати з суфіксом *-івка* та, відповідно, з іменами *Дорофій* [31, с. 112], *Супрун* < *Софрон* [31, с. 345], *Тарас* [31, с. 355] в основах.

Утворення ойконімів *Ангелівка*, *Елеонорівка* (*Оленівка*), *Катеринівка*, *Мар'янівка*, *Теклівка*, *Юстинівка* від жіночих імен *Ангеля*, *Елеонора*, *Катерина*, *Мар'яна*, *Текля*, *Юстина* доводить, що на час творення цих назв поселень суфікс *-івка* був уже топонімотвірним формантом і утворював ойконіми безпосередньо від назв осіб, позаяк в іншому випадку мали би утворитися назви за допомогою суфікса *-инка*.

Проблема розмежування давніх слов'янських відкомполітичних імен та імен відапелятивного походження завжди вважалася актуальною. Однак сформулювати надійні критерії розмежування таких антропонімів – завдання не з легких і навряд чи всеохопно здійснених [11, с. 53]. До того ж, аналізуючи ойконіми на *-івка* з відкомполітичною чи відапелятивною особовою назвою в основі, розуміємо, що етимонами для назв поселень ставали антропоніми, які могли виконувати функцію давніх імен, прізвиць, або вже й прізвищ осіб-власників чи засновників поселень. Суфікс *-івка* в таких ойконімах виконує посесивно-релятивну функцію, навіть у такому, на перший погляд, штучному ойконімі, як *Веснівка* (Коз.), утвореному не від прикметника *весняний*, а від антропоніма *Весна* [26, с. 145], бо відомо, що засновником колишнього хутора (тепер села) був Микита *Весна* [29 II, с. 435]. Ойконім *Бронгалівка* (Підв.) мотивовано антропонімом **Бронгал*. Таке ім'я не засвідчене відомими нам ономастиконами (перший компонент *Брон-* подибуємо в іменах *Брониславъ* [22, с. 27] чи под., а другий *-гал* – в іменах на зразок *Галимир* [15, с. 124]), але маємо інформацію про ймовірного

засновника поселення Грегорша *Бронгаля* [29 III, с. 172]). Слов'янським іменем *Богдан* [22, с. 14; 31, с. 50] мотивовано назви поселень *Богданівка* (Збор., Крем., Підв.). Ойконім *Постолівка* (Гус.) в давніх документах зафіксовано як *Постолівці*, тож він утворений від патронімної назви *Постолівці* з первісним значенням 'нащадки чи піддані *Постола*'. Антропонім *Постол* мотивовано апелятивом *постіл* – одн. до *постоли* 'м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри...' [28 VII, с. 376] або діал. *постол* = *апостол* [26, с. 852], однак цілком імовірно є мотивація ойконіма церковно-християнським іменем *Апостол* [36, с. 465]. Документи XIX ст. замість первісної відпатронімної назви засвідчують посесивно-релятивне утворення на *-івка*.

Крім названих, ойконімами, утвореними за моделлю «слов'янська особова назва (імя, прізвище, прізвище) + суф. *-іvk-a*», є: *Баранівка* (Бер.): *Баран* [32, с. 39; 11, с. 123]; *Білинівка* (Гус.): *Білин* [36, с. 66]; *Боднарівка* (Гус.): *Боднар* [26, с. 81]; *Боричівка* (Тереб.): *Борич* [22, с. 23], пор. *Бориславъ* [22, с. 22]; *Вимислівка* (Коз.): **Вимисл*, пор. **Вышемысль* [34, с. 101]; *Волосівка* (Збор.): *Волос* [22, с. 47; 32, с. 93]; *Воробіївка* (Збор., Підв.): **Воробій*, *Воробей* [22, с. 48; 11, с. 124]; *Дорогичівка* (Зал.): **Дорогич* (імовірно давнє слов'янське відкомполитне ім'я, пор. *Дорогомилъ* [22, с. 76], а можливо – патронім із суф. *-ич* від антропоніма *Дорога* [22, с. 76; 32, с. 122]); *Драганівка* (Тер.): *Драган* [32, с. 133], пор. *Драговитъ*, *Драгомиръ* [32, с. 133]; *Ковалівка* (Мон.): *Коваль* [32, с. 184; 26, с. 481]; *Козівка* (Коз., Тер.): *Коза* [32, с. 241]; *Колодіївка* (Підв.): *Колодій* [32, с. 189; 26, с. 494]; *Комарівка* (Бер., Мон., Крем.): *Комар* [22, с. 102; 11, с. 126]; *Конопківка* (Тереб.): *Конопка* [26, с. 502], *Копорка* [42 III, с. 69] (колишне поселення – власність баронів *Конопків* [29 III, с. 282]); *Королівка* (Борщ., Зал.): *Король* [32, с. 198; 26, с. 515]; *Коришлівка* (Підв.): **Коришло* (пор. апелятив *кори* 'шуліка' [13 III, с. 46]); *Котівка* (Гус.): *Кіт* [22, с. 103; 32, с. 203; 11, с. 123]; *Коханівка* (Збар.): *Кохан* [22, с. 103; 32, с. 203; 11, с. 114]; *Красівка* (Тер.): *Крас* [22, с. 105], пор. *Красимиръ* [22, с. 105]; *Кудрибанівка* (Буч.): *Курдибан* [26, с. 562]; *Лежанівка* (Гус.): **Лежан*; *Мазурівка* (Чортк.): *Мазур* [22, с. 239; 26, с. 633]; *Мовчанівка* (Підв.): *Мовчан* [22, с. 129; 32, с. 254; 11, с. 117]; *Москалівка* (Лан.): *Москаль* [22, с. 257; 26, с. 708]; *Мозолівка* (Підг.): *Мозоль* [22, с. 128; 32, с. 253]; *Монилівка* (Збор.): *Монило*, пор. *Мониславъ*, *Монвидъ* [22, с. 129]; *Нападівка* (Лан.): *Напада* [1, с. 198]; *Ободівка* (Підв.): **Обод* (пор. апелятив *обод* 'зовнішня частина колеса' [9 II, с. 37]); *Одєрадівка* (Шум.): **Одєрад*; *Полупанівка* (Підв.): *Полупан* [26, с. 844] (пор. давні слов'янські антропоніми *Полубояринъ*, *Полутатаринъ* [22, с. 153]); *Писарівка* (Бер.): *Писар* [26, с. 819]; *Радосівка* (Шум.): *Радос* [22, с. 164], *Radosz* [38, с. 73], пор. *Радославъ*, *Радомиръ* [22, с. 163]; *Снігурівка* (Лан.): *Снігур* [26, с. 985; 22, с. 181; 32, с. 365]; *Соколівка* (Лан.): *Сокіл* [22, с. 182; 32, с. 366; 11, с. 125]; *Сосулівка* (Чортк.): **Сосуля* (пор. діал. *сосуля* 'льодяна бурулька' [13 V, с. 388], пор. *Сосулин* [32, с. 358]); *Терпилівка* (Підв.): *Терпило* [32, с. 390; 11, с. 83], пор. *Терпимиръ* [22, с. 192]; *Хлопівка* (Гус.): **Хлоп* (пор. апелятив *хлоп* 'селянин, мужик взагалі або кріпак'; діал. 'чоловік, мужчина, хлопець' [28 XI, с. 83]); *Чернилівка* (Підв.): *Чернило* (*Черн* [32, с. 424], *Czern* [42 I, с. 404] + суф. *-ил-о*), пор. *Чернимиръ* [22, с. 206]; *Шкроботівка* (Шум.): *Шкробот* [26, с. 1210]; *Шульганівка* (Чортк.): *Шульган* [26, с. 1225]; *Щаснівка* (Підв.): *Щастный* [22, с. 210], *Щасной* [32, с. 452], *Szczesny* [42 V, с. 291].

Цілком імовірно, що ойконіми *Вимислівка* (див. [39, с. 194]), *Коханівка*, *Щаснівка* – штучні утворення, а назви поселень *Козова*, *Хотовиця* спричинили заснування населених пунктів, іменованих *Козівка*, *Хотівка*.

Назви поселень *Бураківці* (Зал.), *Дереньовичі* (Тереб.), *Кудлаївці* (Шум.), *Мушкатівці* (Борщ.), *Цецєнівці* (Шум.), *Шершенівці* (Борщ.), утворені від патронімних назв із первісним значенням 'нащадки чи піддані *Бурака* [11, с. 129], *Дереня* [26, с. 295], *Кулдая* [26, с. 550], **Мушката* (пор. *Мушкет* [32, с. 261; 26, с. 720]), **Цецєня*, *Шершеня* [32, с. 441; 11, с. 127]', підтверджують посесивність суф. *-іvk-a* в теперішніх ойконімах *Буряківка*, *Деренівка*, *Кудлаївка*, *Мушкатівка*, *Цецєнівка*, *Шершенівка*. А колишні назви *Жовнів* (Бер.), *Переморів* (Шум.), утворені за допомогою суф. *-ів* від антропонімів **Жовно* (пор. антропоніми *Желна* [32, с. 147], *Żołna* [42 VI, с. 367], апелятив *жовно* 'хвороблива пухлина на тілі; мускул на вилиці')

або *жовна* ‘дятел’ [13 II, с. 202]), **Перемор* (пор. *Перемиль* [32, с. 301]), демонструють проміжну стадію переходу присвійних ойконімів на *-ів* у назви поселень на *-ів-ка*.

Два ойконіми, утворені за допомогою суфікса *-івк-а*, – пам’яткові назви: *Драгоманівка* (колишня назва – Микитівка – Коз.), 1895 року село перейменовано на честь М. Драгоманова [29 I, с. 530] та *Кобзарівка* (колишня назва – Заруддя + Обаринці – Збор.), 1963 року село іменовано на честь Кобзаря (Тараса Шевченка) [29 II, 358].

Лінгвокультурні коди можуть нашаровуватися один на інший, адже, як стверджує В. Красних, «між ними немає і не може бути жорстких кордонів» [20, с. 338]. Коли йдеться про кодування інформації в ойконімі, то про нашарування субкодів говоримо частіше як про правило, аніж виняток. До прикладу, ойконім *Базниківка* (Бер.) утворено, імовірно, за допомогою суфікса *-к-а* від прикметника *базниковий* (діал. *базник* ‘бузина, бузок’ [13 I, с. 113]) із вказівкою на відповідну рослину. Однак відомий і антропонім *Базник* [1, с. 9], що міг стати етимологом для ойконіма на *-івка*. І нарешті, назва поселення могла постати шляхом трансонімізації, за якої назва місцевості (мікротопонім) *Базниківка* ‘місце, де росте *базник*’ була перенесена на назву населеного пункту *Базниківка*. У такому ключі розглядаємо походження низки ойконімів Тернопільщини: *Борщівка* (Крем.): 1) *борщовий* + *-к-а*; 2) *Борщ* [26, с. 93] + *-івк-а*; 3) назва місцевості (далі – НМ) ‘місце, де росте *борщ*’ (*борщ* ‘рослина *Chaerophyllumaromatum*; *Heracleumsibiricum*’ [9 I, с. 89]) > назва поселення (далі – НП); *Вербівка* (Борщ.): 1) *вербовий* + *-к-а*; 2) *Верба* [11, с. 128] (пор. ще *Вербославъ* [22, с. 37]) + *-івк-а*; 2) НМ ‘місце, де ростуть *верби*’ > НП; *Дубівка* (Борщ.): 1) *дубовий* + *-к-а*; 2) *Дуб* [22, с. 80; 32, с. 138; 11, с. 128] + *-івк-а*; 3) НМ ‘місце, де ростуть *дуби*’ > НП; *Качанівка* (Підв.): 1) *качановий* + *-к-а*; 2) *Качан* [32, с. 176; 11, с. 130] + *-івк-а*; НМ ‘місце, де ростуть *качани*’ (*качан* ‘головка капусти; потовщене стебло суцвіття кукурудзи, на якому росте її насіння’ [28 IV, с. 123]) > НП; *Лозівка* (Підв., Тероб.): 1) *лозовий* + *-к-а*; 2) *Лоза* [32, с. 230] + *-івк-а*; 3) НМ ‘місце, де ростуть *лози*’ > НП; *Рожанівка* (Зал.): 1) діал. *рожаний* + *-к-а*; 2) *Рожан*, *Rožan* [42 IV, с. 505] + *-івк-а*; 3) НМ ‘місце, де ростуть *рожі*’ (діал. *рожа* ‘роза’ [9 IV, с. 29]) > НП; *Соснівка* (Шум.): 1) *сосновий* + *-к-а*; **Сосна* + *-івк-а*; 3) НМ ‘місце, де ростуть *сосни*’ > НП; *Турівка* (Підв.): 1) *туровий* + *-к-а*; 2) *Тур* [11, с. 122] + *-івк-а*; 3) НМ ‘місце, де розміщені *тури*’ (*тури* ‘земляні укріплення, плетені корзини, наповнені землею’ [13 V, с. 679]) > НП; *Хмелівка* (Тероб.): 1) *хмелевий* + *-к-а*; 2) *Хміль* [11, с. 129] + *-івк-а*; 3) НМ ‘місце, де росте *хміль*’ > НП; *Яблунівка* (Підг.): 1) *яблуневий* + *-к-а*; 2) **Яблунь* + *-івк-а*; 3) НМ ‘місце, де ростуть *яблуні*’ > НП.

Якщо ойконім утворено від мікротопоніма, то говоримо про доойконімний рівень його деривації, якщо безпосередньо від антропоніма, то про ойконімний. Приміром, ойконім *Карначівка* (Лан.) утворений або від антропоніма *Карнач*, мотивованого агентивною назвою **карнач* (< діал. *карнати* ‘пасти, обрізувати, стригти’ [13 II, с. 394]), або є деформованим утворенням від назви місцевості *Корнаківка*, мотивованої діал. *корнак* ‘залишок кореня, пеня’ [13 III, с. 394]. Ойконім *Фащівка* (Підв.) має тотожну дериваційну історію. Назву поселення утворено від антропоніма **Хващ* чи **Фащ* (із субституцією [хв][ф]) або ойконім є дериватом від назви місцевості *Хващівка* чи **Фащівка* ‘місце, де росте *хвощ*’ (*хвіщ*, *хвоїщ*, *хвоц* ‘рослина’ [9 IV, с. 394–395]). *Чабарівка* (Гус.) – утворено від антропоніма **Чабара*, мотивованого апелятивом *чабара* [9 IV, с. 442], або від назви місцевості *Чабарівка*, пор. апелятив *чабарня* ‘загорода й хліви для овець; вівчарня; житло пастухів’ [28 XI, с. 260].

Ойконіми *Клебанівка* (Підв.) / *Плебанівка* (Тероб.) утворені від антропоніма *Клебан* [26, с. 470] / **Плебан*, мотивованого діал. *клебан*, т. с., що *плебан* ‘парафіяльний католицький священик’ [13 II, с. 456], або від назви місцевості *Клебанівка* ‘місце, на якому знаходиться *клебанія*, т. с., що *плебанія* ‘парафія католицького священика; садиба, подвір’я, дім парафіяльного католицького священика’ [28 VI, с. 573].

Ойконім *Паївка* (Гус.) утворено від назви місцевості *Паївка*, мотивованої апелятивом *пай* ‘частка, яка <...> дістається кожному при розподілі’ [28 VI, с. 16].

Іноді при визначенні генези ойконіма на *-івка* найвірогіднішою є відгідронімна версія, тобто ойконім як мовно-культурний знак експлікує інформацію гідронімного субкоду. Такими є ойконіми: *Заболотівка* (Чортк.), утворений, очевидно, від назви річки *Заболіття* [27, с. 201];

Завадівка (Мон.) – від назви річки *Завадівка* [27, с. 201]; *Золочівка* (Коз.) – від назви річки *Золочівка* [27, с. 216]; *Боложівка* (Шум.) – від гідроніма *Болозівка* [27, с. 62]; *Саджівка* (Гус., Мон.) – від назви водного об'єкта *Саджавка* [27, с. 483]; *Стрійка* (Збар.) – від гідроніма *Стрий* [27, с. 533]; *Тарнавка* (Чортк.) – від назви водного об'єкта *Тернавка* [27, с. 355] (вживання кореневого *a* замість *e* – вплив польського *tarnina* ‘терен’).

Цілком імовірно, однак, що ці ойконіми утворено за допомогою суфікса *-івк-а* від відповідних антропонімів: *Заболот* [34, с. 105]; **Завад* або *Завада* [26, с. 372], мотивованого апелятивом *завада* ‘перешкода’ [28 III, с. 34], пор. *Завидь, Заволь, Залюдь і Вадиславь* [22, с. 87, с. 33]; **Золоч*, див. ще [35, с. 258–259]; *Болож*, мотивованого, можливо, діал. *болоз* ‘полоз, змії’ [13 I, с. 226]; **Стрий*, пор. *Dalestryj, Sulistryj* [38, с. 75], див. ще [35, с. 280]. До того ж назви поселень *Заболотівка* та *Саджівка* могли перейняти на себе назви місцевостей *Заболотівка* (‘місце за болотом’), *Саджівка* (< *саджавка* ‘рибний ставок’ [9 I, 95]). А назви поселень *Боложівка, Тернавка* можна кваліфікувати і як утворення на *-ка* від ойконімів *Болозів, Тернава* [21, с. 59; 30, с. 74; 35, с. 39].

Деякі ойконіми на *-івка* побутують сьогодні на Тернопільщині як результат перейменування 1946 року. Розглядаємо їх у межах апелятивного субкоду і кваліфікуємо як штучні назви, одні – виправдані часом та історією, інші – не надто виправдані, однак жителі поселень уже не хочуть повертатися до колишніх назв. Ідеться про ойконіми *Веселівка* (колишня назва – Татаринці – Крем.) – штучна назва, утворена від прикметника *веселий*; *Гончарівка* (колишня назва – Вичулки – Мон.) – від апелятива *гончар*; *Калинівка* (колишня назва – Цецова – Збор.) – від апелятива *калина*; *Мирлюбівка* (колишня назва – Чарторія – Тер.) – мотивована словосполученням ‘мир любити’.

Отже, сьогодні на теренах Тернопільщини побутує 125 ойконімів з поліфункціональним суфіксом *-івк-а*, що становить майже 11% від усіх теперішніх ойконімів області. Будучи мовнокультурними знаками ономастичного коду, вони експлікують інформацію антропонімного, мікротопонімного, антропонімно-мікротопонімного, антропонімно-гідронімного, апелятивного та ін. субкодів. До того ж ойконіми на *-івка* як порівняно молода топонімна формація слугують мовнокультурним знаком часового коду культури, що стане об'єктом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді / Ф. Богдан. – Вінніпег–Ванкувер: Накладом Ономастичної комісії УВАН і Канадського Назвознавчого Інституту, 1974. – 354 с.
2. Бучко Г. Історична та сучасна українська ономастика: Вибрані праці / Ганна Бучко, Дмитро Бучко. – Чернівці: «Букрек», 2013. – 456 с.
3. Бучко Д. Г. Ойконімія Покуття: [Текст]: дис... док. філол. наук: 10.02.02 / Дмитро Григорович Бучко; Чернівецький державний університет ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 1992. – 305 с.
4. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д. Г. Бучко. – Львів: Світ, 1990. – 143 с.
5. Бучко Д. Г. Українські топоніми на *-івці, -инці*: [Текст]: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дмитро Григорович Бучко; Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 1972. – 333 с.
6. Вербич С. О. Гідронімія басейну Середнього Дністра: Етимологічний словник / С. О. Вербич. – Луцьк, ВМА «Терен», 2009. – 236 с.
7. Воляннюк І. О. Становлення і розвиток ойконімії Північної Тернопільщини XII–XX ст.: [Текст]: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Інна Оверківна Воляннюк; Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – 193 с.
8. Габорах М. Топонімія Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник-довідник / Мирослав Габорах. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 656 с.
9. Грінченко Б. Словарь української мови: у 4-х т. / [упор. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. I–IV.
10. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К.: В-во АН Української РСР, 1958. – 298 с.

11. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVIII ст. / М. О. Демчук. – К.: Наукова думка, 1988. – 172 с.
12. Дика Л. Л. Ойконімія Східного Поділля: [Текст]: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Любов Леонтіївна Дика; Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – 197 с.
13. Етимологічний словник української мови / [редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
14. Иванова С. В. Культурный знак и культурный смысл в лингвокультурологических исследованиях / С. В. Иванова // Единицы языка в когнитивно-семиотическом и лингвокультурологическом аспектах: сборник научных статей. – Ч. I. – [отв. ред. Р. З. Мурясов]. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2009. – С. 108–121.
15. Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите / С. Илчев. – София: Изд-во на Българската Академия на науките, 1969. – 627 с.
16. Карпенко Ю. О. Признаки молодости топонимической системы / Ю. О. Карпенко // Перспективы развития славянской ономастики. – М.: Наука, 1980. – С. 48–57.
17. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини / Ю. О. Карпенко. – К.: Наукова думка, 1973. – 238 с.
18. Кордуба М. Що кажуть нам назви осель? / Мирон Кордуба. – Львів: в-во «Наша Батьківщина», 1938. – 22 с.
19. Котович В. Походження назв населених пунктів Перемишлянщини / Віра Котович. – Дрогобич: Вимір, 2006. – 80 с.
20. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
21. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик [відп. ред. В. Г. Скляренко]. – К.: ВЦ «Академія», 2014. – 544 с.
22. Морошкин М. Я. Славянский именовослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке / М. Я. Морошкин. – СПб., 1867. – 213 с.
23. Никонов В. А. Введение в топонимику / В. А. Никонов. – М.: Наука, 1965. – 179 с.
24. Носова О. Е. Лингво-культурный код как инструмент лингвокультурологических исследований [Электронный ресурс] / О. Е. Носова. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21589082>
25. Пура Я. О. Походження назв населених пунктів Ровенщини: Монографія / Я. О. Пура. – Львів: Світ, 1990. – 143 с.
26. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ у двох томах / Юліан Редько. – Львів: НТШ, 2007. – Т. I–II.
27. Словник гідронімів України / [ред. кол. А. П. Непокупний, К. К. Цілуйко, О. С. Стрижак]. – К.: Наукова думка, 1979. – 780 с.
28. Словник української мови: в 11-ти т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1971–1981. – Т. I–XI.
29. Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3-х томах / [ред. колегія: Олег Сиротюк та ін.]. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. – Т. 1–3.
30. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 549 с.
31. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К.: «Довіра», 2005. – 509 с.
32. Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён / Н. М. Тупиков // Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества. – СПб., 1903. – Т. 6. – 857 с.
33. Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів) / Михайло Худаш. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004. – 536 с.
34. Худаш М. Л., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення) / М. Л. Худаш, М. О. Демчук. – К.: Наукова думка, 1991. – 268 с.
35. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (Утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних назв) / М. Л. Худаш. – К.: Наукова думка, 1995. – 362 с.
36. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / Павло Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 707+XLVIII с.

37. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. – К.: «Кий», 2001. – 189 с.
38. Malec M. Staropolskie skrocone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych / M. Malec. – Wrocław etc.: Wydawnictwo PAN, 1982. – 220 s.
39. Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny / K. Rymut. – Т. 1. – Kraków, 1999. – 540 s.; Т. 2. – Kraków, 2001. – 772 s.
40. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880–1902. – Т. 1–15.
41. Słownik imion / Opracowały W. Janowowa, A. Skarbek, J. Zbijowska. – Wrocław; Warszawa etc., 1975. – 317 s.
42. Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego. – Wrocław etc.: PAN, 1965–1985. – Т. 1–7.

СКОРОЧЕННЯ

Береж. – Бережанський	Лан. – Лановецький
Борщ. – Борщівський	Мон. – Монастириський
Буч. – Бучацький	Підв. – Підволочиський
Гус. – Гусятинський	Підг. – Підгаєцький
Зал. – Заліщицький	Тереб. – Теребовлянський
Збар. – Збаразький	Тер. – Тернопільський
Збор. – Зборівський	Чортк. – Чортківський
Коз. – Козівський	Шум. – Шумський
Крем. – Кременецький	

Стаття надійшла до редакції 3.07.2017 р.

*Людмила Кравченко,
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
lutwins@ukr.net*

*Юлія Романюк
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
ularomanyuk@gmail.com*

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ І ПРОВУЛКІВ У РОМАНІВСЬКОМУ РАЙОНІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У мовному ландшафті міст та сіл України почалися активні номінаційні процеси, викликані необхідністю перейменування внутрішньоміських об'єктів. Стаття присвячена назвам вулиць і провулків у Романівському районі Житомирської області до та після процесу декомунізації. У ній подано лексико-семантичні особливості урбанонімів, запропоновано тематичну класифікацію їх, з'ясовано провідні принципи та мотиви номінації перейменованих об'єктів.

Ключові слова: мовний ландшафт, власна назва, топонім, урбанонім, перейменування.

Людмила Кравченко, Юлія Романюк. ПЕРЕИМЕНОВАНИЕ УЛИЦ И ПЕРЕУЛКОВ В РОМАНОВСКОМ РАЙОНЕ ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ

В языковом ландшафте городов и сел Украины начались активные процессы номинации, вызванные необходимостью переименования внутригородских объектов. Статья посвящена названиям улиц и переулков в Романовском районе Житомирской области до и после процесса декоммунизации. В ней представлены лексико-семантические особенности урбанонимов, предложено тематическую классификацию, установлено ведущие принципы и мотивы номинации переименованных объектов.

Ключевые слова: языковой ландшафт, имена, топонимы, урбаноним, переименование.

Liudmyla Kravchenko, Yuliia Romaniuk. RENAMING STREETS AND ALLEYS IN ROMANIV DISTRICT OF ZHYTOMYR REGION

In the linguistic landscape of towns and villages of Ukraine the active nominating processes started, caused by the necessity to rename town objects. The article is dedicated to the names of streets and alleys in the territory of Romaniv district of Zhytomyr region before and after the decommunisation process. It presents lexical and semantic characteristics of urbanonyms and their thematic classification and reveals the key principles and motives of the nomination of renamed objects.

Keywords: linguistic landscape, proper name, toponym, urbanonym, renaming.

Одним із важливих питань української топоніміки останніх десятиліть є процес перейменування назв населених пунктів і назв внутрішньоміських об'єктів, що пов'язано зі здобуттям Україною державної незалежності і повним відходом від колишньої ідеології, яскраво втіленою й відбитою в назвах. Адже за часів УРСР ідеологічно-пропагандистський компонент в назвах міських об'єктів набув справді гіпертрофованого вигляду: було витворено такий собі «пантеон» діячів, чийми іменами потрібно було називати вулиці та майдани населених пунктів СРСР [9, с. 88]. І зміна таких назв відбувалася досить повільно й доволі проблематично, оскільки чинився опір з боку людей, вихованих на зразках комуністичної пропаганди. Тому наші вулиці, міста та села впродовж усіх років Незалежності й до останнього часу мали радянські назви. Лише після прийняття закону про декомунізацію в 2015 році [7] ситуація кардинально змінилася, а питання про перейменування стало актуальним, як ніколи. А якщо врахувати, що й сьогодні процес декомунізації має складний і суперечливий характер, дещо неоднозначно сприймається в суспільстві, то можемо говорити про суспільно-громадську та практичну цінність результатів нашого дослідження, мета якого – встановлення принципів і мотивів номінації перейменованих об'єктів на основі порівняльної характеристики їхньої тематичної класифікації до і після процесу декомунізації.

Матеріалом слугували зареєстровані на сайті Романівської районної державної адміністрації 99 назв вулиць та провулків, що декларували радянську ідеологію, та 99 їхніх перейменованих відповідників у 32 населених пунктах Романівського району Житомирської області [12].

У науці зростає інтерес до розвитку урбанонімної лексики як цілісної частини урбанонімного простору, так і невід'ємної складової мови загалом, особливо, якщо зважати на те, що цей клас онімів постійно зазнає змін. До питання номінації в топонімії та перейменувань зверталися неодноразово як наші лінгвісти (Д. Бучко [2], С. Вербич [4, с. 58–59], О. Галай [5], А. Мамалига [10]), так і закордонні (М. Влахова-Ангелова (Болгарія) [16], А. Мезенко (Білорусія) [11], Л. Подберезкіна (Росія) [13] та ін.). Зокрема принципи номінації в топонімії розглядав Д. Бучко [2, с. 70–72], принципи та критерії перейменувань – В. Лучик [8, с. 29–32], лексичну базу та способи творення урбанонімів – О. Галай [5]. Однак порівняльна характеристика урбанонімів Романівського району Житомирської області до та після процесу декомунізації ще не була предметом аналізу, що свідчить про новизну цього дослідження. І хоч під терміном *урбанонім* розуміють власну назву будь-якого внутрішньоміського об'єкта: вулиці, площі, парку, скверу, окремого будинку (театру, церкви, будинку культури), стадіону, кладовища та ін. [3, с. 184], ми зосередили свою увагу лише на назвах вулиць і провулків.

Урбаноніми формуються за мовними законами (утворюються відповідно до тих словотвірних типів та згідно з тими структурно-семантичними законами, які існують у мові) і здебільшого внаслідок позамовних чинників (є віддзеркаленням явищ національної історії та культури, зокрема уявлень жителів про певні реалії буття). Такі позамовні чинники, як громадська думка, суспільно-політична ситуація, рівень культури, історичні погляди тощо в процесі номінації внутрішньоміських об'єктів почасти мають вагомий вплив, а в оцінці процесу перейменування відіграють вирішальну роль [4, с. 58].

Тому вважаємо за доречне створити дві окремі тематичні класифікації: одну для урбанонімів, що позначилися впливом радянської політики та ідеології, й другу для урбанонімів національного характеру, що з'явилися зараз внаслідок перейменування перших. Беручи за основу тематичну класифікацію П. С. Долганова [6, с. 143] й зважаючи на лексико-семантичні та мотиваційні ознаки онімів, розподілимо урбаноніми Романівського району радянського періоду, що підлягали заміні, на шість груп.

1. Адресні урбаноніми, що мають мілітарний характер, тобто назви вулиць, присвячені радянським воєначальникам, героям війн, революцій, партизанам: *вул. Чапаєва*, *вул. Зої Космодем'янської*, *вул. Котовського*. Їх 38 одиниць, що становить 38% від загальної кількості.

2. Назви вулиць, присвячені комуністичним політичним діячам: *вул. Леніна*, *вул. Карла Маркса*, *вул. Домбровського* (Ярослав Домбровський – головнокомандувач збройних сил Паризької Комуні), *вул. Димитрова* (Георгій Димитров – болгарський комуністичний діяч), *вул. Тельмана*. Їх 35 одиниць (35%).

3. Назви вулиць, що підкреслювали сутність панівного на той час політичного режиму: *вул. Чекістів*, *вул. Радянська*, *вул. Комінтерна*, *вул. Комсомольська*, *вул. Червоноармійська*. Їх 10 одиниць (10%).

4. Назви вулиць, присвячені політичним подіям: *вул. Жовтнева*, *вул. Паризької Комуні*, *вул. 30-річчя Жовтня*, *вул. 50-річчя Жовтня*, *вул. 70-річчя Жовтня* – 8 одиниць (8%).

5. Назви вулиць, присвячені відомим радянським діячам науки, культури та мистецтва: *вул. Горького*, *вул. Островського*, *вул. Гайдара* – 5 одиниць (5%).

6. Назви вулиць, що забезпечують інтернаціоналізацію ідеї просторової єдності українського та російського народів: *вул. Московська* – 1 одиниця (1%).

Як бачимо, більшість вулиць Романівського району радянського періоду, що підлягала перейменуванню, отримала свої назви на честь радянських воєначальників, героїв війн, революцій, партизан, політичних діячів та сподвижників світового руху комуністичного спрямування.

Процес перейменування подібних урбанонімів після 1991 року, на думку дослідників, здійснювався з урахуванням статусу вулиці й поєднував у собі дві стратегії – відновлення

первісних назв та увіковічення пам'яті борців за незалежність України [10, с. 22–23]. Проаналізувавши назви перейменованих об'єктів Романівського району після введення в дію закону про декомунізацію, можемо стверджувати, що в перейменованих урбанонімах складової масової політичної пропаганди та агітації уже немає, на відміну від їхніх попередників. Це видно з класифікації перейменованих об'єктів, здійсненій із врахуванням доробку відомих лінгвістів [8, с. 29–32; 14, с. 172–180; 6, с. 142–146]. Вона нараховує вісім груп, поданих нижче в порядку зменшення кількості онімів.

1. Орієнтаційно-просторові урбаноніми, які вказують на значення вулиці в межах конкретного села чи селища, на адміністративні особливості населеного пункту, на об'єкти громадського, суспільного, виробничого значення, що розташовані на цій вулиці, на напрямок руху до іншого населеного пункту чи позначають інші орієнтаційно-просторові особливості, зокрема колишні мікротопоніми, які були на цій території: *вул. Центральна, вул. Банкова, вул. Перша, вул. Шкільна, вул. Монастирська, вул. Медична, пров. Медичний, пров. Замковий, вул. Південна, вулиці Жовтобрідська, Вільшанська, Мар'янівська* (вказують на напрямок руху до сіл *Жовтий Брід, Вільха, Мар'янівка*), *вул. Зелених Хутір* (це колись був мікротопонім селища Миропіль). Загалом таких урбанонімів 26 одиниць, що становить 26% від усіх перейменовувань.

2. Урбаноніми, що відображають фізико-географічні особливості місцевості (вказують на рельєф, екосистему), позначають історико-етнографічний ареал або спеціально обмежені природні й штучні території: *вул. Лісова, вул. Польова, пров. Польовий, пров. Луговий, вул. Прибережна, вул. Паркова, вул. Садова, вул. Поліська*. Таких урбанонімів 19 одиниць (19%).

3. Урбаноніми, що відображають морально-етичні цінності, які, на думку мешканців селища, є пріоритетними складовими в житті людини й громадянина: *вул. Миру, вул. Злагоди, вул. Дружби, вул. Свободи, вул. Привітна, пров. Добросусідський* – 15 одиниць (15%).

4. Урбаноніми-персоналії, присвячені видатним діячам української культури, науки, мистецтва, національним героям, представникам інших національностей, які мають стосунок до зазначеного району чи населеного пункту: *вул. Т. Шевченка, вул. Лесі Українки, вул. Б. Хмельницького, вул. Івана Шеремета* (Іван Шеремет народився в Житомирській області, Герой Радянського Союзу, загинув під час Другої світової війни), *пров. С. Гамченка* (Сергій Гамченко – видатний український археолог, досліджував пам'ятки трипільської культури на територіях Житомирської області), *вул. Віля Надводнюка* (Віль Надводнюк – місцевий письменник, історик, автор книги «Романівщина: історичний нарис»), *вул. Графа Ілінського та пров. Графа Ілінського* (Август Йосип Ілінський народився в селищі Романів, отримав титул графа Австрійського та Російського, був маршалком шляхти Чуднівської та Житомирської, статським радником протягом 1838–1841 років), *вул. А. Кренца та пров. А. Кренца* (Адольф Кренц – німець, керівник місцевої окупаційної управи протягом 1942–1943 років, врятував селище від спалення, а селян від масового розстрілу), *вул. С. Лялевича* (С. Лялевич народився в селищі Романів, був учасником АТО, у 2015 році посмертно нагороджений орденом «За мужність» III ступеня). Таких урбанонімів 15 одиниць (15%).

5. Урбаноніми, що декларують національно-історичні цінності (відображають знакові події в житті українського народу та здобутті державності Україною, знакові соціальні явища): *вул. Соборна, вул. Небесної сотні, пров. Небесної сотні, вул. Козацька, вул. Героїв Чорнобиля, вул. Героїв Мирополя, пров. Руський Вал* – 8 одиниць (8%).

6. Флороніми урбаноніми, які походять від назв рослин: *вул. Вишнева, пров. Калиновий*. Усього 6 одиниць (6%).

7. Урбаноніми, що отримали свої назви за явищами природи: *вул. Сонячна, пров. Сонячний, вул. Весняна, вул. Зоряна* – 6 одиниць (6%).

8. Урбаноніми, пов'язані з професійною діяльністю людини та технічним прогресом: *вул. Залізничників, вул. Кришталева, вул. Смарагдова, вул. Прогресівська* – 4 одиниці (4%).

Порівняльна характеристика двох класифікацій показала, що актуальним і новим (порівняно з радянською добою) стає принцип називання вулиць за їхніми орієнтаційно-

просторовими характеристиками та фізико-географічними особливостями місцевості, що засвідчує звернення до адресних та інформативних функцій топонімів. Назва – це передусім повідомлення про географічне розташування об'єкта в просторі, і таким чином кожен об'єкт сам стає носієм певної інформації. Варто зазначити, що фізико-географічний критерій був одним з найпродуктивніших в українській топонімії дорадянського періоду [8, с. 30; 9, с. 87]. А відновлення назв за фізико-географічним й орієнтаційно-просторовим критеріями є найбільш оптимальними шляхами для відродження автентичної топонімної системи України, що не створює причин для виникнення протиріч та конфліктів у суспільстві [8, с. 30–31]. Урбаноніми таких типів є об'єктивними, оскільки відображають неупереджене ставлення до різних топонімів, у яких природно представлені реальні властивості денотата й пов'язані з ним явища, що були актуальними на час виникнення об'єкта й залишаються такими сьогодні. Саме таким шляхом пішли в Болгарії, повертаючи колишні назви вулицям Софії [16, с. 242–243].

Нова ознака в номінації урбанонімів – орієнтація на морально-етичні цінності, які сприймаються суспільством, як позитивні та необхідні, і які свідчать про актуалізацію естетичної функції топонімів. До урбанонімів з адресною та естетичною функцією також можна зарахувати назви вулиць, що відтворюють рослинний світ та явища природи.

Вагомим критерієм для надання назв декомунізованим об'єктам є здатність нової назви зафіксувати визнання загальнолюдських і національних моральних цінностей. Сучасні мешканці Житомирщини мають на меті через урбаноніми показати ставлення до духовної сфери української та світової культури, передати національно-історичну цінність певних подій та територій, на відміну від намірів увіковічнити окрему особу за радянської доби. Подібні тенденції були помічені й у попередніх перейменуваннях українських топонімів. «Якщо говорити про ідеологізацію топонімії, то вона залишилася в минулому. І хоч рівень політизації нашого суспільства нині навряд чи можемо вважати низьким, ... спостерігається тенденція до заміни штучно присвоєних раніше суспільно-політичних назв нейтральними» [1, с. 7].

Особливої уваги заслуговують урбаноніми-персоналії, бо саме такі оніми радянського періоду й підлягали перейменуванню. Зіставна кількісна характеристика їх подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Урбаноніми-персоналії радянської доби та сучасні перейменування

Тематична група	Урбаноніми-персоналії радянської доби	Кількість, %	Урбаноніми-персоналії після декомунізації	Кількість, %
мають мілітарний характер	<i>вул. Ватутіна, вул. Щорса, вул. Фрунзе, вул. Будьоного, вул. Пархоменка, вул. Вакуленчука,</i>	38 (38%)	<i>вул. Миколи Касянчука, вул. Івана Шеремета, вул. Б. Хмельницького, вул. та пров. А. Кренца, вул. С. Лялевича</i>	6 (6%)
присвячені політичним діячам	<i>вул. Дзержинського, вул. Петровського, вул. Кірова, вул. Свердлова, вул. Крупської, вул. Р. Люксембург</i>	35 (35%)	<i>вул. та пров. Графа Глінського (зараховуємо умовно до цієї категорії, оскільки граф був маршалком шляхти та статським радником)</i>	2 (2%)
присвячені діячам науки та культури	<i>вул. Горького, вул. Островського, вул. Гайдара</i>	5 (5%)	<i>вул. Шевченка, вул. Лесі Українки, вул. С. Гамченка, вул. Віля Надводнюка</i>	7 (7%)

Кількість урбанонімів-персоналії в радянських назвах порівняно з сучасними зменшилася з 78% до 15%. Їх тематичний розподіл також зазнав докорінних змін. Такої категорії, як назви вулиць на честь політичних діячів, немає серед сучасних урбанонімів. А назви мілітарного характеру теж суттєво зменшилися з 38% до 6% й якісно змінилися: зараз це назви вулиць на честь воєнків, загиблих в АТО (*вул. С. Лялевича* в селищі Романів). На противагу цьому

актуалізується категорія власних назв, що пов'язані з діячами науки, культури, мистецтва, які жили, працювали чи народилися на Житомирщині (*вул. Віля Надводнюка* названа на честь жителя Романівщини, який вивчав історію рідного краю).

Найпоширенішими назвами вулиць радянської доби є: *вул. Леніна* – 17 номінацій, *вул. Щорса* – 11, *вул. Котовського* – 8, *вул. Чапаєва* – 6, *вул. Жовтнева*, *вул. Дзержинського*, *вул. Фрунзе* та *вул. Кірова* – по 4 рази. Назв цих вулиць – 59% від усіх декомунізованих урбанонімів.

Найбільш уживаними сучасними номінаціями є такі назви вулиць: *вул. Центральна* – 10 разів, *вул. Польова* та *вул. Миру* – по 6 разів, *вул. Садова*, *вул. Вишнева* та *вул. Молодіжна* – по 4 рази. Назви цих вулиць складають 34% від усіх перейменованих онімів. Загалом, різноманітність номінацій в системі урбанонімів зросла в 1,5 рази: з 35 назв до 54.

Для того, щоб простежити, які принципи й критерії номінації урбанонімів здобули підтримку серед населення в результаті опитування, ми розглянули пропозиції перейменування урбанонімів і назви, які були затверджені. Аналіз проводився на основі даних селища Миропіль [15].

У селищі Миропіль *вул. Гайдара* було запропоновано перейменувати на *вул. Польова* або *вул. Силікатна*. Перший урбанонім відображав би фізико-географічні особливості місцевості, а саме особливості рельєфу, а другий відповідав би орієнтаційно-просторовому критерію, бо вказував на значення вулиці в межах селища Миропіль, а саме на об'єкт виробничого значення – силікатний завод, до якого веде вулиця. Проте зараз завод не працює, тому назва вулиці не відображала б сьогоднішні реалії. Врешті-решт вулиця отримала назву *Поліська* за фізико-географічними особливостями місцевості: вона позначає історико-етнографічний край.

Вул. Леніна мала п'ять пропозицій щодо її перейменування. Усі вони були сформульовані під впливом орієнтаційно-просторового критерію. Чотири пропозиції, що вказували на напрямок руху до іншого населеного пункту (*вул. Чуднівський Шлях*, *вул. Чуднівська*, *вул. Романівська*, *вул. Житомирська*), були відхилені, а прийняли назву *вул. Центральна*, що вказує на значення вулиці в межах селища.

Вул. Пархоменка отримала назву *Зелений Хутір* (колишній мікротопонім) за орієнтаційно-просторовим критерієм. Серед запропонованих назв були урбанонім-персоналія, а саме *вул. С. Гамченка* (на його честь було перейменовано *провулок Крупської*), та назва за морально-етичним критерієм – *вул. Визвольна*.

Розгляд пропозицій назв для перейменування вулиць підтвердив різні ступені актуальності тих чи інших критеріїв номінації. Знаковим також є той факт, що чотири вулиці, які носили ім'я Леніна, були перейменовані ще до початку процесу декомунізації в 2014 році, що свідчить про природне, а не штучне прагнення мешканців відновити історичну справедливість.

Таким чином, проведене дослідження репрезентує об'єктивну картину динаміки урбанонімів населених пунктів Романівського району Житомирської області. А процес декомунізації засвідчив відхід від радянської меморативної та ідеологічно-символічної мовної політики в системі іменувань, завданням якої було знищення національно маркованих елементів і формування «радянської людини». Зараз з'явилися якісно нові орієнтири, що ґрунтуються на природних, суспільно-політичних, історичних, культурних та етико-естетичних критеріях. Провідними мотивами сучасних перейменувань стали: державність, патріотизм, демократизм, історична справедливість, національна усвідомленість, об'єктивність, моральність, толерантність, актуальність і природність найменувань. Однак варто пам'ятати, що назви, які виникли природним шляхом і є пам'ятками мови й культури, не повинні штучно змінюватися [8, с. 29].

Література

1. Абдула Ю. А. Перейменування населених пунктів Харківщини / Ю. А. Абдула // Студії з ономастики та етимології. 2007 / НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2007. – С. 3–7.
2. Бучко Д. Г. Принципи номінації в топонімії України / Д. Г. Бучко // Українське мовознавство. – 1991. – № 18. – С. 60–73.

3. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
4. Вербич С. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект / С. Вербич // Вісник НАН України. – 2008. – № 5. – С. 54–60.
5. Галай О. Джерела і способи творення урбанонімів / О. Галай // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2009. – Вип. 13. – С. 33–37.
6. Долганов П. С. Ідеологічна деколонізація топонімічної системи вербальних маркерів Рівного / П. С. Долганов // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2014. – Вип. 8 – С. 140–152.
7. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України 1994–2016. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (10.11.2016).
8. Лучик В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України / В. Лучик // Українська мова – 2009. – №4. – С. 28–33.
9. Мамалига А., Данильчук Д. Вплив мас-медіа на врегулювання хронотопної відповідності сучасних міської топонімів / А. Мамалига, Д. Данильчук // Вісник Львівського університету. Серія: філологія. – 2009. – Вип. 46. – Ч. 1. – С. 86 – 96.
10. Мамалига А. Урбанонімія і державна ідеологія: особливості взаємодії / А. Мамалига // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К.: Видавничий центр Київський університет, 1998. – Вип. 6. – С. 21–23.
11. Мезенко А. М. Имя внутригородского объекта в истории: об урбанонимии Беларуси XIV – нач. XX в. / А. М. Мезенко. – Минск: Вышайшая школа, 2003. – 301 с.
12. Перелік вулиць і провулків Романівського району, які перейменовано відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (станом на 04.03.2016 року) [Електронний ресурс]. – Романівська района державна адміністрація. – Режим доступу: http://rrda.gov.ua/resources/files/proces_dekomunizaciyi_zaversheno_dodatok.docx (15.10.2016).
13. Подберезкина Л. З. Языковая политика в системе городских наименований: теоретические и прикладные аспекты (на материале г. Красноярска) / Л. Подберезкина // Топонимический журнал. – № 1. – 1997. – С. 156–164.
14. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів // Філологічні студії. – 2013. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 171–180.
15. У Мирополі назвали пропозиції щодо перейменування вулиць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tvijromaniv.in.ua/> (10.11.2016).
16. Vlahova-Angelova M. Street-name changes in the city of Sofia in the 20th century / Maja Vlahova-Angelova // Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistic (Polyslav). – Band 11. – Verlag Otto Sagner. – München. – 2008. – S. 239–244.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2017 р.

ОЙКОНИМІЯ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ-ПОСТМОДЕРНІСТІВ

У статті аналізуються ойконіми як складники українського художнього простору сучасних письменників. Засвідчено продуктивність використання ойконімів як у прямому, так і в образному значеннях. Різноманітними є і шляхи та способи введення ойконімів в художній текст.

Ключові слова: ойконім, топонім, художнє мовлення, текст.

Татьяна Крупенёва, Татьяна Курило. ОЙКОНИМИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПИСАТЕЛЕЙ-ПОСТМОДЕРНИСТОВ

В статье анализируются ойконимы как составляющие украинского художественного пространства современных писателей. Засвидетельствовано производительность использования ойконимов как в прямом, так и в образном смысле. Разнообразными есть пути и способы введения ойконимов в художественный текст.

Ключевые слова: ойконим, топоним, художественная речь, текст.

Tatiana Krupenyova, Tatiana Kurylo. OYKONIMIYA IN THE WORKS OF POSTMODERNIST WRITERS

This article analyzes oykonyms as ingredients of Ukrainian art space of modern writers. Performance oykonyms is shown to use both in direct and in figurative senses. Diverse are the ways of putting oykonyms in fiction.

Keywords: oykonym, toponym, artistic speech, text.

У сучасному мовознавстві помітний інтерес до вивчення літературної ономастики, у якій значне місце посідають мовні одиниці на позначення такого різновиду реальної дійсності, якими є географічні об'єкти. Художній твір, фіксуючи окремі топоніми, надає їм особливого функціонального навантаження та додаткової семантики. Однією з особливостей топонімікону є всеохопність географічного простору, що дає можливість створити своєрідну, неповторну художню систему. На її основі письменник будує власну онімну географію, яка передається через природні та культурні ландшафти, водночас є джерелом інформації для їх відтворення. Топоніми розглядають як соціальне явище, що відображає властивості об'єкта, подає їх крізь людське уявлення про даний об'єкт, акумулює та зберігає протягом віків важливу інформацію. Вагомим є вивчення ойконімії як закономірно організованої системи, оскільки вона відбиває природні, економічні та соціальні процеси життя населення.

Фундаторами вітчизняної топоніміки є В. Жучкевич, Е. Мурзаєв, В. Ніконов, Є. Поспелов. Варті уваги сучасні праці, виконані Р. Абкадировим, Л. Василюк, Л. Зеленською, Н. Тарановою, Н. Янко та ін. Однак опис стилістично-виражальних можливостей ойконімів на сьогодні відсутній, що і зумовлює актуальність теми нашого дослідження. Основну увагу ми зосередимо на тих конотаціях, яких ойконіми (назви столиць, міст і містечок, сіл тощо) набувають у художньому мовленні сучасних письменників. Ойконіми – власні назви населених пунктів, вони виступають історико-культурною спадщиною, оскільки висвітлюють історичні події, побут та культуру народу, звичаї та традиції. Семантичні, дериваційні та стилістичні особливості ойконімів залежать від індивідуальних особливостей автора твору, жанрової своєрідності, часу написання, літературного напрямку і методу.

Метою статті є аналіз функціонального навантаження та семантичного наповнення ойконімів, які функціонують у творах сучасних письменників.

Об'єктом дослідження є топонімна лексика в українських художніх текстах ХХІ ст., предметом – семантико-функціональні особливості ойконімів як компонента художньо-образної системи твору.

Матеріалом для дослідження стали тексти українських прозових творів ХХІ ст., авторами яких є Василь Шкляр [9], Тарас Прохасько [7], Люко Дашвар [3], Олександр Ірванець [5].

У топоніміці в основному головна увага приділяється лексико-семантичному аналізу топонімів (етимологізації). Основне призначення топонімів (географічних назв) – орієнтація в просторі. Географічні назви з'явилися на ранньому етапі розвитку суспільства через необхідність називати оточуючі об'єкти в процесі їх пізнання людиною для зручності орієнтації на місцевості. О. В. Суперанська виділяє такі топонімічні яруси: мікротопоніми (індивідуальні назви природних або штучно створених об'єктів, які найчастіше відображають їх характер і властивості); власне топоніми (індивідуальні назви природних і штучно створених об'єктів, які, як правило, безпосередньо не відображають яких-небудь характеристик названих об'єктів, оскільки неодноразово зазнавали перетворень і переосмислень); макротопоніми (індивідуальні назви географічних (гірних, річних) систем або спеціально виділених політико-адміністративних територій (держав, провінцій)) [8, с. 45].

Про топоніми можна сказати, що вони є одночасно явищем історичним, географічним і мовним. Основна їх функція – локалізуюча і називна, але поряд з називною і локалізуючою вони можуть нести ідеологічне та естетичне навантаження, виступати засобом розкриття ідейного змісту творів.

У творах сучасних письменників серед ойконімів найбільше українських назв. *Київ* як назва столиці України – один з головних національних символів у творчості українських письменників ХХІ ст. Наприклад, у романі Люко Дашвар «РАЙ.Центр» основне місце, де відбуватимуться описані у романі події, – це столиця України Київ, а точніше район Подолу, Труханів острів. Люко Дашвар не випадково місцем дії обирає Труханів острів, оскільки він належить до історичної частини Києва, тому авторка і занурює « гостей » з минулого в знайоме їм місце, проводячи паралелі між історичною та сучасною Україною: « – У Києві столиця? Оце дурня! – не повірив Свиря. – А де край? Край України де? – Кордони? – уточнив малий. – На заході. – Карпати, на півночі – до Новгород-Сіверська, на півдні – Крим. – І Крим наш? І Карпати? – не повірив Свиря. – Ти чув, Мишишко? Оце свято! І Карпати наші, і Крим... » [3, с. 108]. Іноді *Київ* як назва великого індустріального міста може виступати в опозиції до села і природи як первозданних джерел добра і мудрості.

Деякі ойконіми, пов'язані з історією України, покликані актуалізувати інформацію про відповідні події минулого. Наприклад, « *А наважився Гальперович покозиритися на американському «пірсі» з відкритим верхом тільки тому, що довкола головних доріг кишили тоді регулярні частини червоних, котрі день у день прибували цілими ешелонами на станцію Бобринську й розповзалися, як мурашва, в напрямку Чигирин, Кам'янки, Черкас, Звенигородки, Знам'янки... » [9, с. 16]. Образи малої батьківщини, створені в багатьох творах українських авторів, пов'язані з мікротопонімами – назвами сіл, містечок, що стають ключовими словами в контексті творів. Роман «Ровно / Рівне (стіна)» Олександра Ірванця є переконливим приладом того, що «постмодернізм в українській літературі втілюється топографічно, як переплетення ідеальних місць...» [2, с. 21], одним із яких є місто дитинства та юності автора.*

Світові ойконіми, засвідчені в українській прозі, – найчастіше є назвами великих міст, культурних центрів, що стали джерелом натхнення письменників. Часом назви міст, далеких територіально від України, допомагають передати патріотичні почуття героя. Численні ойконіми вживаються у формі множини, уособлюють певні події, несуть відповідну оцінку. Конотативні значення можуть мати і вигадані, міфічні ойконіми: « *Шукайте своє Ельдорадо* »; ці оніми з різних культур втілюють людську мрію про багатство, щастя, нерозгадані таємниці буття.

Макроойконіми (назви значних поселень) часто виступають символами певних територій, однак насамперед реєструються назви столиць сусідніх держав: *Варшава, Цареград*. У текстах спостерігається не стільки протиставлення конкретних назв, скільки розмежування близької та далекої земель, яке асоціюється з низкою ойконімів, добре відомих українським мовцям: « *У Відні люди бідні; Пани однакові, що в нас, що в Кракові* ».

Підгрупа ойконімів у художньому ономастиконі письменників об'єднує астіоніми – назви міст і комоніми – назви сільських поселень. До астіонімів входить найбільша за кількістю частина топонімічної лексики. Тематично її можна розбити на три частини: міста України, міста Канади, міста далекого і близького зарубіжжя. Також їх можна поділити із значенням сучасних

і архаїчних. До архаїчних відносимо *Тматорокань, Батури́н, Січеслав, Олтава (Лтава), Царград (Царгород), Путивль-град, Борислав, Переяслав*. Архаїчна назва міста Батури́н збігається із сучасною, на відміну від інших топонімів цього ряду. До сучасних астіонімів належать *Херсон, Полтава, Київ, Умань, Вінниця, Львів, Одеса, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Харків, Конотоп (Конотин), Чернігів, Броди, Бахмач, Волинь, Керч, Ялта, Оскол, Красний Кут, Богодухів, Берестя (Берестечко), Зміїв, Бориспіль, Жовті Води, Гумань, Тараща, Чернівці, Лугань, Чорнобиль, Лубні, Ірпінь, Кобринь*. В основному вони мають позитивний заряд, окреслюють патріотичні, проблемні теми минувшини й сучасності.

Найуживанішими астіонімами є *Київ, Харків, Запоріжжя, Львів, Вінниця, Херсон, Одеса*. У поглядах авторів ці міста символізують гордість України. Назва *Київ* часто вживається у значенні символу України, державності, так, як і макротопонім *Україна*. Іноді астіоніми у творах набувають незвичайної для географії символіки. В антонімічні пари стають «*Москва – Київ*», «*Рим – Київ*». Автори порівнюють історичне минуле великих держав. Такі астіоніми, як *Волинь, Вінниця, Броди, Тараща, Берестя, Жовті Води*, тематично зв'язані з подіями громадянської війни. Власні назви окреслюють поле подій, виділяють певні епізоди із загальної картини.

У творах письменників висувуються гострі проблеми екології, де астіоніми стають символами природних негараздів: «*На Україні не один Чорнобиль!*». Астіоніми *Чорнобиль, Донбас, Кривий Ріг* у сучасний період історії стали символами екологічних проблем світового масштабу. Атомна станція Чорнобиля, вугле- та газодобувна промисловість України привертають до себе увагу як негативні показники екології.

Астіоніми далекого й близького зарубіжжя відрізняються тематичними планами. Назви міст усього світу створюють асоціації невмирущої прадавньої духовності, яка переходить у сучасність через красу, що не має кордонів і часу. Міста близького зарубіжжя, конкретно Росії, асоціюються із негативними подіями. Синхронний пласт астіонімів відображає ті характеристики, в яких є самосвідомість суб'єкта: він поет, патріот, філософ і його адресати – такі ж люди. Номінаціями цієї групи розкрито авторське філософське світосприйняття.

Астіоніми далекого зарубіжжя: *Делі, Патна, Пересполь, Мюнхен, Відень, Рим, Бостон, Версаль, Маніла, Сан-Франциско, Помпея, Мекка, Прага, Гонконг, Тайпей, Токіо, Кіото, Агра, Женева, Париж, Кіль, Банкок, Калькутта, Тегран, Каїр, Нью-Йорк, Чикаго, Лондон, Флоренція, Арно, Вифлеєм, Єрусалим, Ливан, Будапешт, Бухарест, Ченстохова, Мехіко, Кантон, Кемптен, Стокгольм, Кабул, Дубно, Ченстохова, Стратфорд-на-Ейвоні, Оксфорд, Делос, Тернопіли, Пелопоннес, Морава, Београд, Преслав, Віндзор*. *Рим* виступає символом античності, прадержавності, використовується у творах на позначення різних ономаоб'єктів, що ставить у цьому плані його в один ряд з астіонімами *Київ, Москва*, хоронімами *Україна, Росія*, які в контекстах творів позначають і державу, і територію, і народ. Частотність використання топоніма *Рим* свідчить про важливу його роль у світовій історії, яка не стала меншою і зараз: «*Рим – велич, а Флоренція – краса!*». Письменники говорять світовими символами, використовуючи культурно-історичний денотат назви.

Астіоніми близького зарубіжжя з погляду українського читача: *Москва, Ленінград, Суздаль, Магільов, Баку, Ташкент, Таллінн*, несуть відбиток негативних емоцій. Використання цих географічних назв само собою стає художнім, тому що конотативне значення, сформоване авторами, відрізняються від нейтрального, звичайно вживаного. Найчастотнішим із цієї підгрупи є назва *Москва*. Вживання у творах різних авторів топоніма «*Москва*» є цікавим з погляду семантики, оскільки саме через цю номінацію виражено полярно-антонімічні ідеї патріотичного характеру.

Ряд комонімів тематично поєднаний із поняттям батьківщини. У цю підгрупу ввійшли такі назви: *П'ятигір'я, Свидник, Катинь, Осташкове, Лаз, Биківня, Небилів, Ново-Шевченкове, Боковеньки, Бокова, Казанка, Благодатне, Обитоки, Мусіївка, Великий Луг, Гурівка, Братолюбівка, Шулічине, Тернуватка, Баитанка, Гасівка, Малі Міньки, Нагуєвичі, Холм, Жуки, Стародуб, Кушугум, Підзамче, Ковтуни, Слобідка*. Автори із любов'ю згадують місця, пов'язані хоч трохи з дитинством (*Жуки, Гурівка, Ново-Шевченкове, Великий Луг, Благодатне*): «*Непрості знайшли його в Рахові і запропонували саме цю роботу*» [7, с. 48]; «*...у вільні дні Себастьян з Анною їздять на курорти у долині Прута – де багато чужих, де їх ніхто не знає – у*

Татарів, Дору, Делятин і Луги, Микулчин, Ямну...» [7, с. 98]; «Беда збирав зі всього Ялівця фасолю, щоб відвезти її на базар у Косові» [7, с. 30].

Вражає широчінь душі письменників, у якій почуття гордості за великі древні міста *Київ, Львів, Чернігів*, поєднуються з такою ж любов'ю до невеличких поселень. У деяких творах існують вигадані ойконіми. Наприклад, у романі «Непрості» Т. Прохаська є назва міста, якого нема на карті і яке існує лише на сторінках роману – *Ялівець*. Як зазначає автор в одному з інтерв'ю: «...сама поява Ялівця була дуже органічною. Я собі вирішив, що вони будуть будувати місто так, як гуцули будують своє подвір'я, на необжитих горах. Далі я почав думати практичніше, більш по-господарськи, тому що місце, де розташований вигаданий Ялівець, я дуже добре знаю» [4]. Письменник добре знає описану гірську місцевість, де росте багато ялівцю, тому й назвав місто *Ялівець* (ойконім виник шляхом онімізації загальної назви).

Взагалі для творчості письменників характерним є реальний ономастичний фон на основі загальнонародної ономастичної традиції. Як справедливо зазначає Ю. О. Карпенко, письменник не може абстрагуватися від ономастики реальної, від норм і принципів, що діють у мові [6, с. 34]. Як зазначає Д. Г. Бучко, в реальній топонімії переважають назви, пов'язані з власними та загальними позначеннями людей, тобто утворені від антропонімів та апелятивів [1, с. 10].

Отже, ойконімія у творі є невід'ємною частиною контексту, що є вмотивованою, обумовленою самим сюжетом, авторською концепцією персонажів і твору в цілому, ідейним зарядом, що закладений у ньому. Ойконімічна лексика тісно пов'язана з усіма лінгвістичними та екстралінгвістичними засобами і прийомами письма, ці лексеми є місткими та ефективними деталями, що створюють у тексті асоціативні паралелі і контрасти, висвітлюють тему життя і смерті, прекрасного і потворного, визначають просторову домінанту художнього мікросвіту. Творячи, на перший погляд, чисто зовнішні ефекти, що лежать на поверхні асоціативного ойконімічного поля, ця частина ономастичного простору функціонує у чітко запрограмованому автором аспекті, сприяє створенню глибинного внутрішнього сюжету, усієї підтекстової течії художнього твору. Майстерність уживання ойконімічної лексики в художньо-образній тканині художніх творів є визначальною рисою стилю сучасних письменників.

Таким чином, ойконіми, наявні в сучасних художніх творах, відзначаються тісною злитістю з національною картиною світу та водночас пов'язані із ключовими подіями біографії автора. Крім того, письменники використовують лексеми, що увійшли до фонду національних символів. Показовими функціями ойконімів є функція характеристики, національно-ідентифікаційна, текстотвірна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Класифікація ойконімів України (Словотвірні-мотиваційний аспект) / Д. Г. Бучко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2000. – Вип. 37. – С. 10–13.
2. Гундорова Тамара. Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн [текст] / Т. І. Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 264 с.
3. Дашвар Люко. Рай. Центр/ Люко Дашвар. – Кн. клуб: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 384 с.
4. Десятерик Д. Інтерв'ю с Тарасом Прохасько о городе, которого нет на карте plus [Електронний ресурс] / Дмитрий Десятерик. – Режим доступу: <http://artwalkers-ru.livejournal.com/372867.html>
5. Ірванець О. Рівне / Ровно / Стіна. Нібито роман / Олександр Ірванець. – Львів: Кальварія, 2002. – 192 с.
6. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини / Ю. О. Карпенко. – К.: Наук. дум-ка, 1973. – 238 с.
7. Прохасько Т. НепрОсті / Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 140 с.
8. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного/ А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1974. – 120 с.
9. Шкляр Василь. Залишинець/ Василь Шкляр. – Кн. клуб: Клуб Сімейного Дозвілля, 2009. – 384 с.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2017 р.

АРХАЇЧНІ ОЙКОНІМИ НА *-ЬСКЪ: ВЕРХНЄ ТА СЕРЕДНЄ ПРИДНІСТЕР'Я (ХІ–ХХІ СТ.)

*У статті розглянуто географічні назви на *-ьскъ Верхнього та Середнього Придністер'я в період ХІ–ХХІ ст. Джерельною базою ойконімного матеріалу слугували історичні пам'ятки та довідкова література. Встановлено, що ойконіми на *-ьскъ цієї частини Придністер'я мають особливості щодо структури та значення їхніх твірних основ. З'ясовано хронологію та продуктивність номенів цього типу, схарактеризовано координати обширу географічні назви на *-ьскъ упродовж ХІ–ХХІ ст. на території Верхнього та Середнього Придністер'я.*

*Ключові слова: архаїчний ойконімний тип, ойконім на *-ьскъ, Верхнього та Середнього Придністер'я, географічна номенклатура, ареал.*

Zorjana Kupchynskaya. ARCHAÏCHESKIE OYKONYMY NA *-ЬСКЪ: ВЕРХНЕЕ И СРЕДНЕЕ ПРИДНЕСТЕРЬЕ (ХІ–ХХ СТ.)

*В статье рассмотрено географические названия на *-ьскъ Верхнего и Среднего Приднестерья в период ХІ–ХХІ ст. Исторические памятники и справочная литература стали источниками ойконимного материала. Установлено, что ойконимы на *-ьскъ этой части Приднестерья имеют особенности по структуре и значению их образующих основ. Выяснено хронологию и производительность номенов этого типа, охарактеризованы координаты распространения географических названий на *-ьскъ на протяжении ХІ–ХХІ веков на территории Верхнего и Среднего Приднестерья.*

*Ключевые слова: архаический ойконимный тип, ойконим на *-ьскъ, Верхнее и Среднее Приднестерье, географическая номенклатура, ареал.*

Zorjana Kupchynska. ARCHAÏC OYKONYMS ENDING IN *-ЬСКЪ: UPPER AND MIDDLE PRYDNISTERIA (ХІ–ХХІ CENTURIES)

*The article is devoted to the analysis of geographical names ending in *-ьскъ of Upper and Middle Prydnisteria in ХІ–ХХІ centuries. The source base of oykonymic material is historical documents and auxiliary literature. It is found out that oykonyms of this part of Prydnisteria have peculiarities in their structure and in the meanings of their creating stems. It is defined the chronology and the productivity of onyms of this type. It is characterized coordinates of expanse of geographical names ending in *-ьскъ on the territory of Upper and Middle Prydnisteria during ХІ–ХХІ centuries.*

*Keywords: archaic oykonymic type, oykonym ending in *-ьскъ, Upper and Middle Prydnisteria, geographical nomenclature, area.*

Завдання розвідки – виявити у писемних пам'ятках географічні назви на *-ьскъ цього регіону, встановити найраніші їхні фіксації, проаналізувати ойконіми цього архаїчного типу щодо структури та значення твірних основ, схарактеризувати координати поширення цих номенів, установити хронологію та продуктивність географічних назв на *-ьскъ на території Верхнього та Середнього Придністер'я впродовж ХІ–ХХІ ст.

Ойконіми на *-ьскъ – один з найархаїчніших і найпродуктивніших типів географічних назв слов'янської території, вони є частиною загальнослов'янського ареалу. Ойконіми на *-ьскъ в українському мовознавстві ще не досліджено цілісно, є окремі спостереження регіонального характеру та розвідки, присвячені окремим хронологічним періодам та ареальному вияву цих онімів (Є. М. Посацька-Черняхівська [13], С. Роспанд [15], Ю. О. Карпенко [5], В. В. Лобода [11], Д. Г. Бучко [1], Я. О. Пура [14], М. Л. Худаш, М. О. Демчук [18], В. П. Шульгач [19], В. В. Лучик [12], М. М. Торчинський [16; 17], М. М. Габорак [3], В. В. Котович [6], З. О. Купчинська [7; 8; 9; 10], О. В. Іваненко [4], І. О. Волянчук [2], В. О. Яцій [20]). Територія Верхнього та Середнього Придністер'я на загальнослов'янському тлі щодо функціонування географічних назв на *-ьскъ є мало відомою.

Ойконіми на *-ьскъ у найраніший період творилися від контактних гідронімів і географічної номенклатури. У період до XIV ст. на досліджуваній території засвідчено саме такі назви: Перегінське; І-Фр., Рожнятівський; 1292 (у тексті зазначено лише перше засвідчення ойконіма) < гідронім Перегінка (СГУ, 415). Кавсько; Ль., Стрийський; 1334 < можливо, від кал – болото. Пор. гідроніми Кавний, Калений (СГУ, 226), Кальний (СГУ, 232). Крупське; Ль., Миколаївський; 1394 < пор. гідроніми Крупець, Крупинний, Крупка, Круплинь, Крупчатка (СГУ, 294). Пліснеськ; Галичина; 1233 < релятив від гідроніма Пльсьнь(ь) (ЕСЛГНПР, 102). Синевідсько Вижне; Ль., Сколівський; 1240. Синевідсько Нижне; Ль., Сколівський; 1240 < релятив-комполит від ад'єктивної (син-ии) і субстантивної (вод-а) основ. Стільське; Ль., Миколаївський; 1330 < пор. гідроніми Стільна, Стільцівський (СГУ, 530). Топільська(е); І-Фр., Рожнятівський; 1394 < пор. гідроніми Топільниця, Топільський (СГУ, 569). Ареал у цей період розсіяний на території Верхнього та Середнього Придністер'я, однак більшість назв зосереджена на правому березі Дністра.

У XV ст. зафіксовано 22 назви на *-ьскъ, майже половина з них є уже складеними ойконімами, у яких атрибутивний компонент вказує на інший топонім, що конкретизує стержневе слово у словосполученні: Воля-Баранецька; Ль., Самбірський; 1462 < Баранівці (УкрАТП, 662). Воля-Блажівська; Ль., Самбірський; 1441 < Блажів (УкрАТП, 741). Воля-Довголуцька; Ль., Стрийський; 1445 < Довголука (УкрАТП, 807). Воля-Задеревацька; Ль., Стрийський; 1471 < Задеревач (УкрАТП, 926). Groschowska Wolya; Галичина; 1465 < контактне Groschow. Miszakowska Volia; Чернівці?; 1501, 1497, 1492 < контактне Miszakow. Rozborska Wola; Галич; 1469 < контактне Rozbor. Стрільбицька Воля; Самбір; 1495 < Стрільбище (УкрАТП, 898). Trczyenska Wola; Ruskie woj.; 1493 < контактне Trczyen. Засвідчено складений ойконім (Висоцьке Верхне; Ль., Турківський; 1430), у якому конкретизується географічна назва на *-ьскъ.

У цей період ще жива традиція номінувати географічний об'єкт за відповідними природними характеристиками: Słonsko; Дрогобич – Львів; 1479. Солонське; Ль., Дрогобицький; 1476 < солоні ґрунти. Головсько; Львів; 1423 < голова. Zudawske; Галичина; 1444 < *зудавий < зуд, зудити (Ф., II, 108). Lunsko; Галичина; 1444 < луна, (метафорично) лунина – родима пляма (Гр., II, 381). Luczka; Галичина; 1444 < лука. Формувалися, очевидно, ойконіми на *-ьскъ і від інших онімів: Райське; Др., Нижньо-Устрицький; 1495 < рай (метафорично?) // *Рай, пор. Ráj (Sv, 293). Зарайське; Ль., Самбірський; 1495 < За + Райське. Славське; Ль., Сколівський; 1483 < контактне Слав. Tharscheszsko; Галичина; 1492, 1456, 1447 < контактне *Tharschesz. Schewlowskye; Львів; 1487 < контактне *Schewlow. З XV ст. ареал насичується, помітне скупчення ойконімів у таких координатах: 1) Славське – Сколе – Стрий; 2) Миколаїв – Дрогобич – Самбір – Доброміль.

У XVI ст. новозасвідчених назв на *-ьскъ – 13 одиниць. Серед них – три, які пов'язані з іншими географічними назвами: Конюшки-Тулиголівські; Ль., Самбірський; 1524 < Тулиголови (УкрАТП, 1045). Слобода-Долинська; І-Фр., Долинський; 1546 < Долина (УкрАТП, 264). Strońska Wola; Львівська земля?; 1594 < Stroń. Конюшки-Королівські; Ль., Самбірський; 1524 < контактні Королівка, Королів.

Три назви можемо мотивувати етнонімами: Молдавсько; Самбір – Турка; 1648. Татарсько; Стрий; 1589. Угерське; Ль., Стрийський; 1583.

З географічною номенклатурою мають зв'язок: Головецьк; Ль., Сколівський; 1574. Головецько; Ль., Старосамбірський; 1515. Головське; Ль., Турківський; 1567 < (метафорично) голова. Bielsk; Теревовля; 1570 < білий.

В основах ойконімів засвідчено й антропоніми: Лютомирськ; Заліщики; 1513 < Лютомир, пор. L'utomir (Sv, 81). Szowsko; Самбір – Дрогобич – Стрий; 1508 < *Szow. У XVI ст. конфігурація ареалу в основному збігається з попереднім періодом, різниця полягає в тому, що появляються назви на території Середнього Придністер'я і на лівобережжі Дністра.

У XVII ст. виявлено 8 назв на *-ьскъ. Переважають складені назви, атрибутивним компонентом яких є прикметник із зазначеним суфіксом: Bunowska Wola; Львівська земля; 1609 < Бунів (УкрАТП, 825). Григорівська Слобода; І-Фр., Рогатинський; XVII ст. < Григорів (УкрАТП, 88). Holikowska gola; Львівська земля, Янівське староство; 1667 < *Holikow. Kalityńska gola; Львівська земля (староство Янівське?); 1667 < *Kalityń. Із географічно назвою Завадів (УкрАТП, 925), очевидно, пов'язана Zawadowska; Львів?; XVII–XVIII ст. Твірні основи

ойконімів (Волооське Село (суч. част. м. Болехів); XVII–XVIII ст. Лядзкая Рясная; Львівська земля; 1695, 1612. Ляцьке; І-Фр., Тисмениця; XVII–XVIII ст.) сягають відомих етнонімів.

Ареал XVII ст. характеризується тим, що ойконіми на *-ьскъ продовжують зосереджуватися в основному на території Верхнього Придністер'я, не зважаючи на те, що насиченість цього сегмента обширу втрачається.

На рівні XVIII ст. новозасвідчених виявилось 21 назва, майже всі вони складені, атрибутивний компонент стосується інших ойконімів: Болехівська Слобода; Стрий; 1785–1788 < Болехів (УкрАТП, 54). Букачівська Слобода; І-Фр.; Рогатинський; 1785–1788 < Букачівці (УкрАТП, 76). Гніздичівська Волиця; Стрий; 1785–1788 < Гніздичів (УкрАТП, 229). Долинська Слобода; Стрий; 1785–1788 < Долина (УкрАТП, 264). Задеревацька Воля; Стрий; 1785–1788 < Задеревач (УкрАТП, 926). Коблянська Воля; Самбір; 1785–1788 < Кобло (УкрАТП, 881). Лани-Соколівські; Льв., Стрийський; 1722 < Соколів (УкрАТП, 960). Кошилівська Слобідка; Заліщики; 1785–1788 < Кошилівці (УкрАТП, 1585). Мушкатівська Слобідка; Заліщики; 1785–1788 < Мушкатівка (УкрАТП, 132). Небилівська Слобода; Калуш – Стрий; 1785–1788 < Небилів (УкрАТП, 675). Підпечарська Слобода; Тисмениця – Станіславів; 1785–1788 < Підпечери (УкрАТП, 869). Рівнянська Слобода; Стрий; 1785–1788 < Рівне (УкрАТП, 399). Сівка-Войнилівська; І-Фр., Калуський; 1785 < Войнилів (УкрАТП, 152). Слобода-Болехівська; І-Фр., Долинський; 1710 < Болехів (УкрАТП, 54). Слобода-Небилівська; І-Фр., Рожнятівський; 1752 < Небилів (УкрАТП, 675). Судківська Воля; Мостиська – Самбір; 1785–1788, ЙФМ, 69 < Судковичі (УкрАТП, 358). Фельштинська Посада; Самбір; 1785–1788 < Фельштин (УкрАТП, 1027). Хирівська Посада; Самбір; 1785–1788 < Хирів (УкрАТП, 1084). Сюди ж зараховуємо ойконім Князівське; І-Фр., Рожнятівський; 1789 < Князівка (УкрАТП, 784).

Лише дві назви стосуються географічної характеристики місцевості: Заміська; Самбір; 1785–1788 < об'єкт за містом. Ропавське; Льв., Турківський; 1785–1788 < *ропавий < ропа.

У XVIII ст. виокремилися такі координати ареалу: 1) Славське – Сколе – Стрий – Болехів – Долина; 2) Турка – Борислав – Самбір – Добромиль; 3) Перегінське – Калуш – Богородчани; 4) Тисмениця – Заліщики.

У XIX ст. виявлено на цій території чотири назви, три з яких – складені. Атрибутивний компонент вказує на іншу географічну назву: Блажівська Воля; Підбуж – Самбірський округ; 1849, 1848, 1826 < Блажів (УкрАТП, 741). Луковець-Вишнівський; І-Фр., Рогатинський; 1892 < Вишнів (УкрАТП, 82). Луковець-Журівський; І-Фр., Рогатинський; 1890 < Журів (УкрАТП, 90). Географічної номенклатури стосується лише одна назва – Dolska; Долина; 1880 < діл.

У XIX ст. конфігурація обширу ойконімів на *-ьскъ, порівняно з попереднім періодом, не змінилася.

У XX ст. засвідчено складені назви, у яких головним компонентом є ті самі апелятиви, які виявлені ще у період XVI–XVIII ст. (слобідка, воля, кут тощо), що уточнюються ознакою за відношенням до назви поселення: Баранецька Воля; Самбір; 1934 < Баранівці (УкрАТП, 726). Волиця-Гніздичівська; Льв., Жидачівський; 1946 < Гніздичів (УкрАТП, 229). Воля-Бунівська; Льв., Краковецький; 1946 < Бунів (УкрАТП, 825). Воля-Облазницька; Льв., Жидачівський; 1946 < Облазниця (УкрАТП, 243). Радянська Воля; Стн., Отинянський; 1946 < контактне радянська. Слобідка Більшівцівська; І-Фр., Галицький; 1946 < Більшівці (УкрАТП, 3). Слобода-Рівнянська; І-Фр., Рожнятівський; 1946 < Рівна (УкрАТП, 726).

Розширювалися відносними прикметниками з суфіксом -ьскъ і апелятиви (> топоніми), які пов'язані з географічною номенклатурою: Корчунок-Дашавський; Др., Стрийський; 1946 < Дашава (УкрАТП, 918). Корчунок-Олексичський; Др., Стрийський; 1946 < Олексичі (УкрАТП, 950). Кучурівська Долина; Чрв., Заставнівський; 1946 < контактне Кучурів. Луг-Лисятицький; Др., Стрийський; 1946 < Лисятичі (УкрАТП, 940). Луг-Ходовицький; Др., Стрийський; 1946 < Ходовичі (УкрАТП, 968). Радянське Загір'я; Стн., Тлумацький; 1946 < контактне радянське. Загір'я-Кукільницьке; І-Фр., Галицький; 1946 < Кукільники (УкрАТП, 13). Пасіки-Зубрицькі; Льв., Пустомитівський; 1946 < Зубра (УкрАТП, 406). Селецький Яр; Чрв., Кельменецький; 1946 < Селище (УкрАТП, 345). Сівка-Калуська; І-Фр., Калуський; 1946 < Калуш (УкрАТП, 415).

Засвідчено складені назви, до яких входили уже відомі ойконіми, що уточнювалися прикметниками з суфіксом -ьскъ: Дем'янка-Наддністрянська; Др., Жидачівський; 1946. Калуське Довге; Стн., Калуський; 1946. Конюшки-Семенівські; Др., Рудківський; 1946. Монастир-Дережицький; Льв., Дрогобицький; 1946. Монастир-Лішнянський; Льв., Дрогобицький; 1946.

Висоцьке Нижнє; Льв., Турківський; 1946. Довге-Калуське; І-Фр., Калуський; 1946. У цих назвах атрибутивний компонент міг бути різного семантичного наповнення. Меморіальною на цій території є Івано-Франківськ; І-Фр.; 1962.

Твірні основи простих ойконімів на *-ьскъ семантично споріднені з прикметниками, які вказували на:

– географічну ознаку об'єкта: Гірське; Др., Меденицький; 1946 (аналогічні – 4 назви). Грузьке; Льв., Бобркський; 1946. Задільське; Др., Боринський; 1946. Задністрянське; І-Фр., Галицький; 1955.

– відношення до топоніма: Беревецький; Стн., Бурштинський; 1946 < контактне Беревеч/Беревець. Жовківський; Стн., Бурштинський; 1946 < контактне Жовків. Княжівське; Янівка – Перегінсько; 1931, 1932 < контактне Княже, Княжів. Коропецький; Стн., Тлумацький; 1946 < Коропець (УкрАТП, 1009). Млинська; Др., Журавнівський; 1946 < Млин, Млини (УкрАТП, 794, 999). Монастирське; Стн., Городенківський; 1946 < контактне монастир. Петрицький; Стн., Солотвинський; 1946 < Петрики (УкрАТП, 1008). Подільський; Стн., Калуський; 1946 < Поділля (УкрАТП, 127). Полонівський; Стн., Тлумацький; 1946 < контактне Полонів. Полянське; Др., Боринський; 1946 < Поляна (УкрАТП, 119, 207, 543, 634, 1098).

Ареал географічних назв на *-ьскъ у ХХ ст. на території Середнього Придністер'я рівномірно насичений, Верхнє Придністер'я представлене більшою кількістю назв, адже на цій частині обширу від найранішого періоду були представлені ойконіми цього типу. Виокремлено такі осередки: 1) Солотвин – Перегінське – Долина; 2) Тлумач – Івано-Франківськ – Калуш; 3) Славське – Сколе – Стрий – Жидачів – Миколаїв; 4) Бориня – Турка – Старий Самбір – Доброміль – Самбір; 5) Городок – Бібрка – Рогатин; Бурштин – Бучач – Заліщики.

Новозасвідчених ойконімів на *-ьскъ у ХХІ ст. мало, однак, на наше глибоке переконання, вони були і в попередній період, але нам не вдалося їх виявити. Всі ці назви відповідають тим принципам номінації географічного об'єкта, що й у ХХ ст.: Бабське; І-Фр., Рожнятівський; 2011 < контактне Баба/баба. Городищенське; Льв., Жидачівський < контактне Городище; 2011. Жирівське; Льв., Жидачівський < контактне Жирів/Жирівка; 2011. Карпатське; Льв., Турківський; 2011 < Карпати.

Конфігурація ареалу в ХХІ ст. не змінилася, однак насиченість його суттєво зменшилася.

Отже, ойконіми на *-ьскъ Верхнього та Середнього Придністер'я мають особливості щодо структури та значення їхніх твірних основ. До ХІV ст. частина з них має стосунок до гідронімів (Пліснеськ < гідронім Пльсьнь(їь)). Твірними основами цих ойконімів часто була й географічна номенклатура (Синевідсько Вижнє; < від ад'єктивної (син-ии) і субстантивної (вод-а) основ). Упродовж ХV–ХХІ ст. значний відсоток ойконімів безпосередньо або опосередковано пов'язаний з географічними термінами, однак найбільше є тих назв, у яких вказується на відношення до інших населених пунктів чи території. У ХV ст. появляються складені назви, атрибутивним компонентом яких і є відносний прикметник із суфіксом -ьскъ. Ця ж тенденція продовжується до ХХІ ст. Стержнєве слово в назвах-словосполученнях (воля, слобода тощо) уточнюється найчастіше ознакою за відношенням до назви поселення, власника, розташування.

Упродовж ХІ–ХХІ ст. координати обширу географічних назв на *-ьскъ на території Верхнього та Середнього Придністер'я змінювалися кожного століття, але залишалися стійкі скупчення, які в основному зосередилися у Верхньому Придністер'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д. Г. Бучко. – Львів: Світ, 1990. – 144 с.
2. Волянюк І. О. Становлення і розвиток ойконімії Північної Тернопільщини ХІІ–ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. О. Волянюк. – Тернопіль, 2009. – 18 с.
3. Габорах М. М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (ХІІ–ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / М. М. Габорах. – Івано-Франківськ, 1999. – 20 с.
4. Іваненко О. В. Походження назв населених пунктів Сумської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Іваненко. – К., 2006. – 20 с.
5. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини / Ю. О. Карпенко. – К.: Наук. думка, 1973. – 238 с.
6. Котович В. В. Походження населених пунктів Опілля / В. В. Котович. – Дрогобич: Відродження, 2000. – 156 с.

7. Купчинська З. О. Ареал українських ойконімів на -ьскъ XVIII–XX ст. / З. О. Купчинська // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2007. – Вип. 354–355. – С. 177–183.

8. Купчинська З. О. Архаїчні ойконіми на *-ьскъ: ареал і статистика до XIV і XX ст. / З. О. Купчинська // У координатах мови: зб. наук. праць на пошану професора Лідії Коць-Григорчук. – Л., 2016. – С. 265–310.

9. Купчинська З. О. Відносні прикметники та архаїчна ойконімія України / З. О. Купчинська // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – Л., 2012. – Вип. 57. – С. 168–184.

10. Купчинська З. О. Українські ойконіми на -ьск- (найраніший документований період) / З. О. Купчинська // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. – Тернопіль, 2007. – 1 (16). – С. 200–209.

11. Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя / В. Лобода. – К.: Вища школа, 1976. – 232 с.

12. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик. – К.: Академія, 2014. – 544 с.

13. Посацька-Черняхівська Є. М. Топонімічні ландшафтні назви / Є. М. Посацька-Черняхівська // Питання українського мовознавства. – 1958. – Кн. 3. – С. 164–169.

14. Пура Я. О. Походження назв населених пунктів Ровенщини / Я. О. Пура. – Львів: Світ, 1990. – 144 с.

15. Роспанд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов / С. Роспанд // Восточнославянская ономастика. – М., 1972. – С. 9–89.

16. Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 549 с.

17. Торчинський М. М. Ойконімія Південно-Західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Торчинський. – К., 1993. – 20 с.

18. Худаш М. Л., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення) / М. Л. Худаш, М. О. Демчук. – К.: Наук. думка, 1991. – 266 с.

19. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. – К.: Кий, 2001. – 189 с.

20. Яцій В. О. Ойконімія Івано-Франківської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. О. Яцій. – К., 2009. – 18 с.

СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Гр. – Словарь української мови: у 4 т. / збір. ред. журн. «Киевская Старина»; упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907. – Т. 1. – 494 с.; 1907. – Т. 2. – 573 с.; 1907. – Т. 3. – 506 с.; 1907. – Т. 4. – 563 с.

ЕСЛГНПР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О. С. Стрижак. – К.: Наук. думка, 1985. – 255 с.

СГУ – Словник гідронімів України / редкол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко / укл. І. М. Железняк та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 782 с.

УкрАТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – К.: Укр. вид-во політичної літератури, 1947. – 1062 с.

Ф. – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / Макс Фасмер. – М.: Прогресс, 1986. – Т. 1. – 573 с.; 1986. – Т. 2. – 671 с.; 1987. – Т. 3. – 830 с.; 1987. – Т. 4. – 860 с.

Sv – Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení / J. Svoboda. – Praha, 1964. – 320 s.

СКОРОЧЕННЯ

Др. – Дрогобицька (частина суч. Львівської) область

І-Фр. – Івано-Франківська область

Лв. – Львівська область

Стн. – Станіславівська (суч. Івано-Франківська) область

Чрв. – Чернівецька область

Стаття надійшла до редакції 11.06.2017 р.

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО КОЛОРИТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ Ю. СТАНИНЦЯ «ЮРА ЧОРНИЙ»)

У статті розглянуто природу, стилістичні функції літературно-художніх антропонімів та їх значення для створення національно-регіонального колориту. Предметом лінгвістичного аналізу стали власні назви у творах закарпатського письменника Ю. Станинця.

Ключові слова: діалектний варіант антропоніма, літературно-художній антропонім, стилістична значущість, національно-регіональний колорит.

Оксана Лавер. ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ АНТРОПОНИМЫ КАК СРЕДСТВО ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКОГО РЕГИОНАЛЬНОГО КОЛОРИТА (НА МАТЕРИАЛЕ ПОВЕСТИ Ю. СТАНИНЦА «ЮРА ЧОРНИЙ»)

В статье рассмотрено природу, стилистические функции литературно-художественных антропонимов и их значение для формирования национально-регионального колорита. Предметом лингвистического анализа стали литературно-художественные наименования персонажей в произведениях закарпатского писателя Ю. Станинця.

Ключевые слова: диалектный вариант антропонима, литературно художественный антропоним, стилистическая значимость, национально-региональный колорит.

Oksana Laver. FICTION ANTHROPONYMS AS EXPRESSIVE MEANS OF UKRAINIAN LOCAL COLOURING (BASED ON THE WORK OF YURI STANYNETS «YURA CHORNYI»)

The article is devoted to the nature, stylistic functions of anthroponyms and their role in creating of the national and regional peculiarities. Proper names in the works of the Transcarpatian writer Y. Stanynets are the objective of the linguistic investigation.

Keywords: dialect variant of the anthroponym, fiction proper name, stylistic value, national and local peculiarities.

Власні назви у реальному мовленні мають широкий спектр діалектних варіантів. Використання діалектної лексики в літературних текстах, особливо діалектних варіантів власних назв, є засобом створення мовної картини певного регіону. У художньому тексті власна назва набуває численних конотацій, не просто ідентифікує, а «промовляє» до читача, увиразнює художній задум, стає мовно-естетичним знаком національної культури. Усе це стосується і діалектних онімів: письменник, мусить осмислити їх як цілісну систему, як живий організм, як невід'ємну частину національної мови.

Взаємодію літературної форми української мови та її діалектів ілюструє збірка вибраних творів закарпатського письменника Ю. Станинця «Червона йонатаночка». Після тривалого замовчування творча спадщина Ю. Станинця повертається, відроджується. Письменник відтворює історію, побут та духовне життя закарпатського села 30–40 років ХХ ст., репрезентує різноманітні регіональні варіанти власних назв осіб. Аналіз діалектних варіантів власних назв, їх характеристичний потенціал, етичне і естетичне значення у творах Ю. Станинця стало метою нашого дослідження.

Діалектна лексика і діалектні варіанти власних назв є невід'ємним атрибутом художніх творів, у яких зображується побут і культура мешканців різних куточків України. Західноукраїнські говірки майстерно стилізовано у творах І. Франка, В. Стефаника, Г. Хоткевича, М. Коцюбинського, М. Влад, С. Пушика, Ф. Потушняка, В. Гренжі-Донського, Ю. Станинця, О. Маркуша, П. Міговка, А. М. Матіос та ін. Критерії функціонування діалектних ЛХА у художніх творах висвітлено у працях Л. О. Белея «Назви осіб у драмах І. Франка»,

«Антропоніми як один із засобів характеристики персонажів М. Коцюбинського», «Особливості вживання антропонімів у творах Ф. Потошняка», А. І. Вегеш «Літературно-художні антропоніми у творах Івана Чендея», Ю. О. Карпенка «Функції топонімічних назв у творах О. Ю. Кобилянської (До питання про топонімічну стилістику)», «Топоніміка художнього тексту (на матеріалі повісті О. Ю. Кобилянської «В неділю рано зілля копала...»)), О. В. Лавер «Антропонімікон у повістях Г. Хоткевича «Камінна душа» і «Довбуш» як образок до історії Гуцульщини», Т. В. Немировської «Власні назви у творчості М. М. Коцюбинського», Л. М. Полюги «Літературна антропонімія сатиричних і гумористичних творів І. Франка», О. Р. Сколоздри «Онімна та апелятивна номінація особи в малій прозі Івана Франка» та ін.

В українській художній літературі маємо чимало прикладів, коли саме ЛХА, особливо ЛХА-діалектизми, є найбільш важливим стилістичним засобом для творення національного колориту. Національно значущі ЛХА, як і специфічні етнографізми, під час перекладу художнього твору, щоб не спотворити національно-регіональний фон, лише транслітерують. Про вагу і значення національно значущих ЛХА Л. О. Белей зазначає: «Створення реалістичного антропонімікону твору, який якнайповніше репрезентував би певну націю чи регіон, передбачає не лише знання типових антропонімічних моделей, але й основних, специфічних законів певної мови чи діалекту. Недотримання національного чи регіонального критерію в доборі ЛХА може підірвати довіру до твору в цілому» [1, с. 28].

Закарпатські діалектні варіанти власних назв вмотивовано і художньо осмислено відтворені у творах багатьох письменників, зокрема і у творах Юрія Станинця. Ю. Станинець – надзвичайно багатогранна постать в історії культури закарпатського краю і в історії України. Н. Ребрик влучно називає Ю. Станинця «людиною з відкритим щирим серцем і християнською мораллю в нім, чоловіком впертої багаторічної праці і нелегкої письменницької долі» [6, с. 4].

У творах Ю. Станинця багато автобіографічного, герої його творів промовляють до читача також з відкритим щирим серцем, але пізнання християнської моралі в кожного персонажа, як і в кожній людині, відбувається індивідуально. По-особливому соціально-психологічна проблематика висвітлена у повісті «Юра Чорний». Твір вперше опубліковано у 1943 році. Автор розкриває поширену в той період тему про боротьбу за землю між братами. Однак паралельно письменник дуже детально і поступово розкриває внутрішній світ головного героя, тонко і майстерно відтворює вічну проблему людини – пізнання правди. Важливу роль у цьому творчому процесі зіграли власні назви, які стали мистецьким засобом у створенні психологічних епізодів, зокрема власна назва головного героя *Юра Чорний-Яремчук*.

Письменник прагнув показати образ закарпатського селянина, відобразити його життя, працю, важку, але натхненну, любов до праці.

Ім'я *Юрій* – стало знаковим для творів письменника, бо цим іменем названо багато саме головних героїв, наприклад, *Юра Попадинець* у «Червоній йонатаночці», *Юра Станчук* у романі «Сусіди». Очевидно, що ім'я *Юра* у художню прозу автора потрапило з родинного джерела: письменник – *Юрій*, псевдонім – *Юра Станчук*, дід письменника по матері – *Юрій Чейтеш-Кляпчук*, *Юра Кляпчук*. Одночасно Станинець як священник міг керуватися християнським календарем імен. Ім'я *Юрій* здавна належить до найбільш популярних серед українців: «Так, імена *Василь*, *Юрій*, *Давид*, *Олена* ще з князівських часів вважаються царськими іменами, бо серед святих з цим іменем були особи – непереможні воїни та мудрі державники» [3, с. 31].

Варіанти *Юр*, *Юра*, *Юрій*, *Юрко* вважаються основними, ім'я походить від Георгій, що в грецькій має значення «хлібороб» [3, с. 97, 132]. На Закарпатті ім'я *Юрій* станом на 1965 рік було одне з найбільш поширених [9, с. 49]. Саме ім'я стало основним засобом типізації колоритного регіонального образу.

П. Чучка стверджує, що прізвище *Яремчук* було поширене на Рахівщині, Тячівщині, Свалявщині з початку XVIII ст., утворене від імені *Яремка* або *Яремко* (похідних від *Ярема*) та суфікса -юк. П. Чучка також наводить коментарі про ім'я *Ярема* як про одне з найбільш популярних українських козацьких імен [10, с. 646].

Прізвище доповнює національно-регіональну характеристику героя, перегукується із Шевченковим *Ярема (сирота Ярема, сирота убогий)*, це свідчить і про вплив Кобзаря, і про трагічні паралелі селянської долі у різних куточках України. Вибір прізвища *Яремчук* для головного героя засвідчує прагнення письменника створити знакову власну назву у контексті загальноукраїнського літературно-художнього антропонімікону.

Звичайне, на перший погляд, прізвисько *Чорний* набуло під пером письменника глибокого змісту: «*Юру Яремчука* ніхто і ніколи не називав за його прізвиськом, ба, мабуть, крім нотаря та попа, в селі ніхто не знав, що він пишеться *Яремчуком*. Навіть учитель того не відав, бо пороги шкільні *Юрові* не пощастило оббивати. За життя був перехрещений на *Чорного* і до гробової ями ніс свій тяжкий хрест *Чорним*» [Ю.Ч., с. 91]. Прізвисько *Чорний* надане героєві не лише тому, він смуглявий і має чорне волосся. Назвати ЛХА *Чорний* інформаційно-оцінним, мабуть, замало, ЛХА *Чорний* стало мовним знаком, символом повісті.

Юра Яремчук з малих дитячих літ мав дуже складні стосунки з людьми, серед яких довелось народитися і вирости. Доля наділила його багатьма випробуваннями. Спочатку рідний батько відкріс сина, не признав новонароджене дитятко своїм: чорняве немовля у сім'ї білявих, як «жменя витіпаного льону», батьком сприймалося як «найдюк», «чистое циганча» [Ю.Ч., с. 92]. Щоб не бути у батька на очах, з семи років хлопчик мусів жити у чужих сім'ях, виконувати різну дрібну роботу за їжу і одяг. Прізвиськом *Юру* наділили хлопці, коли він був уже парубок, і назва до нього «прилипла». Молодий Яремчук на прізвисько реагував по-філософськи: «*Чорний* – то *Чорний*. Аби лише не п'яниця, не брехун, а чорним може бути будь-хто... Котра дівчина не буде мене любити за те, що я чорний, нехай за мене не йде» [Ю.Ч., с. 106]. Таке сприйняття є черговим підтвердженням, що прізвиська для села – звична річ, образливими були прізвиська сороміцькі, лайливі чи брехливі. Прізвиська без пейоративної семантики ставали промовистими, а інколи навіть родовими. Внутрішній світ *Юри* так і залишився для односельчан незрозумілим, таємничим, *чорною* плямою: «Шістдесят і чотири роки *Юрового* співжиття із односельчанами (не рахуючи близького сусіду Заднього, котрий знав його ліпше), були одним нескінченим непорозумінням» [Ю.Ч., с. 90].

Прізвище *Чорний* та численні його варіанти *Чорней, Чорній, Чорниш Чорнаш, Чорнета, Чорник, Чорніля* та ін. є давніми і поширеними на Закарпатті. П. Чучка виводить давність цього прізвища з XVII ст. і поширення у шести районах [10, с. 611]. Ю. Станинцю як священику, цілком ймовірно, це прізвище було відоме, проте письменник художньо (створює спеціальний епізод) вмотивовує онім *Чорний* як неофіційну назву, що стало засобом індивідуалізації героя. До того ж, для Закарпаття прикметник *чорний* є характерним у складі власних назв різних населених пунктів та географічних об'єктів: *Усть-Чорна, Чорна Тиса, Чорний Потік, Чорноголова, Чорнотисово*.

Характеристична функція ЛХА *Чорний* стала вагомою частиною образу головного героя. Наповнення власної назви характеристичним значенням відбувається різними способами, в першу чергу все залежить від таланту, майстерності та ерудиції письменника. Значну роль у творенні характеристичності відіграє доантропонімічна семантика ЛХА – лексичне значення або сукупність значень твірного слова. Ю. Станинець вдало обіграє різні значення прикметника *чорний*: для селян *Юра* залишився *Чорним* через мовчазну, похмуру вдачу, замкнутість у собі. Самотність і одноосібну боротьбу з проблемами, вірність пам'яті померлої дружини люди розуміли як зв'язок з нечистою силою: «Усі чоловіки, у яких померли жони, скоріше чи пізніше женяться, а цей не хоче! Чому? – шушукали на всіх перехрестях кандидатки у *Юрові* газдині... Бо він дворушник. Він і далі живе з своєю першою жінкою. Не боїться її... За те він не хоче ні з ким мати діло, за те він так мало з людьми говорить; за те він не хоче женитися. Бо... він «нечистий чоловік...» [Ю.Ч., с. 203]. Переносне значення слова *чорний* – «властивий злісній, низькій, підступній людині: сумління чорне, чорні уста, чорна совість, чорна душа, чорна злість, чорна невдячність, чорна злоба, чорна справа», «який не викликає схвалення; поганій, негативний, ганебний: чорна, чорна пляма (те, що ганьбить, плямує чию-небудь репутацію)»; «чарівницький, чаклунський, пов'язаний з нечистою силою» [СУМ 11, с. 352]. Однак насправді це була дуже світла людина: «Він сам [Юра Чорний] деколи згадував, що за все життя лише раз

був битим, раз стояв перед судом, пару разів, живучи-будучи, був маленько підпитим (але п'яним ніколи!). А головне ні з ким не сварився. Те, що він тягався з братом на межах, не вважав за сваду, а за «правдовання», за оборону своїх законних прав» [Ю.Ч., с. 90].

Ю. Станинець поступово протягом усього твору розкриває і увиразнює доантропонімічну семантику прізвиська *Чорний*. Крім негативних, відразливих, страхітливих конотацій, прикметник *чорний* має і позитивний спектр асоціацій – колір елегантності, стриманості, важкої клопіткої праці, глибокої журби. Пряме значення слова *чорний* – «кольору сажі, вугілля, найтемніший; протилежне білий: чорна туш, в чорному елегантному костюмі»; у народно-поетичному мовленні вживається як постійний епітет до деяких назв: чорні брови, чорна земля (після зими, чорнозем), чорні запрацьовані руки [СУМ 11, с. 352]. Переносні значення – «важкий, безпросвітний, безрадісний: чорна доля, чорна туга, чорні думи, чорний жах, чорна безнадія, чорна гризота, чорна жура, чорний лист (погані новини), чорна година, чорні дні, чорний день (скрутний час, нестатки, бідність), чорні злидні» [СУМ 11, с. 352]. Боротьба за правду забрала у *Юри Чорного* все: здоров'я, силу, найдорожчих у світі людей – маму і дружину. Однак правда для *Юри Чорного* була понад усе. Він залишився вірним правді навіть в останні самотні хвилини свого життя. Помираючи, одну частку своєї землі він заповів церкві на Службу Божу за упокій душі Марії, Василя, *Юри*, іншу тому, «кому закон приписує» – зрадливому братові.

Ю. Станинець епізод за епізодом, доповнюючи лаконічними, але глибокими роздумами підводить героя до досягнення правди життя, до досягнення християнської моралі, а читача до об'єктивного розуміння прізвиська *Чорний*: чорне тіло в свої обійми прийме чорна земля, а душа, чиста, правдолюбна і незрадлива, полине до Бога.

Служити Богові, людям стало внутрішньою потребою Ю. Станинця, життєвою місією, яка «б'ючись у його розпалених грудях, закипаючи в зболеному серці, виривалася у світ у словесному витворі – художніх образах сільських філософів, крилатих реченнях і вагомих думках, закрученому сюжеті й авторських відгуках...» [6, с. 54]. Для називання жіночого персонажа автор обирає закарпатський іменний варіант *Василина* з емоційними зменшено-пестливими варіантами *Василинка*, *Циля*, *Цилька*. Образ дружини *Юри Чорного* змальовано теплими і ніжними словами: *Василина* чуйна, працьовита, терпляча і вірна дружина. Ю. Станинець неодноразово описує, яка вона дбайлива господиня. Можливо, не випадково письменник обрав для головної героїні ім'я *Василина*. Відома закарпатська поетеса з псевдонімом *Миколая Божук* мала справжнє ім'я *Василина* і була першим коханням Ю. Станинця. П. Чучка визначає ім'я *Василина* як одне з найпоширеніших і найпопулярніших на Закарпатті станом на 1965 рік [9, с. 50–52]. У словнику говірки села Сокирниця знаходимо демінутивні жіночі і чоловічі варіанти *Циля*, *Цилька* і *Цильо*, *Цилько*, що також свідчить про популярність імен *Василина*, *Василь* та їх зменшено-пестливих варіантів [8, с. 408]. Варіантом *Цилько* письменник наділив і одного з епізодичних персонажів – маленького сільського хлопчика.

Національно-регіональну значущість мають ЛХА і інших персонажів: андроніми *Пилипцяня*, *Гримутиха*, *Ігнатиха*, відіменні прізвища на -ець *Пилипець*, *Гаврилець*, *Мотринець*, прізвища на -ук *Максимчук*, *Волощук*, відапелятивного походження *Смерека*, *Дуб*, *Гримут*, *Гошар*, описові конструкції *Петро Лукачів (син Лукача)*, *Іван Терпаків (син Терпака)*, *Василь Поповичів (син Поповича)*. Всі прізвища повісті є типовими для прізвищ закарпатських українців. За даними історико-етимологічного словника прізвищ П. Чучки можемо стверджувати, що прізвища *Гаврилець* [10, с. 129], *Мотринець* [10, с. 399], *Пилипець* [10, с. 446], *Волощук* [10, с. 124], *Дуб* [10, с. 212], *Гримут* [10, с. 160], *Смерека* [10, с. 524], *Лукач* [10, с. 347], *Попович* [10, с. 463], *Терпак* [10, с. 549] були поширеними на Тячівщині і Хустщині, де жив Ю. Станинець. Це свідчить про прагнення Ю. Станинця наділити художні образи закарпатців правдоподібними назвами і цим увиразнити національно-регіональний колорит твору. Для деяких назв письменник зберіг яскраві діалектні фонетичні і словотворчі особливості: *Гримут* – укаючий відповідник прізвища *Гриміт*, представлений в укаючих

говорах Марамороша [10, с. 160]; типовий для закарпатських андронімів суфікс –ан-я (*Пилицяня*) [9, с. 210].

Прізвища *Гошар* у словнику П. Чучки не зафіксовано, натомість є *Гошар* – фонетичний варіант від *Горшар* з первісним значенням «гончар» [10, с. 157].

Прізвище *Дуб* у тексті повісті набуло інформаційно-оцінної значущості: персонаж з прізвищем *Дуб* – «кирон на все село», найкращий бригадир на лісорозробках: «Через його [Дуба] руки вже стільки бокорів пропливло Тисою, що ними загатив би всю долину від Велятинських гір до Хустського замку» [Ю.Ч., с. 171]. ЛХА *Смерека* і *Дуб* у межах антропонімійного простору твору вказують на основний карпатський промисел на початку ХХ ст. – бокори, спав дерева.

Лінгвістичний аналіз літературно-художнього антропонімікону повісті «Юра Чорний» дає змогу зробити наступні висновки:

1. Ю. Станинець збагатив український літературно-художній антропонімікон колоритними варіантами імен: *Юра* – *Юрко*; *Василина* – *Василинка*, *Циля*, *Цилька*, *Василь* – *Цильо*, *Цилько* («Юра Чорний»).

2. Створив ЛХА, який можна вважати неологізмом – *Чорний*.

3. Сформував антропонімійний простір повісті як складову частину українського антропонімікону, зберігши при цьому типові діалектні ознаки.

4. Літературно-художній антропонімікон повісті «Юра Чорний» засвідчує принципи творення нової української літературно-художньої антропонімії у мові художніх творів закарпатських письменників.

ЛІТЕРАТУРА

- Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої 1. антропонімії ХІХ–ХХ ст. / Л. О. Белей. – Ужгород, 1995. – 119 с.
2. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 175 с.
3. Белей Л. О. Ім'я дитини в українській родині / Л. О. Белей. – Харків: Фоліо, 2011. – 283 с.
4. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика: Збірник статей / Ю. О. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328 с.
5. Лавер О. В. Антропонімікон у повістях Г. Хоткевича «Камінна душа» і «Довбуш» як образок до історії Гуцульщини / О. В. Лавер // У силовому полі мови. Інні Петрівні Чепізі / Ін-т укр. мови НАН України: упорядн.: Г. В. Воронич. – К.: КММ, 2011. – С. 116–122.
6. Ребрик Н. «...Платити мені маєте не сріблом-злотом, а такими почуттями до мене у ваших серцях при читанні цієї книжки, які я мав до вас, коли цю книжку писав...» / Н. Ребрик // Ю. І. Станинець. Червона йонатаночка: Вибрані твори. – Ужгород: Гражда, 2011. – С. 3–82.
7. Ребрик Н. Й. «...Материк добірної Станинцевої прози...». Життя і творчість Ю. Станинця / Н. Й. Ребрик // Н. Й. Ребрик. Люби своє: Апологія чину. Літературознавчі статті. – Ужгород: Гражда, 2011. – С. 190–223.
8. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. В. Сабадош. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
9. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття / П. П. Чучка. – Ужгород, 2008. – 671 с.
10. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 704 + XLVIII с.

СКОРОЧЕННЯ

СУМ – Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 11.

Ю.Ч. – Юра Чорний // Станинець Ю. І. Червона йонатаночка: Вибрані твори / Передмова Наталії Ребрик. – Ужгород: Гражда, 2011. – 640 с.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2017 р.

АМПЛІТУДА СЕМАНТИЧНОГО РОЗШИРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ

Статтю присвячено питанню лексичної мінливості власних назв. Автор аналізує лінію онімних семантичних змін, відзначивши позиції найбільших відхилень онімних значень від своєї прямої функції – ідентифікації та диференціації одиничного об'єкта. Для позначення цього процесу взято фізичний термін амплітуда. Послідовно простежено модуляції амплітуди від апелятивації, або деонімізації, до конотонімізації.

Ключові слова: власне ім'я, онімна семантика, апелятивація, деонімізація, конотація, конотонімізація, конотативний онім, денотат, референт.

Галина Лукаш. АМПЛИТУДА СЕМАНТИЧЕСКОГО РАСШИРЕНИЯ ИМЁН СОБСТВЕННЫХ

Статья посвящена вопросу лексической изменчивости имен собственных. Автор анализирует линию онимных семантических изменений, отметив позиции наибольших отклонений онимных значений от своей прямой функции – идентификации и дифференциации единичного объекта. Для обозначения этого процесса использован физический термин «амплитуда». Последовательно прослежены модуляции амплитуды от апелливативации, или деонимизации, к коннотонимизации.

Ключевые слова: имя собственное, онимная семантика, апелливативация, деонимизация, коннотация, коннотонимизация, коннотативный оним, денотат, референт.

Halyna Lukash. AMPLITUDE OF SEMANTIC EXPANSION OF THE PROPER NAMES

The article is devoted to the question of lexical changeability of the proper names. The author analyses the line of semantic changes of the proper names, marking positions of most rejections of values from the direct function -authentication and differentiation of single object. For denotation of this process the term of physics "amplitude" is taken. Modulations of amplitude are consistently traced from appellativation, or deonymization, to connotonimization.

Keywords: the proper name, semantics, appellativation, deonymization, connotativation, connotonimization, eponymization, connotative proper names, denotate, referent.

Важлива роль семантики як загальнонаукової проблеми визначила її вагоме місце в багатьох дослідженнях. Значення обов'язково виявляється у будь-якій системі, яка засвоює й переробляє для своїх потреб інформацію про довкілля та про саму себе. Пряме й переносне значення, межі сполучуваності слів, пояснення вибору того чи іншого слова відповідно до складу його сем у певному сполученні, проблеми лексичної та граматичної синонімії – ці та подібні питання потребують звернення до загальної теорії мови.

Мета статті – проаналізувати лінію семантичних змін власної назви, відзначивши позиції найбільших відхилень онімних значень від своєї прямої функції – ідентифікації та диференціації одиничного об'єкта. Для позначення цього процесу скористаємося відомим терміном фізики – амплітуда. Пригадаймо: амплітуда коливань – це найбільше відхилення тіла від положення рівноваги. На нашу думку, амплітуда коливань онімного значення охоплює, з одного боку, – онімну асемантику деоніма, з іншого – макросемантику конотативного символу.

Процеси деонімізації, апелятивації і конотонімізації дуже подібні, проте в їх основі лежать різні явища. Спробуємо це з'ясувати. Так, під апелятивацією (у «Словнику української ономастичної термінології» позначуваною також терміном «деонімізація») прийнято розуміти перехід власної назви у загальну без афіксації [9, с. 46–47]. Складний процес перетворення, при якому онім втрачає свої диференційні риси, набуваючи ознак апелятива, обов'язково супроводжується змінами семантичного плану. Оскільки будь-які семантичні трансформації при апелятивації відбуваються в умовах втрати власним іменем одних характеристик і набуття інших, уточнимо диференційні ознаки власних імен і загальних назв.

У традиційному мовознавстві однією з умов для виділення типів значень слугує зіставлення об'єктивних властивостей речей, подій, явищ та їх суб'єктивної цінності для людини – тому називають когнітивний та прагматичний компоненти. У когнітивному значенні вирізняють контенціональний та екстенціональний компоненти, оскільки все, що існує у відображуваному світі, розпадається на дві категорії – речі та ознаки. З огляду на це повнозначні слова виявляють дві функції: репрезентативну та описову. Перша з них відома як функція позначення, ідентифікації чи денотації, а друга – як функція характеристизації або кваліфікації [6, с. 35–36]. Власні назви – це категорія слів, спеціалізованих у функції репрезентації. За М. В. Нікітіним, «ідеальна власна назва» нічого не повідомляє про позначувану річ, а лише представляє її у мовленні. Загальні ж назви тим принципово відрізняються від власних, що у вжитку завжди описують позначувану ними річ [6, с. 36]. Для того, щоб ознака стала річчю-денотатом, необхідно слова-ознаки перевести до розряду речових (речевих) слів. Тоді така лексема додатково збагачується низкою інших змістових компонентів вторинної природи, що виникають внаслідок її функціонування і впливу парадигматичних зв'язків, і конотує контекстні обставини того випадку слововжитку, який чимось відомий і повинен виринути з пам'яті. Поширеною на сьогодні думкою щодо семантики власних назв є констатація того, що «онімічне значення містить співвіднесення з певним референтом (людиною, місцем, твариною, астрономічним об'єктом та ін.), а також компонент відомості імені, стилістичну, оцінну, мотивну й естетичну інформацію (зокрема, у тексті)» [8, с. 426]. У згадуваній роботі М. В. Нікітіна пояснення динаміки значення подано через реалізацію семантичного потенціалу. Основним типом реалізації семантичного потенціалу він називає тропеїзацію: «Тропеїзм – потужне джерело виразності, за рахунок моделей семантичної деривації слово безмежно розширює перелік потенційно можливих значень» [6, с. 312].

Власним назвам властивий, зазначає М. В. Нікітін, специфічний вид вторинної сигніфікації (сигніфікацією він називає віртуальну спроможність знаків служити опису того, що ними позначено. Сигніфікації як опису протиставляють денотацію, або референцію). Оскільки «ідеальна власна назва» не може описувати денотат («сигніфікативне значення як первинна функція для неї не характерна» [6, с. 135]), то вона виявляється спроможною до вторинної сигніфікації, коли відзначає у денотаті ознаки, описуючи їх і ламаючи таким чином свої семантичні обмеження.

У плані структури значення онім не має основної конотації, оскільки не зв'язаний із поняттям, однак може набувати додаткових конотацій, коли, зокрема, позначуваний ним об'єкт добре відомий. Якщо одна з таких конотацій трансформується в основну, власне ім'я стає загальним – так свого часу вважала О. В. Суперанська. Семантичний механізм апелятивації власних назв у неї у найпоширенішому вигляді полягає в тому, що одна з випадкових, факультативних сем переміщається в ядро значення, тим самим формуючи його, і стає головною (у мові взагалі або тільки в конкретній мовній ситуації). При цьому онім втрачає конкретність, тобто зв'язок з індивідуальним предметом [12, с. 113]. Тим самим цей онім набуває здатності співвідноситися із класом однорідних об'єктів (денотат), а також «обростає» рядом ознак, пов'язаних з ядерною семою (сигніфікат).

Дослідження етапів своєрідного «завмирання» онімів на шляху свого перевтілення ставить науковців перед необхідністю звернути увагу на нову групу власних назв, що певний час перебувають у полі дії цього процесу. Проте сьогодні із деякими уточненнями ми процес появи саме такого оніма називаємо конотонімізацією [5, с. 292]. Зберігаючи при цьому статус власної назви, «перевтілений онім» переходить до іншого онімного розряду – розряду конотонімів. Конотоніми як окремих онімний розряд наділені всіма властивими цій структурі ономастикону ознаками. Насамперед можна говорити про власний для конотонімів об'єкт іменування – образно осмислені предмети дійсності (факти, явища, особи), номінація яких реалізовується в мовленні. Отже, конотоніми, як і будь-який інший онімний розряд, здійснюють одиничну референцію. Конотоніми у своїй смисловій структурі мають не лише класичні семи класифікаційного характеру, такі, як пропріальність, одиничність, національна приналежність, а й набувають сем поняттєвого характеру. При цьому вони можуть заступати апелятиви, але все

ж самі не стають загальними назвами, утримуючи зв'язок із одиничним об'єктом – референтом, що його «породив» [5, с. 106]. В апеляції до базового оніма конотонім призначений підкреслювати свою вторинність, постійно зберігаючи високу естетично-виражальну потужність і свій зв'язок з онімом-«батьком». Втрачається такий зв'язок, згасає образність – і конотонім виходить із меж онімного простору, тобто стає деонімом. Отже, основна відмінність конотоніма від деоніма – відсутність у деоніма зв'язку із пропріальним етимомом. Деонімізовані імена або зовсім не мали референтних конотацій (*кашемір, панама* та ін.), або втратили їх (*олух, фетюк*) [7, с. 47].

Дослідників все більше зацікавлюють особливості функціонування власних імен у спеціальних підмовах, зокрема у наукових терміносистемах. Це зумовило появу у 80-х роках ХХ століття окремої мовознавчої дисципліни – термінологічної ономастики (англ. *LSP onomastic*, нім. *Fachsprachonomastic*, рос. *терминологическая ономастика*). У термінології власну назву використовують лише для номінації нового явища чи об'єкта дійсності, тому найчастіше вважають, що епонімізація – це різновид апелятивації, процес творення спеціальних мовних одиниць на основі епонімів [1].

Процес апелятивації ґрунтується на розширенні значення, яке виражається в переході найменування індивідуального об'єкта на весь клас подібних об'єктів. Це, у свою чергу, засвідчує, що апелятивація онтологічно має метонімічну природу, оскільки одиничне, індивідуальне починає вживатися як загальне, класотворче. Якщо розширення значення супроводжується кристалізацією наявної в онімі конотації, яка передбачає збереження зв'язку з референтом, йдеться про конотонімізацію. Коли ж ми акцентуємо увагу на втраті онімного значення і засвідчуємо при цьому відсутність референтної прив'язки, ми говоримо про деонімізацію. Основними механізмами реалізації явища апелятивації є тропеїзація (метафоризація і метонімізація). Ю. О. Карпенко одним з перших назвав ці терміни метонімічними [3, с. 25]. Отже, у межах онімної семантичної амплітуди маємо такі процеси: апелятивація, конотонімізація, деонімізація (таблиця 1). Епонімізація – різновид апелятивації.

Таблиця 1.

Процеси онімної семантичної амплітуди

Конотонімізація	Епонімізація	Деонімізація	Апелятивація
Онімне значення набуває пояснювальної сили. Одна із конотативних сем переміщається в ядро значення, і стає головною. Зберігається образність. Є зв'язок з референтом.	Онім переходять до розряду загальних назв (епонімів) – термінологічного типу найменувань. Зв'язок з індивідуальним об'єктом практично втрачено.	Онім втрачає конкретність, тобто зв'язок з індивідуальним предметом, здобуваючи тим самим здатність співвідноситися із класом однорідних об'єктів (денотатом).	Найменування індивідуального об'єкта переходить на весь клас подібних об'єктів – апелятивів.

Метонімія антропонімів часто зумовлена асоціаціями між подіями, явищами, об'єктами, людьми. В. Топоров відзначав: «Виявляючи лише слабку властивість бути власною назвою, оніми не стільки розрізняють об'єкти, скільки об'єднують їх (порівняйте спільне ім'я в тотема, племені і навіть окремих його представників там, де не існує заборони на таке спільне іменування елементів божественної та людської сфер, або у пращурів і нащадків, батька й сина, або у братів)» [13, с. 508]. Так, імена та прізвища людей, які стали загальними назвами предметів, лежать в основі назв різних предметів, явищ, понять: *браунінг* (пістолет), *наган* (модель револьвера), *максим* (кулемет), *рентген* (назва апарата), *дизель* (назва двигуна), *френч*,

макінтош, галіфе (назви одягу), *кардиган* (в'язаний жакет на гудзиках і без коміра), *реглан* (покрій рукава), *силует* (вид портрета), *ватман* (щільний папір), *меценат* (покровитель наук, мистецтв); *махаон* (метелик), назви одиниць виміру – *ампер* і *ват*, *вольт* і *герц*, *джоуль* і *кельвін*, *кулон* і *ньютон*, *ом* і *паскаль*, *рентген* і *тесла*; числа Сміта або просто *сміти*; *назви страв* – *олів'є*, *банюш* (від імені газди *Банюша*). А ще *мартени* – мартенівські металургійні печі, в яких виплавлялася сталь за способом, запропонованим французьким металургом П'єром-Емілем Мартеном. А тістечко *наполеон*, виготовлене у вигляді трикутника, який мав нагадувати знаменитий капелюх Наполеона; *фаянс* (Фаенц – Faïence), *лабутени* (назва дизайнерської моделі взуття, названа за прізвищем її творця – Крістіана Лубутена)... Від географічних найменувань теж утворилося багато назв: *бостон* (тканина), *йоркшир* (порода свиней), *леггорн* (порода курей), *балаклава* (лижна маска, в'язана шапка, шлем що закриває голову, лоб та частину обличчя), *болонья* (плащ), *коньяк* (міцний алкогольний напій, виготовлений у місті Коньяк у Франції), *пломбір* (від міста Пломб'єр), сири *пармезан*, *рокфор*, спагетті *болоньєзе* і *ніцца*, *меандр* (від назви річки Меандр). Назви міст часто слугують твірною основою для найпродуктивнішої групи хореографічних понять танців: *бостон* (м. Бостон, США; парний танець, повільний вальс); *чарльстон* (м. Чарльстон у штаті Південна Кароліна, США); відомі *краков'як*, *варшав'янка* та багато інших [2]. А основою поняття *камікадзе* стала назва тайфуни в Японії.

Досить активно в сучасній мові відбувається процес апелятивації словесних товарних знаків, який полягає у втраті словом здатності співвідноситися тільки із продукцією конкретного виробника й переходом до фонду загальної лексики для позначення тієї товарної категорії, до якої споконвічно належав даний знак: *ксерокс* (копіювальний апарат), *скотч* (прозора клейка стрічка), *джакузі* (гідромасажна ванна; назва походить від північноамериканської фірми Jacuzzi Inc., яка організувала їх масове виробництво). При цьому, як вважають дослідники, домінують закон економії й екстралінгвальний фактор моди, а також відсутність культури сприйняття товарних знаків як охоронюваного об'єкта інтелектуальної власності. Компанії, чийм товарним знакам загрожує небезпека відриву даного словесного знака від товару конкретного виробника й уживанню його для позначення всієї товарної категорії, вживають серйозних рекламних та PR-зусиль для запобігання переходу торговельної марки в загальну назву. Традиційним прикладом може служити компанія «Хегох», якій вдалося викоринити загальне слово «хегох» з англійської мови, замінивши його на *photocopier/photocopy*.

Якщо характер якогось об'єкта виявляється дуже яскравим, ім'я, що його називає, має тенденцію переходу до розряду конотонімів. Наприклад: *Не ризикуватимеш – не питимеш «Мадам Кліко»* (Зоря, 12. 02. 01). «Мадам Кліко (Madame Clicquot)» – всесвітньо відома марка шампанського, за якою стоїть образ цілком реальної жінки, вдови скромного і майже невідомого історії виробника вин на ім'я Франсуа Кліко. Трансформований вираз *Хто не ризикує – той не п'є шампанського* звучить свіжо, оригінально і набуває нових нюансів: *«Мадам Кліко» – дороге і вишукане шампанське, отже, завдяки ризику можна мати не просто гарне життя, а комфорт і розкоші.*

Зміщення структури базового онімного значення відбувається тоді, коли якийсь об'єкт, названий іменем, стає інформаційно вагомим у соціумі. Власне ім'я ототожнюється з цією інформацією, може її замінювати, стає її знаком, одночасно виявляючи логічну та емоційну оцінку об'єкта. У такому разі перерозподіл інформації в первісно заданій програмі оніма відбиває базову семантику об'єкта, насичуючи її новими враженнями та настроями [5, с. 210]. У семантичній структурі конотоніма важливе місце посідає образний компонент, який внаслідок прагнення до експресивного називання, здатності до відтворювання, повторюваності та впізнаваності у певних комунікативних ситуаціях стає основою для розвитку онімної семантики. Так, якщо ще недавно новобудови йменували *Черемушками*, то зараз – *Царськими Селами* чи *Європою*, престижні мікрорайони чи вулиці – *Заснами Кончами*, наприклад, м-н Василиця над Дніпром або *Банківськими* – вул. Дашкевича, на якій багато банків (м. Черкаси) [9]. На онімній системі на рівні неофіційної мікротопонімії знайшла свій відбиток вестернізація

української культури: *Бруклін, Чикаго* – ‘фешенебельний мікрорайон’; *Бродвей* – ‘головна вулиця’.

Детальніше результати цих процесів покажемо на таблиці 2.

Таблиця 2.

Процес		Ознаки			Приклади	
		Об'єкт процесу	Понятійність (сигніфікативне / репрезентативне значення)	Конотації когнітивне значення/ суб'єктивне ставлення		Зв'язок з референтом
Апелятивнація	Загальна назва		Позначає поняття <i>Сигніфікація</i>	Має конотації	Факультативно називає конкретний предмет	<i>Місто, людина, країна, фізика; красивий, відомий</i>
		Онім	Понятійну співвіднесеність виражає факультативно <i>Репрезентація</i>	Чіткої й однозначної конотації не має	Зв'язок безпосередній	<i>Харків, Англія, Шекспір, катер «Микола Пирогов», газета «Україна молода», цукерки «Пташине молоко»</i>
Конотонімізація	Власна назва	Конотонім	Вбирає значення властивостей свого референта і називає образно осмислений предмет дійсності. <i>Вторинна сигніфікація і репрезентація.</i>	Має понятійні конотації, які зливаються з емоційно- експресивним. Зберігається образність	Зберігає зв'язок з референтом.	<i>Мекка (‘місце поклоніння’), Бродвей (‘центральна вулиця’), місцева Мерлін Монро (‘красуня’), тітушка (‘спортсмен- гопник’), тігіпка (‘боягузлива людина’), плюшкін (‘скнара’), український Сократ (Григорій Сковорода)</i>
Деонімізація Епонімізація	Загальна назва	Деонім	Позначає не один предмет, а цілий їх клас. <i>Сигніфікація</i>	Чіткої конотації не має	Втрачає індивідуальну референтну закріпленість	<i>Лабутени, реглан, силует, ватман, ампер, джоуль, олів'є, болонья, пломбір, наполеон, ксерокс, балаклава</i>
		Епонім	Предметно-логічна мотивація відсутня. Зберігається слабка ідентифікуюча роль. <i>Сигніфікація</i>	Чіткої конотації не має	Втрачає індивідуальну референтну закріпленість	<i>Хвороба Бехтерева, плямиста лихоманка Скелястих гір (мед.), траса Кондратюка (астр.); автомобіля Калашикова, коктейль Молотова, (військ.), закон Архімеда (фіз.)</i>

Таким чином, онімна семантика характеризується певними модуляціями амплітуди свого коливання. Подвійна природа власної назви, рухливість сфери онімного номінування, на яку свого часу вказував В. Топоров, передбачає два результати: максимальний вияв властивості

«бути власною назвою» або ж «вивітрювання» цієї властивості й апелятивацію оніма. І хоч практика вживання онімів показує, що межа переходу *nomina propria* у *nomina appellativa* і навпаки досить хитка, проте сукупність ознак, за якими виділяється з ряду подібних той чи інший денотат, становлять початкову семантику власної назви, принциповим завданням якої є саме виокремлення. Унаслідок накопичення достатньої сили конотативного компоненту, здатного переважити денотативний складник значення, онім може переходити у розряд конотонімів. Одна з умов появи конотоніма – необхідність образно назвати певний об'єкт. Обраний пропріальний етимон має бути відомим загалом. Далі вступає в дію механізм вторинної номінації – метафоризація або метонімізація. Проте через втрату образності і зв'язку з референтом онім може апелятивуватися і стати деонімом. Різновидом апелятивації слугує епонімізація – процес творення термінологічних сполук з іменниками-власними назвами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба М. М. Епоніми в українській науковій термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / М. М. Дзюба. – Луцьк, 2011. – 18 с.
2. Кажан В. І., Калініна Р. П. Власні імена та їх похідні в термінології хореографічного мистецтва. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/336-1305-1-PB.pdf>
3. Карпенко Ю. О. Творення загальних назв від власних / Ю. О. Карпенко // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 10. – С. 23–30.
4. Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки: [монографія] / Г. П. Лукаш – Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «ПРОМІНЬ», 2011. – 438 с.
5. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах / М. В. Никитин. – С.-Петербург, Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
6. Отін Є. С. Конотативна ономастична лексика / Є. С. Отін // Мовознавство. – 1978. – № 6. – С. 47–53.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Словник мікротопонімії Черкащини [укладачі: Т. О. Гаврилова, З. М. Денисенко]. – Черкаси: Вид. Ю. Чабаненко, 2010. – 494 с.
9. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2017 р.

СЛОВ'ЯНСЬКА ОНОМАСТИКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Слов'янська ономастика за близько півтора століття розвитку як самостійної науки досягла помітних результатів, які найбільш повно відображені в узагальнюючій 2-томній енциклопедії «*Słowiańska onomastyka*» (Warszawa-Kraków, 2002, 2003). У ній зібрано інформацію про стан пропріальної лексики і досягнення в її вивченні з 11 слов'янських країн і Німеччини (про полабську і лужицьку онімію). Рівень ономастичної науки в цих країнах неоднаковий, що зумовлено відповідними об'єктивними і суб'єктивними умовами їх розвитку.

Ключові слова: слов'янська ономастика, власне ім'я, онім, топонім, гідронім, ойконім, антропонім, стан, розвиток.

Василий Лучик. СЛАВЯНСКАЯ ОНОМАСТИКА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Славянская ономастика за около полтора столетия развития как самостоятельной науки достигла заметных результатов, которые наиболее полно отражены в обобщающей 2-томной энциклопедии «*Słowiańska onomastyka*» (Warszawa-Kraków, 2002, 2003). В ней собрана информация о состоянии пропріальной лексики и достижениях в ее изучении из 11 славянских стран и Германии (о полабской и лужицкой онимии). Уровень ономастической науки в этих странах неодинаков, что обусловлено соответствующими объективными и субъективными условиями их развития.

Ключевые слова: славянская ономастика, собственное имя, оним, топоним, гидроним, ойконом, антропоним, состояние, развитие.

Vasyl Luchyk. SLAVIC ONOMASTICS: STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

For about one and a half centuries of development, Slavic onomastics as an independent field of study has achieved notable results, which are most fully reflected in the summarizing 2-volume encyclopedia «*Słowiańska onomastyka*» (Warszawa-Kraków, 2002, 2003). It contains information on the status of proper names and results of their research from 11 Slavic countries and Germany (on Polabian and Lusatian names). The level of onomastic science in these countries differs due to uneven objective and subjective conditions of their development.

Keywords: Slavic onomastics, proper name, onym, toponym, hydronym, oikonym, anthroponym, status, development.

Слов'янський ономастикон має давні витoki у розмовному мовленні й фольклорі різних регіонів, у писемних джерелах давніх слов'янських мов, однак слов'янська ономастика як самостійна наука сформувалася в різних народів неодноразово і відносно пізно – в основному в ХІХ–ХХ ст., хоч спроби пояснити окремі власні назви (переважно антропоніми, топоніми, етніоніми й теоніми) здійснювалися і раніше. Більшість фахівців виділяє три етапи розвитку слов'янської ономастики: 2-а половина ХІХ– початок ХХ ст.; початок ХХ – середина ХХ ст.; друга половина ХХ – початок ХХІ ст., які не повністю узгоджуються з періодизаціями національних наук. Зокрема, у Словенії ще в ХVІ ст. П. Трубач зібрав і описав особові імена (1557 р.), а А. Богородич в 1584 р. дослідив походження відомих слов'янських етніонімів та ойконімів. У ХVІІІ ст. Ж. Попович виявив паралелі в давній словенській і неслов'янській (іспанській, кельтській, германській) топонімії. І нарешті цикл фундаментальних праць Ф. Міклошича, Л. Пінтара, Ф. Рамовша, Ф. Безлая [2, 29–31], С. Торкара, М. Сноя та ін. у ХІХ–ХХІ ст. сформували сучасну словенську ономастику як одну з провідних у славистиці. Натомість із різних причин білоруська ономастика оформилася в самостійну науку переважно завдяки діяльності М. Бірили лише в ХХ ст., а її частина в енциклопедії «*Słowiańska onomastyka*» виявилася найбільш необхідною [1, с. 22–26], чому сприяв і суб'єктивний чинник, пов'язаний із невдалою спробою російської делегації на правах спадкоємця радянської науки перебрати на себе опис білоруської (як і української) ономастики.

Про її стан у різні періоди розвитку час від часу писали дослідники різних країн, але найповніше і найоб'єктивніше ця інформація подана станом на початок ХХІ ст. у 2-томній енциклопедії «Słowiańska onomastyka» фахівцями з Німеччини (про ономастику полаб'ян, верхніх і нижніх лужичан) та 11 слов'янських країн (ще без самостійних Боснії та Герцеговини і Чорногорії) за схемою з 24 пунктів: 1. Історія ономастики. 2. Теорія ономастики. 3. Методи дослідження та їх еволюція. 4. Ономастична термінологія. 5. Стан досліджень. 6. Етимологія назв – актуальні дослідження, досягнення, приклади. 7. Назви дослов'янського (індоевропейського) походження і слов'янські назви. 8. Пізніші іншомовні впливи: субстрат, адстрат, суперстрат. 9. Назви на порубіжних територіях – етнічних і мовних. 10. Політика і практика в галузі власних назв. 11. Антропонімія I – Імена. 12. Антропонімія II – Прізвища. 13. Антропонімія III – Решта типів назв. 14. Назви сіл і міст (ойконімія). 15. Назви місцевостей (мікротопонімія, анойконімія). 16. Назви гірські (оронімія). 17. Назви водні (гідронімія). 18. Назви міські (урбо-/урбанонімія). 19. Назви звірят (тварин) (зоонімія). 20. Хремадонімія (ергонімія). 21. Власні назви і суспільна проблематика. 22. Власні назви в художній літературі. 23. Власні назви і проблематика релігійна. 24. Зміни в називанні ХХ ст. [2; 3]. Авторами відповідних статей від України є Ю. О. Карпенко, В. В. Лучик і П. П. Чучка.

Протягом 15 років після виходу у світ зазначеної енциклопедії окреслені напрями як орієнтир у розвитку слов'янської ономастики продовжують залишатися актуальними і базовими, хоч у межах цієї схеми відбувалися об'єктивно чи суб'єктивно зумовлені зміни щодо пріоритетності дослідження проблем. Так, справедливо переймаючись незадовільним станом синхронного та історико-етимологічного вивчення ойконімів України наприкінці ХХ ст., професор Дмитро Бучко на Шостій республіканській ономастичній конференції в Одесі (1990 р.) висловив думку про те, що в Україні ще не час займатися літературною ономастикою (вона, мовляв, може й зачекати), коли залишається ще не повністю зібраною і дослідженою велика кількість топонімів та антропонімів, які подекуди функціонують у суспільстві на межі зникнення разом з відповідними об'єктами або носіями місцевих говорів. У зв'язку з цим можна погодитися з думкою Дмитра Бучка про необхідність визначення в українській ономастиці першочергових і невідкладних завдань, але це зовсім не значить, що інші напрями та проблеми не повинні досліджуватися, а мають чекати на «кращі» часи, які, до речі, можуть і не настати за життя одного покоління науковців. Зокрема, попри те, що в останні десятиліття ойконіміка була визнана пріоритетним розділом української ономастики, досі ще не створено історико-етимологічний словник назв населених пунктів України як основна праця в зазначеній галузі. Досвід вітчизняного та зарубіжного мовознавства свідчить, що будь-який його напрям (старий чи абсолютно новий) стає по-справжньому «своєчасною» наукою, коли за нього беруться висококваліфіковані фахівці, тому можна тільки вітати захист докторської дисертації Е. О. Кравченко «Поетика зв'язків і відношень імені – тексту – поетонімосфери» (Київ, 2017) і видання нею монографії, вихід у світ на основі кандидатської дисертації монографії М. Ю. Карпенка «Онімний простір Інтернету» (Одеса, 2017) та ін. І це не завадило виходу уже добре відомих у науковому світі 3-х частин фундаментальної монографії В. П. Шультгача «Нариси з праслов'янської антропонімії» (Київ, 2008; 2015; 2016), підготовки або захисту докторських історико-етимологічних дисертацій з виданням на їхній основі монографій С. О. Вербича «Гідронімія басейну Дністра» (Луцьк, 2017), О. І. Іліаді «Слов'янські мовні релікти в топонімії Балкан» (Київ-Кіровоград, 2008), З. О. Купчинської «Стратиграфія архаїчної ойконімії України» (Львів, 2016) та ін. Інше питання полягає в тому, що висококваліфікованих фахівців з порівняльно-історичної ономастики стає в слов'янських країнах усе менше і менше, а підготувати гідну заміну тим, хто десятиліттями розвивав цей напрям, усе важче і важче. Під впливом суспільної кон'юнктури невпинно збільшується в славістиці частка праць із прикладної ономастики (ергонімії, ономастикону ЗМІ, реклами, комунікативної лінгвістики, комп'ютерної ономастики і т. ін.), у зв'язку з чим керівництво ономастичної комісії Міжнародного комітету славістів на своєму XIV з'їзді в Охриді навіть запропонувало було визначити як комплексну загальнослов'янську тему «Слов'янська ергонімія (фірмонімія)». Ця ініціатива не була підтримана делегаціями більшості слов'янських країн, зокрема Україною,

інакше реалізувати давно затверджені плани з укладання загальнослов'янських ономастичних атласів було б значно складніше або й неможливо, хоч досвід і потенціал для виконання цих фундаментальних проектів поки що є.

Зазначена проблема тісно пов'язана з державною підтримкою і кадровим потенціалом в слов'янській ономастичній науці. Тут ситуація неоднозначна. З одного боку країни, в яких увага до проблем ономастики залишається високою і результативною. Сюди належить Україна, яка в енциклопедії не має жодної ремарки «brak opracowania» і нині демонструє неформальну наступність поколінь в усіх ономастичних школах і центрах. Так, уже відійшли або відходять представники найстаршого покоління засновників новітньої української ономастики 2-ої половини ХХ – початку ХХІ ст. В останні роки пішли із життя Ю. О. Карпенко, Є. С. Отін, П. П. Чучка, Д. Г. Бучко, О. С. Стрижак, М. Л. Худаш, В. А. Бушаков, Р. І. Осташ, повністю чи значною мірою обмежили свою ономастичну діяльність І. М. Железняк, В. О. Горпинич, В. В. Німчук, І. В. Муромцев, Т. І. Поляруш та ін. Негативно позначилися на ситуації у вітчизняній ономастиці кадрові, науково-теоретичні та інші втрати, пов'язані з подіями в Криму й на Донбасі. Натомість уже давно заявило про себе в Україні та за її межами середнє покоління провідних ономастів (В. П. Шульгач, О. П. Карпенко, В. В. Лучик, С. М. Медвідь-Пахомова, Г. Л. Аркушин, Е. В. Боєва та ін.), сформувалася або є на підході когорта молодих докторів наук: О. Ю. Карпенко, М. М. Торчинський, Г. П. Лукаш, В. М. Мойсієнко, Е. О. Кравченко, З. О. Купчинська, С. О. Вербич, Н. С. Колесник, Я. П. Редьква та ін., які здатні зберегти і піднести на новий рівень досягнення української ономастики.

За свідченнями енциклопедії «Słowiańska onomastyka» та іншими ознаками (опрацювання напрямів, конференції, фундаментальні видання, ономастичні центри та школи, міжнародне визнання тощо), до успішних, крім української, належать польська, словацька, російська, болгарська, македонська, сербська, словенська (тут є неопрацьовані окремі напрями) ономастика, тому не дивно, що саме в більшості цих країн ще відбуваються традиційні або започатковано нові ономастичні конференції та семінари. Натомість складається враження, що вичерпала себе чеська ономастика, яка тривалий час (у другій половині ХХ ст.) була орієнтиром для інших слов'янських і неслов'янських країн. Видатним досягненням був виданий у 1954–1957 роках чотиритомний етимологічний словник топонімів Чехії А. Профоуса і Я. Слободи, після якого ономасти цієї країни вже понад півстоліття не пропонують вагомих наукових проектів, яких потребує чеське, слов'янське і європейське наукове співтовариство, відстаючи в цьому плані від, наприклад, польського мовознавства, де, крім довідкових, видаються багатотомні історико-етимологічні словники та інші фундаментальні праці. Аналогічне враження складається і про хорватську ономастику, яка теж займала у свій час провідні позиції. Щодо розвитку білоруської ономастики, то на місцевому рівні вона досить активно функціонує, маючи яскравих представників кількох напрямів (Р. М. Козлова, В. П. Лемцюхова, А. М. Мезенко та ін.), але певні суспільно-політичні проблеми позначаються на її міжнародному статусі й відповідних здобутках. Окремо стоїть питання про стан боснійської та чорногорської ономастики, яка щойно формується на основі здобутків сербської ономастики і нових внутрішніх ідей.

Отже, загальний огляд стану і перспектив слов'янської ономастики свідчить про її задовільний розвиток і про нові можливості, пов'язані з суспільно-політичними та гуманітарними процесами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лучик В. В. Про стан білоруської ономастики (на матеріалі енциклопедії «Слов'янська ономастика») // Беларуская мова ў культурнай і моўнай прасторы Слав'іі: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 24–25 лістапада 2009 г.). – Мінск: Права і эканоміка, 2009. – С. 22–26.
2. Słowiańska onomastyka: encyclopedia w 2-ch t. / pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślukowej przy współudziale J. Dumy. – Warszawa-Kraków, 2002. – Т. 1. – 535 s.
3. Słowiańska onomastyka: encyclopedia w 2-ch t. / pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślukowej przy współudziale J. Dumy. – Warszawa-Kraków, 2003. – Т. 2. – 616 s.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2017 р.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ: ВЛАСНІ ІМЕНА ЛЮДЕЙ

У статті порушено питання функціонування антропонімії як інформаційно-знакової, ідентифікаційної та мовної систем. Здійснено спробу інтерпретації мовного законодавства стосовно документування власних назв людей з огляду на мовні права, правописні рекомендації та мовну ситуацію в Україні.

Ключові слова: прізвище, особові імена, мовне законодавство, екологія мови.

Оксана Михальчук. ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ОНИМНОГО ПРОСТРАНСТВА: ИМЕНА СОБСТВЕННЫЕ

В статье затронут вопрос функционирования антропонимии как информационно-знаковой, идентификационной и языковой систем. Осуществлена попытка интерпретации языкового законодательства относительно документирования имен собственных с учетом языковых прав, рекомендаций правописания и языковой ситуации Украине.

Ключевые слова: фамилия, личные имена, языковое законодательство, экология языка.

Oksana Mykhalchuk. PROBLEMS OF LEGISLATIVE REGULATION OF ONOMASTICS SPACE: PEOPLE'S PROPER NAMES

The article raised the question of functioning of anthroponymy as information sign, identity and language systems. The attempt of interpretation of language legislation regarding documentation of people's proper names due to the language law, linguistic and orthographic recommendations and language situation in Ukraine was made in the article.

Key words: surname, personal names, language legislation, ecology of language.

У сучасному глобалізованому світі власні назви є маркером державної на національній ідентичностей. Регулювання та кодифікація системи власних назв в офіційній сфері – одне з найважливіших завдань мовної політики кожної держави. Важливим інструментом у цьому питанні є законодавча база щодо використання мов, у тому числі в сфері діловодства, документування, номінації.

Мета статті – аналіз законодавства України щодо власних імен людей та перспективи імплементації законодавчої бази з урахуванням досвіду української держави та мовних пріоритетів сусідніх країн. Важливим етапом дослідження є пошук балансу між мовними правами громадян та особливостями функціонування власних імен як інформаційно-знакової, ідентифікаційної та мовної систем. Джерельною базою стало мовне законодавство України (чинний та проекти законів про мови), мовні закони деяких інших країн, відповідні статті Цивільного кодексу України, Сімейного кодексу України, Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин, ЗУ «Про національні меншини в Україні» тощо, а також словники прізвищ та імен і фактологічна база ДП «Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України».

В імені людини поєднується соціальне, правове і мовне начало. Поєднання цих елементів дозволяє особі 1) індивідуалізуватися в суспільстві; 2) виявляти належність до певної етномовної спільноти (групи); 3) використовувати ім'я як інструмент для вчинення правових дій. Прагматика правових ситуацій використання імені передбачає законодавче та правописне врегулювання офіційної антропонімії. Система офіційного найменування осіб базована на трьох китах: право на ім'я, мовне законодавство, правопис. Баланс між цими трьома стовпами не завжди рівноважний. Підхитує його і відсутність в Україні дієздатного мовного закону, і проблеми сучасного українського правопису, і неусвідомлення деякими громадянами

корелятивної залежності між мовними правами, мовною нормою і мовними обов'язками. Право на ім'я належить до невід'ємних і невідчужуваних особистих немайнових прав громадян, що проголошено ст. 7 Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифіковано 27 лютого 1991), ст. 28, 294–296 Цивільного кодексу України (2003 р.) та ст. 3, 7, ст. 144–149 Сімейного кодексу України (2002 р.). Сутність права людини на ім'я полягає в комбінації таких елементів як а) право бути названою; б) право, щоб інші називали її іменем, яким нарекли батьки; в) право «противитися будь-яким спробам переінакшити надане батьками ім'я»; г) право на зміну імені у встановленому законом порядку [20, с. 95; 16, с. 339; 21, с. 86] та д) право на граматично правильний запис імені. В Україні офіційне ім'я має трикомпонентну структуру – прізвище, особове ім'я та ім'я по батькові. Вибір прізвища та імені по батькові регулюються відповідними статтями СКУ, але вибір особового імені є вільним і залежить від бажання батьків. Словники імен є лише «допоміжною літературою» для вибору імені, і таким чином, як зазначає Л. Белей, держава «несвідомо переклала на батьків клопоти та всю відповідальність щодо якісного складу українського реєстру імен» [2, с. 88]. Зазначимо, що у багатьох країнах, зокрема «в Австралії, Аргентині, Данії, Ісландії, Іспанії, Німеччині, Новій Зеландії, Португалії, Угорщині існує список імен, на законодавчому рівні зареєстрований та щорічно оновлюваний, з яким консультуються відповідні державні органи під час реєстрації народження дитини» [20, с. 96]. Це дозволяє уникати сумнівних рішень батьків щодо нарекання дитини, а також, зокрема, граматично неправильних записів поширених імен. Адже «свобода вибору імені не повинна означати свавілля і свідоме порушення граматичних регламентів мовної системи» [9, с. 232] і мусить регулюватися засобами мовної політики держави. Будучи найвиразнішою комбінацією «індивідуального та соціального принципів» [5, с. 145], право на ім'я, зокрема уживання антропонімів в офіційному сегменті, залежить від усталених практик національних мовознавчих шкіл та від юридичних принципів вибору та запису імен. В Україні гарантування права на ім'я спотикається на грані цих важливих принципів. З одного боку – право на вільний вибір імені, з іншого – законодавчо не передбачено узгодження цього вибору не тільки зі «здоровим глуздом», але й з чинними лінгвістичними нормами. До того ж сучасний український правопис у параграфах, що стосуються написання імен, зокрема міжмовних перетворень власних назв, часто обмежується не реальними практичними рекомендаціями, а покликаннями «за звучанням», «за традицією», хоча, як зауважує О. Скопненко, порушуючи питання українсько-білоруських міжмовних перетворень, «в академічній науці чітко окресленого визначення традиції немає... Водночас нормативні приписи української мови рясніють згадками про традицію» [18, с. 253]. В контексті української мовної ситуації каменем спотикання в цьому аспекті є також спроби деяких громадян України обирати для запису в офіційних документах варіанти імен та прізвищ, звучання яких не відповідає фонемній структурі та милозвучності української мови. Це стосується як фіксації традиційних християнських імен, які транскрибують українськими літерами з російської, так і запису нових іншомовних імен без узгодженого принципу передачі таких імен українською мовою, а також запису прізвищ, звучання яких в мовній практиці набуває «суржикоподібних» ознак (наприклад, *Нікіта*, *Кірілл*, *Ніколетт*, *Шпільчін*, *Бабіч*, *Тимофеєнко*, *Пірог*). Підставою для ініціаторів таких записів є покликання на використання права на вільний вибір документування імені «за традицією», «за звучанням» та права представників меншинних етномовних спільнот щодо запису імені. Зокрема, п. 2 ст. 28 ЦК України «Фізична особа має право на транскрибований запис її прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції» [25], п. 3 ст. 28 ЗУ «Про засади...» прописано «право використовувати своє прізвище та ім'я (по батькові) рідною мовою згідно із традиціями цієї мови, а також право на їх офіційне визнання» [7]. Питання, як вийти із суперечливої ситуації, не порушуючи права особи на вибір імені і захистивши системність і кодифікованість антропонімної системи, залишається відкритим і складним. Адже 1) етнічну належність неможливо підтвердити документально через відсутність у паспортах, свідоцтвах про народження тощо графі про національність; 2) фонемна структура прізвищ часто є орфографічно спотвореною попередніми документальними записами і т. д.; 3) порядок запису та відтворення імен і прізвищ представників меншинних

етнонаціональних спільнот засобами української мови не достатньо виписано в українському мовознавстві. У цьому контексті очевидною є потреба пошуку кореляції між мовним законодавством, відповідними статтями Цивільного та Сімейного кодексів, законодавством щодо прав національних меншин та правописними нормами української мови.

У ЗУ «Про засади державної мовної політики» [7] регулювання питання запису імен громадян України визначено в ст. 13 про мову документів, що посвідчують особу, та ст. 28 «Мова імен громадян України». П. 1 ст. 28 «Імена громадян України подаються державною мовою відповідно до українського правопису», у п. 4 цієї ж статті передбачено, що «Запис прізвища та імені (по батькові) в паспортах та інших офіційних документах здійснюється із попереднім схваленням власника» і в п. 5 «Кожен громадянин України має право на виправлення помилкового запису свого прізвища та імені (по батькові) в паспортах та інших офіційних документах, у тому числі внаслідок порушення вимог частин третьої та четвертої цієї статті». У цій ситуації вагомим аргументом щодо фактичного запису імені стає мовна компетенція і мовна свідомість носія прізвища. Як показує досвід роботи ДП «Українське бюро лінгвістичних експертиз», переконання значної частини громадян щодо «правильності» з граматичного погляду на запис власного прізвища чи імені не завжди збігається з правописними нормами. Типовими є переконання щодо запису прізвищ на *-ич* через *-іч* (*Димніч* замість *Димнич*), російських прізвищ «за звучанням» (*Смірнов* замість *Смирнов*, *Кузнєцов* замість *Кузнецов*), прізвищ, що при міжмовних перетвореннях втрачають етимологічну прозорість і фонетично змінені отримують нові мотиваційні ознаки в іншомовному звучанні (*Кірніч* замість *Кирнич* через посередництво рос. *Кирнич*; *Калін(-а)* замість *Калина* через посередництво рос. *Калина*). Послугуючись своїм правом на схвалення запису, часто громадяни змушують відповідні органи використовувати в офіційних документах українською мовою запис, що не відповідає правописним нормам і тим самим нівелює п. 1 ст. 28, а також є одним з вагомих чинників порушення екомовного балансу антропонімної системи. Для носіїв відповідних імен написання «правильно» / «неправильно» в різних документах призводить до юридичних проблем щодо ідентичності самої особи та родинних зв'язків з носіями графічних варіантів прізвища. Загрозливим з погляду розбіжностей у написаннях імен та прізвищ українських громадян та їх родичів є також передбачений п. 3 ст. 28 запис прізвища та імені (по батькові) в паспорті громадянина України для виїзду за кордон та інших офіційних документах «у транскрипції з української, російської або іншої мови за вибором громадянина» [7]. Очевидно, передача одного і того ж імені чи прізвища латинською графікою з різних мов часто призводить до невідповідностей у записах і до труднощів при ідентифікації осіб у цих документах (укр. *Олена*, рос. *Елена* відповідно матимуть різне оформлення в документальних записах латинською графікою *Olena*, *Jelena*, *Elena*; прізвище укр. *Масльонкін*, рос. *Масленкин* – *Maslonkin*, *Maslenkin*; укр. *Пупіг*, рос. *Пупог* – *Pyrih*, *Pirog*). В координатах юридично-правописних аспектів функціонування імені неоднозначним є також п. 2. ст. 28 ЗУ «Про засади...» «Регіональними та іншими мовами імена громадян України подаються відповідно до встановлених нормативів». На сьогодні, немає чинних нормативів щодо відтворення українських імен «регіональними» мовами. Існують певні традиції передачі українських особових імен та прізвищ російською мовою [17, с. 311–321]. Однак, ці традиції вимагають ретельного переосмислення з урахуванням новітніх тенденцій та мовної ситуації в Україні. Як зазначає Б. Ажнюк «зважаючи на юридизованість процесу перекладу імен, одне з ключових понять перекладознавства – еквівалентність – має розглядатися в трьох основних проекціях: лінгвістичній, соціально-культурній і правовій... Для кожної пари мов ці парадигми мають свою специфіку» [1, с. 235]. Тому ці питання потребують сьогодні теоретичного лінгвістичного підґрунтя для кореляції між мовними і цивільними правами громадян і мають бути враховані також при ухваленні нового мовного закону.

Чи відкривають можливість адекватного і швидкого вирішення проблеми проекти мовних законів № 5670, 5669 та 5556, які внесені на розгляд ВР України, та запропонований Комітетом з питань культури та духовності «об'єднавчий» варіант – законопроект № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної»? Усвідомлюючи, що жоден із

законопроектів може не знайти достатньої кількості голосів для того, щоб стати офіційним мовним законом України, а також на те, що в процесі обговорення вони зазнаватимуть змін та доповнень, спробуємо проаналізувати перспективи реалізації законопроектів щодо офіційного побутування власних імен. Аналіз цих документів дозволяє лінгвісту побачити ті прогалини в практичній ономастиці, які потребують сьогодні нагального вирішення, і дає поштовх для пошуку балансу між законодавством і мовною нормою, між правом на ім'я і збереженням традицій українського іменника.

На перший погляд згадані законопроекти є досить репрезентабельними, оскільки питання документування імен фокусоване насамперед на використанні української мови як єдиної державної. Усі три законопроекти пропонують запис імені особи в документах державною мовою відповідно до українського правопису. З погляду правописних норм ретельного опрацювання та осмислення вимагає п. 1. ст. 36 «Державна мова в іменах» проекту ЗУ «Про державну мову», що гласить «Імена, прізвища та по батькові громадян України подаються державною мовою за правилами українського правопису та не перекладаються іншими мовами, а передаються за допомогою літер абетки відповідної мови відповідно до звучання українською мовою» [12]. Якщо перша частина цього пункту цілком відповідає чинному правопису, то передача українських імен іншими мовами залежить не тільки від українського законодавства, але й від мовно-культурного контексту, в якому ці імена будуть уживатися, та особливостей мовних традицій різних держав, мовою яких ці імена будуть записані. Зокрема, чинне литовське законодавство «виходить з того, що імена – це слова, а отже, мають розглядатися як частина національної мови... Тому переклад має підпорядковуватися законам мови не тільки з погляду графіки, але й з погляду граматики» [1, с. 234]. Так само запис українських імен на теренах пострадянського простору, зокрема спорідненими російською чи білоруською мовами, має усталені способи відтворення цими мовами: особові імена передаються через міжмовні відповідники, прізвища відтворюються згідно з чинними правилами і правописними рекомендаціями [19, с. 311–321]. Звісно, в нинішніх суспільно-політичних умовах в Україні актуалізувалися спроби відійти від цих традицій і почасти такі проекти небезпідставні, проте доки немає відповідного лінгвістичного обґрунтування та методик вирішення цього питання, як зазначає О. Скопненко, немає «підстав для однозначного відходу від цих практик», адже подібна тенденція «без належного теоретичного і практичного осмислення здатна спричинити хаотизацію в узусі й призвести до ще більшого розхитування літературної норми й посилення виявів варіативності» [18, с. 260]. Згадані законодавчі ініціативи посилюються також зростанням національної самосвідомості носіїв імені, ставленням до імені як до знака етнічної ідентичності, використанням права особи «вимагати від оточуючих не спотворювати її ім'я» [21, с. 86] та збільшенням прецедентних випадків, коли громадяни звертаються до відповідних органів з ініціативами запису українських особових імен та прізвищ російською мовою в транскрипції. Це все вимагає від лінгвістів пошуку нових підходів до міжмовного, зокрема українсько-російського, відтворення імен. Адже правописне питання запису українських імен російською мовою через призму мовної ситуації та екології онімного простору переходить у площину проблеми збереження національної ідентичності. Реалізація нових лінгвістичних підходів неможлива без урахування суспільного контексту, мовної ситуації та законодавчих ініціатив.

Щодо записів у документах особи латинською графікою у згаданих законопроектах немає одностайності, як і, на жаль, однозначного вирішення цієї проблеми. У законопроекті «Про державну мову» (№ 5670) у п. 3 ст. 6 про мову документів, які посвідчують особу громадянина України, чітко зазначено, що «запис прізвища та імені в паспорті громадянина України для виїзду за кордон виконується в транскрипції з української мови» [12]. У п. 3. ст. 7 законопроекту № 5669 запропоновано «Запис прізвища та імені в паспорті громадянина України для виїзду за кордон виконується у транслітерації з української або іншої мови за вибором громадянина» [14]. Такий підхід зрозумілий тільки, якщо його логічно пов'язувати із п. 2 цієї статті, що регулює мову запису прізвищ громадян України, «які за своїм етнічним походженням не є українцями і материнська мова яких є відмінною від української».

Транслітерація із запису материнською мовою може бути в цьому випадку доречною, хоча вибір запису залишений на розсуд носія прізвища призводитиме до труднощів ідентифікації цих записів у родинному колі самих носіїв. Водночас таке розуміння є тільки нашим припущенням, загалом формулювання «з іншої мови» не дає чітких рекомендацій щодо запису прізвищ громадян України. Не досить компетентно виглядає ця проблема в проекті ЗУ № 5556. Регулювання запису імен запропоноване в ст. 6, розділу III «Мова документів, що посвідчують особу». В п. 3 цієї статті йдеться «Національний паспорт та інші документи, що посвідчують особу громадянина України, оформлюються державною мовою, а у випадках, визначених законом або міжнародним договором України, можуть містити також записи англійською мовою» [13]. Запис англійською мовою не завжди збігається із транслітераційним латиноалфавітним записом відповідно до чинного стандарту (Постанова Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). Розбіжності в цих записах призводять до труднощів при ідентифікації імен (пор. *Софія* – українська транскрипція латинкою *Sofia*, англійською мовою – *Sofiya*). З іншого боку, якщо автори законопроекту мають на увазі саме записи англійською мовою, то постає питання, чому не німецькою, французькою, італійською і т. д.? Адже попри високий індекс соціолінгвістичної поширеності англійської мови, жодного офіційного статусу, який би передбачав послугоування англійською для записів українських імен в офіційних документах, немає. Сплутування чи взаємозаміна понять «латинськими літерами» і «англійською мовою» свідчить про сумнівну якість такого законопроекту, оскільки показує відсутність координації між мовним законодавством і мовними принципами.

Проте навіть упорядкування передачі українських імен відповідно до Постанови КМ України № 55 і дотримання цих стандартів не є досконалим з погляду права особи на використання принципу розумності присвоєння імені, що передбачено ст. 3 ЦК України [25]. Використання фізичною особою відповідних документів в різних державах призводить до різного «прочитання», «озвучення» в певних мовно-культурних контекстах. Адже є «споріднені мови, ... для яких транскрибування однієї засобами іншої призводить до сильного спотворення на зоровому і слуховому рівнях» [4]. Для уникнення транслітераційного запису імен, що при прочитанні іншими мовами можуть означати якесь неблагозвучне слово або належати до ненормативної лексики, має бути передбачено відхилення від чинних стандартів. Підставою для цього, як вважає Р. Стефанчук, є «моральні засади суспільства» [21, с. 90]. Такі особливості можуть стосуватися як записів латинською графікою прізвищ українських громадян у паспортах для виїзду за кордон, так і записів українською мовою деяких іншомовних прізвищ. Наприклад, українське прізвище *Чуйко* відповідно до чинних стандартів транслітерується як *Chuiko*. Прочитання цього прізвища через посередництво польської, де сполучення літер СН відтворює українське Ч як Х, нагадувало поширену в слов'янському світі ненормативну лексику і створювало певні незручності для носія прізвища. Непоодинокими є випадки звернення до ДП «УБЛЕ» представників китайських або китайсько-українських родин з проханням «омилозвучити» відтворення їхніх прізвищ в контексті українського мовно-культурного простору (*Сунь, Дзюнь* тощо).

Загальні рекомендації щодо запису імен представників національних меншин прописані в Ословських рекомендаціях, відповідних статтях законів і законопроектів тощо. Сутність міжнародного регулювання права на ім'я полягає в тому, що «особи, які належать до національних меншин, мають право користуватися іменами та прізвищами рідною мовою відповідно до своїх традицій та лінгвістичної системи. Такі імена та прізвища мають офіційно визнаватися і використовуватися органами державної влади» [11, с. 332–333]. Ці рекомендації віддзеркалені в українському мовному законодавстві та законах, що стосуються прав національних меншин. Проблема законодавчого врегулювання документування імен представників меншинних етнонаціональних спільнот України та мовних груп мігрантів ускладнена тим, що з погляду лінгвістики кожна пара іншомовно-українського відтворення власних назв має свою специфіку, яка базована на мовних традиціях, особливостях фонетичної адаптації іншомовних імен в українському мовному просторі, а також заангажована тривалою

практикою посередництва російської мови в документуванні іншомовних антропонімів. Це стосується і способів відтворення українською мовою іншомовних імен та прізвищ, і запису компонентної кількості імен. Зокрема, в радянській традиції документування практикували записи по батькові для представників меншинних спільнот відповідно до словотвірних моделей української чи російської мов (*огли* передавали як *-ович* (*Мамедов Іса Адиль огли, Мамедов Іса Адильович*), відповідно до східнослов'янського зразка документувалися також форми по батькові угорців (*Міклошович, Яношівна*) і т. д.), часто особові імена відтворювали способом міжмовних відповідників (угор. *Шандор* – *Олександр*, рос. *Александр*; польск. *Ян* – укр. *Іван*, рос. *Іван*), порушувалася фонеморферна структура прізвищ (рум. *Ністряну/ Ністряні*). Суперечливою є проблема запису кількості компонентів офіційного імені. Законодавством передбачено деякі особливості запису імен представників етнопонаціональних спільнот, зокрема, щодо відсутності запису імені по батькові. Однак у кожній конкретній ситуації такі явища потребують додаткового узгодження. Зокрема, таблиця відмінностей можливих варіантів запису жіночого прізвища після вступу до шлюбу між представниками угорської спільноти в Україні та угорців в Угорщині достатньо яскраво показана в дослідженні А. Бергсасі та С. Черничка «Угорсько-українські міжмовні контакти в антропонімії» [3, с. 239]. Неусталеність правил і принципів міжмовного перетворення антропонімів призводить до перекручень прізвищ та імен, розбіжностей в написанні та труднощів ідентифікації записів для мігрантів чи осіб, що тимчасово проживають на території України. Наприклад, запис китайського імені латинкою *Sai Qing* в українській практиці відтворено як *Цай Цін, Цай Чин, Цай Чін*. Фонетичні явища ускладнюються також тим, що в деяких країнах, зокрема, державах ісламської мовно-культурної традиції є суттєві розбіжності в послідовності подання компонентів імені, фіксації повної чи скороченої форми деяких його елементів, використанні дефіса та надрядкових знаків, нарізнооформленому чи однослівному поданні елементів імені тощо. Так виникають варіанти запису імені українською та латинською графікою громадян цих країн, пор. *Фріхат Рафік Махмуд, Рафік Махмуд Мухаммед Фріхат, Рафік Махмуд Мохаммад Ясін* та латиноалфавітні записи *Yasin Rafiq Mahmoud Mohammed, Rafiq M. M. Frihat*. Оскільки наразі не існує достатньо обґрунтованих практик відтворення міжмовних пар офіційних антропонімів, очевидно, це є підставою для двомовного запису прізвищ: українською та мовою носія прізвища. Щодо запису імен представників етномовних спільнот України такі рекомендації передбачені, зокрема, ст. 11 Конституції АР Крим (1998 р.) «офіційні документи, що засвідчують статус громадянина ... виконуються українською і російською мовами, а за клопотанням громадянина – і кримськотатарською мовою» [22, с. 263]. Статистика щодо кількості кримських татар, які скористалися цим правом, відсутня. Однак, логічним з лінгвістичного і правового погляду було би використання такого права для представників всіх етнопонаціональних спільнот та груп. Проте ми свідомі того, що з погляду практики документування, особливостей відповідних бланків і т. д. подібні підходи не завжди можуть бути реалізовані.

Отже, проблеми правового функціонування імені пов'язані з основними принципами і засадами практичної ономастики. Законодавчі ініціативи щодо документування імен вимагають від лінгвістів нових підходів та розширених інструкцій щодо правопису українських та іншомовних імен з урахуванням мовної ситуації, глобалізаційних та політичних тенденцій сучасного світу. Практичні правописні рекомендації щодо запису імен мають базуватися на виважених критеріях, принципах яких є збереження національної самобутності українського антропонімікону та забезпечення мовних прав і обов'язків представників всіх етнопонаціональних спільнот і груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Переклад і міжмовна ідентифікація власних імен / Б. М. Ажнюк // Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство: збірник наукових праць. – К.: Вид. дім Д. Бураго, 2012. – С. 228–236.
2. Белей Л. Ім'я дитини в українській родині / Л. Белей. – Харків: Фоліо, 2011. – 283 с.

3. Берегсасі А. Угорсько-українські міжмовні контакти в антропонімії / А. Берегсасі, С. Черничко // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Випуск XXIX–XXXI. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 237–241.
4. Волосевич І. Явище мовної поліфонії в літературі і свідомості / І. Волосевич // Електронний ресурс: Режим доступу <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/volosevych.htm>
5. Данилів В.-Ю. Солідарність і солідаризм: [монографія] / В.-Ю. Данилів. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 152 с.
6. Девлетов Р. Р. Краткий русско-украинский и украинско-русский словарь. Крымскотатарские фамилии, имена, отчества / Р. Р. Девлетов, Г. М. Каленчук, Ю. Ф. Прадид. – Симферополь: Таврия-Плюс, 2000. – 128 с.
7. Закон України «Про засади державної мовної політики» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
8. Закон України «Про національні меншини в Україні» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
9. Михальчук О. І. Екологія мови в українському ономастичному середовищі: особові імена / О. І. Михальчук // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. Випуск XXIX–XXXI. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 230–234.
10. Михальчук О. І. Українське прізвище як об'єкт лінгвоохоронних заходів / О. І. Михальчук // Актуальні проблеми філології і перекладознавства: збірник наукових праць. – Вип. 6. – Ч. 1. – Хмельницький: ХмЦНП, 2013. – С. 136–146.
11. Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка // Мовні права в сучасному світі. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2014. – С. 322–349.
12. Проект Закону про державну мову // Електронний ресурс: Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60953
13. Проект Закону про мови в Україні / Електронний ресурс: Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60750
14. Проект Закону про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні // Електронний ресурс: Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952
15. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х томах / Ю. Редько. – Львів, 2007. – Т. 1: А-М. – XXVI, 720 с.
16. Ромовська З. В. Українське сімейне право [Текст]: підручник: академічний курс / З. В. Ромовська. – К.: Правова єдність, 2009. – 500 с.
17. Сімейний кодекс України // Електронний ресурс: Режим доступу <http://www.ubc.ua/Law/simcod.html>
18. Скопненко О. І. Відтворення чужомовних власних імен в українській та білоруській традиціях: мовна норма і особисте право носія імені / О. І. Скопненко // Мовні права в сучасному світі. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2014. – С. 253–260.
19. Скрипник Л. Г. Власні імена людей. Словник-довідник (за редакцією В. М. Русанівського) / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К.: Наукова думка, 1996. – 335 с.
20. Софінська І. Д. Право на ім'я в Україні: конституційно-правове регулювання / І. Д. Софінська // Часопис Київського університету права, 2014. – № 1. – С. 95–99.
21. Стефанчук Р. О. Право на ім'я / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – 2005. – 102 (13–14). – С. 83–97 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua>
22. Тищенко-Монастирська О. Статус мови і мовний ландшафт (на матеріалі кримськотатарської мови) / О. Тищенко-Монастирська // Мовні права в сучасному світі. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2014. – С. 261–271.
23. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
24. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с.
25. Цивільний кодекс України // Електронний ресурс: Режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>

Стаття надійшла до редакції 16.06.2017 р.

СЛОВОТВІР ВАРІАНТІВ ІМЕН РОМАНУ В. ЛИСА «ДІВА МЛИНИЩА»

У статті проаналізовано способи творення варіантів імен, що вжиті в романі В. Лиса «Діва Млинища». Виявлені словотвірні типи з продуктивними та непродуктивними суфіксами, а також римовані варіанти як «гру слів». Досліджено, що розмовно-побутові варіанти імен утворені за допомогою загальноживаних суфіксів, які зафіксовані в інших населених пунктах.

Ключові слова: власні імена, варіанти, способи словотвору, оригінальний іменник.

Оксана Нестерчук. СЛОВООБРАЗОВАНИЕ ВАРИАНТОВ ИМЕН В РОМАНЕ В. ЛИСА «ДИВА МЛИНИЩА»

В статье проанализированы образования вариантов имен собственных в романе В. Лиса «Дева Млинища». Выявлены имена с производительными и непроизводительными суффиксами, а также рифмованные варианты, напоминающие «игру слов». Исследовано, что разговорно-бытовые варианты имен образованы с помощью общеупотребительных суффиксов, которые зафиксированы в других населенных пунктах.

Ключевые слова: собственные имена, варианты имен, способы словообразования, оригинальные черты.

Oksana Nesterchuk. DERIVATION NAMES: V. LYS' NOVEL «DIVA MLYNYSCHA»

The article analyzes the methods of creating variations of names that used in the novel of V. Lys «Virgin Mlynyscha». Word created with the help of productive and unproductive suffixes and variants like rhymed «game word» are revealed. It's revealed that conversational everyday variants of names are formed by means of common suffixes, which were recorded in other towns.

Keywords: proper names, variants, derivation methods, the original characteristics.

Характерна ознака власних назв – це їхня здатність варіюватися за допомогою різноманітних словотвірчих формантів у розмовно-побутовому мовленні, чим компенсується нечисленний офіційний іменник українців. Адаптовані до «рідного» звучання власні імена утворюють форми, властиві живому мовленню, серед яких особливо виділяються зменшено-пестливі та збільшено-згрубілі варіанти.

Постановка проблеми. Безперечно, кількість власних особових імен кожного населеного пункту залежить від кількості мешканців, напр., у с. Сильно Ківерцівського району Волинської області проживало 629 осіб, а для називання осіб чоловічої статі використано 86 імен, жіночої – 70. Кожне особове ім'я має по декілька варіантів, які залежать не тільки від загальної кількості жителів, а й від того, скільки осіб названо однаковим іменем (у побутовому спілкуванні треба ж одноіменних якось розрізняти!). Звичайно, творення варіантів імен – це оригінальна мовотворчість народу. Так, серед силенців 86 чоловічих імен стали твірними основами 263 варіантів, напр., найбільше варіантів зафіксовано від імен *Володимир* (*Вóлод', Волóд'а, Волóд'ка, Вóва, Вóвка, Волóха, Володíмер, Владíмер, Влад'íмир, Лóд'ік*), *Петро* (*Пét'а, Пét'ка, Пётрик, Питрó, Петрúс', Петрúс'о, Петúра, Пéшта*), *Тарас* (*Тарásик, Телéсик, Тан', Тán'ко, Тарánчик, Тарасíло, Тарасíс'ко*), а від 70 жіночих імен виявлено 226 варіантів: *Ганна* (*Гán'а, Гán'ка, Гán:очка, Ган'úха, Гán'з'а, Гán'з'а, Бán'з'а, Ган'з'ól'а, Ган':úс'а, Нúс'а, Н'úс'а*), *Євдокія* (*Уд'úшка, Гуд'úшка, Гуд'úшичка, Йеўдóха, Йеўдóшка*), *Марія* (*Марíйа, Марíйка, Мáрйа, Марúс'а, Марúс'ка, Мán'а, Марúха, Мúха*) [1, с. 12–15].

У селі ЧерчеКамінь-Каширськогорайону із 1705 жителями використано 102 чоловічих імені, від яких утворено 203 варіанти: від імені *Андрій* – *Андрéшко, Андри́йáка, Андрóха, Андру́н', Андрóс', Андрóнец', Гандрúх, Йендрíй, Гандрéйц'о*, *Василь* – *Василáшко, Василéйко, Василéц', Васил'ó, Васén'о, Вас'кó*, *Омелян* – *Омél'їй, Омél'ко, Мил'óнц'о, Мел'án, Мел'ко*. Від 61

жіночого імені виявлено 142 варіанти: Агафія – *Гапіна, Га́фа, Га́фка, Га́пка, Гапón'а, Гán'ка*, Євдокія – *Йавдóс'а, Йавдóшка, Авдóха, Док'ї́ка, В'івд'а, Одóха, Дун'а, Дун'ка*, Федора – *Федорі́на, Федóриха, Феді́рка, Феду́нц'а, Фéd'ка* (власні польові записи).

Так само можна проаналізувати іменник тих населених пунктів, про які створені великі художні розповіді, насамперед романи, де діє багато персонажів. Для словотвірного аналізу неофіційних чоловічих та жіночих імен с. Згорани (у романі Загорени) Любомльського району було вибрано твір Володимира Лиса «Діва Млинища» [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. Оними у творчості різних українських письменників ХІХ–ХХ століть докладно проаналізував Л. Белей [2]. Стаття Л. Масенко присвячена власним назвам у творах Григорія Квітки-Основ'яненка [9]. Дослідження власних імен, ужитих у творах Василя Стефаника, висвітлено у праці Л. Вокалюк [4]. Аналіз антропонімів в оповіданнях Григора Тютюнника досліджено С. Биби́ком [3], а в монографії Ю. Карпенка проаналізовані літературні оними Ліни Костенко [5]. І. Левчук предметом свого наукового дослідження обрала антропонімну специфіку, особливості вживання та частотність антропонімів роману В. Лиса «Століття Якова» [7], однак словотвір власних особових імен роману В. Лиса «Діва Млинища» ще не був об'єктом дослідження. Цей роман обрано невипадково, адже автор народився в с. Згорани, добре знає її мешканців та й дійових осіб тут найбільше в порівнянні з іншими творами – «Століття Якова» та «Соло для Соломії», а тому й іменник села представлений найповніше. Отже, аналіз іменника цього села і стало метою дослідження. Зауважимо, що с. Згорани одне з найбільших у Любомльському районі Волинської області: у кінці 60-их років тут проживало майже півтори тисячі мешканців, а на початку ХХІ століття понад 1380 осіб.

У зв'язку з визначеною метою, поставлено такі завдання: 1) на основі роману виявити повний іменник села; 2) визначити, якими способами утворено варіанти імен загорян, указавши продуктивні та непродуктивні форманти; 3) виділити оригінальні риси словотвору варіантів імен жителів цього села, які не зафіксовані в інших населених пунктах.

Як показав матеріал, найбільше виявлено в романі офіційних власних особових імен, наприклад: чоловічі – *Адам, Анатолій, Андрій, Гандрій* (з приставним [г]), *Антон, Гартем* (з приставним [г]), *Афанасій, Василь, Григорій, Георгій, Гордій, Денис, Дмитро, Зенон, Зеновій, Іван, Ігор, Кирило, Кіндрат, Кузьма, Купрія́н, Лев, Лука, Макар, Марко, Матвій, Микита, Михайло та Михайл, Назар, Наум, Олег, Остап, Павло, Петро, Пилип, Платон, Потап, Прокіп* (фонетичний варіант *Прокоп*) *Олександр, Святослав, Семен, Степан (Стефан), Тарас, Тимофій, Трохим, Юрій, Юхим, Яків*; жіночі – *Антоні́на, Валерія, Василина, Віра, Галина, Ганна (Анна), Глафі́ра, Зореслава, Калина, Катерина, Леся, Людмила, Марина, Марія, Мокрина, Ніна, Олеся, Ольга, Софія, Тамара, Тетяна, Уляна, Федора, Феодосія, Юстина, Якилина, Ірина (Ярина)*.

Інші імена вжиті лише у варіантах: *Веня (Венька), Віталік, Вітік, Гарасько, Гена, Гнат (Гнатисько), Єген (Женьчик), Йоська, Коля (Колюня), Костик, Настасій, Омелько, Рома, Уласик, Федось; Варварочка (Варка, Варочка, Варуня), Віта (Віточка), Гапка, Зенька, Ліда (Лідка, Лідуся), Ліза (Лізочка), Ликера (Ликерка), Люба (Любка), Мелашка, Настя (Настька, Настунечко, Настуня), Одарка, Оленка, Оріся, Панаска, Параскева (Параска, Парочка), Пріська, Стипанка*.

Отже, чоловічий іменник роману нараховує 62 імені, жіночий – 44.

Із зазначених вище варіантів імен частина утворені регресивним способом. Згідно з думками ономастів Л. Кракалії, І. Сухомлина, Т. Космакової, П. Чучки та ін. афери́зу, синкопу та апокопу вважаємо словотвірними способами (існує й протилежна думка щодо усічення як фонетичного явища – В. Шевцова, О. Гвоздева, К. Охомуш, О. Суперанська) [6, с. 135].

Виявлено такі усічені деривати, що постали внаслідок афери́зи: *Гнат, Коля*; апокопи: *Веня, Гена, Єген, Рома, Федось, Віта, Ліда, Люба, Параскева*; поєднанням двох типів – афери́зи та апокопи: *Настасій, Ліза, Ликера, Настя*.

Найбільшу кількість варіантів імен утворено за допомогою найрізноманітніших формантів (формально – суфіксів), що приєднані до офіційних форм (подаємо афікси в алфавітному порядку).

Чоловічі варіанти утворені від повних офіційних імен за допомогою таких суфіксів: -аш: *Лукаш*; -єчк-о: *Матвієчку*; -ик: *Кіндратик, Остапик, Павлик, Тарасик, Уласик*; -к-а: *Микитка*; -к-о: *Гаврилко, Захарко, Іванко* || *Йванко, Левко, Матвійко, Семенко*; -очк-о: *Іваночко, Левочку, Семеночку*; -усь: *Павлусь*; -ць-о: *Пилицьо*; -чик: *Матвійчику*. Використані такі зменшено-пестливі суфікси: -єчк-о, -ик, -к-о, -к-а, -очк-о, -усь, -ць-о, -чик та нейтральний -аш.

Ще більшу активність виявляють суфікси для творення варіантів імен від усічених основ. Зафіксовано іменні суфікси, які додані до чоловічих усічених імен, що реально існують, або такі, які не можуть вживатися самостійно: -ик: *Віталик, Зеник, Кирик, Костик, Панасик, Петрик, Сашик, Славик*; -иськ-о: *Гнатисько*; -ік: *Вітік, Зенік, Толік*; -к-а: *Венька, Зенька, Йоська, Мишка, Сьомка, Федька, Юрка*; -к-о: *Васько, Вітько, Гарасько, Грицько, Зенько, Мишко, Омелько, Пиличко, Сашко, Славку, Тимко, Федько, Юрко*; -очк-о: *Зеньочко, Марочко*; -ош || -іш: *Тимош* || *Тиміш*; -сь: *Михась, Федось*; -унь-о: *Сашуню*; -ун-я: *Колюня*; -ць: *Гриць*; -ць-о: *Славцю*; -чик: *Женьчик, Зеньчик, Юрчик*. Із них пестливі суфікси: -ик, -ік, -к-а, -к-о, -очк-о, -ош, -сь, -ун-ьо, -ун-я, -ць, -ц-ьо, -чик, збільшено-згрубілий -иськ-о.

Для творення жіночих дериватів використано більше суфіксів, ніж для чоловічих, пор.: -еньк-а: *Ганнусенька, Ганнусенько, Анниченько*; -єчк-а: *Лесечка*; -ищ-е: *Мокринище*; -иськ-о: *Мокринисько*; -ичк-а: *Анничка, Анничко*; -к-а: *Калинка, Леська, Маринка, Мокринка, Мотронка* (фонетичний варіант *Мотрунка*), *Оленка, Софійка, Тетянка, Федорка*; -очк-а: *Варварочка, Вірочка, Мокриночка, Тетяночка, Федорочко*; -ун-я: *Лесуня*; -ус-я: *Ганнуса*; -чик: *Вірунчик*; -ятк-о: *Віренятко*. Для творення таких дериватів використані суфікси, що надають імені зменшено-пестливих відтінків: -еньк-а, -єчк-а, -ичк-а, -к-а, -очк-а, -ун-я, -ус-я, -чик, -ятк-о, згрубілість передають -ищ-е, -иськ-о.

Серед жіночих варіантів імен виявлено комбінації різних регресивних способів словотворення з такими суфіксами: -дз-я: *Гандзя*; -єчк-а: *Настунечко, Сонечко, Тонечка, Тонечко, Тонюнечко*; -ин-а: *Марусина*; -ис-я: *Марися*; -ичк-а: *Соничка*; -іньк-а: *Тонюсінька*; -ічк-а: *Тонічка*; -к-а: *Валерка, Варка, Ганька, Гапка, Зенька, Зірка, Зоська, Катька, Лерка, Ликерка, Лідка, Любка, Людка, Люська, Манька, Маруська, Мелашка, Настька, Нілка, Одарка, Ольга, Панаска, Параска, Пріська, Славка, Сонька, Стипанка, Стипанка, Танька, Тонька, Федоська, Юхимка*; -н-я: *Соня*; -очк-а: *Валерочка, Варочка, Віточка, Лідочка, Лізочка, Нілочка, Парасочка, Парочка, Тамочка, Томочка*; -с-я: *Люся, Орися, Федося*; -ун-я: *Варуня, Гандзюня, Настуня, Настуню, Олюня*; -ус-я: *Катрусю, Лідуся, Настусю, Олюся*; -ух-а: *Настюха*; -ц-я: *Валерця, Славця*. Суфікси для творення дериватів зі значенням пестливості: -єчк-а, -ин-а, -ис-я, -ичк-а, -іньк-а, -ічк-а, -к-а, -н-я, -очк-а, -с-я, -ун-я, -ус-я, -ц-я та згрубілості: -дз-я, -ух-а.

Виявлено римовані та подвійні варіанти імен, які нагадують «гру слів»: *Зеньчик-бреньчик, Мишко-Михась, Горацію-Сашуню, Сашоле* (від Саша й Оленка), *Олешура* (від Олена і Шура), *Юрчику-мурчику, Лерка-Валерка, Варочка-Варка, Варка-Варочка, Зірка-Славка, Люся-Люсьєна, Настя-Настуня, Софійка-Сонечко, Соня-Софійка*.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, загорянські варіанти імен утворені за допомогою суфіксації, доданої як до повних офіційних імен так і до усічених твірних основ. Переважають деривати усічено-суфіксального способу (афереза та апокопа) із загальноновживаними суфіксами, що характерні і для варіантів імен з інших населених пунктів.

Серед чоловічих найменувань використано 15 непродуктивних суфіксів (-аш, -єчк-у, -иськ-о, -ік, -очк-о, -ош, -сь, -ун-я, -усь, -ць, -цьо, -чик, що виявлені в одному, двох, трьох варіантах). До продуктивних належать лише 4 суфікси (-ик, -к-о, -к-а, -чик).

23 непродуктивні суфікси вжито у варіантах жіночих імен (-дзя, -еньк-а, -єчк-а, -ин-а, -ис-я, -ищ-е, -иськ-о, -ичк-а, -іньк-а, -ічк-а, -н-я, -очк-а, -ун-я, -с-я, -ус-я, -ух-а, -ц-я, -чик, -ятк-о), а 4 форманти використано для творення від п'яти і більше варіантів (-єчк-о, -к-а, -очк-а, -ун-я).

Зафіксовані римовані неофіційні найменування свідчать про мовну оригінальність населення, за допомогою яких мовець міг висловити своє ставлення до конкретної особи – пестливе чи згрубіле. Усе це свідчить про певну вільність у творенні варіантів імен.

Отже, можна стверджувати, що при спільній словотвірній тенденції серед західнополіських дериватів існують і суттєві відмінності між варіантами власних імен – вживання неофіційних імен служить індивідуалізації особи, тоді як серед неофіційних назв с. Сильне і Черче таких римованих форм не зафіксовано.

Вважаємо за доцільне у подальших розвідках виявляти та аналізувати власні особові імена та їхні варіанти у творах В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії», що, безперечно, розширить загоренський іменник.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Силенська гуторка / Г. Аркушин. – Луцьк: Вежа, 1996. – 168 с.
2. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії 19–20 століття / Л. О. Белей. – Ужгород, 1995. – 120 с.
3. Бирик С. П. Якби не був таким, не був би я Яким: (антропоніми в оповіданнях Григора Тютюнника) / С. П. Бирик. // Культура слова. – 1996. – Вип. 48–49. – С. 72–78.
4. Вокалюк Л. Ю. Лексико-семантична організація власних імен у творах Василя Стефаника / Л. Ю. Вокалюк // Шоста республіканська ономастична конференція: тези доп. і повідомл. – Одеса, 1990. – Ч. 1. – С. 106–107.
5. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко: монографія / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса: Астропринт, 2014. – 216 с.
6. Кравченко Л. О. До питання класифікації розмовно-побутових варіантів імен / Л. О. Кравченко // Актуальні питання антропоніміки: зб. матеріалів наук. читань пам'яті Ю. К. Редька / [відп. ред. І. В. Єфименко]. – К.: Вид. дім «Академперіодика» НАН України, 2005. – С. 130–137.
7. Левчук І. Антропонімія роману Володимира Лиса «Століття Якова» / Ірина Левчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 22 (271). – С. 69–74.
8. Лис В. Діва Млинища. Роман / Володимир Лис. – Х.: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 386 с.
9. Масенко Л. Т. Власні назви у творах Г. Ф. Квітки-Основ'яненка / Л. Т. Масенко // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 43–48.

Стаття надійшла до редакції 28.06.2017 р.

БУКОВЕЛЬ ЧИ БУКОВ'ЯЛЬ?

У доповіді досліджено етимологію назви відомого українського курорту Буковель і доведено, що це складний топонім, який в основі має іменник «бук» і прикметник «в'ялий» (derivat дієслова «в'янути»).

Ключові слова: топонім, етимологія, Буковель, Буков'яль.

Василий Немчук. БУКОВЕЛЬ ИЛИ БУКОВЯЛЬ?

В докладе исследована этимология названия известного украинского курорта Буковель и доказано, что это сложный топоним, который в основе имеет существительное «бук» и прилагательное «в'ялий» (derivat глагола «в'янути»).

Ключевые слова: топоним, этимология, Буковель, Буковьяль.

Vasyl Nimchuk. BUKOVEL OR BUKOVYAL'?

The report explores the etymology of the name of the famous Ukrainian resort Bukovel. It is proved that this is a complex toponym based on the noun «бук» and the adjective «в'ялий» (the derivative of the verb «в'янути»).

Key words: toponym, etymology, Bukovel, Bukovyal'.

Зовнішня історія власних найменувань свідчить про те, що досить часто широковідомими, іноді всесвітньознаними стають місцеві мікротопоніми та вузьколокальні антропоніми в силу різних причин, зокрема тому, що в певному місці відбулися події національного або ширшого значення чи на цьому терені виросло поселення, яке грає неординарну роль у господарському чи духовному житті людей.

Починаючи з 2000-го року недалеко від с. Поляниця Яремчанської сільради Івано-Франківської області України в гірському масиві Горгани біля підніжжя одної з гір засновано поселення, яке тепер офіційно носить ім'я *Буковель* – найбільший гірськолижний курорт нашої держави.

Писемну історію цього топоніма вдається прослідкувати від першої половини XIX ст.

На мапах Габсбурзької імперії зазначеного часу зафіксовано оронім *Bukowiel* [4].

«Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...» засвідчує: «*Bukowielski* potok górski w obrębie gm. Mikuliczyna w Beskidzie lesistym z pod góry *Bukowieli* (1159 m.). Płyńie... przez lasy *Malej Bukowieli*» [3, с. 463]. Знання польський топоніміст С. Грабець також наводить назву потоку в цій формі – *Bukowielski* [1, с. 93].

У процитованих джерелах не зовсім досконало засвідчено народно-розмовну, гуцульську звукову форму назви – *Буков'єл*, яку ми недавно чули з уст уродженця цих країв. В українських джерелах вона задокументована аж на початку XXI ст.: *Буков'єл* [6, с. 61].

Варіант назви гори – *Bukowil* записано в одній із польських писемних пам'яток XVIII ст. [6, с. 61].

Увагу дослідника привертають до себе структурно дуже близькі топоніми, якими найменовано інші об'єкти на ареалах, недалеко від терену, де розкинувся сучасний курорт: *Буков'єла* – колишня полонина між с. Кривополе Верховинського р-ну та смт Ворохта Яремчанської с/р, *Буков'єли* – урочище в с. Шепіт Косівського р-ну та присілок у с. Шепоті [6, с. 65]. Друга частина цих топонімів споріднена з апелятивом *віє□ля* «засохле дерево» («*verdorrtter Baum*») [9, с. 105]. Ономасти давно відчували, що у формах топонімів *Bukowiel* та подібних до них відображаються говіркові форми назв, але вони їх недоладно «олітературнювали» через написання *i* або *e* в фіналях. Пор.: «Буковільський ... потік,

с. Микуличин Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., ... *Буковельський*; з-під гори *Буковіль*» [11, с. 76];

«*Буковельський*, потік ... вар. *Буковільський*»; від ороніма «*Буковіль // Буковель*»; «*Буковель ... гори: 1) ... вар. Буков'єл, Буковиця... 2) вар. Буковеля...*»; *Буковела ...* [6, с. 61–62], *Буковеля ... урочище; смт Ворохта...*» [6, с. 62].

Уживані «літературні форми з *i, e* у фіналі досліджуваних онімів спричинені відсутністю автентичної етимології цих топонімів. Відповідні назви звичайно сприймаються як похідні від прикметника *буковий* «вкритий *буком*; із *буковими* заростями» [6, с. 61–62]. Однак насправді тут маємо композит із сполучним *o* та коренями *бук* і *в'я-нути*, точніше – *в'я-л-ий*. Варто зазначити, що автор статті [вієля] «засохле дерево, сухостій» в «Етимологічному словнику української мови» пише, що походження слова-вокабули «неясне» [8, с. 396].

До етимологічно неясних лексему *вієля* відносить Я. Рудницький допускає зв'язок її з *віяти* (**вія□ля*) [2, с. 417]. Між іншим, у статті *бук* етимолог подає гуцульський топонім *Буков'єл* [2, с. 245].

Етимологія другого компонента досліджуваного слова прояснюється, коли врахувати відоме явище переходу *a* в *e* після м'яких приголосних та *й* у гуцульському діалекті, і відкривається корінь *в'я(д)-л-ий > в'єлий (в'єлий)*. У цьому пересвідчують численні географічні імена на Гуцульщині – *Буков'єн (Буков'ян), Буков'єна; Буков'єнський*, які не зазнали невеликого «олітературнення» і зберегли народномовний вигляд [6, с. 65; 5, с. 41]. Пор. апелятиви *в'янь* «те, що зів'яло» [12, с. 799]; *в'яль* «м'яз, мускул – похідне утворення від *в'ялий*; *в'ялити*; первісно, мабуть, стосувалося в'яленого м'яса» [8, с. 443], *в'ялий* 1. «який перестав бути свіжим, соковитим; зів'ялий (про рослини)», *в'янути* 1. «утрачати свіжість; всихати (про рослини)» [12, с. 798]. Спостережливі гуцули назву *Буков'єл* пояснюють тим, що в дерев, які ростуть на цій горі, завжди підв'яле листя [7]. Серед причин усихання (сухостою) дерев називають, зокрема, пониження рівня ґрунтових вод, посуху [10, с. 427].

Пояснення топоніма *Буковель* як утворення «за допомогою рум.[унського] прикметникового суфікса *-el* ... із зменшувально-пестливим значенням від прикметника *буковий* «вкритий *буком*; із *буковими* заростями» [6, с. 61], а назви *Буков'єн (Bukowin)* – як утворення «за допомогою суфікса *-en-*, розм. *-єн-* (< *-єп-*) від прикметника *буковий*» [6, с. 65] – непереконливі. Онімів із українськими основами і румунським суфіксом *-el* не виявлено. Незрозуміло, яку роль мав би прикметниковий суфікс *-єн-* (< *-єп-*), доданий до прикметникової ж основи *бук-ов-ий* у *Буков'єн*.

Варіанти досліджуваних топонімів із звуком *i* в другій частині, записані у XVIII ст. – *Bukowil* (1788 р.), *Bukowin* (1787 р.) [6, с. 61, 65], вимагають окремого вивчення. Можливо, тут відбивається *i* на місці *'e < 'a*. Навряд чи у формі *Буковін, Bukowin* наявний румунський елемент *-in-* [1, с. 147].

Імовірно, первісно функціонували топоніми-структури із кінцевими м'якими приголосними у формах *Буков'єль* та **Буков'єнь*, які трансформувалися в *Буков'єл, Буков'єн*. Літературно-нормативними відповідниками повинні бути форми *Буков'ял, Буков'ян* або *Буков'яль, Буков'янь*.

Тепер як нормативну форму родового відмінка топоніма *Буковель* пропонують закінчення *-ю* – *Буковелю* [6, с. 61–62]. Однак ще в другій половині XIX ст. топонім трактовано як лексему жіночого роду, котра в родовому відмінку в польському контексті має флексію *-i: z pod góry Bukowieli... lasy Malej Bukowieli* [3, с. 463]. Проте оронім *Буковель-Вишина* (*-i, -oї* ж.) і нині тлумачать як назву жіночого роду [6, с. 62] (цю форму має онім у народному вжитку?). Варіант *Буков'єл* у живому мовленні у формі родового відмінка функціонує із закінченням *-а: Буков'єла* (повідомлення колишнього мешканця цих країв Т. Марусика).

ЛІТЕРАТУРА

1. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. – Kraków, 1950.
2. Rudnyč'kyj J. B. An etymological Dictionary of the Ukrainian Language / J. B. Rudnyč'kyj. – Pars 1–5 / Second revised Edition. – Winnipeg (Canada), 1966.
3. Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów w słowiańskich. – T. I. – Warszawa, 1880.

4. The Historical Map Portal. Maps of the Habsburg Empire. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mapire.eu>
5. Габорак М. Назви населених пунктів Івано-Франківщини: етимологічний словник-довідник / М. Габорак. – Івано-Франківськ, 2011.
6. Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини: етимологічний словник-довідник / М. Габорак. – Івано-Франківськ, 2011.
7. Гора «Буковель». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [expressiysv.kiev.ua/blog/7:Гора «Буковель»](http://expressiysv.kiev.ua/blog/7:Гора%20«Буковель»)
8. Етимологічний словник української мови. – Т. 1. – К., 1982.
9. Желеховський Є. Малорусько-німецький словар / Є. Желеховський, С. Недільський. – Т. I. – Львів, 1886.
10. Лесная энциклопедия. – Т. II. – М., 1986.
11. Словник гідронімів України / Ред. кол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. – К., 1979.
12. Словник української мови. – Т. I. – К., 1970.

Стаття надійшла до редакції 1.08.2017 р.

СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІДРОНІМІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАДТИССЯ

Статтю присвячено становленню гідронімікону Українського Надтисся. Основну увагу зосереджено на лексико-семантичних групах давніх гідронімів, зафіксованих у різномовних писемних пам'ятках та малодоступних картографічних джерелах.

Ключові слова: гідронім, апеллятив, антропонім, мікротопонім.

Анжелика Обручар. СТАНОВЛЕНИЕ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГИДРОНИМИИ УКРАИНСКОГО НАДТИСЬЯ

Предлагаемая статья посвящена становлению гидронимикона Украинского Надтисья. Основное внимание сосредоточено на лексико-семантических группах древних гидронимов, зафиксированных в разноязычных письменных памятниках и малодоступных картографических источниках.

Ключевые слова: гидроним, аппеллятив, антропоним, микропоним.

Angelica Obruchar. FORMATION AND FUNCTIONING OF THE HYDRONYMY OF UKRAINIAN NADTYSSIA

The article is devoted to the formation of the hydronimikon of the Ukrainian Nadyssia. The main attention is focused on the lexico-semantic groups of ancient hydronyms, recorded in multilingual written monuments and inaccessible cartographic sources.

Keywords: hydronym, appellative, anthroponym, microtoponym.

Власні назви відіграють важливу роль у житті людей, оскільки сама людина є творцем і носієм онімів. Особливий інтерес викликають гідроніми – назви водних об'єктів, що зберегли різночасові архаїчні мовні явища і є цінним джерелом для з'ясування таких загальних процесів, як етногенезу слов'ян, їх мовних та культурних контактів, міграційних рухів населення певних регіонів. Не випадково в останні десятиліття з проблем української гідронімії з'явилося багато монографічних досліджень, словників, спеціальних колективних збірників та окремих статей.

Чимало назв українських водотоків використовувалися в наукових дослідженнях відомих зарубіжних та вітчизняних мовознавців (О. Трубачова, Р. Козлової, І. Кнежі, Л. Кіша, З. Франко, Ю. Карпенка, І. Железняк, О. Стрижака, В. Німчука, В. Лучика, В. Шульгача, О. Карпенко, С. Вербича, М. Габорака, Ю. Матієва та ін.). Проте значний доробок не вичерпує всього комплексу актуальних питань гідроніміки. Особливо важливим у цьому відношенні є саме збір, інвентаризація та етимологічна інтерпретація онімного матеріалу. Тому важливим завданням сучасної ономастики є залучення в науковий обіг гідронімів Українського Надтисся, які ще не були предметом комплексного аналізу онімів у просторі й часі.

Закарпатська область досить своєрідна територія як за географічним розташуванням, природними та історичними умовами, так і з погляду діалектних особливостей, що є результатом постійних довготривалих контактів населення краю з генетично однорідними і різнорідними етносами. Характерною особливістю цього регіону є й те, що він густо помережаний величезною кількістю річок, потоків, потічків, найменування яких відбивають усю складну гаму історичного розвитку краю. Тож об'єктом нашого дослідження стали назви протічних та стоячих вод Надтисся, яке охоплює весь Міжгірський, Хустський, Тячівський райони Закарпаття, частково Іршавський (7 сіл, які з часів середньовіччя належали до Марамороської жупи).

Актуальність нашого дослідження зумовлена не тільки відсутністю спеціальних праць, присвячених комплексному вивченню гідронімії басейну Тиси, але й нагальною потребою збору найменувань невеликих водотоків, декотрі з яких не увійшли до «Словника гідронімів України» з об'єктивних причин. Наприклад, Benediku Zvir (18 ст.) [16, с. 28]; Boldoghanyapataka (1651–1699)

[7, с. 153]; Dragului Potak (1824–1862) [5]; Hotar Patak (1782–1786) [6]; поточина Hricskova (1775) [9]; пот., дол. Iszput Perenisz (1781) [15] тощо.

Однак багато назв мікрооб'єктів залишилися поза увагою ономастів. Це насамперед стосується давніх гідронімів Українського Надтисся, які фіксуються у грамотах XIV–XV ст., покрайніх та урбаріальних записах, а також поширені в картографічних джерелах різного характеру (у топографічних, камеральних, військових мапах, в географічних атласах та гідрографічних планах річок). Однак чимало офіційних записів онімів є неточними, часто перекладеними з неслов'янських мов, поданими в різночасових варіантах, перекрученими багатьма писарями, більшість яких не володіла мовою корінного населення. Тому метою нашої статті є відбір гідронімів Карпатського ареалу, зафіксованих упродовж XIII – I пол. XIX ст. у середньовічних пам'ятках та визначення їх лексико-семантичних груп.

З поданих письмових свідчень нами виявлено близько 300 гідронімів Надтисся, більшість з яких уперше фіксується латинською та угорською мовами в місцевих грамотах зазначеного періоду, хоча деякі з них, зокрема мікрогідроніми, могли офіційно не реєструватися цілими століттями. Наприклад, потік *Aziopathak* лише раз фіксується у 1390 р. у Нижній Апші [7, с. 120].

Тому щодо часу фіксацій зібраний нами гідронімний матеріал зовсім не однорідний. До найдавніших відносимо назву ріки *Tusa*, перші згадки про яку сягають аж I ст. н. е. [2, с. 564], а також назви трьох річок *Берберка*, *Салва* [2, с. 39, 484] та *Боржава*, які відомі вже у записах з XIII ст. [16, с. 344]. У XIV ст. зафіксовано 38 назв, XV ст. – 30, XVI ст. – 18, XVII ст. – 31, XVIII ст. – 145, I пол. XIX ст. – 37 пропріативів.

Крім того, при вивченні гідронімів слід враховувати й первісність певного етносу на території Закарпаття, дослідити залишки тимчасової чи постійної осілості етнічних груп, а також їх контакти. Тож у карпатських гідронімах можуть бути законсервовані певні віджилі слова або простежуватися змінність різномовних найменувань, у яких відбиті засвоювання чужих номінацій первісним населенням. Так, наприклад, пот. *Bertyánszka víze* (1830) у Тарасівці [12]; потоки *Klein Jálínkovatj* (1779), *ober Gropjanecz* (1779) у Дубовому (буквально – *Малий Ялінковатий*, *Верхній Гроп'янець*) [8]. Подібні випадки досить поширені, передусім на Хустщині та Тячівщині, у регіонах компактного проживання слов'ян, угорців, румунів та німців.

За лексико-семантичними ознаками твірних основ усі гідроніми досліджуваного ареалу діляться на три основні групи. Найбільшу серед них становлять оніми, що походять від апелятивів, дещо меншу – ті, що утворені від топонімів, передусім оронімів та ойконімів. Порівняно небагатими у цьому дореформеному періоді є групи гідронімів відантропонімного походження.

Серед відапелятивних основ, закладених у місцевих назвах, найбагатшими є розряди, дотопонімне значення яких пов'язане з рельєфом, рослинним і тваринним світом, особливостями ґрунту, а також із поняттями, що безпосередньо вказують на процеси господарського освоєння людьми водотоків чи різних їх ділянок. За мотивами номінації серед відапелятивних гідронімів переважають оніми, похідні від географічних термінів. Вони виражають різноманітні особливості гідрооб'єктів (їх подаємо за ступенем поширення): 1) форму та просторові ознаки гідро об'єктів: пот. *Dohy* (1779) [8]; *Jalínkováti Mály* (1776) [15]; *Kobilicza Visna* (1775) [9]; *Nyiskij* (1779) [8]; 2) колір води чи навколишнього середовища: пот. *Cserlenu* (1779) [8]; *Csorna* (1776) [15]; 3) температурну характеристику та смакові якості води: пот. *Hidegpatak* (1482) (уг. *hideg* «холодний» + слов'янське *patak*) [7, с. 122]; *Borkutó* (1802) [17, с. 387]; 4) глибину водоймища: *Hlwbuka* (1411) [7, с. 166]; 5) характер течії та її звукові особливості: пот. *Bisztrik* (1779) [8]; р. *Bisztrecsanka* (1806) [11]; *Lassw Pathak* (1525) (з уг. *Повільний Потік*) [7, с. 164]; 6) характер та конфігурацію дна (берегів) водоймища: *Kamnikováthy Mály* (1776) [15]; *Zlop* (1776) (очевидно, *Жолоб*) [15].

Назви водних об'єктів, корельовані гідрографічною номенклатурою, мають такі домінуючі топооснови, як: вапа, болото, звір, криниця, потік, ростока, росуш. Наприклад, *Grosz Zvur*

(1779) (букв. *Великий Звур*) [8]; *Hatar waraja* (1546) (очевидно, *Хотарне Болото*) [17, с. 455]; *Szucha Roszus* (1779) [8].

Значну групу утворюють гідроніми, пов'язані з регіональною флорою (береза, бук, вільха, в'яз, деревник (деревій), дуб, липа, лопух, сигла, тис, трость (очерет), черешня, яблуня, явір, ясен) та карпатською фауною (ведмідь, вовк, рак, сова, сокіл): пот. *Cheresnyespatak* (1336) [7, с. 126]; *Dubovecz* (1800) [12]; *Derevnekovaty* (1779) [8]; *Drosztyánecz Velky* (1776) [15]; *Medvesi* (1775) [9]; *Rák patak* (1782–1786) [6] та ін.

Із соціально-побутовою діяльністю людей пов'язана незначна група гідронімів, передусім це топооснови, які вказують на солевидобуток, млинарство та тваринництво. Наприклад, *Malompataka* (1617) (тобто *Млиновиця*) [7, с. 172]; соляне джерело *Soakna* (1411) [14, с. 172]; пот. *Verch Staj* (1779) [15].

Ще менш представлена група гідронімів, корельованих етнічною та соціальною ознакою особи чи власника маєтку: *Ruszky Zsolop* (1779) [8]; *Spánszky Mály* (1776) (уг. історизм *iшпан* «наглядач на працівників у великому маєтку») [15; 16, с. 294]; *Czirkovny* (1775) [9] тощо.

Відонімні назви водних об'єктів Українського Надтисся охоплюють два типи гідронімів: відантропонімні та відтопонімні. У межах номенів першого типу виділяються назви, корельовані особовими іменами, прізвищами та прізвиськами господарів чи мешканців: пот. *Alexandru B.* (1824–1862) [5]; *Gasparka* (1800) [13], пор. антропонім *Гаунар* [3, с. 171]; *Sanyarathaka* (1336) [14, с. 14], пор. *Sanyovo* [16, с. 286].

Відтопонімні гідроніми охоплюють мовні одиниці, утворені за принципом топонімічної метонімії, коли гідрооб'єкт отримував назву шляхом перенесення на нього назви суміжної реалії. До таких утворень належать: 1) вторинні гідроніми, співвідносні з назвами водоймищ: ріка Тиса → пот. *Tuzarathaka* (1456) [14, с. 122]; 2) відойконімні гідроніми, які позначають водні об'єкти, що мають просторову прив'язку до певного населеного пункту: село Золотарево → *оу наишвмъ потоцьъ Золотарѳ[в]скомъ* (1827) [4, с. 197]; 3) гідроніми, мотивовані власними назвами інших географічних об'єктів (хребтів, полонин, гір, урочищ): плн. Побита → пот. *Pobityanszky* (1776) [15]. У номінації водних об'єктів відповідної території досить поширеним у дореформений період (до 1848 р.) став саме цей тип мотивації гідронімів.

Отже, загальна кількість основ, які на дотопонімному рівні вказували на характер рельєфу, рослинний та тваринний світ, нараховує близько 75% зібраних нами автохтонних назв водотоків. Гідроніми ж неслов'янського походження, передусім поширені на первісному етапі становлення онімії краю, зазнали семантичної та граматичної адаптації до мови корінного населення Закарпаття, яке впродовж віків підтримує тісні взаємні мовні контакти із сусідніми народами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик; відп. ред. В. Г. Скляренко. – К.: ВЦ «Академія», 2014. – 544 с.
2. Словник гідронімів України / упор. І. М. Желєзняк, А. П. Корєпєнова та ін. – К.: Наукова думка, 1979. – 780 с.
3. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
4. Яворскій Ю. А. Историческія, личныя, вкладныя и другія записи въ карпаторусскихъ рукописныхъ и печатныхъ книгахъ XVI–XIX вѣковъ // Наук. зб. т-ва «Просвѣта». Друкарня оо. Василян. – Ужгород, 1931. – Річ. VII–VIII (за р. 1930–1931 рѳк). – С. 189–216.
5. A második katonai felmérés térképei. 1824–1862 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mapire.eu/hu/>
6. Az első katonai felmérés térképei. 1782–86 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mapire.eu/hu/map/collection/firstsurvey>
7. Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Budapest, 1943. – 200 old.
8. Charten von dem gantzen zur Domboer Ka[me]ral Herrschafft ge... 1779 [ТК 629] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maps.hungaricana.hu/hu/624>

9. Grund und Profil Ries der in dem Königl. Domboer Wald-Bezirk... [S 11 No 1134] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maps.hungaricana.hu/hu/view/49558/>
10. Korabinszky Joh. Matth. Atlas regni Hungariae portatilis. Neue und vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn auf LX Tafeln. – Wien, 1804.
11. Lipszky Joannes. Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae, et confinium militarium magni item principatus Transylvaniae occurrentium. – Budaë, 1808.
12. Máramaros megye. 1830. Rajzolta: Borsiczky Farkas. MOL S 48, 1: 157000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maps.hungaricana.hu/hu/view>
13. Máramaros vármegye térképe 1800 körül [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hungary-maps.myhunet.com/hu/>
14. Mihályi János. Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. – Máramaros-Sziget, 1900. – 225 old.
15. Pars tertia sylvarum statum lateralis majoris vallis in capi... [S 11 No 0082] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maps.hungaricana.hu/hu/10701>
16. Sebestyén Zsolt. A Felső-Tisza-vidék folyóvíznevei. – Nyíregyháza: Nyíregyházi Egyetem, 2017. – 438 old.
17. Szabó István. Ugocsa megye / Magyarország és nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből. – Budapest, 1937. – 148 old.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2017 р.

СТРУКТУРНІ ТИПИ МІКРОТОПОНІМІВ РАДЕХІВЩИНИ (ДВОСЛІВНІ, БАГАТОСЛІВНІ ТА ПРИЙМЕННИКОВІ МІКРОТОПОНАЗВИ)

Стаття присвячена дослідженню особливостей творення мікротопонімів Радехівського району Львівської області. Проаналізовано двослівні, багатослівні та прийменникові мікротопоніми. З'ясовано, що двослівні і багатослівні найменування служать засобом точної ідентифікації географічних об'єктів у просторі. Виявлено, що значна частина мікротопонімів Радехівщини – прийменникові конструкції, які локалізують об'єкт не лише щодо іншого об'єкта, але й одночасно – щодо до місця найменування та місця виникнення назв.

Ключові слова: іменник, мікротопонім, модель, прийменник, прикметник.

Юрий Осинчук. СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ МИКРОТОПОНИМОВ РАДЕХОВЩИНЫ (ДВУХСЛОВНЫЕ, МНОГОСЛОВНЫЕ И ПРЕДЛОЖНЫЕ МИКРОТОПОНАЗВАНИЯ)

Статья посвящена исследованию особенностей возникновения микротопонимов Радеховского района Львовской области. Проанализированы двухсловные, многословные и предложные микротопонимы. Определено, что двухсловные и многословные наименования служат средством точной идентификации географических объектов в пространстве. Обнаружено, что значительная часть микротопонимов Радеховщины – предложные конструкции, локализирующие объект не только по отношению к другому объекту, но и одновременно – по отношению к месту наименования и месту возникновения названий.

Ключевые слова: существительное, микротопоним, модель, предлог, прилагательное.

Yuriy Osinchuk. STRUCTURAL TYPES OF MICRO TOPONYMS OF RADEKHIV DISTRICT (TWO-WORD, PREPOSITIONAL AND MULTI-WORD MICRO TOPONYMS)

The article is the result of research into characteristic features of forming proper names of small geographic units of Radekhiv District in Lviv Region. The author analyses two-word, prepositional and multi-word micro toponyms. It was found out that two-word and multi-word names serve as a means of accurate identification of geographical objects in space. It turns out that a considerable number of micro toponyms in Radekhiv District are prepositional constructions which not only localise an object in relation to another object, but also localize it in relation to the place of the name and the place of the origin of the names.

Keywords: noun, microtoponym, model, preposition, adjective.

Мікротопоніми – невід'ємний елемент лексичної системи будь-якої національної мови, джерело культурного та історичного розвитку народу. Мікротопоніми семантично близькі до загальних назв, проте визначаються меншою граматичною стійкістю, історично мінливіші. Їх специфіка тісно й органічно пов'язана з різними особливостями іменованих об'єктів [2, с. 1].

Статтю присвячено аналізу основних особливостей мікротопонімів Радехівського району Львівської області.

Мікротопоніми Радехівщини за структурою поділяємо на кілька груп: 1) прості (однослівні); 2) двослівні; 3) прийменникові; 4) багатослівні.

Об'єктом дослідження обрано двослівні, прийменникові та багатослівні мікротопоназви.

Вивчення та аналіз сучасних власних назв дрібних географічних об'єктів є актуальним і важливим, адже саме ці найменування «відображається побут, вірування, творчість народу, простежуються його торговельні, господарські та культурні зв'язки» [2, с. 1], окрім цього, «значний шар цих найменувань поступово виходить з активного вжитку молодшого покоління і окремі з них можуть бути безповоротно втрачені» [4, с. 1].

Мікротопонімія Львівщини вже була об'єктом дослідження українських ономастів [6; 7; 9 та ін.].

Однією із специфічних особливостей структури мікротопонімів є те, що поряд із однослівними найменуваннями дуже високий відсоток серед них займають двослівні назви, а також і розгорнуті словосполучення. Встановлено, що «складені назви, або назви-

словосполучення різних типів, представлені в різних класах топонімів» [5, с. 138]. Спостереження за мікротопонімами в різних населених пунктах досліджуваного району показують, що одна і та ж тополексема нерідко повторюється, навіть у межах того самого населеного пункту. Зрозуміло, що в такій ситуації однослівна назва не здатна виконувати розрізнявальної функції, а точніша ідентифікація географічного об'єкта в просторі потребує до себе додаткового означення. Щоб докладніше вказати на місце знаходження менш відомого об'єкта та охарактеризувати його, жителі населених пунктів утворюють двослівні й багатослівні найменування. Окрім цього, уживання двослівних мікротопонімів здебільшого зумовлене тим, що на досліджуваній території з'явилося декілька співзвучних назв. Щоб уникати омонімії, мешканці сіл вживають мовні засоби – означення, які диференціюють подібні найменування географічних об'єктів. Функцію цього означення найчастіше виконують прикметники, рідше числівники, спорадично – займенники.

Двокомпонентні назви поділяємо на кілька груп: а) числівник + іменник; б) займенник + іменник; в) прикметник + іменник.

Назви за моделлю числівник + іменник малопоширені: *Дев'ять Моргів* п. (с. Кр.); *Другий Ставок* став. (с. Пав.); *Залісся Перше* х. (с. Нес.); *Залісся Друге* х. (с. Нес.); *Залісся Третє* х. (с. Нес.); *Сорок Голих* в. (с. Стан.), к. (с. Вуз., с. Ог.).

Засвідчено одну назву за моделлю займенник + іменник, де займенник виконує вказівну роль: *Тамтой Кут* к. (с. Пав.).

Найпродуктивніша модель складних назв – прикметник + іменник. За розрядом прикметника, виділяємо кілька підгруп:

– якісний прикметник + іменник: *Білий Стік* р. (с. Ан., с. Кор., с. Н.В., с. Об., с. Пол., с. Роз., с. Суш., с. Тоб.); *Глибока Долина* п. (с. Зав.); *Глибока Яма* п. (с. Зав.); *Довге Болото* б. (с. Пав.); *Зелений Гай* к. (с. Стан.); *Нове Село* к. (с. См.); *Нові Ставки* ур. (с. Гриц.); *Стара Дорога* к. (с. Поз.); *Стара Цегольня* озеро (с. Н.В.); *Старий Витків* ч.с. (с. Н.В.); *Старий Цвинтар* цв. (с. Биш., с. Вуз.); *Великий Гай* л. (с. Ог.); *Задні Дубини* п. (с. Син.); *Лиса Гора* г., ур. (с. Пав.); *Малий Гайок* л. (с. Ог.); *Чорна Земля* п. (с. Бер.); *Чорний Хрест* п. (с. Бер.);

– відносний прикметник + іменник: *Австрійський Цвинтар* цв. (с. См.); *Жидівське Містечко* базари (с. Ст.); *Жидівський Цвинтар* цв. (с. Н.В., м. Рад.); *Польський Цвинтар* цв. (с. Биш.); *Колгоспний Садов* сад. (с. Мик.); *Криничний Рів* п. (с. Гог.); *Монастирська Дорога* в. (с. Ст.); *Піскова Соснина* л. (с. Гог.); *Новоставецький Став* став. (с. Нов.); *Громадський Ліс* л. (с. Зав., с. Мик., с. Пир.); *Радехівське Озеро* в.д. (м. Рад.); *Станинський Ставок* став. (с. Пав.); *Сушенська Станція* з. (с. Ст.); *Увинський Ліс* л. (с. Зав.);

– присвійний прикметник + іменник: *Баків Лісок* л. (с. Кр.); *Басова Нивка* п. (с. Бер.); *Домбровського Болото* пас. (м. Рад.); *Ксьондзів Пастовень* сад., сін. (с. Кор.); *Ксьондзовий Ліс* п. (с. Бат.); *Кубове Озеро* п. (с. Зав.); *Маг्रेसве Джерело* джерело (с. Руд.); *Боруцький Луг* сін., ур. (с. Мик.); *Заведецька Гора* п. (с. Бер., с. Нов.); *Паськевичові Долини* п. (с. Руд.); *Попів Ставок* л. (с. Радв.); *Сахаркова Криниця* кр. (с. Бат.); *Панська Сіножат* пас. (с. Бат.); *Панський Сад* ур. (с. Пав.). Названі мікротопоніми є орієнтирами, оскільки позначають мікрооб'єкти через відомі вже об'єкти. Ці назви засвідчують основну закономірність номінації мікрооб'єктів: вони повинні виділятися серед навколишньої місцевості природними ознаками. Отже, двочленні конструкції складають багатогранну характеристику об'єкта.

Значна частина мікротопонімів Радехівщини – прийменникові конструкції, які називаються топонімами-орієнтирами [1, с. 12] або назвами-орієнтирами [3, с. 176]. Прийменникова назва не тільки локалізує об'єкт по відношенню до іншого об'єкта, але й одночасно локалізує його і по відношенню до місця найменування та місця виникнення назв. Отже, прийменникова конструкція має ознаки власної назви. Зафіксовано декілька груп прийменникових конструкцій:

– мікротопоніми з прийменниками *біля, коло*, які виражають розташування іменованого об'єкта біля іншого примітивного об'єкта або конкретної особи [8, с. 196]: *Біля Городинського* л. (с. Щур.); *Біля Грибка* л. (с. М.Ог.); *Біля Гриця* п. (с. Стр.); *Біля Джерела* к. (с. Мик.); *Біля Додика* п. (с. Стр.); *Біля Дороги* пас. (с. Хм.); *Біля Каштана* пас. (с. Підм.); *Біля Помідора* пас. (с. Мик.); *Біля Холоївки* пас. (с. Вуз.); *Біля Хреста* к. (с. Мик.); *Біля Ямки* сін. (с. См.); *Коло Баби* п. (с. Ог.); *Коло Голуба* пас. (с. Мик.); *Коло Гути* пас. (с. М.Ог.); *Коло Кота* л. (с. См.); *Коло Ліса* пас. (с. Биш.); *Коло Млина* к. (с. Ст., с. Тр.); *Коло Професорки* пас. (с. Ог.); *Коло*

Сабанівки сін. (с. Ст.); *Коло Сікорок* п. (с. Мик.); *Коло Шлюзи* ур. (с. Роз.); *Коло Шнера* сін. (с. Радв.);

– назви з прийменником *за*, який вказує, що означуваний об'єкт знаходиться за іншим примітним об'єктом стосовно номінатора [3, с. 177]. Головним орієнтиром в таких назвах є лексеми, що вказують на рельєф, рослинний покрив, споруди, а також антропоніми різного походження: *За Банею* п. (с. Мик.); *За Бойками* пас. (с. Бат.); *За Болотом* п. (с. Зав., с. Ог.), *За Ботом* п. (с. Ор.); *За Гаєм* пас., п. (с. Мик.); *За Горб* в. (с. Пав.); *За Горою* пас. (с. Пир.); *За Гутою* пас. (с. Оп.); *За Дубиною* пас. (с. Ор.); *За Лісом* сін. (с. Дм.); *За Лугом* п. (с. Тр.); *За Мартином* л. (с. Пав.); *За Млин* пас. (с. Щур.); *За Могилою* п. (с. Биш.); *За Мотрею* п. (с. Бат.); *За Пасікою* п. (с. Пир.); *За Річкою* пас. (с. Щур.); *За Село* к. (с. Руд.); *За Хрестом* п. (с. Ор.);

– лексеми з прийменником *на*, який вказує, що об'єкт знаходиться на території іншої місцевості: *На Адамівку* д. (с. Мик.); *На Бабі* пас. (с. См.); *На Берегах* сін. (с. Биш.); *На Болотах* пас. (с. Дубини, с. Оп.); *На Бригаду* д. (с. См.); *На Будках* сін. (с. Ог.); *На Буках* п. (с. Ог.); *На Вигоні* п. (с. Вуз.); *На Глибокому* к. (с. Мик.); *На Горбі* в. (с. Руд.), п. (с. Вуз.); *На Діброві* п. (с. Син.); *На Діброву* д. (с. Син.); *На Дубині* пас. (с. Мик.); *На Загадці* сін. (с. Стр.); *На Зустів* д. (с. Кр.); *На Корчунок* д. (с. Син.); *На Криве* д. (с. Дм., с. Дубини); *На Куток* в., к. (с. Ор.); *На Мар'яниці* л. (с. Мик.); *На Панському* пас. (с. Биш.); *На Оглядівським* п. (с. Нив.); *На Підкарані* пас. (с. Вуз.); *На Пісковню* д. (с. Син.); *На Потоках* пас. (с. Нив.); *На Пукачеві* п. (м. Рад.); *На Рудки* п. (с. Дуб.); *На Торфі* пас. (с. Н.В.); *На Фосах* сін. (с. Биш.). Приклади засвідчують, що прийменник *на* може вказувати ще і на напрям розміщення шляхів сполучення.

– мікротопоніми з прийменником *під*, який вказує на те, що номінована мікрореалія знаходиться перед іншим географічним об'єктом або нижче від нього: *Під Горбом* п. (с. Н.В.); *Під Гувинициною* пас., п. (с. Мик.); *Під Завидчем* п. (с. См.); *Під Козаки* л. (с. Бат.); *Під Коршак* к. (с. Дуб.); *Під Лісом* пас., п. (с. Н.В.); *Під Лугом* сін. (м. Рад.); *Під Могилою* п. (с. Радв.); *Під Муқані* п. (с. Дуб.); *Під Рікою* пас., п. (с. Мик.), сін. (с. Тр.); *Під Річкою* пас. (с. Нив.); *Під Розерватом* горбок (с. Н.В.); *Під Рудками* п. (с. Ог.); *Під Смереками* п., сін. (с. Ог.); *Під Смереки* пас. (с. Ог.); *Під Ставком* пас., п. (с. Мик.); *Під Степаном* пас., п. (с. Мик.); *Під Тернівкою* сін. (с. Н.В.); *Під Фусовом* п. (с. Биш.).

Зрідка виявляємо найменування з іншими прийменниками, зокрема *в, від, до, межі*: *В Вилах* пас., сін. (с. Кор.); *В Лузках* сін. (с. Мик.); *В Макарах* сін. (с. Мик.); *Від Лузу* к. (с. Ст.); *До Підгори* п. (с. Стр.); *До Професорки* л. (с. М.Ог.); *До Ріки* д. (с. См.); *До Села* д. (с. М.Ог.); *До Ставу* в., к. (с. Ор.); *Межі Ровами* п. (с. Гог.) тощо.

Спорадично фіксуємо назви за моделлю прийменник + субстантивованій прикметник: *За Широкою* л. (с. Пир.), пас. (с. Яс.); *На Мілкому* к. (с. Мик.); *На Солодкій* сін. (с. Син.).

Багатослівні мікротопоніми – назви, які складаються із трьох і більше лексем. Ці конструкції представлено кількома прикладами: 1) прийменник *коло* + прикметник + іменник загальний: *Коло Грубого Дуба* л. (с. Руд.); 2) прийменник *коло* + іменник власний + іменник власний: *Коло Гриця Степанчиного* к. (с. Мик.); 3) іменник загальний + прийменник *коло* + іменник у родовому відмінку: *Болото Коло Криниці* б. (с. Пав.); *Село Коло Двора* в., к. (с. Биш.); 4) прийменник *за* + іменник загальний + іменник власний в орудному відмінку: *За Бабою Леною* к. (с. Роз.); 5) прийменник *за* + прикметник + іменник загальний в орудному відмінку: *За Панським Двором* б. (с. Биш.); 6) іменник загальний + прийменник *з* + прикметник + іменник загальний у родовому відмінку: *Притока З Низенької Лози* канал (с. Биш.); 7) іменник загальний + іменник власний + іменник власний у родовому відмінку: *Поле Нечая Миколи* п. (с. Поз.); 8) іменник загальний + прийменник *на* + субстантивованій прикметник: *Поля На Довській* п. (с. Ст.).

Функціональною особливістю цих мікротопонімів є те, що здебільшого вони виступають в тринарних опозиціях у межах одного населеного пункту. Вони важливі тим, що дають найбільше інформації про місцезнаходження іменованого мікрооб'єкта.

Отже, на території Радехівського району Львівської області активно функціонують двослівні мікротопоніми, які надають повнішу інформацію про іменованій об'єкт, вказують на його власника. Серед двокомпонентних найменувань виділяємо кілька груп: а) числівник + іменник; б) займенник + іменник; в) прикметник + іменник. Найпродуктивніша модель таких назв – прикметник + іменник. Велику роль у творенні мікротопонімів відіграють

прийменникові конструкції, зокрема моделі із прийменниками *біля, коло, за, на, під* тощо. Спорадично фіксуємо багатослівні мікротопоніми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонца І. С. Ойконімія Черкащини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / І. С. Гонца. – Київ, 2006. – 18 с.
2. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Н. І. Лісняк. – Львів, 2004. – 20 с.
3. Лужецька О. Б. Прийменникові деривати у мікротопонімії Південно-Західного Опілля / О. Б. Лужецька // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць / відп. ред. М. Є. Скиба. – Хмельницький: ХмЦНУ, 2013. – Вип. 6(2). – С. 175–182.
4. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. І. Михальчук – Київ, 1998. – 16 с.
5. Поляруш Т. Структура і функціонування складених назв у різних класах топонімів / Т. Поляруш // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – Вип. І. – С. 138–142.
6. Проць О. І. Мікротопонімія півночі Львівської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / О. І. Проць. – Львів, 2011. – 21 с.
7. Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Н. В. Сокіл. – Львів, 2007. – 16 с.
8. Сороцька М. Структурні особливості мікротопонімів прийменникової та складеної структури Північної Тернопільщини / М. Сороцька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2011. – Вип. 2 (19) 2008–1(20) 2011. – С. 191–201.
9. Яніцька Н. Р. Мікротопонімія центральних та східних районів Львівської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Н. Р. Яніцька. – Львів, 2012. – 18 с.

СКОРОЧЕННЯ

б. – болото	з. – зупинка	пас. – пасовище	ур. – урочище
в. – вулиця	к. – куток	р. – річка	х. – хутір
в.б. – водний басейн	кр. – криниця	сад. – садок	цв. – цвинтар
г. – гора	л. – ліс	сін. – сінокіс	ч. с. – частина села
д. – дорога	п. – поле	став. – ставок	

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Ан. – Андріївка	Н.В. – Новий Витків	Руд. – Руденко
Бат. – Батіїв	Нив. – Нивиці	Син. – Синьків
Бер. – Березівка	Нов. – Новоставці	См. – Сморгів
Биш. – Бишів	Об. – Обортів	Стан. – Станин
Вуз. – Вузлове	Ог. – Оглядів	Ст. – Стоянів
Гог. – Гоголів	Оп. – Оплицько	Стр. – Стремільче
Гриц. – Грицеволя	Ор. – Ордів	Суш. – Сушно
Дм. – Дмитрів	Пав. – Павлів	Тоб. – Тоболів
Дуб. – Дубини	Пир. – Пиратин	Тр. – Трійця
Зав. – Завидче	Підм. – Підмонастирок	Хм. – Хмільно
Кор. – Корчин	Поз. – Поздимир	Щур. – Щуровичі
Кр. – Криве	Пол. – Полове	Яс. – Яструбичі
Мик. – Миколаїв	Рад. – Радехів	
М.Ог. – Монастирок	Радв. – Радванці	
Оглядівський	Роз. – Розжалів	
Нес. – Нестаничі		

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.

ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ ЕЛЕМЕНТИ У ЧЕСЬКОМУ АНТРОПОНІМІКОНІ

У статті розглянуто власні особові імена, що походять із південнослов'янських антропонімій, які зустрічаємо у чеському антропоніміконі. Проаналізовано їх репертуар, походження, фонетичні особливості, поширення, частотність уживання.

Ключові слова: антропонімія, власне особове ім'я, чеський антропонімікон, частотність уживання імен.

Любовь Осташ. ЮЖНОСЛАВЯНСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ЧЕШСКОМ АНТРОПОНИМИКОНЕ

В статье рассмотрены чешские личные имена, которые происходят из южнославянских антропонимий и встречаются в чешском антропонимиконе. Проанализированы их репертуар, происхождение, фонетические особенности, распространение, частота употребления.

Ключевые слова: антропонимия, личное собственное имя, чешский антропонимикон, частота употребления имен.

Liubov Ostash. SOUTH SLAVONIC ELEMENTS IN CZECH ANTHROPONYMICON

Proper personal names that come from the south Slavonic anthroponyms, which are presented in Czech anthroponymicon are considered in the article. Their repertoire, origin, phonetic peculiarities, spreading, frequency of usage were analyzed.

Keywords: anthroponyms, proper personal name, Czech anthroponymicon, frequency of usage of the names.

Іменник кожного народу – це цікаве і різноманітне багатство, що являє собою переплетіння різних елементів. У пропонованій статті ми розглядаємо південнослов'янські імена, які вживають у Чеській Республіці.

Використання південнослов'янських імен при іменуванні новонароджених у 1980–1983 роках у Чехії зафіксувала М. Кнаппова у дослідженні «Rodné jméno v jazyce a společnosti» [15]. Функціонування болгарських антропонімів у Словаччині дослідила М. Ангелова Атанасова у праці «Імената на българите в Словакия» [1]. Нас зацікавило вживання імен, що походять із південнослов'янських антропонімій, у Чехії у широкому часовому діапазоні ХХ–ХХІ століття.

Мета статті – проаналізувати функціонування у чеському антропоніміконі імен, які походять із південнослов'янських антропонімій.

Для дослідження використовуємо дані про функціонування імен у Чеській Республіці, які на своїй сторінці в інтернеті подає Міністерство внутрішніх справ Чеської Республіки [17].

У Чехії фіксуємо чоловічі імена *Cvetan, Cvetelin, Cvetko, Cvyatko*, жіночі імена *Cveta, Cvetaņa, Cvetanka, Cvetelina, Cvetomira, Elisabeta-Cvietuna* [17]. Аналогічні імена зустрічаємо у болгарському антропоніміконі: чол. *Цветан, Цветелін, Цвѣтко, Цвѣтко*, жін. *Цвѣта, Цветања, Цветанка, Цветеліна, Цветоміра* [5, с. 711–712; 6, с. 187–188], сербському: чол. *Цветан, Цветко*, жін. *Цвета, Цветана, Цветанка* [2, сс. 206, 320], хорватському: чол. *Cvetan, Cvetko*, жін. *Cveta, Cvetaņa, Cvetanka, Cvetomira* [26, с. 57–58], словенському: чол. *Cvetan, Cvetko*, жін. *Cveta, Cvetaņa, Cvetanka* [13, с. 153–154]. Ці імена походять від псл. *kvěť/*cvěť < *kvoitъ [3, т. 2, с. 418; 12, т. 13, с. 162–163] і демонструють фонетичну зміну, яка відбулася у південнослов'янських мовах – перехід kv > cv, пор. болг. цвѣте «квітка», цвят «квіт, квітка, цвіт», [8, с. 740], серб. цвет, цвијет [7, с. 1480], хорв. cvijet [22, с. 131], словен. cvét [3, т. 2, с. 418; 13, с. 153; 23]. У західнослов'янських мовах ця зміна не відбулася, тому маємо сучасний чеський апелятив květ «квітка, цвіт, квіт» [9, т. 1, с. 275; 24, с. 157]. Зберігається група kv у

чеській мові і в іменах: чол. *Květoň, Květoš, Květomil, Květomír, Květoslav*, жін: *Květa, Květuše, Květoslava, Květomila* [14, сс. 236, 467]. Також серед імен жителів Чеської Республіки знаходимо імена: чол. *Květouš, Kvetoslav*, жін: *Květena, Kvetana, Květenka, Květoslávka, Květuš, Květuša, Květuška, Kveta, Kvetana, Kvetava, Kvetka, Kvetoslava, Kvetosláva, Kvetuse, Kvetuša, Kvetuše, Kvatoslava, Kvitoslava, Kvieta* [17].

Досліджувані імена мають різну частоту вживання.

Ім'я *Svetan* зафіксовано у Чеській Республіці у 4 носіїв (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цветан* мало 9050 носіїв [17; 6, с. 187].

Ім'я *Svetelin* зафіксовано у Чеській Республіці у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цветелин* мало 303 носії [17; 6, с. 187].

Ім'я *Svetko* зафіксовано у Чеській Республіці у 6 носіїв (2017 р.), у Хорватії у 167 носіїв (2011 р.), у Словенії у 679 носіїв (2016 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цветко* мали 1583 носії [17; 20; 21; 6, с. 188].

Ім'я *Svjatko* зафіксовано у Чеській Республіці у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цвятко* мали 897 носіїв [17; 20; 21; 6, с. 188].

Ім'я *Sveta* зафіксовано у Чеській Республіці у 9 носіїв (2017 р.), у Хорватії у 120 носіїв (2011 р.), у Словенії у 122 носіїв (2016 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цвета* мали 2139 носіїв [17; 20; 21; 6, с. 187].

Ім'я *Svetana* зафіксовано у Чеській Республіці у 4 носіїв (2017 р.), у Хорватії у 20 носіїв (2011 р.), у Словенії у 31 носія (2016 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цветана* мали 6124 носії [17; 20; 21; 6, с. 187].

Ім'я *Svetanka* зафіксовано у Чеській Республіці у 6 носіїв (2017 р.), у Хорватії у 22 носіїв (2011 р.), у Словенії у 10 носіїв (2016 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цветанка* мали 16004 носії [17; 20; 21; 6, с. 187].

Ім'я *Svetelina* зафіксовано у Чеській Республіці у 3 носіїв (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цветелина* мали 675 носіїв [17; 6, с. 187].

Ім'я *Svetomira* зафіксовано у Чеській Республіці у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Цветоміра* мали 103 носії [17; 6, с. 188].

Ім'я *Elisabeta-Svietuna* зафіксовано у Чеській Республіці у 1 носія (2017 р.) [17].

Серед чеських аналогів перелічених імен найбільшою популярністю користуються імена жін. *Květoslava* (16228 носіїв), *Květa* (7608 носіїв), *Květuše* (5518 носіїв), чол. *Květoslav* (2563 носії) (2017 р.) [17].

У Чехії фіксуємо чоловічі імена *Neven, Benony Neven*, жіночі *Nevena, Iva Nevena, Zoe Nevena, Neva, Bohéme Neva, Jasmin Neva, Kristýna Neva, Nevenka, Olga Nevenka, Nevelina, Nevjana* [17]. Ці імена ми зустрічаємо також у болгарському антропоніміконі: чол. *Невен*, жін. *Невена, Нєва* (<Невена), *Невенка* (<Невена), *Невеліна, Невяна* [5, с. 475–476; 6 с. 138; 4 с. 115], сербському: чол. *Невен*, жін. *Невена, Нєва* (<Невена), *Невенка* (<Невена) [2, сс. 144, 285], хорватському: чол. *Neven*, жін. *Nevena, Nevenka* (<Невена) [26, с. 252], словенському: чол. *Neven*, жін. *Nevena, Neva, Nevenka* [13, с. 375–376]. Ці імена походять від болг. *невен* «нагідки» [8, с. 399], серб. *невен* «*Calendula officinalis*» [7, с. 808], хорв. *nèven* «*Calendula officinalis*» [22, с. 695] (чеським відповідником цієї назви є *mesíček zahradní* [14, с. 267]), у словенській мові термін *pèven* використовується для називання іншої рослини: словен. *pèven* «*suha goža*» [13, с. 376; 23], «иммортель» [12, т. 25, с. 68]. Зазначені лексеми походять від псл. **nevěpъ/*nevěna* [12, т. 25, с. 67–68].

Ім'я *Neven* зафіксовано у Чеській Республіці у 4 носіїв, *Benony Neven* у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Невен* мали 73 носії, у Хорватії ім'я *Neven* зафіксовано у 4314 носіїв (2011 р.), у Словенії у 96 носіїв (2016 р.), [17; 6, с. 138; 20; 21].

Ім'я *Nevena* зафіксовано у Чеській Республіці у 22 носіїв, *Iva Nevena* у 1 носія, *Zoe Nevena* у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Невена* мали 3002 носії, у Хорватії ім'я *Nevena* зафіксовано у 912 носіїв (2011 р.), у Словенії у 98 носіїв (2016 р.) [17; 6, с. 138; 20; 21].

Ім'я *Neva* зафіксовано у Чеській Республіці у 2 носіїв, *Bohéme Neva* у 1 носія, *Jasmin Neva* у 1 носія, *Kristýna Neva* у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Нєва* мали 10 носіїв, у

Хорватії ім'я *Neva* зафіксовано у 286 носіїв (2011 р.), у Словенії у 539 носіїв (2016 р.), [17; 6, с. 138, 20; 21].

Ім'я *Nevenka* зафіксовано у Чеській Республіці у 18 носіїв, *Olga Nevenka* у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Невєнка* мали 2558 носіїв, у Хорватії ім'я *Nevenka* зафіксовано у 14125 носіїв (2011 р.), у Словенії у 3517 носіїв (2016 р.). У Словенії це ім'я займає 82 місце за популярністю серед усіх жіночих імен і піки його популярності при іменуванні новонароджених припадали на 1951–1970 рр. [17; 6, с. 138, 20; 21].

Ім'я *Nevelina* зафіксовано у Чеській Республіці у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Невеліна* мали 60 носіїв [17; 6, с. 138].

Ім'я *Nevejana* зафіксовано у Чеській Республіці у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Невяна* мали 644 носії [17; 6, с. 138].

У Чехії зустрічаємо імена чол. *Slobodan*, жін. *Svoboda*, *Sloboda*, *Slobodana*, *Slobodanka*. Попри наявність апелятива *svoboda* «воля, свобода» у чеській мові [9, т. 2, с. 382; 24, с. 427] і поширення у чехів чоловічого прізвища *Svoboda* [18, с. 178], сучасне жіноче ім'я *Svoboda* – південнослов'янське. Ми не знаходимо такого імені ні у словниках чеських імен [14; 16], ні у працях, присвячених старочеській антропонімії [19; 25]. Південнослов'янським це ім'я вважає і П. П. Чучка [10, с. 314]. У болгарському антропоніміконі ми зустрічаємо імена чол. *Слободан* (діал. від *Свободан*), жін. *Свобода* [5, сс. 598, 615; 6 с. 162, 4, с. 131], у хорватському чол. *Slobodan*, жін. *Sloboda*, *Slobodana*, *Slobodanka* [26, с. 311], у сербському чол. *Слободан*, жін. *Слобода*, *Слободанка* [2, сс. 181, 306], у словенському чол. *Slobodan*, жін. *Sloboda*, *Slobodana*, *Slobodanka* [13, сс. 438, 447–448]. Ці імена походять від псл. **svoboda* [3, т. 5, с. 198], пор. болг. *свобода* «воля, свобода» [8, с. 612], серб. *слобода* [7, с. 1240], хорв. *slobòda* [22, с. 1143], словен. *svoboda* [13, 448; 3, т. 5, с. 198; 23]. На думку Ю. Шевельова, «Поява звука *l* на місці *v* у слові *слобода* (пор. зі старішим *свобода*, від початку спорідненим зі займенником *свій*) – то наслідок розподібнення двох губних, *v* і *b*. Вочевидь, ідеться про діалектний дублет ще праслов'янської доби (пор. словац. *sloboda*, серб.-хорв. *slobòda*)» [11, с. 942–943].

Ім'я *Slobodan* зафіксовано у Чеській Республіці у 13 носіїв (2017 р.), у Хорватії у 3697 носіїв (2011 р.), у Словенії у 782 носіїв (2016 р.) [17; 20; 21].

Ім'я *Svoboda* зафіксовано у Чеській Республіці у 1 носія (2017 р.), у Болгарії у 1901–1970 рр. ім'я *Свобода* мали 477 носіїв [17; 6, с. 162].

Ім'я *Sloboda* зафіксовано у Чеській Республіці у 2 носіїв (2017 р.), у Хорватії у 20 носіїв (2011 р.) [17; 20].

Ім'я *Slobodana* зафіксовано у Чеській Республіці у 1 носія (2017 р.), у Хорватії у 20 носіїв (2011 р.) [17; 20].

Ім'я *Slobodanka* зафіксовано у Чеській Республіці у 6 носіїв (2017 р.), у Хорватії у 926 носіїв (2011 р.), у Словенії у 227 носіїв (2016 р.) [17; 20; 21].

Південнослов'янські імена, що вживаються у Чеській Республіці, зберігають свої традиційні національні мовні риси. Кількість носіїв цих імен у Чехії є незначною і значно меншою, ніж кількість носіїв цих імен у південнослов'янських країнах, звідки походять ці імена, однак своєю присутністю вони сприяють урізноманітненню антропонімікону Чеської Республіки. Усі досліджені у статті імена мають слов'янське походження і підтримують традицію вживання слов'янських автохтонних імен у Чехії. Дослідження дало змогу простежити поширення того чи іншого імені у різних країнах.

У статті ми розглянули лише декілька імен, що походять із південнослов'янських антропонімії і вживаються у Чеській Республіці. Слід зазначити, що список таких імен є значно ширшим і становить вдячний матеріал для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ангелова-Анатасова М. Имената на българите в Словакия / Mená a priezviská Bulharov na Slovensku / Мария Ангелова-Анатасова. – Bratislava, 1998. – 120 с.
2. Грковић М. Речник личних имена код Срба / Милица Грковић. – Београд: Вук Караџић, 1977. – 326 с.
3. Етимологічний словник української мови в 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.

4. Иванова Н. Имената на българите. Домашни имена. Заети имена. Празничнокалендарен именник / Недялка Иванова, Пенка Радева. – Велико Търново: Абагар, 2005. – 248 с.
5. Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите / Стефан Илчев. – София: Изток-Запад, 2012. – 832 с.
6. Ковачев Н. Честотно-тълковен речник на личните имена у българите / Николай П. Ковачев. – София: Държавно изд-во «Д-р Петър Берон», 1987. – 216 с.
7. Речник српскога језика / [израдили Милица Вујанић и др.; редиговао и уредио Мирослав Николић]. – Нови Сад: Матица српска, 2007. – 1561 с.
8. Стоянов I. A. Болгарсько-український словник / I. A. Стоянов, O. P. Чмир. – К.: Наукова думка, 1988. – 780 с.
9. Чесько-український словник: у двох томах / Укл. Андерш Й. Ф., Неруш Г. I., Цвях В. Д., Яценко Г. Т. – К.: Наукова думка, 1988–1989. – Т. 1–2.
10. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник / Павло Чучка. – Ужгород: Ліра, 2011. – 432 с.
11. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов; переклад з англійської С. Вакуленка, А. Даниленка. – Харків: Акта, 2002. – 1055 с.
12. Этимологический словарь славянских языков. – М.: Наука, 1974–2011. – Вып. 1–37.
13. Keber J. Leksikon imen : izvor imen na Slovenskem / Janez Keber. – Celje: Mohorjeva družba, 2001. – 704 s.
14. Knappová M. Jak se bude vaše dítě jmenovat? / Miloslava Knappova. – 6. vydání. – Praha: Academia, 2017. – 917 s.
15. Knappová M. Rodné jméno v jazyce a společnosti / Miloslava Knappová. – Praha: Academia, 1989. – 208 s.
16. Kopečný F. Průvodce našimi jmény / František Kopečný. – Praha: Academia, 1991. – 260 s.
17. Ministerstvo vnitra České republiky, Četnost jmen a příjmení [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvcr.cz/clanek/cetnost-jmen-a-prijmeni-722752.aspx>. – Дата доступу: 21.05.2017.
18. Moldanová D. Naše příjmení / Dobrava Moldanová. – Praha: Agentura Pankrác, 2004. – 232 s.
19. Pleskalová J. Tvoření nejstarších českých osobních jmen / Jana Pleskalová. – Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998. – 160 s.
20. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Imena i prezimena u Republici Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censusnames.htm>. – Дата доступу: 21.05.2017.
21. Republika Slovenija, Statistični urad RS, Kako pogosta sta vaše ime in vaš priimek? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stat.si/ImenaRojstva/sl>. – Дата доступу: 21.05.2017.
22. Rječnik hrvatskoga jezika / glavni urednik Jure Šonje. – Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, 2000. – 1450 s.
23. Slovar slovenskega knjižnega jezika [Електронний ресурс] / avtorji sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU; glavni uredniški odbor Anton Bajec ... [et al.]. – Elektronska objava. – El. knjiga. – Ljubljana : Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2014. – Режим доступу: <http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznegajezika>. – Дата доступу: 21.05.2017.
24. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost / ed. Josef Filipec. – Praha: Academia, 2003. – 648 s.
25. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení / Jan Svoboda. – Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964. – 317 s.
26. Šimundić M. Rječnik osobnih imena / Mate Šimundić. – Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1988. – 571 s.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2017 р.

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ПСЕВДОНІМІЯ ХХ (1929–1959 рр.) – поч. ХХІ СТОЛІТЬ

У статті представлено українську громадсько-політичну псевдонімію ХХ–ХХІ століть, зокрема учасників національно-визвольних змагань ОУН-УПА (1929–1959 рр.) та учасників антитерористичної операції (АТО) на Сході нашої країни. Обґрунтовано теоретичні засади витлумачення псевдоніма як псевдо антропоніма, визначено семантичні, соціокомунікативні та функціональні ознаки, якими зумовлено режим його використання. Вивчено номінаційні процеси в псевдонімії різних соціальних груп, розглянуто організацію досліджуваних псевдонімів, виявлено між ними спільне й особливе.

Ключові слова: онім, антропонім, псевдонім, псевдонімна номінація, псевдонімикон.

Наталія Павликівська. УКРАИНСКАЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПСЕВДОНИМИЯ ХХ (1929–1959 гг.) – нач. ХХІ СТОЛЕТИЙ

В статье исследована украинская общественно-политическая псевдонимия ХХ–ХХІ столетий, в частности участников национально-освободительного движения ОУН-УПА (1929–1959 гг.) и участников антитеррористической операции (АТО) на Востоке нашей страны. Обоснованы теоретические принципы истолкования псевдонима как псевдоантропонима, установлены семантические, социокоммуникативные и функциональные признаки, которыми обусловлен режим его использования. Изучены номинационные процессы в псевдонимии различных социальных групп, рассматривается структурная организация исследованных псевдонимов, установлено между ними общее и особенное.

Ключевые слова: оним, антропоним, псевдоним, псевдонимная номинация, псевдонимикон.

Nataliya Pavlykivska. UKRAINIAN SOCIAL AND POLITICAL PSEUDONYMIA OF XX (1929–1959) - early XXI CENTURY

The article presents the Ukrainian public and political pseudonymia of XX–XXI centuries, including members of the national liberation struggle of OUN-UPA (1929–1959) and members of the anti-terrorist operation (ATO) in the east of the country. Theoretical principles that give interpretation of pseudonym as a pseudo anthroponomy are proved, defined semantic, socio communicative and functional characteristics, which are caused by the regime of their use. Nomination processes in pseudonymia of various social groups are studied and discussed the organization of studied pseudonyms and discovered common and special among them.

Keywords: onim, anthroponomy, pseudonym, pseudonymic nomination, pseudonimicon.

Псевдоніми як різновид власних найменувань людей посідають важливе місце в антропонімії системі національної мови. Ці комунікативні знаки з особливим призначенням – приховувати справжнє ім'я або прізвище – використовувалися в різні епохи й у різних народів. Псевдоніми сформувалися ще в античному світі й використовуються різними соціальними групами донині.

Псевдоніми як мовне явище зацікавили небагатьох вітчизняних (П. П. Чучка, В. В. Німчук, М. П. Лесюк, О. В. Петрова) та інших слов'янських (О. В. Суперанська, Г. В. Сулова, Т. І. Суркова, В. А. Никонов, С. Вархол) лінгвістів. Вони порушили питання лінгвістичного статусу, призначення та функцій псевдоніма, структури класу псевдонімів, особливості псевдонімної номінації тощо.

Широкому загалові було представлено лише окремі дослідження з цієї проблеми. Опубліковано кілька статей про політичну псевдонімію середини ХХ століття (В. В. Німчук, М. П. Лесюк) [1; 2]. Недостатньо вивчена була на той час і літературно-мистецька псевдонімія. Лише у 2010 році здійснене комплексне дослідження громадсько-політичної псевдонімії (повстанців 20-х років ХХ століття; ОУН та УПА; радянського підпілля і партизанських загонів Другої світової війни), української літературно-мистецької псевдонімії ХХ століття, псевдонімії кримінальних елементів в Україні ХХ століття [4; 5]

Це дозволило нам умотивувати власне розуміння псевдоніма як особливого різновиду

антропоніма і запропонувати найповнішу дефініцію поняття: *псевдонім* (від гр. ψευδώνυμος) – різновид антропоніма, приbrane (вигадане) особове іменування, яке використовують представники окремих груп суспільства (письменники, публіцисти, композитори, актори, художники, співаки, громадсько-політичні діячі, злочинні елементи) поряд із своїм справжнім іменем та прізвищем або замість них з метою конспірації через причини особистісного, політичного та юридичного характеру.

При виділенні інтегральних ознак псевдоніма необхідно враховувати лінгвістичний статус цієї номінації, сферу, тривалість вживання, оскільки різні класи псевдонімів мають свої особливості. Виділяємо такі визначальні ознаки псевдоніма:

1) ознаки лексичної семантики: а) вторинна назва особи; б) факультативна назва, нерегламентована законодавством; в) назва здебільшого позначена інформативністю та характеристичністю; г) назва, що залежно від сфери вживання може набувати певних конотацій та виконувати у зв'язку з цим додаткові функції (оцінну, символічну, естетичну та ін.);

2) соціокомунікативні та функціональні ознаки: а) неофіційна назва людини, але може вживатися в офіційних ситуаціях; б) псевдонім має особливе призначення – оберігати таємницю справжнього іменування носія; в) псевдонім виконує особливу функцію – езотеричну, яка не властива іншим антропонімам; г) використання псевдоніма пов'язане із суспільною діяльністю носія (письменники, журналісти, актори та ін.; громадсько-політичні діячі, підпільники, злочинні елементи); д) псевдоніми можуть бути самоназвами (літературно-мистецькі) або надаватися з боку оточення (більшість громадсько-політичних, кримінальних); е) функціональне навантаження псевдоніма залежить від належності його до певного класу: так, літературно-мистецькі самоназви можуть набувати сталості й заступати справжнє ім'я людини, стаючи знаковим елементом історії культури, прецедентним феноменом, для інших же характерне вживання лише протягом певного періоду – доти, доки ним послуговується сам носій; є) псевдонім, який стає єдиним іменем людини, втрачає свою специфіку і переходить в інший антропонімічний розряд; ж) псевдоніми не успадковуються; з) особа може мати один, кілька й багато псевдонімів [5, с. 32–34].

На сьогодні ще зовсім не досліджена новітня громадсько-політична псевдонімія ХХІ століття. Саме це зумовило актуальність пропонованої студії.

Метою статті є порівняльний аналіз громадсько-політичної псевдонімії учасників національно-визвольних змагань ОУН-УПА середини ХХ століття та учасників антитерористичної операції (АТО) початку ХХІ століття на Сході нашої країни.

У громадсько-політичній псевдонімії ХХ століття досліджено способи номінації, визначено ступінь продуктивності псевдонімів, проаналізовано засоби формування псевдонімів, з'ясовано їхню структурну організацію, здійснено семантико-мотиваційний аналіз, а також порівняльно-зіставний аналіз політичних псевдонімів різних соціальних груп.

Найчисленнішими у громадсько-політичній псевдонімії ХХ століття були псевдоніми ОУН-УПА, на чому ми й зупинимося. В ОУН та УПА шляхом трансонімізації пропріальної лексики утворено понад 6000 псевдонімів (34,2%). Псевдонімізації піддано 1320 лексем (34,1%). Серед власних назв, що зазнали трансонімізації, найпродуктивнішими виявилися:

1) псевдоніми-прізвища (прізвиська), прибрані на честь історичних постатей, діячів культури і мистецтва, науки, літературних героїв, філософів (*Богун; Орлик; Байда; Залізник; Мономах; Гребінка; Гайдар; Бах; Глінка; Винниченко; Еней; Швейко; Гомер; Кант; Сократ* і ін.);

2) псевдоніми – чужі прізвища, які відображали український іменник (*Андрієнко – Дзюбан Михайло; Гончарук – Дяків Осип; Гунько – Данчишин Іван* і ін.);

3) імена: а) псевдоніми, похідні від християнських імен або їхніх скорочених здрібніло-пестливих варіантів, що звуковим складом не нагадували справжні імена носіїв (*Андрій – Володимир Касараб; Богданко – Стефан Прадеус; Геник – Микола Чуйко*); б) псевдоніми, що починаються тією самою літерою, що й хресні імена носіїв (*Максим – Микола Арсенич; Дорко – Данило Мащенко; Артем – Антон Березняк*); в) псевдоініми (*Галина – Бусел Яків; Зося – Райковський Іван; Ірка – Павлик Володимир*); г) псевдоніми – запозичені західноєвропейські імена (*Джон; Том; Альфред*).

Репертуар християнських імен, використаних підпільниками, досить різноманітний. Найпопулярніші з них: Богдан (124), Борис (61), Юрко (61), Ігор (59), Тарас (58), Максим (56),

Ярема (51), Марко (45), Олег (44), Орест (43), Славко (39), Зенко (37), Ромко (33), Клим (33), Карпо (32), Олесь (24), Павло (21), Сергій (21), Степан (20), Нестор (20), Назар (19). *Відзначено варіативність багатьох псевдонімів-хресних імен*: Василь – Василько, Васько, Васька, Вася, Васюта, Васильок; Іван – Іванко, Іваночко, Іванчик, Івась, Івасик, Івасько, Івашко, Ванько, Ванюша, Ваня, Ванька, Янко, Яньо.

У досліджуваному псевдоніміконі ОУН та УПА засвідчено імена, використані підпільниками лише один раз (Аврам; Адольф; Античко; Арнольд; Гаврило; Дорош; Едвард; Ернест; Єгорка; Іліан; Ілько; Кость; Лавро; Манько; Парамон; Платон; Саверко; Самсон; Трохим; Уліан; Устим; Франк; Феодосій; Харитон; Ярмола; Ярополк).

Окремі псевдоніми-імена відбивають діалектні особливості, позначені західноукраїнським колоритом лексем, підданих псевдонімізації (Бодьо; Генько; Зеник; Левцьо; Любко; Миросько; Ромцьо та ін.);

4) псевдоніми, утворені на зразок антропонімної моделі 'ім'я + прізвище' (Буряк Гнат – Вітовський Дмитро; Іваницький Степан – Микитчук Карло; Чупринка Тарас – Шухевич Роман). Окремі псевдоніми відображають антропонімну модель повного іменування 'прізвище + ім'я + ім'я по батькові' (Боднар Антон Андрійович – Луцький Олександр; Коваль Іван Пилипович – Осьмак Кирило Іванович).

За псевдоніми підпільники використали поєднання вигаданого прізвища і хресного імені (Антін Скеля – Антін Тучак; Роман Лозовський – Роман Шухевич). *Вирізняються псевдоніми, до складу яких входять несправжні прізвище та ініціали*: Борисенко А. С. – Волошин Ростислав; Шахай Д. – Йосип Позичанюк).

Серед псевдонімів ОУН та УПА зрідка трапляються вторинні двочленні найменування (Друг П., Друг Псельський – Осьмак Кирило; Панько Хрін, Панько Торба – Степан Стебельський; Дід Тарас; Великий Славко).

У псевдоніміконі членів ОУН і учасників УПА засвідчено понад 350 назв відтопонімного походження: 1. Відгідронімні псевдоніми (*Дунай; Дон; Дністер; Інгул; Прут; Черемош; Тиса; Збруч; Уж; Рейн; Бистриця*). 2. Псевдоніми, похідні від оронімів (*Бескид; Чорногора; Маківка; Говерла; Ельбрус*). 3. Псевдоніми, похідні від ойконімів-астіонімів (*Галич; Стрий; Чоп; Чигирин; Київ; Котовськ*), комонімів (*Черник; Киданець* (пор. с. Черник в Ів.-Фр. та Закарпатській обл.; с. Киданець у Терн. обл.)). За псевдоніми оунівцям слугували поодинокі мікро- та макротопоніми (*Холодний Яр, Чорноліс, Чорний Ліс* – назви місць, де відбувалися відомі історичні події в Україні).

Псевдоніми, похідні від міфонімів, засвідчено в небагатьох підпільників (*Німфа; Перун; Сатурн; Фортуна*).

Відапелятивних похідних у псевдоніміконі ОУН та УПА понад 11000 (62,6%). Псевдонімізації піддано більше 2000 лексем.

Поширені в підпільників були псевдоніми, похідні від назв тварин, риб, комах. За псевдоніми правили назви диких звірів, зокрема хижих тварин (*Вовк; Лис; Тур* і ін.), свійських ссавців (*Бик; Кіт; Пес; Хорт* і ін.), гризунів (*Бобер; Білка; Суслик* і ін.), птахів (*Беркут; Орел; Сокіл; Яструб; Крук; Ворон; Сойка; Дятел; Сова* й ін.), риб (*В'юн; Карась; Окунь; Сом* і ін.), комах (*Цвіркун; Хрущ; Кліщ; Бджілка; Оса; Щипавка* й ін.).

Такі псевдоніми не тільки відображають фауну рідного краю, а й символізують особливі риси їхніх носіїв. При виборі псевдоніма зазнавали актуалізації асоціативно-образні зв'язки між специфічними рисами особи та особливостями тієї чи іншої тварини. Так, підпільники, які мали псевдонім *Тур*, можливо, відзначалися міцним здоров'ям, фізичною силою, а воїни з псевдонімами *Козел, Баран*, очевидно, мали впертий характер. Проте з метою конспірації підпільники могли прибирати або отримувати псевдонім і за принципом антитези. Перенесені ж орнітономени на зразок *Беркут; Орел; Сокіл; Соловій; Жайворонок; Шпак; Снігур; Синиця* й ін. символізують не тільки бойові риси носіїв, а й їхню співучість, музикальні здібності. Не позбавлені конотації й псевдоніми-ентомологічні номени, як-от: *Кліщ; Джміль; Жук; Щипавка; Комар; Саранча* та ін. Іменування, перенесені зі сфери номенів на позначення представників тваринного світу, підкреслюють як позитивні, так і негативні риси особи носія, зокрема при виконанні бойових доручень, у стосунках із товаришами тощо. Псевдонімікон учасників національно-визвольних змагань – ОУН-УПА відображений у «Словнику псевдонімів ОУН-УПА, 2007» [3].

Не менш популярні в середовищі оунівців та упівців псевдоніми-назви фітофорного походження: лісових і садових дерев, кущів, трав'янистих, городніх рослин, їхніх плодів, ботанічних гіперноменів. Поширеними (2363 одиниці, 207 псевдонімізованих лексем) були псевдоніми на позначення лісових дерев (*Дуб; Береза; Явір; Бук; Верба; Смерека; Тополя; Липа; Ясен; Вільха* й ін.). Багатьом воїнам УПА за псевдоніми слугували назви з виразними національними конотаціями (*Калина; Черемшина; Терен; Рута*).

Помітне місце у псевдоніміконі ОУН та УПА займають: псевдоніми-субстантивовані прикметники, які по-різному характеризують особу (*Веселий; Завзятий; Спокійний; Холодний; Лютий; Ярий; Хижий; Рудий; Щербатий* і ін.); назви, що відображають трудову діяльність людини (*Мельник; Сівач; Плугатар; Чабан; Коваль; Кравець; Бондар* і ін.); псевдоніми етнічного походження (*Лемко; Бойко; Гуцул; Поляк; Чех; Словак* і ін.); псевдоніми-історизми (*Чорноморець; Гайдамака; Козак* і ін.); псевдоніми, що походять від слів, які відображають соціальний статус особи (*Бродяга; Бурлак; Бідота; Лайдака; Сірома; Волоцюга; Голяк; Скитан; Панич; Пан* і ін.).

Не менш цікавими є громадсько-політичні псевдоніми поч. ХХІ століття – «позивні» учасників АТО. На нашу думку, вони є самодостатніми псевдонімами, оскільки використовуються передусім для того, щоб приховати справжнє іменування особи, або з причини самоідентифікації. Виконуючи номінативну функцію, вони обов'язково позначені ще й езотеричністю, мають достатній ступінь «таємності». Псевдоніми українських воїнів, крім основної функції, можуть мати додаткові: характеристичну, експресивну, оцінну, символічну, функцію вираження самоіронії.

У псевдоніміконі українських воїнів АТО виокремлюються тематичні групи, зокрема ті, що утворилися шляхом трансонімізації пропріативної лексики:

1) *Псевдоніми-прізвища (прізвиська)*, прибрані на честь історичних постатей (*Железняк, Мазепа, Мамай, Бульба, Чапай*); діячів культури й мистецтва, літературних героїв, філософів (*Да Вінчі, Еней, Поттер, Бетмен, Сократ*) та ін.

2) *Імена*: а) псевдоніми, похідні від християнських імен, або їхніх здрібноло-пестливих форм чи гіпокористиків (*Іван, Влад, Євген, Костик, Льоша, Макс, Мирон, Мишко, Олекса, Сава, Назар, Павлик, Пантелей, Петруха, Пилип, Тимур, Хрол, Ярик*); б) псевдоніми – запозичені з інших мов імена (*Валдис, Марат, Маріо, Серж, Фідель*).

3) Один із псевдонімів має модель *імені по батькові* (*Михалич*).

У псевдоніміконі українських воїнів АТО засвідчені й назви топонімічного походження (*Амур, Говерла, Еверес, Київ, Крим, Миколаїв, Одеса, Рим, Світязь*).

Псевдоніми, похідні від міфологічної лексики, також засвідчено у військових. Це релігійні, фавулосоніми й ін. (*Ангел, Кай, Сатурн, Гном, Коцїй, Горинич, Домовик, Леший, Людоїд, Колдун, Шаман, Шайтан*).

Відапелятивні похідні у псевдоніміконі воїнів АТО позначені такими ономастами:

В учасників АТО, як і в повстанців ОУН-УПА, у ролі псевдонімів популярністю користуються фаунономени, орнітономени, іхтіономени й ін. (*Барс, Бізон, Бобер, Вовк, Кріт, Кіт, Звір, Змій, Рись, Соболь; Ворон, Грач, Грифон, Коршун, Птах, Сокіл, Сова, Філін, Фазан; Скорпіон, Удав*).

Найпопулярнішими у військових є псевдоніми - «позивні», похідні від назв професій або інших, що відображають трудову діяльність (*Адвокат, Артист, Археолог, Банкір, Батюшка, Боцман, Генерал, Гончар, Декан, Деріжжер, Депутат, Дікжей, Дорожник, Журналіст, Кадет, Капрал, Капітан, Кок, Лісовик, Маршал, Механік, Мічман, Матрос, Мент, Музикант, Репортер, Сапер, Синоптик, Скаут, Снайпер, Стрелок, Суддя, Таксист, Учитель, Фізрук, Філософ, Хірург, Хорунжий, Художник, Шахтер, Юнга, Юрист*). Можливо, до цієї підгрупи можна віднести такі найменування, як *Бокс, Карандаш* (їхні носії могли мати спортивні чи мистецькі уподобання).

Окрему групу в антропоніміконі «атовців» займають «позивні»-субстантивовані прикметники, які по-різному характеризують особу (*Веселий, Дикий, Добрий, Злий, Святий, Фартовий, Хмурий, Шустрий*). Деякі оніми відображають зовнішні риси денотата (*Розписаний, Сірий, Сивий, Чорний*); фізичні, психічні риси (*Німий, Псих, Шрам*).

Трапляються псевдоніми-«позивні» етнічного походження (*Араб, Грек, Гуцул, Монгол, Подолянин, Подолянка, Німець, Серб, Фін, Чечен*); псевдоніми, що походять від слів, які

відображають соціальний статус особи (*Бродяга, Граф, Цар*); атрибутивні назви (*Залізняка, Кремень, Поліглот, Світляк, Титан, Фанат*).

Зафіксовані також найменування фітофорного походження (*Берега, Вишня, Тополя*); найменування, похідні від назв рельєфу і под. (*Висота, Канава, Степ, Яр*); похідні від назв явищ природи (*Вітер, Вихор, Грім, Дощ, Zenit, Торнадо, Штиль*); від назв частин організму людини чи тварини (*Ніс, Морда, Череп*).

Виокремлюються й інші семантичні групи найменувань, зокрема за родинними зв'язками (*Брат, Близнюк, Дядя, Мама, Сім'янин*); за віком (*Дід, Батя(має 65 років), Малиш, Старшой* (можлива й інша мотивація назви)).

Поодиноким є псевдонім-історизм – *Козак*.

У ролі псевдонімів слугують й інші апелюючі (*Берет, Бус, Гугл, Дизель, Зонт, Кастет, Квадрат, Легенда, Лист, Море, Прапор, Фугас, Хомут*).

У псевдоніміконі воїнів АТО виявлено кілька дериватів – деформація справжнього іменування носія (*Захар – Захарчук; Капля – Каплінський*).

За частиномовним статусом розрізняємо псевдонімі номінації-іменники, субстантивовані прикметники, а також числівник (*Один*), порядковий прикметник (*Третій*).

У досліджуваному псевдоніміконі криптоніми не користуються популярністю, оскільки вони, як і в повстанців ОУН-УПА, незручні у спілкуванні. Виявлено лише один криптонім «66».

У досліджуваних псевдоніміконах окреслено такі мотиваційні типи характеристичного називання: «людина в суспільстві», «людина й навколишній світ», «людина як така», відіменний та латенції (*Немо*).

У псевдоніміконі ОУН-УПА продуктивними були всі мотиваційні типи, крім латенції; а у воїнів АТО продуктивними є такі мотиви номінації, як «людина в суспільстві» та відіменний.

Переважає більшість досліджених псевдонімів етимологічно прозорі. Це готові лексичні одиниці, вжиті в новій функції. Але трапляються назви, які вимагають етимологізування, серед них, в основному, регіоналізми та запозичення. У проаналізованих псевдоніміконах були також оказіоналізми, відомі тільки носієві, або просто набір звуків, який важко пов'язати з якимось апелюючим. Так скажімо, у воїнів АТО трапляються псевдоніми, які потребують ще додаткового дослідження (*Ренегат, Сангес, Калаш, Стафф, Дред, Коба, Аевейх, Болівар, Карліта, Біт* та ін.).

Запропонована стаття є тільки початком нашого дослідження псевдонімів-«позивних» українських воїнів антитерористичної операції на Сході нашої країни. Провівши ще, на наш погляд, незначне дослідження, уже можна висновувати, що у громадсько-політичних псевдоніміконах різних століть є чимало спільних рис, але простежуються й особливості. Скажімо, у новітній псевдонімії менше використовуються імена, прибрані на честь історичних постатей, апелюючих-історизмів, як це було в «оунівців» чи «упівців», натомість «атовці» достатньо послуговуються назвами професійного спрямування, фаунонімами, міфологіями, іменами. Звичайно, на формування та становлення досліджуваних псевдонімів впливали і впливають різні чинники: національно-культурний контекст, своєрідність національного світобачення й ментальності, природно-географічні особливості території тощо.

Продовження цієї тематики плануємо в наступних наших студіях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лесюк М. П. Неофіційний антропонімікон УПА / М. П. Лесюк // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2002. – № 8. – С. 126–139.
2. Німчук В. В. Про українську псевдонімію та криптонімію / В. В. Німчук // Українська мова. – 2002. – № 2. – С. 30–58.
3. Павликівська Н. М. Словник псевдонімів ОУН-УПА / Н. М. Павликівська. – Вінниця: О. Власюк, 2007. – 440 с.
4. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття: Монографія / Н. М. Павликівська. – Вінниця: «Глобус-Прес», 2009. – 388 с.
5. Павликівська Н. М. Українська псевдонімія ХХ століття: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Н. М. Павликівська. – Київ, 2010. – 368 с.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2017 р.

НОМІНАЦІЙНЕ АНТРОПОНІМНЕ ПОЛЕ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ АНДРІЯ СОДОМОРИ «ЛІНІЯМИ ДОЛІ»)

Стаття присвячена аналізу власних імен, заміників імені та мікроконтексту з власним іменем у книзі Андрія Содомори «Лініями долі» та їх ролі в індивідуалізації особи. Йдеться про актуалізацію різних ознак певної власної назви через її апелювативне оточення, заміників імені для характеристики особи. З'ясовуються різні групи мікроконтексту для творення образів у літературних портретах Андрія Содомори.

Ключові слова: апелюватив, замітники імені, мікроконтекст, публіцистика.

Галина Панчук. НОМИНАЦИОННОЕ АНТРОПОНИМНОЕ ПОЛЕ И ИДЕНТИФИКАЦИЯ ЛИЧНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ КНИГИ АНДРЕЯ СОДОМОРЫ «ЛИНИИ СУДЬБЫ»)

Стаття посвящена анализу имен, заменителей имени и микроконтекста с собственным именем в книге Андрея Содоморы «Линии судьбы» и их значения в индивидуализации личности. Речь идет об актуализации различных признаков определенного собственного имени через его апеллювативное окружения, заменителей имени для характеристики личности. Выясняются различные группы микроконтекста для создания образов в литературных портретах Андрея Содоморы.

Ключевые слова: апеллюватив, заменители имени, микроконтекст, публицистика.

Halyna Panchuk. NOMINATIVE ANTHROPONYMOUS FIELD AND PERSON IDENTIFICATION (BASED ON ANDRIY SODOMORA'S BOOK «THE LINES OF THE FATE»)

The article is devoted to the analysis of own names, substitutes of name and names microcontext in «The Lines of the Fate» by Andriy Sodomora. Names role in person's individualization is considered. The article deals with accenting the various signs of a certain name with its appealing and names substitutes for characterization of a person. Different groups of microcontext for creation of images in Andriy Sodomora's verbal portraits are discussed.

Keywords: appeal, names substitutes, microcontext, journalism.

Власні імена є важливим структурним елементом літературного твору будь-якого жанру. Дослідники літературно-художньої антропонімії наголошують, що «специфіка власного імені досить часто виявляється в тому, що, функціонуючи в художньому тексті, воно набуває чіткої співвіднесеності з конкретною особою» [4, с. 157]. Часто ця конкретна особа є вдуманою. А у творах публіцистичного стилю автор через згадування реальних людей розширює знання читача про якусь історичну особу, спонукає до певних думок, формує ставлення до відповідних подій, навіть спричиняється до ностальгії тощо. Відсутність системних досліджень ономастики у публіцистичному тексті, і зокрема у творчості відповідного стилю Андрія Содомори, зумовлює актуальність нашої статті. У творах публіцистичного стилю на поверхні лежить соціальна сутність антропонімів, чия значимість, за О. Михальчук, виявляється в номінативній, ідентифікаційній і диференційній функціях оніма [2, с. 498]. О. Ф. Немировська та Т. В. Немировська відзначають, що «номінаційне поле» будь-якого літературного тексту включає в себе такі складові: 1) власні імена; 2) мікроконтекст з власною назвою, що складає безпосереднє оточення оніма; 3) замітники імені; 4) безіменна названість; 5) апелювативні назви й конструкції [3, с. 19].

Метою нашої статті є дослідити найбільш уживані засоби номінації, що впливають на індивідуалізацію особи, у книзі Андрія Содомори «Лініями долі». Колись Улас Самчук у спогадах «На білому коні» зауважував, що недостатнє знання життєпису відомих українців є «культурним примітивізмом»: «Цим ми відрізняємося від європейців взагалі, які люблять біографії, які їх мають і з яких часто роблять добрий вжиток для свого інтелектуального

розвитку. Ми ж не маємо біографій взагалі. Що ми знаємо про особисте життя Петлюри, Винниченка, Донцова, Маланюка. Нічого... Коли читаємо Андре Моруа про Байрона, – знаємо його до подробиць, коли ж хочемо подати кілька дат про Олеса, сперечаємося, де і коли він народився. Ситуація обурлива [5, с. 20]. Проте у «Лініях долі» Андрія Содомори читач «через теплі, подані у русі та життєвих ситуаціях портрети Великих Учителів, які написав їхній талановитий і вдячний Учень» [1, с. 4] відчуває дух Львівського університету протягом кількох десятиліть. У згаданій книзі палітра професорів, доцентів, лаборантів, студентів.

Як засіб ідентифікації особи, у тексті насмперед використовуються, звичайно, власні назви (імена, по батькові, прізвища, прізвиська). У книзі Андрія Содомори «Лініями долі» через різні типи найменувань згадується близько вісімдесяти осіб. Такими найменуваннями є:

- Ім'я (у різних структурних варіантах): *Влодзя, Дмитрусь, Дозьо, Дозик, Марійка, Михайло, Михась, Михасик, Мишуньо, Тима, Юрко.*

- Ім'я + по батькові: *Соломон Якович, Михайло Йосипович, Йосип Устимович, Владимира Васильевна.*

- Ім'я + прізвище (чи навпаки): *Соломон Лур'є, Іван Андрейчук, Юрій Мушак (Юрко Мушак, Юрко Мушек), Михайло Білик, Йосип Кобів, Теодозій Возний, Дмитро Ліськевич, І. Єдлінська, Р. Зорівчак, Я. Ісаєвич, А. Содомора, Роман Домбровський, Надія Ревак, Ольга Назаренко, Едуард Ружицький, Ірина Лужецька, Мирослава Генза, Наталя Яковенко, Роман Дідула, Петро Паньків, Роман Іваничук, Марія Кузьма (Врублевська), Зоряна Купчинська, Уляна Головач, Іван Кунець, Ярослава Бартків, Теодозій Возний, Ольга Волошин, Богдан Козак; Гомілко Рая.*

- Ім'я + по батькові + прізвище: *Іван Іванович Андрейчук, Михайло Йосипович Білик, Йосип Устимович Кобів, Теодозій Михайлович Возний, Валентина Семенівна Черняк, Остап Августиневич Домбровський, Віталій Петрович Маслюк, Євгенія Іванівна Скоробагата, Олександр Теодорович П'явка, Юлія Миколаївна Кузьма, Ірина Йосипівна Ощипко, Марія Василівна Кашуба, Роксоляна (Леонідівна) Оліщук, Олег Антонович Купчинський.*

- Прізвища: *Лець, Гончар.*

- Прізвиська: *Олімпієць, Грек, Іван Долинський, Артист.*

Найбільше на індивідуалізацію особи вказують замітники імені. Саме вони дають розлогу характеристику, створюють цільний портрет людини. Наводимо замітники імені окремо щодо кожної особи, чий літературний портрет виписаний у книзі Андрія Содомори, щоб зберегти цілісну характеристику конкретної людини.

Відкривається книга розділом «Наша грека» і літературним портретом професора Соломона Лур'є [6, с. 11-55]. З розповіді, через замітники імені, дізнаємося, що він *грецист, наш Професор, двічі доктор історичних та філологічних наук, знавець історії античної математики, Професор, господар кабінету, вчений, дослідник, педагог, чистої води атеїст в античному розумінні цього слова, випускник історико-філологічного факультету Петербурзького університету (після закінчення Могильовської гімназії), учень славетних дослідників античної культури, прогнаний з Ленінградського університету «за космополітизм», консультант, бо вже хворів, «той, хто «нікогда не проявлял склонности к общепринятым традициям».*

Іншим грецистом, про якого з шаною згадує Андрій Содомора, був Іван Андрейчук [6, с. 55-97]. І знову через замітники імені проглядається життєпис вченого: *особистість гораціянського складу, прихильник епікурейської засади: «проживи непомітно», грецист, хлоп з Долини, господар, справжній гораціянець, гімназист Ясьо, молодий долинянин, статистик райспоживспілки, хімінструктор, заступник начальника долиньської пожежної команди, викладач, дід.*

У розділі «Наша латина» Андрій Содомора з особливою теплотою згадує науковців Юрія Мушака, Михайла Білика, Йосипа Кобіва. Так, Юрій Мушак [6, с. 99-129] – це *наш латиніст, що став легендою, ще поки ходив, живою легендою Львівського університету, античний дивак, «живчик», один з небагатьох знавців складної теорії античного вішування, великий самітник*

Сократ, один із нашого гурту, «живе срібло», науковець, знавець двох мов: греки і латини, особистість, дарма що без гучних титулів, гімназійний професор у Тернополі.

Михайло Білик [6, с. 129-175] – це наш другий після Мушака латиніст, доцент, Зевс, завідувач, перекладач «Енеїди», самотній чоловік, сивоголовий чоловік з накинутим на раменах плащем, сивоголовий доцент, обтяжений довголітньою боротьбою у «переломну» добу чоловік, приходить на заняття навіть хворий, спмагаючись іще на сумний жарт: «Люди найчастіше помирають вдома, в ліжку, тому я з ангіною прийшов на роботу, бо на роботі рідко хто вмирає», дійовий, відбитий у життєвих моментах, розсіяний у часі й просторі (Стрийщина, Львів, Відень, Холм, Лодзь, Варшава, Італія, Греція...), має статичну постать, науковець, зразковий педагог, лектор, педагог з покликання, гімназійний професор, зразковий латиніст, активний педагог.

Йосип Устимович Кобів [6, с. 175-217] – провідний у Львівському університеті латиніст і методист, – в аудиторії, біля дошки, спортивної постави, середнього віку чоловік, лектор, яскравий оптиміст, завідувач, представник «старої школи», нова людина, людина, яка миттю йде на порозуміння, налаштовує належні стосунки з іншими людьми, та не для особистих інтересів – для спільної справи, людина, яку обрали шістдесяті роки, чоловік утємперований. Спокійний, правдомовний, знав свою справу дуже добре, спеціаліст-викладач класичної філології та додатково стародавньої історії у середніх загальноосвітніх школах, учень, гімназист, студент університету, викладач Перемишлянської гімназії, учасник екскурсії університетських викладачів, українець, директор школи в Перемишлянах, людина, яка читає, пише, вчить, людина дії, Пан Професор, «невільник роботи». Юнак, викладач університету, референт ланки шахів, капітан шахової секції спортивного товариства «Тризуб». Завідувач водного басейну на вул. Замарстинівській. Завідувач кафедри, заступник декана філологічного факультету, навчав латини у СШ №54, магістр, доцент, активний член Комісії всесвітньої літератури, дійсний член НТШ, енергійний завідував кафедрою класичної філології.

Розділ «Наша україніка» присвячений спогадам про доктора філологічних наук, професора Теодозія Возного, старшого лаборанта кафедри української літератури Дмитра Ліськевича й лаборанта кафедри української мови Валентину Черняк.

Замінники імені створюють різностороннє і цілісне уявлення про них. Дмитро Ліськевич [6, с. 219–249] – україніст, знавець античних мов, хранитель бібліотеки, її жрець, професор за знаннями, академік, «жива енциклопедія», змагун, «тато», гімназійний професор серед дітей в Аспагаші, дідусь, завжди підтягнутий, акуратний, «при краватці», в офіційній одежі (костюмі). Маломовний, пунктуальний, «старий дід» скоро й для молодих став зразком дисципліни, життєвої сили й сумлінності у праці, випускник Університету, колишній вояк, педагог, засланиць.

Теодозій Возний [6, с. 249–277] – «кавалер», тихий працюючий квартирант, сільський хлопець, студент-філолог, першокурсник, із сім'ї селянина-середняка, старшокласник, виконував обов'язки зв'язківця, молодий науковець, тиха, винятково м'яка вдача, україніст, кандидат наук, розкуйовджений чуб, широка усмішка збиточника, спокійний, діловий, що й словом про свою хворобу не обмовився, наш україніст, готовий був допомогти кожному, до кожного ставився з однаковою співчуттям, однаковою повагою (не мав «любимчиків»), але й – однаковою стриманістю. Маломовний, мовчазний, стриманий, мудрий життєво і професійно, ніколи не поспішав з відповіддю, найчастіше спілкувався з людьми своєю дивною, такою багатомовною і водночас такою загадковою усмішкою, бджоляр.

Валентина Семенівна Черняк [6, с. 277–303] – лаборант університетської кафедри української мови, брала не голосом – словом, симпатична панна: коротко підстрижене волосся, така ж, характерна для неї у старшому віці, погідність погляду, у тій погідності вже й тоді – мов задума чи легкий смуток, одна лише веселість, ледь помітну усмішку розмиває тень гіркоти. Іскринки вже лишень на скельцях окулярів; за ними – втомлений, з-під припухлих повік, а все ж по вінця виповнений добротою, погляд пивних очей, волинянка, та, з Пирогова, квартирна хазяйка, філолог-україніст, мала «лінгвістичне вуха», «Я – мов та блудна собака»,

навчалась у Віленському університеті ім. Стефана Баторія, навчалася у Ковельській державній гімназії, уродженка Волині, вічна мандрівниця.

Актуалізація певної ознаки власного імені (прізвища, по батькові чи прізвиська) відбувається насамперед через «мікроконтекст з ВІ, що складає безпосереднє лексичне оточення оніма» чи замітники імені [3, с. 19]. Таким чином створюється додаткова ідентифікація особи, її індивідуалізація, що допомагає цілісному сприйняттю. Мікроконтекст з власним іменем дає широку додаткову характеристику особи, через семантико-тематичні групи констатує різного виду конотації стосовно конкретних людей.

Зупинимося на основних семантико-тематичних параметрах мікроконтексту з власним іменем в аналізованому тексті:

1. Ідентифікація власного імені через професійну характеристику особи, навчання: *професор Соломон Якович Лур'є (Salomo Luria); зразковий методист Йосип Кобів; ключник (до кабінету С. Я. Лур'є) Дозь; Ліна Парменівна, лаборантка класичної кафедри, хранителька кафедральної бібліотеки; Богдан Васильович Максимчук, заступник декана факультету іноземних мов; декан Тетяна Олексіївна Буйницька; Люся, секретарка (ФІМ); професор Олексій Чичерін, голова вченої ради; проф. С. Вітковський; І. О. Вакарчук, ректор; Т. І. Комаринець, голова ради університету; проф. Іван Овксентійович Денисюк; академік Михайло Возняк; зав. каф. слов'янської філології Михайло Йосипович Онишкевич; доцент кафедри української мови Степан Криворучко; філолог-романіст, доцент Христина Володимирівна Паляниця; російський філолог-фольклорист Міліца Сергіївна Тихомирова; декан М. Войтюк; одногрупник Юрко; аспіранти: Дмитро Павличко, Володимир Здоровега, Іван Сірак, Іван Денисюк.*

2. Ідентифікація власного імені через внутрішню (зовнішню) характеристику особи: *Іван Іванович недосяжний, не був проте як Юрій Мушак, відвертим, стовідсотковим диваком; Юрій Федорович, непередбачуваний у своїх дивацтвах; Юрій Мушак, на думку бистрий, худорлявий; як на кафедрі в особі Дмитра Ліськевича, на мовній – в особі Валентини Черняк студенти мали своїх опікунів і щирих дорадників.*

3. Ідентифікація власного імені через звертання: *пан Михайло, пан Білик, товариш Батюк, тов. Кузьма, тов. Юрцан, тов. Мош, тов. Ильків, тов. Гомилко.*

4. Ідентифікація власного імені через особисті стосунки: *наш Юрко.*

5. Ідентифікація власного імені через походження: *генетично Кобів був зі села.*

6. Ідентифікація власного імені через вікову характеристику особи: *Сімдесятирічний Іван Іванович.*

Інколи такі характеристики накладаються одна на одну і маємо: І. Ковалик, вчитель, дослідник словотвору, людина, педагог, що пробуджує у своїх вихованцях найважливіше покликання людини – передавати свої знання іншим, отже, чинити добро; незвичайна для того часу, для нашого й поготів, старомодна постать Дмитра Ілліча Ліськевича старшого лаборанта кафедри української літератури, яку очолював академік Михайло Степанович Возняк; дві святі людини були тоді на кафедрі – академік Возняк і лаборант Дмитро Ліськевич; «Це були лаборанти з ерудицією професорів і з душею батька й матері», – доповнює Іван Овксентійович; Лідія Абрамівна, дружина (Лур'є), що теж викладала тоді в університеті; ректор Євген Костянтинович Лазаренко, перед ним у великому боргу й гуманітарії, – так уже їм випало, – за тих аж ніяк гуманітарних часів; наш Дозь (староста); Оксана Ковалишин (коломичанка, староста).

Отже, попри власні назви (імена, по батькові, прізвища, прізвиська), що ідентифікують особу, на її індивідуалізацію чи не більшою мірою впливають замітники імені та мікроконтекст з власною назвою. Саме вони дозволяють автору більш яскраво і конкретно виписати літературні портрети відомих йому людей. Замітники імені допомагають читачеві скласти додаткове враження про особливості життєпису, зрозуміти історичний час, у якому формувалися і студенти, і викладачі Львівського університету. Зважаючи на це, мікроконтекст з власним іменем та замітники імені як варіанти номінації людей у художньому та публіцистичному творах заслуговують детального вивчення і дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакарчук Іван. Живий дух університетського життя. / Іван Вакарчук // Содомора А. Лініями долі: [літературні портрети]. – Львів «Літопис», 2003. – С. 4.
2. Михальчук О. І. Соціономастика як напрямок сучасної лінгвістики: українські здобутки і перспективи / О. І. Михальчук // Записки з ономастики: випуск 18 / відп. редактор О. Ю. Карпенко. – Одеса «Астропринт», 2015. – С. 498–507.
3. Немировська О. Ф. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поетики / О. Ф. Немировська, Т. В. Немировська // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко, відп. ред. та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 18–25.
4. Попова І. С., Олійник Н. П. Про один аспект використання власних імен у художньому тексті / І. С. Попова, Н. П. Олійник // Питання сучасної ономастики. Статті та тези за матеріалами конференції. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 157–158.
5. Самчук Улас. На білому коні : [спогади]. / Улас Самчук. – Львів: Літопис Червоної Калини, 1999. – 286 с.
6. Содомора Андрій. Лініями долі : [літературні портрети] / Андрій Содомора – Львів «Літопис», 2003. – 372 с.

Стаття надійшла до редакції 1.07.2017 р.

СТРУКТУРНА ТИПОЛОГІЯ КОСМОПОЕТОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОЇ ПРОЗИ)

Роботу присвячено вивченню структурних особливостей англомовних космопоетонімів – власних назв на позначення природних космічних об'єктів. Виокремлено домінуючі структурні типи й підтипи космопоетонімів науково-фантастичного тексту на матеріалі роману Д. Адамса «The Hitchhiker's Guide to the Galaxy».

Ключові слова: літературна ономастика, поетонім, космопоетонім, структурний тип.

Олеся Полянiчко. СТРУКТУРНАЯ ТИПОЛОГИЯ КОСМОПОЭТОНИМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ НАУЧНО-ФАНТАСТИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ)

Работа посвящена изучению структурных особенностей англоязычных космопоэтонимов – собственных имен для обозначения природных космических объектов. Выделены доминирующие структурные типы и подтипы космопоэтонимов научно-фантастического текста на материале романа Д. Адамса «The Hitchhiker's Guide to the Galaxy».

Ключевые слова: литературная ономастика, поэтоним, космопоэтоним, структурный тип.

Olesya Polyanychko. STRUCTURAL TYPOLOGY OF COSMOPOETONYMS (CASE STUDY OF ENGLISH SCIENCE FICTION)

The article is dedicated to the investigation of structural peculiarities of English cosmopoetonyms – proper names of natural cosmic objects. The dominant structural types and subtypes are singled out of scientific-fantastic prose on the material of D. Adams's novel «The Hitchhiker's Guide to the Galaxy».

Key words: literary onomastics, poetonym, cosmopoetonym, structural type.

Структурна класифікація пропріальних одиниць привертає увагу багатьох ономастологів здавна [2; 3; 4; 5; 7 та ін.]. Так, В. В. Німчук розподіляє оніми на прості, одноосновні імена, а також на складні ономастичні композити, які розділив на справжні складні оніми, несправжні складні оніми й абрєвіатури. Вчений також виокремлює зрощені, лігатурні власні назви та ономастичні словосполучення [3, с. 172–175]. Визначними є також структурні класифікації власних назв, які запропонували О. В. Суперанська [6] й Н. В. Подольська [4], де оніми розрізняються як однослівні (прості непохідні та похідні), а також складні й багатослівні; або прості (одноосновні та однослівні), складні (двоосновні, абрєвійовані, тавтологічні, акроніми, афіксальні, композити й юкстапозити), складені (назви-словосполучення, речення, фрази, подвійні оніми, антропоформули й тауніми). Найдетальнішою сучасною структурною класифікацією онімів є створена М. М. Торчинським [7, с. 446], в якій пропріативи розділено на прості (безафіксні та афіксальні), складні (однослівні двокореневі чи багатоосновні: власне композити, афіксальні композити та абрєвіатури), складені (двослівні чи багатослівні: оніми-словосполуки, оніми-словосполучення та оніми-фрази).

Безперечним здобутком української ономастології є створення видатним вченим Д. Г. Бучком та Н. В. Ткачовою «Словника української ономастичної термінології» [2], в якому структурні типи онімів висвітлено в значній кількості словникових статей: прості власні назви, одноосновні, однослівні, похідні – суфіксальні й конфіксальні, алегроформи, складні назви – двоосновні, композити, афіксальні композити, зрощені й апозитивні, складноскорочені або абрєвіатурні, криптоніми, акроніми, юкстапозити, багаточленні формули, онімні словосполучення, дієслівні власні назви, назви-фрази.

Попри таку увагу до даного питання з боку фахівців, всебічний аналіз космопоетонімів, особливо англомовних, досі здійснено не було, що робить цю розвідку актуальною.

Дана робота присвячена вивченню певних аспектів функціонування в літературному тексті поетонімів, тобто «будь-яких власних назв у художньому творі» [2, с. 150], причому серед

широкого масиву різномірних літературно-художніх онімів нами було обрано космопоетоніми – власні назви природних космічних об'єктів, які вживаються в художньому дискурсі.

Об'єктом дослідження послуговували англійські космопоетоніми, предметом – їх структурні особливості. Матеріалом дослідження було обрано космопоетоніми роману Д. Адамса «*The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*» загальною кількістю 63 одиниці.

Згідно з ономастичною традицією ми розподілили вилучені космопоетоніми на три основні структурні типи з подальшим розподілом на підтипи: однокомпонентні, двокомпонентні та багатокомпонентні.

Однокомпонентні космопоетоніми аналізованого роману, яких налічується в тексті 41 одиниця, представлено наступними структурними різновидами:

- непохідними словами, наприклад, *The Earth, Virgo, Betelgeuse*;
- похідними словами, наприклад, *Atlantis, Grebulons, Lamuella*;
- складними словами, наприклад, *Capricorn, The Frogstar, Vogsphere*.

Двокомпонентні космопоетоніми представлені лише одним підтипом – словосполученням, наприклад, *Eroticon 6, Sesefras Magna, Planet of Preliumtarn, The Pole Star, Han Wavel, Planet Ten, Barnard's star, Alpha Proxima, Alpha Centauri*. Загальна кількість такого типу космопоетонімів становить 15 одиниць, причому тут знаходимо як узуальні назви, так і оказіональні, які можуть бути вираженими безприйменниковими атрибутивними словосполученнями на кшталт *The Pole Star, Sesefras Magna*, а також прийменниковими – *Planet of Preliumtarn*. Виокремлено також посесив *Barnard's star* та вживання різних індексів в якості одного з компонентів – числового чи літерного.

Багатокомпонентні космопоетоніми аналізованого художнього твору представлено наступними словосполученнями: *QQQ7 Active J Gamma, The Planet of Now What, Stavromula Beta 4, The Frogstar World A, The Frogstar World B, The Frogstar World C, Galactic Sector ZZ9 Plural Z Alpha*. Таких іменувань було виокремлено лише сім одиниць – чотири з них складаються з трьох компонентів, один – з п'яти, ще один – з шести. Досить прозорими семантично є назви, які створюють ланку *The Frogstar World A, The Frogstar World B, The Frogstar World C*, тобто номіновано різні планети зірки *The Frogstar*. Космопоетонім *Stavromula Beta 4* структуровано за узуальними стандартами, тому до непрозорого першого елемента додано два індекси – за допомогою грецької літери й числовий. Одне з найменувань – *The Planet of Now What* – пояснюється в тексті роману: «*The planet of Now What had been named after the opening words of the first settlers to arrive there after struggling across light years of space to reach the furthest unexplored outreaches of the Galaxy*» [8, с. 527], таким чином цей космопоетонім стає прозорим. Кардинально відрізняються два інші оніми: *QQQ7 Active J Gamma* та *Galactic Sector ZZ9 Plural Z Alpha*. Тут маємо справу з комбінацією англійських слів, назв грецьких літер та індексами, що значно ускладнює розуміння та запам'ятовування цих космопоетонімів, що має свідчити про їх «позаземне» походження. Для надання їм високого ступеня екзотичності автор припускається до такого складного іменування даних космічних об'єктів.

Отримані результати дослідження можемо унаочнити в наступній таблиці:

Таблиця 1.

Структурні типи космопоетонімів

Структурний тип	
Однокомпонентні	65,1
– непохідні слова	26,83
– похідні слова	39,02
– складні слова	34,15
Двокомпонентні	23,8
– словосполучення	23,8
Багатокомпонентні	11,1
– словосполучення	11,1
Всього	100%

Таким чином, можемо висновувати, що в аналізованому художньому тексті співвідношення одно-, дво- та багатокomпонентних космопоетонімів складає 65,1%, 23,8% та 11,1%. Найскладнішими для розуміння є багатокomпонентні космопоетоніми, що, з одного боку, дозволяє додати екзотичності науково-фантастичному тексту, однак в той же час використання таких пропріальних одиниць створює певні складнощі в їх сприйнятті, а з іншого боку, посилює ступінь екзотичності науково-фантастичного тексту. Тобто тут на перший план виступає головна антиномія онімного простору наукової фантастики, про яку писала О. Ю. Андреевко [1]. Що стосується однокomпонентних космопоетонімів, то певна ускладненість їх сприйняття читачем зумовлюється відсутністю в їхній структурі пояснювальних елементів.

Подальші розвідки планується спрямувати на вивчення семантики й мотивації англомовних космопоетонімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреевко Е. Ю. Коммуникативно-прагматический потенциал имени собственного в научно-фантастическом тексте: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Е. Ю. Андреевко. – Одесса, 1992. – 214 с.
2. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
3. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (проект) / В. В. Німчук // Повідомлення Української ономастичної комісії. – К.: Наукова думка, 1966. – Вип. 1. – С. 24–43.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская / [под ред. А. В. Суперанской]. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
5. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – [изд. 2-е, испр.] – 368 с.
6. Суперанская А. В. Структура имени собственного (Фонология и морфология) / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 2009. – 336 с.
7. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / Михайло Миколайович Торчинський. – К., 2010. – 502 с.
8. Adams D. The Hitchhiker's Guide to the Galaxy [Електронний ресурс] / D. Adams // Режим доступу: http://www.ebooktrove.com/top_ten / Douglas Adams _The Hitchhiker Trilogy_5Books1ShortStory.pdf

Стаття надійшла до редакції 1.06.2017 р.

«...ТРЕБА ЩЕ БУДЕ ПОДУМАТИ ПРО НАЗВУ»*. НОМІНАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КОМАНД У ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ

У статті описано власні назви українських футбольних команд упродовж понадстолітньої історії розвитку футболу в Україні. Проаналізовано їхню мотивованість та з'ясовано, під впливом яких чинників – національних, тоталітарних, посттоталітарних чи комерційних – відбувався вибір найменувань для футбольних команд у різні періоди української історії.

Ключові слова: власна назва футбольної команди, апелятив, онім, мотивованість.

Ірина Процик. «...НАДО ЕЩЕ БУДЕТ ПОДУМАТЬ О НАЗВАНИИ». НОМИНАЦИИ УКРАИНСКИХ ФУТБОЛЬНЫХ КОМАНД В ХХ–ХХІ ВЕКАХ

В статье описаны имена собственные украинских футбольных команд в течение сверхстолетней истории развития футбола в Украине. Проанализирована их мотивированность и установлено, под влиянием каких факторов – национальных, тоталитарных, посттоталитарных или коммерческих – происходил выбор наименований для футбольных команд в разные периоды украинской истории.

Ключевые слова: имя собственное футбольной команды, апелятив, оним, мотивированность.

Iryna Protskyk. «...THE NAME IS STILL TO BE THOUGHT ABOUT». NOMINATIONS OF UKRAINIAN FOOTBALL TEAMS IN XX–XXI CENTURIES

In this article proper names of Ukrainian football teams over more than a hundred years of football history in Ukraine have been described. Their motivation has been analyzed. It has also been demonstrated what factors – national, totalitarian, post totalitarian or commercial – affected the choice of names for football teams during different periods of Ukrainian history.

Key words: a proper name of a football team, a common name, onym, motivation.

У словесному масиві власних назв української мови окреме місце займають номінації клубів та команд із різних видів спорту, що позначають вагому ділянку сучасного світу. Корпус власних назв спортивних клубів та команд є чималим, що дало підстави українському ономастові Михайлові Торчинському запропонувати для називання такого типу власних найменувань спеціальний термін – командоніми [7, с. 271]. Мета цієї розвідки – представити невеликий сегмент онімної лексики зі спортивної сфери – назви українських футбольних команд – упродовж понадстолітньої історії розвитку футболу в Україні (з кінця ХІХ – до початку ХХІ ст.). Джерельною базою фактичного матеріалу слугували періодичні видання спортивної тематики, які виходили українською мовою. В останні роки опубліковано кілька розвідок про назви національних футбольних команд, авторами яких є Наталія Григоруk [1], Марек Олейнік [2], Ірина Процик [4-6], проте різноаспектного опису цих назв в українській ономастиці й надалі бракує. Завданнями дослідження є: 1) виявити, які назви мали українські футбольні клуби впродовж ХІХ–ХХІ ст.; 2) проаналізувати, від яких лексем утворено назви футбольних команд, покласифікувати ці номінації за критерієм мотивованості; 3) продемонструвати вплив різних чинників на вибір назв футбольних клубів упродовж ХХ–ХХІ ст.

Екскурс в історію українського спорту засвідчує, що першими в новостворених спортивних товариствах організовано секції копаного м'яча, як тоді називали футбол. Українські спортивні товариства створювали футбольні команди у містах, містечках та селах. Найменування футбольних команд мали складну структуру, в якій поєднано компонент-

* У назві статті використано цитату з есею Артема Чеха «Останній нокаут», розміщеного в антології «Письменники про футбол. Літературна збірна України», яку упорядкував Сергій Жадан (Харків, 2012. – С. 301).

абрєвіатуру (С.Т. – Спортове Товариство, С.К. – Спортовий Клуб, У.С.К. – Український Спортовий Клуб, У.С.Т. – Українське Спортове Товариство, У.Р.С.К. – Український Робітничий Спортовий Кружок) і власну назву, мотивовану онімом чи апелєтивом.

Багато клубів у назві використовували топоніми – номінації населених пунктів, з яких походили футбольні команди: *У.С.К. Доброміль*, *С.К. Добрян*, *С.К. Залужє*, *У.Р.С.К. Коломия*, *С.К. Павелче*, *У.С.К. Станиславів*, *С.К. Топорівці* *У.С.Т. Ходорів*, *У.С.К. Ямниця* [8]. Номінації етнографічних регіонів України відображено у найменуваннях футбольних команд, які їх представляли: *У.С.Т. Підгір'я* (Дрогобич), *У.С.Т. Поділля* (Тернопіль). Команда *С.Т. Україна* (Львів) свою назву взяла від номінації держави *Україна*, підкреслюючи приналежність спортсменів до української нації, що в тодішніх умовах бездержавності було виявом великого патріотизму, відваги та сили духу. Аналогічним чинником мотивований і вибір назви закарпатської футбольної команди – *С.К. Русь* (Ужгород), яка використала в найменуванні давню назву України – *Русь*. Окрім топонімів, які пов'язані з місцевостями, де виникли та функціювали футбольні клуби, у назвах спортивних команд нерідко відображено й важливі для національної свідомості українців топоніми, які демонструють тяглість історичної пам'яті та спадкоємність культурних традицій, зокрема: від назви гетьманської столиці Івана Мазепи міста *Батурина* походить назва команди з Перемишля – *У.С.К. Батурин*; від назви знакової для українців суспільно-політичної та військово-адміністративної організації українського козацтва *Запорозької Січі* утворено номінації футбольних клубів *С.К. Запорожець* (Нижанковичі), *С.Т. Січ* (Добрян). Назва львівського футбольного клубу *У.С.К. Чорноморці* пов'язана з історичною згадкою про *Чорноморську Січ*. Ще однією лексемою, яка тематично близька до цієї групи номінацій, є назва *Хортиця* – найменування найбільшого з островів на Дніпрі, володіння Запорозької Січі, що її відображено в назвах *У.С.Т. Хортиця* із Борщева, Жидачева та Любачева.

Серед номінацій українських футбольних клубів чималу групу охоплюють назви, мотивовані власними назвами різних географічних об'єктів. З-поміж гідронімів для номінування футбольних команд використано насамперед назви рік, які протікають у тій місцевості, з якої походив спортивний клуб, наприклад: *У.С.К. Бистриця* (Надвірна), *У.С.Т. Прут* (Делятин), *У.С.К. Сян* (Перемишль), *У.С.К. Вігор* (Нижанковичі). Надсянська футбольна команда *С.К. Збруч* зі села Олешичі в назві використала гідронім, що був символом розділеності України кордоном двох держав, який проходив рікою *Збруч*. Дві команди Львівщини у своїх назвах відобразили територіальну близькість їхніх населених пунктів до найбільшої річки регіону – *Дністра* – *У.С.Т. Дністер* (Самбір) та *У.С.Т. Дністер* (Миколаїв). Команда з Винник у назві використала власну назву найбільшої української ріки *Дніпро* – *У.С.К. Дніпро*. Серед оронімів, що знайшли відображення у номінації галицьких команд, були такі назви гір: *У.С.К. Лисоня* (Бережани), *С.Т. Черногора* (Станиславів), *С.К. Говерля* (Станиславів).

Окрема група власних назв, які стали мотиваційною базою для номінування українських футбольних клубів – це антропоніми, серед яких імена та прізвища відомих і важливих для українців історичних постатей. Назва футбольного клубу *У.С.К. Роксоляна* (Рогатин) пов'язана з легендою про Настю Лісовську, дружину султана Османської імперії Сулеймана I Пишного *Роксолану*, яка народилася в Рогатині. Імена відомих українських повстанців: *Олекси Довбуша* – ватажка опришків у Карпатах та *Устима Кармелюка* – керівника повстанського руху на Поділлі – було обрано для найменування футбольних клубів *У.С.Т. Довбуш* (Коломия) та *У.С.К. Кармелюк* (Коровники). Чотири галицькі спортивні осередки для називання своїх футбольних клубів запропонували прізвище військового та державного діяча часів Богдана Хмельницького, козацького полководця Війська Запорізького *Івана Богуна*; це команди *У.С.К. Богун* зі Львова, Бродів, Комарного та *С.К. Богун* (Серафінці). Футбольний клуб *У.С.Т. Черник* (Станиславів) своє ім'я отримав на честь *Федора Черника*, сотника Українських січових стрільців, який загинув 1918 р. у бою під Мотовилівкою та похований на Аскольдовій могилі [8]. Зафіксовано й один антропонім із античної історії – ім'я фракійського воїна, очільника повстання рабів проти

римлян – *Спартака*, який став мотиваційною базою для називання українського футбольного робітничого гуртка – *У.Р.С.К. Спартак* (Перемишль).

Цілком оригінальною є номінація команди *С.Т. Русалка* (Золочів) – від оніма *Русалка Дністрова* – назви першого українського альманаха, який підготували українські громадські діячі та письменники Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький і опублікували його в Будапешті 1848 р.

Чималу групу назв футбольних команд охоплюють номінації, що походять від апелятивів, зокрема, назв явищ природи: *буревій* – *С.К. Буревій* (Бучач), *С.К. Буревій* (Львів), *С.К. Буревій* (Пасічна); *вихор* – *С.К. Вихор* (Ямниця); *заграва* – *У.С.К. Заграва* (Станиславів); *зоря* – *У.С.К. Зоря* (Львів), *У.С.К. Зоря* (Ходорів); *комета* – *С.К. Комета* (Львів); *хуртовина* – *С.К. Хуртовина* (Комарно); назви, що вказують на природні зони в Україні й особливості рельєфу: *степ* – *У.С.К. Степ* (Бушковичі); *бескид* – *У.С.Т. Бескид* (Надвірна), *У.С.К. Бескид* (Турка), *С.К. Бескид* (Пробіжна); *плай* – *С.Т. Плай* (Львів); *скала* – *У.С.К. Скала* (Стрий), *У.С.К. Скала* (Мостиська).

Вказівку на назву мешканців чи рід їхніх занять зафіксовано в назвах команд: *У.С.К. Лемко* (Сянок) – від номінації жителів *Лемківщини* – *лемків*; *У.С.Т. Ропник* (Борислав) – від назви роду занять жителів Борислава й околиць, які були зайняті добуванням *ропи* – нафти; *У.С.К. Каменярі* (Серафінці), й *У.С.К. Каменярі* (Вовчинець) – від назви розвинутого тут промислу – *каменедобування*.

Чималу за обсягом, однак не надто різноманітну за наповненням групу становлять номінації футбольних команд, мотивовані назвами птахів: понад два десятки футбольних команд у назві використали лексему *сокіл* – від назви наймасовішого українського спортивного товариства «Сокіл», яке взяло за назву номінацію хижого птаха родини соколиних. Найменування *У.С.К. Сокіл* мали команди з таких міст і сіл: Бібрка, Глиняни, Дрогобич, Завадів, Золочів, Конюхів, Красне, Львів, Наконечне I, Наконечне II, Сколе, Стрий, Судова Вишня, Ходорів, Яворів на Львівщині; Богородчани, Боднарів, Коломия, Кути, Отинія, Рогатин, Станиславів на Івано-Франківщині; Підгайці, Тербовля, Васильківці на Тернопільщині; Перемишль. Ще два орнітоніми використано в номінуванні футбольних команд, це лексеми *чайка* – *У.С.К. Чайка* (Калуш), *С.К. Чайка* (Товмач), *С.К. Чайка* (Чортків) та *беркут* – *У.С.К. Беркут* (Перемишль).

Окрему групу номінацій футбольних клубів творять найменування, які семантично пов'язані з назвами важливих для українців державних та національних символів і понять. Назву українського герба *тризуба*, що виконував функції державного символу в Київській Русі за князювання Володимира Великого, був державним гербом Української Народної Республіки, Директорії, символом українських визвольних змагань, відображено в номінації *У.С.К. Тризуб* (Львів). Єдність українських етнічних земель, які на початку ХХ ст. перебували в складі різних держав, та мрії українців про їх об'єднання в одній національній державі відображено в назві *С.К. Єдність* (Городенка). Номінація команди *С.К. Калина* (Журавно) мотивована народним символом України.

Отже, як мотиваційну базу для називання футбольних команд кінця ХІХ–початку ХХ ст. з-поміж онімів використано найменування населених пунктів, етнографічних регіонів, історично вагомих для українців топонімів, гідронімів, оронімів та антропонімів, а серед апелятивів – назв природних явищ, рельєфу, природних зон, птахів, державних і національних символів тощо. Більшість номінацій пов'язані з українськими історичними, географічними та культурними реаліями, містять важливі для українців конотації, що є свідченням прискіпливого добору репрезентативних назв для футбольних клубів.

У називанні футбольних команд 20–80-х рр. ХХ ст. переважила інша тенденція: замість номінацій, мотивованих лексемами з національно-культурним компонентом у значенні, на першому плані опинилися назви, що відображають радянські реалії та у виборі яких помітно тоталітарні впливи. Зокрема, в найменуваннях футбольних клубів часто використано номінації спортивних товариств радянської епохи, до яких команди структурно належали. Серед українських футбольних клубів цього періоду третина мала назви, що дублювали найменування спорттовариств – команди *Динамо* (від *Динамо* – пролетарсько-спортивне товариство чекістів, у

подальшому – фізкультурно-спортивне товариство правоохоронних органів – міністерства внутрішніх справ та комітету держбезпеки [8]) були в містах: Київ*, Біла Церква, Ворошиловград**, Дніпропетровськ, Житомир, Ірпінь, Львів, Луцьк, Миколаїв, Одеса, Проскурів / Хмельницький***, Тернопіль, Рівне, Суми, Ужгород, Харків, Чернівці, Чернігів; команди *Спартак* (від *Спартак* – спорттовариство працівників кооперації, промисловості, комунального господарства, зв'язку, автомобільного транспорту, а також культури, освіти, медицини і торгівлі [8]) створено в таких містах: Біла Церква, Верхньодніпровськ, Дніпропетровськ, Дрогобич, Житомир, Київ, Кривий Ріг, Львів, Нікополь, Полтава, Самбір, Станіслав / Івано-Франківськ, Суми, Ужгород, Харків, Херсон; команди *Локомотив* (від *Локомотив* – спортивне товариство профспілки працівників залізничного транспорту та метрополітену [8]) створено у містах: Вінниця, Долгінцево, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Знам'янка, Івано-Франківськ, Київ, Котовськ, Львів, Одеса, Рівне, Синельникове, Сміла, Сталіно / Донецьк, Стрий, Харків, Херсон, Ясинувата; команди *Зеніт* (від *Зеніт* – спорттовариство працівників машинобудівної промисловості [8]) засновано в Харкові та Сталіно; клуби *Торпедо* (від *Торпедо* – спортивне товариство працівників автомобільної, тракторної та авіаційної промисловості) були в Бердянську, Запоріжжі, Кіровограді, Луцьку, Харкові, Феодосії; команда *Трудові резерви* (від *Трудові резерви* – спортивне товариство професійно-технічної освіти [8]) була у Ворошиловграді / Луганську; команди *Колос* (від *Колос* – республіканське спортивне товариство працівників сільського господарства [8]) створено в Акимівці, Городку, Ківерцях, Нікополі, Осокорівці, Павлограді, Підгородньому, Полтаві; команди *Авангард* (від *Авангард* – республіканське спорттовариство профспілок працівників промисловості та будівництва [8]) функціювали в містах: Антрацит, Вільногірськ, Горлівка, Дніпропетровськ, Доброміль, Жданов, Жовті Води, Жидачів, Керч, Краматорськ, Кривий Ріг, Львів, Макіївка, Миколаїв, Нововолинськ, Орджонікідзе, Рівне, Ровеньки, Сімферополь, Суми, Терни, Тернопіль, Харків, Чернівці; команди *Буревісник* (від *Буревісник* – спорттовариство науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів [8]) були у Виноградіві та Мукачевому, а також футбольні команди при спорттовариствах військовиків, зокрема: *ЦСКА* (Центральний спортивний клуб армії) у Києві; *БЧА* – Будинок Червоної Армії / *ОБЧА* (Окружний будинок Червоної Армії) / *ОБО* (Окружний будинок офіцерів) / *БО* (Будинок офіцерів) / *СКА* (Спортивний клуб армії) / *СКВО* (Спортивний клуб військового округу) – Київ, Львів, Одеса; *БОФ* (Будинок офіцерів флоту) у Севастополі / *СКФ* (Спортклуб флоту) / *СКЧФ* (Спортивний клуб Чорноморського флоту) [8], назви яких мотивовано номінаціями військових спорттовариств – *ЦСКА* (Центральний спортивний клуб армії), *СКА* (Спортивний клуб армії) та *СКЧФ* (Спортивний клуб Чорноморського флоту).

Чимала група назв футбольних команд охоплює номінації, мотивовані ергонімами – назвами підприємств, професійних спілок, при яких функціювали команди з тими ж назвами: *Азовсталь* (Жданов / Маріуполь) – від назви маріупольського металургійного заводу *Азовсталь* [8]; *Арсенал* (Київ) – від назви київського заводу військового та цивільного приладобудування *Арсенал* [8]; *Більшовик* (Київ) – від назви київського машинобудівного заводу *Більшовик*; *Електрон* (Мостиська) – від назви мостиської філії Львівського телевізійного заводу *Електрон* [8]; *Завод ім. Ілліча* (Маріуполь) – від назви Маріупольського металургійного заводу *імені Ілліча*; *Катіон* (Хмельницький) – від назви хмельницького заводу *Катіон* [3]; *Коксохімзавод* (Горлівка) – від назви Горлівського *коксохімічного заводу*; *Кольормет* (Артемівськ, Запоріжжя) – від назв артемівського та запорізького заводів *Кольормет*; *Кримспецбуд* (Ялта) – від назви ялтинського комбінату *Кримспецбуд*; *Кристал* (Херсон) – від назви херсонського заводу *Кристал* [3]; *Облспоживспілка* (Львів) – від назви *обласної спілки споживчих товариств*; *Одесагрунтоташ* (Одеса) – від назви заводу лісо- та сільськогосподарських машин *Одесагрунтоташ* [8]; *Прес* (Дніпропетровськ) – від назви Дніпропетровського металургійного

* У переліку населених пунктів, у яких були футбольні команди з однойменною назвою, першими вказано міста, команди яких дотепер зберегли ці назви, а решта топонімів подано за абеткою. Якщо команд із такими назвами в цих містах тепер немає, то використано лише алфавітний порядок подання топонімів.

** Назви футбольних команд вжито з вказівкою того топоніма, який функціонував у радянську епоху та був компонентом складеного найменування команди; для економії не вказано сучасних варіантів назв цих міст.

*** Назви деяких футбольних команд зазнали змін через перейменування міст у радянський період; таку інформацію в тексті подано через скісну риску.

підприємства *ПресТехМаши*; *Прогрес* (Бердичів) – від назви бердичівського машинобудівного заводу *Прогрес* [3]; *Сільмаши* (Ковель, Запоріжжя, Львів, Харків) – від назв заводів сільськогосподарських машин – *Ковельсьільмаши*, *Запоріжсьільмаши*, *Львівсьільмаши*, *Харківсьільмаши*; *Титан* (Запоріжжя) – від назви Запорізького титано-магнієвого комбінату; *Тракторний завод* (Харків) – від однойменного заводу в Харкові; *Центроліт* (Суми) – від назви сумського сталеливарного заводу *Центроліт* [3].

Окрему групу номінацій становлять назви футбольних команд, мотивовані антропонімами – іменами більшовицьких діячів: *Дзержинець* (Харків), *Дзержинець* (Ворошиловград) – від прізвища чекіста Фелікса *Дзержинського*; *Стахановець* (Сталіно / Донецьк) – на честь героя праці Олексія *Стаханова*; *Фрунзенець* (Суми) – від прізвища радянського діяча Михайла *Фрунзе*.

Велику групу складають номінації команд, мотивовані назвами людей за професією, видом діяльності, родом занять: команди *Шахтар* були в шахтарських містах Сталіно / Донецьк; Горлівка, Дзержинськ, Кадіївка / Стаханов, Красний Луч, Макіївка, Нововолинськ, Олександрія, Орджонікідзе / Єнакієве, Павлоград, Рутченкове, Свердловськ, Торез, Червоноград, та в центрах рудних промислів – Коростишів, Марганець; назви *Гірник* мали команди з міст у басейнах із розробки залізної руди – Кривий Ріг, вугілля – Павлоград, сірки – Новояворівськ; номінації *Металург* були в команд з міст із розвинутою металургійною галуззю – Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Запоріжжя, Кременчук, Нікополь, Харків та в команд із Одеси й Куп'янська; назви *Металіст* мали клуби з Харкова, Дніпропетровська, Сталіно / Донецька; команди *Хімік* були в центрах хімічної промисловості – Дніпродзержинську, Калуші, Павлограді, Сєверодонецьку, Черкасах; назви *Нафтовик* мали команди з міст, де працювали нафтопереробні заводи, – Борислав, Долина, Дрогобич, Охтирка, Херсон; номінації *Автомобіліст* були в команд із Житомира, Запоріжжя, Львова, Полтави; найменування *Машинобудівник* зафіксовано в команд із Артемівська, Бородянки, Дніпропетровська, Києва; номінацію *Комбайнобудівник* використав клуб із Тернополя, де працював комбайновий завод; команда з Миколаєва, де функціонує найбільший в Україні суднобудівний завод, отримала назву *Суднобудівник*; номінації *Будівельник* мали клуби з Дніпродзержинська, Дніпропетровська, Кривого Рога, Кузнецовська, Полтави, Прип'яті; назви *Кооператор* мали команди з Полтави та Хуста; команди з Берегового, Бережан, Бібрки, Полтави, Рівного, Черкас називалися *Колгоспник*; єдиною командою з найменуванням *Папірник* є клуб із Малина, де з кінця ХІХ ст. працює одна з найбільших у Європі паперових фабрик; команда *Цементник* походить із Миколаєва на Львівщині, де функціонує цементний завод; команди з Винник, Дніпропетровська, Львова, Одеси називалися *Харчовик*; команда *Цукровик* була в Ходорові на Львівщині, де працював цукрорафінадний комбінат; назву *Шкіряник* мала команда Бердичева, де з кінця ХІХ ст. працював один із найбільших в Україні шкіряних заводів; назва *Трубник* була в команди з Нікополя, де функціонує нікопольський Південнотрубний завод; під назвою *Газовик* виступала команда з Комарна на Львівщині, де було газовидобувне підприємство; під назвою *Радист* виступала команди з Кіровограда, де був завод радіодеталей. У цій групі є й назви футбольних команд з подвійною мотивованістю – походять від апелятивів (назв людей за професією, родом занять) та онімів (назв підприємств, при яких було створено команди з тими ж назвами): *Машинобудівник* (Дніпропетровськ), *Текстильник* (Донецьк).

Окрему групу становлять назви команд, мотивовані номінаціями продукції підприємств, при яких створено футбольні команди, а також назвами, що вказують на специфіку організації виробництва, технологію, тип обладнання: *Екран* (Шостка) – команда Шосткинського хімзаводу – виробника кіноплівки; *Енергія* (Нова Каховка) – клуб Каховської ГЕС; *Індустрія* (Єнакієво) – команда Єнакієвського металургійного заводу [8]; *Новатор* (Жданов) команда Маріупольського металургійного комбінату [8]; *Підшипник* (Луцьк) – клуб Луцького підшипникового заводу; *Сталь* (Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ) – команди Дніпродзержинського металургійного заводу та Дніпропетровського трубопрокатного заводу; *Титан* (Вільногірськ) – клуб Вільногорського гірничо-металургійного комбінату; *Трактор* (Харків) – клуб Харківського тракторного заводу; *Турбіна* (Дніпродзержинськ) – команда Дніпродзержинської ГЕС; *Трансформатор* (Запоріжжя) – клуб Запорізького трансформаторного заводу [8].

Чимало назв футбольних команд відображали радянську ідеологію. Це номінації, мотивовані назвами мешканців перейменованих у советську епоху міст: *Комунарець*

(Комунарськ) – від *комунарець* – мешканець Комунарська (заідеологізована назва Алчевська); *Первомаєць* (Первомайськ) – від *первомаєць* – мешканець Первомайська, названого на честь дня солідарності трудящих; *Стахановець* (Стаханов) – від *стахановець* – мешканець Стаханова (Кадіївка переіменована на честь героя праці Олексія Стаханова). В окрему групу можна об'єднати номінації клубів, мотивовані назвами працівників підприємств, що мають в складі оніма імена комуністичних діячів: *Кіровець* (Макіївка) – від *кіровець* – працівник Макіївського заводу ім. Кірова (підприємство назване на честь комуністичного діяча Сергея Кірова) [8]; *Петровець* (Дніпропетровськ) – від *петровець* – працівник металургійного заводу ім. Петровського (від імені більшовицького діяча Григорія Петровського). Наслідком впливу тоталітаризму на вибір найменувань є надання командам із Запоріжжя та Бердянська назви *Крила Рад*, мотивованої ідеологічною ідіомою совєтської доби – *крила рад*.

Отже, для називання українських футбольних команд у 20–80-ті рр. ХХ ст. переважно обрано номінації, що віддзеркалювали совєтські реалії та комуністичні цінності, а мотиваційною базою цих найменувань слугували назви спорттовариств, підприємств (з іменами більшовицьких діячів у структурі складеної номінації чи без них), топоніми, антропоніми, а також назви людей за професією чи родом занять, назви продукції підприємств, ідеологічні ідіоми.

Корпус найменувань українських футбольних команд упродовж останньої чверті століття творить доволі еkleктичну картину номінацій, серед яких зафіксовано найменування, які відображають національно-культурну специфіку України, назви, що є спадщиною тоталітарних впливів совєтської доби, а також номінації, які постали внаслідок комерціалізації футбольної сфери.

Чимало клубів у назвах використали топоніми – номінації міста, містечка, села, з якого походить футбольний клуб. Найменування такого типу подібно, як це було століття тому, мають складну структуру, в якій поєднано абрєвіатуру (СК – спортивний клуб, МФК – міський футбольний клуб, ПФК – професійний футбольний клуб, ФК – футбольний клуб) та власне онімний компонент, наприклад: *МФК Житомир*, *МФК Миколаїв*, *СК Миколаїв*, *СК Одеса*, *ФК Одеса*, *МФК Олександрія*, *ПФК Олександрія*, *ФК Олександрія*, *СК Херсон*, *ФК Херсон*, *ПФК Севастополь*, *ФК Севастополь*, *ФК Бершадь*, *ФК Бориспіль*, *ФК Вінниця*, *ФК Дніпро**, *ФК Калуш*, *ФК Каховка*, *ФК Ковель-Волинь*, *ФК Коростень*, *ФК Красилів*, *ФК Львів*, *ФК Миргород*, *ФК Петрівці*, *ФК Полтава*, *ФК Суми*, *ФК Тернопіль*, *ФК Тисмениця*, *ФК Харків*, *ФК Черкаси*. Один із клубів у назві використав лише топонім, без абрєвіатурного складника – *Рава Рава-Руська*, узявши перший компонент складного найменування міста *Рава-Руська*. У назвах багатьох клубів відображено найменування етнографічних регіонів України, які вони репрезентують: *Буковина* (Чернівці), *Волинь* (Луцьк), *Галичина* (Дрогобич), *Закарпаття* (Ужгород), *Поділля* (Красилів), *Покуття* (Коломия), *Поділля* (Хмельницький), *Полісся* (Житомир), *Прикарпаття* (Івано-Франківськ), *Таврія* (Новотроїцьк), *Таврія* (Сімферополь), *Таврія* (Херсон).

Окрему групу номінацій футбольних команд охоплюють найменування, мотивовані власними назвами різних географічних об'єктів. Із-поміж гідронімів для номінування команд використано насамперед назви рік у тій місцевості, з якої походить спортивний клуб, наприклад: *Борисфен* (Бориспіль) (від давньогрецької назви Дніпра), *Ворскла* (Полтава), *Десна* (Чернігів), *Дніпро* (Дніпропетровськ), *Дніпро* (Черкаси), *Дністер* (Заліщики), *Дністер* (Овідіополь), *Іква* (Млинів), *Ігулець* (Петрове), *Оскіл* (Куп'янськ), *Рось* (Біла Церква), *Сула* (Лубни). До цієї ж групи належить і складена номінація *Черкаський Дніпро*. Серед оронімів, що знайшли відображення у номінаціях футбольних команд, є такі назви українських гір: *Гарай* (Жовква), *Говерла* (Ужгород), *Карпати* (Львів), *Карпати* (Мукачеве), *Лисоня* (Бережани), *Чорногора* (Івано-Франківськ).

На протигагу топонімам, гідронімам та оронімам, які в назвах українських команд злам у ХХ–ХХІ ст. репрезентовані доволі численно, зафіксовано лише кілька антропонімів, які стали мотиваційною базою для найменування футбольних клубів: *Прометей* (Дніпродзержинськ),

* Відповідно до Закону України про декомунізацію від 9 квітня 2016 року назву міста Дніпропетровськ змінено на Дніпро і, відповідно, футбольний клуб Дніпро Дніпропетровськ модифікував назву та, починаючи з сезону 2016–2017 рр., виступатиме як ФК Дніпро.

Прометей (Шахтарськ) (від імені міфологічного героя *Прометея*), *Геліос* (Харків) (від імені давньогрецького бога сонця *Геліоса*), *Фортуна* (Шаргород) (від імені давньоримської богині щастя, добробуту й успіху *Фортуни*), *Титан* (Армянськ), *Титан* (Донецьк) (від імені міфологічного божества з давньогрецького пантеону *Титана*), *Спартак* (Суми), *Спартак* (Івано-Франківськ), *Спартак* (Калуш) (від імені фракійського воїна *Спартака*, очільника повстання рабів), хоча в трьох останніх прикладах слід зважати на подвійну мотивованість назв футбольних команд, адже вони походять від номінації колишнього всесоюзного спорттовариства «Спартак», що продовжує функціонувати в Україні й тепер). Ще одна команда в назві використала антропонім – *Віктор* (Запоріжжя) (від імені власника клубу – бізнесмена, а тепер ректора Класичного приватного університету *Віктора Огаренка* [9]).

З-поміж астронімів для номінування команд використано назву зорі *Сіріус* у сузір'ї Великого Пса – *Сіріус* (Жовті Води), *Сіріус* (Кривий Ріг).

Серед сучасних назв команд, мотивованих онімами, збереглася й частина номінацій совєтської епохи. Переважно це найменування, мотивовані номінаціями спортивних товариств: *Динамо** – команди *Динамо* з Києва, Луганська, Львова, Одеси, Сак, Сімферополя, Слов'янська, Хмельницького; *Спартак* – клуби *Спартак* із Івано-Франківська, Калуша, Сум; *Торпедо* – команди *Торпедо* – із Запоріжжя, Мелітополя; *Локомотив* – клуби *Локомотив* – зі Сміли, Дворічної; *Авангард* – команди *Авангард* із Краматорська, Жидачева, Мерефи, Ровеньків; *Колос* – клуб *Колос* із Ковалівки; *Гарт* – команда *Гарт* із Бородянки; а також назвами військових спортивних товариств – *ЦСКА* – *ЦСКА* (Київ); *СКА* – *СКА* (Київ). Більшість назв команд – наслідок продовження постколоніальних традицій назовництва; новими є ці номінації для клубів із Ковалівки, Бородянки, Мелітополя, Калуша, Сак, Сімферополя, Слов'янська.

Кілька українських команд запозичили найменування закордонних футбольних клубів зі славною історією, сподіваючись, що їхні виступи в українській футбольній лізі будуть такими ж успішними: *Арсенал* (Харків), *Арсенал* (Біла Церква) (мабуть, від назви *Арсенал* (Лондон)), *Аякс* (Шахтарськ) (очевидно, від найменування амстердамського *Аякса*), *Інтер* (Боярка) (мабуть, від імені міланського *Інтернаціонале* (зnanого в світі як *Інтер*)), *Реал* (Одеса) (назва команди, створеної на базі клубу вболівальників ФК *Реал* (Мадрид)).

Спадком постколоніального назовництва можна вважати найменування футбольних клубів: *Дружба* (Осипенко) (від назви колгоспу *Дружба* в цьому селі), *Дружба* (Бердянськ) (правонаступниця *Дружби* (Осипенко)), *Іллічівець* (Маріуполь) (клуб, який в перших чемпіонатах України виступав під назвами *Азовець* і *Металург*, у 2002 р.(!) перейменовано на *Іллічівець* – від назви спонсора – Маріупольського металургійного комбінату імені Ілліча).

Чималу групу назв футбольних команд охоплюють номінації, мотивовані назвами природних об'єктів та явищ природи. Зокрема, мариністична лексика стала мотиваційною базою для називання команд із кримських міст: *Море* (Феодосія), *Океан* (Керч). Назву природнього об'єкта – *промінь* використано в номінуванні клубу з Волі-Баранецької, згодом зі Самбора – *Промінь* (Воля-Баранецька), *Промінь* (Самбір). Грецьку назву *ялос*, що в новогрецькій означає 'берег', 'земля', 'суша' [8], вжито для називання футбольної команди з *Ялти* – *Ялос* (Ялта). В основі найменування кількох футбольних команд є апелювання, що вказують на особливості гірського рельєфу або називають рівнинні місця в горах: *Бескид* (Надвірна), *Скала* (Стрий), *Скала* (Моршин), *Верховина* (Ужгород). Назви астрономічної сфери стали мотиваційною базою для номінування команд *Зірка* (Кіровоград), *Зірка* (Кропивницький), *Зоря* (Луганськ), *Космос* (Павлоград).

Окрему групу становлять номінації футбольних команд, мотивовані назвами птахів. Найменування *Сокіл* (Золочів) має подвійну мотивацію – від загальної назви *сокіл* та номінації спорттовариства «Сокіл», яке функціювало в першій половині ХХ ст. у Галичині. У назвах команд використано лексеми *чайка* – *Чайка* (Севастополь) і *беркут* – *Беркут* (Бедевля). Окрему групу становлять номінації, мотивовані назвами рослин. Серед фітонімів для номінування використано: *явір* – *Явір* (Суми), *Явір* (Краснопілля) та *верес* – *Верес* (Рівне). Близькою за семантикою до цих назв є лексема *нива*; її використано в номінаціях: *Нива* (Вінниця), *Нива* (Тернопіль), *Нива* (Бершадь), *Нива* (Миронівка).

* Інформацію про семантику та походження назв спортивних товариств подано вище, у фрагменті статті, де описано назви українських футбольних команд 20–80-их рр. ХХ ст.

Мотиваційною базою для називання кількох футбольних команд слугували апелювати, що є номінаціями мешканців регіонів України чи окремих міст: *азовець* – *Азовець* (Маріуполь), *дністровець* – *Дністровець* (Білгород-Дністровський), *чорноморець* – *Чорноморець* (Одеса) і *Чорноморець* (Севастополь), *фрунзенець* – *Фрунзенець* (Саки) (назва населеного пункту мотивована антропонімом радянської доби – Міхаїл Фрунзе). У цій групі зафіксовано й цілком оригінальну номінацію – *Житичі* (Житомир) (від *житичі* – древлянське плем'я, центр поселення яких – територія сучасного Житомира).

Чимала група назв футбольних команд охоплює номінації, мотивовані назвами людей за професією, видом діяльності, родом занять: *Шахтар*, такі команди є в Горлівці, Донецьку, Макіївці, Павлограді, Свердловську, Стаханові; *Гірник* – команди з Комсомольська і Харцизька; *Металург* – команди з Донецька, Запоріжжя, Керчі, Комсомольського, Костянтинівки, Маріуполя, Нікополя, Новомосковська; *Металіст* (Харків); *Хімік* – клуби в Житомирі, Калуші, Красноперекіпську, Сєверодонецьку; *Нафтовик* – команди з Долини й Охтирки; *Машинобудівник* (Дружківка); *Нафтохімік* (Кременчук); *Вагобудівник* – команди з Кременчука та Стаханова; *Папірник* (Малин); *Газовик* (Комарно), *Енергетик* (Бурштин), *Меліоратор* (Каховка), *Фетровик* (Хуст), *Медик* (Моршин) (Моршин – відомий курорт мінеральних вод, у санаторіях якого працює багато медиків), *Хутровик* (Тисмениця) (Тисмениця znana з місцевої хуτροвої фабрики), *Керамік* (Баранівка) (у Баранівці працює фабрика порцеляни й фаянсу), *Водник* (Херсон), *Портовик* (Іллічівськ), *Портовик* (Керч) (порти Іллічівська та Керчі). У цій групі найменувань є номінація з подвійною мотивованістю – від назви фаху й назви підприємства – *Автомобіліст* (Суми).

Ще одну велику групу назв українських футбольних команд об'єднують номінації, які походять від ергонімів – назв підприємств, фірм, компаній тощо, які були спонсорами однойменних клубів: *Агротехсервіс* (Суми), *Адвіс* (Хмельницький), *Адомс* (Кременчук), *Арсенал* (Київ), *Бажановець* (Макіївка), *Гарант* (Донецьк), *Евіс* (Миколаїв), *Княжа* (Щасливе), *Кримтеплиця* (Молодіжне), *Лада* (Чернівці), *Медіта* (Шахтарськ), *Нафком* (Бровари), *Оболонь* (Київ), *Олімпік* (Донецьк), *Олімпік* (Кіровоград), *Олком* (Мелітополь), *Південьсталь* (Єнакієве), *Поліграфтехніка* (Олександрія), *Рігонда* (Біла Церква), *Сілур* (Харцизьк), *Слов'янець* (Конотоп), *Темп* (Шепетівка).

Окрему групу становлять номінації команд, мотивовані назвами продукції підприємств, при яких було створено футбольні команди: *Енергія* (Нова Каховка), *Енергія* (Южноукраїнськ) (назва продукції Каховської ГЕС і Південноукраїнської АЕС), *Кристал* (Херсон) (назва продукції Херсонського заводу напівпровідників [8]), *Сталь* (Алчевськ), *Сталь* (Дніпродзержинськ), *Сталь* (Кам'янське) (назва продукції Алчевського та Дніпровського металургійних комбінатів та Дніпропетровського трубопрокатного заводу [8]).

Найбільшою еkleктичністю вирізняються складні назви українських футбольних команд незалежної України, мотивовані кількома лексичними одиницями. У найменуванні вони зберегли давню номінацію та, керуючись комерційними чинниками, додали до неї назву спонсора: *Авангард-Індустрія* (Ровеньки), *Ворскла-Нафтогаз* (Полтава), *Газовик-ХГВ* (Харків) (*ХГВ* – Харківгазвидобування [8]), *Гірник-Спорт* (Комсомольськ), *Динамо-ІгроСервіс* (Сімферополь), *Електрометалург-НЗФ* (Нікополь) (*НЗФ* – Нікопольський завод феросплавів [8]), *Зірка-Нібас* (Кіровоград), *Зоря МАЛС* (Луганськ), *Нафком-Академія* (Ірпінь), *Нафтовик-Укрнафта* (Охтирка), *Нива-Світанок* (Вінниця), *Норд-АМ-Поділля* (Хмельницький), *Оболонь-Бровар* (Київ), *Олімпія ФК АЕС* (Південноукраїнськ), *Система-КХП* (Черняхів) (*КХП* – комбінат хлібопродуктів [8]), *Славутич ЧАЕС* (Славутич), *Техно-Центр* (Рогатин), *УкрАгроКом* (Головківка) (*УкрАгроКом* – українська група агрокомпаній), *Фенікс-Іллічовець* (Калініне) (Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча), *ФК Красилів-Оболонь* (другу частину назви команда отримала, ставши фарм-клубом київської *Оболоні* [8]), *ФК Скіфи-ЛАЗ* (Львів), *Цементник-Хорда* (Миколаїв), *ЦСК ЗСУ* (Київ) (Центральний спортивний клуб Збройних Сил України), *Чайка-ВМС* (Севастополь) (*ВМС* – Військово-морські Збройні Сили).

Окрему групу складних номінацій об'єднують назви футбольних команд, у яких поєднано імена двох клубів, які через фінансові труднощі злилися в один: *Авангард-Інтер* (Ровеньки) (*Авангард* (Ровеньки) й *Інтер* (Луганськ) [8]), *Авангард-Металіст* (Харків) (*Авангард* (Мерефа) і *Металіст-2* (Харків) [8]), *Газовик-Скала* (Стрий) (*Газовик* (Комарно) і *Скала* (Стрий) [8]), *Галичина-Карпати* (Львів) (*Галичина* (Дрогобич) і *Карпати-3* (Львів) [8]), *Динамо-*

СКА (Одеса) (одеські *Динамо* і *СКА* [8]), *Нива-Борисфен* (Миронівка) (*Нива* (Миронівка) і *Борисфен* (Бориспіль) [8]), *СКА-Лотто* (Одеса) (одеські *СКА* і *Лотто* [8]), *Темп-Адвіс* (Шепетівка) (*Темп* (Шепетівка) і *Адвіс* (Хмельницький) [8]), *ЦСКА-Борисфен* (Бориспіль) (*ЦСКА* (Київ) і *Борисфен* (Бориспіль) [8]).

Серед найменувань футбольних клубів зафіксовано й аббревіатури: *ФК СБТС* (Суми) (*СБТС* (*Спорт. Бізнес. Технологія. Сервіс*) [8]), *ВПС Краматорськ* (у назві відображено частину імені спонсора – компанії *ВПС Сервіс* [8]).

Назви футбольних команд періоду незалежності мотивовані топонімами, гідронімами, оронімами, антропонімами, ергонімами та різними апелятивами; частина номінацій відображає національно-культурну специфіку, але збережено низку номінацій советської доби, часом нейтральних, проте нерідко ідеологічно маркованих; особливістю цього періоду є творення еkleктичних найменувань, у яких збережено давню назву команди та долучено ім'я спонсора, що є виявом комерціалізації футбольної сфери впродовж останньої чверті віку.

Загалом онімний простір, який творять назви українських футбольних команд за більш ніж столітню історію розвитку футболу в Україні, є цікавим матеріалом для аналізу, адже в номінаціях клубів відображено суспільно-політичні події української історії: прагнення до здобуття власної державності на початку ХХ ст., тоталітарні впливи 20–80-х рр. ХХ ст. і здобуття української незалежності в 1991 р. Комерціалізація футболу, якої, з об'єктивних причин, неможливо уникнути, бо такими є світові тенденції розвитку спорту, на українському ґрунті, на жаль, мають нерідко дивні вияви: за останні роки з'явилася низка еkleктичних найменувань команд, де поєднано назви советської епохи з іменами спонсорів. Отож, корпус сучасних назв українських футбольних команд сформувався з номінацій, в яких відображено мовну картину світу українців, найменувань, що є спадком советського тоталітаризму, та назв із кількох складників, які не пасують один до одного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григоруk Н. В. Власні назви футбольних команд Білорусі, Росії, України / Н. В. Григоруk // Лінгвістичні дослідження : Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2013. – Вип. 36. – С. 8–12.
2. Олейнік М. Із досліджень над хрематонімією. Зауваження щодо назв польських та українських футбольних команд / Марек Олейнік // Типологія та функції мовних одиниць: науковий журнал [редкол.: Н. М. Костусяк (гол. ред. та ін.)]. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2014. – № 2. – С. 198–207.
3. Підприємства України [електр. ресурс]. – Доступно з: www.ua-region.com.ua
4. Процик І. «Авангард», «Локомотив», «Колгоспник»: вплив тоталітаризму на вибір назв українських футбольних команд у 20–80-х рр. ХХ ст. / Ірина Процик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2016. – Вип. I (25). – С. 83–89.
5. Процик І. Національно-постколоніальна еkleктика: назви футбольних команд у незалежній Україні / Ірина Процик // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». – Дрогобич, 2016. – Вип. 38. – С. 326–340.
6. Процик І. Р. С.Т. «Україна», У.С.К. «Тризуб», У.С.К. «Сокіл», або які назви мали українські футбольні команди Галичини в першій половині ХХ століття / І. Р. Процик // Лінгвістичні дослідження. – Харків, 2016. – Вип. 43. – С. 122–129.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.
8. Вікіпедія [електр. ресурс]. – Доступно з: <https://uk.wikipedia.org>.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2017 р.

МІКРООЙКОНІМІЯ ПІВНОЧІ ЛЬВІВЩИНИ

У статті досліджено мікроойконіми півночі Львівщини, які відображають зв'язок географічного об'єкта з людиною. Проаналізовано відантропонімні назви кутків, частин села, а також назви, що вказують також на соціальний та етнічний склад населення. З'ясовано, що домінуючими є відантропонімні утворення.

Ключові слова: антропонім, мікроойконім, мікротопонім.

Оксана Проць. МІКРООЙКОНИМИЯ СЕВЕРА ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье исследованы микроойконимы северных районов Львовской области, которые отражают связь географического объекта с человеком. Проанализированы отантропонимные названия частей улиц и населенных пунктов, а также названия, которые указывают на социальный и этнический состав населения. Определено, что доминируют отантропонимные образования.

Ключевые слова: антропоним, микроойконим, микротопоним.

Oksana Prots'. MICROOYKONYMY OF LVIV NORTH REGION

The article is devoted to the research of microooykonymy of Lviv North region, which represent the relationship between a human being and a geographical object. The proper names of the small geographical objects, created from anthroponyms, are the most numerous in Lviv North Region. Microooykonymy holds information about the peculiarities of ethnic and social composition of the population.

Key words: anthroponym, microooykonym, microtoponym.

Поява та функціонування назв дрібних географічних об'єктів є мовною та культурною універсалією буття людини, а тому дослідження мікротопонімії потрібне не лише для розуміння закономірностей розвитку української мови, але й для вивчення особливостей світосприйняття суб'єкта номінації (людини).

Останніми роками в українській регіональній топоніміці дедалі більше праць присвячено вивченню мікротопонімікону окремих територій (дослідження В. Баньої [1], Л. Білінської [2], Н. Вебер [5], О. Зайчківської [7], Н. Лісняк [10], О. Лужецької [11], О. Михальчук [12], Н. Сокіл [13], Н. Яніцької [15] та ін.). Однак завдання тотально зібрати і систематизувати найменування дрібних географічних об'єктів все ще актуальне.

Об'єктом пропонованого дослідження є мікроойконімія півночі Львівської області. Згідно із сучасним адміністративним поділом України, це територія Бродівського, Буського, Жовківського, Кам'янка-Бузького, Радехівського та Сокальського районів Львівщини.

У статті дотримуємося думки, що мікроойконіми є невід'ємною частиною мікротопонімікону (вважаємо, доцільно класифікувати топоніми за розмірами денотата по лінії «макро – мезо – мікро», а тому мікротопонімія поєднує декілька топонімічних класів, зокрема мікроойконімію). Їхній аналіз потрібний для комплексного вивчення мікротопонімів, адже дослідження назв вулиць, кутків, присілків та хуторів у поєднанні з найменуваннями інших дрібних географічних об'єктів дозволяє виявити, зрозуміти особливості мікротопонімікону певного населеного пункту і регіону загалом, його формування та розвиток. Інколи від мікроойконімів утворено інші пропріативи і мотиви номінації можна з'ясувати лише у зв'язку з ними (наприклад, земельні угіддя *Купина Піщанська і Купина Хоронівська* (поля, с. Хлівчани Ск) розташовані в частинах села *Піщанка і Хоронів*). Крім того, нерідко назви невеликих поселень, частин населеного пункту та інших географічних об'єктів перебувають у семантичних (*Пісок* (ч. с., с. Руда-Сілецька Км-Бз) – *Глинка* (поле, с. Руда-Сілецька Км-Бз) – *Чорна Земля* (поле, с. Руда-Сілецька Км-Бз)) та словотвірних зв'язках (*Ковали* (ч. с., с. Грицеволя Рд) – *Ковалівщина* (луг, с. Щуровичі Рд), *Лукачі* (ч. с., с. Нова Кам'янка Жв) – *Лукачиха* (поле, с. Нова Кам'янка Жв)). Такі зв'язки між

найменуваннями виникають унаслідок деталізації уявлень про простір, про кожний географічний об'єкт. Номінатор сприймає об'єкт не ізольовано, а цілісно, у порівнянні з іншими.

Поява мікротопонімів, мікроойконімів зокрема, зумовлена тим, що дрібні географічні об'єкти, яким дають назву, це місце буття людини, а їхні найменування є результатом переосмислення свого простору через призму життєвих цінностей. Суб'єкт номінації займає центральну позицію й оцінює географічний об'єкт щодо його значення в щоденній діяльності, здатності задовольнити потреби. При цьому враховує і об'єктивну дійсність, тобто характер самого денотата, його властивості, розміщення, рельєф місцевості, флору і фауну тощо. Можемо виокремити такі принципи номінації частин села, його вулиць, хуторів: 1) зв'язок людини та об'єкта, власність (*Коло Ксені Малої* (ч. с., с. Андріївка Бс), *Семені* (ч. с., с. Борятин Ск)); 2) місце розташування об'єкта (*Бальбів Кінець* (ч. с., с. Попівці Бр), *Загорби* (ч. с., с. Борятин Бр)); 3) характерна ознака, властивість денотата (*Жовте Болото* (ч. с., с. Туринка Жв), *Псяча Гірка* (ч. с., с. Рокитно Бс)); 4) відношення до інших об'єктів (*За Каналом* (ч. с., с. Лабач Бс), *Сморжівщина* (ч. с., с. Щуровичі Рд)); 5) зв'язок з господарською діяльністю, промислами (*Бендюга* (ч. с., с. Перв'ятичі Ск), *Вапнярка* (ч. с., с. Стоянів Рд)).

У статті зосередимо увагу на мікроойконімах, які відображають зв'язок людини з мікрооб'єктом, адже цей принцип номінації домінуючий у мікротопоніміконі півночі Львівської області.

Мікротопонімія, як пласт пропріальної лексики, що йменує простір, містить передусім інформацію про образ місця (у широкому розумінні), про особливість його сприйняття, побудови у свідомості людини. Однак назви дрібних географічних об'єктів відображають погляд саме людини, суб'єкта номінації, на свій простір, на географічні, соціально-побутові умови свого проживання, господарську діяльність тощо. Адже «образ, створений людиною в картині, це образ, у якому відображений не тільки (і у багатьох випадках не стільки!) об'єкт відображення – світ – скільки сама людина, творець образу» [14, с. 29].

Назви частин населеного пункту, кутків, хуторів півночі Львівщини, які безпосередньо вказують на зв'язок об'єкта з людиною, мотивовано здебільшого антропонімами, інколи апелятивами (такі мікроойконіми відображають етнічний, соціальний склад місцевого населення). У статті досліджені мікротопоніми розглянемо у межах двох груп.

1. Відантропонімі мікроойконіми півночі Львівської області.

Власні особові назви людей, як відомо, слугують мотивувальною базою для величезного пласту топонімів. Особливо це помітно в мікротопонімії, зокрема мікроойконімії. І це не випадково, адже номінувати вулиці, кутки, частини одного населеного пункту за належністю власникові найбільш властиво людині. Крім того, географічний об'єкт в такий спосіб легко і зручно виділити серед великої кількості однотипних.

Більшість відантропонімічних назв частин села, хуторів засвідчують тісний зв'язок людини із землею. Такі мікроойконіми переважно вказують на власника об'єкта чи першопоселенця і є цінним джерелом для вивчення антропонімії краю. Найменування, в основі яких власні особові назви людей, не лише важливі для дослідження історії української мови, але й відкривають шляхи вивчення людини через її ім'я, способи її ідентифікації [8, с. 71].

Аналіз мікротопонімікону півночі Львівщини виявив, що мікроойконіми, мотивувальною базою яких послуговували антропоніми, домінують на території регіону. Саме через ці найменування дрібних географічних об'єктів виражено акцентовану антропоцентричність топонімної системи [9, с. 50]. Мікроойконіми утворено від таких антропонімів:

– церковно-християнських імен, здебільшого чоловічих (найпоширеніші імена, а також прізвища, похідні від них, *Василь*, *Григорій*, *Іван*, *Михайло*, *Павло*, *Роман* і їхні варіанти; наприклад, *Васильки* (ч. с., с. Шпаки Бр) < ОН *Василько* (Ред., I, 132; Тр., 60), *Грициха* (ч. с., с. Стоянів Рд) < ОН *Гриць* (Ред., I, 253; Тр., 93-97), *Іванівка* (ч. с., с. Старий Милятин Бс) < ОН *Іван* (Тр., 143-146), *Михайлюків Кут* (ч. с., с. Вирів Км-Бз) < ОН *Михайлюк* (Ред., I, 691)), що пояснюємо традиційним укладом життя селянина, де головну роль в освоєнні простору, у господарській діяльності виконує чоловік. Деривати від жіночого іменника (продуктивні антропоніми *Ганна*, *Марія* і їхні варіанти: *Ганунин* (хут., с. Станин Рд) < ОН *Гануня* (Тр., 81–83), *У Маруськи* (вул., с. Завадів Жв) < ОН

Маруська (Тр., 213)) вказують переважно на розташування об'єкта поблизу обійстя, інколи на його належність жінці.

– від давніх слов'янських імен (чи пізніших прізвиськ та прізвищ), тобто особових назв (імен) праслов'янського походження або утворених у пізніший час на споконвічно слов'янському мовному ґрунті [6, с. 13], наприклад: *Баранівка* (ч. с., с. Дальнич Км-Бз) < ОН *Баран* (Ред., I, 32), *Бориси* (ч. с., с. Любеля Жв) < ОН *Борис* (Ред., I, 89);

– прізвищ за певною ознакою першоносія (*nomina personalia*): *Білани* (ч. с., с. Городжів Жв) < ОН *Білан* (Ред., I, 65), *Лобанівка* (ч. с., с. Романівка Ск) < ОН *Лобан(ь)* (Ред., I, 610);

– прізвищ, похідних від апелятивних позначень особи: *Дячки* (ч. с., с. Гійче Жв) < ОН *Дячко* (Ред., I, 349), *Пічкарі* (ч. с., с. Грицеволя Рд) < 1) ОН *Пічкар* (Ред., II, 830); 2) *пічкар*;

– андронімів (ця мотивувальна база малопродуктивна, зафіксовано лише декілька одиниць: *За Костихов* (вул., с. Нова Кам'янка Жв) < андронім *Костиха* < ОН *Кость* (Ред., I, 523; Тр., 182)).

Більшість мікроойконімів півночі Львівщини утворені не безпосередньо від антропонімів, а від родинних назв (термін, який запропонував Д. Г. Бучко на позначення безсуфіксних топонімів на -и/-і [4]). Найвірогідніше ці пропріативи виникли лексико-семантичним способом від найменувань груп людей із спільним прізвиськом, які заселяли місцевість (назва родини у формі множини (наприклад, *Андруні*) → мікротопонім (*Андруні* (хут., с. Пониква Бр)). Як показав аналіз зібраного матеріалу, такі оніми йменують зазвичай двори, частини населеного пункту, присілки, хутори, інколи – поля, пасовища, ліси, які, очевидно, розташовані на місці чи поблизу відповідних невеликих поселень.

Мікроойконіми досліджуваного регіону, відантропонімні деривати, зазвичай простої структури (*Дженджерівка* (ч. с., с. Волсвин Ск), *Калачів* (ч. с., с. Яструбичі Рд)), рідше складеної (*Бойкова Вулиця* (ч. с., с. Завишень Ск), *Вулиця Стаха* (вул., с. Карів Ск), *Меланчині Сади* (хут., с. Зубів-Міст Км-Бз)) та у формі прийменникових конструкцій (вони «вказують на локалізацію «безіменних» de facto об'єктів стосовно примітних і загальновідомих на певній території об'єктів» [3, с. 20], зокрема помешкань людей (*Біля Магди Петрової* (ч. с., с. Завадів Жв)).

Ці вторинні назви дрібних географічних об'єктів виражають зазвичай посесивність, головними засобами реалізації якої є топоформанти *-ов (>-ів)* (*Галайкова* (вул., с. Голосковичі Бр), *Гринькова* (вул., с. Йосипівка Бс)), *-ин* (*Таньчина* (вул., с. Добрячин Ск)), *-івк(а)* (*Горбачівка* (ч. с., с. Варяж Ск), *Патраївка* (ч. с., с. Дідилів Км-Бз)), *-к(а)* (*Бандурка* (хут., с. Зубів-Міст Км-Бз), *Романка* (хут., с. Конюшків Бр)), *-их(а)* (*Романиха* (хут., с. Вербівчик Бр), *Чурилиха* (ч. с., с. Кам'яна Гора Жв)), *-щин(а)* (*Венгерщина* (хут., с. Глушин Бр), *Лабайщина* (ч. с., с. Соколя Бс)), *-ець* (*Мушинець* (ч. с., с. Перв'ятичі Ск)) тощо.

2. Відапелятивні мікроойконіми, які вказують на зв'язок об'єкта з людиною.

Соціальна сфера, економічні, політичні, культурні відносини сьогодні та в минулому широко репрезентовані в мікроойконімі півночі Львівщини, є її важливим фрагментом, адже цей пласт пропріальної лексики відображає дійсність через світосприйняття номінатора. Але якщо відантропонімні мікроойконіми безпосередньо вказують на зв'язок географічного об'єкта з людиною (здебільшого власником), то у цій групі назв такий зв'язок зазвичай виражено не стільки в самих найменуваннях, а в мотивах номінації.

Аналіз зібраного матеріалу дає підстави стверджувати про структуру соціуму і в минулі роки, і тепер. У мікротопонімії продуктивне протиставлення «панський – громадський» (*Панська* (ч. с., с. Хренів Км-Бз), *Панський Сад* (ч. с., с. Кізлів Бс), *Громадська* (ч. с., с. Розжалів Рд), *Громадське* (ч. с., с. Шнирів Бр)), що відображає характер землеволодіння (індивідуальне – колективне).

У мікроойконімії північних районів Львівської області актуальна опозиція «багатий – бідний». Так, у свідомості місцевого населення назви з компонентом *панський*, а також мікротопоніми на зразок *Шляхетська* (вул., с. Комарів Ск), *Шляхта* (вул., с. Липник Жв, с. Миколаїв Рд) асоціюються із заможним положенням власника. На це вказують і найменування об'єктів, пов'язаних з побутом цього прошарку суспільства (наприклад, *Лямус* (ч. с., с. Карів Ск) (пор.: *лямус* «глиняний будинок»; за словами інформаторів, у цій найстарішій частині села був невеликий будинок шляхтича (інф. Білоцеркович Н. М.)), *Панський Палац* (ч. с., с. Деревня Жв)).

Як відомо, заможному населенню протиставляють бідне. Таке майнове становище в соціумі виражене за допомогою найменувань, які вказують на реалії побуту, ознаки цього стану (наприклад, *Сорок Голих* (вул., с. Станин Рд), *Чвораки* (ч. с., с. Гійче Жв), *Чураки* (ч. с., с. Гута Ск) (*чвораки, чурак* «будинок, у якому живе чотири родини найманих робітників») (Шило, 272); пор., на *Чураках* (ч. с., с. Острів Ск) були колись будівлі, де жили люди, що працювали на панщині (інф. Гавецька Н.)). Очевидно, що такі назви мотивовано насамперед типом споруд, розташованих у цій частині села, однак у місцевого населення мікроойконіми викликають асоціації власне з майновим становищем мешканців у минулому.

Вагоме місце в мікротопоніміці півночі Львівщини займають одиниці, які репрезентують інститут церковнослужителів цього регіону. Більшість цих найменувань містять компонент *ксьондзів* (-а, -е, -і) і вказують на володіння священика (наприклад, *Ксьондзова* (вул., с. Голубиця Бр), *Ксьондзова Гора* (ч. с., с. Кізілів Бс)). Реалії побуту служителів церкви відображено і в мікроойконімах, утворених від апелятивів *клебанія* (плебанія), *приборство* (*Клебанія* (ч. с., с. Пониковиця Бр, с. Желдець Км-Бз), *Приборство* (ч. с., с. Старий Милятин Бс)).

У суспільно-політичному житті Галичини довоєнного періоду велику роль виконував керівник місцевого самоврядування на території сільської громади. До повноважень *солтиса* та *війта* входили адміністративні та поліцейські функції, а також судочинство. Тому закономірно, що цей важливий аспект суспільного життя відображає і мікроойконімія (наприклад, *Війтова Лоза* (ч. с., с. Волуйки Бс), *Війтвицина* (вул., с. Миколаїв Рд), *Солтиси* (ч. с., с. Бишків Жв), *Солтищина* (ч. с., с. Грицеволя Рд) тощо).

Щоденна праця, господарська та промислова діяльність завжди була невіддільною частиною життя людини, тому значний фрагмент мікротопонімікону півночі Львівщини пов'язаний з господарсько-виробничими процесами. Ці найменування, утворені від назв різноманітних професій, ремесел (наприклад, у мікроойконімії регіону продуктивні одиниці, похідні від лексем *мельник, коваль, швець*), і вказують на потрібні для побуту сільського населення заняття. Однак допускаємо подвійну мотивацію цих мікроойконімів: 1) від назви особи за професією; 2) від антропоніма відапелятивного походження, адже сьогодні важко однозначно розмежувати топоніми, утворені від апелятивних позначень особи, і відповідні відантропонімні назви географічних мікрооб'єктів (пор. [бабу / йат ви / тише^мте^са? // баба / каже / а йа знайу йат йа с'а / тишу / ди^лтино // бат'ко^в бу^у / мел'ни^к і на нас ўс'і / казали / мел'ни^к'и^е...йа здайеу^{':}а / мел'ни^к с'а / тишу...і / д'ійсно^в / по / томуво / по до^уку^ментах / баба ўс'уди / мел'ни^к] (інф. Кічун, с. Ванів Ск)).

Дослідження мікроойконімії дає цінну інформацію про буття різних етносів (українців, а також поляків та євреїв) у цій місцевості, демографічну ситуацію в регіоні сьогодні та в минулому.

Населення півночі Львівщини є українським, що в мікроойконімії простежуємо зазвичай через мотивувальну базу найменувань, яка переважно українська. Зафіксовано лише поодинокі назви, утворені від *русин, руський*, які здебільшого вказують на межу «свого» і «чужого» (пор., *Русини – Поляки* (ч. с., с. Руда-Крехівська Жв)).

Про перебування інших народностей свідчать насамперед відетнонімні мікроойконіми (наприклад, *Польська Колонія* (ч. с., с. Ракобовти Бс), *Циганський Кут* (ч. с., с. Зубів-Міст Км-Бз), *Шваби* (ч. с., с. Лісове Бс)).

Назви *Жиди* (ч. с., с. Закомар'я Бс), *Жидівка* (ч. с., с. Кошелів Жв), *Жидівщина* (вул., м. Радехів) тощо мотивовано тим, що в названій місцевості мешкали єврейські родини, які до війни та масових радянських репресій у західній Україні були великою етнічною групою на території регіону.

Очевидно, мікроойконіми *Мазури* (1) ч. с., с. Замочок Жв.; 2) хут., с. Лешнів Бр, с. Полоничі Бс, с. Волиця Жв) вказують на польські поселення, мешканців яких примусово виселили в середині минулого століття. Варто зазначити, що ці мікротопоніми називають насамперед невеликі окремі поселення (хутори), а також земельні угіддя, які виникли на їхньому місці.

Важливим принципом номінації частин населеного пункту, кутків, вулиць, хуторів півночі Львівської області є зв'язок мікрооб'єкта з людиною, що відображає його назва. На території досліджуваного регіону домінують мікроойконіми, в основі яких є власні особові найменування людей (імена, прізвища). З'ясовано, що більшість відантропонімних дериватів виникли не безпосередньо від прізвища власника чи першопоселенця, а від родинної назви, утвореної від відповідного пропріатива. Мікроойконіми також вказують на соціальний та етнічний склад місцевого населення здебільшого в минулому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баньої В. Ф. Мікротопонімія басейну річки Ужа (на матеріалі українських говірок Закарпаття): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Ф. Баньої. – Івано-Франківськ, 2009. – 202 с.
2. Білінська Л. П. Формування мікротопонімії Покуття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. П. Білінська. – Івано-Франківськ, 2012. – 17 с.
3. Бучко Д. Г. Аноніми сіл давнього Любачівського повіту / Д. Бучко // *Microtoponimia na pograniczych językowo-kulturowych* / [redakcja M. Łesiów, M. Olejnik]. – Lublin : Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. – S. 17–23.
4. Бучко Д. Г. Відродінні ойконіми польсько-українського пограниччя / Дмитро Бучко // *Вісник Львівського університету. Сер. філологічна* / [ред. кол.: Т. Салига (гол. ред.) та ін.]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – Вип. 34, ч. I. – С. 154–164.
5. Вебер Н. В. Мікроойконімія Івано-Франківщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Вебер. – Івано-Франківськ, 2012. – 20 с.
6. Демчик М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. / М. О. Демчук. – К.: Наук. думка, 1988. – 172 с.
7. Зайнчковська О. В. Мікротопонімія південно-східного Поділля (на матеріалі Кіровоградської області): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Зайнчковська. – Кіровоград, 2009. – 20 с.
8. Карпенко О. Ойконіми Житомирщини – джерело вивчення антропонімії / О. Карпенко // *Студії з ономастики та етимології*. – К., 2008. – С. 71–79.
9. Климкова Л. А. Нижегородская микропонимия в языковой картине мира: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. А. Климкова. – М., 2008. – 65 с.
10. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. І. Лісняк. – Ужгород, 2004. – 20 с.
11. Лужецька О. Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Б. Лужецька. – Івано-Франківськ, 2015. – 20 с.
12. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. І. Михальчук. – К., 1998. – 16 с.
13. Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини / Н. В. Сокіл. – Львів : Афіша, 2008. – 205 с.
14. Резанова З. И. Языковая картина мира: взгляд на явление сквозь призму термина-метафоры / З. И. Резанова // *Картина мира: модели, методы, концепты: матер. Всерос. междисциплинарной школы молодых ученых «Картина мира: язык, философия, наука» (1–3 ноября 2001 г.)* / под общ. ред. З. И. Резановой. – Томск: Издательство ТГУ, 2002. – С. 28–35.
15. Яніцька Н. Р. Мікротопонімія центральних та східних районів Львівської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Р. Яніцька. – Львів, 2012. – 18 с.

СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Ред. – Редько Ю. К. *Словник сучасних українських прізвищ: у 2 т.* / Юліян Редько; Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Т. 1: А–М. – Львів, 2007. – 720 с.; Т. 2: Н–Я. – Львів, 2007. – 1438 с.

Тр. – Трійняк І. І. *Словник українських імен* / І. І. Трійняк; відп. ред. І. М. Железняк. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.

Шило – Шило Г. *Наддністрянський регіональний словник* / Гаврило Шило; [відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей]; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Наукове товариство ім. Шевченка в Америці. – Львів; Нью-Йорк: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

СКОРОЧЕННЯ

Бр	–	Бродівський район Львівської області
Бс	–	Буський район Львівської області
Жв	–	Жовківський район Львівської області
Км-Бз	–	Кам'янка-Бузький район Львівської області
Рд	–	Радехівський район Львівської області
Ск	–	Сокальський район Львівської області

вул. – вулиця; ч. с. – частина села; хут. – хутір.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.

БІНАРНІ ОПОЗИЦІЙНІ ПАРИ ВЕРХНІЙ (ВИЩИЙ, ВИЖНІЙ, ГОРИШНІЙ) – НИЖНІЙ (ДОЛІШНІЙ, НИЖЧИЙ) – СЕРЕДНІЙ НА ОЗНАЧЕННЯ РОЗМІРНО-ПРОСТОРОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОЙКОНІМІЇ

У статті розглянуто 5 бінарних опозиційних композитних пар та 5 окремо взятих назв поселень із прямою вказівкою на просторову локалізацію (верх, низ, середина) у західноукраїнській ойконімії історичної Львівської землі Руського воєводства. Ойконіми-сopposita включають у себе розмірно-просторові характеристики з ад'єктивними компонентами: верхній, горішний, вищий, вижній – нижній, низький, нижчий – середній. Аналіз зазначених назв населених пунктів у часовому проміжку, починаючи з др. пол. XIV ст., засвідчив, що ці назви виникли як орієнтири-уточнення, орієнтири-локалізатори місцезоташування поселень.

Ключові слова: ойконім, історична ойконімія, регіональна топонімічна система, топоніміка.

Ярослав Редьква. БИНАРНЫЕ ОППОЗИЦИОННЫЕ ПАРЫ ВЕРХНИЙ (ВЫСШИЙ, ГОРНЫЙ) – НИЖНИЙ (ДОЛЬНЫЙ, НИЗШИЙ) – СРЕДНИЙ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ РАЗМЕРНО-ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ХАРАКТЕРИСТИК В ЗАПАДНОУКРАИНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ОЙКОНИМИИ

В статье рассмотрено 5 бинарных оппозиционных композитных пар и 5 отдельно взятых названий поселений с прямым указанием на пространственную локализацию (верх, низ, середина) в западноукраинской ойконимии исторической Львовской земли Русского воєводства. Ойконимы-сopposita включают в себя размерно-пространственные характеристики с адъективными компонентами: верхний (высший, горный) – нижний (низкий, низший) – средний. Анализ указанных названий поселений во временном промежутке, начиная со второй пол. XIV в., засвидетельствовал, что эти названия возникли как ориентиры-уточнения, ориентиры-локализаторы местоположения поселений.

Ключевые слова: ойконим, историческая ойконимия, региональная топонимическая система, топонимика.

Yaroslav Redkva. BINARY OPPOSITION PAIRS VERHNIY (VYSHCHYI, VYZHNIY, HORISHNIY) [HIGH] – NYZHNIY (DOLISHNIY, NYZHCHYI) [LOW] – SEREDNIY [MIDDLE] TO MEAN SIZE AND SPATIAL CHARACTERISTICS IN WESTERN UKRAINIAN HISTORICAL OIKONYMY

The article deals with five binary opposition composite pairs and five separate place names having a meaning spatial localization (top, bottom, middle) in Western Ukrainian oikonymy of the historical Lviv Land of Ruske Voivodeship. Composite oikonyms include size and spatial characteristics with adjectival components: verhniy, horishniy, vyshchyi, vyzhniy [high] – nyzhniy, nyzkyi, nyzhchyi, dolishniy [low] – seredniy [middle]. The analyses of the place names in time space starting since the second half of the fourteenth century proves that these names were coined as landmarks that specified and localized the locality's positions.

Key words: oikonym, historical oikonymy, regional toponymic system, toponymics, name studies.

Ойконіми як особливий різновид топонімів дають можливість не тільки з'ясувати суто мовні (наприклад, етимологічні аспекти появи, походження, зародження, функціонування такого класу поміна propria), а й також побачити в них певну систему формування цілісного топонімного ландшафту території в його регіонально-просторовому вимірі. Регіональна ойконімічна система як органічна й невід'ємна складова топонімічної системи окремо взятої території також дає нам можливість об'єднати всю топонімну лексику на основі ментального компонента, адже «онтологічне буття топонімічної системи неминуче змикається з її ментальним існуванням» [2, с. 15].

Аналізуючи історичні назви поселень, особливе місце необхідно відводити мотивації (в тому числі просторовій), яка «є важливою ознакою народної самосвідомості, її менталітету», «... це проникнення в психологію номінатора, що дав ту чи іншу назву, проблема ціннісної орієнтації народу» [3, с. 48–54]. Ментальна складова має безпосереднє відбиття в ойконімії, яка – в тому числі – є продуктом народної самосвідомості; в ній відображені матеріальні й духовні релікти окремого народу або ж народів із проживанням на спільних етнічних кордонах.

Історична ойконімія є також однією з найбільш ранніх форм відображення дійсності у свідомості людини «заради орієнтування в широкому сенсі цього слова...» [1, с. 74–76].

Ойконімія Львівської землі Руського воєводства*, яка виступає об'єктом цього дослідження, засвідчує певну своєрідність у топонімному баченні як українців, так і поляків, вона є складовою західного етнічного польсько-руського (українського) кордону, що має історичне відбиття в назвах поселень на означення розмірно-просторових характеристик. Львівська земля якогось усталеного адміністративного поділу в період, що нас цікавить, не мала. Так, у 1376 році до неї входив Буський повіт, з нею пов'язують Олеський (1439–1443 рр.), Городецький (1448–1469 рр.), Щирецький (1442 р.) та зниклі Золочівський і Жидачівський повіти (1530 р.).

Із наявної джерельної бази ми виокремили назви поселень, починаючи з кін. XIV ст. Найважливішими з-поміж джерел виявились: АЮЗР, ЖУР, ЙФМ, ПГН, багатотомне видання «Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie» (далі – AGZ), AGAD / МК, ALS, Atl. Jabł., Lustr. 1564–1565 / 1, Lustr. 1661–1665 / II, ML, MRPS, RGL, SG, SGL, SMRP, Żdź*.

У цій статті ставимо собі за мету виявити й проаналізувати з погляду бінарної опозиційності корелятивні пари назв поселень на позначення розмірно-просторових характеристик у складі західноукраїнської історичної ойконімії на прикладі Львівської землі колишнього Руського воєводства, в яких (ойконімах) виразниками задекларованих просторовості й розміру виступають компоненти-означення: *верхній* «який міститься, знаходиться зверху, вище чого-небудь; близький від витоків, початку річки» [СУМ I, с. 335], *горішній* «розташований на високому місці або на горі» [СУМ II, с. 131]; «выше по течению лежащий» [Гр. I, с. 312]; пол. *górnny* «w górze będący, wyżej leżący, wyższy, wierzchni» [SW I, s. 890], (*вищій, вижній*) – *нижній* «який міститься внизу, нижче інших подібних предметів; який міститься недалеко від гирла ріки» [СУМ V, с. 409], *долішній* «який міститься або розташований внизу; нижній» [СУМ II; с. 359]; «внизу лежащий, нижний» [Гр. I, с. 417]; пол. *dolny* «przym. od dół; spodni, niższy» [SW I, s. 499], (*низький, нижчий*) – *середній*.

Зазначені просторові ад'єктиви у складі ойконімів-словосполучень, попри загальне вираження поняття *простору*, є також і категорією граматичною. Із лінгвістичного погляду аналізовані ойконіми – це атрибутивно-субстантивні словосполучення, а відповідниками названої категорії *простору* синонімічно виступають: *ареал, місце, терен, територія*.

Так, градацію особливостей ландшафту Львівської землі, починаючи з XIV ст. і до наших днів, чітко ілюструють писемні джерельні свідчення з цієї території. При аналізі назв поселень із вказаними просторовими компонентами неодмінно виходимо з розуміння територіальної специфіки історичної Львівської землі включно з її говірковим масивом та суспільно-етнічними українсько-польськими стосунками, що склалися на ній, і які могли вплинути на розвиток структури назви.

Набір атрибутивних компонентів у складі ННП цих теренів не є досить розгалуженим і зводиться, в основному, до кількох пар (як було вже зазначено вище) бінарних опозицій

* Стаття продовжує цикл публікацій, присвячених дослідженню західноукраїнської історичної ойконімії (зокрема назв населених пунктів колишнього Руського воєводства). Див., напр., наші попередні статті: Редька Я. П. Формування регіональних топо- (ойконімних) систем із погляду діахронії / Я. П. Редька // Студії з ономастики та етимології. 2004. – К., 2004. – С. 147–161; Редька Я. Бінарні опозиційні *composita* на означення розмірно-просторових характеристик в історичній ойконімії Руського воєводства (на прикладі Галицької землі) / Я. Редька // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 752. Слов'янська філологія: Зб. наук. праць. – Чернівці: ЧНУ, 2015. – С. 163–171.

*Пояснення джерел подаємо в кінці статті.

(корелятивних пар), а саме: укр. *верхній, горішній, вищий, вижній – нижній, низький, нижчий* (пол. *wyższy – niższy, niski, dolny – górny*) – *середній* (пол. *średni*), які послідовно й розглянемо:

Верхнє Висоцьке, Турк. р-н, Льв. [АТУ, с. 188] (до 1946 року Висоцько Вижне); Wysocko (XV w.) [АЮЗР VIII / IV, с. 193]; Wysocko (z. Brody) / Wyszoczko 1515 [Żdź XVIII / 1, s. 157, 145]; Wysocko (XVI w.), z. lw. (Brody) [Atl. Jabł., m. 2]; Wysocko, z. lw., pow. lw., 1631 [SGL.; t. 382, s. 788–789]; Wysocko 1790 [RGLZłocz. (14)]; Wysocko 1893 [SG XIV; s. 119]; Висоцько гурн. / Wysocko górne (Турка) 1905 [ПІГН, с. 13]; Wysocko 1931–1938 [SMRP, s. 1925]; Висоцьке 1968 [ІМСУ(Льв.), с. 167]. Пор. структурно й значеннево близьку ННП: укр. Висоцьке (Крв.) [АТУ, с. 375].

/ Нижнє Висоцьке, Турк. р-н, Льв. [АТУ, с. 188]; 1530 [ІМСУ(Льв.), с. 695]; Wisocko niżne 1890 [SG XIV, s. 120].

Вишня (*Вища (Верхня) і *Нижча (Нижня) – див. нижче в джерелах), Гор. р-н, Льв. [АТУ, с. 177]; Вышня; *ou vyšni* 1393 [ССУМ I, с. 225]; 1438 р. [ІМСУ(Льв.), с. 257]; Vysznen[*sis*] 1498, Wischnya 1530, Wysnen[*sis*] 1532 [ЦДІАЛ; Ф. 52, оп. 2, спр. 8, арк. 763–764; спр. 9, арк. 1004; спр. 10, арк. 115–116]; Wissienka (nowo posadzona) 1557 [AGAD / МК; 105, f. 137–139 v]; 1564–1565 [Lustr. 1564–1565, s. 15]; Wyszenka niższa / Wyszenka wyższa, z. lw. (XVI w.), z. lw. (Żółkiew) [Atl. Jabł., m. 2]; Wiszenka / Wisienka, z. lw., pow. lw., 1617 [SGL.; t. 371, s. 823–825]; 1619 [SGL; t. 372, s. 1054–1055]; 1620 [SGL.; t. 373, s. 2402–2405]; 1635 [SGL; t. 386, s. 600–602, 2226–2228]; Wisienka 1661–1665 [Lustr. 1661–1665 / II, s. 197]; Wiśnia, z. lw., 1668, 1699 [AGZ I, s. 66–67, 112; X, nr 1129]; *Wiszenka została założona na surowym korzeniu i na prawie wołoskim w 1557 r. przez ówczesnego starostę grodeckiego, marszałka wielkiego koronnego i wojewodę podolskiego Jana Mieleckiego. Osadźcą wsi i pierwszym jej sołtysem był książę Hryć. W dwa lata później Zygmunt August zatwierdził przywilej lokacyjny Wiszenki* 1671 [SGL; t. 426, s. 2948–2951]; Wyszenko 1790 [RGLLeop. (12)]. Пор. структурно й значеннево близьку ННП: укр. Вишня (Кв.) [АТУ; с. 375].

Ляшки Горішні (суч. Горішне), Мик. р-н, Льв. [АТУ, с. 180]; *Laschky et Zubrzec in distr. Leop.* 1463, *in Lyaschky* 1466 [AGZ XV, s. 430; XIX, s. 509]; Leschky 1469, Lyaski 1515, Laski 1578 [Żdź XVIII / 1, s. 21, 81, 159]; Laszki Górne (XVI w.), z. lw. (Brzozdowce) [Atl. Jabł., m. 3]; Laszki Górne, z. lw., pow. żydacz., 1641 [Arch.Burszt., rkps. 95]; Laszki Górne 1785–1788 [ЙФМ, с. 187]; Laszki Górne 1790 [RGLBrzez. (15)]; Laszki Górne 1931–1938 [SMRP, s. 871]; Ляшки Горішні (Горішне) 1968 [ІМСУ(Льв.), с. 471]. Ойконім *Ляшки Горішні за структурою – складна назва, утворена з означального члена з локативним значенням *Горішні* (як орієнтир та диференціатор на місцевості: протиставлення до розташованого поруч НП *Ляшки Долішні (суч. Долішне – див.), Мик. р-н, Льв. [АТУ, с. 180] та базового компонента – *Ляшки*).

/ Ляшки Долішні (до 1950 суч. Долішне), Мик. р-н, Льв. [АТУ, с. 180]; XIV ст. [ІМСУ(Льв.), с. 833]; Leschky 1469, Lyaski 1515, Liaski 1578 [Żdź XVIII / 1, s. 13, 74, 156]; Dolska (XVI w.), z. lw. (Bolechów) [Atl. Jabł., m. 3]; Laszki Dolne, z. lw., pow. żydacz., 1631 [Arch.Burszt., rkps. 95]; Laszki Dolne 1785–1788 [ЙФМ, s. 187]; Laszki Dolne 1790 [RGLBrzez. (15)]; Laszki Dolne 1884 [SG V, s. 94]; Laszki Dolne 1931–1938 [SMRP, s. 871]; Ляшки Долішні / Долішне 1968 [ІМСУ(Льв.), с. 471]. ННП *Ляшки Долішні за структурою відносимо до складних назв, утворених із означального члена з локативним значенням *Долішні* (як орієнтир та диференціатор на місцевості): протиставлення до розташованого поруч НП *Ляшки Горішні (теп. Горішне, Мик. р-н, Льв. [АТУ, с. 180]) та базового компонента – *Ляшки* (значення останнього див.: *Ляшки Горішні*).

Нижній Струтин / Верхній Струтин, Рожн. р-н, І-Ф. [АТУ, с. 127]; Struthyn 1515, Struthin Nizni 1578 [Żdź XVIII / 1, s. 79, 165]; Stratyn Niższy / Stratyn Wyższy (XVI w.) [Atl. Jabł., m. 2]; *wieś Strutyn* 1661–1665 [Lustr. 1661–1665 / II, s. 97]; Strutyn Niżny / Strutyn Wyżny 1785–1788 [ЙФМ, s. 296]; XVIII ст. [ІМСУ(Тр.), с. 513]; Strutyn niższy / Strutyn Wyżny 1890 [SG XI, s. 423]; Струтинъ дольн. / Strutyn dolny 1905 [ПІГН, с. 50]; Strutyn Niższy / Strutyn Wyższy 1931–1938 [SMRP, s. 1635]; Нижній Струтинъ / Верхній Струтин 1962 [ІМСУ(І-Ф.), с. 512–513].

Верхня Білка, Пуст. р-н, Льв. [АТУ, с. 183]. Село відоме з початку XV століття [6, с. 147–148].

/ Нижня Білка, Пуст. р-н, Лв. [АТУ, с. 183], Byelka / Biłka król. (w. Lwów) 1475 [AGZ XV, s. 174]; Bielka 1578 [Zdź XVIII / 1, s. 66]; Bielka Królewska (XVI w.), z. lw. (Lwów) [Atl. Jabł., m. 2]; Bilka Królewska 1790 [RGLLeop. (12)]; Biłka królewska 1880 [SG I, s. 228]; Biłka Królewska 1931–1938 [SMRP, s. 105]; Нижня Білка 1968 [ІМСУ(Лв.), с. 602].

Вважаємо, що бінарні корелятивні (опозиційні) пари: *верхній (горішній, вищий, вижній) – нижній (низький, нижчий) – середній* в складі 5 бінарних опозиційних пар (*Верхнє Висоцьке (Висоцько Вижне) / Нижнє Висоцьке; Вишня (*Вища (Верхня)) / *Нижча (Нижня); Ляшки Горішні (Горішне) / Ляшки Долішні (Долішне); Нижній Струтин / Верхній Струтин; Верхня Білка / Нижня Білка*) розглянутих західноукраїнських ойконімів Львівської землі Руського воєводства вказують на: а) зростання населених пунктів, починаючи з др. пол. XIV ст.; б) компактність і цілісність самих поселень і відсутність чітко окреслених між ними земельних меж (на це вказує опорний компонент ойконіма. Так, назва НП *Вишня* мешканцями свідомо вживається без означення *Верхній* чи *Нижній* (що домислюється останніми хоча б на рівні фонових знань). Опозиційною парою до *Верхній, Нижній* у вказаному ойконімі виступають атрибутиви *Вищий, Нижчий* (див.); в) прямим свідченням і підтвердженням семантики просторовості *верхній (горішній, вищий, вижній) – нижній (долішній, низький, нижчий) – середній* слугують нам ще 5 поданих нижче ойконімів Львівської землі, які хоч і не мають своїх бінарно-опозиційних відповідників, однак значеннево прямо вказують на просторову локалізацію (верх, низ, середина). До таких зараховуємо назви: *Верхобуж*, Зол. р-н, Лв. [АТУ, с. 179]; *Werchobuż* (w. Sassów) 1523 [ŁCh.Zł., s. 123]; *Wierhobusz* (XVI w.), z. lw. (Brody) [Atl. Jabł., m. 2]; *Wierzchobuże* 1649 [ЖУР V / 2, s. 233]; *Wierhobusz / Wierhobuszka* 1790 [RGLZłocz. (14)]; *Werchobuż* 1891 [SG XIII, s. 221]; *Верхобужь / Werhobuz* 1905 [ПГН, с. 11]; *Werchobuż* 1931–1938 [SMRP, s. 1807]; *Верхобуж* 1968 [ІМСУ(Лв.), с. 400]; *Верхутка*, Яв. р-н, Лв. [АТУ, с. 189], *Вишків*, Дол. р-н, І-Ф. [АТУ, с. 124]; *Wyszkow* (XVI w.), z. lw. (Dolina) [Atl. Jabł., m. 3]; *Wyszkow* 1649 [ЖУР V, s. 258]; 1678 р. [ІМСУ(І-Ф.), с. 223]; *Wyszków* 1785–1788 [ЙФМ, s. 56]; *Wyszkow* 1790 [RGLStr. (13)]; *Wyszkow* 1892 [SG XIV, s. 149]; *Вышковь / Wyszków* 1905 [ПГН, с. 13]; *Wyszkow* 1931–1938 [SMRP, s. 1929]; *Вишків* 1962 [ІМСУ(І-Ф.), с. 223]. Пор. структурно й семантично близькі ННП: укр. *Wyżkow* (XVI w.), z. lw. (Żurawna) [Atl. Jabł., m. 3]; *Вишківка* (Жт.) [АТУ, с. 375]. Є оронім – *Вишківський перевал* [Експ.]; *Дроговиж*, *Дроговиже* (суч. *Верхньодорожне*), Мик., Лв. [АТУ, с. 180]; *Drohowyże* (Mikołajów) 1356 (магдебурзьке право), *Drohowsz* 1456, *ad Drohowiża* 1768 [AGZ III, s. 17; XIV, s. 467; XXIII, s. 576]; *Drohowsz* 1469, *Drohowsz* 1515, *Drohowsz* 1578 [Zdź XVIII / 1, s. 15, 71, 156]; *Drohowsz / Drohowyż* (*Drohowyże*) 1478 [MRPS I, s. 1468]; *Drohowyże* (XVI w.), z. lw. (Gliniany) [Atl. Jabł., m. 2]; 1649–1650 *Drohowsz* [ЖУР V, s. 248]; *Drohowyże* 1785–1788 [ЙФМ, s. 106]; *Drohowyż / Drohowyże* 1881 [SG II, s. 158]; *Дроговызь / Drohowyż* (Рудки) 1905 [ПГН, с. 19]; *Дроговиже* (*Верхньодорожне*) 1968 [ІМСУ(Лв.), с. 470]; *Середній Горб*, Яв. р-н, Лв. [АТУ, с. 189].

Деякі дані досліджень середньовічних поселень Східної і Середньої Європи, отримані археологами, допомогли нам прийти до висновків, що у східних слов'ян ще до зазначеного нами на початку цієї розвідки часового проміжку, тобто XIV ст., зростала кількість населених пунктів і зберігався долинний тип розселення, який пізніше змінився на вододільний, а в лісостеповій зоні продовжували домінувати поселення долинного типу. Зростання населення та освоєння нових територій поступово призводило до зімкнення господарських ареалів залюднених місць (селищ). У X–XII ст. вже чітко окреслилися межі таких господарських територій, і всередині них почали виникати так звані *починки* та *висілки*, що стало поштовхом до нового етапу розселення в лісовій зоні, починаючи з XIV ст. Як наслідок – ареали сіл почали зростати за рахунок освоєння лісових площ на вододілах, що протривало до завершення феодалізації, тобто до XVI ст. Десь на межі XIII–XIV ст. почався третій етап розвитку східнослов'янського села. У цей період різко зменшується кількість відомих поселень у долинах рік, і починається заселення вододілів у лісових зонах, що й стало причиною запустіння в др. пол. XIII–XIV ст. багатьох поселень у долинах [4, с. 53, 55, 67, 209].

Однак, зрозуміло, продовжуючи розв'язувати наші прямі лінгвістичні завдання, найважливішим із яких є етимологізація всіх історичних ойконімів України, ми все глибше

проникаємо в комплексну проблему ідентифікації українського та польського етносів із виявленням їхнього спільного й одночасового зародження на суміжних теренах проживання, де проаналізовані просторові характеристики західноукраїнських поселень є однією з невід'ємних складових буття, адже мовний ономастичний матеріал – це невіддільна складова «реального світу та суспільного простору» [5, с. 42].

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев О. С. Концептуальні засади дослідження топонімічної атрактивності території міста / О. С. Афанасьев // Природно-територіальні та суспільно-географічні комплекси регіонів: історія формування, стан, проблеми, перспективи: матеріали Всеукр. науково-практ. конф., присв. 70-річчю від часу утворення Луганської області. – Луганськ, 2008. – С. 74–76.
2. Дмитриева Л. М. Русская топонимическая система: онтологическое и ментальное бытие / Л. М. Дмитриева // Известия Уральского государственного университета. Серия 2: Гуманитарные науки. Выпуск 4. – 2001. – № 20. – С. 13–18.
3. Керт Г. М. Топонимия в современном мире / Г. М. Керт // Известия Уральского государственного университета. Серия 2: Гуманитарные науки. – 2001. – № 20. – С. 48–54.
4. Риер Я. Г. Аграрный мир Восточной и Центральной Европы в средние века по археологическим данным / Я. Г. Риер. – Могилев, 2000. – 263 с.
5. Handke Kwiryna. Czas i przestrzeń w polskich pracach językoznawczych / K. Handke // Rozważania i analizy językoznawcze. Wybór prac wydany z okazji 65 urodzin Autorki. – Warszawa, 1997. – 554 s.
6. Sikora F. Sieniawski Rafał h. Leliwa (zm. 1518) / F. Sikora // Polski Słownik Biograficzny. – Warszawa – Kraków, 1996. – T. XXXVII / 1, zeszyt 152. – S. 147–148.

СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

- AGAD / MK – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (Головний архів давніх документів у Варшаві), zesp. Metryka Koronna. Oddział 56.
- AGZ – Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868–1935. – T. I – XXV.
- Arch.Burszt. – Архівні матеріали з історії міста Бурштин Галицького району Івано-Франківської області, що зберігаються в Державному архіві Івано-Франківської області – ДАІФО (Рукопис № 95).
- Atl. Jabł. – Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu z wieku XVI na XVII. Dział II: Ziemie Ruskie Rzeczypospolitej / Dział opracowany przez Aleksandra Jabłonowskiego. – Warszawa, Wiedeń, 1889–1904.
- Lustr. 1564–1565 / 1 – Lustracje dóbr królewskich XVI–XVIII wieku. Województwa Ruskie, Podolskie i Belskie. Lustracja województw Ruskiego, Podolskiego i Belskiego 1564–1565. Część 1 / Wydali Krzysztof Chłapowski i Helena Żytkowicz. – Warszawa; Łódź: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992. – 281 s.
- Lustr. 1661–1665 / II – Lustracja województwa Ruskiego 1661–1665. / wydali Emilia i Kazimierz Arłamowscy. – Wrocław etc., 1974. – Część II. Ziemia Lwowska – 216 s.+ mapa.
- ŁCh. Zł. – Charewiczowa Ł. Dzeje miasta Złoczowa. – Złoczów, 1929. – 221 s.
- MRPS – Matricularum Regni Poloniae Summaria / Wyd. T. Wierzbowski. – Varsoviae, 1905–1961. – T. I–IV (1905–1910).
- RGL – Regna Galicie et Lodomeriae Josephi II et M. Theresiae augg. iussu... – 1790 r. Nomina Circulorum (numeris Chartae respondentia): 9. Przemyśliensis; 10. Samboriensis; 11. Zolkiewiensis; 12. Leopoliensis; 13. Stryeniensis; 14. Złoczoviensis; 15. Brzezanyensis; 16. Stanislavoviensis; 17. Tarnopoliensis; 18. Zalezczykiensis.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Red. T. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. – Warszawa, 1880–1902. – T. I – XV.
- SGL – Sąd Grodzki Lwowski. Актові книги Львівського гродського суду Руського воеводства, що містяться в Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДАІЛ. – Фонд № 9). Цифри, що йдуть після скорочення, вказують на номер тому і номер сторінки.
- SMRP – Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych władz [...]. – Przemyśl-Warszawa, 1931–1938.
- SW – Słownik języka polskiego, red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki. – T. I–VIII. – Warszawa, 1900–1927.
- Żdź XVIII / 1 – Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie Ruskie: Ruś Czerwona / Opisana przez A. Jabłonowskiego. – Warszawa, 1902. – T. XVIII. – Część I.

АТУ – Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. / Відп. ред. В. І. Кирненко, В. І. Стадник. – К.: Головна редакція УРЕ, 1987. – 504 с.

АЮЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1859–1914. – Ч. I–VIII. – Т. I–XXXV.

Гр. – Словарь української мови / упор. Грінченко Б. Д. – К., 1907–1909. – Т. I–IV.

ЖУР – Жерела до історії України-Руси / Вид. М. Грушевський, С. Томашевський. – Львів, 1895–1913. – Т. I–VII.

ІМСУ (І-Ф.) – Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область. – К.: Головна редакція УРЕ, 1971. – 639 с.

ІМСУ (Лв.) – Історія міст і сіл Української РСР: Львівська область. – К.: Головна редакція УРЕ, 1968. – 979 с.

ІМСУ(Тр.) – Історія міст і сіл Української РСР: Тернопільська область. – К.: Головна редакція УРЕ, 1973. – 640 с.

ЙФМ – Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – К.: Наукова думка, 1965. – 353 с.

ПГН – Русско-польский и польско-русский алфавитные перечни географических названий помещенных на картах Галицыи и Буковины инж. Корнмана. – Киев: Издание Киевского Округа Путей Сообщения, 1915. – 124 с. (60 с. + 64 с.).

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – К., 1977–1978. – Т. 1–2.

ЦДІАЛ // Центральний державний історичний архів України у місті Львові. Відділ рукописів. – Ф. 52, оп. 2, спр. 9, арк. 374 (Ф. – № фонду, оп. – № опису, спр. – № справи).

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ (ПОВІТІВ) КОЛИШНЬОЇ ЛЬВІВСЬКОЇ ЗЕМЛІ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА

Бр.	Бродівський р-н, пов., Лв.
Гор.	Городоцький р-н, Лв.
Жд.	Жидачівський р-н, Лв.
Зол.	Золочівський р-н, Лв.
К.-	Кам'янка-Бузький р-н, Лв.
Буз.	
Мик	Миколаївський р-н, пов., Лв.
.	
Нес	Нестерівський р-н, Лв.
т.	
Пер	Перемишлянський р-н, Лв.
ем.	
Пус	Пустомитівський р-н, пов., Лв.
т.	
Стр.	Стрийський р-н, Лв.
Тур	Турківський р-н, Лв.
к.	
Яв.	Яворівський р-н, Лв.

ІНШІ СКОРОЧЕННЯ

m.	місто (містечко)	w.	схід, століття
m. 2, 3	нумерація карт	z. lw.	Львівська земля
obw.	область (пол. obwód)		
pd.	південь		
pow.	повіт		
pow. lw.	Львівський повіт		

Стаття надійшла до редакції 1.08.2017 р.

МИ І НАШІ ПРІЗВИЩА

У статті розглядається лексична основа сучасних прізвищ українців (церковно-християнські чоловічі та жіночі імена різної словотвірної структури, давні слов'янські автохтонні імена та ін.). Особлива увага приділяється прізвищам, в основах яких засвідчено давні слов'янські відапелятивні імена або пізніші прізвиська та апелятивні означення особи. Ці дві групи прізвищ характеризуються тим, що в їх основах засвідчено лексеми, значення яких нам сьогодні невідомі або мають інше семантичне наповнення.

Ключові слова: антропонім, діалектизм, давні слов'янські автохтонні імена, лексема, апелятив.

Наталія Рупьова. МЫ И НАШИ ФАМИЛИИ

В статье рассматривается лексическое основание современных фамилий украинцев (церковно-христианские мужские и женские имена разной словообразовательной структуры, древнеславянские автохтонные имена и др.). Особенное внимание уделяется фамилиям, в основаниях которых засвидетельствованы древнеславянские отапелятивные имена и апелятивные определения личности. Эти две группы фамилий характеризуются тем, что в их основаниях засвидетельствовано лексемы, значения которых сегодня неизвестны, а лексемы или имеют другое семантическое наполнение.

Ключевые слова: антропоним, диалектизм, древнеславянские автохтонные имена, лексема, апелятив.

Natalia Ruliova. WE AND OUR SURNAMES

The article deals with the lexical basis of the Ukrainians' present day surnames. Particular emphasis has been laid on the surnames that contain Ancient Slavic appellative - derived names or later nicknames, as well as appellative definiton of a person. These two groups of surnames are marked by the fact that they contain the lexemes with unfamiliar meaning, whereas the lexemes having currently only one meaning, used to have from two to four meanings previously.

Keywords: anthroponym, dialectism, ancient Slavic names, lexeme, appellative.

Початки наукового вивчення української антропонімії цілком закономірно пов'язують з працями мовознавців II пол. XIX – поч. XX ст.: А. Степовича, М. Сумцова, В. Охрімовича, І. Франка, В. Сімовича та ін. Однак ґрунтовне й систематичне дослідження української ономастики починається в 60–70-ті роки XX ст. і пов'язане з працями Л. Гумецької, І. Железняк, Р. Керсти, Ю. Редька, І. Сухомлина, П. Чучки, М. Худаша, М. Демчук, Р. Осташа, Г. Бучко, С. Медвідь-Пахомової та багатьох інших.

Знаємо, що інші народи можуть похвалитися тим, що знають історію свого родоводу. Коли ми спробували в'яснити в українців, наскільки вони знають своїх предків, то виявилось, що мало хто може похвалитися тим, що знають хоча б *щось* про прапрабабусю чи прапрадідуся і все. На щастя, в останні роки до нас почали звертатися із запитанням: «А що означає моє прізвище?» Тому ми вирішили зайнятися дослідженням етимології хоча б частини зібраних нами прізвищ. Тут подаємо такі прізвища, які засвідчують лексеми, що давно вже вийшли з активного вжитку, або ті, що нам добре відомі, але в давні часи мали додаткові значення.

Аналіз зібраних прізвищ засвідчив, що в їх основі лежать: 1) церковно-християнські (чоловічі та жіночі різної словотвірної структури) імена; 2) давньослов'янські автохтонні (комполитні та відкомполитні) імена; 3) давньослов'янські відапелятивні імена або пізніші прізвиська; 4) апелятивні означення особи.

Східнослов'янські племінні вожді й давньоруські князі IX–XI ст., починаючи від Святослава Ігоревича, мали милозвучні слов'янські імена, переважно складні, з другою частиною на *-волод*, *-мир*, *-полк*, *-слав*, з якими пов'язувалися поняття володіння, миру (всесвіту і стану спокою, не війни), слави: *Всеволод*, *Володимир*, *Тихомир*, *Святополк*, *Ярополк*, *Володислав*, *Веслав*, *Мирослав*, *Милослав*, *Святослав*, *Ростислав*, *Ярослав* та ін. [2]. Це комполитні та відкомполитні слов'янські автохтонні імена. Серед них сьогодні маємо прізвища

на зразок *Богданів (Богдан), Казимирчук, Казимірчук, Казимирів, Казюк, Казьо (Казимир), Богославський (Богослав), Богуславський (Богуслав); Бай, Байко, Байло, Баяк (Байсин), Бала, Балан, Балита, Балко, Балук, Балюк (Баломир), Бар, Бара, Барик, Барина (Барнислав або Баровит), Бечко, Берчук, Берчуляк (Берча – Берислав), Бойко, Бойчук, Бойчик (Боислав, Борислав), Блажків, Блажко, Блашак (Благослав), Бодян (Будимир, Борислав, Богдан), Борейко, Борис, Борисенко, Борисюк (Борислав, Домабор), Борко (Борислав), Брандель (Драгобран), Бутило (Будимир, Будислав, Бунислав), Бучка (Будимир, Будислав), Буць (Будимир), Войтків, Войтко, Войтович, Войтенко (Войтиш), Галайко, Галак, Галюк (Галимир), Горцан (Горислав), Гойко (Гоимирь), Гочу (Гостимир, Гостислав), Гудим, Гудима (Гудимир), Гошій (Гостимир, Горислав), Жиряда (Жирослав), Ладиченко (Владислав, Владимир), Людкевич (Людослав), Лютак (Лютомир), Малевич, Малик, Малиш (Маломир), Маліца (Маломир), Манашкін (Манислав), Милейко (Милослав, Добромир, Милентій), Милик (Милоног, Будимир), Мирлиця (Володимир, Мироніг, Мирослав), Радош, Радко, Радкевич, Радчук, Радченко, Радомський (Радислав, Радимир, Радимир, Будирад), Раца (Ратимир), Святко, Святкевич (Святослав); Собків, Собченко, Собко, Собкович, Собчак (Собислав), Стасюк, Стахів, Стахович, Сташко, Стах (Станімир, Станіслав), Стойко, Стойкевич (Стоислав), Станчак, Станько, Станькевич (Станімир, Добростан), Сулима, Сулимів, Сулімко (Сулимир), Ярусь, Яруш, Ярошенко, Ярощук (Ярославъ) тощо.*

Після прийняття християнства іменнік наших предків поповнився іменами грецького, латинського, староеврейського походження. Кількість населення зростала, а іменнік залишався тим самим. Склалася ситуація, що кілька, а то й кільканадцять людей в одному населеному пункті мали однакові імена. Виникла потреба розрізняти їх. Наприклад, було кілька Іванів. В одного Івана батько був ковалем, його назвали *Іваном Ковалем*; інший Іван живе за церквою – *Іван Зацерковний*, у третього Івана велика голова – *Іван Головач (Головчук, Головенко)*; четвертий Іван (високий, худий, з великим носом) – *Іван Високий (Худий, Дебелий, Носенко, Носюк)* і т. д. (*Іван – Безвухий, Носач, Дуб, Петелька, Балицький, Бандурко, Печериця, Поляк, Українець, Поштар, Веселий, Телепень, Тартачний...*). Тобто в Івана з'явилися прізвиська, які служили ідентифікуючим (розрізнявальним) елементом, і згодом стали прізвищем.

Про *прізвище* (з тим значенням, яке ми сьогодні вкладаємо у цей термін), як зазначає М. Худаш, ми можемо говорити починаючи з 30-х років XIX ст., оскільки на всій українській етнічній території були вже запроваджені кодифіковане право і відповідні правила користування особовими назвами [3].

У ролі розрізнявального елемента виступали спочатку чоловічі імена різної словотвірної структури (наприклад, повні імена: *Давиденко, Іван, Іванюк, Макаревич, Назар, Несторак, Никифорчук, Олексів, Олексюк, Пилипенко, Прокопів, Семенюк, Степан, Хома, Хомич, Ярема, Яремчук; усічені – Ваньо (Іван), Зень (Зеновій), Кузь, Кузів, Кузьо (Кузь < Кузьма), Лесь (Олекса), Мих (Михайло), Нич (Ничипір), Сай (Ісай), Сень (Семен), Фрей (Онуфрій); усічено-суфіксальні та суфіксальні – Беш (Бенедикт), Гаврих, Гавриш, Гаврищук (Гаврило), Гах, Гац (Гаврило), Гриць, Гриців, Грицюк, Грицько, Грицькевич (Гриць – Григорій), Лесяк, Лесів (Лесь – Олекса), Мацько, Мацьо (Матвій), Мись, Мисьо, Михно (Дмитро, Микита, Микола, Мирон), Милянч (Милян < Омелян), Олеш, Олех, Олехів (Олексій), Паш, Пашко, Пащук (Павло, Панкратій), Пронь, Пронів, Пронюк, Проневич (Прокіп), Сень, Сеньо, Сехів (Семен), Сах, Сахно, Сандик (Олександр), Тиш, Тихно (Тихін), Яць, Яцюк, Яцків; Яценюк, Яценко (Яць – Яків) тощо. Якщо головну роль у господарстві виконувала жінка (чоловік пристав у найми), то жіночі імена різної словотвірної структури ставали розрізнявальними елементами (наприклад, повні імена у прізвищах *Варварин (Варвара), Василина, Віра, Мариняк (Марина), Горпинич, Горпиняк (Горпина), Катерина, Катеринюк (Катерина), Маринич, Маринюк (Марина), Мотрик, Мотрич, Мотрук (Мотря), Христинич (Христина), Тетянич (Тетяна), Оленюк, Оленик, Оленич (Олена), Яриняк (Ярина); усічені та усічено-суфіксальні імена Гальчин, Гальчук (Галька), Гандзій, Гандзяк, Гандзюк (Гандзя), Гануцук, Гануцик (Гануська), Дашкевич (Дашка), Катин, Катренко, Катрич (Катерина), Марунчик (Марунька), Маринчук (Маринка), Марусик, Марусич, Марусяк (Маруся), Маруняк (Маруня), Марійчин (Марійка), Маруцук (Маруська), Настюк (Настя – Анастасія), Оксанченко (Оксанка), Оленчик, Оленчук (Олена), Олинець (Ольга), Парацич, Парациук (Параска), Тоцин (Тоська) тощо.**

Крім імен, у ролі розрізнявального елемента виступали різні групи слів апелювальної та пропріальної лексики. Ідентифікація особи відповідала реальному стану речей, тобто певним індивідуальним особливостям першоносія, або за якимись іншими, тепер уже незрозумілими, мотивами (як особові назви за різними побутовими предметами, назвами тварин, рослин тощо). Тому деякі дослідники ділять основи прізвиськ та прізвищ цієї групи на два розряди: «*nomina personalia*» та «*nomina impersonalia*». Нижче подаємо прізвиська, які не можна віднести до конкретної групи, тому що в їх основі лежать лексеми на позначення різних понять, а саме:

Байда (< *байда* «гультяй, ледар» «незграбна жінка», «окраєць, шматок хліба, велика скибка», «довбаний човен», «паля» [1, I, с. 115]);

Баланда, Баландин, Баландін, Баландюк (< *баланда* «нудний балакун; повільна, незграбна людина; дуже рідка пісна юшка; їжа з м'ятої картоплі» [1, I, с. 124]);

Балда, Балдюк (< *балда* «телепень; незграбна жінка; великий молот, велика сокира» [1, I, с. 126]);

Богун, Богуняк (< *богун* «жердина для сушіння риби»; «шлунок; перше відділення шлунку жуйних тварин, рубець» [1, I, с. 221]);

Бодня (< *бодня* «діжка з кришкою; різновид вулика; верхня частина воза з дощок» [1, I, с. 221]);

Буга, Бугель (< *буга* «плакса»; «бугай; (орн.) пуга, пугач» [1, I, с. 275]);

Буц, Буценко, Буцин, Буцун, Буцура, Буць (< *буц* «товста, гладка людина; жирний вгодований кінь; великий жирний оселедець; жартівливе чи глузливе прізвисько подолян, волинян»; «вигук на позначення зіткнення двох предметів, голів» [1, I, с. 312–313]);

Габла, Габля (< *габла* «один з двох мотузків для удержування паруса; віршовка, що підтримує рівновагу рея в човні» [1, I, с. 445]);

Галаган, Галаган (< *галаган, галаган* «великий мідний горщик; мідна монета»; «поплавок у рибальській сітці»; < *галаган* «ікра білої риби»; «іскра, головешка; згасле вогнище» [1, I, с. 456]);

Галайко, Галак (< *галай* «запальна людина, крикун; зірвіголова»; < *галай, галак* (бот.) «овес» [1, I, с. 456]);

Гребінь (< *гребінь* «інструмент для розчісування; прядильний пристрій; наріст на голові деяких птахів; верхня грань чого-небудь; вид орнаменту на крашанці» [1, I, с. 589]);

Корець (< *корець* «кухоль чи ківш із держакон, чашка; стара міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг; центнер; кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дощок на колесі водяного млина; кушка»; (ент.) «щипавка звичайна» [1, III, с. 16–17]);

Корлат (< *корлат* «примітивна огорожа», «загороджений простір», „кутець для свиней», «закопаний стовп для корови при спусканні бугая», «кам'яний стовп при дорозі» [4, с. 286]);

Король (< *король* (зоол.) «кріль»; (орн.) «волове очко»; «віл найсвітлішої масті» [1, III, с. 39]);

Кубрик (< *кубрик* «приміщення на кораблі для суднової команди; невеличка будка в човні, де перебувають рибалки в час негоди; (заст.) найнята хата для проведення вечорниць»; «барило» [1, III, с. 120]);

Кулик, Куликов (< *кулик* (орн.) «представник ряду куликів; середній кроншнеп (належний до ряду куликів); травник (ряд куликів); вальдшнеп»; «варений коржик з гречаного борошна»; «слимак» [1, III, с. 132–133]);

Куля (< *куля* «геометричне тіло, утворене обертанням кола; предмет, що має таку форму; свинцевий снаряд; передня частина бойового патрона; бомба; гарматне ядро»; «милиця»; «нижня частина ярма, що проходить під шиєю вола»; «паросток» [1, III, с. 135]);

Куча (< *куча* «купа»; «приміщення для свійських тварин; підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо; свинарник» [1, III, с. 167]);

Кушка (< *кушка* «дерев'яний футляр, у якому косарі тримають гострильний брусок»; «бляшанка для бруска (у косарів); ніс (на бурсацькому жаргоні)»; «гармата»; «кукурудзяний качан» [1, III, с. 170]);

Левенець (< *левенець* «високий, дужий юнак; гайдамака; бовдур, негідник, мерзотник» [1, III, с. 206]);

Лепех, Лепих (< *лепех, лепеха* (бот.) «аір; комиш лісовий; лепешняк водяний»; < *лепеха* «декілька пробок, прив'язаних до верхів невода»; «сорочка з грубого полотна» [1, III, с. 223]);

Лисиця (< *лисиця* «підставка з пазом, що використовується при спорудженні човна»; (бот.) «ліщиця мурова» [1, III, с. 242]);

Личман (< *личман* «металева прикраса, яку жінки носили на шії; пастух овець; неохайний, нечепура; людина, яка когось суворо лає, картає» [1, III, с. 252]);

Лишка (< *лишка* (зоол.) «лисиця»; (бот.) «гриб лисичка»; «непарне число»; «ложка» [1, III, с. 253]);

Лівер (< *лівер* «істівні нутрощі забитої худоби»; «знаряддя для переливання рідини; ручний насос, яким перекачують рідину; машина з коловоротом і гвинтом для піднімання воза при змазуванні» [1, III, с. 255]);

Ліска (< *ліска* (бот.) «ліщина; ціпок з ліщини; палка»; «певна площа землі (на городі, у землекопів)»; «плетені ворота; рибальська плетінка» [1, III, с. 267–268]);

Логин, Логинов, Логинович (< *логин* «дерево, яке впало або було повалене бурею; ледар, нероба» [1, III, с. 279]);

Лопатка, Лопаткін (< *лопатка* «маленька лопата; плоска частина гребних і повітряних гвинтів, коліс, весел; широкий крайній щабель у драбині; щабель у бороні; мантачка; (стол.) шип»; (анат.) «кістка у складі плечового пояса» [1, III, с. 287]);

Лоха, Лохан (< *лох* (бот.) «дика маслина, маслинка»; (іхт.) «лосось у період нересту»; «страх, жах»; «пристрасть, пристрасне бажання» [1, III, с. 294]);

Мазниця (< *мазниця* «велика чорна смушева шапка з суконним дном»; «посудина для дьогтю; посудина для збивання масла; зневажлива назва селянина» [1, III, с. 358–359]);

Майка (< *майка* «літня трикотажна сорочка»; (ент.) «весняний безкрилий жук родини наривникових; шпанська мушка; чорний жук в салі; жук-кузька хлібний; жук-рогач» [1, III, с. 362]; < *майка* = *мавка* «гірська русалка; мавка» [1, III, с. 349]; < *манька* = *майка* «(у виразі з *майки* у кого заходить) намагатися перехитрувати, обходити кружним шляхом» [1, III, с. 388]);

Носик (< *носик* «виступ у посудині, через який виливається рідина; вужчий кінець яйця» [1, IV, с. 102]);

Обладан, Обладанюк (< *облада* «обладнання»; (заст.) «володіння, влада, майно» [1, IV, с. 135]);

Облатенко (< *облатка* «оболонка на таблетках; (заст.) клейке кружальце для запечатування листів; коржик з прісного тіста для причастя у католиків» [1, IV, с. 136]);

Огар (< *огар* (зоол.) «птаха родини качок; руда качка»; «неохайна, обшарпана людина»; (ент.) «личинка овода; овід; гуля від укусу овода» [1, IV, с. 152]);

Пелех, Пелехатий, Пелехачук, Пелехович (< *пелех* «пасмо волосся; патлань, старий дід»; (бот.) «плаун булавовидний, плаун звичайний»; «дріб'язок» (у виразах *розбитися в пелех* «розбитися на тріски», *нема й пелеху* «і сліду нема» [1, IV, с. 331–332]);

Пестрак (< *пестрак* «залізні граблі»; «вид печериці»; «личинка гедзя» [1, IV, с. 360]);

Питель (< *питель* (заст.) «млин для дрібного помолу; пристрій для просіювання борошна; борошно, змелене у питлі» [1, IV, с. 379]);

Піп (< *піп* «служитель релігійного культу»; (ент.) «бронзівка золотиста; прусак, чорний тарган»; (бот.) «мухомор червоний; (орн.) «ліска» [1, IV, с. 410–411]);

Піпа, Піпак, Піпар (< *піпа* «міра для рідини (велика бочка)»; «люлька», < *піпка* «мундштук люльки»; < *піпа* «наріст у коней»; < *піпак* = *піпак* «підколінна пухлина (у коня); наріст, гуля» [1, IV, с. 411]);

Плахін, Плахов, Плахович, Плахута (< *плаха* «дерев'яна колода, на якій відрубували голову засудженому до страти; великий з плоскою поверхнею шматок; частина сохи; складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші – шар сала; частина зораного поля; шматок розколотої навіпіл деревини, колоди; поліно; широка дошка»; «якась стара торгова одиниця виміру солі» [1, IV, с. 432–433]);

Полоз (< *полоз* «одна з двох частин саней, що поверхнею повзає по снігу; повзкий брус, який використовується для переміщення предметів великої ваги; велика змія родини удавів» [1, IV, с. 498]);

Попадя (< *попадя* «жінка священника»; (орн.) «качка-широконіска»; (іхт.) «гірчак» [1, IV, с. 515]);

Попик (< *попик* «молодий піп»; (орн.) «снігур; луговий чекан; коноплянка»; (ент.) «листоїд; тарган» [1, IV, с. 516]);

Прищ (< *прищ* «прищ», «вид печива» [1, IV, с. 585]);

Прісний (< *прісний* «прісний»; «нинішній; той, що живе тепер»; (у казках) «чужий, сторонній» [1, IV, с. 587]);

Прічка (< *прічка* «наречена, любя» [1, IV, с. 589]);

Прова (< *прова* «передня частина корабля; носова частина човна»; «униз» [1, IV, с. 590]);

Пуговиця (< *пуговиця* «гудзик»; (бот.) «суниці польові»; «пуголовок» [1, IV, с. 626]);

Пушка (< *пушка* «гармата; рушниця; дерев'яна або бляшана банка; бідон для молока»; (бот.) «дягель лікарський» [1, IV, с. 645–646]);

Пшеничка (< *пшеничка* «качан кукурудзи; кукурудза; вид узора у вишивці; ракова ікра»; (бот.) «заяча салата; зірочки; рястка зонтична; проліска дволиста» [1, IV, с. 648]);

Смок (< *смok* (заст.) «насос, помпа; пожежна труба заливна»; «дракон; змії-велетень (семиголовий), гідра, удав; вид ящірки» [1, V, с. 325]);

Соха (< *соха* «стовп з розсохою; примітивне знаряддя для орання»; «підпірка, вилоподібна на кінці» [1, V, с. 362]);

Таран (< *таран* «старовинне знаряддя у вигляді колоди для руйнування мурів, воріт і башт фортеці; довбня на олійні; товкач у сукновальні; рід дитячої гри»; «шрам від віспи» [1, V, с. 518–519]);

Торбан (< *торбан* (муз.) «музичний інструмент, близький будовою до бандури; вид народного танцю» [1, V, с. 602]);

Туркіт, Туркот (< *туркіт, туркот* буркотун, людина, що любить сваритися»; < *туркот* «голуб з волохатит лапами» [1, V, с. 681]);

Чип (< *чип* «дерев'яна пробка для закупорювання отвору (переважно в бочці)»; «дерев'яний кілочок на стіні для підвішування чого-небудь; стрижень, на якому що-небудь ходить або гойдається»; (іхт.) «вид окуня»; «геть (переважно на собаку)» [1, VI, с. 330–331]);

Шавкунов (< *шавкун* «прилад для чищення ремінних поясів», «мускусна качка» [1, VI, с. 366]);

Шкраб, Шкраба, Шкрабанець, Шкрабик, Шкрабович, Шкраб'юк (< *шкраб* «шкарбан (взуття)»; «назва страви: запечене борошно, змішане з яйцями» [1, VI, с. 434–435]);

Шкут, Шкутка, Шкута (< *шкут* «човен з вітрилами»; «нікчемна людина; слабосила худоба» [1, VI, с. 436]);

Шліхта (< *шліхта* «клейкий розчин, яким проклеюють основи тканин»; «рідке клейке вариво з борошна для побілки стін; оброблена партія тютюнового листа» [1, VI, с. 439]);

Шмиг, Шмигач, Шмигель, Шмігель, Шмигун (< *шмига* «дошечка, що служить кутоміром при набиванні млинового каменя; дошечка як міра натягання обода в колесі»; «пастка для болотяних птахів» [1, VI, с. 446]);

Шпора, Шпорин (< *шпора* «острога; роговий загострений нарост на лапах у деяких птахів; щип на ободі ведучого колеса або траках гусениці трактора» [1, VI, с. 465]).

Розглянувши етимологію прізвищ українців, ми дійшли висновку, що необхідно і далі вивчати прізвища. Це дасть можливість українцям встановити історію свого родоводу, а також «повернути до життя» значну частину слів, які вийшли з активного вжитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: у 7-и т. / за ред. О. С. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1982–2012.– Т. 1–6.
2. Русанівський В. М. Загальні зауваження / В. М. Русанівський // Культура української мови: довідник. – К.: Либідь, 1990. – С. 144–147.
3. Худаш М. Л. До питання класифікації прізвищевих назв XIV–XVIII ст. / М. Л. Худаш // З історії української лексикології. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 96–160.
4. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 704 + XL VIII с.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2017 р.

ДИНАМІКА ШИРОКОВЖИВАНИХ ЖІНОЧИХ ОСОБОВИХ ІМЕН МІСТА ТЕРНОПОЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізуються широкоживані власні особові жіночі імена: основа стабільних імен, зміни у складі широкоживаних імен, збереження класичних і поява нових імен, частота вживання протягом другої половини ХХ ст.; представлено їх динаміку.

Ключові слова: іменник, жіноче ім'я, коефіцієнт однойменності, особове ім'я, широкоживані імена.

Ніна Свистун. ДИНАМИКА ШИРОКО РАСПРОСТРАНЁННЫХ ЖЕНСКИХ ЛИЧНЫХ ИМЁН ГОРОДА ТЕРНОПОЛЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКА

В статье анализируются широко распространенные женские личные имена: основа стабильных имён, изменения в составе широко распространенных имён, сохранение классических и появление новых имён, частотность употребления на протяжении второй половины ХХ века; представлена их динамика.

Ключевые слова: именная, женское имя, коэффициент одноименности, личное имя, широко распространенные имена.

Nina Svystun. DYNAMIKS OF THE WIDELY USED FEMALE PERSONAL NAMES OF TERNOPIL IN THE SECOND PART OF THE XX CENTURY

Widely used female personal names of Ternopil region of the second part of the XX century, core of the stable names, changes in content of widely used female names, saving of classic names and appearance of new ones, which were not in use earlier, the frequency of application are analyzed in this article.

Key words: noun, female name, coefficient of same name, proper name, widely used names.

Власні імена кожного народу, який має уже сформовану складну систему ідентифікації особи, – це найстаріша антропонімійна категорія, що пройшла складний шлях еволюції. Ім'я – це знак, на основі якого ідентифікується та індивідуалізується особа.

У процесі історичного розвитку змінюється суспільно-економічний, політичний стан, що накладає певний відбиток і на антропоніміку, зокрема на власні особові імена. Одні імена можуть з'являтися, інші – зникати, в одних може збільшуватися коло вживання, в інших – згасати, може змінюватися і соціальний аспект вживання власних імен. «Такі явища, – зазначає М. Л. Худаш, – є звичайними атрибутами еволюції даної ділянки мовної дійсності і до якихось кардинальних зрушень у системі власних імен не приводять, а становлять важливий предмет наукового зацікавлення» [7, с. 150].

Останнім часом увагу дослідників привернула проблема статичності і динаміки мови, а також методів синхронічного та діахронічного її опису. Так, динаміку лексичних норм української літературної мови ХХ століття дослідила Л. В. Струганець. Нею обґрунтовано лінгвістичну і соціально-історичну сутність літературної норми, кодифікації, уперше в українському мовознавстві представлено методіку використання комп'ютерного програмування для вивчення динамічних зрушень у лексичному фонді літературної мови [6]. Динамічні процеси в лексиці та фразеології сучасної української мови 1980–1990 рр. проаналізував О. А. Стишов [5], динаміку української офіційної антропонімоформули на слов'янському фоні та еволюцію антропонімних формул у слов'янських мовах дослідила професор С. М. Медвідь-Пахомова [2; 3].

Ми у своєму дослідженні акцентуємо увагу на динамічності антропонімійної системи. Вона, як зазначає В. Д. Бондалетов, рухома не лише в діахронічному плані (змінюється склад імен), а й в синхронічному (імена, вживані в конкретний період життя мови, взаємопов'язані

між собою) [1, с. 92]. Саме тому синхронічний та діахронічний аналізи, маючи різні предмети дослідження в межах одного об'єкта – мови або котрогось її елемента, – доповнюють один одного та дають змогу простежити і сучасний стан іменника, і його зміни в процесі історичного розвитку. Досліджуючи іменник певного регіону, доцільно виділяти в ньому синхронічні зміни для того, щоб, по-перше, вивчити системні зв'язки структурних елементів та їх функціонування в конкретний момент життя мови і, по-друге, уявити собі історію мови шляхом зіставлення якомога більшої кількості синхронних зрізів.

Іменник м. Тернополя як одного з історичних і культурних регіонів України ще не був предметом глибокого наукового дослідження. Відсутність всебічного вивчення іменника цієї території, яке б ґрунтувалося на аналізі відповідного матеріалу й виявляло динаміку розвитку системи іменування, зумовлює актуальність обраної теми. Метою нашої праці є аналіз широковживаних жіночих імен новонароджених міста Тернополя другої половини ХХ століття, їх якісний та кількісний склад.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань застосовуємо такі основні методи, як описовий, статистичний (шляхом суцільної вибірки імен за кожним десятиліттям), використовуємо також елементи зіставної методики. У статті залучаємо методіку хронологічних зрізів та кількісно-якісний метод, запроваджені ще В. Д. Бондалетовим. Методика хронологічних зрізів полягає в тому, що імена розділені на групи, так звані хронологічні зрізи за десятками років. До кількісно-якісного методу вдаємося для визначення широковживаних імен. Для цього кількість носіїв кожного досліджуваного року (зрізу) ділиться на кількість імен. Одержане число, заокруглене до цілого, є середнім коефіцієнтом однойменності (СКО). Імена з кількістю носіїв, що дорівнює СКО і вище нього – широковживані.

Джерелом дослідження широковживаних жіночих особових імен м. Тернополя ХХ століття є списки та журнали видачі свідоцтв про народження Тернопільського міського загсу, оскільки з 1950 року до кінця століття новонароджених реєстрував саме він (тепер – міський відділ реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції).

Як відомо, мотиви найменування бувають різні. Найчастіше вони пов'язані з естетичними, релігійними та політичними вподобаннями чи переконаннями середовища, в якому живе найменувач [8, с. 42]. На сьогодні вибір імені є юридично вільним і в усіх випадках залежить виключно від волі найменувачів, тобто батьків.

Група широковживаних жіночих імен досліджуваного періоду нараховує 32 позиції.

У 1950 році виявлено 4 широковживані імені: *Анна* (10), *Інна* (10), *Наталія* (10), *Олександра* (10), носіями яких є 40 новонароджених дівчаток, що становить 7,82% від усіх новонароджених жіночої статі цього періоду. Із поданого набору антропонімів усі запозичені: *Анна* – давньоєврейське, *Інна* і *Наталія* – латинські, *Олександра* – грецьке.

У 1960 році трапилося 7 широковживаних імен (з варіантами – 9), носіями яких є 55 новонароджених дівчаток (питома вага 10,49%): *Валентина* (9), *Віра* (8), *Дарія* (7), *Дара* 1 (8), *Лариса* 3, *Лариса* 4 (7), *Олександра* (9), *Стефанія* (7), *Тамара* (7). Порівняно з минулим десятиріччям набір широковживаних імен змінився. Друге десятиліття поспіль у складі широковживаних функціонує антропонім *Олександра*. Межі жіночого іменника розширилися за рахунок антропонімів *Валентина*, *Віра*, *Дарія*, *Лариса*, *Стефанія*, *Тамара*, які витіснили імена *Анна*, *Інна*, *Наталія*. Імена *Анна* та *Інна* змінили свої позиції, опустившись до рівня маловживаних та найменш уживаних імен відповідно. Покращив свій статус антропонім *Наталія*, піднявшись до рівня частотного десятка найуживаніших імен і не покидаючи його до кінця досліджуваного періоду. Серед широковживаних імен II зрізу всі антропоніми можна назвати випадковими, оскільки вони перебували в цьому статусі в основному по одному разу, перемістившись згодом до складу маловживаних або найменш уживаних імен (за винятком антропонімів *Валентина* і *Лариса*, які в попередньому зрізі (1950 р.) перебували у складі частотного десятка найуживаніших імен). Зазначимо, що імена *Анна* і *Ганна* трактуємо як варіанти (за Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківською [4]), хоч антропонім *Анна* можна трактувати і як скорочення від *Анюта* (в розмовній мові).

Імена *Алла* і *Любов* потрапили до широковживаних лише в цьому десятиріччі, проте перше з них завжди перебувало у статусі маловживаних, а під кінець століття – на рівні найменш уживаних імен, а друге – перші два десятиліття перебувало в частотному десятку найуживаніших імен, а починаючи з IV і до кінця досліджуваного періоду теж опустилося до рівня маловживаних, а згодом і найменш уживаних імен. Межі широковживаних імен розширилися за рахунок антропоніма *Лілія*. З групи частих імен у цьому десятиріччі вийшло і перейшло до широковживаних ім'я *Марія*. До статусу широковживаних повернувся антропонім *Анна/Ганна*.

У 1980 році в межах широковживаних функціонувало лише 4 імені: *Анна/Ганна* (32), *Лілія* (31), *Марія* (35), *Юлія* (61). Їх носіями виявилось 159 новонароджених дівчаток цього періоду (питома вага 10,67%). У цьому десятиріччі до широковживаних додалось ім'я *Юлія*. Друге десятиріччя поспіль у статусі широковживаних перебувають імена *Лілія* та *Марія*.

У 1990 році для найменування новонароджених дівчаток було використано 14 широковживаних імен, включаючи варіанти. Це такі імена: *Анастасія/Настасія* (37), *Анна/Ганна* (30), *Вікторія* (42), *Зоряна* (37), *Інна* (25), *Лілія* (39), *Людмила* (27), *Олена/Альона* (38), *Катерина* (44), *Надія* (36), *Світлана* (28), *Уляна* (38). Носіями цих імен є 421 новонароджена дівчина (питома вага 21,47%). У цьому десятиріччі межі широковживаних імен змінилися як в якісному, так і в кількісному планах. Знову повернулися до широковживаних імена *Анна/Ганна*, *Інна* (у минулому зрізі вони опустилися до рівня маловживаних). Стрімко покращили свої позиції і піднялися до рівня широковживаних антропоніми *Анастасія*, *Вікторія*, *Зоряна*, *Катерина*, *Уляна*. Покинули частотний десяток, перемістившись до групи широковживаних, антропоніми *Людмила*, *Олена*, *Надія*, *Світлана*. Третє десятиріччя поспіль у групі широковживаних залишається ім'я *Лілія*.

У 2000 році було зафіксовано 12 (з варіантами 13) широковживаних імен, носіями яких є 345 новонароджених жіночої статі, що становить 25,93% від усіх новонароджених дівчаток цього періоду. Це такі антропоніми: *Анна* (18), *Ілона* (22), *Мар'яна* (30), *Марія* (36), *Марта* (20), *Оксана* (18), *Ольга* (44), *Олена/Альона* (38), *Соломія* (29), *Софія* (45), *Уляна* (17), *Яна* (28).

У цьому десятилітті продовжують функціонувати антропоніми *Анна*, *Олена*, *Уляна*, повернулося з групи частих ім'я *Марія*.

Цікавим для дослідження є ім'я *Мар'яна*, яке було дуже популярним у XIX столітті, у XX столітті вживається в основному в межах найменш уживаних, у минулому десятилітті воно стрімко потрапило в десяток найуживаніших імен, а у кінці століття цей антропонім – серед широковживаних імен. У цьому десятиріччі до широковживаних додалися імена *Ілона*, *Марта*, *Оксана*, *Ольга*, *Соломія*, *Софія*, *Яна*. На популярність деяких з цих імен вплинув фактор моди (*Ілона*, *Софія*).

Угорське *Ілона* було цілком відсутнє у перших трьох зрізах (1950–1970 рр.), пізніше перебувало у статусі мало- та найменш уживаних, а в останньому зрізі (2000 р.) воно стрімко увірвалося до найуживаніших. Та ж сама ситуація з іменами *Соломія* та *Яна*. Подібним чином набував популярності антропонім *Марта*, лише в останньому десятиріччі одержавши статус широковживаних. Один раз під кінець століття потрапив до широковживаних антропонім *Софія*, в усі десятиріччя перебуваючи серед мало- або найменш уживаних.

Цікава динаміка антропонімів *Оксана* і *Ольга*. Ім'я *Оксана* у першому досліджуваному десятиріччі перебувало у статусі маловживаних, потім усі десятиріччя поспіль не покидало частотного десятка найуживаніших імен, лише у 2000 році (останній зріз) воно потрапляє до широковживаних. Антропонім *Ольга* протягом усього досліджуваного періоду перебував у частотному десятку найуживаніших імен, залишивши його лише в кінці століття, в останньому зрізі, опустившись до рівня широковживаних імен.

Отже, серед жіночих імен можна виділити такі, які протягом досліджуваного періоду перебували серед широковживаних і піднімалися в групу частих (частотний десяток найуживаніших імен) і ті, що ніколи не перебували вище статусу широковживаних імен. Перша група є більш чисельною. До неї входило 18 антропонімів: *Анастасія*, *Валентина*, *Вікторія*, *Ірина*, *Катерина*, *Лариса*, *Любов*, *Людмила*, *Марія*, *Мар'яна*, *Надія*, *Наталія*, *Оксана*, *Олена*,

Ольга, Світлана, Софія, Юлія. 15 антропонімів ніколи не входили до групи частих. Це такі імена: *Анна/Ганна, Алла, Віра, Дарія, Зоряна, Глона, Інна, Лілія, Марта, Олександра, Соломія, Стефанія, Тамара, Уляна, Яна.*

Представлена в статті методика аналізу особових імен може стати основою для подальших наукових досліджень та зацікавлень з метою збагачення загальноукраїнського іменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Медвідь-Пахомова С. М. Динаміка української офіційної антропонімоформули на слов'янському фоні / С. М. Медвідь-Пахомова // Українська ономастика: зб. наук. праць. – К.: НАН України, 1998. – С. 115–119.
3. Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С. М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород, 1999. – 248 с.
4. Скрипник Л. Г. Власні імена людей: словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К., 1996. – 335 с.
5. Стишов О. Динамічні процеси в лексиці та фразеології сучасної української мови 80–90-х років / О. Стишов // Najnowsze dzieje języków słowiańskich. – Opole: Uniwersytet Opolski, 1999. – S. 90–103.
6. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Любов Струганець. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
7. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с.
8. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Вступ та імена: конспект лекцій / Павло Чучка. – Ужгород: Видавництво УДУ, 1970. – 104 с.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2017 р.

ІНШОМОВНИЙ КОМПОНЕНТ В УКРАЇНСЬКИХ ЕРГОНІМАХ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ ГОТЕЛІВ)

У статті розглянуто іношомовні назви об'єктів обслуговування, а саме назви готелів, хостелів, зафіксовані впродовж останніх двох десятиліть у різних регіонах України. Досліджено основні способи передачі іношомовних слів – пряме включення та транслітерацію. Також вказано на транслітерацію українських лексичних одиниць засобами латинської графіки. Проведено кількісний аналіз запозичень взагалі та окремо у восьми українських містах. Виокремлено міста з найбільшою кількістю запозичень в назвах готелів. Основними способами формування заявлених назв визначено відонімний та відапелятивний. Серед відонімних назв представлені різні відантропонімні та відтопонімні назви, утворені шляхом трансонімізації імен та прізвищ, міфонімів, назв місцевості. Виокремлено основні мови запозичення та зроблено спробу етимологічного аналізу деяких назв.

Ключові слова: ергонім, запозичення, антропонім, топонім, прагматонім, трансонімізація, апелятив, лексична одиниця.

Елена Сидоренко. ИНОЯЗЫЧНЫЙ КОМПОНЕНТ В УКРАИНСКИХ ЭРГОНИМАХ (НА ПРИМЕРЕ НАЗВАНИЙ ОТЕЛЕЙ)

В статье рассмотрены иноязычные названия объектов обслуживания, а именно названия отелей, хостелов, зафиксированные в течение последних двух десятилетий в разных регионах Украины. Исследованы основные способы передачи иноязычных слов - прямое включение и транслитерация. Также указано на транслитерацию украинских лексических единиц средствами латинской графики. Проведен общий количественный анализ заимствований и отдельно анализ названий отелей в восьми украинских городах. Выделены города с наибольшим количеством заимствований в названиях отелей. Основными способами формирования заявленных названий определены отонимный и отапеллятивный. Среди отонимных названий представлены различные отантропонимные и оттопонимные названия, образованные путем трансонимизации имен и фамилий, мифонимов, названий местности. Выделены основные языки заимствования и предпринята попытка этимологического анализа некоторых названий.

Ключевые слова: эргоним, заимствование, антропоним, топоним, прагматоним, трансонимизация, апеллятив, лексическая единица.

Olena Sydorenko. FOREIGN LANGUAGE COMPONENT IN UKRAINIAN ERGONYMS (ON THE EXAMPLE OF HOTEL NAMES)

The article deals with foreign-language names of service facilities, such as the names of hotels, hostels, recorded over the past two decades in various regions of Ukraine. The basic methods of transferring foreign words - direct inclusion and transliteration are investigated. Ukrainian transliteration of lexical units by means of the Latin alphabet is also shown. Quantitative analysis of borrowings in general and separately in eight Ukrainian cities has been made. The cities with the largest number of borrowings are mentioned. Onymian and appellativian ways are shown as the main methods of names formation. Various transonymised antroponyms and toponyms are presented among the onymian ergonyms, which were formed from names, surnames, mythonyms, names of places. The main languages of borrowing are presented and the attempt of etymological analysis of some names is made.

Key words: ergonym, borrowing, antroponym, toponym, pragmatonym, transonymisation, appellative, lexical unit.

Останнім часом все частіше при вивченні різних класів онімів увага привертається до вивчення виникнення та функціонування ергонімів – назв об'єктів різних видів людської діяльності. Поширений інтерес до дослідження саме цього класу пояснюється зростанням кількості об'єктів виробництва, торгівлі, обслуговування, розваг та ін. Усі ці численні назви

потребують лінгвістичного аналізу. Багато питань постає при розгляданні підгрупи сервісонімів, до якої належать назви готелів, як найчисленнішої серед ергонімів.

Проблема виникнення та функціонування ергонімів у сучасній ономастиці досліджується переважно ареально. На сьогодні вже існують ґрунтовні розвідки кількох українських регіонів та деяких міст. Так, О. О. Белей досліджував ергоніми Закарпаття [1], Н. В. Кутуза – Одеси [5], Н. М. Лесовець – Луганська [6], О. М. Сидоренко – Донеччини [9], М. М. Цілина [11], Ю. І. Дідур [2] – Києва, С. О. Шестакова [12] – Києва, Львова, Полтави, Сум, Харкова.

Проблема передачі іншомовних слів та словосполучень при найменуванні об'єктів різних сфер діяльності також уже поставала в деяких наукових працях. Наприклад, особливості трансформації англійських назв в українську мову надані в працях І. В. Корунця [3; 4].

Об'єкти обслуговування, а саме назви готелів, ще не досліджувалися з точки зору вживання іншомовних слів. Мета статті – на прикладі назв готелів, виявлених у різних регіонах України, з'ясувати мови запозичення; що послугувало джерелами запозичень: оніми чи апелятиви; які регіони чи міста мають найбільшу кількість запозичених слів, вживаних як назви готелів; які з засобів передачі іншомовних слів, а саме – пряме включення з повним збереженням початкового графічного обліку, транскрипція чи транслітерація, були використані.

Готелі – найдавніші ергонімні об'єкти. Їхніми прообразами були заїжджі двори. «Історики з певністю констатують, що найдавніша вивіска належала саме готелю» [7, с. 157; 8, с. 149]. Спочатку на ній було ім'я господаря. «З часом шукають назви, пов'язані з історією, міфологією, літературою» [10, с. 10]. Ім'я власника залишилось на вивісках у ремісників, господарі ж готелів намагались відобразити в назві комфорт і затишок, які вони можуть надати. Назва повинна рекламувати діяльність об'єкту, приваблювати клієнтів, мати позитивну конотацію, інформувати про високу якість запропонованих умов проживання. Вживання трансонімізованих онімів та онімізованих апелятивів іншомовного походження для називання українських об'єктів готельного бізнесу також має рекламну мотивацію. Більшість таких назв у рідній мові мають позитивне стилістичне забарвлення: *Happy Hostel* (Л.), де *happy* в перекладі з англійської – *щасливий*; *Lucky Hostel* (Л.), де *lucky* з англійської – *вдалий*; *Best Season Apart Hotel* (К.), де *Best Season* перекладається з англійської як *кращий сезон*; *Hostel Smile* (Д.) – *smile* в перекладі з англійської – *посмішка*; *Sunflower B&B* (К.) – *sunflower* в англійській позначає соняшник; *Cherry Hostel* (Л.) – *cherry* в перекладі з англійської – *вишня*; *Apple Hostel* (Л.) – *apple* в англійській позначає яблуко; *Dream Hostel* (О.), де *dream* – *мрія* в перекладі з англійської; *Pearl of Odessa* (О.), де *pearl* в англійській позначає *перлину*; *Cottage with Sea View* (О.) – складна назва перекладається як *котедж з видом на море*. Зручніше вживати іншомовні назви готелів для реклами їх діяльності в інтернеті. Великі українські міста з цікавою історією та пам'ятниками архітектури, такі, як Київ, Львів, Одеса, приваблюють тисячі іноземних відвідувачів щорічно. Це теж один з найважливіших чинників використання номінаторами іншомовних слів. Іноземним гостям зручніше обрати готелі з запозиченими назвами, переважно з англійськими – *Sofa* (Пол.), *Premier* (Т.), *Santa Maria* (Мар.), або назвами, поданими літерами латинського алфавіту – *Medvezhya Berloga* (Уж.), *Sacvoyage* (Л.), *Cossacks Hostel* (Л.), *Kaspiy* (Д.), *Bessarabsky Kvartal* (К.), ніж з'ясовувати назви, подані слов'янськими мовами, чи запозичення, транслітеровані кирилицею. Тому основним способом передачі іншомовних слів є пряме включення: *Happy Cat* (О.), *White House* (О.), *Praha* (Уж.), *Europa* (Уж.), *New York* (Л.), *Lion's Heart* (Л.), *Lucky Hostel* (Л.), *Golden Gate Inn* (К.), *Dream House Hostel* (К.), *Grand Hotel* (Д.). Крім прямого включення, запозичення передаються методами транслітерації: хостел «Смайл» (Д.), готель «Прем'єр Палас» (К.). Треба зауважити, що транслітеруються як англійські назви кирилицею: готелі «Роял Гранд Отель» (К.), «Вува Актив» (Т.), так і українські назви засобами латинської графіки: *Dnepropetrovsk* (Д.), *Hostel VShokoladi* (К.), *Dacha* (К.), *Banya* (О.), *Stare Misto* (Л.).

Серед зафіксованих назв запозичення складають 60%. До міст з найбільшою кількістю запозичень у назвах готелів належать Львів (79%), Київ (71%) – як улюблені туристичні міста з розвинутою інфраструктурою та достатньою для гостей інформацією про місцевість. Далі йдуть Маріуполь (63%), Ужгород (52%) та Одеса (49%), що пояснюється розташуванням Маріуполя

та Одеси на узбережжі Азовського та Чорного морів та наявністю міжнародних портів, а Ужгорода – на західному кордоні країни, що збільшує приплив іноземних туристів.

Найбільше серед запозичених назв є відонімних та відапелятивних утворень.

Відонімні назви являють собою трансонімізовані оніми різних груп:

— антропоніми: одиничний антропонім на позначення прізвища – *Kostandi* (О.), *Da Vinci* (О.); одиничний антропонім на позначення імені – *Viktoria* (О.), *Taras* (О.), *Kleopatra* (О.), іншомовне ім'я подане кирилицею – «Джоконда» (О.), імена міфологічних героїв, подані кирилицею – «Еней» (Л.), «Посейдон» (Мар.);

— топоніми: континентонім *Europa* (Уж.); гідроніми *Dnister* (Л.), *Kaspij* (Д.), *Black Sea* (К.); регіоніми *Donbass* (Мар.), *Florida* (К.); астіоніми *New York Hostel* (Л.), *Milano* (О.), *Praha* (Уж.), *De Versal* (О.), *Odessa* (О.); урбаноніми: *Kiev Apartment on Maidan Area* (К.), *Apartment on Kostolna Street 10* (К.), *Khreschatyk Suites* (К.), *Obolon Apartment on Geroev Dnepra* (К.), *Hostel na Pidgradskiy* (Уж.), *Apartment on Zankovetska Street* (Уж.), *Luxury Apartment on Grushevsky Street* (Л.), *Magnificent Apartment on Halitska* (Л.);

— прагматоніми: *Nobilis* (Л.), «Совиньон» (О.).

До відапелятивних назв належать лексеми з вказівкою на якість обслуговування: *Sofa* (Пол.), *Hostel OK* (Л.), *Hostel Comfort* (Л.), *Comfort 24* (О.), *Wanted Hostel* (Л.), *Good Hostel* (Л.), *Dream Hostel* (О.), *Luxury Villa* (О.), *Elegant* (К.), *Best Kiev Apartment* (К.), *Best Apartment* (О.); гарний настрій: *Happy Hostel* (Л.), *Lucky Hostel* (Л.), *Hostel Emotions* (Л.), *Hostel Smile* (Д.); ввічливість до відвідувачів: *Hospoda* (Уж.), *Dvorianskoe Gnezdo Apartent* (К.).

Англійські лексичні одиниці, як власні назви, так і запозичені апелятиви, створюють найчисленнішу групу – 90% всіх іншомовних назв готелів. Це пояснюється провідними позиціями англійської мови в міжнародному спілкуванні, сприйняттям і розумінням значень більшості слів (назв) україномовним населенням. Крім запозичень з англійської, зафіксовано також назви, запозичені з інших мов:

— назва готелю *Casa Nostra* (Л.) запозичена з італійської й перекладається як *Наш дім*. Саме з такою назвою зафіксовано салон італійської плитки та сантехніки в Києві. Не треба плутати з *Cosa Nostra* – перекладається *наша справа* та використовується для позначення сицилійської злочинної організації, італійської мафії; термін був популяризований у всьому світі американським письменником італійського походження Маріо Пьюзо в його романі «Хрещений батько»;

— *Vele Rosse* (О.) перекладається з італійської як *червоні вітрила*;

— у назві *Stella Residence Club* (О.) вжито італійське слово *stella* – *зірка*;

— назва *Delice* (Л.) в перекладі з французької означає *насолода*, таку саму назву має туристична компанія, розташована в Києві;

— назва готелю *Nota Bene* (Л.) запозичена з латинської мови та перекладається *зауваж добре*, й означає *зверни увагу*; вимовляється [нота бене];

— назва *Nobilis* (Л.) має французьке походження, це трансонімізований ергонім, що позначає групу французьких компаній *Nobilis Group*, які спеціалізуються на розробці та розповсюдженні комп'ютерних ігор;

— «Палладіум» (О.), грецьке *παλλάδιον* – священна статуя-оберіг, яка зображала Афіну Палладу; була святиною і талісманом міста, в якому зберігалася. У переносному значенні – талісман, сакральний предмет, що приносить удачу власнику (частіше країні);

— *Guest House Kostandi* (О.) також є назвою з грецького походження *Kostandi* – трансонімізований антропонім, переданий латинською графікою; є прізвиськом українського художника грецького походження Костанді Кіріака Костянтиновича, життя і робота якого були тісно пов'язані з Одесою;

— *Da Vinci* (О.) – трансонімізований італійський антропонім, прізвище видатного італійського художника і вченого епохи Відродження;

— *Milano* (О.) – трансонімізований італійський топонім, назва міста на півночі Італії;

— назва пансіонату «Совиньон» (О.) походить від французького *Sauvignon*, частіше вживається як *Cabernet Sauvignon* – сорт винограду, який використовується для виробництва червоних вин. Отже, цю назву можна розглядати як трансонімізований прагматонім;

— назва готелю *Grand Marine* (О.) є запозиченням з французької мови та перекладається на українську як *великий флот*;

— назва *Kaiser* (Л.) запозичена з німецької, де позначає керівника держави в минулому, має рівнозначне в українській мові – *імператор*.

Збільшення кількості ергонімів, а саме сервісонімів та розвиток міжнародних відносин призводить до зростання кількості запозичень. Але шляхи їх утворення ті ж самі, що й в інших підгрупах ергонімів – відонімний та відапелятивний. Проведений аналіз використання запозичених лексичних одиниць при іменуванні готелів є спробою відходу від звичайного ареального дослідження до одночасного вивчення назв готелів у восьми українських містах й дозволяє говорити про актуальність дослідження.

Аналіз запозичених назв охопив не всі великі міста України, збір картотеки ще триває, необхідність їх вивчення не викликає сумніву. Перспективними також убачаються дослідження запозичень у царині інших підгруп ергонімів, як наприклад: назви кав'ярень, ресторанів, перукарень та салонів краси, крамниць тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / О. О. Белей. – Львів, 2000. – 209 с.
2. Дідур Ю. І. Особливості функціонування ергонімів у мові, мовленні та ментальному лексиконі (в українській, англійській та російській мовах): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 / Ю. І. Дідур. – Одеса, 2015. – 195 с.
3. Корунець І. В. Принципи і способи передачі українських особових і географічних назв англійською мовою / І. В. Корунець // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 13–16.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І. В. Корунець: підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2001 – 448 с.
5. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Н. В. Кутуза. – Одеса, 2003. – 214 с.
6. Лесовець Н. М. Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Н. М. Лесовець. – Луганськ, 2007. – 295 с.
7. Микіна Е. Г. Из истории французской эргонимии / Е. Г. Микіна // Актуальные вопросы теории языка и ономастической номинации: [Сб. ст.]. – Донецк: ДонГУ, 1993. – С. 154–162.
8. Сидоренко О. М. Лексична база номінації об'єктів готельного бізнесу / О. М. Сидоренко // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: VII Международная научная конференция (г. Днепр, ДНУ имени Олесея Гончара, 6–7 апреля 2017 г.): материалы / сост. Е. К. Куварова. – Днепр: Акцент ПП, 2017. – С. 149–150.
9. Сидоренко Е. Н. Номинационные процессы в полилингвальной эргонимии Донетчины: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 / Е. Н. Сидоренко. – Донецьк, 2013. – 210 с.
10. Соболева Т. А. Товарные знаки / Т. А. Соболева, А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1986. – 176 с.
11. Цілина М. М. Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / М. М. Цілина. – Київ, 2006. – 243 с.
12. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації у системі сучасної української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / С. О. Шестакова. – Харків, 2002. – 204 с.

СКОРОЧЕННЯ

Д. – Дніпро
К. – Київ
Л. – Львів
Мар. – Маріуполь
О. – Одеса
Пол. – Полтава
Т. – Тернопіль
Уж. – Ужгород

Стаття надійшла до редакції 6.06.2017 р.

ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАНКОВИХ ГЕРОІНЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ АНТРОПОНОМІНАЦІЇ

У статті проаналізовано особливості номінації героїнь Франкової прози відповідно до типів: фатальна жінка, емансипована особистість, жінка-жертва. З'ясовано, що номінації фатальних жінок породжують конотації величі, такими номенами поіменовано переважно героїнь вищого соціального стану. Емансиповані жінки названі більш звичайними іменами, але також із конотаціями святості, самопожертви. Жінки-жертви поіменовані переважно традиційними іменами та прізвиськами.

Ключові слова: номінація, антропонім, конотація, енантіосемія.

Олеся Сколоздра-Шепітко. ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕРОІНЬ ИВАНА ФРАНКО СКВОЗЬ ПРИЗМУ АНТРОПОНОМИНАЦИИ

В статье проанализированы особенности номинации героинь прозы И. Франко в соответствии с типами: фатальная женщина, эмансипированная личность, женщина-жертва. Выяснено, что номинации фатальных женщин порождают коннотации величия. Эмансипированные женщины названы более обычными именами, но также с коннотациями святости, самопожертвования. Женщины-жертвы поименованы преимущественно традиционными именами и прозвищами.

Ключевые слова: номинация, антропоним, коннотация, энантиосемия.

Olesya Skolozdra-Shepitko. CHARACTERISTICS OF FRANKO'S FEMALE CHARACTERS THROUGH THE PRISM OF ANTHROPONOMINATIONS

The article analyzes peculiarities of female characters nominations in Franko's prosaic works according to the following types: femme fatale, emancipated personality and woman-victim. It is revealed that nominations of femme fatale produce connotations of superiority, divinity and holiness. These names were given primarily to the female characters of higher social status. Emancipated women are nominated with more common names but also with connotations of holiness and self-sacrifice. Women-victims are mostly given traditional names and nicknames.

Key words: nomination, anthroponym, connotation, enantiosemy.

Як слушно зауважує М. Легкий, «Франків персонаж – не застигла скульптура, а особистість зі своїм темпераментом, із характерним внутрішнім світом, з особливою організацією психіки» [3, с. 186]. До цих атрибутів, гадаю, варто додати ще й промовисту номінацію, адже власні назви у творчості І. Франка здебільшого мають змістове наповнення. Вони не є нейтральними, довільно дібраними назвами персонажів, а здебільшого – це промовисті, художньо мотивовані, психологічно значущі «імена-характеристики», які певною мірою «завуальовані й потребують осмислення в контексті з боку читача, дослідника або ж у межах творчості автора» [1, с. 103].

На думку літературознавця Т. Пастуха, розгляд питання номінації персонажів дає змогу побачити проблему художності прозового твору у двох ракурсах. По-перше, за наявності тих чи інших фактичних даних можна простежити процес трансформації «паспортних» ознак прототипу в художні атрибути героя. По-друге, з'ясування етимології та семантики прізвиськ персонажів активізує їхні явні та виявляє їхні приховані значеннєві властивості. Вони у процесі розвитку можуть іноді набувати статусу істотних оцінювально-емоційних компонентів, а іноді – додаткових емоційно-експресивних засобів характеротворення [5, с. 153].

Літературно-художні антропоніми (ЛХА) у творах Івана Франка вже були об'єктом аналізу багатьох наукових студій (праці Л. Белея, С. Бук, Г. Бучко, Б. Вальнюк, І. Денисюка, Т. Наумової, Т. Пастуха, Л. Полюги, О. Сколоздри-Шепітко, З. Франко та ін.), проте номінації

героїнь у малій прозі І. Франка ще не були предметом комплексного мовознавчого дослідження, чим, власне, і зумовлена актуальність цієї розвідки.

Як зазначає М. Крупка, у прозі Івана Франка світ жінки складний і неоднозначний. Усі жіночі персонажі можна поділити на такі типи: жінки-жертви, емансиповані особистості та фатальні жінки [2, с. 804].

Головними атрибутами фатальної жінки, на думку Т. Муранець, є її зовнішня привабливість, неординарність, енергія магнетичного, часто немотивованого впливу на чоловіка, маскування свого справжнього внутрішнього світу й характеру, авантюрна поведінка, емоційна екстатичність, почуття впевненості й самодостатності, стихійна жіночність, харизма, обізнаність із чоловічою психологією. Здебільшого інтенційність образу такої жінки пов'язується з деструктивним впливом на чоловіків. Не можна не погодитися з твердженням дослідниці, що «у векторі гендерних стосунків така жінка демонструє необмежену владність, а чоловік часто постає іграшкою, засобом здійснення жіночих бажань та примх» [4, с. 82], тому, на нашу думку, більшість Франкових номінацій для фатальних героїнь містить конотації величчя, піднесеності, священності, божественності. Наприклад, ім'я героїні повісті «Для домашнього огнища» *Анеля* походить від – гр. *angelos* «ангел» [11, с. 36], доантропонімна семантика імені *Регіна*, вжитого для героїнь творів «Перехресні стежки» та «Лель і Полель», – «королева», «царівна» [11, с. 311]. В імені героїні твору «Петрії та Довбушуки» *Теодозії Кралінської* заковано значення «божий дарунок» [11, с. 381], антропонім *Олімпія* (Олімпія Торська із «Основ суспільності») означає «божественна» [11, с. 268], а власна назва Густя (Августа) для героїні твору «Не спитавши броду» розшифровується як «священна», «висока», «велика» [11, с. 16]. Конотації небесного, величного породжує також назва героїні твору «Іригація» Целіни Андрониковської, адже доантропонімне значення імені *Целіна* (*Селіна*) – з лат. *Coelina* «небо» [10, с. 598]. Усі ці імена вказують, по-перше, на належність до вищого соціального стану, а по-друге, на високу самооцінку героїнь. Прізвища аналізованих жіночих персонажів теж вказують на їхній соціальний стан, оскільки більшість антропонімацій – це так звані шляхетські прізвища на -ськ(ий), -цьк(ий): *Твардовська, Кисилевська, Торська, Міхонська, Валігурська, Кралінська, Шаблінська, Андрониковська, Трацька*.

Дослідники неодноразово зауважували, що значущим для Івана Франка є жіноче ім'я *Регіна* («королева», «царівна»). Про таке смислове навантаження імені свідчать і контексти творів: «...навіть з точки зору критика Начко змушений був визнати, що *Регіна красуня*» [12, т. 17, с. 367]; «*Будьте ласкаві, - коротко відповіла Регіна, з справді королівською величністю кивнувши головою*» [12, т. 17, с. 367]. І. Денисюк уперше звернув увагу на конотацію цього ЛХА у творах Франка. «Незважаючи на свої «королівські» аспірації, Кисилевська стає маріонеткою в руках свого аристократичного оточення, не виявляє опору йому. Натомість Твардовська врешті-решт знаходить «твердь» духу, аби порвати зі своїм чоловіком-тираном Стальським і навіть розправитись фізично з ним» [1, с. 104].

Цікавим видається опозиція номінацій *Регіна Твардовська* – *Валер'ян Стальський*, оскільки їхні прізвища є семантично спорідненими і в них вбачаємо конотацію твердості. Персонажі не поступалися один одному, кожен виявляв твердість своєї позиції. Як зазначає М. Крупка, «у стосунках із Стальським *Регіна* є одночасно і катом, і мученицею, адже принципова психологічна неналаштованість жінки на подружнє життя, усвідомлені почуття до іншого, несхильність до пошуку компромісів – роблять долю Стальського, додаючи сюди його психічні хвороби, трагічною. Водночас психопатична ненависть Стальського перетворює дружину на «внутрішнього» мерця, на чому неодноразово наголошувала сама *Регіна*» [2, с. 802].

Конотації жінки-королеви фіксуємо й у творі «Петрії та Довбушуки». Зокрема, такою промовистою назвою наділено дружину Андрія Петрія – *Теодозію Кралінську*. У прізвищі *Кралінська* вбачаємо слово *кряля* – «красуня», «королева» [12, т. 4, с. 352]. Іменована героїня, справді, була дуже вродливою, але одночасно гордовитою, поводитися, як королева. Вибір власного імені *Теодозія* з варіантом *Дося* зумовлений, з одного боку, національністю героїні, оскільки в українському антропоніміці це ім'я не було поширеним, у Польщі ж – дуже

популярне, а з іншого, – така номінації добре вписувалася у Франкову концепцію називання «фатальних жінок». Теодозія – «божий дарунок» [11, с. 381]. Героїня вважала себе Божим подарунком для Андрія Петрія, який, на її думку, не вартий був такого блага, оскільки був українцем.

Свідченням того, що Франко добре обдумував вибір власних імен персонажів, є ЛХА *Анеля*, вжитий у творі «Для домашнього огнища». Ім'я *Анеля* походить від – гр. angelos «ангел» [11, с. 36]. Доантропонімна семантика такого ЛХА контрастує з поведінкою героїні. Контекст твору свідчить про те, що автор свідомо акцентує увагу на доантропонімному значенні номена з метою протиставити ангельське ім'я героїні її справжній сутності: «*Го, го, - кричав на все горло барон, - чудесну маєш жінку! Ангела, а не жінку. Га-га-га! Такі ангели там залізними вільми толочать грішні душі в кипучу смолу*» [12, т. 19, с. 44].

У прізвищі героїні *Ангарович* також вбачаємо вдалі конотації. В основі такого антропоніма лежить апелятив *ангар* – з фр. «сарай» [9, т. 1, с. 72]. *Анеля* мала бути берегинею домашнього вогнища, прикладом моралі для сім'ї, але насправді перетворила дім на «сарай», у якому «поважні» жінки втілюють свої ідеї щодо торгівлі молодими дівчатами.

Явище енантіосемії внутрішньої форми слова й характеристики персонажа спостерігаємо також у номінації героїні твору «Іригація». Як зазначено вище, ім'я *Целіна* (*Селіна*) – з лат. Coelina «небо» [10, с. 598]. *Целіна* Андрониковська на перший погляд виглядала ніжною та надзвичайно чутливою. Єдине, що дуже дратувало її, – це чоловік *Зефірин* Андрониковський: «*У пані Целіни хоч і все здається здорове, так що ж, нерви, нерви – от де її нещастя... Страшна то слабкість, тим страшніша, що звичайно її ніжно і сердечно любимий муж, пан Зефірин, має те нещастя – роздражнювати і розворушувати її бідні нерви*» [12, т. 18, с. 134]. Чоловік дратував *Целіну*, оскільки в неї був коханець – жидок *Фледермаус*, який нібито її лікував. Отже, за конотаціями величі, «нечесності» крилася ганебна подружня зрада, яка й самого *Зефірина* штовхала на позашлюбні стосунки.

Доонімна семантика власного імені героїні твору «Основи суспільності» *Олімпії Торської* – «олімпійська, божественна» [11, с. 268]. Проте ця божественність, невинність – лише маска героїні, за якою криється образ злочинниці, здатної на вбивство колишнього коханого *Нестора Деревацького*.

Промовистою є також номінація для героїні твору «Герой поневолі» – *Емілії Валітурської*. У першій редакції вона має ім'я *Ганя* [12, т. 17, с. 487], яке є українським демінутивним варіантом імені *Ганна* [11, с. 82], що вживається переважно на західноукраїнських землях. Заміну імені можна пояснити двома версіями. По-перше, власне ім'я *Емілія*, що, за даними словника-довідника «Власні імена людей», походить від лат. aemulus – «послідовник, ревнитель» [8, с. 120, 51], указує на те, що панна була ревною послідовницею свого батька в боротьбі за Польщу, вона, навіть ризикуючи життям, пішла з батьком на барикади й набивала йому пістолі. Як ревна польська патріотка, *Емілія* в цьому ж дусі виховує двох своїх синів, не зважаючи на те, що їх батько – українець. Цікаво, що у «Словнику українських імен» І. Трійняка ім'я *Емілія* виведено від грецького aimyliа – «приємне поводження», «лагідність» [11, с. 116]. У такому випадку, доантропонімне значення імені *Емілія* контрастує з характеристикою героїні, оскільки *Мільця* одразу після одруження з *Калиновичем* зненавиділа його, поводитися зовсім не лагідно: «*...Мільця швидко дала Калиновичу до пізнання, що він немилий, осоружний їй... По п'ятьох роках такого життя Калинович почав пити, а застудившись раз якось у зимі і набравшись червеного дуру, він, уже хворий, по якійсь домашній сцені непевним кроком пішов до шиночку, випив там чотири гальби зимного пива і звалився без тями додолу. Його занесли додому зомлілого. Лікар, прикликаний милосердними сусідами, тільки головою похитав. Мільця не хотіла й глянути на недужого.*

– *Так тобі треба, старий собако!* – бурчала вона. *Вмирай уже раз. Затруїв ти мої молоді літа, то й не думай, що я буду жалувати за тобою* [12, т. 21, с. 376]. Отже, номен *Емілія* є більш промовистим, ніж *Ганя*.

По-друге, ім'я *Ганя* є національно значущим, тобто чітко вказує на належність до української нації іменованого персонажа. І. Франко, замінюючи наскрізь український

антропонім *Ганя* на антропонім *Емілія (Мільця)*, який у Польщі більш поширений, ніж в Україні, очевидно, хотів показати пропольський світогляд героїні. Така заміна антропоніма цілком виправдана, оскільки спрацювала на довершеність образної характеристики персонажа.

Прізвисько героїні оповідання «Батьківщина» *Киценька* мотивуємо апелятивом *киценька* – пестливе до кішка. А ще такий ЛХА асоціюється з польським словом *Косіак*, яке у просторіччі означає «приваблива дівчина» [5, с.156]. Про таку мотивацію свідчить і контекст твору: «Її звали *Киценькою*. *Брюнетка, з розкішним волоссям, з чорними, блискучими очима. Лице – кров з молоком. Зуби чудові. На устах усміх такий, що аж за серце хапав... Та й загалом уся вона, кожний її рух, кожда рисочка, кожде слово, кожний позирк її очей – усе в неї було таке, що я від першої хвили забув себе...*» [12, 21, с.404]. Отже, номінація характеризує героїню твору за її поведінкою. *Киценька* вмовила *Опанаса Моримуху* продати всю свою «батьківщину» заради романтичної подорожі з нею, а відтак покинула його.

Уже тяжко хвора *Киценька* повертається до *Опанаса Моримухи* помирати. Навіть перед смертю вона не розкриває свого справжнього імені, тому *Опанас* називав її *Галею*. Вибір такої номінації, на нашу думку, зумовили такі чинники. По-перше, у цьому імені заховано значення «тиша», «спокій» [11, с.80], а саме такою була *Киценька* в останні місяці свого життя. По-друге, цей антропонім є типовим українським іменем. Тут напрошується своєрідна паралель при номінації *Опанаса – Fidelio* та *Киценьки – Галя*. Якщо романтична назва *Fidelio* переносить героїв у якийсь інший світ – світ бурхливих почуттів, світ миттєвого щастя, то номінація *Галя* повертає їх до звичайного тихого життя.

Таким чином, номінації для фатальних жінок у прозі Івана Франка породжують конотації величі, божественності, адже саме такими цих героїнь сприймали чоловіки у певний період свого життя. Дуалізм жіночої натури зумовлений різними чинниками, але насамперед впадає у вічі те, що на жахливі вчинки їх штовхали певні обставини: *Регіну Твардовську* силоміць видали заміж за *Стальського*, *Олімпію Лісовицьку* – за графа *Торського*, *Теодозію Кралінську* – за *Андрія Петрія*, *Емілію Валігурську* – за *Калиновича*. Нерідко фаталізм цих жінок зумовлений їхньої долею, тому іноді навіть важко побачити межу між фатальною жінкою та жінкою-жертвою, адже більшість фатальних жінок у прозі І. Франка були жертвами різних обставин. Можливо, саме тому спостерігаємо контраст між значенням імені та поведінкою персонажа.

Яскравим прикладом поєднання двох типів жінок в одному образі є героїня твору «Великий шум» – *Євгенія Субота*. Чесного роду, молода, вродлива, горда, енергійна, вона вийшла заміж за графа *Ошустовського*, який перетворив її життя на пекло, тому молода графиня зважується на злочин і чужими руками вбиває чоловіка. Доантропонімне значення імені *Євгенія* – «доброго роду», «шляхетна» [11, с. 118]. Такою спочатку вона й була, але згодом їй вдалося обманути свого чоловіка, замовивши вбивство. Звідси конотації прізвища *Ошустовська*, яке асоціюється зі словом «ошуст» – «ошуканець, обманець» [6, т. 2, с. 778]. Отже, маємо контрастне поєднання – *ошуканець і шляхетна*, що, зрештою, працює на створення трагічності образу *Євгенії*.

До другого типу жінок у Франковій прозі належать емансипантки. Головну героїню твору «Маніпулянтка» письменник іменує *Целіною*. Сьогодні можемо назвати щонайменше дві причини вибору такого антропоніма. По-перше, ЛХА *Целіна* є дійсним і вказує на реального прототипа – *Целіну Журовську-Зигмунтовську*, у яку свого часу був закоханий І. Франко і яка справді працювала маніпулянткою на пошті. Про те, що прототипом *Целі* була *Целіна Журовська*, свідчить лист І. Франка до А. Кримського, де серед іншого письменник називає твори, у яких зобразив життя *Целіни*, або твори, присвячені їй: «... здалека пізнав одну панночку польку і закохався в неї. Отся любов перемучила мене дальших 10 літ; її впливом були мої писання «Маніпулянтка», «Зів'яле листя», дві п'єски в «Ізмагдї» і недрукована повість «Lelum-Polelum» [7, с. 41]. По-друге, ім'я *Целіна* (з лат. «небо») характеризує героїню за поглядами на життя. Як зазначає М. Крупка, автор моделює тип емансипованого сильного характеру, адже *Целя* виходить зі складних обставин із гордо піднятою головою (конотації неба). Життєва програма героїні вражає своєю цілеспрямованістю і прагматизмом: «В перспективі перед нею рисується по кількох або кільканадцятьох літах служби самостійний

поштовий уряд дець на провінції, маленький домок з маленьким огородцем у малім містечку. Квітки перед вікнами, стара служниця в кухні і тиха самітна світличка» [12, т. 18, с. 36].

ЛХА Ольга виконує у творі «Вільгельм Телль» функцію характеристики героїні. У новелі актуалізовано доантропонімне значення імені – «свята», «священна» [11, с.268], про що неодноразово наголошено: *«Яка переміна зробилася з Олею!.. Її очі блищать, її груди б'є високо, - їй починає робитися тісно в тій душній, гарячій атмосфері, немов серце її виросло і преться на свободу, до сильніших почувань, до кращих вражіннь, до великих діл посвячення й любові народної!»* [12, т. 16, с. 198]; *«Огонь святого, праведного гніву запалав на Олінім личку»* [12, т. 16, с. 199]. Коли Ольга слухала оперу «Вільгельм Телль», її переповнювали священні почуття патріотизму та самовідданості: *«Як вона любила в тій хвилі свій народ, як радо пішла би за нього на найбільші небезпеки...»* [12, т. 16, с. 198].

Третій тип жінки у прозі І. Франка – жінка-жертва. Такою є героїня оповідання «Ріпник». Образ Фрузі, як зазначає М. Крупка, є «інваріантом теми зведення парубком дівчини» [2, с. 797]. Дівчина пішла за коханим Іваном до Борислава, але він невдовзі її покинув, дізнавшись, що вона стане матір'ю. Вибираючи ім'я для героїні, І. Франко використав принцип енантіосемії внутрішньої форми антропоніма. Доантропонімне значення імені Фрузя (пестливий регіональний варіант імені Єфросинія) – «радісна», «весела» [11, с.135], але насправді Фрузя, відколи прийшла до Борислава, була постійно сумною, оскільки відчувала, що Іван її не любить: *«Її сумне, тужливе око слідить за бистрими рухами ігли»* [12, т. 21, с. 29], *«Мовив, що Ганка йому не в голові, – снує вона (Фрузя – О. С.-Ш.) невеселі думки»* [12, т. 21, с. 29].

Жінкою-жертвою також є другорядний персонаж твору «Маніпулянтка» Ольга Невірська, яка наділена промовистою номінацією. У власному імені Ольга актуалізовано доантропонімне значення номена – «свята, священна» [11, с.268]. Дівчина була зведена якимось академіком, і, щоби не заплямувати репутації всіх своїх товаришок, відважується на злочин – вбивство у своєму лоні власної дитини, яку перед тим вважала найбільшим щастям у житті [7, с. 110–111]. За такий вчинок товаришки *«Целя почувала для неї незвичайну ніжність і пошану, як для мучениці»* [12, т. 18, с. 68]. Отже, І. Франко акцентував увагу на значенні імені «свята», адже мучениця – це «канонізована церквою свята, що зазнала мук» [9, т. IV, с. 833]. Прізвище Невірська мотивуємо словом *невіра* – «відсутність віри, упевненості, переконаності в чому-небудь» [9, V, с. 265–266]. Ольга, справді, втратила віру в те, що після скоєного злочину зможе спокійно жити і, *«коли в організмі почула перші наслідки відвару, коли перед її очима живо стояла ціла велич, ціла люта неприродність сповненого злочину, коли подумала, що всі її надії на материнську розкіш в тій хвилі погибли безповоротно, а з ними разом погіб навіки й супокій її сумління, і всяка можливість правдивої радості і щасливого життя – тоді нараз захмарився весь горизонт її ума, охопила її бездонна пільма і розпука, і в її припливі нещасна одним духом випила весь відвар, воліючи відразу скінчити все»* [12, т. 18, с. 67].

Жертвою інтимних стосунків з господарем є героїня твору «Микитичів дуб» – наймичка Напуда. Прізвисько *Напуда* утворене від діалектного слова *напудитися*, що означає «налякатися» [9, т. V, с. 165]. Про таку мотивацію антропоніма свідчить і контекст твору: *«Ми, діти, навіть боялися її потроху і, коли здибалися з нею на дорозі, все обминали її мовчки, немов ось-ось ждали від неї якогось лиха. Але причиною того страху не були її поступки: вона ніколи не сказала нікому й лихого слова, тільки та її понурість, мовчазливість та забитість, що виразно малювалась на її невродливім буцматім та трохи піщанистім лиці, в її очах і лінивих, мов за напасть, рухах»* [12, т. 15, с. 100].

Жертвою родинних чвар стала героїня твору «Яць Зелепуга» Євка. ЛХА Євка викликає алюзії до першої прародички Єви. Як і біблійна Єва, яка послухала намови змія, що призвело до великої біди серед людей, так і Франкова Євка послухала солодких слів своїх швагрів і відписала їм власний ґрунт, що призвело до чвар і біди між родичами: *«Послухала Євка тих слів, підписала нещасну «цесію», відібрали брати її земельку батьківську і зараз же продали її жидам під нафтові закопи... Розпочалась правдива війна родинна з звичайними пригодами: сварками, прокльонами, криками на все село і бійками»* [12, т. 16, с. 336–337].

Отже, номінація Франкових героїнь має свої особливості. Іменування для фатальних жінок спочатку породжують конотації величі, однак згодом читач розуміє, що за зовнішністю та іменем богині криється душа демона або нещасної людини. Назви для емансипанток та жінок-жертв І. Франко обирав теж промовисті. Улюбленими прийомами письменника в номінації героїнь є актуалізація доантропонімної семантики оніма й енантіосемія внутрішньої форми ЛХА та поведінки персонажа. Явище енантіосемії допомогло авторові показати дуалізм образу героїнь, передусім фатальних жінок: «жінчина-ангел» і «жінчина-демон». Майже всі літературно-художні антропоніми відповідають іменнику описуваної епохи. Героїні із «суспільних верхів» названі рідкісними для українського антропонімікону іменами (*Целіна, Регіна, Анеля, Олімпія, Євгенія* та ін.), а прості люди – традиційними онімами (*Ольга, Фрузя, Євка*).

Дослідження жіночих іменувань у прозі Каменяра потребує ще окремих студій, адже в десяти творах великої прози та сотні творів малої прози, безумовно, є багато цікавих та промовистих антропономінацій. Перспективним, на мою думку, є також аналіз жіночого іменника в поетичних творах І. Франка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк І. «Усе мистецьке є символом» (розшифровані й нерозшифровані символи у «Перехресних стежках») // Іван Денисюк. Невичерпність атома. Серія: Франкознавчі студії / І. О. Денисюк. – Вип. 2. / Упорядкування та передмова Тараса Пастуха. – Львів, 2001. – С. 101–109.
2. Крупка М. Світ жінки у прозі Івана Франка / М. Крупка // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Львів, 2008. – Т. 1. – С. 796–805.
3. Легкий М. Майстерність Франка-портретиста / Микола Легкий // Франкознавчі студії. – Випуск четвертий. – Дрогобич: Коло, 2007. – С. 182–194.
4. Муранець Т. Портрет фатальної жінки у прозі Івана Франка / Тетяна Муранець // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 58. – 2013. – С. 82–97.
5. Пастух Т. Конотації прізвищ та імен персонажів у прозі Івана Франка / Тарас Пастух // Українське літературознавство: зб. наук. праць. – Львів: Вид-во ЛНУ імені І. Франка, 2006. – Вип. 68. – С. 153–162.
6. Редько Ю. Словник сучасник українських прізвищ: у 2-х т. / Ю. Редько / [ред. Д. Г. Гринчишин]. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2007. – Т. 2. – 1438 с.
7. Сколоздра О. Р. Онімна та апелятивна номінація особи в малій прозі Івана Франка / Сколоздра Олеся Романівна: дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2009. – 273 с.
8. Скрипник Л. Г. Власні імена людей. Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К.: Наук. думка, 1986. – 311 с.
9. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–IX.
10. Справочник личних імен людей народів РСФСР. – М., 1989. – 575 с.
11. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк / [відп. ред. І. М. Железняк]. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
12. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко / [редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1976–1986. – Т. 14–22.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2017 р.

ВАРІАНТНІСТЬ МІКРОТОПОНІМІВ КАРПАТ

У статті проаналізовано варіантність мікротопонімів Українських Карпат. З'ясовано причини та джерела її виникнення. Виявлено варіанти мікротопонімів на діахронному та синхронному зрізах функціонування. Поява варіантів тільки підкреслює багатство й багатогранність топонімної системи, на яку впливають топографічні, культурні, соціально-історичні зміни, а також комунікативна сфера побутування.

Ключові слова: варіант, мікротопонім, діахронія, синхронія, топонімна система.

Наталія Сокил-Клепар. ВАРИАНТНОСТЬ МИКРОТОПОНИМОВ КАРПАТ

В статье проанализирована вариантность микротопонимов Украинских Карпат. Выявлены причины и источники ее возникновения. Выявлено варианты микротопонимов на диахронном и синхронном срезах функционирования. Появление вариантов только подчеркивает богатство и многогранность топонимной системы, на которую влияют топографические, культурные, социально-исторические изменения, а также коммуникативная сфера бытования.

Ключевые слова: вариант, микротопоним, диахрония, синхрония, топонимная система.

Nataliya Sokil-Klepar. VARIABILITY OF CARPATHIAN MICROTOPYNYMS

The article analyzes the variation of Ukrainian Carpathians' microtoponyms. There are revealed the reasons and the sources of their origin. There are studied the variants of microtoponyms in diachronic and synchronic functioning. The appearance of options only emphasizes the richness and diversity of toponimic system. Shown that it is influenced by topographical, cultural, social and historical changes and communicative sphere of their existence.

Keywords: variant, microtoponym, diachrony, synchrony, toponimic system.

Існування слова визначається його потребою, необхідністю в узусі. Інколи лексична одиниця може формуватися в кількох варіантах, що спричинене різними факторами: часовими, культурними, мовними, ситуативними та ін.

Варіантність як лінгвістична проблема цікавила багатьох учених, скажімо, С. Єрмоленко, Т. Коць, Л. Струганець, О. Тараненка та ін. Більшість дослідників вважає, що явище варіантності є «природним і невід'ємним атрибутом будь-якої літературної мови, рушієм розвитку її словотвірної системи» [6, с. 70]. Воно є результатом функціонування мовних одиниць та «зумовлює відкритість і гнучкість, смислове і формальне взаємопроникнення мовних елементів, неоднозначність способів вираження лексичного і граматичного значення» [6, с. 70].

Варіантність топонімів (і мікротопонімів) була в полі зору дослідників тільки принагідно. Так, на ній акцентували О. Заїнчовська, Ю. Карпенко, Р. Ляшенко, Л. Осташ та ін. Однак чимало важливих питань сьогодні так і залишилися поза увагою лінгвістів.

Мікротопоніми – кількісно вагомий пласт онімної лексики. Скажімо, в деяких карпатських селах він може налічувати сотні назв. Переважно це різні одиниці, але побутують також і варіантні (коли вживають два та більше найменувань на позначення тієї самої території).

Причини мікротопонімної варіантності різні. Найчастіше «уживаються» історична й сучасна назва локусу, з домінуванням у лексиконі мешканців певної з них. Деякі подібні мікротопоніми проходять «випробовування часом», тому залишається єдине наймення. Ю. Карпенко зауважив, що зникнення «не може відбутися одночасно у всіх носіїв мови у всій сфері поширення топоніма. Одні люди вже почали вживати новий варіант, а інші ще тримаються за старий (вікові варіанти); в одних районах новий варіант вже закріпився, а до інших ще не дійшов (територіальні варіанти)» [4, с. 35].

Комунікація, щоденна мовна практика стимулює частотність і нормативність уживання тої чи іншої назви, оскільки вибір «одного з варіантів у кожному окремому випадку комунікаційно залежить від прагматики мовного знака» [2, с. 39]. Тому норма виявляється саме тоді, коли існує варіантність, бо остання допомагає у відборі найчіткішої у всіх планах мовної одиниці. Мікротопоніми здебільшого підпорядковуються діалектній нормі – необхідному атрибуту мови на всіх етапах її розвитку, що встановлюється стихійно, і є характерною для певної групи діалектоносіїв. Вона лінгвістично, історично та соціально маркована, однак не кодифікована й не імперативна. Особливістю діалектної норми є прагнення до стабільності та стійкості, а також значна кількість варіантів на різних мовних рівнях [3, с. 419].

Діалектні диференціатори у просторових реаліях Карпат займають чільне місце. На нормативну (літературну) форму назви можна винятково натрапити тоді, коли для запису інформатор спеціально тлумачить цей мікротопонім, оскільки побутування мікротопонімів, усе ж, підпорядковується діалектним нормам: к. с. *Vérxne / Goríšne* (Муров. Стс Лв), к. с. *Nížne / Dolíšne* (Муров. Стс Лв). Розуміємо, що в таких одиницях, як *Верхній (Нижній) Кінець* часто приховане справжнє діалектне оформлення назви, скажімо, з компонентом *вишній (вижний, горішний)* чи *нижній (долішний)*, зважаючи на комунікативну ситуацію респондента. Це підтверджують і такі дублетні форми одного й того самого мікротопоніма: п. *Погар (Погарь)*, п. *Перша Погар (Перва Погарь)*, що виявлені у Завадці Воловецького району Закарпатської області.

Модифікації мікротопонімів можливі в писемному й усному мовленні, офіційній та неофіційних сферах, в діяхронії та синхронії. Мікротопоніми – переважно неофіційні одиниці, що насичують усне спілкування. Та, зрештою, часто вони зафіксовані й на письмі: в описах земель, метриках, кадастрових планах, картах тощо. Тому з упевненістю їх можна віднести й до елементів писемного мовлення.

На появу варіантів географічних найменувань дрібних локусів впливають міжмовні, міжкультурні взаємодії, соціальна необхідність у вживанні одного з них, історичні обставини та ін. Це зовнішні чинники. З-поміж внутрішніх варто зацентувати на постійному розвитку та вдосконаленні структурних компонентів мови. Тому виділенню варіантів у межах мікротопонімної лексики сприяють фонетичні, акцентні, словотвірні, мотиваційні, культурно-історичні, комунікативні, хронологічні критерії. «Варіант географічної назви – видозміна її фонетичної, морфемної, морфологічної, синтаксичної та лексичної структури зі збереженням денотативної тотожності» [7, с. 31]. Ці вияви можна простежити здебільшого на синхронному зрізі, бо, якщо взяти до уваги діяхронію, то часто самі денотати змінювалися. Та й, зрештою, питання доволі складне, оскільки потрібно ретельно студіювати в часопросторовому вимірі регіональний мікротопонімікон.

Зважаючи на історичні події, що відбувалися в житті українців, зокрема, мешканців Карпат, можна ствердити, що в мікротопоніміконі помітні впливи інших мов (особливо у графічно-фонетичному оформленні): польської, німецької, угорської, російської та ін. Так, у Йосифінській та Францисканській метриках відстежена низка польськомовних особливостей, що були результатом тогочасної історичної епохи. Скажімо, виявлено сучасні мікротопоніми *Бескід* у формі *Bieszczad*, що не властиве українській ментальності. *Garb, Dżidow, Dział, Boszoluwka, Smentarz* – ось невеликий перелік фонетично, словотвірної й морфологічно адаптованих варіантів до польської мови. Однак їх не можна вважати варіантами, а всього асимілятивними формами автохтонних мікротопонімів. Бо доволі часто, щоб асимілювати народ, потрібно знайти відгуки у глибинах його душі, а одиниці на позначення свого мікропростору і є тими, особливо рідними, закутками. Таке пристосування назв до іншомовної оболонки могло бути свідомим, або ж автоматичним огріхом при описах, переписах місцевих земель. Та радше це було закономірне явище урядових писарів.

Згідно з мовними рівнями, лінгвісти найчастіше виокремлюють акцентні, фонетичні (фонематичні), словотвірні, лексичні й граматичні (морфологічні, синтаксичні) варіанти. Подібну диференціацію варіантів представив науковому світові О. Тараненко, розширивши їх орфоепічними, орфографічними та комбінованими одиницями [9, с. 62–63]. Та автор мало

зосередив увагу на лексичних варіантах, а таке явище особливо притаманне мікротопонімній лексиці. Деякі дослідники твердять, що варіанти лексичного рівня часто можуть бути об'єднані і семантичною близькістю, і тематичною спільністю, проте у варіантні відносини можуть вступати також елементи, які в лексичній системі не мають значеннєвих зв'язків [8, с. 18]. Саме останню гіпотезу підтверджує виявлений мікротопонімікон Карпат. Він репрезентований різносемантичними одиницями. Тому варіанти в мові демонструють динаміку всіх рівнів, адже «варіювання слова – вузол взаємовідношень між різними сторонами, ярусами мови: з одного боку, між субстанціальною і семантичною, з іншого – між фонетичною, граматичною, словотвірною і лексичною» [1, с. 3–4].

У пропонованій студії проаналізуємо лексичні варіанти мікротопонімів, однак побіжно торкнемося й інших виявлених варіантів.

Отож, як було вище зазначено, лексичні варіанти не завжди мають бути пов'язані семантичною спільністю. Тому, гадаю, їх недоцільно називати топонімними синонімами [4, с. 36]. Лексична варіантність більше предметна (денотатна). Вона полягає в поєднанні різної мотиваційної бази. З'ясовано, що паралельно побутують мікротопоніми, мотивовані одиницями на позначення фізично-просторової характеристики об'єкта, і посесивні деривати: г., сін. *Великий Верх / Ковалів Верх* (Дов Дрг Лв), пот. *Дуплянка / Симнєтин* (Гута Бгрд ІФ), г. *Сліна / Гєрбурт* (Тернава Стс Лв), к. с. *Явора Горішня / Попельовка* (Явора Трк Лв), цв. *На Заріччю / Сухарів Горбók* (Дов. Дрг ІФ). Незважаючи на те, що семантичну приналежність визначаємо за опорним денотатом, усе ж у конкретних випадках основну роль відіграють їх диференціатори (мовиться про двокомпонентні структури).

Доволі часто дублетами ставали термінолексми на окреслення просторових і фізичних особливостей об'єкта: к. с. *Нижній Кінець / Кривий* (В. Стин. Стр Лв), к. с. *Нижній Коніць / Облаз* (Завад. Влв Зк).

Мотиватори-географічні терміни в обох випадках – не поодинокі явище карпатського мікротопонімікону. Зазвичай, це були орографічні, рослинні апелятиви: л., сін. *Горбók / Під Полонинів* (Новосел. Мжг Зк), сін. *Яворина / За Сідлом* (Новосел. Мжг Зк).

Суспільно-історичні явища не оминали формування місцевого мікротопонімікону. Його основи є хорошими резервуарами колишніх подій, явищ, фактів, скажімо, колоніальний тип поселення втілюється в назві кутка села *Колонія* (варіант – *Верхній Кінець*) (Бор. Трк Лв). Актуальні події теж знаходять відгомін у назвах: г. *Коньова / Небєсної Сотні* (Дов. Дрг Лв). Мікротопонімний варіант оповитий радше меморіальним ореолом, що не властиве найменуванням сільських населених пунктів, а є специфікою урбанонімів.

Емоційне забарвлення мікротопоніма теж стимулює появу варіантів, які можна окреслити як конотативно марковані. Виявлено таку опозицію до мікротопоніма, мотивованого географічним номеном *осончина* (*осоння*), – «освітлена сонцем територія»: к. с. *Осончина / Чікаго* (Н. Студ. Мжг Зк). Мотиватором мікротопоніма *Чікаго* стало те, що на тому кутку села жив чоловік, який певний час мешкав у Чикаго. Іронічним варіантом мікротопоніма *Кривулі* (дорога) є *Тєщин Язїк* (Клим. Ск Лв).

Цікавими є варіанти назви гори у Болехові: г. *Стрийська Горá / Болєхівська Горá* (Болех. Длн ІФ). У ній актуалізується інформація, що залежить від місця розташування номінатора. Так, жителі Болехова зауважили, що гору вони називають *Стрийською* (мабуть, за напрямком, де локус розташований), та сусідні жителі Лисович (Стрийського району Львівської області), цей же об'єкт номінують *Болєхівським*, бо він височіє в однойменному населеному пункті.

Отож, лексична варіантність карпатської мікротопонімії спричинена як новими віяннями в номінації, так і поширенням давніх назв. Відзначено, що варіантністю марковані здебільшого антропогенні об'єкти, і це звичне явище, оскільки такі мікротериторії найбільше піддаються людському впливу. Та й не повністю раритетними є подібні одиниці серед мікрооронімів і мікрогідронімів.

У карпатському мікротопоніміконі зафіксовано й фонетичні варіанти, що втілюють локальну специфіку онімів: л. *Ворі / Яворі* (Круш. Ск Лв), г. *Кам'янка / Камінка* (Дрозд. Стс Лв), г. *Смерек / Смерик* (Новосел. Мжг Зк), прис. *Студівка / Стоділка* (Явора Трк Лв);

словотвірні: пот. *Гра́бівський / Гра́бівчик* (Гр. Ск Лв), пас. *Глині́ці* (Корч. Ск Лв) / п. *Глині́ска* [5, арк. 110]; морфологічні варіанти репрезентують найчастіше зміни в межах числової парадигми: к. с. *Берегі́ / Бе́ріг* (В. Стин. Стр Лв), г. *Калі́новець / Калі́нівці* (Дрозд. Стс Лв), к. с. *Фі́рталь / Фі́рталі* (Н. Студ. Мжг Зк). Варто зауважити, що подібні трансформації відбувалися і на синхронно-діахронному рівнях: о. п. *Гі́рка* (Корч. Ск Лв) / п. *Гі́ркі* [5, арк. 110], сін. *Пéхнівець* (Корч. Ск Лв) / л. *Пéхнівці* [5, арк. 110], п. *Підті́скові* (Корч. Ск Лв) / п. *Підті́скова* [5, арк. 110]. Єдиний нюанс, що не завжди точно можна відстежити, чи назва уживалася на позначення одного й того ж локусу. Відомо, що інколи він змінювався у зв'язку з його призначенням або іншими зовнішніми чинниками. Скажімо, первісно ліс вирубали, а на тому місці утворилося пасовище, сінокоси тощо. В конкретному випадку йдеться про тотожні об'єкти, тому, гіпотетично, це одна й та ж територія.

Варіантність мікротопонімії – животворчий процес, що підтверджує перцептивні особливості мешканців у номінації географічних локусів, історичну зорієнтованість та соціально-культурну значимість мікротопонімів у житті суспільства. Наявність варіантів підтверджує тривале функціонування географічних назв у часі й просторі та доволі часто спричинене особливостями комунікації мешканців. Студії над онімними варіантами вкрай потрібні, оскільки відтворюють закономірності розвитку й побутування цієї групи лексики на історичному, територіальному, віковому, соціальному рівнях кожної частини українських земель.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богословская З. М. Диалектная вариантология / З. М. Богословская. – Томск, 2005.
2. Васецька О. Структурна дублетність синтаксичних термінів української мови / О. Васецька // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – К., 2016. – № 34. – С. 32–43.
3. Железняк М. Г. Норма в діалектах / М. Г. Железняк // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 419–420.
4. Карпенко Ю. О. Топонімічні варіанти / Ю. О. Карпенко // Ономастика. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 29–36.
5. Кордуба М. Матеріали до географічного словника Буковини і Галичини / М. Кордуба // Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника. НАН України. – Ф. 61. – Спр. 3–4.
6. Коць Т. А. До проблеми лексичної норми сучасної української літературної мови / Т. А. Коць // Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 70–75.
7. Маршева Л. И. Вариативность географических названий как структурно-функциональный ресурс липецких говоров / Л. И. Маршева // Вестник ПСТГУ. Филология. – 2007. – Вып. 4 (10). – С. 22–49.
8. Михайловская Н. Г. Системные связи в лексике древнерусского книжно-письменного языка XI–XIV вв. (нормативный аспект) / Н. Г. Михайловская. – М.: Наука, 1980.
9. Тараненко О. О. Варіанти / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 62–63.

СКОРОЧЕННЯ:

Об'єкти: г. – гора, к. с. – кут села, л. – ліс, о. п. – орне поле, пас. – пасовище, п. – поле, пот. – потік, сін. – сінокіс, цв. – цвинтар; області: Зк – Закарпатська, ІФ – Івано-Франківська, Лв – Львівська; райони: Бгрд – Богородчанський, Влв – Воловецький, Длн – Долинський, Дрг – Дрогобицький, Мжг – Міжгірський, Ск – Сколівський, Стр – Стрийський, Стс – Старосамбірський, Трк – Турківський; населені пункти: Болех. – Болехів, Бор. – Бориня, В. Стин. – Верхня Стинава, Гр. – Грабовець, Дов. – Довге, Дрозд. – Дроздовичі, Завад. – Завадка, Клим. – Климець, Корч. – Корчин, Круш. – Крушельниця, Либх. – Либхора, Муров. – Муроване, Н. Студ. – Нижній Студений, Новосел. – Новоселиця.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2017 р.

ДИАЛЕКТНА ОСНОВА ОЙКОНІМІЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У статті схарактеризовано назви населених пунктів Хмельницької області, пов'язані прямо чи опосередковано з діалектною лексикою, зокрема з місцевими географічними термінами. Серед 45 таких найменувань частина має проміжний етап (через антропоніми або інші лексеми). Водночас сюди не належать назви поселень, походження яких ґрунтується на даних «народної етимології».

Ключові слова: ойконім, назва поселення, діалектизм, місцевий географічний термін.

Наталья Торчинская. ДИАЛЕКТНАЯ ОСНОВА ОЙКОНИМИИ ХМЕЛЬНИЧЧИНЫ

В статье охарактеризованы названия населенных пунктов Хмельницкой области, связанные прямо или косвенно с диалектной лексикой, в частности с местными географическими терминами. Среди 45 таких наименований часть имеет промежуточный этап (через антропонимы или другие лексемы). В то же время сюда не относятся названия поселений, происхождение которых основывается на данных «народной этимологии».

Ключевые слова: ойконим, название поселения, диалектизм, местный географический термин.

Natalia Torchynska. DIALECT BASIS OF OIKONYMICON OF KHMELNYTSK REGION

The article describes the names of settlements in the Khmelnytsk region, connected directly or indirectly with dialectal vocabulary, in particular with local geographical terms. Among 45 such names, the part has an intermediate stage (through anthroponyms or other lexems). At the same time, the names of settlements, whose origins are based on data of "national etymology", do not belong to this group.

Key words: oikonym, settlement name, dialectic, local geographic term.

Ойконімікон Хмельниччини під впливом лінгвальних та позамовних факторів протягом усього свого розвитку зазнавав постійних змін. Саме топонімія, зокрема й власні назви поселень, сприяє поглибленому розумінню історії життя народу, його особливостей, взаємозв'язків, а регіональні дослідження охоплюють усі назви, що функціонували або функціонують на певній території, створюють цілісну картину розвитку онімної системи, уможливають проведення порівняльно-зіставного аналізу ойконімії різних історико-географічних територій.

Онiми – це невід'ємний компонент як літературної мови, так і усно-розмовних її варіантів, зокрема говірок, говорів та діалектів, а оскільки власні назви є вторинними, утвореними від апелятивів, часто й діалектних, то діалектна лексика стає важливим матеріалом для ономастичних досліджень. Походження топонімів, етимологію яких немає змоги з'ясувати на підставі словника літературної мови, легко мотивують діалектні лексеми та їхні варіанти. Таким чином, топоніми часто зберігають у своєму складі діалектні лексеми, що давно вийшли з ужитку в літературній мові [див.: 10, с. 8].

Станом на 2017 р. у Хмельницькій області нараховується 1451 населений пункт, зокрема 37 міських і 1414 сільських [1]. Об'єктом нашого дослідження стали 45 ойконімів (3,1% від загальної кількості), в основі яких лежать діалектні лексеми. Зазначимо, що до уваги бралися не тільки найменування, мотивовані географічними термінами чи іншими місцевими словами, а й відантропонімії ойконіми, в основі імені, прізвища чи прізвиська яких лежить діалектизм.

Предметом дослідження послужили матеріали «Словника власних географічних назв Хмельницької області» [9]. Діалектний матеріал взято із живого мовлення мешканців області, а також із засобів масової інформації та праць С. Д. Бабишина [2], К. С. Баценко [3], Б. Д. Грінченка [4], Т. А. Марусенко [6], Е. М. Мурзаєва [7], М. І. Теодоровича [8] та інших дослідників, зокрема і місцевих краєзнавців.

Найбільшу кількість становлять найменування поселень, прямо чи опосередковано мотивовані діалектними формами географічних термінів.

Будучи давньою і самотньою, народна географічна термінологія (ГТ) привертала увагу як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів. Так, досить повно вивчена польська (П. Нітче), сербсько-хорватська (Ю. Шутц), чеська і словацька (Р. Малько), болгарська (Е. Григорян), македонська (М. Агрировський), російська (Л. Берг, П. Маштаков, Е. Мурзаєв, В. Мокієнко), білоруська (І. Яшкін) ГТ. Проаналізовано й балтійські ГТ (Л. Невська). Українські студії над народними ГТ належать М. Сумцову, К. Дубняку, І. Верхратському, В. Левицькому, С. Рудницькому, М. Юрковському, а також сучасним дослідникам – Т. Марусенко, Й. Дзензелівському, М. Толстому, Є. Черепановій, П. Чучці, О. Данилюк.

ГТ були об'єктом дослідження й топонімістів. Як твірні основи власних географічних назв їх розглядали ономасти різних слов'янських країн. У поле зору українських науковців ГТ потрапляли здебільшого в контексті дослідження гідронімів (студії О. Стрижака, І. Желізняк, Ю. Карпенка, Є. Отіна, О. Карпенко, В. Шульгача, В. Лучика та ін.) та ойконімії (праці Д. Бучка, О. Купчинського, М. Худаша та ін.).

Як зазначають дослідники, народна географічна термінологія внаслідок дії низки екстралінгвальних та внутрішньомовних чинників поступово виходить з ужитку, залишаючись переважно лише в онімному просторі та даючи широкі можливості для порівняльно-історичних студій [5, с. 1].

За нашими підрахунками, у складі хмельницького ойконімікону зафіксовано 15 номінацій, мотивованих народними географічними термінами, зокрема: 1) *Берегелі* ← *берегелі* – «лука, що розкинулася на березі ріки» (Ю. Д. Гжимайло) [9, с. 60]; 2) *Бокійвка* ← *бокай, бакай* – «глибока яма в болоті, річці» (С. Д. Бабишин) [9, с. 74]; 3) *Брикуля* ← *брикуля* – «пасовище на березі річки» (С. Д. Бабишин) [9, с. 79]; 4) *Бурті* ← *бурта* – «велика купа, насип, підвищення; невисока похила гора; насип, горб, пагорб; місце приготування селітри» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 84]; 5) *Вікніни* ← *вікнина* – «непоросле водорослями місце на болоті; грузьке болото, трясовина» (С. Д. Бабишин, К. С. Баценко, Б. Д. Грінченко, О. К. Данилюк) [9, с. 109]; 6) *Городнявка* ← *городня* – «система дерев'яних зрубів, заповнених землею або камінням, яка укріплювалася навколо міста або двору феодала» (С. Д. Бабишин) [9, с. 141]; 7) *Деражня* ← *деражня* – «місце первинного обробітку деревини» [9, с. 159]; 8) *Джурджівка* ← *джурджя* – «густа каламутна рідина» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 161]; 9) *Драганівка* ← *драговина* – «трясовина; грузька, болотиста місцевість; мокре місце між узгір'ями» (С. Д. Бабишин) [9, с. 169]; 10) *Конотоп* ← *конотоп* – «болотисте, непроїзне місце» (С. Д. Бабишин) [9, с. с. 237]; 11) *Лонки* ← *лонка* – «низина біля річки; луг, де випасають корів; луг, що заливається водою» (Т. А. Марусенко) [9, с. 285]; 12) *Сіноводи* ← *сіноводи* – «сінокісні угіддя, що розкинулися при витoku кількох річок чи струмків» (С. Д. Бабишин) [9, с. 415]; 13) *Соснівка*, до 1946 р. – *Куява* ← *куява* – «крутий горб; пусте місце; невідома місцевість» (Т. А. Марусенко); «окрема хата, хижка, житло» (С. Д. Бабишин) [9, с. с. 432]; 14) *Струга* ← *струг* – «болотиста западина; потік; невелика течія на болоті; маленьке болото; дорога через болото; невеликий рів» (Т. А. Марусенко) [9, с. 445]; 15) *Холодець* ← *холодець* – «місце в тіні або ущелинах, де влітку довго зберігається сніг або лід» (Е. М. Мурзаєв) [9, с. 480].

Із народними географічними термінами пов'язана група слів для позначення мешканців певних територій. У Хмельницькій області зафіксовано 10 ойконімів, в основі яких лежить катойконім, мотивований діалектним ГТ: 1) *Бутівці* ← *бути* – «вирубаний ліс із великою кількістю пеньків, хмизу (С. Д. Бабишин); *бутина* – «рубання лісу; лісова ділянка, призначена на зруб; лісосіка» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 84–85]; 2) *Глушківці* ← *глуш, глушка* – «листяний ліс, густо заросле місце» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 132]; 3) *Гуменці* ← *гумно* – «місце для зберігання і обмолоту скошеного хліба» (С. Д. Бабишин) [9, с. 152]; 4) *Заборознівці* ← *забора* – «гряда з підводного каміння, над якою розташоване село» (С. Д. Бабишин) [9, с. 184–185]; 5) *Завадинці* ← *завада* – «перешкода» (С. Д. Бабишин) [9, с. 185]; 6) *Западінці* ← *западина* – «глибокий крутий яр; долина між двома горами; низьке місце, понижена місцевість; кругла чи овальна полога котловина; мокра заболочена низина» [9, с. 194]; 7) *Колубаївці* ← *котлубань, колибань, колуба, колиба* – «глибока долина; яр; вибоїна на дорозі» (І. В. Гарнага) [9, с. 236]; 8) *Субіч* ← архаїчний префікс *су-* і слово *бік (біч)* – «стрімкий схил гори» [Прапор Жовтня. – 1974. –

№ 182]; *убіч, обіч* – «схил гори» (Е. М. Мурзаєв) [9, с. 447]; 9) *Сутківці* ← *сутки* – «вузька стежка, прохід, коридор» (С. Д. Бабишин) [9, с. 449]; 10) *Щербівці* ← *щерба* – «провалля, глибокий яр» (С. Д. Бабишин) [9, с. 512].

Подібне значення мають і твірні лексеми ойконімів, що вказують на тип поселення або на характер його забудови, включно із особливостями садиб. Таких номінацій населених пунктів зафіксовано шість: 1) *Велика Клітна* ← *кліть* – «комора, кімната» (К. С. Баценко); *клітня* – «приміщення, де зберігали збіжжя» (С. Д. Бабишин) [9, с. 89]; 2) *Комині* ← *комин* – «димар; димохід» (С. Д. Бабишин) [9, с. 237]; 3) *Куча* ← *куча* – «низька глиняна хата або напівземлянка» (С. Д. Бабишин); «кліть для птахів; хлів для свиней» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 266]; 4) *Притулівка* ← *притулок* – «місце, де можна перебути якийсь час; пристановище; місце, де можна сховатися; захисток, укриття»; *притула* – «хлів для худоби під однією покрівлею з хатою» (С. Д. Бабишин) [9, с. 386]; 5) *Спрісівка* ← *сприся* – «підпора, стовп, які ставилися при будівництві дерев'яних хат» (С. Д. Бабишин) [9, с. 433]; 6) *Шатёрники* ← *шатро* – «сільське житло, глиняна напівземлянка» (С. Д. Бабишин) [9, с. 503].

Безперечно, значна частина таких найменувань поселень не має однозначного етимологічного тлумачення, оскільки можливе подвійне, а то й потрійне трактування їхнього походження. Наприклад, ойконім *Бутівці*, крім вказаного варіанту, міг бути мотивований і діалектизмом *бута* – «чобіт» (М. І. Теодорович) та антропонімом *Буть* (1176 р.) або *Бутко* (1386 р.) [9, с. 84–85]. Безперечно, діалектне забарвлення в ойконімах зберігається навіть тоді, коли вони проходять проміжний етап (через антропонім або іншу лексему).

Всього нами зафіксовано 14 відантропонімних або інших ойконімів, в основі яких наявна діалектна лексема, яка може як бути ГТ, так і позначати інші реалії: 1) *Балабанівка* ← *балабан* – «найбільш віддалений від центру села куток»; «особливий, випечений без форми хліб»; «трав'яниста рослина», (Б. Д. Грінченко) [9, с. 53]; 2) *Бовкуні* ← *бовкун* – «один впряжений віл» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 72]; 3) *Буглаї* ← *буглав* – «ряст» (С. Д. Бабишин) [9, с. 80]; 4) *Бучая* ← *буча, бучало* – «вир; глибока яма на дні річки» (С. Д. Бабишин) [9, с. 86]; 5) *Волудриці* ← *волудра* – «страва із запареного борошна» (С. Д. Бабишин) [9, с. 121]; 6) *Губельці* ← *губи* – «гриби» (С. Д. Бабишин); *губа* – «затока з гирлом річки у глибині; поселення, хутір, округ, повіт, волость» (Е. М. Мурзаєв) [9, с. 150–151]; 7) *Жижніківці* ← *жизний* – «життєвий; плодоносний, плідорідний», *жизкати* – «жити, існувати» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 179]; 8) *Кочубей* ← *коцюба* – «кочерга» (С. Д. Бабишин) [9, с. 247]; 9) *Крупець* ← *крупець* – «зернистий пісок» (К. С. Баценко), «криниця, джерело» (Т. А. Марусенко) [9, с. 256]; 10) *Сирватинці* ← *сервета* – «скатерка» (С. Д. Бабишин) [9, с. 414]; 11) *Трительники* ← *трительники* – «сільські злидарі, які обробляють панське поле за третій сніп» (С. Д. Бабишин) [9, с. 461]; 12) *Хоптинці* ← *хопта* – «бур'ян» (С. Д. Бабишин) [9, с. 481]; 13) *Храбузна* ← *храбуз* – «дрібні головки капусти; хмиз; стебла; зарості» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 482]; 14) *Чимбарівка* ← *чинбар, чимбар* – «людина, яка вичиняє шкіри» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 498].

Із діалектним походженням нічого спільного не має тлумачення ойконімів на рівні так званої «народної етимології», значна частина яких «етимологізується» на основі випадкового збігу звукового складу назви поселення та інших лексем або їх сполучень. Зразками народних тлумачень можна вважати такі приклади: 1) *Антоніни*, раніше *Голодьки* – «голод супроводжував життя людей» (Радянське Поділля – 1970. – 29 липня) або «холод, оскільки навіть улітку вздовж р. Ікопоть було холодно» (Зоря комунізму. – 1983. – 28 травня) [9, с. 49]; 2) *Баглаї* ← *Бъглые* (поселення утворене *біглими* втікачами або колоністами); *Балалаи* (село, у якому жили музиканти князька, що грали на *балалайках*) (М. І. Теодорович); див. також *баглаї* – «лінощі» (Б. Д. Грінченко) [9, с. 51]; 3) *Бальківці* ← «село знаходилося у мальовничій місцевості, куди з'їжджалися пани з усієї околиці і влаштували тут *бали*» (Радянське Поділля. – 1970. – 29 березня) [9, с. 55]; 4) *Біліжсинці* ← «відомості передавалися *ближнім* *женцям* за рікою» (Подільські вісті. – 1996. – 19 березня) [9, с. 67]; 5) *Богданівка* ← «село людям *Богом дано*» [9, с. 72]; 6) *Велика Медведівка* ← «там, де *мед веде* (варить) *дівка*» [9, с. 90–91]; 7) *Веселівка*, до 1946 р. – *Кобилле* ← «там, де *кобиль* (коблик, піскар) *є*» (Ю. Д. Гжимайло) [9, с. 100]; 8) *Воробіївка* ← «там, де дали *ворогам бій*» (Новий шлях. – 1988. – 3 вересня) [9, с. 121]; 9) *Дружне*, до 1969 р. – *Циценівка* ← «*це і це нивка*» (Ю. Д. Гжимайло) [9, с. 170];

10) *Жемеліниці* ← «млин во же меле» (М. І. Теодорович) [9, с. 178]; 11) *Каламарінка* ← «відпочинемо коло Маринки» (С. Д. Бабишин) [9, с. 214]; 12) *Медці* ← «місце, де мед продають ці?» (Ю. Д. Гжимайло) [9, с. 309]; 13) *Миклаші* ← «мык-ляше, тобто «тікай, ляше» (М. І. Теодорович) [9, с. 310]; 14) *Моломоліну* ← «там, де люди мало молилися» (С. Д. Бабишин) [9, с. 320]; 15) *Нетішин* ← «місцевість, яка не тішила князя Острозького» (Нетішинський вісник. – 1999. – 12 лютого) [9, с. 330]; 16) *Ожівці* ← «там, де гожі вівці» (М. І. Теодорович) [9, с. 344]; 16) *Осламів* ← «село осла мого» [9, с. 348]; 17) *Покоцівка* ← «там, де люди жили по куцах» (Подільські вісті. – 1996. – 19 березня) [9, с. 374]; 18) *Поляховé* ← «по ляхах, тобто «кінець шляхтичам» (М. Трипольський), «там, де поле ховає» (І. А. Стасюк), «полех, тобто поліщук» (С. Д. Бабишин), «поселення за Лядовою» (К. Валігура) [9, с. 378]; 19) *Прип'утні* ← «місцезнаходження при пуні» [9, с. 385]; 20) *Росолівці* ← «там, де татари русів ловили» (Ю. Д. Гжимайло) [9, с. 398]; 21) *Сахнівці* ← «там, де робили саки нові для ловлі риби» [9, с. 407]; 22) *Севрюкі* ← «там, де людям йшло все в руки» (М. І. Теодорович) [9, с. 409]; 23) *Терешки* ← «то рештки, тобто залишок чого-небудь» (М. І. Теодорович) [9, с. 454]; 24) *Тихомель* ← «там, де млин тихо меле» (М. І. Теодорович) [9, с. 457]; 25) *Чернелівка* ← «там, де в річці водилися чорні лини» (М. І. Теодорович) [9, с. 496–497]; 26) *Шатава* ← «там, де люди шаталися вулицями» [9, с. 503]; 27) *Яхнівці* ← «там, де люди ахали, попадаючи в болото» (М. І. Теодорович) [9, с. 522].

Такі тлумачення назв поселень зазвичай типові, оскільки мешканці чи не кожного населеного пункту намагаються вигадати легенду або переказ, які, на їхню думку, могли б пояснити, чому саме так іменується певне поселення. Безперечно, нічого спільного з науково обґрунтованими теоріями народна етимологія не має і може бути проаналізована лише збирачами усної народної творчості.

Таким чином, у складі ойконімікону Хмельницької області зафіксовано 45 найменувань поселень, прямо чи опосередковано пов'язаних із діалектною лексикою, зокрема з місцевими географічними термінами. Частина із них має проміжний етап (через антропоніми або інші лексеми). Водночас сюди не належать назви поселень, походження яких ґрунтується на даних «народної етимології».

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративно-територіальний устрій Хмельницької області // Верховна Рада України: офіційний веб-портал [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmistxm.html>.
2. Бабишин С. Д. Топоніміка в школі / С. Д. Бабишин. – К.: Радянська школа, 1962. – 122 с.
3. Баценко К. С. Місцеві апелятиви в топонімії Хмельниччини / К. С. Баценко // IV Республіканська ономастична конференція: тези. – К.: Наукова думка, 1969. – С. 61–62.
4. Грінченко Б. Д. Словарь української мови / Б. Д. Грінченко. – Т. 1–4. – К.: Наукова думка, 1996–1997.
5. Громко Т. В. Семантичні особливості народних географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Т. В. Громко. – Кіровоград, 2000. – 20 с.
6. Марусенко Т. А. Названия рельефов в говорах Хмельницкой области УССС / Т. А. Марусенко // Карпатская диалектология и ономастика. – М., : Наука, 1972. – С. 277–299.
7. Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М.: Мысль, 1984. – 653 с.
8. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии / Н. И. Теодорович. – Т. 1–5. – Почаев, 1989–1899.
9. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 549 с.
10. Торчинська Н. М. Українська діалектологія: навчальний посібник / Н. М. Торчинська. – Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 2017. – 156 с.

Стаття надійшла до редакції 5.06.2017 р.

ВЛАСНІ НАЗВИ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ: СТРУКТУРА, ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті звертається увага на найбільш поширений онімний сектор – власні назви нематеріальних об'єктів, тобто ідеоніми. Пропонується власне бачення структури цієї групи пропріальних одиниць, визначаються диференційні ознаки в цілому ідеонімі та окремих їхніх підвидів, окреслюються орієнтовні напрями ідеонімічних студій.

Ключові слова: ідеонім, артіонім, гемеронім, бібліонім, поетонім, артіфрагментонім, хрононім.

Михаил Торчинский. НАЗВАНИЯ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ ОБЪЕКТОВ: СТРУКТУРА, ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ, ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье обращается внимание на наиболее распространенный онимный сектор – названия нематериальных объектов, то есть идеонимы. Предлагается собственное видение структуры этой группы проприальных единиц, определяются дифференциальные признаки в целом идеонимов и отдельных их подвидов, намечаются ориентировочные направления идеонимических студий.

Ключевые слова: идеонимы, артионимы, гемеронимы, библионимы, поэтонимы, артифрагментонимы, хрононимы.

Mychailo Torchynskyy. PROPER NAMES OF NON-MATERIAL OBJECTS: STRUCTURE, DIFFERENTIAL FEATURES, FUTURE RESEARCH

The article addresses to the most common onym sector – proper names of non-material objects, namely ideonyms. Own vision of the structure of this onyms group is proposed, differential features of ideonyms in general and their separate subspecies are determined, approximate areas of ideonyms studios are indicated.

Key words: ideonym, artionym, hemeronym, biblionym, poetonym, artifrahmentonym, hrononym.

Ідеоніми як власні назви нематеріальних об'єктів є, на нашу думку, найбільшим онімним полем, оскільки, по-перше, фіксується величезна кількість друкованих та електронних видань, творів мистецтва, часових проміжків тощо, а по-друге, всі номінації, які існують у реальному вимірі, можуть бути продубльовані в художніх текстах, кінофільмах, театральних спектаклях, на картинах тощо. Незважаючи на різноплановість ідеонімного простору, в українській мові немає достатньо наукових праць, присвячених опису його складників. Звичайно, це не стосується поетонімів, оскільки за кількістю вагомих досліджень найменувань, засвідчених у художньому мовленні, Україна посідає чільне місце у слов'янському світі. Об'єктом їхніх студій є поетонімія і окремих творів, і творчості певних письменників, і в цілому жанрів. Зокрема, дисертаційні роботи із вказаних проблем захистили С. С. Аксьонов, Е. В. Боева, Л. М. Буштян, О. Б. Іванова, Т. Ю. Ковалевська, Т. І. Крупеньова, І. О. Мариненко, М. Р. Мельник, С. Г. Мисик, І. В. Мурадян, С. А. Нагачевська, О. Ф. Немировська, Т. В. Немировська, О. О. Порпуліт, Т. О. Сулова, І. В. Хлистун, І. В. Черновалюк, Л. Д. Шестопалова, Т. В. Шотова-Ніколенко, Т. Ф. Шумаріна та багато інших науковців, що дозволяє говорити про сформовану в Україні школу, а відповідно – і про науково достовірні методи й технології аналізу пропріальних одиниць, які побутують у творах насамперед українських і російських письменників. Якщо спочатку увага зверталася більше на російськомовні твори, то останнім часом характеризується творчість українських поетів, прозаїків і драматургів, зокрема таких, як В. Винниченко, О. Гончар, Л. Костенко, Леся Українка, Ю. Яновський та ін. Наявні праці й узагальнювального плану, на кшталт досліджень Л. О. Белея чи В. М. Калінкіна, які розробляли теоретичні основи відповідно поетоніміки в цілому та літературної антропоніміки зокрема.

Аналіз заголовків різних жанрів виконали Л. Б. Бойко, О. В. Воронюк, Л. Ф. Грицюк, Т. В. Желтоногова, А. М. Коваленко, Л. А. Манькова, В. М. Ронгинський, Є. В. Сибіренко-Ставроянні, О. М. Траченко та Є. М. Челецька.

Менше уваги приділялося характеристиці інших різновидів ідеонімів; фактично ґрунтовно описано лише геортоніми (І. В. Бочарова), кінофільмоніми (О. В. Книш) та хрононіми (С. А. Реммер).

Якщо говорити про структурування ідеонімів за характером іменованих денотатів (таку систематизацію ми іменуємо денотатно-номінативною, а О. В. Суперанська – предметно-номінативною), то важко переоцінити її важливість, «оскільки співвіднесеність із предметом, як правило, визначає «обличчя» імені та інші його характеристики» [4, с. 160]. Основні напрацювання у цій сфері схарактеризовані, творчо опрацьовані й використані у дослідженнях узагальнювального плану В. В. Німчука [1], О. В. Суперанської [4], Н. В. Подольської [2], енциклопедії «Слов'янська ономастика» [9] та «Словнику української ономастичної термінології» Д. Г. Бучка і Н. В. Ткачової [3].

У першому вітчизняному ґрунтовному реєстрі ономастичних термінів В. В. Німчука в окремій підгрупі власних назв незаселених місць та фізіографічних об'єктів в 11 словникових статтях описано певні різновиди ідеонімів, які, проте, не ідентифікуються окремими термінами, хоча нині практично для кожного з них вони наявні (наприклад, назви дипломатичних актів, угод, договорів – *документоніми*; назви свят, знаменних чи визначних дат – *геортоніми*; назви історично пам'ятних або важливих для орієнтації дерев – *фітоніми*; назви літературних творів – *бібліоніми*; назви образотворчих творів – *артіоніми* [1, 36–37]).

О. В. Суперанська виділила лише поля й часткові поля як окремі різновиди онімного простору [4, с. 188–213], чого, безумовно, недостатньо для комплексної характеристики всього ономастикону, оскільки потрібна більш детальна градація такого об'ємного матеріалу.

У «Словнику російської ономастичної термінології» Н. В. Подольська виокремила 17 власних назв об'єктів, пов'язаних із духовною сферою діяльністю (переважно це різновиди поетонімів), а до ідеонімів відносить «різні категорії власних назв, які мають денотати в розумовій, ідеологічній і художній сфері людської діяльності» [2, с. 61].

Класифікація власних назв за характером іменованого об'єкта досить детально описується і в енциклопедії «Слов'янська ономастика» [9], де у сфері людської діяльності виокремлено ідеоніми та прагматоніми, а в духовній культурі людей різних епох – міфоніми, теоніми й агіоніми.

У «Словнику української ономастичної термінології» ідеонім кваліфіковано не як окреме онімне поле, а як вид хрематоніма. На думку Д. Г. Бучка і Н. В. Ткачової, це «власна назва окремого об'єкта культури, науки, мистецтва, взагалі духовності, інакше назви художніх, музичних творів, наукових, релігійних, публіцистичних праць, найменування картин, скульптур, кінофільмів, а також театральних, циркових вистав, балетів і ін.» [3, с. 94].

Як бачимо, відсутня однозначність у систематизації власних назв нематеріальних об'єктів, тому нагальною є потреба удосконалити структуру цього онімного поля і визначити перспективи вивчення його елементів, що, зрештою, і зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Власні пропозиції щодо удосконалення денотатно-номінативної систематизації пропріальних одиниць викладені нами в окремих статтях, які стосуються антропонімів, топонімів, ергонімів і космонімів, а також у трьох монографічних дослідженнях, де такий аспект характеризується комплексно. У процесі обговорення згаданих типологій сформувалася частково модифікована класифікація власних назв за характером іменованих денотатів, в основі якої лежить низка концептуальних положень.

По-перше, усі номінації об'єктів, які піддаються вивченню, повинні бути ідентифіковані певним термінологічним поняттям. По-друге, слід уникати групування власних назв за іншими ознаками, ніж денотатно-номінативні. По-третє, давно необхідно стабілізувати і структуру денотатно-номінативної систематизації онімів, і кількість та сутність найбільших класів власних назв. По-четверте, незважаючи на те, що більшість ономастичних термінів запозичена

із грецької мови, для подальшої термінологізації цієї галузі знань слід намагатися використовувати насамперед інтернаціоналізми (в основному це будуть латинізми, разом із грецизмами, англіцизмами, франкізмами, германізмами тощо).

Орієнтуючись на ці положення, проаналізувавши традиції структурування онімного простору в наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, спираючись на реалії існування власних назв у живому мовленні, ми пропонуємо певні зміни до типології пропріальних одиниць за характером іменованих денотатів у кожному онімному полі, яких виокремлюємо шість: вітоніми, топоніми, космоніми, прагматоніми, ідеоніми й ергоніми [8, с. 27–31].

Більш детально розглянемо структуру ідеонімів, до складу яких належать артїоніми (найменування творів мистецтва), бібліоніми (власні назви текстів), гемероніми (номінації засобів масової інформації), поетоніми (власні назви, засвідчені в художньому мовленні), артїфрагментоніми (найменування, засвідчені у творах мистецтва) та хрононіми (власні назви часових проміжків).

Зокрема, із-поміж артїонімів на увагу дослідників заслуговують імажоніми (номінації творів образотворчого мистецтва: картина «*Сосновий ліс*»), сценоніми (власні назви сценічних творів: балет «*Спартак*»), музиконіми (найменування музичних творів: пісня «*Водограй*») та фільмоніми (власні назви фільмів: мультфільм «*Ну, постривай!*»).

Цей сектор ідеонімів характеризується надзвичайно потужними потенціями для порівняння особливостей номінаційного процесу, оскільки більшість таких найменувань має багатовікову історію, що дозволяє зробити низку цікавих висновків та узагальнень.

Наприклад, описавши назви 1000 опер, ми встановили, що в цілому «серед оперонімів переважають нові прості і складні конструкції, мотивовані як власними, так і загальними назвами, утворені синтаксичним та власне лексико-семантичним способами, з асоціативно-персонажною мотивацією» [7, с. 106]. Проте певні відмінності простежуються, якщо порівняти структуру, словотвір чи мотивацію цих або інших номінацій за століттями, країнами або жанрами, і це, на нашу думку, – один із найбільш перспективних напрямів для майбутніх ономастичних студій.

До складу бібліонімії включено белетристиконіми (номінації художніх текстів: роман «*Дума про тебе*»), публіцистиконіми (власні назви публіцистичних творів: стаття «*Іноземні футболісти в Україні: краще грають чи більше платять?*»), логосоніми (найменування наукових праць: стаття «*Характер мотивованості фразеологізмів з компонентами-власними назвами у східнослов'янських мовах*»), епістулоніми (власні назви листів: інструктивний лист МОН України «*Про планування навчального навантаження викладачів вищих навчальних закладів*»), клерикалоніми (номінації церковних творів: молитва «*Вірую*»), ораторіоніми (власні назви усних творів: лекція «*Про шкідливість паління, алкоголю та наркоманії*») і документоніми («*Декрет про мир*»).

На нашу думку, ґрунтовні дослідження (на рівні дисертацій і монографій) можливі лише на рівні зіставлення особливостей назв різних денотатів, які, як бачимо, виділяються на основі співвіднесення зі стилями української мови. Водночас тут неосяжний обсяг матеріалу для наукових праць тезового характеру, оскільки висновки стосовно семантико-дериваційних атрибутів окремих груп бібліонімів (за типом денотатів, за авторами, за місцем і часом створення тощо) під силу зробити навіть ономастам-початківцям. Слід також зазначити, що, наприклад, белетристиконіми класиків української літератури, публіцистиконіми провідних українських видань і подібні групи пропріальних одиниць мають бути всебічно схарактеризовані, що теж дозволить визначити спільні й відмінні ознаки як всередині цієї групи онімної лексики, так і в цілому між її різновидами.

На основі співвіднесеності з різними типами засобів масової інформації гемероніми поділяються на пресоніми (найменування друкованих засобів масової інформації: журнал «*Дивослово*») й електрононіми (власні назви електронних ЗМІ: телепередача «*Свобода слова*»).

Спробувавши схарактеризувати структуру, мотивацію, словотвір і семантику твірних основ власних назв засобів масової інформації, ми з'ясували, що в цілому «найбільш

продуктивними є прості найменування як результат власне семантизації і складені конструкції, утворені синтаксичним способом. В основі таких назв – переважно апелятиви (одиночні або поєднані з іншими іменниками чи прикметниками). У таких онімів переважає комбінована мотивація» [5, с. 189]. Звичайно, потрібен більш детальний аналіз таких номінацій, що дозволить порівняти локативно-темпоральні особливості номінацій денотатів.

Аналогічного уточнення потребує і висновок стосовно особливостей власних назв телевізійних передач, де стверджується, «що найбільш продуктивними є складені конструкції, утворені синтаксичним способом. В основі таких назв – переважно апелятиви (іменники у поєднанні з іншими іменниками, прикметниками, числівниками та дієсловами). У таких онімів переважає комбінована мотивація, елементом якої є сутнісна, асоціативна, локативна або темпоральна» [6, с. 684].

Одним із найбільш численних розрядів власних назв є поетоніми, які поділяються на вітопоетоніми (*Драчеві клекоти, чаклунство Ліни ...* – І. Світличний), топопоетоніми (*Великий Луг, Лиман і Чорний Ліс ...* – Яр Славутич), космопоетоніми (*... сузір'я там – Граблі, Чепиги, Візничого, Орла й Стрільця!* – Д. Білоус), прагмапоетоніми (*... Вібрують від золота Лавра й Софія* – Ю. Буряк), ідеопоетоніми (*Тут пахло погребом Середньовіччя ...* – Б. Олійник) й ергопоетоніми (*Центральна Рада «Просвіти» засідала до опівночі* – Ю. Яновський), тобто засвідчені в художньому мовленні найменування відповідно живих істот, географічних і космічних об'єктів, денотатів, співвідносних із матеріальною й ідеальною сферами діяльності, та людських колективів).

У цілому вивчення історії дослідження поетонімікону дозволило зробити низку висновків про те, що останнім часом саме поетоніми здебільшого стають об'єктом дисертаційних робіт; у багатьох наукових студіях детально характеризується процес конотування пропріативів, що дозволяє укладати словники конотонімів; переважно в поетонімічних дослідженнях аналізуються антропопоетоніми або увесь ономастикон у сукупності; матеріалом для поетонімічних студій можуть бути окремі твори або вся творчість певного автора чи кількох із них, а також різні жанри художньої літератури та фольклору; визначальною особливістю наукових праць українських поетонімістів є характеристика ними іншомовних власних назв (передусім російських та англійських); завершальним етапом поетонімічних студій може стати створення загальнономовного словника власних назв, зафіксованих у творах українських письменників (принаймні кінця XVIII – початку XXI ст.).

У цілому можна лише вітати активність наших поетонімістів, тим паче, що кількість поетонімічних студій прямо пропорційна їхній якості, і надіятися, що з'являтиметься все більше студій компаративного характеру, які ґрунтуватимуться на зіставленні поетонімів, засвідчених у художньому мовленні різних авторів і жанрів.

Артіфрагментоніми як власні назви, засвідчені у творах мистецтва, розмежовуються на два сектори: артїрольоніми (найменування дійових осіб, наявних у творах мистецтва: ім'я зображеної на картині жінки *Джоконда*; герой кінофільму «Місце зустрічі змінити не можна» *Гліб Жеглов*) й артїінтер'єроніми (номінації фрагментів довкілля, яке оточує дійових осіб: острів в однойменному кінофільмі *Земля Санникова*, планета у фільмі «*Вечір на Марсі*»).

Особливості аналізу таких пропріальних одиниць, на нашу думку, мало чим відрізнятимуться від опису поетонімів (передусім це стосується фільмів і вистав, однак цікаво буде порівняти висновки стосовно номінації тих самих об'єктів, засвідчених, наприклад, у художньому творі й кінофільмі, знятому за його мотивами). Взагалі ж артїфрагментоніми – це поки що «цілина» в українському ономастиконі, і пора уже її «розорювати».

Хрононіми розмежовуються на періодоніми (найменування власне часових одиниць: свято *День Конституції України*), фактоніми (номінації подій, пов'язаних із діяннями людей: *XVII Всеукраїнська ономастична конференція*) і катастрофоніми (власні назви катастроф природного й антропогенного характеру: *Чорнобильська трагедія*).

На нашу думку, хрононімія, зважаючи на її специфіку, може бути об'єктом переважно невеликих за обсягом ономастичних досліджень.

У цілому можна зробити висновок, що всебічний аналіз (із таким обов'язковими компонентами, як з'ясування темпоральних та структурних ознак, способу словотворення й семантики твірної основи, мотиваційних і стилістичних ознак) власних назв нематеріальних об'єктів доповнить характеристику онімного простору української мови й допоможе встановити особливості сучасного номінаційного процесу, оскільки більшість ідеонімів є новими або новітніми пропріальними одиницями. Водночас слід обговорити, схвалити й надалі дотримуватися єдиних принципів структурування як ідеонімів, так і всього масиву власних назв, що допоможе виробити єдині підходи до їх характеристики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (проект) / В. В. Німчук // Повідомлення УОК. – К.: Наукова думка, 1966. – Випуск перший. – С. 24–43.
2. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
3. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Х.: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
5. Горчинський М. М. Власні назви засобів масової інформації: типологія, словотвір, мотивація / М. М. Горчинський // Лінгвістичне портретування сучасного соціуму: збірник наукових праць. – Вінниця, 2016. – С. 150–159.
6. Горчинський М. М. Власні назви телепередач: структура, словотвір, мотивація / М. М. Горчинський // Записки з ономастики. – Випуск 18. – Одеса: Астропринт, 2015. – С. 669–684.
7. Горчинський М. М. Дери́ваційна структура власних назв опер / М. М. Горчинський // Проблеми лінгвістики й методики викладання мов у контексті входження України в європейський простір: матеріали Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. – Умань: Візаві, 2016. – С. 104–106.
8. Горчинський М. М. Основи денотатно-номінативного групування онімної лексики / М. М. Горчинський // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ, 2011. – Випуск 29–31. – С. 27–31.
9. Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / pod redakcją Ewy Rzetelskiej-Feleszko i Aleksandry Cieślukowej przy współ J. Dumy. – Warszawa; Kraków: Wyd-wo Naukowe Warszawskie, 2002–2003. – Т. 1–2.

Стаття надійшла до редакції 5.06.2017 р.

ОНИМНИЙ ПРОСТІР ШЕВЧЕНКОВОГО ЩОДЕННИКА: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ВИМІР

У статті проаналізовано оніми з тексту твору Тараса Шевченка «Журнал» у контексті з'ясування інтелектуального обшару його автора. Показано, що вони не лише становлять вагомий відсоток лексики твору, а й демонструють інтелектуальний потенціал письменника, його ерудицію, освіченість, інтелігентність. Виявлено різні типи онімів (антропоніми, топоніми, ідеоніми, міфоніми, теоніми), описано способи їх уведення в текст. Схарактеризовано функції різних груп онімів у аналізованому тексті – номінативно-ідентифікативно-диференційну та стилістичну, з'ясовано чинники такого їх функційного розмежування.

Ключові слова: Тарас Шевченко, щоденник, «Журнал», ономастикон, топоніми, антропоніми, міфоніми, ідеоніми, теоніми.

Марія Федурко. ОНИМНОЕ ПРОСТРАНСТВО ДНЕВНИКА ШЕВЧЕНКО: ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ.

В статье проанализированы онимы, встречающиеся в тексте дневника Тараса Шевченко «Журнал». Показано, что эти единицы не только являются важной составляющей лексического состава произведения, но и демонстрируют интеллектуальный потенциал автора, его эрудицию, образованность, интеллигентность. Выявлены разные типы онимов (антропонимы, топонимы, мифонимы, библионимы, теонимы), описаны способы их введения в текст. Охарактеризованы функции разных групп онимов в анализированном тексте – номинативно-идентификационно-дифференцирующая и стилистическая, выявлены факторы такой функциональной спецификации.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, дневник, «Журнал», ономастикон, топонимы, идеонимы, антропонимы, мифонимы, библионимы, теонимы.

Mariia Fedurko. THE ONIMEN SPACE OF SHEVCHENKO'S DIARY: AN INTELLECTUAL MEASUREMENT.

In the article the onims of the text diary of Ukrainian poet Taras Shevchenko «Journal» are analyzed. It is shown that these units are becoming an important component of the lexicon of the author. Various onim groups are revealed (anthroponyms, toponyms, mifonims, biblionims, theonyms), methods of their introduction into the text are described. Functions of different groups of onims in the analyzed work are depicted - nominative-identification differentiating and stylistic ones, factors of such functional specification are clarified. It reaffirmed the important role of proper name in the representation of Shevchenko as the intelligent, spiritually rich personality.

Keywords: Taras Shevchenko, diary, «Jurnal», onomasticon, toponyms, anthroponyms, mifonyms, ideonyms, theonyms.

В історію українського мовознавства професор Дмитро Бучко увійшов передусім як творець реальної ономастики. Вона була для нього і справою всього життя, і найголовнішим хобі, і підґрунтям для широких лінгвофілософських узагальнень. Однак є в науковому доробку вченого праця, що засвідчує його інтерес до того крила ономастичних студій, що постало завдяки розбудові реальної ономастики, зрештою, відпагінкувалося від неї, – до літературної ономастики. Маємо на увазі розвідку «Реальна та літературна онімія в ранніх творах О. Кобилянської», підготовлену в співавторстві з Г. Бучко 1988 року [1]. Тобто невдовзі після опублікування знаменитої статті Ю. А. Карпенка, у якій розкрито найприкметніші риси нового лінгвістичного напрямку та його об'єкта – власного імені, а саме: 1) вторинність літературної ономастики; 2) відмінні чинники постання літературної ономастики – це жанр і стиль тексту, тоді як для реальної ними є соціальне середовище й мова народу; 3) стилістична функція як визначальна функція власного імені; 4) різні функції власних назв у побутовому й художньому

мовленні; 5) заголовок літературно-художнього твору як основний компонент його ономастичного простору [4].

У контексті нашої розвідки особливої значущості набуває такий висновок учених – дослідників поетонімів, тобто власних назв у художньому творі [8, с. 150]: оніми слугують з'єднувальною ланкою між автором, текстом і позатекстовою реальністю та є невід'ємним складником індивідуально-авторської картини світу [2, с. 4] (пор. з думкою П. Флоренського: ім'я – найтонша плоть, за допомогою якої виявляють духовну сутність [9, с. 201]).

Щоденник Тараса Шевченка, попри зацікавленість ним і літературознавців, і мовознавців, ще таїть у собі чимало дослідницьких загадок, декодування яких допоможе не лише з'ясувати його специфіку (пор.: «такий бо цей текст складний і остаточно таємничий» [7, с. 67]), роль і місце в творчості Кобзаря зосібна (він подає «надзвичайно влучний автопортрет поета і людини і водночас є ключем до творчості Шевченка» [3, с. 13] та в історії української літератури загалом («не зважаючи на зростання уваги до нього (а за кількістю цитувань Щоденник може бути віднесений до прецедентних текстів) визначення його ролі й місця <...> в історії літератури залишається проблематичним» [6, с. 3], але й глибше пізнати особистість самого автора («Тарас Григорович – особистість надзвичайно цікава, чарівна, близька нам, незважаючи на свою геніальність, така, якій властиве все земне. Саме таким дає змогу побачити нам письменника передусім його щоденник» [5, с. 181]). До таких ще не вповні вивчених належить і проблема використання в цьому творі власних імен, хоч до неї дослідники частково вже зверталися. Скажімо, Н. Момот виявила вжиті Шевченком антропоніми, згрупувала їх за соціальною ознакою (письменники, художники, скульптори, архітектори, композитори, урядовці, декабристи) й відповідно описала [8, с. 6]. Т. Космеда особливо зацентувала на прагматичному ореолі власної назви і під таким поглядом проаналізувала концепти *русский город, Москва, Петербург, Україна, Володимир Даль* [5, с. 253–287]. Проте ономастикон «Щоденника» як феномен, що засвідчує ерудицію автора, його інтелектуальні, морально-етичні, естетичні, культурологічні спромоги й устремління, ще не розглядався. Власне це й засвідчує актуальність нашої розвідки. Її мета – з'ясувати, які типи онімів наявні в тексті Щоденника, як їх використано і в якій функції, задля підтвердження слушності думки про багатий духовний світ Т. Г. Шевченка та його високий інтелектуалізм.

Тарас Шевченко вів свій щоденник (його автор іменував по-різному: *дневник, памятная книга, хроника, верная хроника, правдивые сказания, записная тетрадь*, а в заголовку – «Журнал») упродовж майже року: перший запис зроблено 12 червня 1957 року, останній регулярний – 20 травня. У першому записі йдеться про, здавалось би, цілком прозаїчну подію: обрізаючи зошит для записів, Шевченко зламав складаний ніж. Проте це був непростий для поета час: від друзів він отримав звістку про звільнення – і почався тривожний період очікування офіційного документа, а далі – тривала зупинка в Нижньому Новгороді через «непорозуміння» щодо дозволу жити в Петербурзі, затримка в Москві через хворобу й насамкінець – перші місяці насолоди свободою й увагою друзів після довгої вимушеної розлуки.

Щоденник – особливий літературний жанр, такою мірою, що дослідники часом вагаються в його «літературності» [7, с. 66]. Будучи текстом вторинним, створеним унаслідок інтимізованої індивідуальної діяльності з інформативно-фатичною метою й нерегламентованим чи регламентованим частково, він відзначається своєрідністю й стосовно уживання/функціонування в ньому власних імен: наявність вторинних (створених автором) онімів не є його визначальною прикметою, як і стилістична функція не є їхньою гіперфункцією. Домінує функція номінативно-ідентифікаційно-диференційна: люди, з якими поет співжив, зустрічався, знайомився, дружив, у яких шукав підтримки, яким допомагав, на яких рівнявся, яких осуджував, місця, у яких бував чи які знав, книги, які читав, вистави, які дивився, картини, на яких учився тощо – усе це вимагало найменування/ототожнення, тож уповні вмотивованою є насиченість лексики «Журналу» онімними одиницями.

У тексті щоденника вражає насамперед багатство антропонімів. Це прізвища чи імена і прізвища, а часом по батькові друзів (Михайло Лазаревский, Бр. Залесский, Кухаренко,

Н. И. Костомаров, Куліш, Семен Гулак-Артемовский, Бюрно, Герн, Михайло Семенович Щепкин, О[сип] М[аксимович] Бодянский, Аксаков) товаришів по нещастю (поляки Мостовский, Фиалковский, земляк Андрий Обеременко, В. М. Белозерский), людей, які толерували поетові, підтримували його (Карл Павлович Брюллов, графиня Настасия Ивановна Толстая, граф Федор Петрович Толстой, к[няжна] Варвара Николаевна Репнина) чи з якими щойно завів дружбу (Улыбашев, капитан Петрович, Дмитрий Егорович Мин), письменників (Байрон, Беранже, Марко Вовчок, Данте Алигери, Гете, Гоголь, Пушкин, Островский, Салтыков, Лев Толстой, Ф. Тютчев, В. А. Жуковский), композиторів (Мейербер, Бетговен, Доницетти, Шопен, М. И. Глинка), художників (Корнелиус, Гессе, Гюден, Гогарт, Гварчино, Иванов, Брюно, Гвидо Рени), відомих учених (геолог Роде, математик М. В. Остроградский, природознавець Гумбольдт, історики Г. Попов і Соловйов, економіст Николай Тургенев, подорожанин Петр Егорович Ковалевский), акторів (Татаринов, Климовский, Пиунова) виконавців (Антоний Кон[т]ский), керівників, урядовців (генерал-губернатор Катенин, губернатор Н. А. Муравьев, комендант Ираклий Александрович Усков), історичних постатей – імператорів, царів, гетьманів, бунтівників (Августин, Юлий Цезарь, Богдан Хмельницкий, Николай, Сенька Разин). Не всім симпатизує Шевченко (Я, например, Аркадия Родзянку видел всего один раз, и то случайно, в 1845 году, в его деревне Веселый Подол, и он мне в несколько часов так надоед своею глупой эстетикой и малороссийскими грязнейшими и глупейшими стихами, что я убежал к его брату Платону, к его ближайшему соседу и, как водится, злейшему врагу [10, с. 159]); він особливо критичний в оцінках тих, хто не дбає про всезагальне благо, не завжди чесний у своїх вчинках, пор.: Он извиняется рассеянность[ю] и делами. Чем хочешь извиняйся, а все-таки ты сухой немец и большой руки дрянь (це про Даля) [10, с. 147]. Беззастережно жорсткий Шевченко в оцінці російських царів, передусім Миколи I; його він незмінно називає Тормозом, а Івана Грозного – Иваном Лютым. Зате не шкодує теплих, приязних, захопливих слів для тих, хто вражає його щирістю своїх почуттів, своїми добрими ділами, своїм талантом: первым эстампом моим будет «Казарма» с картины Теньера. С картины, про которую говорил незабвенный учитель мой, великий Карл Брюллов [10, с. 28]; Я благоговею перед Салтыковым. О Гоголь, наш бессмертный Гоголь! Какою радостью возрадовалася бы благородная душа твоя, увидя вокруг себя таких гениальных учеников своих [10, с. 117]. Траплялися на шляху поета й такі люди, що викликали легку іронію, і для них Шевченко віднаходив влучне слово-характеристику, яким могло бути і власне ім'я, пор.: ...Он все-таки добрый и наивный старик. А она также добрая, кроткая, невинная говорунья и немножко сентиментальная старушка. И я их не иначе называю, как Телемон и Бавкида [10, с. 35].

У тому, що Тарас Шевченко глибоко знав літературу й мистецтво, виявляв жвавий інтерес до найважливіших відкриттів у тогочасній науці, переконують нас численні ідеоніми – назви художніх, публіцистичних і наукових творів («Пророк», «Дон Жуан», «Впечатление после боя», «Гугеноты», «Каменный гость», «Дочь второго полка», «Детство Багрова внука», «История Донского войска», «О времени происхождения славянских писем», «Космос»); театральних постановок, вистав («Станционный смотритель», «Дообеденный сон», «Парижские нищие», «Фауст», «Бронзовый конь», «Вильгельм Телль», «Двоумужица», «Свои люди – сочтемся», «Ревизор» «Жизнь за царя», «Королева Варвара Радзивилл»); художніх полотен: «Мария Магдалина», «Иоанн Креститель», «Казарма», «Осада Пскова», «Гензерих»). Шевченко не просто їх перелічує, аби засвідчити свою поінформованість щодо них, навпаки, він схвалює чи критикує, погоджується з позицією їхніх авторів чи заперечує її. І зазвичай у таких контекстах не обходиться без апеляції до інших авторів чи творів, як у випадку з відгуком про працю польського вченого Кароля Лібельта «Estetyka czyli umniectwo piękne»: *Мне кажется, что свободный художник настолько же ограничен окружающею его природою, насколько природа ограничена своими вечными, неизменными законами. А попробуй этот свободный творец на волос отступить от вечной красавицы природы, он делается богоотступником, нравственным уродом, подобным Корнелиусу и Бруни. Я не говорю о дагеротипном*

подражании природе. Тогда бы не было искусства, не было бы творчества, не было бы истинных художников, а были бы только портретисты вроде Зарянка [10, с. 53].

Не поступаються активністю антропонімам і ідеонімам також топоніми. Вони репрезентують той світ, у якому жив поет, який спостерігав, осягав і відтворював. Серед них виділяємо хороніми (*Германия, Крым, Украина, Малороссия, Восток, Персия, Мангишлак, Кос-Арал, Киевская губернія; Флорентийская республика, Южный полюс*); гідроніми (*Волга, Каспийское море, Аральское море, Сыр-Дарья, Урал, Днепр, Дон, Кутум, Хорол*); ойконіми (*Астрахань, Гурьев, Казань, Мадрид, Москва, Нижний Новгород, Оренбург, Петербург, Рим, Самара, Симбирск, Уральск*); урбаноніми (*Большой проспект, церковь Андрея Первозванного, Красная площадь, Гостиный двор, Московская улица, башня Сумбеки, церковь Покрова, Сенная площадь, Козиха, Мещанские и Подьяческие улицы, Кремль, храм Спаса, Эрмитаж, Летний сад*); ергоніми (*«Меркурий», Академия, Дерптский университет, Петербургский университет*). Домінують найменування тих локусів (бо ж трапляються лише пригадувані – у сні: *Видел во сне Межигорского Спаса, Дзвонковую Криницу и потом Выдубецкий монастыр* [10, с. 18] чи в зв'язку з певними обставинами: *думал проехать через Крым, Харьков, Полтаву, Киев в Минск, Несвиж и, наконец, в село Чирковичи...* [10, с. 14]), через які проїжджав Шевченко дорогою з заслання в Петербург. Серед тих місць і міст трапляються різні: великі й не дуже, багаті на історичні пам'ятки і ні. У контексті нашого аналізу важливі не так вони, як ті оцінки, які дає їм Тарас Шевченко. Щодо природних об'єктів (річок), то письменник загалом милується ними, на що вказують вжиті при їхніх номенах прикметники-епітети, скажімо: *благочестивый Урал, святой Днепр, славный тихий Дон*. Інша річ міста, через які пролягав шлях Шевченка: *Астрахань, Самара, Казань, Нижний Новгород* тощо. Ставлення до них у Кобзаря не таке рівне, радше негативне. Ось пароплав дійшов Астрахані. Наш поет очікував зустрічі з нею, сподівався, що вона здивує його, бо ж знав про її унікальне розташування. Астрахань вразила, але цілком іншим – невпорядкованістю, пор.: *Мне представлялась Венеция времен дождей, а оказалось – гора мышь родила; А проток Волги, окружающий Астрахань и сообщающий ее с Каспийским морем, глубиной и шириной Босфору не уступит. Но проток этот омывает не Золотой Рог, но огромную кучу вонючего навоза* [10, с. 66]. Або ж про Самару: *Ровный, гладкий, набеленный, нафабранный, до тошноты однообразный город; Огромнейшая хлебная пристань на Волге, приволжский Новый Орлеан! И нет порядочного трактира. О Русь!* [10, с. 95].

Наведені мікротексти демонструють, що Т. Шевченко в своїх описах вдається до прийому контрастного порівняння – прямого (*Босфору не уступит, омывает не Золотой Рог*) й метафоричного (перифраз *приволжский Новый Орлеан*) із використанням прецедентних імен (Босфор, Золотий Ріг, Новий Орлеан). Такі оніми підтверджують широту ерудиції поета, його обізнаність із світовою історією, географією, політикою, розвинуте вміння схвалити, позитивно оцінити те, що є набутком людства, поповнює його культурну скарбницю (див., для прикладу: *Гостиный двор, несмотря на массу, здание легкое и даже грациозное, здание во вкусе Гваренги* [10, с. 77] – це теж про Астрахань) й покритикувати те, що заслуговує осуду, скажімо: *Храм Спаса вообще, а главный купол в особенности безобразен. Крайне неудачное произведение. Точно толстая купчиха в золотом повойнике остановилась напоказ среди белокаменной* [10, с. 165].

Тарас Шевченко прекрасно знав не лише європейську історію (у записі про Астрахань він згадує не просто Венецію як місто на воді, а Венецію в період її розквіту, тобто в часи, коли Венеційською республікою правили дожі; див. також запис від 19.06, у якому згадано доісторичні часи: *Август-язычник, ссылая Назона к диким гетам, не запретил ему писать и рисовать* [10, с. 19]), а й античну міфологію: міфоніми – імена давньогрецьких і давньоримських богів, героїв, муз, подій і місць, з ними пов'язаних, він вправно вплітає в свої записи, то для надання описові гумористичного забарвлення, то для увиразнення якоїсь події чи постаті, пор.: *О ветер, ветер, если бы ты мог почувствовать моему неусыпному горю ... сегодня я бы уже сидел с карандашом в руке на палубе аргонавто[м] татарского корабля, идущего к берегам Колхиды, т. е. к Астрахани* [10, с. 55]; *... я задремал и на крыльях волишебника Морфея [перелетел] в Орскую крепость...* [10, с. 61]; *Баталионный командир,*

подобно тучегонителю Крониону, грядет на тебя во облаце мрачне ... [10, с. 21]; А наш почтенный Гиппократ [лікар Нікольський – М. Ф.], несмотря на зной и холод, целые часы просиживает у калитки и любит унизением себе подобного [10, с. 19]; друг его отправился на пароходе Харона прогуляться в Елисейском парке [10, с. 23]; вступил ... в скромный кружок поклонников Мельпомены ... [10, с. 34]; суровые сыны Беллоны [14, с. 54]; невозмутимо летущего старика Сатурна ... [10, с. 22].

Аналіз онімів у щоденнику Шевченка не можна вважати повним, якщо в ньому не згадано теонімів. Важко стверджувати, що це активні одиниці ономастикону аналізованого твору, однак вони особливо виразні, бо автор – людина віруюча, християнин. Ім'я Творця в його думках зринає найчастіше (*Бог, Господь, Всемогущий и Премилосердый Господь, Милосердый Господь, Бог Всемогущий, Всемогущий Человеколюбец, Податель добра и красоты*), контексти з ним пронизані незмінним пієтетом, пор.:... *и только молю Всемогущего Бога избавить скорее от этих получеловеков* [10, с. 30]; *Где же любовь, завещанная нам на кресте нашим Спасителем-Човеколюбец?* [10, с. 57]; *И я от глубины души благодарю моего Всемогущего Создателя, что он не допустил ужасному опыту коснуться своими железными когтями моих убеждений, моих младенчески светлых верований* [10, с. 123].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що в творі Тараса Шевченка «Журнал» власні імена вирізняються частотністю й допомагають читачеві змодельовати образ його автора – людини освіченої, ерудованої і духовно багатой. У переважній більшості своїй вони вжиті тут у номінативній функції, однак чимало з них виконують функцію стилістичну, виражаючи авторські оцінки й почування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Реальна та літературна онімія в ранніх творах О. Кобилянської / Д. Г. Бучко, Г. Є. Бучко // Творчість О. Кобилянської в контексті української та світової літератури. Тези доповідей. Чернівці, 1988. – С. 15–16.
2. Горбаневский. М. В. Ономастика в художественной литературе: Филологические этюды / М. В. Горбаневский. – М. : Изд-во Университета дружбы народов, 1998. – 87 с.
3. Єфремов С. Літературний автопортрет Шевченка / С. Єфремов // Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. – Київ: Держ. вид-во України ; Держ. Трест «Київ-Друк», 1927. – Т. 4 : Щоденні записки (журнал) – 786 с.
4. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Филологические науки. – 1986. – №4. – С. 34–40.
5. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 272 с.
6. Момот Н. М. Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Н. М. Момот – Кіровоград, 2006. – 18 с.
7. Рубчак Б. Живописний Шевченко («Журнал» як текст) / Б. Рубчак // Світи Тараса Шевченка : [збірник статей до 175-річчя з дня народження поета / ЗНТШ : Філологічна секція]. – Т. 214. – Нью-Йорк, 1991. – С. 65–90.
8. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. – Харків : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
9. Флоренский П. Имена. / П. Флоренский // Опыты : Литературно-философский ежегодник. – М. : Советский писатель, 1990. – С. 351–412.
10. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. / Тарас Шевченко. – К., 2003. – Т. 5. – С. 9–187.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2017 р.

АНТРОПОНІМІЯ У РОМАНІ «ЗАПИСКИ КИРПАТОГО МЕФІСТОФЕЛЯ» В. В. ВИННИЧЕНКА

Статтю присвячено розгляду антропонімікону романі «Записки Кирпатого Мефістофеля» В. В. Винниченка. Висвітлено своєрідність національно-культурної репрезентації антропонімів, продемонстровано їхню роль у сюжетному розгортанні та створенні характерів персонажів.

Ключові слова: антропонім, художній текст, варіанти антропонімів, прізвиська.

Светлана Форманова. АНТРОПОНИМИЯ В РОМАНЕ «ЗАПИСКИ КИРПАТОГО МЕФИСТОФЕЛЯ» В. В. ВИННИЧЕНКО

В статье рассматривается антропонимикон романа «Записки Кирпатого Мефистофеля» В. В. Винниченко. Освещена своеобразная национально-культурная репрезентация антропонимов, продемонстрирована их роль в сюжетном построении и создании характеров персонажей.

Ключевые слова: антропоним, художественный текст, варианты антропонимов, клички.

Svitlana Formanova. ANTHROPONYMS IN THE NOVEL «MEMOIRS OF A SNUB MEPHISTOPHELES» BY V. VYNNYCHENKO

Article considers anthroponymicon of the novel «Memoirs of a snub Mephistopheles» by Volodymyr Vynnychenko. The uniqueness of national cultural representation of anthroponyms is revealed, their role in the plot deploy and the creation of the characters are demonstrated.

Keywords: anthroponym, artistic text, options anthroponymy, nicknames.

Як відомо, мова творів художньої літератури має свої специфічні риси – образність, виразність, художні засоби зображення об'єктивної дійсності. Художній текст – це закінчений мікросвіт, неподільне ціле, де вагому роль відіграє кожне слово, в тому числі і ономастична лексика. Як зазначає дослідниця Л. Лонська, «добір антропонімів для митця – це вияв його літературної індивідуальності та художньої майстерності на тлі суспільно-історичної дійсності» [4, с. 110].

Величезна кількість власних назв, їх значне поширення і надзвичайна різноманітність робить ці назви важливим об'єктом дослідження, а також дає багатющий матеріал для відтворення цього реального світу через призму авторського світогляду в художній літературі.

Об'єктом представленої статті є художнє мовлення В. В. Винниченка.

Предмет дослідження – різноманітні типи антропонімів, що є складовими ономастичного простору роману українського письменника В. В. Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля» (100 од.).

Актуальність розвідки зумовила недостатній аналіз ролі, потенційних можливостей ономастичної лексики в художньому тексті (ХТ), що давала би змогу виявити місце такого роду номінацій в творчій лабораторії письменника, визначити особливості його стилю та методу. Треба зазначити, що В. Винниченко належить до тих письменників, яких ми не знали, хоча він був автором багатотомних зібрань творів, більшу частину яких, до речі, добре знав ще дожовтневий читач, і його «Сонячна машина», перший в українській літературі соціально-утопічний роман, читався з бурхливими дискусіями. Саме його високо оцінювали Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Максим Горький. За висловленням Ю. Барабаша, «головне достоїнство «Записок Кирпатого Мефістофеля» – на наш погляд, одного з самих значущих в художньому відношенні творів Винниченка, – полягає саме в психологізмі, у відмові від однорідності» [1, с. 6].

Особові імена персонажів, їхні прізвиська, особові імена згадуваних історичних осіб, політичних діячів, письменників, композиторів, літературних персонажів складають більшу частину ономастичного простору твору, мають найбільш значущий художній потенціал. Антропонімія роману національна та інтернаціональна. Ім'я водночас стає комплексним

показником безлічі відомостей про його носіїв, розкриває соціальні, вікові, просторові й часові ознаки. Стилистична роль і смислове значення кожного імені, кожної ономастичної деталі орієнтовані на виконання характерологічної функції у творі. Тобто відношення письменника до героя виявляється завжди, навіть у випадках фрагментарного використання власного імені (ВІ), коли вони мають асоціативний натяк. Імена в контексті сприяють розкриттю людських почуттів, взаємовідносин, внутрішнього світу персонажів.

Звернемося до інформативності ВІ головного персонажа роману – *Якова Васильовича Михайлюка*. Мабуть, слід розглянути етимологію усіх трьох компонентів, бо вони або ж є ім'ям, або мають ім'я в основі.

«*Яків* – д.-євр. ім'я *Ya 'āgōv* – він іде слідом (по п'ятах); від *'āgēbh* – п'ята (за біблейською легендою *Яків*, близнюк, схопив свого первородного брата *Ісава* за п'яту, щоб не відстати від нього...)» [5, с. 98].

«*Василь* – гр. *Basileus* – цар...» [5, с. 40] і *Михайло* – др.-євр. ім'я «*Mīkhā'el* від *mī-khā-'ēl* – хто як бог (рівний богові)» [5, с. 70].

Ідучи за цими дефініціями, можна припускати таке значення: *'той, хто іде слідом за богами, царями'*. І дійсно, *Михайлюк* – своєрідний бог у своєму середовищі, він лідер у грі в карти, він блискучий адвокат, який керує справами людей. Адже і його прізвище – *Мефістофель* – свідчить про щось найвище і міфічне. Але його ім'я відбиває і протиріччя його характеру, він іде лише слідом за богами, а сам – звичайна людина.

Розглянемо варіанти ВІ головного персонажа *Михайлюка*: *Яків Васильович Михайлюк*, *Яків Васильович*, *Михайлюк*, *Яків*, *Яша*, *Яшка*, *Яшуня*, прізвища – *Мефістофель*, *Кирпатий Мефістофель*, «товариш *Антон*». Отже, тільки для одного персонажа в тексті використовується 10 варіантів імені, що дає можливість автору передати емоційні, стилістичні відтінки, які відповідають певним ситуаціям. В офіційному спілкуванні герой називає себе трьохчленною моделлю, що природно для такої ситуації, вказуючи на певний вік героя, соціальний статус: «*Я адвокат. Звуть мене Яків Васильович Михайлюк*» [3, с. 124]; «... (мене в дійсності звуть *Яковом*) ...» [3, с. 11].

Яків – так герой називає себе сам, так звертаються до нього друзі, знайомі. «*Дядя Яша*» – так називає його маленький *Андрійко*. Це скоріш нейтральна назва, яка свідчить про повагу й близькі стосунки героїв. Демінутивні *Яшка*, *Яшуня* – фамільярні назви, які знаходяться поза офіційним спілкуванням людей. *Яків Васильович* – поважне звертання, не обов'язково в офіційних умовах. Така двочленна назва досить часто використовується у романі, що говорить про те, що на початку ХХ століття така людина була панівною. *Михайлюк* – називання за прізвищем було теж характерним для цього часу, але тільки до осіб чоловічої статі.

За нашими спостереженнями, *В. Винниченко* добирає прізвища залежно від: 1) характеристики фізичних особливостей людини. В основі прізвищ, утворених за цією моделлю, лежать мотиваційні ознаки, які вказують на зовнішній вигляд (колір волосся, очей, розміри та форма голови, вух, носа та ін.); 2) характеристики внутрішніх рис.

Ці два принципи використовує автор при створенні прізвища головного персонажа – *Кирпатого Мефістофеля*. Розглянемо фактичний матеріал: «*Я – довгий, чорний, з довгастим лицем, гострою борідкою і густими бровами, похожими на дві лохматі гусениці. Ніс у мене не кирпатий, а качиний, широкий і плоскуватий на кінці, з довгими ніздрями. За все це лице і постать мене називають Мефістофелем, а за ніс – Кирпатим Мефістофелем*» [3, с. 9].

Але своє прізвище він отримав не лише за сатанинську зовнішність, але й за демонічні риси характеру: «*хижак-адвокат, що годується стервом закону, дурістю, безпорадністю та жадністю своїх жертв*» [3, с. 26]. І ще: «*Мене, як завжди, незрозуміло тягне спокусити, заманути на самий верх й скинути вниз. Часто без всілякої користі для себе*» [3, с. 6]. Він спокусник, який колись сам пройшов через спокусу і зробив свій вибір: між добропорядністю і чековою книжкою, між служінням революції й служінням собі – на користь останніх.

Але чому ж саме «*кирпатий*» *Мефістофель* є бісом з людським обличчям? Він робить зло, але йому властиві й добрі риси душі – співчуття, жалість і, навіть, любов. Ось що він каже про себе: «*Нікчемний, недороблений Кирпатий Мефістофель! Ні в чому я не можу дійти до кінця. Навіть у злому я не то втомлююсь, не то лякаюсь і зупиняюсь на півдорозі. Ненавиджу і метуся я тільки вибухами, спокушаю в один замах, а коли треба робити методично, постійно,*

тягом, я прохолоджуюся і нічого не виходить. Коли на мене нападає хвиля і я хочу зробити кому-небудь щось добре, то треба, щоб це було зроблено відразу, бо інакше я починаю нудитись своєю добродійністю, вона надокучає мені, я критикую і сміюся з себе, а кінець кінцем виходить по писанію: «Аще доброє хошу, злоє содіваю». Содіваю злоє, навіть не бажаючи цього, виходить само собою» [3, с. 58].

Є в нашого героя ще одне прізвисько – конспіративне, але воно в минулому: «Слухайте, товаришу Антоне (Мене в дійсності звать Яковом), – коли це жарт, то я знаходжу, що він досить дурний» [3, с. 11]. Здається, це прізвисько відбиває саму суперечливу душу героя, в якій добро та зло ще змагаються між собою. В епілозі роману ми бачимо Михайлюка зовсім іншим. Яків Васильович з головою входить у сімейний побут. Він перестає бути удаваним Мефістофелем, як колись перестав бути удаваним «товаришем Антоном».

Розглянемо ще одне прізвисько, присутнє у романі. Деякі власні імена з'явилися за рахунок синекдохи – такого переносу значення, коли, називаючи частину, мають на увазі ціле, або ж, називаючи ціле, мають на увазі частину: *Червона Шапочка*, *Синя Борода* та інші казкові імена.

Саме таким чином утворене прізвисько головної героїні – Ганни Петрівни Забережної – Біла Шапочка: «Поперед мене плавно суне поміж плечами та головами біла шапочка... Вона! Та сама молочно-рожева жоха, дитиняче-строгий ніс і м'які лагідні риси лиця» [3, с. 18]; «Я міркую, куди б піти повечеряти, й у цей момент рівняюся з білим капелюхом. Машинально зазирнувши під нього, я почуваю, як мене щось ніби кулаком б'є в груди: на мене дивляться великі, чи то насмішкуваті, чи то сумні очі «Білої Шапочки» [3, с. 195]. На наших очах відбувається процес створення прізвиська. Біла шапочка Ганни Пилипівни (частина її одягу) стає її власною назвою. Колір «білий» наданий автором теж не випадково. Білий колір – символ радості, цнотливості, щастя й мрії. Крім того, як відомо, ім'я Ганна походить від д.-євр., «Channā, від chānan – він був милостивий, виявляв ласку» [5, с. 113]. Отже, основне значення – «ласкава, мила», але в родині її називають ще Галею. «Галина – гр; galēne – спокій, тиша, штиль на морі, тиха погода» [5, с. 112]. Такою вона і є в уявленнях Михайлюка, в домашньому середовищі – «ласкава, милостива, спокійна, тиха». «Пилип – гр., особове ім'я Philipru; від phiripros – який любить коней...» [5, с. 80]. Як бачимо, прямого значення тут немає, але можна припустити ще одне значення – «любові, лагідності». Забережна – прізвище можна пояснити лише на рівні асоціації: Воно викликає певний настрій, уяву чогось далекого, незвичайного, вимріяного й недосяжного. Так, Шапочка – це мрія головного героя, яка так і залишилась недосяжною. Усі варіанти імені цього персонажа несуть тільки поважну характеристику: Ганна Пилипівна Забережна, Ганна Пилипівна, Галя, прізвиська – Шапочка, Біла Шапочка. Цікавим є випадок, коли героїню називають Галею: «– Ну, Галю, тепер заспівай!.. – одривчасто говорить Марія Пилипівна» [3, с. 127]. Але чому застосовується зовсім інше ім'я, хоча й близьке за звучанням? Їх може поєднувати семантична близькість.

Ще один вимір душі Мефістофеля – Клавдія Петрівна. Найменування має кілька варіантів: Клавдія, Клава, Любченко (1 р.) – колишнє прізвище; замітники імені: дама в чорному, самотня жінка, мати, замкнений звір, самиця, хороша женщина, моя жінка. Як бачимо, характер цієї героїні показаний значно ширше: «На розі бульвару я знову бачу даму в чорному з хлопчиком. Щодня, виходячи із суду, я зустрічаю їх тут. Хто вона ця самотня жінка?.. Мати міцно тримає його (хлопчика) за руку і, нахилившись, стидаючись прохожих, неголосно вимовляє» [3, с. 41]. Ці відомості ми отримуємо лише з двох параграфів тексту. Але надалі автор розширює й поглиблює змалювання її характеру. Михайлюк вважає, що в таких людей, як Клавдія Петрівна, всередині сидить звір, котрий, якщо вилізе, то до нього не підходить: «Клавдія Петрівна походить з породи од таких же замкнених звірів ... її відношення до Кості. Це щось звіряче, неміркуюче, страховинне» [3, с. 72]. Його вражає її сліпе, звіряче почуття до своїх дітей, яке не має нічого спільного з людиною. Ось, що каже Михайлюк: «Вона так само вовтузилась і трусилась над Костею, а тепер він занехаяний, якийсь Парій. З'явиться нова дитина, вона цю кине і буде над новою труситись. І тільки труситись, лизати, обнюхувати, стогнати, ричати, чорт би її взяв! Самиця та й годі» [3, с. 245].

І от із такою жінкою Михайлюк здобуває своє «сімейне щастя». Він каже про неї: «Клава – хороша женщина і я задоволений, що вона моя жінка. Але як вона тепер живе, я не знаю, бо бачусь із нею дуже рідко» [3, с. 287].

Цікаво зіставити образи цих жінок, які, відбиваючи неоднорідну душу Мефістофеля, отримують зовсім протилежні за змістом найменування. Порівняймо: *Біла Шапочка* – дама в чорному. І це зіставлення не випадкове. Гра чорного і білого кольорів (перегук з добром і злом Кирпатого Мефістофеля) присутня протягом усього роману. Шапочка в тексті завжди вдягнута у щось біле, а Клавдія Петрівна протягом роману – в чорному. *Моя казка* (Шапочка) – моя жінка (Клавдія). «*Казка*» – нереальне, вигадане; «*жінка*» – реалія, з якою погоджується Михайлюк, але не цікавиться її життям.

Кількість найменувань другорядних персонажів значно менша, але кожен з них додає ще кілька рис до характеристики головного персонажа. У романі наявний ще один «трикутник», якій на свій манер випробує душу Михайлюка. Михайлюк і подружжя Сосницьких – Соня і Дмитро. Кількість ВІ у них незначна. *Сосницький*: варіанти – *Дмитро, Мітя, Дмитрик* і замітники – *самовпевнений важкотілесий чоловік, ледача, сластолюбна людина*. «*У кабінеті застаю Сосницького... В мені прокидається веселе, зле бажання помучити цього самовпевненого, важкотілесого чоловіка*» [3, с. 59]. Сосницький – слабка і нещира людина, тому Михайлюк хоче зірвати з нього маску. Але він надто входить в роль Мефістофеля і судить людей по собі. Дивлячись на Сосницького, він думає: «... що він почуває до мене й до Андрійка? А втім, яке може бути батьківське почуття у цієї ледачої, розхристаної, сластолюбної людини» [3, с. 60].

Його жінка – Соня, Сонечка – варіанти імені і замітник – гарна, розумна, чесна жінчина. Сосницький каже: «Соня – жінчина гарна, розумна, чесна, але ... але коли чесна жінчина не любить, то життя з нею в тисячу разів важче, ніж з дурною і підлою» [3, с. 62].

Серед людей Михайлюк почуває себе богом – то злим, то добрим, то спокусником, то спасителем. Але він звичайна людина і сама доля стає його спокусницею. Перше таке випробування – маленький *Андрійко* – дитина Сосницьких. Як варіанти імені – *Андрій Сосницький*, замітники імені – *наслідок*, і змодифікований за типом [присвійний займенник + апелятив – не + присв. займ. + апелятив]: *мій син – не мій син, симпатичний хлопчина, перший силач у класі, милий хлопчина*. «*Добре! Але навіщо ж через вісім літ після того заявляти мені, що мій «наслідок»? Що Андрійко – мій син!*» [3, с. 29]. Заява Соні про те, що Андрійко – «наслідок» їхньої колишньої зустрічі, бентежить Михайлюка, пробуджує в ньому батьківське почуття і в той же час підозру, що Соня обманує його, що Андрійко – не його син: «*Хіба не можна допустити, що вона все це, від початку до кінця вигадала, що Андрійко ні в якій мірі не мій син, що їй чудесно відомо, але вона видумала все це, щоб усе життя мати наді мною жорстоку владу*» [3, с. 29]. І Михайлюк дійсно жорстоко карається, бо дуже прив'язався до хлопчика, але думка, що це може бути і не його син мучить його постійно. Коли він дізнається, що Соня сама не знає, чий син Андрійко, бажаючи позбавитись цих мук, Михайлюк впевнює себе, що це не його син і номінації позбавляються емоційності у тексті: «*Симпатичний та дурний хлопчина*. Він виріс за це літо, набрався сил і сільських привичок. Тепер він «*перший силач у класі*» і стоїть на чолі «*шайки краснокожих індійців*» [3, с. 202]. Далі сумніви зовсім пропадають: «*Милий хлопчина! Але як сміється подібно до Дмитра!*» [3, с. 203].

Але справжнє випробування на долю Кирпатого Мефістофеля ще попереду. І таким випробуванням стає народження *Міки, Михайла*. Замітники імені: *пляма, крихітне буровато-рожеве тільце, дитина, син, моя дитина*, описові конструкції з ВІ: *личко Міки, голівка Міки*, замітник «*новий наслідник*».

Народження дитини перегорнуло усе щасливе життя героя, коли налагоджувались його стосунки із Шапочкою. Він «*не повинен*» був народитись і батько спочатку не сприймає його як свого сина. В. Винниченко надзвичайно ретельно добирає номінації, проникаючи в душу Михайлюка. Від «*плями*», через тисячі найрізноманітніших почуттів, його свідомість приходять до власного імені людини – *Міка*.

Ось його перше враження: «*Підходжу і зазираю. Серед чогось білого невеличка, рожева, в долоню завбільшки, пляма. На плямі невиразно вирисовуються ротик і ніздрі. Більш нічого*» [3, с. 217]. У розмові з Шапочкою вони називають Міку займенниками: «*Я раптом помічаю, що ми обоє весь час уникаємо слова «дитина», «син». Це мене хвилює неприємно*» [3, с. 223]. Він сам також уникає цих слів: «*У глибині коліски з високими бильцями, як у білому, чотирьохкутному гніздечку, лежить крихітне буровато-рожеве тільце в коротенькій сорочинці*».

І раптом у нього пробуджуються перші спалахи батьківського почуття, але зовсім не радісні: «А це ж моя дитина, це – я! – але в мене нема ні того болю, ні ніжності та ослабленості душі, що бували, як я казав собі ці слова, дивлячись на Андрійка. Тепер це щось тривожне, невиразне, трохи важке, жалісливе, навіть трохи гидке. Ну, що з ним робити?» [3, с. 229]. Надалі він починає вживати конструкції з Ві Міки: «Я пальцем другої руки ледве торкаюсь до щічки Міки. Червонувата, в плямочках, вона здавалась мені шорсткою й через те атласиста її ніжність приємно дивує мене. Міка безпричасно похитує в різні боки голівкою, не помічаючи мого пальця» [3, с. 230]. Але те, що Михайлюк з кожним своїм приходом почував все більшу прив'язаність до дитини, майже не лічило їй життя. Розуміючи, що він ніколи не зможе вже відірватися від Міки, а, отже, не зможе бути щасливим з Шапочкою, Михайлюк вирішує позбавитись дитини. Але темну душу Мефістофеля перемагає жагуча батьківська любов, і це вирішує його життя і життя Міки: «Міці йде четвертий рік. З цього Різдва він носить уже моє прізвище... Панас Павлович ніжно посміхається і пропонує себе за хрещеного батька новому наслідникові...» [3, с. 287].

Фіксуємо у романі цікаві номінації другорядних, епізодичних, або тих персонажів, які тільки згадуються і яким письменник добирає досить містке ім'я-характеристику із власним мікроконтекстом. Наприклад, *Клапан* – досить прозора етимологія: 'накривка, хлипавка, пристосування', яка асоціюється з чимось огидним, низьким, брудним. Тут і відповідний контекст: «*Клапан – боягуз, хана дрібничками. Сховавши, озиряється, біжить у куточок і там наминає свій маслачок. Окрім маслачків, ні про що не мріє*» [3, с. 5].

В основі прізвища *Карачанов* лежить слово «коротше» (мережа у вигляді мішка на обручі, який розставляють по річках для лову качок), що цілком відповідає поведінці героя: «*Ось Карачанов, він здатний схопити людину, що попала в скрутне становище, взяти її за горло й душити доти, поки не копійки не лишиться у неї. Робитиме це серйозно, з діловитою пикою, мовчки, строго, поважно*» [3, с. 5].

Таким чином, Ві персонажів В. В. Винниченка, як зазначає Е. В. Боева, «є містким показником багатьох ознак, які письменник всебічно використовує у творах, що дозволяє йому лаконічно й художньо довершено змалювати численні образи, надати їм характерних рис, вибудувати основні категорії тексту» [2, с. 24].

Отже, у контексті роману В. В. Винниченка ономастичний простір займає значну частину лексики. Це широко розгалужена система, яка об'єднує в монолітну цілісність весь художній мікросвіт твору, яка має необмежені стилістичні можливості. Усі компоненти ономастичної системи твору, особливо прізвиська, сконструйовані письменником у результаті творчого використання реального іменника української мови періоду 1905-1917 років. Завдяки майстерному використанню Ві, прізвиस्क, заміників імені та еквівалентів імені в оточуючому мікроконтексті, письменник досягає блискучої завершеності у змалюванні найтонших нюансів зміни людської душі, досягає неповторних результатів у характеротворенні персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. Стоит ли «тратить время» на Винниченко / Ю. Барабаш // Винниченко В. Забытая книга. – М.: Худ. лит., 1991. – 464 с.
2. Боева Е. В. Своєрідність національно-культурної репрезентації антропонімів в художньому просторі прози В. Винниченка / Е. В. Боева // Східнослов'янська філологія: зб. наук. праць. – Вип. 10. Мовознавство. – Горлівка, 2006. – С. 14–25.
3. Винниченко В. Записки Кирпатого Мефістофеля: [роман] [електронний ресурс] / Володимир Винниченко. – Київ – Ляйпціг: Українська накладня, 1923. – Режим доступу: http://ukrlit.org/Vynnychenko_Volodymyr_Kurylovych/zapysky_kyrpatoho_mefistofelia/40/. – Назва з екрану.
4. Лонська Л. Функціональна специфіка антропонімів у творах Івана Нечуя-Левицького / Л. Лонська // Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення: зб. праць наук.-практ. читань. – Черкаси, 2009. – С. 110–123.
5. Скрипник Л. Г. Власні імена людей: [словник-довідник] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К.: Наукова думка, 1986. – 310 с.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2017 р.

НОВОВОЛИНСЬКІ ПРИЗВИЩА НЕОДНОЗНАЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ (Бак–Бук)

У статті систематизовано та проаналізовано нововолинські прізвища неоднозначного походження (Бак–Бук). Зроблено лексико-семантичний і словотвірний аналізи виявлених антропонімів.

Ключові слова: антропонім, антропонімікон, апеллятив, онім, прізвище.

Александр Хвищук. НОВОВОЛЫНСКИЕ ФАМИЛИИ НЕОДНОЗНАЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ (Бак–Бук)

В статье систематизированы и проанализированы нововолинские фамилии неоднозначного происхождения (Бак–Бук). Сделан лексико-семантический и словообразовательный анализ выявленных антропонимов.

Ключевые слова: антропоним, антропонимикон, апеллятив, оним, фамилия.

Oleksander Khvishchuk. NOVOVOLYNSK' SURNAMENES OF AN UNUSUAL ORIGIN (Bak–Buk)

The article arranges surnames of an unusual origin of the city Novovolynsk of Volyn Region (Buck–Book). Lexical-semantic and word-building analyses of revealed anthroponyms have been carried out.

Key words: anthroponym, anthroponymicon, appellative, onym, surname.

Прізвища зберігають і передають із покоління в покоління інформацію про побут, культуру, звичаї, традиції, моральні та естетичні цінності народу, виражають його ментальні та національні особливості. Актуальна проблема сучасної української антропоніміки – аналіз антропонімної системи всіх історико-етнографічних регіонів України в синхронно-діахронному аспекті.

На сьогодні вже цілісно опрацьовано прізвища України загалом (Ю. К. Редько), а також проаналізовано антропонімію Закарпаття (П. П. Чучка), Лівобережної України (І. Д. Сухомлин), Лемківщини (С. Є. Панцьо), Бойківщини (Г. Є. Бучко), Буковини (Л. В. Кракалія), Гуцульщини (Б. Б. Близнюк), Лубенщини (Л. О. Кравченко), Дніпровського Припоріжжя (В. О. Горпинич, І. А. Корнієнко), Уманщини (Ю. І. Блажчук), центральної та східної Донеччини (Ю. М. Новикова), півдня Волинської області (Л. О. Лісова) та ін. Аналіз прізвищ жителів м. Нововолинська Волинської області доповнить загальне уявлення про українську антропонімну систему на сучасному етапі та в її історичному розвитку.

Мета статті – зафіксувати сучасні нововолинські антропоніми неоднозначного походження (Бак–Бук), зробити їх лексико-семантичний і структурно-словотвірний аналізи.

В антропоніміці м. Нововолинська Волинської області натрапляємо на пропріальні лексеми неоднозначного походження. У цих онімах збереглися архаїчні, а часто й утрачені корені; вони містять важливу не лише для лінгвіста, а й для етнолога чи історика інформацію.

Бакай (пор. ОН ст.-рос. *Бакай*, 1571 р. (Веселовський, 21)). Гіпотетично можливі версії: 1) < діал. *бакáй* ‘глибока яма в річці, ставку’, ‘вибій із водою, калюжа на дорозі; баюра’ (Гр., I, 22); ‘випорпане курми гніздо в землі’ (ЕСУМ, I, 119); 2) *Бакай* < *Бак/a/o* (пор. ОН *Бак* – ім'я гр. бога вина і виноробства *Вакха* в його катол. звучанні, а також слов'ян. ОН *Вакo* (< *Branibor*, *Branimir*, *Branislav*, *Branivoj*, докл. див. (Чуч., 44))) < *бак* ‘розмовна підсилювальна частка «пак», яку вживали у мовленні’ (Гр., I, 22); діал. ‘бакенбард’ (Арк., 9), очевидно, ‘*вказівка на зовнішній вигляд носія’; пор. також рос. діал. апеллятив *ба́ка* ‘спритний, верткий чоловік, проноза’, ‘базіка’ та ін. (СРНГ, II, 57), блр. *ба́кі* ‘очі’ (ЭСБМ, I, 283), імовірно, ‘із вказівкою на фізичні особливості першоносія’;

Бакун (пор. ОН ст.-рос. *Бакуня*, 1579 р. (Веселовський, 22)). Теоретично можливі версії: 1) < *бакун* 'сорт міцного простого тютюну' (Гр., I, 22), пор. ще рос. діал. *бакуня* 'базіка', 'обманщик, шахрай, проноза' (СРНГ, II, 64); 2) < *Абакум* (СУІ, 15); 3) < *Бак/а/о* < *бак* (див. *Бакай*);

Балабан (пор. ОН ст.-рос. *Балабанов*, 1585 р. (Веселовський, 22), а також прізвисько *Балабан* 'людина не вимовляла звук [р], тому барабана називала балабан' (Арк.1, I, 60)) < *балабан*. Спектр мотивації широкий: 1) діал. 'різновид сокола' (ЕСУМ, I, 121); 2) діал. 'велика квасоля' (ЕСУМ, I, 121); 3) діал. 'вид печива' (ЕСУМ, I, 121); 4) пор. ще рос. діал. *балабан* 'дурень, бовдур', 'базікало', 'пустун', 'смішна, весела людина' (СРНГ, II, 65);

Балабаши. Гіпотетично можливі версії: 1) пор. діал. дієсл. *балабошити* 'базікати' (ЕСУМ, I, 122), очевидно, '*так могли називати дуже балакучу людину'; 2) можливо, тат. походження, де *бала* 'дитина, малюк' і *баши* 'голова' (Редько, I, 25); 3) < *Барабаши* < *Варава* (Редько, I, 31);

Баландін < *Баланда* (пор. ОН ст.-рос. *Баланда*, 1492 р. (Веселовський, 22)) < *баландá*. Спектр мотивації широкий: 1) 'повільна, неповоротка, неспритна людина', 'дурний, нудний балакун' (Гр., I, 24); 2) 'баламут, балагур', 'жартівник' (Чуч., 45); 3) 'дуже рідка пісна юшка' та ін. (ЕСУМ, I, 124); 4) пор. ще діал. дієсл. *баландати* 'хитати сюди й туди, гойдати' (ЕСУМ, I, 124);

Баль (пор. слов'ян. ім'я *Баля*, докл. див. (Чуч. 1, 43). М. Л. Худаш зауважує, що ОН *Баль* – гіпокористичне усічення слов'янських особових власних імен-комполітів із препозитивним компонентом *Бал(о)-*, наприклад, *Баломирь*, *Балосинь* (Худ., 20)). Теоретично можливі версії: 1) < *бáла* 'тютій, бовдур' (Гр., I, 23); 2) < діал. апелятив *бáли* 'розмови, балачки' (ЕСУМ, I, 127), пор. ще діал. дієсл. *бáліть* 'жартувати', 'теревенити', імовірно, '*про людину, яка любила поговорити'; 3) < діал. *бáли* 'знев. очі' (Арк., 10), правдоподібно, '*із вказівкою про фізичні особливості носія'; 4) пор. також синтаксему *справити бал'ь* 'побити' (Гр., I, 25);

Бандура (пор. прізвисько *Бандура* 'хто любив/мріяв грати на цьому інструменті' та ін. (Арк. 1, I, 70)). Теоретично можливі версії: 1) < *бандура* 'музичний інструмент' (СУМ, I, 100); 2) < *бандура* діал. '*перен.* нерозумна людина' та ін. (Арк., 11); 3) < *бáндур* 'власник публічного дому' (Гр., I, 26); 4) пор. ще *бандур/пандур* 'патруль, сторож, караул'; 'піхотинець, обласний жандарм'; 'розбійник, грабіжник'; 'шинкар, звідник' (Чуч., 47);

Банюк < *Бан* (пор. ОН *Бан* (про походження дет. див. (Чуч.1, 43–44)) < *бан* 'назва правителя в Угорщині, Далмації та в Молдові' (Худ., 22); пор. ще дієсл. *бáнити* 'мити, вимивати', 'полоскати' (Гр., I, 26), діал. *бáнить* 'багато та важко фізично працювати' (Лисенко, 29), імовірно, '*так могли називати того, хто банив';

Бара. Гіпотетично можливі версії: 1) < *Бартоломій*, *Бараба* (Редько, I, 31); 2) < *Бар* (пор. ОН *Барь* (<**Барнь* (про походження ОН дет. див. (Худ., 24–25)) < *бар* діал. 'мокре місце між пагорбами' (ЕСУМ, I, 136), правдоподібно, '*вказівка на особливості місця проживання/походження носія'; пор. ще діал. *бар-бар* 'вигук, яким підкликають овець' (Лисенко, 29);

Барабаши (пор. ОН ст.-рос. *Барабоша/Барбаша*, кінець XV ст. (Веселовський, 24)). Гіпотетично можливі версії: 1) < *Варава* (Редько, I, 31); 2) < діал. *барабоша* 'базіка, пуста людина' (ЕСУМ, I, 138); 3) < *Бараб* < діал. *бáраб*, *бáраба* 'зайда', 'пройдисвіт' (ЕСУМ, I, 137); 4) пор. ще дієсл. *барабошити* 'говорити, розмовляти про щось весело, дотепно, пересипаючи мову жартами, теревенити' (Гр., I, 28), діал. *барабошитися* 'вовтузитися' (Корзонюк, 70);

Баран (пор. ОН ст.-рос. *Баран*, друга половина XV ст. (Веселовський, 24), пор. ще САІ *Барань* (Дем., 123), ОН *Баран* (докл. про походження див. (Чуч.1, 44–45), прізвисько *Баран* 'хто першим почав розводити овець', 'чий прадід мав найбільше баранів', 'людина, яка в дитинстві пасла баранів', 'хто колись одягнув кожуха навиворіт', 'хто мав дуже кучеряве волосся; упертий характер', 'нерозумні та неухажні люди' та ін. (Арк.1, I, 73–74)) < *барán*. Спектр мотивації широкий: 1) 'самець вівці'; 'гребінь замету, крижини' (Гр., I, 28); діал. 'великий рубанок, яким працюють двоє' тощо (ЕСУМ I, 139); 2) '*перен.*, *лайл.* нерозумна, слабкодуха людина' (СУМ, I, 103); 3) діал. 'гра на вечорницях' (Арк., 12); 4) пор. ще діал. апелятив *барані* 'кожух із овечих шкур' та ін. (ЕСУМ, I, 138), діал. дієсл. *бараніти* 'дивитися бараном, губитися,

дурнішати' тощо (ЕСУМ I, 138); *Баранчук* (пор. прізвисько *Баранчук* 'людина, яка колись украла барана' (Арк.1, I, 76)). Теоретично можливі версії: 1) < діал. *баранчук* 'баран'; 'дурна людина' (ЕСУМ, I, 138); 2) < **Баранко* чи **Баранець* < *Баран* < *баран* (див. *Баран*);

Барбарук. Теоретично можливі версії: 1) < *Барбара* < *Варвара* (СУІ, 57); 2) < *Барбара* (пор. прізвисько *Барбара* 'жінка, яка постійно стежить', 'зла жінка', 'жінка, яка завжди нафарбована' (Арк.1, I, 76)) < діал. *барбара* 'нагайка'; пор. ще діал. дієсл. *відбарбарити* 'побити' (ЕСУМ, I, 140);

Бардюк < *Барда* (пор. ОН ст.-рос. *Барда*, кінець XV ст. (Веселовський, 25) < *барда*. Спектр мотивації широкий: 1) 'тесларська сокира з широким вістрям' (Гр., I, 29); 2) діал. 'окраєць хліба' (ЕСУМ, I, 141); 3) діал. 'брага' (Лисенко, 30); 4) діал. 'страва з конопляного насіння, яку споживали під час Великого посту' (Арк., 12);

Бас (пор. САІ *Басъ* (Дем., 134), прізвисько *Бас* 'людина з сильним голосом', 'хто грав на басовій трубі', 'про людину з великим животом' та ін. (Арк.1, I, 80)). Гіпотетично можливі версії: 1) < рідкісне церк. ім. *Басс* (Осташ, 528); 2) < *бас*. Спектр мотивації широкий: а) 'низький чоловічий голос' (СУМ, I, 108), очевидно, '*так могли називати людину з грубим голосом'; б) 'музичний інструмент' (Гр., I, 31); в) діал. 'зневаж. живіт' (Арк., 12), імовірно, '*вказівка на фізичні особливості носія'; г) пор. також дієсл. *басити* 'видавати звуки баса', діал. *басувати* 'мурчати; підтакувати' (Гр., I, 32), діал. *басувать* 'співати низьким голосом або басом' (Лисенко, 30); *Баса* (пор. прізвисько *Баса* 'хто в дитинстві так називав ковбасу' (Арк.1, I, 80)) < *баса* 'басом' (ЕСУМ, I, 146), якщо не *Баса* < *Бас* < *бас*;

Баскіна. Теоретично можливі версії: 1) < *Басько* < *Василь* (СУІ, 60); 2) < *Баска/о* (пор. ОН ст.-рос. *Баско*, 1624 р. (Веселовський, 27)) < діал. апелятиви *баска* 'довга кофта з оборками; жіночий жакет, пошитий у талію', правдоподібно, '*вказівка на зовнішній вигляд носія', *баско* 'завзятий працівник' (ЕСУМ, I, 148–149); 3) < *Баский* (пор. прізвисько *Басько* 'хто багато та швидко говорив' (Арк.1, I, 81)) < *баский* 'гарячий, прудкий, жвавий' (Гр., I, 32), імовірно, '*із вказівкою на психічні особливості носія'; 4) < *Баска/о* < *Бас/а* < *бас/а*;

Батик. Теоретично можливі версії: 1) < *Бат* (пор. ОН *Бата* (< *Братислав*) (Чуч., 51)) < діал. *бат* 'батіг; палка'; 'вітрильний човен' (ЕСУМ, I, 149); 2) < *Бат/ьо* < ст.-укр. *бат* 'брат' (ССМ, I, 88), *батьо* 'батько' (Редько, I, 39), діал. 'хресний батько', 'старший брат', 'дядько' (Чуч., 51), *батьа* (пор. прізвисько *Батьа* 'хто так називав свого батька', 'який усіх називав доця чи синок', 'кого так називали діти', 'високого зросту людина', 'хто захищав менших' та ін. (Арк.1, I, 83–84)) 'зменш.-пестл. від *батько*' (Гр., I, 34); 3) пор. діал. дієсл. *батати* 'різати великими кусками, батувати, панახати' (ЕСУМ, I, 150); *Батейко* < діал. *батейко* 'пестл. батечко', 'зневажл. подібний до батька, особливо характером' (Арк., 12), якщо не *Батейко* < **Батей* < *Бат/ьо* < *бат/ьо* (див. *Батик*); *Батюк* (пор. ОН ст.-рос. *Батый*, середина XV ст. (Веселовський, 28)). Гіпотетично можливі версії: 1) < діал. *батюк* 'батько' (ЕСУМ, I, 152); 2) < *батюк* 'так називали жителів с. *Батятичі* (Льв. обл.), а також суміжної території' (Редько, I, 39); 3) < *Бат/ьо* < *бат/ьо* (див. *Батик*);

Бахін < *Бах* < *бах*. Спектр мотивації широкий: 1) 'вигук для передачі звуку від падіння, удару, пострілу, сильного тріску' (ЕСУМ, I, 152), можливо, 'про людину, яка часто використовувала у своєму мовленні це слово'; 2) діал. '*бахур* («волоцюга, розпусник», «байстрюк», «хлопчисько», «єврейська дитина»)' (ЕСУМ, I, 153); *Бахор* < діал. *бахор* 'коханець'; 'байстрюк' (Арк., 12), діал. 'хлопчик, шибеник' (ЕСУМ, I, 153);

Башиук (пор. ОН ст.-укр. *Башиа*, 1447 р., *Башии*, 1429 р. (ССМ, I, 89), а також ОН ст.-рос. *Башиук*, 1578 р. (Веселовський, 30)). Гіпотетично можливі версії: 1) < *Башиа* < *башиа* 'паша', 'син паши', 'молодий паша' та ін. (Гр., I, 34); 'турецький урядовець' (ЕСУМ, I, 155), 'генерал' (Чуч., 52); 2) < *Башиа* < тур., тат. апелятив *баш* 'голова', '*перен.* начальник' (Редько, I, 41);

Бегун, *Бігун* (пор. ОН ст.-рос. *Бегун*, 1590 р. (Веселовський, 31), а також прізвисько *Бігун* 'людина, яка швидко ходить', 'хто виконує обов'язки посильного' (Арк.1, I, 105)) < *бігун*. Спектр мотивації широкий: 1) 'той, хто може швидко та легко бігати' (Гр., I, 61); 2) 'втікач' (Осташ, 532); 3) 'гоніць', 'посланець' (Осташ, 532); 3) 'віровідступник' та ін. (Осташ, 532);

Береза (пор. САІ *Береза* (Дем., 33), ОН ст.-рос. *Береза*, друга половина XV ст. (Веселовський, 36), пор. ще прізвисько *Берѣза* ‘дуже стрункі; високі та біляві люди’, ‘жінка похилого віку, високого зросту та зігнута’, ‘людина, біля хати якої росте багато беріз’ (Арк.1, I, 97)) < *береза*. Спектр мотивації широкий: 1) ‘назва дерева’ (СУМ, I, 160); 2) ‘хлопець (або дівчина), якого (яку) обирають за ватажка у спільних розвагах, на вечорницях і т. ін.’, ‘той, хто заспіває в хорі’ (Гр., I, 51); 3) ‘заст. ватажок колядників’ (ЕСУМ, I, 171);

Беркалюк (пор. прізвисько *Бѣрко* ‘товстий і неповороткий’, ‘хто часто привласнював колгоспне зерно’ та ін. (Арк.1, I, 99)). Теоретично можливі версії: 1) < **Беркало* < **бѣркало*, очевидно, ‘*той, хто *бѣркає* (пор. діал. дієсл. *бѣркати* ‘заяпувати, задрипувати’ (ЕСУМ, I, 174)); 2) < **Беркало* < євр. ім. *Берко* (Арк., 16; Редько, I, 56), пор. ще давньослов’янське демінутивне ім’я *Берко* (< *Беро* < *Беримир*, *Берислав...*) (дет. (Чуч., 59)); 3) < **Беркало* < *Берко* < діал. *бѣрко* ‘дит. гра, коли один учасник ловить інших’ (Арк., 16), пор. ще словосполучення *беркій до роботи* ‘запопадливий’ (Гр., I, 52); 4) < **Беркало* < *Берко* < *брати* ‘той, хто бере’ (Редько, I, 56);

Бех. Гіпотетично можливі версії: 1) < *Беримиръ*, *Бериславъ* (Осташ, 529); 2) < *бех*. Спектр мотивації широкий: а) ‘вигук на позначення шуму від удару при падінні чи стрільбі’, пор. ще дієсл. *бѣхати* ‘грюкати, падати, бити’ (Гр., I, 54); б) діал. ‘вид хвороби, *бешиха* (гостре запалення шкіри; рожа)’ (ЕСУМ, I, 179); в) < діал. ‘болиголов’ (ЕСУМ, I, 179);

Бзик. Спектр мотивації широкий: 1) < діал. *бзык* ‘гедзь, овід’ (ЕСУМ, I, 181); 2) < діал. *бзіка* ‘пасіка’ (ЕСУМ, I, 181); 3) < діал. *бзік* ‘роздратування; вередування’, правдоподібно, ‘*так могли називати дратівливу людину’, пор. ще діал. дієсл. *бзікатися* ‘гедзатися (капризувати, вередувати, упиратися), втікати від укусів гедзів’ (Арк., 18);

Биць (пор. ОН ст.-укр. *Бицьѣ*, 1436 р. (ССМ, I, 97)). Спектр мотивації широкий: 1) < *биць-биць* ‘вигук для підзивання телят’ (Гр., I, 58); 2) < *біцьо* ‘змениш. від *бик*’ (Редько, I, 62), пор. ще прізвисько *Біцьо* ‘хто в дитинстві швидко виріс і був більшим за однолітків’ (Арк.1, I, 103); 3) < *біця* ‘дит. корова, теля та інша рогата худоба’ (Гр., I, 59); 4) < діал. *біць* ‘брат’ (ЕСУМ, I, 202);

Бичак < *бичак* ‘ніж із невеликим черенком’ (Гр., I, 59), якщо не *Бичак* < *Бич* (пор. прізвисько *Бич* ‘хто довго не одружувався’, ‘від російської абрєвіатури «бувшій интеллигентный человек»’ (Арк.1, I, 104)) < *бич*. Спектр мотивації широкий: 1) < ‘палка, кий’, ‘коротша частина ціпа’ та ін. (Гр., I, 59), діал. ‘батіг без пужална’ (Лисенко, 32); 2) < ‘перен. те, що завдає великої шкоди, лиха’, ‘перен. гостре викриття, картання’ та ін. (СУМ, I, 171); 3) пор. також апелятив *бича* ‘бичок’ (Гр., I, 59); 4) пор. ще діал. дієсл. *бичувати* ‘припрягати до пари коней чи волів ще одну, коли важко везти’ та ін. (Гр., I, 59), ‘бити батогами’ (ЕСУМ, I, 188);

Біда (пор. давньослов’янське захисне ім’я *Беда*, яке мало оберігати від біди (Чуч., 53), ОН ст.-рос. *Беда*, 1506 р. (Веселовський, 31), прізвисько *Біда* ‘хто постійно нарікав, що в нього *біда*’ та ін. (Арк.1, I, 105–106) < *бідá*. Спектр мотивації широкий: 1) ‘нещастя, горе’ (Гр., I, 61); 2) ‘погана, недостойна поваги людина’ та ін. (Гр., I, 61); 3) ‘заст. провина, шкода’ та ін. (СУМ, I, 176); 4) пор. ще дієсл. *бідити* ‘бідувати’ (Гр., I, 62), діал. ‘лаяти, ганьбити’, а також стсл. *бѣдити* ‘примушувати, умовляти, переконувати’ (ЕСУМ, I, 192);

Бобер (пор. САІ *Бобръ* (Дем., 122), ОН ст.-рос. *Бобр*, третя чверть XV ст. (Веселовський, 42), ОН *Бобир* (Чуч.1, 60), прізвисько *Бобѣр* ‘у кого дуже великі зуби’, ‘хто має багато волосся/великого живота’, ‘хто в дитинстві любив гризти нігті’, ‘людина, яка застрелила бобра’ та ін. (Арк.1, I, 118)) < *бобѣр*. Спектр мотивації широкий: 1) ‘назва тварини’ (Гр., I, 77); 2) ‘рід дитячої гри’ (Гр., I, 77); 3) ‘хутро цього гризуна’ (СУМ, I, 205); 4) пор. ще етнонім *бобрі*, яким молд. цигани прозивають укр. циган (Чуч., 73);

Бобрік (пор. САІ *Бобрыкъ* (Дем., 122), прізвисько *Бобрик* ‘невисокі та повні люди’, ‘хто мав великі передні зуби’, ‘хто гриз нігті на руках’, ‘людина, яка любила полювати на бобрів’ та ін. (Арк.1, I, 120)) < *бобрик*. Спектр мотивації широкий: 1) ‘змениш. від *бобер*’ (Гр., I, 78); 2) ‘шкурка молодого бобра’ (Чуч., 74); 3) ‘мідяний гудзик (який виготовляли гуцули та використовували як прикрасу до шкіряних поясів, сумок тощо)’ (Гр., I, 78); 4) ‘грубе тепле сукно з короткою стоячою ворсою’ (СУМ, I, 206); 5) ‘чоловіча коротка стрижка зі стоячим волоссям спереду’ (ЕСУМ, I, 217);

Богун (пор. САІ *Богунь* (Дем., 89), ОН *Богун* (про походження див. (Чуч.1, 65)) < *богун*. Спектр мотивації широкий: 1) 'жердка, на якій сушать рибу' (Гр., I, 80); 2) 'перший шлунок жуйних тварин' (Гр., I, 80); 3) 'назва рослини' (Редько, I, 80);

Бомк < діал. *бомк* 'гедзь' (Корзонюк, 75), очевидно, '*так могли називати набридливу, як комаха, людину', пор. ще дієсл. *бѡмкати* 'базікати, говорити неправдоподібно' (Гр., I, 85), діал. 'нерозбірливо говорити' та ін. (Арк., 27), імовірно, '*той, хто бѡмкає';

Борець (пор. ОН *Борець* (Чуч.1, 73), ОН ст.-рос. *Борец*, 1568 р. (Веселовський, 45)) < *борѣць*. Спектр мотивації широкий: 1) діал. 'назва рослини' (ЕСУМ, I, 230); 2) діал. 'воронка' (ЕСУМ, I, 230); 3) 'той, хто бореться, б'ється з ким-небудь', 'той, хто бере участь у боротьбі, бореться за що-небудь' та ін. (СУМ, I, 217);

Боровик (пор. ОН ст.-укр. *Боровикъ*, *Боровик*, 1481 р. (ССМ, I, 113), САІ *Боровикъ* (Дем., 129), прізвисько *Боровік* 'хто дуже любить збирати гриби', 'дід якого працював на бору', 'хто родом із с. *Боровичі* (Мн. Вл.)' та ін. (Арк.1, I, 131–132)). Теоретично можливі версії: 1) < САІ *Боровъ* < САІ *Боръ* < САІ *Бориславъ*, *Боривои*, *Желиборъ* (Дем., 53, 61, 66); 2) < *боровік* 'мешканець бору'; 'білий гриб' (Гр., I, 87);

Борона (пор. САІ *Боронъ* (Дем., 66)). Теоретично можливі версії: 1) < *борона* 'сільськогосподарське знаряддя для розпушування землі' (СУМ, I, 219), можливо, '*так могли називати носія за родом занять'; 2) < діал. *борона* 'весільний пиріг, спечений у домі молодого для батька молодої' (ЕСУМ, I, 233); 3) < діал. *борона* 'захист, диспут', пор. ще дієсл. *бороніти* 'захищати', 'забороняти' (ЕСУМ, I, 233); 4) < діал. *борони* 'гра' (Арк., 28);

Борух. Гіпотетично можливо: 1) < єврейського власного особового імені *Борух* (Гр., I, 89); 2) < бр. діал. *бѡрох* 'єврей; нечупара' (ЕСУМ, I, 229), пор. також ономастичну синтаксему *борухи справляти* 'молитися (про євреїв)' (Гр., I, 89); 3) < САІ *Боръ* < САІ *Бориславъ*, *Боривои*, *Желиборъ* (Дем., 53, 61, 66); 4) < *Бор* < *бор* (= *бір*) 'сосновий ліс' (СУМ, I, 188), імовірно, '*так могли називати людину, яка жила в лісі чи недалеко біля нього';

Босак (пор. ОН *Босъ* (< *Бо[гу]с[лавъ]*) (Худ., Дем., 27), прізвисько *Босак* 'хто завжди був бідним' (Арк.1, I, 134)) < *босак* 'боса людина' (Редько, I, 93), пор. ще *босяк* 'голодранець, безпритульний' (ЕСУМ, I, 237), якщо не *Босак* < *Босий* (пор. ОН *Босий* (Чуч.1, 77), прізвисько *Босий* 'хто любив хидити босим', 'лиса людина' та ін. (Арк.1, I, 135)) < *босий* 'невзутий, без взуття', 'про убогу людину, бідняка' (СУМ, I, 222);

Бочкова < *Бочка* (пор. ОН ст.-рос. *Бочка*, 1605 р. (Веселовський, 48), прізвисько *Бочка* 'людина, батько якої робить бочки', 'низького зросту повні люди', 'хто дуже ласий до алкоголю' (Арк.1., I, 137–138)) < *бѡчка*. Спектр мотивації широкий: 1) 'велика дерев'яна або металева циліндрична посудина' (ЕСУМ, I, 240); 2) діал. '*перен.* товста людина' (Арк., 29); 3) діал. 'вид дитячої гри', 'весільна хлібина, яку роздають усім гостям' та ін. (ЕСУМ, I, 240); 4) пор. ще дієсл. діал. *бѡчкувати* 'бити корів, телят, взагалі тварин по боках' (ЕСУМ, I, 240);

Боярин. Гіпотетично можливі версії: 1) < *боярин*. Спектр мотивації апелятива широкий: а) ст.-укр. 'людина середнього між шляхетським і селянським станом', 'дрібний землевласник, який перебував на службі у держави або у крупного феодала' (ССМ, I, 116); б) '*іст.* у Київській Русі – великий землевласник, що належав до князівського двору і входив до складу військової дружини князя' (СУМ, I, 224); в) '*етн., заст.* товариш молодого (жениха), який є головним розпорядником весілля; шафер' (СУМ, I, 224); 2) < *Бояр* < *бояр* ст.-укр. 'великий землевласник або служила людина, яка займала високе суспільне становище' (ССМ, I, 116); 3) висловлено припущення, що псл. **bojarinъ* < **bojarъ* < **bojъ* 'битва, бій', причому враховується п. ст. *bojar* 'боєць, воїн' і початкове значення др. *бояринъ* 'дружинник' (ЕСУМ, I, 241);

Брись. Спектр мотивації широкий: 1) < діал. *брись* '*перен.* грубіян, хам, простака' (ЕСУМ, I, 259); 2) < діал. *брись* 'вигук, яким проганяють котів', пор. ще діал. *брись-брись* 'вигук для скликання овець, ягнят' (ЕСУМ, I, 259); 3) пор. ще стсл. *брысати* 'шкребти' (ЕСУМ, I, 259);

Бродюк (пор. ОН *Брода*, САІ *Бродъ* (про походження докл. див. (Чуч.1, 84; Худ., 247; Дем., 57)). Спектр мотивації широкий: 1) пор. дієсл. *бродіти* 'ходити, іти по воді'; 'ловити рибу бреднем'; 'повільно ходити без мети' (ЕСУМ, I, 252); діал. 'не триматися одного місця, увесь час змінювати місце проживання' (Арк., 32); 2) пор. пол. апелятив *broda* 'борода' (ЕСПМ,

40–41), можливо, ‘*бородата людина’; 3) пор. рос. діал. апелютиви *брод* ‘бездомні люди, які не мають постійного місця проживання, сталого заняття, роботи’ та ін.; *брóда* ‘людина, яка бродить без діла та мети’, ‘хто любить бродити’ (СРНГ, III, 184);

Брошко (пор. прізвисько *Брóшки* ‘люди, які торгували прикрасами’ (Арк.1, I, 145). Гіпотетично можливі версії: 1) < *Амбросій* (СУМ, 29); 2) < *брóшка* ‘прикраса зі застібкою, що приколюють на жіночий одяг біля шії чи на грудях’ (СУМ, I, 240), можливо, ‘*про людину, яка любить носити такі прикраси’;

Брус (пор. ОН *Брусъо* (про походження див. (Чуч.1, 85), прізвисько *Брус* ‘огрядна людина’ (Арк.1, I, 145)) < *брус*. Спектр мотивації широкий: 1) діал. ‘грубіян, нахаба’ (ЕСУМ, I, 268); 2) ‘обтесана чи обпиляна чотиригранна колода, довгий чотиригранний шматок каменю або металу, що застосовується на будівництві’, ‘спеціальний камінь для гостріння металевих предметів (ножа, коси і т. ін.)’ (СУМ, I, 241); 3) діал. ‘довгаста чотиригранна хлібина’, ‘перен. черствий хліб’ (Арк., 33); 4) пор. ще діал. *брусъ-брусъ* ‘вигук, яким підкликають овець’ (Лисенко, 36); 5) пор. також діал. *брусóватий* ‘незграбний, неотесаний’ (ЕСУМ, I, 268); 6) пор. і діал. дієсл. *брусáти* ‘пакувати’, *брусíти* ‘точити каменем, гострити; терти, м’яти шкіру точильним каменем’, др. дієсл. *обрусити* ‘обідрати, зіпсувати’ (ЕСУМ, I, 268–269);

Буденчук < *Буденко* < *Буд/а* (пор. ОН ст.-укр. *Боуда*, 1448 р. (ССМ, I, 127), САІ *Будъ/а* (< *Будиславъ*, *Богобудъ* (Дем., 62; 67); *Будигость*, *Булимьсль* або *Жизнебудъ*, *Хотебудъ*) (Чуч.1, 86); *Будивидъ*, *Будимиръ* (Худ., 49)), прізвисько *Бúда* ‘людина, батько якої їздив вантажним автомобілем’ і інші (Арк.1, 148)). Спектр мотивації широкий: 1) < *бúда* ‘курінь, будка’ (ЕСУМ, I, 277); 2) ‘заст. поташний завод’ (ЕСУМ, I, 277); 3) ‘критий екіпаж’ (ЕСУМ, I, 277); 4) ‘верх фургона’ (ЕСУМ, I, 277); 5) діал. ‘шалаш із гіляк’, ‘тимчасове накриття для весільних гостей’ (Арк., 34); 6) пор. ще дієсл. *будíти* ‘переривати сон’, діал. ‘боронувати (перед сівбою) зорану землю; коптити’ (ЕСУМ, I, 278–279);

Будник (пор. ОН ст.-укр. *Будникъ*, 1568 р. (Шульгач, 19), прізвисько *Буднік* ‘родом із с. Будники (Вл. обл.)’ (Арк.1, I, 149)) < *бúдник*. Спектр мотивації апелютива широкий: 1) ‘діал. сторож, будочник’ (СУМ, I, 248); 2) ‘заст. робітник на поташному заводі, на буді’ (СУМ, I, 248) 3) ‘залізничник-стрілочник’ (Редько, I, 108);

Буз (пор. ОН ст.-укр. *Боузъ*, *Боузъ*, *Боузи*, *Боузъ*, *Боуз*, 1487 р., 1495 р. (ССМ, I, 129)). Гіпотетично можливі версії: 1) < діал. *буз* ‘бузок’ (ЕСУМ, I, 281); 2) < *буzá* ‘татарський легкий хмільний напій із проса, гречки, ячменю’; діал. ‘бруд у немитій вовні; осад у рідині’ (ЕСУМ, I, 281); діал. ‘насіння бур’янів, яке засмічує зерно злаків’ (Корзонюк, 76); 3) < *буза* ‘вульг. бешкет, безладдя, скандал’ (СУМ, I, 250); 4) < *бúзя* ‘дит. вуста, рот, обличчя’ (Гр., I, 108); 5) пор. також дієсл. *бузуváти* ‘карати’, ‘картати, сварити’ та ін. (Гр., I, 107);

Букатова < *Букат/а* < *букáт/а*. Спектр мотивації широкий: 1) ‘ділянка землі’, 1452 р. (ССМ, I, 130); 2) діал. ‘кусок, скибка’ (ЕСУМ, I, 285); 3) діал. ‘велике теля, бичок’ (Осташ, 531); 4) пор. ще діал. дієсл. *бúкати* ‘кричати, ухати’ та ін. (ЕСУМ, I, 285);

Буков < *буков* діал. ‘буковий горіх’ (ЕСУМ, I, 287), хоча, можливо, також *Буков* < *Бук* (пор. антропоніми *Букъ* (Худ., 52), *Бук* (Шульгач, 20), ОН ст.-рос. *Бука*, 1498 р. (Веселовський, 53)) < *бук*. Спектр мотивації широкий: 1) ‘назва дерева’ (СУМ, I, 251); 2) діал. ‘перен. силач, здоровань’ і інші (Редько, I, 109); 3) діал. ‘бик’ (Лисенко, 36); 4) діал. ‘ціпок, палиця, кий’ (СУМ, I, 251); 5) пор. ще ст.-рос. *бука* ‘пугало’, ‘відлюдник’ (Веселовський, 53), а також рос. діал. *бúка* ‘про грізну, люту людину’, ‘товста людина’, ‘несміливий чоловік’ та ін. (СРНГ, 3, 262).

Отже, за основу для творення аналізованих антропонімів бралися найпомітніші фізичні особливості, психічні властивості або поведінка людини, що дозволяли вирізнити її серед інших. Такі прізвиська репрезентують лексику, яка відображає матеріальний, культурний, історичний досвід суспільного середовища, у якому вона зародилася та функціонує.

У антропоніміці відсутнє цілісне дослідження волинських прізвиськ неоднозначного походження, яке б дало змогу встановити локальні особливості антропонімії регіону. Це зумовлює необхідність подальшого вивчення сучасних нововолинських онімів.

СКОРОЧЕННЯ

- Арк. – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. – Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк, 2016. – 648 с.
- Арк1. – Аркушин Г. Л. Словник прізвиськ північно-західної України: У 3 т / Г. Л. Аркушин. – Луцьк, 2009. – Т. 1–3.
- Веселовський – Веселовський С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовський. – М., 1974.
- Гр. – Словарь української мови: у 4-х т. / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958–1959. – Т. 1–4.
- Дем. – Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст.: монографія / М. О. Демчук. – К.: Наук. думка, 1988. – 172 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
- ЕСПМ – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – Warszawa: Wiedza powszechna, 1985. – 806 s.
- ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: Акадэмія навук БССР (Беларусі). – Мінськ, 1985. – Т. 1–11.
- Корзонюк – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика: зб. наук. праць. – К., 1987. – С. 62–263.
- Лисенко – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К., Наук. думка, 1974. – 261 с.
- Осташ – Осташ Р. І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника) // Реєстр війська Запорозького. / Р. І. Осташ. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 517–567.
- Редько – Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвиськ: у 2 т / Ю. К. Редько. – Львів, 2007. – Т. 1–2.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров / под ред. Ф. П. Филина, Ф. П. Сороколетова, С. А. Мызникова. – М.; Л.; СПб.: Наука 1965–2013. – Вып. 1–46.
- ССМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. – К.: Наук. думка, 1977–1978. – Т. 1–2.
- СУІ – Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К., 2005. – 509 с.
- СУМ – Словник української мови / Гол. ред. І. К. Білодід. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
- Худ. – Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних від композитних скорочених особових власних імен) / М. Л. Худаш. – К.: Наук. думка, 1995. – 361 с.
- Худ., Дем. – Худаш М. Л. Походження українських карпатських і прикарпатських назви населених пунктів (відантропонімі утворення) / М. Л. Худаш, М. О. Демчук. – К.: Наук. думка, 1991. – 268 с.
- Чуч. – Чучка П. П. Прізвиська закарпатських українців: історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
- Чуч.1. – Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: Історико-етимологічний словник. / П. П. Чучка. – Ужгород: Ліра, 2011. – 432 с.
- Шульгач – Шульгач В. П. Ойконімія Волині: етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. – К.: Кий, 2001. – 189 с.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2017 р.

СЛОВОЗМІННА ВАРІАТИВНІСТЬ ВЛАСНИХ НАЗВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ГРАМОТ XV СТ.

На основі текстів українських грамот XV ст. досліджено явище словозмінної варіативності власних назв. Численні приклади мовного паралелізму іменникових форм, зумовлені витісненням одних флексій і зміцненням інших, свідчать про перехід від колишніх типів відмінювання за основами до відмін за граматичними родами. Поступове відхилення від архаїчних норм письма відбувалося завдяки проникненню говіркових елементів української мови: поряд із північноукраїнськими діалектними рисами виявлені ознаки південно-західного народного мовлення.

Ключові слова: варіант, варіативність, грамота, словозміна, власна назва, іменник, флексія.

Инна Царалунга. СЛОВОИЗМЕНТЕЛЬНАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ В ТЕКСТАХ УКРАИНСКИХ ГРАМОТ XV В.

На основе текстов украинских грамот XV в. исследуется явление словоизменительной вариативности имен собственных. Многочисленные примеры языкового параллелизма именных форм, обусловленные вытеснением одних флексий и укреплением других, свидетельствуют о переходе от прежних типов склонения по основам к склонению по грамматическим родам. Постепенное отступление от архаичных норм письма происходило благодаря проникновению диалектных элементов украинского языка: наряду с североукраинскими чертами выявляются признаки юго-западной народной речи.

Ключевые слова: вариант, вариативность, грамота, словоизменение, имя собственное, имя существительное, флексия.

Inna Tsaralunga. PROPER NAMES INFLECTIONAL VARIABILITY IN THE UKRAINIAN MANUSCRIPTS LETTERS OF THE 15th CENTURY

Basing on the texts of Ukrainian manuscripts of the XV c., the phenomenon of proper names inflectional variability has been studied. Numerous examples of language parallelism of noun forms caused by the displacement of some inflections and strengthening of the other ones, give evidence of a transition from the former types of stem conjugation to the grammatical gender conjugation. A gradual deviation from the archaic norms of writing took place due to the penetration of dialectal elements of the Ukrainian language: signs of South-West folk speech were represented along with North-Ukrainian features.

Key words: variant, variability, manuscript, inflection, proper name, noun, flexion.

Варіативні написання мовних одиниць в українських середньовічних текстах різних стилів і жанрів відображають давній стан української літературної мови у його місцевому розвитку. Українські грамоти XV ст. засвідчують все більший відхід від церковнослов'янських писемних традицій: «Канцелярії вже з XV-го віку потроху переходять на живу мову, правда, з помітною домішкою церковнослов'янських елементів» [8, с. 303]. Дедалі значнішу роль у морфологічній структурі староукраїнської літературно-писемної мови відіграють народнорозмовні впливи, як стверджує І. Матвіяс, «...варіантність форм у літературній мові зумовлена наявністю великої кількості відповідних говіркових форм» [6, с. 65].

Словозмінні особливості українських грамот XV ст. досліджували В. Ярошенко, І. Огієнко, І. Керницький, І. Матвіяс, Л. Гумецька, В. Курашкевич Хр. Станг та ін., проте цілісного аналізу словозмінної варіативності онімів у мові ділового письменства XV ст. ще не було здійснено.

Мета нашої розвідки – на основі текстів українських грамот XV ст. дослідити явище словозмінної варіативності власних назв, а саме: в результаті фронтального аналізу мови пам'яток виявити словозмінні варіанти онімів, встановити й обґрунтувати причини мовних

поплутань, визначивши, як це можливо, мовні взаємовпливи, діалектну основу того чи іншого мовного явища, засвідченого у паралельних формах, визначити місце мовного паралелізму у формуванні української літературно-писемної системи.

Предмет дослідження – словозмінні варіанти власних назв, виявлені в писемних пам'ятках офіційно-ділового стилю староукраїнської мови XV ст. Об'єкт – мова грамот XV ст., створених на теренах України і суміжних землях.

Джерельною базою роботи стали опубліковані тексти офіційно-ділового стилю староукраїнської мови XV ст., наукові студії з проблеми, словники української мови, Атлас української мови та ін. Для досліджень з історії мови важливо якомога точніше встановити час і місце написання пам'ятки, походження писаря тощо, тому при паспортизації ілюстративного матеріалу вказуємо рік (або століття) створення документа, місце написання (як це можливо), скорочений запис назви джерела і номер сторінки. Зауважимо, що окремі документи створено у Бересті, Васлуї, Вільні, Городні, Ейшишках, Кракові, Медиці, Нямці, Петркові, Сигеті, Сучаві, Ясах, однак виразні українські фонетичні ознаки цих текстів дають підстави зараховувати їх до цінних джерел вивчення історії української мови.

У результаті аналізу мови українських грамот XV ст., як і в мові українського ділового письменства XIV ст. [9], виявлено чимало словозмінних варіантів власних назв, виражених іменниками. Тенденція до сплутування відмінкових закінчень іменників різних давніх основ простежується, насамперед, у родовому відмінку однини іменників чоловічого роду: *Светаго Николає* – *Святого Николаю* 1401–1411, в Києві, УГ, 26; *Бѣлогра(ду)* 1474, у Васлуї, УГ, 123 – до *Белогоро(д)а* 1460, в Сучаві, УГ, 111; до *Юрієва Става* 1488, у Сучаві, УГ, 125 – на той сторонѣ *ставоу* 1452, в Луцьку, УГ, 38; ω (т) *Романова Тръга* – пониже *Серецкаго Тръгу* 1471, в Сучаві, УГ, 119, що фіксуємо й в апелятивах: ω (т) *бродоу* 1411, в Сучаві, УГ, 74 – до *брода* 1473, в Сучаві, DRH, А II, 289; із *вѣрка* 1458, в Острозі, УГ, 39 – із *вѣку* 1407, в Медиці, ССУМ, I, 426; того *году* 1489, у Кракові, УГ, 45 – *по(л)года* 1489, у Петркові, УГ, 46; до *мосту* 1473, в Сучаві, DRH, А II, 281 – до *моста* 1473, в Сучаві, DRH, А II, 289; *поста* – *посту* 1489, у Кракові, УГ, 45; *примѣса* 1434, в Дорогуні, УГ, 90 – *примѣсу* 1463, в Сучаві, УГ, 118; *соуда* XV ст., не визнач., ССУМ, II, 400 – для пам'яті *соудоу* 1475, в Луцьку, ССУМ, II, 400, тыхъ пановъ *суду* 1495, в Кам'янці, ССУМ, II, 400; ω (т) *терху* – ω (т) *терха* 1460, в Сучаві, УГ, 111–112 та ін.

У власних назвах осіб превалює закінчення *-а (-я)* іменників колишніх **ѡ*, **јѡ*-основ: *Албула*, *Голна*, *Иона*, *Стефана*, *Стеца*, *Тадора*, *Ходка* 1459, в Сучаві, DRH, А II, 123; *Михаила* 1401, в Сигеті, УГ, 134; *Бобрика*, *Феодора Стратилата*, *Родивона* 1499, на Київщині, УГ, 30–31; *оу Гулевича*, *оу Циньдла* 1421, у Львові, УГ, 64–65; *Вито(в)та*, *Жыкгимонѣта* 1489, у Петркові, УГ, 47; *Ивана*, *Михаила*, *Дробыша*, 1458, в Острозі, УГ, 49; *Козарина*, *Тишка* 1499, у Вільні, УГ, 63; *Влада Домонкоуша*, *Жюржъ*, *Илієша*, *Сѣприша*, *Стана*, *Станислава* 1411, в Сучаві, УГ, 74; *Хвє(д)ка* 1490, в Луцьку, УГ, 49 і чимало подібних прикладів. В. Курашкевич, досліджуючи іменникові форми у текстах галицько-волинських грамот XIV–XV ст., наголошує на сталості закінчення *-а* в назвах осіб: *Ивана, короля* [10, с. 107].

Часто використовується флексія *-а (-я)* в топонімах, мікротопонімах: з *Боучача* 1458, у Кам'янці, ССУМ, I, 133; сь *Кракова* XV ст., в Овручі, Сборник, 3; *Кремє(н)ца* 1480–1484, у Кременці, УГ, 42; до *(Л)вова* 1460, в Сучаві, УГ, 111; *Снѣтина* 1453, в Сучаві, DRH, А II, 45; до *Стародуба* 1478, в Лукониці, ССУМ, II, 381; пол(ь) *Тележина* 1459, в Сучаві, DRH, А II, 116; *Красного Тръга* 1453, в Сучаві, DRH, А II, 33, але: *Романова Тръгѣ* 1466, в Сучаві, DRH, А II, 189. Як висновує І. Керницький, у грамотах XIV–XV ст. форми родового відмінка на *-у* від **ѡ*-основ вживаються досить рідко, проте «...в міру наближення до нашого часу набирають все більшого поширення» [4, с. 47]. Хр. Станг у документах Великого князівства Литовського фіксує іменники-назви істот у формі родового відмінка на *-а* та назви неістот як із флексіями *-у*, так й *-а*: *повѣта* – *повѣта*, *суда* – *суду* тощо [11, с. 87]. «Коливання» словоформ у канцелярській мові дослідник порівнює з нормативним правописом у слов'янських (російській, польській, білоруській і українській) мовах, зауважує про можливе говіркове підґрунтя цього явища [11, с. 88]. У сучасних українських діалектах мовний паралелізм форм іменників чоловічого роду однини на *-а (-я)* і на *-у (-ю)* репрезентований у говорі галицьких лемків: *рока* – *року*, *ліса* – *лісу*; в

закарпатських говорах: *года – году, розума – розуму*; у говорах Броварського і Гостомельського районів Київської області: *луга – лугу, світа – світу*; середньонаддніпрянському говорі: *сира – сиру* [2, с. 37; 1, т. 1, к. 193].

Давальний відмінок однини іменників чоловічого роду, який в українських грамотах XIV ст. консеквентно репрезентовано варіативними написаннями [9, с. 736–738], характеризується чималою кількістю аналогічних паралельних закінчень іменників у текстах офіційно-ділового стилю XV ст., насамперед, у назвах осіб: *Ондрєєви* XV ст., не визн., ССУМ, I, 76 – *Андрґю* 1433, у Києві, ССУМ, I, 76; *Андрилишоу* 1487, в Сучаві, ССУМ, I, 76 – *Андріяшеви* 1414, на Буковині, ССУМ, I, 76; пнґу *Ванку – Ванґковъ* 1478, у Львові, УГ, 67–68; *Ивашку* 1499, у Вільні, УГ, 63 – *Ивашкови* дати 1421, у Львові, УГ, 65; *Сєнкови* 1452, в Луцьку, УГ, 38 – *Сєньку* 1487, у Кракові, УГ, 43; *Григорю – Григорєви* 1413, львівські землі, Молдован, 272; слугамъ *Нґгоулови* и *Татоулови – паноу Нґгоулоу* и *Татвлу* 1458, в Сучаві, DRH, A II, 111 тощо; а також у назвах неістот: *монастирю* 1427, в Сучаві, УГ, 80 – *монастиреви* 1487, в Сучаві, DRH, A III, 30; заплатити *соудови – зазываті къ соудоу* XV ст., не визнач., ССУМ, II, 400 та ін.

Закінчення *-ови (-єви)* іменників з давньою основою на *й досить часто виступає в антропонімах: *Александрови, Михайлови* 1403, в Сучаві, DRH, A I, 26; *Андріяшеви, Иванови, Иоуифови* 1414, в Сучаві, DRH, A I, 53; *Володиславови* 1434, у Кременці, Розов, 131; *Глґбови* 1413, львівські землі, Молдован, 272; *До(б)рулови* 1463, в Сучаві, УГ, 118; *Ива(н)кови, Михнови* 1474, у Васлуї, УГ, 122–123; *Драгулови* 1414, в Сучаві, DRH, A I, 52; *Жоукови* 1445, в Луцьку, ССУМ, I, 364; *Жюржєви* 1424, в Галичі, Розов, 106; *Анчґєви Зубреви* 1404, в Галичі, Розов, 68; *Кондратови* 1422, у Вільчі, УГ, 66; *Лєнькови* 1433, в Житомирі, Розов, 126; *Никулеви* 1453, в Сучаві, ССУМ, II, 52; *Нґгоєви* 1422, в Нямці, УГ, 76; пану *Нґгоулови* 1497, в Ясах, DRH, A III, 363; *Ѓанчєви* 1434, в Дорогуні, УГ, 91; *пискоупови Оганєсови* 1401, в Сучаві, DRH, A I, 21; *Радєви* 1445, у Вільхівці, УГ, 37; *Трифанов(и)* 1487, в Сучаві, DRH, A III, 26; *Тґутулови* 1497, у Ясах, DRH, A III, 364; *Хомґкови* 1452, в Луцьку, УГ, 38; *Юрієви* 1480, в Сучаві, DRH, A II, 349 тощо.

У власних назвах осіб паралельно вживається традиційне закінчення *-у (-ю)* іменників на *ѡ, *јѡ: *Авраму, Ивану* 1489, у Петркові, УГ, 46; *Архаґґлу Михаилу* 1404, в Сигеті, УГ, 134; *Богдану* 1495, у Вільні, УГ, 54; *Васи(л)ю, Петру, Сємену* 1490, в Луцьку, УГ, 49; *Волчьку, Мартину* XV ст., в Овручі, Сборник, 3; *Гаврилу, Го(р)ностаю, Радивону* 1489, у Кракові, УГ, 45; *Дробышоу* 1458, в Острозі, УГ, 39; *Дґніісв* 1436, в Сучаві, DRH, A I, 224; *Иваноу* 1463, в Острозі, УГ, 41; *Стан[чүл]ү, Тґутулу* 1487, в Сучаві, DRH, A III, 26, *Михаилу* 1443, в Сучаві, УГ, 98; *Ѓлє(х)ну* 1478, у Львові, УГ, 67; *Петру, Ша(х)ну* 1487, у Кракові, УГ, 43; *Рытерю* 1413, львівські землі, Молдован, 272; *Тадору* 1464, в Сучаві, DRH, A II, 177; *Шушману* 1488, в Сучаві, УГ, 127; та ін.

Флексія *-у (-ю)* давального відмінка однини іменників чоловічого роду простежується у топонімі: тоє село приверну(л) к(ъ) *Володимирю* 1499, у Вільні, УГ, 63, пор. в апелятивах: ко *крамоу* 1460, в Сучаві, УГ, 111; к *листу* 1468, на Житомирщині, УГ, 30; к *монастирю* 1497, в Ейшишках, УГ, 59; вьсемоу *родоу* 1462, в Сучаві, УГ, 115; дали *храму* 1454, в Байчанах, УГ, 103 і под.

Поплутання цих морфем збереглося і до сьогодні в українських діалектах. Зокрема, на північних теренах, для яких у давальному відмінку однини властиве вживання іменників на *-у (-ю)*, закінчення *-ові, -єві (-єві)* використовується у західнополіських говірках: *батькови, дубови, конєви, лісови*, а в південно-західних діалектах, котрі здебільшого містять флексію *-ові, -єві (-єві)*, північна частина наддніпрянських говорів має закінчення *-у (-ю)*: *дубу, коню* тощо [2, с. 40; 1, т. 3, к. 28–29]. Притаманність флексії *-ові (-єві)* іменників у давальному відмінку однини для українського наріччя констатує П. Житецький: «... в давньоруських наріччях ця форма була дуже поширена, але найстійкіше витримується вона у пам'ятках південноруських і західноруських»; у наступних століттях, за спостереженнями дослідника, це закінчення використовується як у назвах істот, так і неістот [3, с. 63].

Орудний відмінок однини іменників чоловічого роду зрідка репрезентує варіативні словоформи: *ґ(с)даро(м)* бити 1462, в Сучаві, УГ, 117 – бити *господаре(м)* 1411, в Сучаві, УГ, 74;

лице(м) познал 1435, в Сучаві, ССУМ, I, 551 – *лицомъ* вынмоу(т) XV ст., не визнач., ССУМ, I, 551; сь *тцо(м)* (тобто *отцо(м)* – I. Ц.) – *праоце(м)* 1459 в Києві, ССУМ, II, 224; *путомъ* долѣ 1422, в Нямці, УГ, 76 – *путе(м)* 1490, в Сучаві, УГ, 131 і под. Закінчення *-омъ* < *-ьмъ*, *-емъ* < *-ьмъ* вживається зазвичай послідовно в антропонімах: *Андрѣемъ*, *Витовто(м)* 1401, у Троках, УГ, 33; ис *Кондратом(м)* 1422, у Вільчі, УГ, 66; *Гле(х)но(м)* 1478, у Львові, УГ, 67; *Семеномъ* 1499, на Київщині, УГ, 30; *Чижевичемъ* 1499, на Київщині, УГ, 30 та ін.; у гідронімах: за *Прутомъ* 1429, в Сучаві, УГ, 83. Однак подекуди виявляємо в онімах наслідки переходу *e* в *o* після шиплячих, *p* і *ц*: ис *Краманцомъ* 1435, в Черняхові, ССУМ, I, 511; *Лазоромъ* 1452, в Сучаві, DRH, А II, 24; со *Мшанцо(м)* 1451, в Луцьку, ССУМ, I, 621; горѣ *Раковцомъ* 1429, в Сучаві, УГ, 83. За твердженнями І. Керницького, «...як у давальному відмінку однини, так і в орудному спостерігається тенденція до вирівнювання флексій іменників м'якої групи з флексією іменників твердої групи, тому зустрічаються випадки, коли іменники м'якої групи приймають закінчення *-омъ*, напр.: кого поставить *архіереомъ*; помазующи *елеомъ*» [5, с. 47]. На думку дослідника, частіше закінчення *-омъ* виступає у словах з основою на шиплячий приголосний і *ц*: *замужомъ*, *Андреевичомъ*; *отцомъ*, *свинцомъ* тощо, як і в іменниках на м'який *-р*: *мулаеро(м)*, що більшою мірою притаманно південно-західним говорам української мови [5, с. 48].

Подобиємо подвійні, а то й потрійні написання іменників чоловічого і середнього роду у місцевому відмінку однини, насамперед, в ойконімах: оу *Бакотъ* – оу *Бакоти* 1456, вочевидь, на Буковині, ССУМ, I, 84; в *Берестѣи* – в *Берестѣю* 1400, вочевидь, на Буковині, ССУМ, I, 94; оу *Било(м) Городѣ* 1460, в Сучаві, УГ, 111 – в *городѣ* 1480–1484, у Кременці, УГ, 42; в *Ковнѣ* – в *Ковнѣ* 1493, у Троках, УГ, 50; во *Лвовѣ* 1413, львівські землі, Молдован, 272 – во *(Л)лове* 1478, у Львові, УГ, 68; оу *Серети* – оу *Серетѣ* 1460, в Сучаві, УГ, 112 – оу *Сигѣту* 1404, в Сигеті, УГ, 134 тощо.

Часто вони пов'язані з рефлексією давнього **ѣ* в українських говорах, який традиційно передавався графемою *ѣ*: на *(Д)нистрѣ* 1456, в Нямці, УГ, 105; во *Лвѣ* 1421, у Львові, УГ, 65; при *Їосифѣ* 1408, в Сучаві, ССУМ, I, 458; на *Прутѣ* 1443, в Сучаві, УГ, 98 та ін. Закінчення *-ѣ* в іменниках твердої групи колишніх **ѣ*-основ нерідко виступає як *-ѣ* (*-ѣ*): у *Ллове* 1411, у Львові, Розов, 85; в *Краковѣ* 1487, у Кракові, УГ, 44; в *Ку(з)минѣ* 1480–1484, у Кременці, УГ, 42; в *Пет(р)ковѣ* 1489, у Петркові, УГ, 47 тощо. Зауважимо, що флексія *-ѣ* (*-ѣ*) замість *-ѣ* трапляється у волинських, київських пам'ятках, що пояснюють впливом поліських говорів: «Справа в тому, що, згідно з правописом литовської державної канцелярії, *-ѣ* передавалось через *e*, що відбивало живу рису фонетики білоруської мови та українських говорів, які межували з білоруською територією» [5, с. 50].

Перехід колишнього *ѣ* в *и* (*ы*), притаманний українським південно-західним говіркам, репрезентовано у флексіях іменників місцевого однини: на *Днистри* 1439, в Сучаві, DRH, А I, 276; в *Житомири* 1433, в Житомирі, Розов, 127; оу *Серети* 1404, в Сигеті, УГ, 134; оу *Хотини* 1408, в Сучаві, УГ, 71, пор. також: на *Кременьцьи* 1480–1484, у Кременці, УГ, 42 і под. Іменники м'якої групи характеризуються давнім закінченням *-и* колишніх **ѣ*-основ: оу *Волховци* 1445, у Вільхівці, УГ, 37; оу *Галичи* 1424, в Галичі, Розов, 106 та ін.

Закінчення *-у* (*-ю*), яке панувало, за спостереженнями дослідників, спочатку в основах на задньоязиковий приголосний: в *житнику*, на *торгу*, на *лицуку* і под., а потім охопило й інші іменники чоловічого роду [5, с. 49], зустрічається в українських грамотах XV ст. досить часто: оу *Галичю* 1409, в Галичі, Розов, 75; в рици *Згару* 1430, в Новоселиці, ССУМ, I, 392; у *Креманийцю* 1434, у Кременці, Розов, 131; в *Луцку* 1490, в Луцьку, УГ, 49; на *Задно(м) Сы(р)цу* 1401–1411, в Києві, УГ, 26; пор. в апелятивах: на *лѣтовиччоу* 1429, в Сучаві, ССУМ, I, 564; у *миру* 1490, в Сучаві, DRH, А III, 116; на *обедоу* 1466, в Сучаві, DRH, А II, 192; по *обычаю* 1451, в Сучаві, DRH, А II, 16; по *переконю* 1479, в Сучаві, DRH, А II, 329; в *промыту* 1487, у Кракові, УГ, 43; на *рибныку* 1449, у Торговищі, УГ, 136; на *светоу* 1466, в Сучаві, DRH, А II, 192; на *ставу*, у *стожъку* 1480–1484, у Кременці, УГ, 42; на *сто(л)ну* 1488, в Сучаві, УГ, 125; оу *торгу* 1408, в Сучаві, УГ, 71; на *оуглоу* 1446, в Сучаві, УГ, 100; по *оуставоу* 1466, в Сучаві, DRH, А II, 192; по *хотарю* 1487, в Сучаві, DRH, А III, 26, по *хотарю* 1463, в Сучаві, УГ, 117; оу *то(м) часоу* 1460, в Сучаві, УГ, 113 та ін. Відповідно до виявів варіативних форм у текстах грамот XV ст., закінчення *-у* (*-ю*) широко представлене у

документах із Сучави, що можна також пояснювати більшою кількістю збережених пам'яток із цього регіону. Поодинокі написання такого типу знаходимо в текстах з Галича, Києва, Кракова, Кременця, Луцька. Припускають, що флексія -у (-ю) могла перейти від давального відмінка однини цих самоіменників з основою на *ǫ, *jǫ, проте імовірний і вплив іменників *ǫ-основ [2, с. 74].

У родовому відмінку множини іменників чоловічого роду виявили варіативні написання іменників чоловічого роду. Найконсеквентніше вживається закінчення -овъ (-евъ), зумовлене впливом іменників *ǫ-основ: нижє Бѣлыхъ *Беръговъ* 1445, у Вільхівці, УГ, 37; ѿ(т) *Наговцовъ* 1429, в Сучаві, УГ, 83; пор. в апелятивах: *барановъ* 1466, в Сучаві, DRH, А II, 190; зо *вєков* 1494, в Луцьку, ССУМ, I, 406; с трє(х) *годовъ* 1487, у Кракові, УГ, 44; зъ *дворовъ* 1488, у Кракові, УГ, 44; *дворъновъ* 1427, в Сучаві, УГ, 80; отъ *застолниковъ* 1499, на Київщині, УГ, 31; *зра(д)це(в)* 1457, очевидно, на Буковині, ССУМ, I, 408; наши(х) *мытничко(в)* 1456, в Сучаві, УГ, 104; *сыновъ*, *щадковъ* 1498, у Троках, УГ, 62; *столцовъ* наши(х) 1433, в Ланчиці, ССУМ, II, 389; *пановъ* 1447, в Сучаві, DRH, А I, 387; *перевозовъ* нє мєли 1489, в Радомлі, УГ, 47; ѿ(т) *племенников(ъ)* 1455, в Сучаві, DRH, А II, 67; *разов(ъ)*, ѿт *турков(ъ)* 1456, у Васлуї, DRH, А II, 85; вьселєнскы(х) *сѣборовъ* 1411, в Сучаві, УГ, 75; *ставовъ*, *шиповъ*, *чоловєковъ* 1480–1484, в Кременці, УГ, 42; ѿ(т) *уиковъ* 1490, в Сучаві, DRH, А III, 116 та ін., що цілком збігається з висновками С. Бєвзєнка: «Взагалі українські пам'ятки, починаючи з XV–XVI ст., звичайно дають перевагу закінченню -овъ над іншими закінченнями цих іменників» [2, с. 82].

Зрідка спостерігаємо давнє закінчення родового множини іменників-назв істот колишніх *ǫ, *jǫ-основ: ѿпроче *Сѣзерань* 1458, в Острозі, УГ, 39; ѿ(т) *Рыпчича(н)* 1448, на Буковині, УГ, 101; по(д)ли *Ставча(н)* 1490, в Сучаві, УГ, 130, а також в апелятивах: ѿ(т) *ап(о)ст(о)ль* 1407, в Сучаві, DRH, А I, 31; вьсѣ(х) *болгѣр* 1472, в Сучаві, УГ, 121; *босєрѣ* наши(х) 1474, у Васлуї, УГ, 123; ѿ(т) сѣй(х) *отць* 1440, Торговищі, УГ, 137; с(в)адопочивших(ъ) *родитель* 1439, у Васлуї, DRH, А I, 275; *татарѣ*, до *оугорѣ* 1408, в Сучаві, УГ, 70 тощо. У сучасній українській мові найчастіше таких форм набувають іменники, що характеризуються суфіксом -ин- в однині: *боєр*, *міщан*, *слов'ян* та ін. [7, с. 130]. Зауважимо, що форми з нульовим закінченням В. Курашкевич фіксує у власних географічних назвах: ізъ *Болєстрашичь*, ізъ *Дулгѣбъ*, с *Кобылланъ* і под. [10, с. 114].

Давальний відмінок множини у граматах XV ст. відзначається наявністю словоформ на -омъ / -ємъ: *Волбырєвце(м)* 1458, в Острозі, УГ, 40; к сєлу *Городиславичомъ* 1413, львівські землі, Молдован, 272, пор. в загальних назвах: *бурмистро(м)* 1493, у Троках, УГ, 50; и(х) *дєте(м)* 1499, у Вільні, УГ, 63; оучинили *купцємъ* 1408, в Сучаві, УГ, 72; мыто *ливовчано(м)* ѿ(т)пустили 1469, в Сучаві, УГ, 112; *мещаномъ* 1489, у Кракові, УГ, 45; нада(л) *ѿ(т)цємъ* 1401–1411, в Києві, УГ, 26; землѣм и *панством* єго милости 1485, в Коломиї, ССУМ, II, 124; дали ли(ст) наши(м) *прїатєлємъ* 1456, в Сучаві, УГ, 104; служилъ *родитєлємъ* 1455, в Сучаві, DRH, А II, 67; *синовцєм(ъ)* 1458, в Сучаві, DRH, А II, 111; будучи(м) *сца(д)ко(м)* 1499, у Вільні, УГ, 63; дали єсмь *оунучатѿ(м)* 77; *циганомъ* 1434, у Дорогуні, УГ, 90 та под. Консеквентність іменникових закінчень -ом, -єм давального множини в пам'ятках ділового стилю української мови від найдавніших часів до пізнього середньовіччя пояснюють як впливом церковнослов'янських писемних традицій, так і логічним продовженням давніх, «надзвичайно сильних» відмінкових форм іменників на -*ǫ, *jǫ [8, с. 336–337; 7, с. 135–136]. Для підтвердження останнього припущення можна привести чимало прикладів реліктових форм -ом, -єм, які функціонують і сьогодні в українському народному мовленні: в закарпатських говорах – *льодом*; у південноподільських говірках – *чоботьом*, *коном*, *людьом*; в говірках північно-західної Чернігівщини – *людєм*, *дядьком*, *пастухом* та ін. [2, с. 86; 1, т. 2, к. 201–203; 1, т. 3, ч. 3, к. 30, 32].

Місцевий відмінок множини іменників характеризується паралельними закінченнями: у *Троцѣхъ* 1401, у Троках, УГ, 33 – в *Троцо(х)* 1493, у Троках, УГ, 52; *оу аєсох* – *оу аєсе(х)* 1460, в Сучаві, УГ, 111, пор. в апелятивах: у *блато(х)* 1456, в Нямці, УГ, 105 – на *блатєхъ* 1454, в Сучаві, DRH, А II, 59 – по оусих(ъ) *болутєх(ъ)* 1453, в Сучаві, DRH, А II, 52; *оу д(є)нох(ъ)* 1449, в Сучаві, DRH, А II, 5 – *оу днє(х)* 1474, у Васлуї, УГ, 123; по *мѣсто(х)* 1440, в Торговищі, УГ, 136 – по *мѣстах(ъ)* 1453, в Сучаві, DRH, А II, 52; на *чєдо(х)* 1488, в Сучаві, УГ, 126 – на *чєдѣ(х)* 1438, в Сучаві, УГ, 93 тощо.

Флексія *-охъ* < *-ьхъ* колишньої **й*-основи засвідчена в іменниках чоловічого і середнього роду на *-*ѡ, -*јѡ*: в *Єшишико(х)* 1497, в Ейшишках, УГ, 61; в *Кожчичох* 1497, в Городні, ССУМ, I, 485; оу *Асох(ь)* 1453, в Сучаві, DRH, А II, 52 і под. Досить послідовно використано флексію *-ехъ* < *-ьхъ* іменників колишньої **ї*-основи, рідше – *-гьхъ* (*-ихъ*) іменників колишньої **ѡ*-основи: у *Байчане(х)* 1454, в Байчанах, 103; у *Трговиштехъ* 1481, в Торговищі, DRH, А II, 354; на *Хватовцехъ* 1424, в Коломиї, ССУМ, II, 506; оу *Черневец(х)* 1460, в Сучаві, УГ, 112; оу *Погоничи(х)* 1422, в Погоничах, ССУМ, II, 162 тощо.

Засвідчено вплив іменників **а*-, **ја*-основ: в *Почапынцяхъ* 1430, в Новоселиці, ССУМ, II, 357; пор. в загальних назвах: о *мыта(х)* 1408, в Сучаві, УГ, 70 – у *мыто(х)* 1472, в Сучаві, УГ, 121; оу *торгохъ* – по *торгахъ* 1408, в Сучаві, УГ, 70–71; по оусих(ь) *озерах(ь), ...мытах(ь), ...окнах(ь)* 1453, в Сучаві, DRH, А II, 52; оу *озерах(ь)* 1466, в Сучаві, DRH, А II, 190; в *рѣча(х)* 1447–1492, в Бересті, ССУМ, II, 313; оу *селах(ь)* 1454, в Нямці, DRH, А II, 61 та ін. Хр. Станг пояснює приклади таких написань іменників **ѡ, *јѡ*-основ (*дворища(х), заби(т)ѡ(х), месцахъ* тощо) значним поширенням закінчень *-ахъ*, причому «...багато слів з **а*-основою проникли в середній рід раніше, ніж у чоловічий. Це спричинено закінченням *-ѡ* (*-а*) називного і знахідного відмінків множини іменників середнього роду» [11, с. 94].

В. Курашкевич у галицько-волинських грамотах зафіксував також закінчення *-ихъ* < *-*іхъ* (оу *Бышковичихъ, оу погоничи(х), оу Тъшковичи(х)* та ін.) [10, с. 118], збережені до сьогодні в українських діалектах: (на) *'кон-их* – у центральних районах Буковини і північно-західних Галичини, (на) *'кон'-іх* – у Київській та Чернівецькій областях [1, т. 3, ч. 3, к. 30].

Аналіз паралельних закінчень онімів у текстах офіційно-ділового стилю XV ст. показав певне руйнування традиційної орфографії й перебудову іменникової парадигми у граматичній системі староукраїнської мови, оскільки виявлено наслідки заміни старих форм новими, що виникли у результаті взаємодії іменників різних давніх основ. Хитання у словозміні власних і загальних назв репрезентовані аналогійними закінченнями іменників **й*-основ в родовому, давальному і місцевому відмінках однини, родовому і місцевому відмінках множини іменників колишніх **ѡ, *јѡ*-основ. Помітним є вплив іменників **а, *ја*-основ на форми місцевого відмінка множини іменників з основами на **ѡ, *јѡ, *ї*.

Фіксуємо поплутання морфем, яке було поширене в українських пам'ятках пізнього середньовіччя і збереглося до сьогодні в українських діалектах: випадки мовного паралелізму форм іменників чоловічого роду однини на *-а* (*-я*) і на *-у* (*-ю*), репрезентованого в південно-західних говорах; випадки вживання флексії *-ови* (*-еви*) у давальному відмінку однини іменників чоловічого і середнього родів, властивої сучасним південно-західним діалектам, а також західнополіським говіркам; випадки переходу колишнього флексійного **ѣ* в *є* (*ε*) у місцевому відмінку однини, зумовлені впливом північноукраїнських говорів; випадки поплутання словоформ на *-омъ* / *-емъ* у давальному відмінку множини іменників, які функціонують і сьогодні у південно-західноукраїнських говорах; випадки вживання флексії *ихъ* < *-*іхъ* у місцевому відмінку множини іменників, збережені до сьогодні на теренах Буковини, Галичини, Київщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас української мови: в 3-х т. – К., 1984–2001.
2. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови / С. П. Бевзенко. – Ужгород, 1960. – 416 с.
3. Житецкий П. Очерк звуковой истории малорусского наречия / П. Житецкий. – К., 1876. – 376 с.
4. Керницький І. Відміна іменників чоловічого роду в мові українських пам'яток XVI ст. / І. М. Керницький // Дослідження і матеріали з української мови. Т. 2. – К., 1960. – С. 45–66.
5. Керницький І. М. Система словозміни в українській мові / І. М. Керницький. – К., 1967. – 288 с.
6. Матвіяс І. Г. Діалектна основа словозміни в українській літературній мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 52–65.
7. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К., 1973. – 183 с.
8. Огієнко І. Українська літературна мова XVI століття і Крехівський «Апостол» 1560 року / І. Огієнко. – Варшава, 1930. – Т. 1. – 520 с.; Т. 2. – 192 с.
9. Царалунга І. Словозмінна варіативність власних назв (за матеріалами українських грамот XIV ст.) / І. Царалунга // Записки з ономастики. Випуск 18. – Одеса, 2015. – С. 733–745.

10. Kuraszkiewicz W. Gramoty halicko-wołyńskie XIV–XV wieku. Studium językowe / W. Kuraszkiewicz. – Kraków, 1934. – 174 s.

11. Stang Chr. S. Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen / Chr. S. Stang. – Oslo, 1935. – 148 s.

СКОРОЧЕННЯ

Молдован – Молдован А. М. Пять новонайденных украинских грамот конца XIV – начала XV в. / А. М. Молдован // Лингвистическое источниковедение и история русского языка. 2000. – М., 2000. – С. 261–276.

Розов – Розов В. Українські грамоти. Т. 1. XIV і перша половина XV ст. / В. Розов. – К., 1928. – 4 с. + 176 с. + 75 с. + IX с.

Сборник – Сборник палеографических снимков древних грамот и актов, хранящихся в Виленском Центральном архиве и Виленской Публичной библиотеке. Вып. 1. (1432–1548 г.г.). – Вильна, 1884. – VIII, 45 с., XXX илл.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / редкол. Л. Л. Гумецька та ін. Т. 1–2. – К., 1977–1978.

УГ – Українські грамоти XV ст. / підгот. до вид. В. М. Русанівський. – К., 1965. – 162 с.

DRH – Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. V. I–III. – București, 1975–1980.

Стаття надійшла до редакції 1.06.2017 р.

УКРАЇНСЬКІ АЛЬБОМОНІМИ: СТРУКТУРА, МОТИВАЦІЯ, СЕМАНТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ

Статтю присвячено дослідженню назв музичних збірок українських виконавців. На матеріалі більш ніж 170 пропріативів проаналізовано походження, структуру та мотивацію таких найменувань. Виявлено іношомовні лексеми, від яких утворено альбомоніми, звернено увагу на дотримання мовних норм.

Ключові слова: альбомоніми, мелосоніми, мотивоніми, музиконіми.

Марина Цилина. УКРАИНСКИЕ АЛЬБОМОНИМЫ: СТРУКТУРА, МОТИВАЦИЯ, СЕМАНТИКА ОБРАЗУЮЩИХ ОСНОВ

Статья посвящена исследованию названий музыкальных сборников украинских исполнителей. На материале более чем 170 проприативов проанализированы происхождение, структура и мотивация таких наименований. Выявлены иноязычные лексемы, от которых образованы альбомонимы, затронуты вопросы соблюдения языковых норм.

Ключевые слова: альбомонимы, мелосонимы, мотивонимы, музыконимы.

Maryna Tsilyna. UKRAINIAN ALBOMONIMS: STRUCTURE, MOTIVATION, SEMANTIC OF GENERATORS BASES

The article studies the names of music collections of Ukrainian artists. On the material of more than 170 of propriatyvs, the origin, structure and motivation of such naming are analyzed. Foreign-language lexems which are formed from albomonims are discovered, to the matter of linguistic rules are revealed.

Keywords: albomonims; melosonims; motyvonims; muzykonims.

В українському музичному просторі сформувалась своя тематична група пропріативів, іменована в науковій літературі як музиконіми – власні назви музичних творів [2, с. 203]. Це окремий семантичний різновид ідеонімів – власних найменувань, що належать до духовної, розумової сфери діяльності людини. Сюди належать класик-, фольк- та поп-музиконіми, а також оніми на позначення мелодій (мотивоніми), пісенних творів (мелосоніми) та назви музичних збірок (альбомоніми) [2, с. 207]. Саме індивідуальні найменування музичних альбомів українських виконавців і стануть об'єктом дослідження, оскільки, по-перше, у їхній мовній організації сконцентрована значеннєво-концептуальна сутність усіх пісень, що увійшли до такого зібрання, а по-друге, саме ця сфера ідеонімії ще ніким не розглядалася. У сучасній науковій літературі маємо лише поодинокі наукові розвідки із таких її семантичних різновидів, як: імажоніми [5], сайтоніми [1], телевізійоніми [2], фільмоніми [4].

Найменувань музичних альбомів порівняно незначна кількість. Знайдено 174 альбомоніми, в основному періоду існування незалежної України, як окремих виконавців (Ані Лорак, І. Білик, Т. Кароль, Р. Лижичко, О. Пономарьов), так і музичних гуртів («Брати Гадюкіни», «Бумбокс», ВІА «Гра», «Мандри», «Скрябін», «ТІК», «ТНМК»). Вважаємо за необхідне розглянути семантичний, структурний та мотиваційний бік цих назв з огляду на те, що вони не тільки мають культурно-естетичний, а й здійснюють виховний вплив, зокрема на молодь. Тому мова оніма з огляду на цей аспект має важливе значення.

Переглянувши всі найменування музичних збірок українських виконавців, можемо стверджувати про строкатість цих онімів з будь-якої точки зору. За походженням назви можуть бути як українськими: «З ранку до ночі» (О. Пономарьов), «Кувала зозуля» (І. Білик), «Подих» (Джамала), «Танець пінгвіна» («Скрябін»), «Хата моя» («Плач Єремії»), так й іношомовними: «Биология» (ВІА «Гра»), «Все включено» («Бумбокс»), «Stop! Stop! Stop!» (ВІА «Гра»), «Dolce Vita» («Океан Ельзи»). А деякі містять ще й змішані за етимологією лексеми: «Відправила

Message) (Н. Могилевська), *«Вода/L'eau»* («ТНМК»), *«Океан Ельзи: The Best Of»* («Океан Ельзи»), *«Family Бізнес»* («Бумбокс»).

До того ж, альбомоніми за графічним оформленням – не обов'язково буквеного складу. Часто бувають і цифрового: *«1944»* (Джамала), *«1221»* («Океан Ельзи»), *«15»* (Ані Лорак), *25* («Скрябін») – і буквено-цифрового: *«Назбиралося на 2010»* («Тартак»), *«Краще: 1988-1998»* (І. Білик), *«Попытка № 5»* (ВІА «Гра»), *«9 жизней»* (Т. Кароль), *«Не ма4о»* (С. Лобода), *«Останнє Різдво 90-х»* (Р. Лижичко). Деякі із пропріативів оформлені як сайтоніми: *«Www.anilorak»* (Ані Лорак). Така неоднорідність оформлення альбомонімів свідчить про рекламну функцію власних назв, що презентують свого роду товар для меломанів, прихильників музичної творчості, а відтак, заохочують до купівлі цього типу творчої продукції. З іншого боку, назва або повторює основний хіт, представлений в альбомі, або вказує на часовий період, упродовж якого написано пісні, або ювілей групи чи творчості виконавця.

Окремо слід відзначити розмовну, ненормативну лексику та слова-покручі, що нерідко зустрічаються серед альбомонімів: *«Всьо чотко!»* («Брати Гадюкіни»), *«Денніч»* («Друга ріка»), *«Демо графічний вибух»* («Тартак»), *«ЛітераDYPА»* («ТІК»), *«Неформат»* («ТНМК»), *«Янанебібув»* («Океан Ельзи»), *«F*ck The Macho»* (С. Лобода). Звичайно, питання культури мовлення тут є як ніколи актуальним, бо, вважаємо, ніяка прагматична настанова не дає змогу ігнорувати загальноприйнятими мовними нормами. Прописна графіка також використовується з рекламною метою: *«НА!ЖИВО»* («Брати Гадюкіни»), *«ТиХИЙ»* («ТІК»), *«РеФорматЦія»* («ТНМК»), *«THE BEST»* («Друга ріка»). Оригінальністю відзначається назва альбому Світлани Лободи *«H2Lo»*, утворена за аналогією до формули води H₂O, де Ло – усічення від прізвища Лобода, а ще виникає асоціація з американською акторкою і співачкою Дженіфер Лопес, яку неофіційно іменують *Джей Ло*. У будь-якому випадку наявність різних тлумачень уже не залишає нікого осторонь назви і дає змогу по-різному трактувати її дефініцію, що є очевидною лише для її автора.

Структурна систематизація таких назв засвідчила домінування простих номінацій (біля 100 назв), представлених одноосновними апелятивами: *«Він»*, *«Вона»* (О. Пономарьов), *«Еутерна»* («Скрябін»), *«Казки»* («Скрябін»), *«Сонце»*, *«Розкажи»* (Ані Лорак), *«Мода»* («Друга ріка»), *«Світ»* («Мандри»), *«Вилк»* (І. Білик).

Серед однокомпонентних альбомонімів є такі, що утворилися шляхом субстантивзації: *«Весільний»* («ТІК»), *«Інколи»* («ВВ»), *«Найкраще»* (Р. Лижичко).

Складних альбомонімів зафіксовано небагато. Вони утворені шляхом основокладання та аббревіації: *«Гуляйгород»* («Тартак»), *«ЛітераDYPА»* («ТІК»), *«Меломанія»* («Бумбокс»), *«Технофайт»* («Скрябін»); *«L.M.L.»* («ВІА Гра»), *«С.П.А.М.»* («ТНМК»).

Складені найменування музичних альбомів – це, насамперед, оніми, утворені як підрядне словосполучення, за моделями:

1) іменник + іменник: *«З ранку до ночі»* (О. Пономарьов), *«Легенда про Івана та Одарку»*, *«Мандри у Країні Мрій»* («Мандри»); *«Опір матеріалів»*, *«Система нервів»* («Тартак»); *«Постать голосу»* («Плач Єремії»), *«Танець пінгвіна»* («Скрябін»), *«Family Бізнес»* («Бумбокс»);

2) займенник + іменник: *«Наш Івасюк»*, *«Наші партизани»*, *«Хата моя»* («Плач Єремії»); *«Моя еволюція»*, *«Наші партизани»*, *«Озимі люди»* («Скрябін»); *«Твій формат»* («Океан Ельзи»), *«Этот танец»* (Н. Могилевська), *«For Every Heart»* (Джамала);

3) прикметник + іменник: *«Золоті хіти»* (О. Пономарьов), *«Модна країна»* («Скрябін»), *«Полюс притяження»* (Т. Кароль), *«Середній Вік»* («Бумбокс»), *«Чорний ангел»* (С. Лобода), *«Wild Dances»*, *«Wild Energy»* (Р. Лижичко);

4) іменник + числівник: *«9 жизней»* (Т. Кароль);

5) діеприкметник + іменник: *«Закліпані пісні»* («Тартак»);

6) числівник + прикметник: *«Перший комерційний»* («Тартак»);

7) прислівник + прислівник: *«Так просто»* (І. Білик).

Продуктивність сурядних сполучень нижча: *«Бленди, мікси та інші музичні пародії»* («Бумбокс»), *«Концерт для Скрипки і біг-бенду»* («ВВ»), *«Світло і сповідь»* («Плач Єремії»), *«Сльози та соплі»* («Тартак»), *«Перша і остання любов»* (О. Пономарьов), *«All or Nothing»* (Джамала).

Усі структурні типи альбомонімів оформлені як розповідні і неокличні речення, хоча, як назви, виконують номінативну функцію. Однак поодинокі трапляються й окличні та питальні конструкції найменувань, причому як із одного, так і з декількох слів: «*Всьо чотко!*» («Брати Гадюкіни»), «*Stop! Stop! Stop!*», «*Стоп! Снято!*» (ВІА «Гра»), «*Постой, мужчина!*» (С. Лобода), «*Про любов?*» («Скрябін»).

У ролі альбомонімів фіксуються й інші типи предикативних конструкцій, зокрема:

- прості односкладні: «*Відправила Message*», «*Любила*» (Н. Могилевська), «*Все включено*» («Бумбокс»), «*Вродило*» («Брати Гадюкіни»), «*Зажигає серце*», «*Мрій про мене*», «*Розкажи*», «*Хочу летать*» (Ані Лорак); «*Забув*», «*Зроби мені хіп-хоп*», «*Проїхали*» («ТНМК»); «*Було не любити*», «*Чуєш біль*» («Скрябін»);

- прості непоширені: «*Кувала зозуля*», «*Я розкажу*» (І. Білик), «*Я вернусь*» (Ані Лорак), «*Птахи повернулися*» («Скрябін»).

Зустрічаються й назви, оформлені як складні речення: «*Двері, котрі насправді є*», «*Най буде все, як є*» («Плач Єремії»), «*Для тех, кто в пути*» («Тартак»), «*Там, де ти є...*» (Ані Лорак), «*Там, де нас нема*» («Океан Ельзи»). Практикуються також пропріативи із двох речень: «*Білик. Країна*», «*Любовь. Яд*» (І. Білик), «*Мить весни. Дзвінкий вітер*» (Р. Лижичко), «*Самое... Самое...*» (Н. Могилевська), «*Jazzу. Live in 44*» («ТНМК»).

Якщо поглянути на мотиваційний бік досліджуваних найменувань, то основними принципами номінації можемо відзначити такі:

- 1) відмелосонімний, пов'язаний з одним із основних хітів музичного збірника: «*1944*» (Джамала), «*Ла-ла-ла*» (Н. Могилевська), «*Постой, мужчина!*» (С. Лобода), «*Там, де нас нема*» («Океан Ельзи») «*Stop! Stop! Stop!*» (ВІА «Гра») та ін. (97%);

- 2) рекламний: «*Золоті хіти*» (О. Пономарьов), «*Краще*» («Бумбокс»), «*Краще: 1988–1998*» (І. Білик), «*Найкраще*» (Р. Лижичко), «*Суперсиметрія*» («Океан Ельзи»), «*THE BEST*» («Друга ріка») (1%);

- 3) епатажний – з порушенням чинних мовних норм: «*Всьо чотко!*» («Брати Гадюкіни»), «*Демо графічний вибух*» («Тартак»), «*Денніч*» («Друга ріка»), «*ЛітераDYPА*» («ТІК»), «*Неформат*» («ТНМК»), «*Янанебібув*» («Океан Ельзи»), «*F*ck The Macho*» (С. Лобода) (1%);

- 4) дескриптивний – короткий опис основного наповнення альбому: «*Бленди, мікси та інші музичні пародії*» («Бумбокс»), «*Концерт Для Скрипки І Біг-Бенду*» («ВВ»), «*На! Живо*» («Брати Гадюкіни») (0,9%);

- 5) відантропонімний, пов'язаний із самим виконавцем чи його творчим псевдо: «*Ані Лорак*» (Ані Лорак), «*Вілюк*» (І. Білик), «*DZIDZIO Хіти*» («DZIDZIO») (0,1%).

Таким чином, сучасні українські альбомоніми – хоч і нечисленна, проте різнопланова з лінгвістичного погляду група власних назв, що послідовною виявляється лише у переважно відмелосонімному принципі номінації. Структура і мотив утворення таких найменувань – абсолютно індивідуальні, покликані створити рекламу музичному продукту. Окремо слід наголосити на питаннях мовної культури цих пропріативів, що потребує, на нашу думку, коректури і аж ніяк не підкреслює освіченість назвотворців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко М. Ю. Типи комбінованої мотивації сайтонімів / М. Ю. Карпенко // Записки ономастики. – Одеса, 2015. – Вип. 18. – С. 260–273.

2. Торчинський М. М. Власні назви телепередач: структура, словотвір, мотивація / М. М. Торчинський // Записки ономастики. – Одеса, 2015. – Вип. 18. – С. 669–682.

3. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.

4. Цілина М. М. Сутність ідеоконцепту в українських радянських фільмонімах золотої колекції вітчизняного кіно / М. М. Цілина // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. – 2015. – Т. 23. – Вип. 21 (1). – С. 83–86.

5. Цілина М. М. Українська імажонімія ХХ–ХХІ ст. // М. М. Цілина // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: збірник наукових праць. – Острог, 2015. – Вип. 58. – С. 282–285.

Стаття надійшла до редакції 7.06.2017 р.

ТОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ І ЗМІНИ ЧАСОПРОСТОРУ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

У статті розглядаються топоніми як один з головних засобів створення і зміни часопростору в художньому творі. Виконуючи сюжетотвірну та хронотопічну функції, топоніми вибудовують потрібний відповідно до авторському задуму зміст, виступаючи незамінними показниками певного історичного часу та відповідної географії у творі.

Ключові слова: топонім, часопростір, хронотопічна функція, авторський задум, зміст твору.

Анна Шотова-Ніколенко. ТОПОНИМЫ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ И ИЗМЕНЕНИЯ ВРЕМЕНИ-ПРОСТРАНСТВА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

В статье рассматриваются топонимы как одно из главных средств создания и изменения времени-пространства в художественном произведении. Выполняя сюжетообразующую и хронотопическую функции, топонимы выстраивают подходящее согласно авторскому замыслу содержание, выступая незаменимыми показателями определенного исторического времени и соответствующей географии в произведении.

Ключевые слова: топоним, время-пространство, хронотопическая функция, авторский замысел, содержание произведения.

Anna Shotova-Nikolenko. TOPONYMS AS THE MEANS OF CREATING AND MODIFYING TIME-SPACE IN A LITERARY-ARTISTIC WORK

The article regards toponyms as one of the principal means of creating and modifying time-space in a literary-artistic work. Fulfilling plot-forming and chronotopic functions toponyms create the necessary content in accordance with the author's intention, being indispensable indicators of a certain historical time and appropriate geography in a literary-artistic work.

Key words: toponym, time-space, chronotopic function, the author's intention, the content of a literary-artistic work.

Дослідження онімного простору певного твору, аналіз функціонування в ньому онімів, що виступають яскравими, вагомо-потужними прикметами авторського ідіостилу, є дуже важливим для розуміння унікальної мовної картини, створеної творчою уявою митця. У системі загальної теорії художнього мовлення, яка відзначається багатоплановістю, розмаїттям творчих підходів до художніх текстів та ідіостилів їх авторів, з другої половини ХХ століття отримало активний розвиток одне з важливих її відгалужень – теорія художньої літературної ономастики, яка була започаткована значними працями вчених-ономастів Ю. О. Карпенка, В. М. Михайлова, О. В. Суперанської, О. І. Фоняковою та продовжена Л. О. Белеєм, В. М. Калінкіним, О. Ю. Карпенко, В. А. Кухаренко, Є. С. Отіним та багатьма іншими вченими в Україні та в інших країнах. Ономастичні дослідження завжди будуть мати наукову актуальність, новизну й перспективність, адже вивчення власних назв є невичерпним у безмежному морі української та світової літератури, де поряд з класичними творами минулого весь час з'являються нові художні твори, нові письменники зі своїми унікальними мистецькими настановами і разом з цим зі своєю неповторною системою власних назв.

Відіграючи важливу роль у реалізації головних універсальїй художнього тексту – *людина – подія – час – простір*, власні назви функціонують у межах того чи іншого жанрового поля за встановленими в ньому нормами. Текстовий аналіз ставить за мету дослідити шляхи смислотворення, проникнути в смисловий об'єм твору, і всьому цьому допомагає онім – як точний і тонкий інструмент художнього письма, що у творі стає сконцентрованою деталлю виключної вагомості [5, с. 23]. Власні назви, особливо в межах художнього твору, становлять

собою струнку систему – поетонімосферу, і увіходять як дійовий виразовий засіб у загальну структуру художнього тексту.

Мета даної статті – визначення смислового навантаження, стилістичної, хронотопічної, сюжетотвірної ролі топонімів у створенні і зміні часопростору в художньому творі на прикладі романістики видатного українського письменника першої половини ХХ століття Юрія Івановича Яновського (1902–1954).

Як і всі власні назви, топоніми підпорядковані загальним законам художнього контексту, експресивно та стилістично насичені, створюють географічну просторову домінують художнього тексту [4, с. 114], формують простір твору, тим самим створюючи контурну мапу, на яку потім накладається дія [8, с. 167]. Отже, без топонімів, цих онімів-путівників, своєрідних дороговказів у сюжетному русі та образної системи досягнути достовірності опису вельми важко [2, с. 31]. Без часу і простору твір – як будівля без фундаменту [6, с. 79]. Літературний топонім завжди задіяний у контекст твору, мобілізований митцем з безлічі назв саме для цього твору, працює на нього, творить своє унікальне асоціативне поле, свій топонімійний фон, який слугує камертоном смислового наповнення у творі [5, с. 118]. І чим більше топонім вживаний письменником, тим цікавіше він вписується у контекст твору, створюючи потрібний часопростір, тобто темпоральність і локальність згідно мистецькому задуму.

Як відомо, функція топоніма в художньому творі полягає в тому, щоб посилити локальну характеристику співвідношення «персонаж – місце дії» [3, с. 113], адже герої творів, як правило, істоти рухливі і можуть часто пересуватися у просторі. Антропоцентричність художнього твору не означає накопичення великої кількості персонажів, а засвідчує передусім увагу письменника до людини. Як правило, герой твору має одне наймення, а побувати він може у різних місцинах. У результаті антропонім один, а топонімів багато. Цей принцип так чи так діє в усіх великих художніх прозових творах, де топонімів, як правило, більше ніж антропонімів. Приміром, всі чотири романи Юрія Яновського разом мають 367 топонімів, складають у відсотковому відношенні 46% і превалюють над антропонімами (273 оніми), які складають 34% онімного простору. Топоніми досягають свого піку у кількісному відношенні в останньому романі письменника «Мир» («Жива вода») (1947) – 136 онімів; пор. у «Майстрі корабля» (1928) – 53 оніми, у «Чотирьох шаблях» (1930) – 94 оніми, у «Вершниках» (1935) – 84 топоніми. Топонімікон романістики Юрія Яновського – глобально-світового масштабу, але наскрізною топонімічною трійцею в митця є знакові географічні назви: хоронім *Україна* – 23 вжитки, адже головні події чотирьох романів відбуваються саме в Україні, топонім *Одеса* – 46 вжитків, який втілює ностальгію за молодими роками, адже саме тут Юрій Яновський розпочав свій шлях романіста [7, с. 56], гідронім *Дніпро* – 57 вжитків, що є історичним споконвічним символом України. У своїх романах Ю. Яновський обійшов ніби увесь світ зі своїми персонажами – *Італія, Індія, Філіппіни, Ява, Нова Зеландія, Південна Америка, Туреччина* («Майстер корабля»), – *Франція, Париж* зі своїми знаковими урбанонімами (*Монмартр, вулиця Ріволі, площа Бастилії, Лувр, Тюльєрійський сад, Новий Міст, річка Сена, Єлісейські Поля, Тріумфальна Арка*) – («Чотири шаблі»), *Республіка Перу, пустеля Атакама, Еквадор, Колумбія, Австралія, Шанхай* («Вершники»), – *Німеччина, Берлін, Нюрнберг, Ельба, Далекий Схід* («Жива вода»). Як би це був інший письменник, то воно, мабуть, обійшлося без такої топонімічної екзотики. А Юрію Яновському, письменнику-неоромантику за покликанням, були дійсно притаманні глобально-світові тенденції, а тому він, як митець, не міг обмежитись тільки українською топонімією. Загальне ж співвідношення українських та іноземних топонімів в усіх чотирьох романах складає 50,4% та 49,6% відповідно. Отже, маємо, майже рівну кількість використання Юрієм Яновським українських та іноземних топонімів.

Твори Юрія Яновського – це суцільний рух персонажів, їх вражень та можливостей, безперервна зміна географічних координат, пор.: «Коли ви не вірите в такі дрібниці, то чи повірили б ви в те, що я плив *Магеллановою протокою*? Це на самому півдні *Південної Америки*, між *Америкою* й *Вогненною Землею*, де зустрічаються два океани, найбільші в світі» [11, с. 82]; «Ішли ми з *Веллінгтона* на *Новій Зеландії* – до *Ріо*, цебто – з *Великого* до *Атлантичного океану*» [11, с. 82]; «Тепер далі: тече ріка (Дніпро – Г. Ш.), котрій і ціни не

складеш, так вона доцільно протікає серединою країни, забираючи в себе воду з усіх менших річок: з *Тетерева, Десни, Росі, Сули, з Тясьмина, Псла, Ворскли, з Орелі, Самари, Інгульця*» [13, с. 300]; «На площі Згоди біля Луксорського обеліска маршал побачив уперше крізь вулицю *Єлісейських Полів – Триумфальну арку*» [12, с. 285]; «*Перекопська рівнина, цей український Техас, починається за Дніпром, на південь від Каховки, смуга пісків тягнеться вздовж ріки з південного заходу, незайманий степ аж до Мелітопольщини, на півдні – Чорне море, і Джарилгачська затока, і саме місто Перекоп на вузькому суходолі, що завжди правив за ворота до Криму*» [10, с. 34]; «Кияни знають, від *Сінного базару*, а також через подвір'я будинків парного боку *Житомирської вулиці* можна потрапити на край урвища, з якого біжать униз стежки на *Поділ: через Кожум'яки й Дегтярі, через Гончарівку й Воздвиженську, повз гору Замкову* просто до *Щекавиці* й праворуч – на *Житній базар*» [12, с. 82]. Принципом мандрів, «дорожніми сюжетами», що є найважливішими прикметами всесвітньої літератури, пронизана романістика митця. Як відомо, саме дорога як просторова домінанта, упорядковує, вибудовує текст. [5, с. 81]. Хронотоп дороги за М. Бахтіним «це своєрідне сполучення просторових й часових рядів людських долъ та життя... Це точка зв'язування й місце звернення подій. Тут час немов би вливається в простір і тече по ньому, утворюючи дороги» [1, с. 393]. Роман «Мир» («Жива вода») (1947), останній з написаних Ю. Яновським творів цього жанру, проте онімів і зокрема топонімів у нього найбільше порівняно з іншими романами письменника: 296 онімів, де розширюється і деталізується український топос післявоєнного життя, проти 120 власних назв у «Майстрі корабля» (1928), де топоніми стають символами, одержуючи романтичне забарвлення уявності, символізують захоплюючий екзотичний світ Океанії та Італії з несподіваними пригодами і небезпеками у творі [9, с. 188]. Ми надаємо цьому факту особливого значення, оскільки розглядаємо його, як доказ того, що з часом, із зростанням письменницької майстерності Юрія Яновського, його увага до власних назв значно зростала, зокрема кожний подальший роман митця має все більш кількісно та якісно насичений, виразово-напружений діапазон географічних назв.

Отже, проведене дослідження засвідчило, що Юрій Яновський у своїх романах активно вживав топоніми, навіть скупчення географічних назв, своєрідні топонімічні масиви, які є характерної ознакою його ономастичного письма. Виконуючи, насамперед, сюжетотвірну та хронотопічну функцію, топоніми, перш за все, вибудовують потрібний авторському задуму зміст, виступають незамінними показниками певного історичного часу та відповідної географії в художньому творі. Перспективи подальших досліджень полягають в тому, що вони можуть доповнювати лінгвостилістичну теорію поетонімії та розширювати уявлення про власні назви, зокрема про топоніми як релевантної складової ідіостилію письменника, які у художньому творі, де за задумом автора передбачена наявність діяча, співвідносяться з місцем і часом, і є необхідними конструктивними елементами тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. – М., 1975. – 405 с.
2. Карпенко Ю. А. Ономастика новой прозы В. П. Катаева / Ю. А. Карпенко // Язык и стиль произведений В. П. Катаева, К. Г. Паустовского, Л. И. Славина: Сборник научных трудов. – Одесса: ОГУ, 1987. – С. 25–33.
3. Лукаш Г. П. Структурно-семантическая организация онимной лексики художественного текста / Г. П. Лукаш // Питання сучасної ономастики. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 113–114.
4. Немировская Т. В. Некоторые проблемы литературной ономастики / Т. В. Немировская // Актуальные вопросы русской ономастики: Сборник научных трудов. – К.: УМК ВО, 1988. – С. 112–122.
5. Немировська О. Ф. Хронотопія в онімному просторі художнього тексту / О. Ф. Немировська, Т. В. Немировська // Щорічні записки з українського мовознавства. – Одеса: ОДУ, 1999. – Вип. 6. – С. 76–81.
6. Немировська О. Ф. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поезики / О. Ф. Немировська, Т. В. Немировська // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: збірник наукових праць. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 18–25.

7. Панченко В. Є. Юрій Яновський в Одесі / В. Є. Панченко // Майстер слова: тези науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження українського письменника Ю. І. Яновського. – Кіровоград, 1982. – С. 55–60.

8. Хрептулов А. А. Топонимическая стратификация художественного произведения / А. А. Хрептулов // Шоста республіканська ономастична конференція: тези доп. і пов. – Т. 1. Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. – Одеса, 1990. – С. 167–168.

9. Шотова-Ніколенко Г. В. Функції топонімів у романі Ю. Яновського «Майстер корабля» / Г. В. Шотова-Ніколенко // Наукові записки Тернопільського державного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – Вип. 1 (IX). – С. 186–188.

10. Яновський Ю. І. Земля батьків. Вибране / Ю. І. Яновський. – К.: Дніпро, 1966. – 200 с.

11. Яновський Ю. І. Твори: В 5 т. / Ю. І. Яновський – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – 424 с.

12. Яновський Ю. І. Твори: В 5 т. / Ю. І. Яновський – К.: Дніпро, 1983. – Т. 3. – 582 с.

13. Яновський Ю. Вибрані твори / Упоряд. текстів та передм. Я. Ю. Голобородько / Ю. І. Яновський. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – 368 с. – (Серія «Програма з літератури»).

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.

РЕФЛЕКСИ псл. *BORD- У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ АНТРОПОНІМІЇ

Статтю присвячено реконструкції фрагмента праслов'янського антропонімного фонду – дериватів з корнем *Bord-.

Ключові слова: антропонімія, праантропонім, праслов'янський антропонімний фонд, праслов'янська реконструкція.

Виктор Шульгач. РЕФЛЕКСЫ ПСЛ. *BORD- В СЛАВЯНСКОЙ АНТРОПНИМИИ

Статья посвящена реконструкции фрагмента праславянского антропонимного фонда – производных с корнем *Bord-.

Ключевые слова: антропонимия, праантропоним, праславянский антропонимный фонд, праславянская реконструкция.

Viktor Shulgach. THE PSL. *BORD- REFLEXES IN THE SLAVONIC ANTHROPONYMY

The article is devoted to the part of the Proto Slavonic anthroponymic fund reconstruction with the *Bord-stem.

Key words: anthroponymy, protoanthroponym, Proto Slavonic anthroponymic fund, Proto Slavonic reconstruction.

Реконструкція лексико-словотвірних мікросистем у сфері пропріальної (зокрема антропонімної) лексики – одне з актуальних завдань слов'янської ономастики сьогодення. В цій царині є певні досягнення й здобутки, особливо щодо реконструкції значних фрагментів праслов'янського ономастичного та (на основі останнього) апелятивного лексикону, див., наприклад, [19; 60]. Цю статтю присвячено відновленню праслов'янських архетипів з корнем *Bord-.

*Borda: ст.-укр. Федко *Борода*, 1570 р. [49: 4, с. 32], укр. *Борода* [40, с. 55], ст.-рос. Ивашко *Борода*, 1495 р. [55, с. 61], рос. *Борода* [15], ст.-блр. Васюкь *Борода*, 1697 р. [57, с. 117], блр. *Барада* [3, с. 41], ст.-пол. *Broda*, 1136 р. [75, I, s. 247], пол. *Broda* [74, I, s. 487], ст.-чеськ. *Brada*, 1413 р. [64, I, s. 91], чеськ. *Brada* [58], ст.-слвц. *Zacharias Brada*, 1614 р. [65, I, s. 149], слвц. *Brada* [77, s. 37], луж. *Broda*, 1436 р. [79, II/1, s. 59]. Зі слов'янських мов запозичено лит. *Varadà, Vãradas* [69, I, s. 189], румун. *Boroda* [63, s. 210]. Хронологію псл. *Borda можна поглибити завдяки іллір. *Barbatura*, а також *Scenobarbus*, в яких збережено латинізований варіант іллірійської назви бороди, безпосередньо представленої в Σκενóβαρδος. Детальніше див. [67, ss. 15, 101; 54, с. 241].

Антропонім *Борода* продуктивний у східнослов'янській ойконімії. Пор. укр. *Бородіно*, рос. *Бородин* (7), *Бородин* (13), *Бородино* (85), *Бородини* (5), блр. *Барадзіно*, *Бародзіна*, *Барадзіны* – назви поселень у різних регіонах.

Стосовно мотивації, то вона неоднозначна. Пор., наприклад, укр. *бородá* 'волосяний покрив на нижній частині обличчя', 'підборіддя, нижня щелепа' [48: I, 219], *сіва борода́* – стійке словосполучення зі значенням 'мудра, з великим досвідом людина', рос. діал. *борода́* 'про старого чоловіка, діда' [44; 3, с. 108] та інослов'янську лексику, зібрану під гаслом *borda [61, 2, с. 197–198].

На основі ст.-укр. Лукашъ *Безбородченко*, 1649 р. [38, с. 43], укр. *Безбородий* [28], ст.-рос. Шестачко *Безбородов*, 1565 р. [26, с. 36], рос. *Безбородов* [47, с. 39], пол. *Bezbroda* [74, I, s. 271], чеськ. *Bezbrady* [76, s. 258] можна реконструювати псл. *Bezbordъ(ь).

Суфіксальні деривати:

*Bordajъ / *Bord'ajъ: ст.-укр. Иван *Борода(и)*, 1649 р. [49, 4, с. 32], укр. *Бородай* [47, с. 53], рос. *Бородай*, *Бородаев* [15], пол. *Brodaj* [74, I, s. 488], *Borodaj* [74, I, s. 436] < укр. Щодо

мотивації пор., наприклад, укр. *бородáй* ‘бородата людина’ [48: I, 219], діал. *бородáй, бурудáй* ‘людина з бородою’ [59, с. 57], блр. діал. *бородáй* ‘корениста рослина’ [56, 1, с. 73] та ін.

*Bordějъ: укр. *Бороді́й* [47, с. 53], ст.-рос. (похідне) *Бородеево*, 1580 р. – назва пустища в колишньому Тверському пов. [37, с. 476], рос. *Бородей* [15], блр. *Барадзе́й* [3, с. 41], *Бородеев* [15], пол. *Borodij* [74: I, s. 436] < укр. ~ блр. діал. *бородзéй* ‘бородач’ [12, с. 23].

*Borduъ: болг. *Браду́й*, XVII ст. [16, с. 32] ~ рос. діал. (вторинне) *бороду́йка* ‘жінка з бородою’ [44, 3, с. 112].

Деривати з консонантом -x- / -š- у суфіксальній морфемі:

*Bordaxa / *Bordašъ: рос. *Бородашкино* – відантропонімний ойконім у колишній Новгородській губ. [73, I, s. 501], хорв. *Bradaš* [68, s. 67], словн. *Bradaško* [80, s. 53].

*Bordexa / *Vordešъ: (похідні) хорв. *Bradeško* [68, s. 67], словн. *Bradeška* [ZSSP s. 53].

*Bordišъ: ст.-пол. *Brodiz*, 1265 р. [75, I, s. 250], пол. *Brodzisz* [74, I, s. 489], *Brodziszewo* – відантропонімний ойконім [70, I, s. 345].

*Bordošъ: хорв. *Bradošević* [Leksik, s. 67].

*Borduxa / *Bordušъ: укр. *Бородуха* [8, с. 256], рос. *Бородухин* [15], болг. *Брадуш*, XVI ст. [16, с. 32] ~ укр. діал. *бородуха* ‘лісова борода, лишайник бородачий, *Usnea barbata* Fr.’ [13, 1, с. 232], рос. діал. *бородушка* ‘підборіддя’ [43, 1, с. 61] та ін.

*Borduxъ / *Bordušъ: пол. *Borodysz* [74, I, s. 436] < укр., луж. *Brodych* [79, II/1, s. 60]. Стосовно апелятивних відповідників пор., наприклад, укр. діал. *бородіш* ‘надбородник, *Eriogon arkyllum* Sw.’ [13, 1, с. 232].

Деривати з консонантом -k- / -č- у суфіксальній морфемі:

*Bordakъ / *Bordačъ: укр. *Бородак* [27, с. 108], *Бородач* [47, с. 53], рос. *Бородаков, Бородач* [15], хорв. *Bradač* [68, s. 67], словн. *Bradač* [80, s. 52], ст.-пол. *Nicolao Brodacz*, 1402 р. [75, I, s. 247], пол. *Brodacz, Brodak* [74, I, s. 488], ст.-чеськ. *Matěj Bradač*, 1379 р. [64, I, s. 91], чеськ. *Bradáč* [58], (похідні) *Bradačov* – ойконім [72, I, s. 157], ст.-словц. *Ladislauum Brodacz*, 1461 р. [65, I, s. 149], словц. *Bradáč* [77, s. 37], луж. *Brodač, Brodak* [79, II/1, s. 60], мотивовані апелятивною лексикою на зразок укр. *бородáч* ‘бородата людина’ [48, I, 219], діал. ‘чоловік з бородою’ [1, с. 28], ‘людина, яка має велику бороду’ [34, с. 39], блр. діал. *барадáк* ‘бородач’ [62, с. 46], *барадáч* ‘бородачий чоловік’ [50, 1, с. 167] та ін. Див. [61, 2, с. 198: *bordačъ].

*Bordikъ / *Bordičъ: ст.-укр. *Chacz Borodicz*, XVI ст. [14, III, с. 61], укр. *Бородик, Бородич* [7, 1, с. 124], рос. *Бородич* [15], блр. *Бародзік, Бародзіч* [3, с. 41], болг. *Брадич*, XV ст. [16, с. 32], макед. *Брадичова* ж. [39, I, с. 155], хорв. *Bradić* [68, s. 67], ст.-пол. *Johannes Brodzicz*, 1427 р. [75, I, s. 249], пол. *Brodzik, Brodzicz* [74, I, s. 489], чеськ. *Bradík* [58], луж. *Brodik* [89: II/1, s. 60].

*Bordъka, *Bordъko, *Bordъko: ст.-укр. *Borodka*, XVI ст. [14, III, 138], укр. *Борідка* [47, с. 53], *Бородко, Бородько* [40, с. 55], рос. (вторинне) *Бородкин* [15], блр. *Бародка* [3, с. 41], болг. *Брадко*, XVI ст. [16, с. 32], хорв. *Bradek* [68, s. 67], словн. *Bradkič* [80, s. 53], ст.-пол. *Nicolaum Brodka*, 1464 р. [75, I, s. 247], пол. *Brodek* [74, I, s. 488], ст.-чеськ. *Petrus Bradka*, 1414 р. [64, I, s. 91], чеськ. *Brádek* [58], луж. *Brodka, Brodko* [79, II/1, s. 60] ~ укр. діал. *бородка* ‘прядиво на гребені’ [1, с. 28], рос. діал. *бородка* ‘підборіддя’ [44, 3, с. 111] та ін.

*Bezbordъko, *Bezbordъko: ст.-укр. Остапъ *Безбородко*, 1614 р. [49, 2, с. 35], укр. *Безбородько* – сучасне прізвище.

*Bordica: хорв. *Radica* [68, s. 67], словн. *Radica* [80, s. 53], пол. *Borodzica* [74, I, s. 436] < укр. ~ болг. діал. *бради́ца* ‘рослина *Trigonon*’ [5, 1, с. 72].

*Bordъsъ: укр. *Бородець* [Holutiak s. 70], луж. *Brodec* [79, II/1, s. 60].

Деривати з консонантом -l- у суфіксальній морфемі:

*Bordalъ: ст.-чеськ. *Michko Bradal*, 1367 р. [64, I, s. 91] ~ укр. діал. *бородáль* ‘людина з бородою’ [59, с. 57].

*Bordilъ: болг. *Брадил*, XVI ст. [16, с. 32], хорв. *Bradil* [68, s. 67].

*Bordula, *Bordul’a, *Bordulъ, *Bordulъ: укр. *Бородуля* [51, с. 84], ст.-рос. Левоникъ *Бородуля*, 1495 р. [55, с. 61], рос. *Бородуля, Бородулев* [15], ст.-блр. Цимош *Бородуль*, 1636 р. [4, с. 200], блр. *Барадуля* [3, с. 41], болг. *Брадул*, XVII ст. [16, с. 32], словн. *Bradula* [80, s. 53],

пол. *Borodula* [74, I, s. 436] < укр. Стосовно мотивації пор., наприклад, рос. діал. *бородуля* ‘жінка з бородою; мужлай’ [44, 3, с. 112], блр. діал. *барадуль* ‘бородатий чоловік’ [50, 1, с. 167].

Деривати з консонантом -*n*- у суфіксальній морфемі:

**Bordanь*, **Bordanь*: укр. *Бородань* [27, с. 108], рос. *Бороданов* [15], болг. *Брадан*, XVI ст. [16, с. 32], хорв. *Bradanić* [68, s. 67], слвн. *Bradani* [80, s. 53], пол. *Brodanowicz* [74, I, s. 488] ~ укр. *бородань* ‘бородата людина’ [48, I, 219], діал. *бородань*, *бурудань* ‘людина з бородою’ [59, с. 57], рос. діал. *бородан* ‘чоловік із великою бородою’ [44, 3, с. 110].

**Bordinь*: ст.-рос. *Бородин* Яков Борисович, 1578 р. [6, с. 46], рос. *Бородин* [40, с. 55], болг. *Брадин*, XVI ст. [16, с. 32].

**Bordunь*: укр. *Бородун* [15].

**Bordunь*: ст.-укр. Мартинь *Бородыня*, 1658 р. [2, VI/1, с. 67], укр. *Бородыня* [27, с. 109], рос. *Бородыня* [15], пол. *Borodun* [74, I, s. 436].

**Bordunь*(жь): укр. (похідне) *Бороднів* – мікротопонім на Волині [46, 1, с. 65], чеськ. *Bradna* [58] ~ ст.-рос. *бородный* прикм. до *борода* ‘борода; підборіддя’ [45, 1, с. 196].

Іносуфіксальні деривати:

**Bordagь*: (вторинні) макед. *Брадаровски* [39, I, с. 155], серб. *Bradarić* [71, s. 178], хорв. *Bradar* [68, s. 67].

**Bordastь*(жь): рос. *Бородастов* [15].

**Bordatь*(жь): ст.-укр. *Kosth Brodati*, XVI ст. [14, II, с. 145], Нестер *Борадатой*, 1669 р. [33, с. 52], укр. *Борodatий* [47, с. 53], ст.-рос. Якимь *Борodatой*, 1490 р. [55, с. 61], рос. *Борodatов* [40, с. 55], ст.-пол. *Brodaty*, 1499 р. [75, I, s. 247], ст.-чеськ. *Bradaty*, 1433 р. [64, I, s. 91] ~ **bordatь*(жь) [61, 2, с. 198–199].

**Borditь*(жь): ст.-рос. Івашка Васильєвь *Бородитинь*, 1608 р. [53, с. 27], хорв. *Braditić* [68, s. 67], пол. *Borodit* [74, I, s. 436] < укр.

**bordišče*: укр. *бородище* збільш. до *борода* [48, I, 219]. Рефлекси у сфері антропонімії невідомі.

**Bordavь*(жь): ст.-рос. (вторинне) Семень *Бородавичь*, 1588 р. [55, с. 485], пол. *Brodawy* [74, I, s. 488].

**Bordavьka*: ст.-укр. *Борода(в)ка*, 1590 р. [49, 4, с. 32], укр. *Бородавка* [40, с. 55], ст.-рос. Федор Федорович *Бородавка* Мещерский, 1550 р. [6, с. 46], рос. *Бородавка* [15], блр. *Бородавки* – відантропонімний ойконім у колишній Вітебській губ. [73, I, s. 501], ст.-пол. *Nicolai Brodawka*, 1489 р. [75, I, s. 247], пол. *Brodawka* [74, I, s. 488], чеськ. *Bradávka* [58], слвц. *Bradavková* ж. [77, s. 37] ~ **bordavьka* [61, 2, с. 200].

**Bordavica*: ст.-рос. Іван Федорович *Бородавица* Старков, 1566 р. [6, с. 46], рос. *Бородавицыно* – відантропонімний ойконім у колишній Костромській губ. [73, I, s. 501] ~ укр. діал. *бородавиця* ‘бородавка’ [42, с. 29] та ін. Див. [61, 2, с. 199–200: **bordavica*].

Праантропоніми-композиції:

**Вољšaja borda*, **Вољšebordь*(жь): ст.-рос. Осипко Калинин сын *Большая Борода*, 1646 р., Дорофейко Михайловь сын *Большебородь*, 1647 р. [31, сс. 104, 136], Семен *Большая Борода*, XVII ст. [35, с. 107].

**Bordoslavь*: болг. *Брадослав*, XV ст. [16, с. 32].

**Bělobordь*(жь): укр. *Белобородко*, 1718 р. [11, I, с. 119], ст.-рос. Трешка *Белоборода*, 1565–1568 рр. [26, с. 108], Іван *Белобород*, 1598 р. [6, с. 35], рос. *Белобородов* – сучасне прізвище, ст.-пол. *Wyalobrody*, 1409 р. [75, I, s. 133], пол. *Białobroda* [74, I, s. 282], чеськ. *Velobrad* [58], ст.-слвц. *Szeman Bielobradu*, 1618 р. [78: II, s. 101] ~ **bělobordь*(жь) [61, 2, с. 69].

**Vьrkobordь*(жь): хорв. *Vrkobrad* [68, s. 73].

**Čistobordь*(жь): рос. *Чистобородов* [24, II/1, с. 191].

**Čьrnobordь*(жь): рос. *Чернобород* – сучасне прізвище, пол. *Czarnobroda* [74: II, s. 257].

**Dьlgobordь*(жь): ст.-укр. Васька *Долгобородов*, 1666 р. [32, с. 321], ст.-рос. Федко Семенов *Долгобород*, 1576/77 р. [36, с. 325], рос. *Долгобородов* [21: 2, с. 156], ст.-блр. (похідне) *Долгобороды*, 1580 р. – ойконім [29: X, с. 19], хорв. *Dugobradić* [68, s. 167].

Очевидно, наведені факти виникли в результаті лексикалізації відповідного словосполучення. Пор., наприклад, ст.-рос. *Долгая Борода*, XV ст. – прізвисько [6, с. 98], Ярофей Григорьевъ сынъ *Долгие Бороды*, 1535 р. [41, с. 106] і т. п.

*Golobordъ(жъ): рос. *Голобород* [15].

*Xudobordъ(жъ): рос. *Худобородов* [25, с. 148].

*Xumobordъ(жъ): укр. *Химборода* [6, с. 368]. Стосовно першого компонента пор. псл. *хута / *хуть [61, 8, с. 157].

*Krasъnobordъ(жъ): рос. *Краснобородко* [15].

*Krivobordъ(жъ): укр. *Кривобородий* [23, 2, с. 126], ст.-рос. Семен *Кривобород*, 1604 р. [6, с. 164], рос. *Кривобородов* [15].

*Kъlčebordъ(жъ): хорв. (вторинне) *Kučibradić* [68, s. 343].

*Kъršibordъ(жъ): болг. *Кършибрадов* [17, с. 291].

*Majъbordъ(жъ): укр. *Майборода* [47, с. 221], ст.-рос. Оксентій *Байборода*, 1406 р. [55, с. 36] < **Майборода* (змішування губних), *Байбородин*, XVII ст. [52, 4, с. 128], пол. *Majboroda* [74, VI, s. 125] < укр.

*Malobordъ(жъ): пол. *Malobroda* [74, VI, s. 164].

*Maslobordъ(жъ): рос. *Маслобородов* [20, с. 59].

*Mokrobordъ(жъ): рос. *Мокробородов* [18, с. 355].

*Mъrkobordъ(жъ): хорв. *Mrkobrada* [68, s. 446].

*Puxobordъ(жъ): чеськ. *Puchobradu* – ойконім відантропонічного походження [72, III, s. 447].

*Pustobordъ(жъ): ст.-рос. Алексей *Пустобородовъ*, 1701 р. [30, I, с. 120], (похідне) *Пустобородово* – ойконім у колишній Новгородській губ. [73, VII, s. 448] ~ рос. діал. *пустая борода* ‘безтолковий’ [44, 3, с. 108].

*Rědobordъ(жъ): ст.-укр. Харко *Редобородъ*, 1552 р. [2, VII/1, с. 87].

*Rъviborda: укр. *Рвиборода* [22: 7, с. 171].

*Širokobordъ(жъ): укр. *Широкобород* [27, с. 952].

*Velikaja borda: ст.-рос. Юшка *Великая Борода*, 1586 р. [10, с. 268].

*Vъlkobordъ(жъ): хорв. *Vukobrad* [68, s. 737].

Проаналізований фактичний матеріал (особливо праантропоніми-композиції) важливий для моделювання фрагмента потенційного словесного портрета (пра)слов’янина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге, переробл., випр. і доп. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк: Волинська обл. друкарня, 2016. – XXIV+648 с.
2. Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. – К., 1859–1914. – Ч. I–VIII.
3. Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апеліятыўнай лексікі. / М. В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
4. Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М. В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1966. – 328 с.
5. Български етимологичен речник / Съст.: В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. – София: БАН, 1971. – Т. 1.
6. Веселовский С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовский. – М.: Наука, 1974. – 382 с.
7. Глуховцева К. Д. Словник прізвищ жителів Луганщини / К. Д. Глуховцева, І. Я. Глуховцева, В. В. Лєснова. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – Т. 1–2.
8. Горпинич В. О. Болгарські прізвища в сучасному антропоніміконі Бердянщини / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2010. – 320 с.
9. Горпинич В. О. Прізвища степової України: Словник / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – 408 с.
10. Гурлянд И. Я. Новгородские ямские книги (1586–1631 гг.) / И. Я. Гурлянд // Временник Демидовского юридического лицея. – 1901. – Кн. 82–83.

11. Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII–XVIII ст. Т. I: Компуті та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упоряд., підг. до друку, вступна стаття В. О. Мокляка. – Полтава: АСМІ, 2007. – 400 с.
12. Дыялектны слоўнік Брэстчыны / Рэд. Г. М. Малажай, Ф. Д. Клімчук. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
13. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1.
14. Жерела – Жерела до історії України–Руси. – Львів, 1895–1913. – Т. I–VII.
15. ЖПТ – Жертвы политического террора в СССР. Режим доступу: <http://www.lists.mono.ru>
16. Заимов Й. Български именник / Й. Заимов. – София: БАН, 1988. – 312 с.
17. Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите / С. Илчев. – София: БАН, 1969. – 627 с.
18. Именной список потерь на фронтах в личном составе рабоче-крестьянской Красной Армии за время гражданской войны. – М.: Изд-во Управления устройства и службы войск ГУ РККА, 1926. – 629 с.
19. Казлова Р. М. Беларуска і славянская гідранімія: Праславянскі фонд / Р. М. Казлова. – Гомель: ГГУ, 2000–2002. – Т. I–II.
20. Книга памяти Республики Коми: Афганистан. 1979–1989. – Сыктывкар, 2000. – 1024 с.
21. Книга памяти Украины по увековечению участников боевых действий, умерших в послевоенные годы: Донецкая область. – Донецк: Алан, 2001–2012. – Т. 1–27.
22. Книга пам'яті України: Полтавська область. – Полтава: Полтавський літератор, 1995–1999. – Т. 1–12.
23. Книга скорботи України: Чернігівська область. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2003–2006. – Т. 1–4.
24. Книги Российской Федерации: Ежегодник: В 10 т. – М.: Российская книжная палата, 1999. – Т. II. – Ч. 1.
25. Летопись журнальных статей. – М., 2004. – № 38.
26. Материалы по истории Татарской АССР: Писцовые книги города Казани. 1565–68 гг. и 1646 г. – Л.: Изд-во АН, 1932. – 208 с.
27. Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / Ю. М. Новикова. – Донецьк: «Вебер» (Донецька філія), 2007. – 996 с.
28. Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.
29. Описание документов Виленского центрального архива древних актовых книг. – Вильна: МВД, 1901–1913. – Вып. I–X.
30. Памятники Сибирской истории XVIII века. – СПб., 1882–1885. – Кн. I–II.
31. Переписная книга воеводы Прокопия Козмича Елизарова 7155 (1647) г. по вотчинам Строгановых / Под ред. А. А. Дмитриева // Труды Пермской ученой архивной комиссии. – Пермь, 1893. – Вып. II. – С. 85–147.
32. Переписні книги 1666 року / Ред. В. О. Романовський. – К., 1933. – 438 с.
33. Переписные книги города Харькова 1667–1669 гг. / Ред. А. Ф. Парамонов. – Харьков: ПП Білетченка В. В., 2009. – 94 с.
34. Пиртей П. С. Словник лемківської говірки: Матеріали для словника / П. С. Пиртей. – Legnica; Wrocław, 2001. – 345 с.
35. Писцовая и переписная книга XVII в. по Нижнему Новгороду // Русская историческая библиотека. – 1896. – Т. XVII (сборный).
36. Писцовые и переписные книги Старой Руссы конца XV–XVII вв. / Подгот. И. Ю. Анкудинов, К. В. Баранов, А. А. Селин; сост. И. Ю. Анкудинов. – М.: НП «Рукописные памятники Древней Руси», 2009. – 534 с.
37. Писцовые материалы Тверского уезда XVI века / Сост. А. В. Антонов. – М.: Дрвлекранилище, 2005. – 760 с.
38. Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О. В. Тодійчук, В. В. Страшко, Р. І. Осташ та ін. – К.: Наукова думка, 1995. – 592 с.
39. Речник на презимията кај македонците / Обработувачи: М. Коробар-Белчева, М. Митков, Т. Стоматоски. – Скопје: ИМЯ «Крсте Мисирков», 1994. – Т. I: А–Љ. – XXIII+768 с.
40. Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Авт.-упоряд. Т. С. Пристайко, І. С. Попова, І. І. Турута, М. С. Ковальчук. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – 500 с.

41. Румовский Н. Описание Великоустюжского Успенского собора / Н. Румовский. – Вологда, 1862. – 139 с.
42. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. В. Сабадош. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
43. Селигер: Материалы по русской диалектологии: Словарь / Под ред. А. С. Герда. – С.-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2003. – Вып. 1.
44. Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина, Ф. П. Сороколетова и С. А. Мызникова. – М.; Л.; С.-Петербург: Наука, 1965. – Вып. 1.
45. Словарь русского языка XI–XVII вв. / Гл. ред. Г. А. Богатова. – М.: Наука, 1975. – Вып. 1.
46. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / Упоряд. Г. Л. Аркушин. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2006–2007. – Т. 1–2.
47. Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини) / Укладачі: Н. Д. Бабич, Н. С. Колесник, К. М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін. – Чернівці: «Букрек», 2002. – 424 с.
48. Словник української мови / Голова ред. кол. І. К. Білодід. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
49. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Г. Гринчишин. – Львів: «Атлас», 1994. – Вип. 1.
50. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча / Рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979–1986. – Т. 1–5.
51. Справочник квартирных телефонов г. Киева / Сост. Д. М. Циолек. – К.: Наукова думка, 1976. – 987 с.
52. Таможенные книги сибирских городов XVII века / Авторы-сост.: О. Н. Вилков, Д. Я. Резун (гл. ред.), И. Р. Соколовский и др. – Новосибирск: РИПЭЛ, 1997–2004. – Вып. 1–6.
53. Томск в XVII веке. Материалы для истории города со вступительной и заключительной статьёй П. М. Головачева и картой окрестностей Томска конца XVII в. – СПб., 1911. – 169 с.
54. Топоров В. Н. Прусский язык. А–D / В. Н. Топоров. – М.: Наука, 1975. – 399 с.
55. Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имен / Н. М. Тупиков // Записки Отделения русской и славянской археологии имп. Русского археологического общества. – 1903. – Т. 6. – С. 86–914.
56. Тураўскі слоўнік / Рэд. А. А. Крывіцкі. – Мінск: Навука тэхніка, 1982–1987. – Т. 1–5.
57. Усціновіч А. К. Антрапанімія Гродзеншчыны і Брэстчыны (XIV–XVIII стст.) / А. К. Усціновіч. – Мінск: Навука тэхніка, 1975. – 176 с.
58. Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04.2004. Режим доступу: <http://www.mvcr.cz>
59. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів; Нью-Йорк: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.
60. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії / В. П. Шульгач. – К.: Довіра, 2008. – Ч. I. – 413 с.; Нариси з праслов'янської антропонімії. – К., 2015. – Ч. II. – 504 с.; Нариси з праслов'янської антропонімії. – К., 2016. – Ч. III. – 472 с.
61. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева, А. Ф. Журавлева, Ж. Ж. Варбот. – М.: Наука, 1974. – Вып. 1.
62. Янкова Т. С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны / Т. С. Янкова. – Мінск: Навука тэхніка, 1982. – 432 с.
63. Constantinescu – Constantinescu N.A. Dicționar onomastic Romînesc. – București: Editura akademiei Republicii Populare Romîne, 1963. – 469 p.
64. Gebauer – Gebauer J. Slovník staročeský. – Praha, 1903–1916. – D. I–II.
65. Historický slovník slovenského jazyka / Ved. red. M. Majtán. – Bratislava: Vyd-vo SAV, 1991–2008. – Т. I–VII.
66. Holutiak-Hallick S. P. Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States / S. P. Holutiak-Hallick. – Georgia: Slavic Onomastic Research Group, 1994. – 493 s.
67. Krahe – Krahe H. Lexikon altillyrischer Personennamen. – Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1929. – 174 s.
68. Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. – Zagreb: Tipograf, 1976. – 772 s.
69. Lietuvių pavardžių žodynas. – Vilnius: Mokslas, 1985–1989. – Т. I–II.
70. Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pohodzenie. Zmiany / Pod red. K. Rymuta. – Kraków: PAN, 1996. – Т. I.

71. Nosić M. Prezimina zapadne Hercegovine / M. Nosić. – Rijeka: HFD, 1998. – 364 s.
72. Profous A. Místní jmená v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny / A. Profous, J. Svoboda. – Praha: ČAVU, 1947–1957. – D. I–IV.
73. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1962–1988. – Bd I–XI.
74. Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. – Kraków: PAN, 1992–1994. – T. I–X.
75. Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. – Wrocław etc.: PAN, 1965–1983. – T. I–VI; T. VII: Supplement / Pod kier. M. Malec. – Wrocław: PAN, 1984–1987.
76. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení / J. Svoboda. – Praha: ČAV, 1964. – 319 s.
77. Telefónny zoznam. 2002–2003. – Bratislava, 2002. – 408 s.
78. Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku / Pripravili R. Marsina a M. Kušík. – Bratislava: Vyd-vo SAV, 1959. – T. I–II.
79. Wenzel W. Studien zu sorbischen Personennamen / W. Wenzel. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1987–1994. – Bd I–III.
80. Začasni slovar slovenskih priimkov / Odg. red. F. Bezljaj. – Ljubljana: SAZU, 1974. – 723 s.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.

НОМИНАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗИВНИХ ІМЕН БІЙЦІВ АТО, УЖИВАНИХ У МОВІ ЗМІ

Стаття присвячена дослідженню функціональної природи й мовно-номінативного оформлення позивних імен українських бійців АТО. До науково аналізу залучено ті неофіційні антропоніми військових, що функціонують у мові вітчизняних ЗМІ. Охарактеризовано позивні імена з погляду їхньої лексико-семантичної організації, конотації, стилістичного представлення, структурних особливостей. Указано на можливі мотиваційні характеристики антропонімів, установлені на основі асоціативних зв'язків при сприйнятті номенів. Проаналізовано заголовки, у яких фігурують позивні імена.

Ключові слова: позивне ім'я, борець, АТО, номінативний, антропонімія, ЗМІ, журналістський текст.

Наталья Шульская. НОМИНАТИВНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗЫВНЫХ ИМЕН БОЙЦОВ АТО, УПОТРЕБЛЯЕМЫХ В ЯЗЫКЕ СМИ

Статья посвящена исследованию функциональной природы и культурно-номинативного оформления позывных имен украинских бойцов АТО. К научному анализу привлечены те неофициальные антропонимы военных, которые функционируют в языке отечественных СМИ. Охарактеризованы позывные имена с точки зрения их лексико-семантической характеристики, коннотации, стилистического представления, структурных особенностей. Указано на возможные мотивационные характеристики антропонимов, установленные на основе ассоциативных связей при восприятии номенов. Проанализированы заголовки, в которых фигурируют позывные имена.

Ключевые слова: позывное имя, боец, АТО, номинативный, антропонимия, СМИ, журналистский текст.

Nataliia Shulska. THE NOMINATIVE DESCRIPTION OF ALLSIGN NAMES OF «АТО»'S FIGHTERS , USED IN THE LANGUAGE OF THE MEDIA

The article is devoted to the study of functional nature and language-nominative design of call names of Ukrainian ATO's fighters. Unofficial anthroponomisms of the military, operating in the language of the national media, are involved in scientific analysis. Named names are characterized from the point of view of their lexical-semantic organization, connotations, stylistic representations, structural peculiarities. It is indicated on possible motivational characteristics of anthroponyms, established on the basis of associative connections in the perception of nomines. The headings that have call sign names are analyzed.

Key words: callsign name, fighter, «АТО», nominative, informal anthroponomia, onomastics, mass-media, journalistic text.

Неофіційна антропонімія як складова українського ономастичного комплексу репрезентує такі номінативні одиниці: побутові варіанти особових імен, індивідуальні прізвиська й сімейно-родинні антропоніми, псевдоніми, псевдо (кримінальні, військові, політичні тощо), а також позивні імена. Упродовж тривалого розвитку антропосистеми всі ці елементи зазнали відчутних трансформацій під дією інтро- та екстралінгвальних факторів, суспільно-політичних упливів, народно-розмовної традиції тощо.

Позивні імена або просто *позивні* – невіддільний компонент військової особової номінації, який має давню традицію використання (згадаймо, до прикладу, позивні учасників УПА). У наш час, у зв'язку із загостренням військово-політичної ситуації на Сході України, антропонімну базу все частіше поповнюють нові позивні імена бійців АТО. Ці по суті давні військові номінації сьогодні постають у зовсім іншому ракурсі, що зумовлено новим національно-ментальним укладом адресатів й адресантів позивних імен, появою значної кількості іноземних запозичень в українській мові, оказіональних утворень, фонетичних і словотвірних модифікацій тощо.

Позивні імена – це антропоніми порівняно вузької сфери вживання. Зазвичай вони побутують в невеликих колективах людей, пов'язаних із військовою справою. Їхнім середовищем може бути батальйон, рота, спецпідрозділ та ін. Мотиваційний характер іменувань такого типу інколи встановити надзвичайно важко, а то й практично неможливо. Адже лише учасники окремої військової структури, у межах якої функціонує позивне ім'я, безпосередньо знають причину, час, місце, мотиваційну ознаку його появи. Усім іншим людям, що не мають прямого відношення до певного військового підрозділу, не є його учасником, внутрішня природа цього імені практично невідома. Ми сприймаємо такий антропонім вже на рівні втраченої мотивації. Установити її можемо лише шляхом асоціативного тлумачення й припущення можливих способів і причин появи того чи того неофіційного найменування військового. Загалом перед нами як реципієнтами вже постають готові онімізовані чи трансонімізовані одиниці комунікативного процесу.

Дуже часто позивні імена мають закритий характер і поширені вони винятково в межах односторонніх і тих людей, які виконують спільну справу (у нашому випадку – учасники АТО). Зважаючи на це, укласти повний список усіх позивних військових чи тих, хто певною мірою до цього причетний, практично ніколи не можливо.

Про окремі з «других» імен ми можемо дізнатися лише через такі інформаційні канали: ЗМІ, від родичів військових, у відкритих списках певної військової структури, якщо ця інформація не містить секретний характер і має відкритий доступ; під час пошуку загиблих чи зниклих бійців. Сьогодні, очевидно, найбільш активним джерелом поширення бази позивних українських військових, що воюють на Сході, є всі без винятку вітчизняні ЗМІ. Якраз через електронні, друковані, телевізійні медіа ми найперше дізнаємося про ті неофіційні імена, що присвоюють українським хлопцям. Практика дослідження мас-медійного контенту засвідчує, що журналісти традиційно ідентифікують у тексті військову особу трьома елементами системи називання: офіційними антропоніми (іменем та прізвищем) й обов'язково її позивним іменем. Неодноразово позивні військових винесені в заголовковий комплекс стрічки новин того чи того видання. У зв'язку із появою великої кількості позивних імен бійців АТО впродовж 2014–2016 років, їх активним входженням до мови журналістських текстів в електронних і друкованих ЗМІ, актуальним постає дослідження функціональної природи й мовної специфіки (зокрема, лексико-семантичної, словотвірної) зазначених неофіційних одиниць.

Якщо офіційні антропоніми (імена, прізвища, патроніми) вивчено вже докладно, то неофіційна іменна система ще перебуває на стадії дослідницьких пошуків, відкриттів, нових концептуальних рішень тощо. У плані студій над прізвиськами вже є значні напрацювання в контексті вивчення різних регіональних неофіційних антропосистем (О. Антонюк, Г. Аркушин, Г. Бучко, Д. Бучко, М. Лесюк, Г. Ліщинська, М. Наливайко, Н. Остап, Р. Остап, Г. Сенік, Н. Федотова, В. Чабаненко, П. Чучка, Н. Шувальська та ін.). Варіанти особових імен із різних територій України дослідили Г. Бачинська, С. Богдан, С. Брайченко, Ю. Карпенко, І. Ковалик, О. Нестерчук, В. Познанська, П. Чучка та інші. Багатьох лінгвістів неодноразово цікавили псевдоніми як унікальне мовно-номінативне явище (О. Дей, М. Лесюк, В. Німчук, О. Петрова, Н. Павликівська, П. Чучка та ін.). У напрямку вивчення неофіційних іменувань військової сфери спрямовані студії М. Лесюка, який дослідив псевдо вояків Української Повстанської Армії [3], а також Н. Павликівської, яка вивчала псевдоніми членів ОУН та УПА [4]. Сьогодні відсутні студії, спрямовані на вивчення позивних імен учасників АТО.

Мета статті визначена дослідженням функціональної природи й мовно-номінативного оформлення позивних імен українських бійців АТО, що фігурують у мові сучасних ЗМІ. Під час аналізу охарактеризовано неофіційний іменник воїнів із погляду лексико-семантичного наповнення, конотації, структурного представлення; указано на можливі мотиваційні характеристики антропонімів, що виникають на основі асоціативних зв'язків при сприйнятті номів.

Наділення воїнів відповідними позивними чи псевдо – давня українська військова традиція. Наприклад, воєводою Святого Володимира був боярин із прізвиськом *Вовчий Хвіст*; першого гетьмана України князя Дмитра Вишневецького називали *Байдою*, а

головнокомандувач УПА Шухевич був відомий як *Тур* і *Тарас Чупринка*. Несправжнє, друге ім'я – важлива регалія підпільної військової діяльності у будь-який час. Дослідження архівів псевдонімів діячів ОУН і УПА засвідчили, що одна особа могла використовувати кілька псевдо. Водночас декілька людей, які навіть не знали одне одного, могли мати одне і те ж неофіційне ім'я.

Військовими позивними можуть бути спеціальні слова, звукові чи цифрові їх поєднання. Ці імена зазвичай привласнюють посадовим особам, органам управління, вузлам, станціям зв'язку з метою швидкого пізнання у процесі переговорної комунікації. Друга мета послугоування такими неофіційними іменами – збереження в таємниці дійсних імен та прізвищ військових із певною професійною ціллю та задля особистої безпеки.

Українські ЗМІ, що сьогодні активно висвітлюють соціально-політичну ситуацію на Сході держави, містять великий антропонімний фактаж неофіційних іменувань як терористів, так і бійців АТО. Якщо проаналізувати тег «позивний» через електронні пошукові системи, то натрапимо на велику кількість журналістських матеріалів, у яких є вказівка на позивне ім'я військового, про якого вони пишуть.

Методом суцільного обстеження вітчизняних інтернет-видань та інформаційних сайтів вдалося вилучити понад 100 позивних імен, що належать хлопцям, які воюють на Сході. Багато таких одиниць не лише трапляються в мові текстів журналістів, дуже часто вони винесені у заголовковий комплекс, що свідчить про важливість цих імен як для самих носіїв, так і для військової справи.

Окремі видання навіть присвячують спеціальні матеріали вивченню ролі позивних імен власне для учасників АТО. Так, наприклад, журналісти інтернет-видання «Сьогодні» у матеріалі «Як жартують бійці в зоні АТО» (від 29.10.2014) з'ясували, що солдати не лише нагороджують смішними позивними один одного, а й дають імена зброї та військовій техніці. Журналісти зазначають: «Незважаючи на складну ситуацію в зоні АТО, бійці не втрачають почуття гумору і знаходять привід для позитивних емоцій. Поширене явище серед бійців АТО – вигадка веселих позивних» [7]. Цікаво дізнатися про способи появи другого імені воїна: «У батальйоні «Азов» хлопці дають один одному прізвиська, які потім стають їхніми позивними. Також дають імена бойовій техніці. Один з БТРів хлопці ласкаво звать Маруся. Ще є Камаз, його називають Пряником. Звідки взялася така назва, ніхто вже й не пам'ятає» [7].

Позивне ім'я військового постає або шляхом його прямого виникнення на основі психоасоціацій інших членів колективу (батальйону, спецпідрозділу, роти) з особю-номінантом, або через трансонімізацію: спочатку придумують якесь влучне, здебільшого дотепне, прізвисько, яке пізніше, закріпившись у мовній практиці, стає позивним солдата. Дуже рідко бійці самі собі придумують псевдо. Якраз позивне ім'я виразно формує інтразону бійця поряд із прізвищем та власним особовим іменем, а також психофізичними характеристиками та іншими рисами.

Суцільне обстеження українських електронних ЗМІ і фіксація неофіційних іменувань учасників АТО виявили, що журналісти здебільшого оперують термінами *позивний*, *прізвисько*, *псевдо*, уживаючи їх як синоніми. Особливість позивних атовців та, що вони зазвичай мають приховану на рівні мас-медійної аудиторії мотивацію, що, очевидно, відома лише у вузькому колі реципієнтів конкретного військового угруповання. Не можна стверджувати про відсутність причини появи другого імені бійця, адже «кожна прізвиськова одиниця (а відповідно і позивне ім'я – *Н. Ш.*) завжди вмотивована, будь-яке прізвисько не може бути асемантичним. Якщо прізвисько зберігається, то збережена й тенденція до його семантичного наповнення, бодай приблизного чи узагальненого характеру» [6, с. 160]. Керуючись цією думкою, із упевненістю можемо стверджувати, що кожне позивне ім'я українського солдата безперечно має мотиваційну ознаку, яка може бути невідома віддаленим реципієнтам. Не завжди її відкривають і в матеріалах ЗМІ. Лише в окремих випадках можемо все ж дізнатися, чому саме так чи по-іншому іменують наших хлопців. Як, наприклад, у цих журналістських матеріалах («Сьогодні»): «Мій позивний (*Бабай* – *Н. Ш.*) походить від прізвища. Автомат я свій називаю *Юлька*. Коли йду на блокпост, хлопці жартують: на чергування пішов *Бабай* з *Юлькою*. Є в нас у батальйоні

хлопець, який ходить з оселедцем на голові. За ним закріпився позивний Чуб» [7]; «Позивний «Ернест» юнак отримав на честь свого улюбленого письменника Ернеста Хемінгвея. «Смішний» – саме такий псевдонім дали Олександрю Єроценко через його веселу натуру та гарний гумор. Сепар – довгий час підтримував дії Путіна, але потім все ж таки зробив свій вибір, виїхав в Україну з рідної Горлівки (окупована «ДНР»)) («Радіо Свобода», 10.12.2015). З'ясовано також, що в полку «Азов» позивним Дід іменують чоловіка, старшого 60-ти років, Федором – від власного імені, Рейдером – за професією програміст («ТСН.ua», 12.02.2016). В інших матеріалах, що досліджують цю тему, натрапляємо на такі свідчення самих іменованих, а також тих, хто їх іменує: наприклад, боєць із псевдо Заєць таке друге ім'я вибрав собі, аби воно було коротким, щоб не плутатися в бою. Хлопець із позивним Мега іменованим на честь музикальної групи «Megadeth».

У процесі творення других іменувань військових спостерігаємо певні стереотипи: дехто з бійців уважає, що ті солдати, що мають позивний Саша Бєлий, гинуть набагато частіше. Найбільш поширені неофіційні імена серед військових такі: Бєс, Малиш. Зауважують, що найперше беруть те, що приходить в голову: Малиш 'малий зростом чи молодий' тощо.

Трапляються надзвичайно унікальні випадки з позивними атовців, про що дізнаємося з матеріалів ЗМІ: «Свій позивний Русін отримав випадково. Спочатку його назвали «Шреком», але по рації такий псевдо важко було розібрати і було вирішено змінити на «Шамана» («Новости», 19.11.2015).

Диференціювати позивні імена (псевдо) учасників бойових дій у мотиваційні групи можемо лише за асоціативними зв'язками, що виникають на основі номінативної твірної лексеми-мотиванта. Відносити позивні імена до конкретної мотиваційної групи потрібно умовно, адже твірна лексема може бути помилково витлумачена при керуванні лише власними асоціаціями. Як, наприклад, у випадку з позивним Псих. На перший погляд, ця номінація нібито вказує на внутрішні особливості денотата, тоді як насправді неофіційний антропонім має зовсім іншу мотиваційну характеристику: «Позивний Псих – не через характер. Сергій – військовий психолог, і зараз служить на Луганщині в підрозділі військово-цивільного співробітництва СІМІС» [5]. У цьому також переконуємося, читаючи журналістський матеріал на офіційному сайті «ТСН.ua»: «Попереджаємо світову спільноту, що позивні «азовців»: Індус, Алжир, Америкос, Латінос не мають відношення до іншої країни, крім українців. Гомер, Петрарка, Сальвадор, Шекспір – бійці Азову» («ТСН», 12.02.2016).

Серед зафіксованих позивних імен українських солдатів можна виділити такі лексико-семантичні групи, що послужили номінантами: 1) назви, що вказують на зовнішні риси чи внутрішні особливості денотатів: Чуб, Бєс, Бєлий, Малиш, Дикун, Чесний, Рябий; 2) лексеми, що свідчать про рід занять чи професію людини: Професор, Мисливець, Комендант, Люстратор, Тракторист, Хірург, Дантист, Рейдер, Маєстро, Морячок, Фізрук; 3) флорономени: Абрикос, Береза, Цвіток; 4) фаунономени: Крїт, Заєць, Уж, Шершень, Змій, Риба, Сокіл, Жук, Лев, Бізон, Їжак, Білка; 5) іменування інших осіб (кіно- і мультигероїв, казкових персонажів, біблійних чи міфічних істот, акторів, спортсменів, політиків, письменників тощо): Гоблін, Штірліц, Фоксі, Прометей, Архангел, Шульц, Барні; 6) етноніми чи назви інших національностей (країн): Абхаз, Індус, Алжир, Америкос, Латінос, Німець, Нацик, Сєвер, Хорват; 7) назви на позначення сімейно-родинних стосунків: Дід, Батя; 8) українські або іншомовні імена (власні чи чужі), зазвичай в основі позивного відображений розмовний варіант власного особового імені: Макс, Федір, Матвій, Гіві, Рахман; 9) назви техніки й побутових приладів: Планшет, Динаміт; 10) абстрактні номени: Вплив, Стимул, Поклик, Гонорар, Салют, Усмішка, Вітер, Бардак.

На основі опрацьованих журналістських матеріалів удалося встановити реальну мотиваційну характеристику кількох неофіційних антропонімів солдатів: Мирон < Мирослав (власне ім'я), Семен < Семенишин (власне прізвище), Кіндрат < Кіндрацький (власне прізвище), Корнієнко, Чуб < від однойменних прізвищ, Спонсор 'возив на фронт продукти, одяг, бронжилети, займався волонтерською діяльністю, потім став воїном АТО', Сивий 'старший за віком чоловік'.

Серед проаналізованої бази військових позивних виявлено антропоніми з невідомою мотивацією, а також лексемами-твірними основами, які не викликають прямих асоціацій у свідомості українських мовців. Зазвичай такі найменування постають як мовні каламбури, словотворчі модифікації, okazionalni utvorennya: *Мега, Плуджер, Мустанг, Штифт, Шеврон, Самба, Паранет, Аквадук, Флагман, Колим, Алігатор, Бішут*.

Спорадично серед великого за кількістю одиниць неофіційного іменника бійців АТО функціонують жіночі позивні, що зумовлено порівняно меншою участю осіб жіночої статті у воєнних діях на Сході нашої держави. Так, виявлено позивний лікарки з батальйону «Айдар» *Дама*. Вдалося також установити, що бійці АТО нерідко мають декілька позивних (*Шершень / Батя*). Інколи може існувати «офіційний» позивний, а поряд із ним розмовні варіанти: *Дюшес / Дюсич / Дюс*.

За структурними особливостями переважають однокомпонентні утворення (*Леший, Кекс, Бодяк, Чорнота*), зрідка натрапляємо на двокомпонентні одиниці: *Саша Рижий*. За лексичною характеристикою вживані як українські (*Сивий, Шершень, Матвій, Риба*), так і запозичені назви (*Бардак, Север, Гіві, Рахман*). Специфічна сфера побутування позивних імен зумовила поширення серед них великої кількості тих лексем, які нагадують жаргонні утворення: *Батя, Америкос, Фоксі* тощо. За емоційно-конотативним характером серед других імен українських військових присутні як нейтральні номен (*Риба, Сокіл, Жук, Лев*), так і демінутиви (*Морячок*) і аугментативи, виражені зазвичай негативами (*Америкос, Латінос*).

Велика увага до позивних імен українських солдатів із боку журналістів засвідчена також тим, що часто ці неофіційні антропоніми винесені в заголовковий комплекс інформаційних матеріалів: *У Катеринополі поховали бійця «Айдару» із позивним «Німець»* (Телерадіокомпанія «Віка», 03.02.16); *На Прикарпатті провели в останню путь бійця АТО Анатолія «Морячка» Гаркавенка* (03.02.16, «Галицький кореспондент»); *ДУК під Старогнатівкою втратив трьох бійців. Позивні загиблих героїв – «Кекс», «Бодяк» та «Бізон»* («Штаб Дмитра Яроша», 12.08.2015); *У зоні АТО загинув боєць із Прикарпаття із позивним «Семен»* («Вікна», 19.01.2016); *Позивний «Дід»: Українські партизани в Горлівці знищили машину з окупантами* («Патріоти України», 20.12.2015); *Позивний «Рахман»: «Полон – найгірша форма рабства»* («Патріоти України», 12.12.2015); *Позивний «Макс». Молодий офіцер-танкіст отримав роту за рік навчання і безперервних боїв на Донбасі* (Офіційний сайт МОУ, 23.12.2015); *На Майдані провели в останню путь бійця з позивним Барні – близько трьох сотень людей стали на коліна* («5 канал», 11.01.2016); *В АТО загинув 21-річний вінничанин з позивним «Дюшес» (полк «Азов»)* («20 хвилин», 02.06.2015). Інколи заголовки дають докладну характеристику позивного імені військового: *«Боєць АТО з позивним «Дантист» за рік служби лікував зуби 1258 бійцям»* («Патріоти України», 02.02.2016).

Отже, у ході аналізу номінативної характеристики позивних бійців АТО, уживаних у мові українських ЗМІ, вдалося встановити, що другі імена українських військових активно функціонують у журналістських матеріалах. На це вказує не лише їхня велика кількість, а також та особливість, що позивні імена часто фігурують у заголовках і лідах. Їх лексико-семантичне різноманіття, стильова унікальність, конотативне наповнення, мотиваційна характеристика свідчать, що ця номінативна категорія – надзвичайно цікаве явище в українській ономастиці. Динамічний характер таких неофіційних антропонімів у напрямку збільшення фактичної бази вказує на великий евристичний потенціал цих лінгвоодиниць у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Азов» пояснив МЗС РФ стародавню українську військову традицію псевдо» [Електронний ресурс] // ТСН.ua: [сайт]. – Режим доступу до ресурсу: <http://tsn.ua/ato/azov-rojasniv-mzs-rf-starodavnyu-ukrayinsku-viyskovu-tradiciyu-psevo-409013.html>. – Дата публікації: 12.02.2015. – Заголовок з екрана.

2. Кусок Т. Один день із життя батальйону «Донбас» [Електронний ресурс] / Тетяна Кусок // Українська правда: [сайт]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/07/23/7032768/>. – Дата публікації: 23.07.2014. – Заголовок з екрана.

3. Лесюк М. П. Псевда вояків Української Повстанської Армії / М. П. Лесюк // *Studia Slawistyczne 1; Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*. – Biaystok, 1999. – S. 117–184.
4. Павликівська Н. М. Псевдоніми учасників національно-визвольних змагань 1929–1950 років ХХ століття: ОУН та УПА / Н. М. Павликівська // *Лінгвістичні дослідження*. – 2012. – Вип. 33. – С. 14–18.
5. Позивний «Псих» [Електронний ресурс] // *hromadske.tv*: [сайт]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hromadske.tv/politics/pozivniisikh>. – Дата публікації: 19.01.2015. – Заголовок з екрана.
6. Ушаков Н. Н. Прозвищные и личные неофициальные имена (к вопросу о границах прозвища) / Н. Н. Ушаков // *Имя нарицательное и собственное*. – М.: Наука, 1978. – С. 146–173.
7. Як жартують бійці в зоні АТО [Електронний ресурс] // *Сегодня.ua* [сайт]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/kak-shutyat-boycy-v-zone-ato-564750.html>. – Дата публікації: 29.10.2014. – Заголовок з екрана.

Стаття надійшла до редакції 8.06.2017 р.

ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ І ПРИЗВИЩА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ XVII–XXI ст., МОТИВОВАНІ АПЕЛЯТИВАМИ З НЕОСОБОВИМ ЗНАЧЕННЯМ

Статтю присвячено вивченню прізвищевих назв і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII–XXI ст. Проаналізовано антропоніми, мотивовані апелятивами з неособовим значенням; згруповано їх у тематичні групи (ТГ), визначено продуктивність ТГ.

Ключові слова: антропонім, апелятив, мотивація, прізвище.

Оксана Ющишина. ФАМИЛЬНЫЕ НАЗВАНИЯ И ФАМИЛИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ХМЕЛЬНИЧЧИНЫ XVII–XXI ВВ., МОТИВИРОВАННЫЕ АПЕЛЛЯТИВАМИ С БЕЗЛИЧНОСТНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ

Статья посвящена изучению фамильных названий и фамилий Центральной Хмельниччины XVII–XXI вв. Проанализированы антропонимы, мотивированные апеллятивами с безличностным значением; сгруппировано их в тематические группы (ТГ), определена производительность ТГ.

Ключевые слова: антропоним, апеллятив, мотивация, фамилия.

Oksana Yushchyshyna. SURNAMES OF CENTRAL KHMELNYTCHYNA OF XVII–XXI CENTURIES, WHICH ARE MOTIVATED BY THE APPELLATIVES, THAT DON'T HAVE PERSONAL MEANING

This article is devoted to the investigation of Central Khmelnytchyna's surnames of XVII–XXI centuries. Anthroponoms, which are motivated by the appellatives, that don't have personal meaning, are analyzed and grouped into thematic groups (TG), defined productivity of TG.

Keywords: anthroponym, appellative, motivation, surname.

Прізвища, в основах яких відображено апелятиви з неособовим значенням, стали об'єктом наукових студій багатьох українських мовознавців, як-от: Ю. Б. Бабій, Г. Є. Бучко, Л. О. Кравченко, І. Д. Фаріон, М. Л. Худаша, П. П. Чучки, С. В. Шеремети [1–3; 5–8] тощо. М. Л. Худаш виокремив: 1) власне антропонімії іменування; 2) апелятивні іменування; 3) мішані, або антропоніміїно-апелятивні, іменування [6, с. 110]. До першої групи вчений пропонував відносити іменування, які базуються виключно на антропоніміїному матеріалі, на самих лише особових назвах у повному розумінні цього терміна; до другої – іменування, які не називають людини за її власними особовими назвами, а дають їй лише апелятивне окреслення; до третьої – іменування, у яких, крім особових назв людини, як допоміжний засіб її ідентифікації, використовуються ще й відповідні апелятивні окреслення [6, с. 110]. П. П. Чучка зазначає, що апелятиви, відбиті у твірних основах прізвищ, репрезентують дві різні категорії назв, а саме: назви категорії *nomina personalia*, тобто особові, та назви категорії *nomina impersonalia*, тобто неособові [7, с. XXI]. С. В. Шеремета вважає, що антропоніми з неособовим значенням з точки зору морфемної структури в основному не є спеціальними онімними утвореннями. Переважно це метафоризовані назви, які вживалися для ідентифікації особи за якимись аналогіями, уподобаннями, відношеннями людини до певних реалій [8, с. 8]. Саме в них відображувалися міфологічні уявлення наших предків, ставлення людини до життя та один до одного. За своїм складом та змістом вони різноманітні, тому в ономастичній науці й досі точаться суперечки щодо антропонімічного статусу більшості з них. Справжні причини їх появи сьогодні встановити неможливо [1, с. 51].

Прізвищеві назви (ПН) і прізвища Центральної Хмельниччини, взявши за основу класифікацію П. П. Чучки, поділяємо за семантикою твірних основ на відапелятивні (44,7 %) та відонімні (40,7 %). Антропоодиноці, похідні від допрізвищевих відапелятивних лексем,

розмежовуємо на два типи: 1) утворені від особових апелятивів і 2) утворені від неособових апелятивів. Прізвища, співвідносні з особовими апелятивами, проаналізовано у попередній науковій розвідці [4, с. 684–693], а цю статтю присвячено дослідженню прізвищ, які мотивовано неособовими апелятивами. Мета роботи – лексико-семантичний аналіз вищевказаних мовних одиниць, їх групування в тематичні групи (ТГ), визначення їх продуктивності.

Методом метафоричного перенесення реалій дійсності на особу творилися антропоніми із первісним неособовим значенням. Так, проаналізовано 2512 антропоодиниць, що становить 21,2 % від усього зібраного матеріалу.

ПН і прізвища Центральної Хмельниччини, співвідносні з неособовими апелятивами, представлені 14 тематичними групами, в основах яких засвідчено: 1) фаунономінації; 2) флоронайменування; 3) назви засобів праці, предметів побуту, їх частин, об'єктів призначення; 4) назви одягу, взуття, тканин; 5) назви страв, продуктів, напоїв; 6) анатомічні поняття; 7) абстрактні поняття; 8) назви явищ природи, часових понять; 9) назви хвороб; 10) назви одиниць виміру, грошей; 11) назви речовин і матеріалів; 12) номінації на позначення акустичних понять, службові слова, вигуки; 13) найменування ігор, танців, пісень; 14) назви на позначення дієслів у імперативній формі. Схарактеризуємо кожну групу.

1. ТГ «Фаунономінації» (575 утворень – 22,9 %).

У межах цієї тематичної групи фіксуємо такі класифікаційні розряди:

ЛСГ «Назви диких птахів»: *Баклан, Беркут, Боцюн, Буслович, Воронич, Гагарін, Гоголь, Голубович, Горобенко, Горобець, Воробійов, Дрозд, Дятлов, Зозуля, Канюка, Кобець, Коноплянка, Коростель, Коршак, Коришунів, Кочубей, Крачко, Крук, Лебедєв, Лебідь, Огаренко, Орлик, Папуга, Перепелиця, Ремізов, Синиця, Сич, Скоп'як, Снігур, Сова, Соїко, Соловей, Сорокін, Сорокопуд, Тетерук, Цаплюк, Чайка, Чаплій, Чиж, Шпак.*

ЛСГ «Назви свійських тварин»: *Бабанов* (бабана – «стара вівця» [Гр., I, с. 13]), *Баранець, Бендюг* (бендюг – «кінь-ломовик» [СУМ, I, с. 166]), *Бик, Бочуля, Гулай, Дереш, Другак, Кандиба, Кінський, Кішко, Кобилко, Коза, Коровкін, Кот, Коцур, Кундель, Лошак, Смаглій, Телицин, Хабевич, Хандрусь, Цаптура, Чулак* (чулак – «баран» [ЕС, VI, с. 352]).

ЛСГ «Назви диких тварин»: *Бабак, Біляк, Бугаєнко, Ведмеденко, Медведик, Вовчук, Горностай, Заєць, Звірок, Кабанюк, Козленко, Колонок* (колонок – «хижий звірок родини куницевих» [СУМ, IV, с. 231]), *Кротевич, Лисиця, Лосєв, Мамонт, Пацюк, Повх, Полетуша, Соколов, Тхір, Хом'яков, Щур.*

ЛСГ «Назви риб, плазунів»: *Акулич, Бабець* (бабець – «бичок, голобач» [Гр., I, с. 13]), *Бобир* (бобир – «дрібна прісноводна риба» [СУМ, I, с. 205]), *Глистяк, Жабко, Карасевич, Кланцак* (кланцак – «порода бичків» [ЕС, II, с. 453]), *Коблик, Кобриненя, Ковбель, Коропій, Краснопірка, Линюк, Лященко, Мулько, Пукас, Рачишин, Рибій, Сомов, Ужсейко, Черепаха, Чона, Щуко.*

ЛСГ «Назви комах»: *Бедрак, Блохін, Гедзун, Джміль, Жучок, Кліщ, Клопук, Комаренко, Комашук, Кузко, Мошकारа, Муравель, Мурашко, Мухін, Овод, Саранчук, Тараканов, Хрущ.*

ЛСГ «Назви свійських птахів»: *Гусак, Качурик, Квока, Клочко, Козут, Кокоша* (кокош – «півень» [Гр., II, с. 267]), *Курко, Курочка, Петухов, Уткін.*

2. ТГ «Флоронайменування» (430 утворень – 17,1%).

ЛСГ «Назви дерев, кущів, їх плодів та частин»: *Березка, Берека, Берест, Бузина, Букевич, Вербич, Верес, Виноград, Вишнюк, Гливук, Грабчук, Гранат, Грушко, Дерезюк, Дубач, Дуплій, Кедров, Кимаковський, Кізілов, Кленін, Кокор* (кокор – «вирите з коренем дерево» [ЕС, II, с. 504]), *Корчакевич, Коцюрба, Куц, Ликов, Липа, Лоза, Ольхов, Осичко, Порохончук, Прищепко, Саблук, Слива, Сосновий, Теренчук, Черешня, Шпанка, Яворина.*

ЛСГ «Назви злакових, трав'янистих рослин, їх частин, квітів»: *Будяков, Волошка, Гірчиця, Горох, Дармороз, Дурманов, Зерновий, Квітко, Кладницький, Ковилін, Колос, Конопелько, Кострицький, Кукуруза, Лобода, Морошкін, Моха, Мурава, Очеретний, Пастернак, Плющенко, Поташник, Пшеничка, Стрючков, Табаков, Фіалко, Хоптяний, Цвітков, Цминський, Шафранов, Ячмін.*

ЛСГ «Назви городніх культур та їх частин»: *Арбузов, Бараболька, Бульбатенко, Бурячишин, Гарбузюк, Динік, Кавун, Капуста, Коперчак, Корінець, Мандебура, Морква, Перець, Редько, Хрін, Цибуляк.*

ЛСГ «Назви грибів»: *Боровик, Грибенко, Груздєв, Губко, Дубовик, Краснюк, Маремуха, Маслоук.*

3. ТГ «Назви засобів праці, предметів побуту, їх частин, об'єктів призначення» (420 утворень – 16,7%).

ЛСГ «Назви продуктів праці, предметів домашнього вжитку»: *Баклажко, Барилюк, Батіг, Батурко* (батура – «великий батіг» [СУМ, I, с. 112]), *Баулов, Бесага* (бесаги – «подвійна торба; сакви» [СУМ, I, с. 167]), *Веретко, Гладушко, Гладунець, Казан, Кеца* (кеца – «волохата вовняна ковдра» [ЕС, II, с. 427]), *Килимчук, Клепов, Кобель, Ковеня, Козубей, Колчан, Копистко, Кордун, Корзун, Корито, Коробкін, Коробов, Коробочка, Корчагін, Котелюк, Коцюбайло, Кочергін, Кошелюк, Кошик, Лижка, Люлькун, Макогін, Нагай, Наконечник, Підкова, Пікало, Поворозник, Покотило, Файчук, Файфор, Фалій, Фанак, Фандуль, Фаскевич, Хлистов, Шкурат.*

ЛСГ «Назви господарських споруд та їх частин»: *Вешко, Вітряк, Диль, Димаренко, Клітка, Погрібний, Погрібняк, Ушаков, Хабаров, Халашовий, Хлівовий.*

ЛСГ «Назви зброї та її частин»: *Карабін, Наганов, Палаш, Пушкін, Пушков, Шаблевський.*

ЛСГ «Назви знарядь праці»: *Бичак, Булавич, Гвоздій, Дергачов, Дзюбак, Долотюк, Дубас, Жорник, Ключка, Ключик, Козика, Копилець, Лопатін, Мантачка, Молотков, Мотика, Ножнов, Серпаков, Серпун, Сікачов, Цвях, Ціпка, Чепелюк, Чукань, Шурупов.*

ЛСГ «Назви об'єктів господарського призначення, їх частини»: *Клюзко, Коляса, Корман, Кормило, Кочеток, Кочін, Кремер, Фірак.*

ЛСГ «Назви музичних інструментів»: *Бандурко, Баяновський, Дуда, Дудкевич, Кобза, Мандоліна, Органищук, Скрипкін, Сурмій.*

4. ТГ «Назви одягу, взуття, тканин» (264 утворення – 10,5%).

ЛСГ «Одяг»: *Бекешка, Бобко, Бурка, Гулевич, Гунько, Кабат, Камзалов, Кириєнко, Кишенька, Коба, Кожушко, Колош, Курта, Лоскутов, Плащевий, Рукавчук, Сорочкін, Сукманюк, Халат, Чуга, Чуйко, Шаравара, Штанов, Шуба, Шугайло.*

ЛСГ «Тканини»: *Аksamитовський, Атласюк, Багас, Баркан, Вовна, Габай, Дранчук, Каразей, Мачулін, Парчевий, Табенський, Флерчук, Шерстій.*

ЛСГ «Прикраси»: *Кутасевич, Кушак* (кушак – «пояс; широка червона стрічка, яку дівчата одягають на голову» [ЕС, III, с. 169]), *Личманюк, Лишван, Оздоба, Опушко, Очкур* (очкур – «пояс або шнур, яким стягують штани або шаровари для підтримання їх» [СУМ, V, с. 834]), *Петелько, Поволокін, Поясов, Ременюк, Шнуров.*

ЛСГ «Головні убори»: *Башилик, Бриль, Капелюшок, Кибалко, Ковпак, Кучмась, Шапка, Шликов.*

ЛСГ «Взуття»: *Постолюк, Холява, Холявко, Холявченков, Черевик, Чоботько, Чуняк.*

5. ТГ «Назви страв, продуктів, напоїв» (166 утворень – 6,6%).

ЛСГ «Назви страв, продуктів харчування»: *Борщак, Бохонок, Вараниця, Вареник, Вергунів, Галушкевич, Голина* (голина – «відбірний зерновий хліб» [Гр., I, с. 300]), *Затірко, Кашин, Кваша, Кірчик* (кірчик – «недоїдений кусочок хліба» [ЕС, II, с. 449]), *Книш, Ковбасюк, Коврига, Коржов, Кренгель, Крупник, Кулеша, Лемішко, Мамалига, Маслій, Партика, Перепічко, Пиріжок, Пишкун, Пляцек, Пундик, Сало, Сиров, Сметанюк, Солодуха* (солодуха – «страва із житнього солоду» [Гр., IV, с. 166]), *Соломаха, Халус* (халус – «ласощі» [Гр., IV, с. 384]), *Хлібовський, Цукур, Шуртик, Щерба.*

ЛСГ «Назви напоїв»: *Брагін, Кисельов, Кисляк, Сулов.*

6. ТГ «Анатомічні поняття» (126 утворень – 5,0%): *Башкевич, Бедрин, Варгатюк, Головка, Губич, Кишко, Кликов, Копитін, Костомаха, Крилов, Литко, Личко, Лоба, Лобко, Мозолюк, Ноженко, Пика, Рілов, Рога, Суглобов, Фостик, Хвостиченко, Черевко, Черепко, Шкурчук.*

7. ТГ «Абстрактні поняття» (101 утворення – 4,0%): *Бідович, Голод, Гріх, Долюк, Жура, Журбенко, Заморока, Клич, Коверзюк, Кошмарук, Красов, Кривда, Лихо, Нужда, Правдич, Пригода, Смертюк, Чудо.*

8. ТГ «Назви явищ природи, часових понять» (93 утворення – 3,7%): *Буранов, Вересень, Весна, Вечір, Ветров, Грім, Громовий, Грудень, Жара, Жовтень, Заверуха, Завтрак, Зимуха, Квітень, Листопад, Морозков, Морок, Негодюк, Неділько, Осінь, Плюта, Понеділок, Свято, Середенко, Середович, Суботенко, Тепленко, Хаверко, Хвищук, Хмарук, Холодов.*

9. ТГ «Назви хвороб» (80 утворень – 3,2%): *Кадуцький* (пор. кадук – 1) «падуча хвороба», 2) «чорт, диявол» [Гр., II, с. 207]), *Ковтуненко, Когун* (кога – «кашель» [ЕС, II, с. 488]), *Козинець* (козинець – «хворобливе викривлення передніх ніг коня в колінах» [ЕС, IV, с. 211] або відтопонімна назва), *Кордюкевич* (пор. кордюк – 1) «вид захворювання худоби» [ЕС, III, с. 151]; *курдюк* 1) «жирове відкладення біля хвоста у деяких порід овець» [СУМ, IV, с. 407]), *Коростовцев* (короста – «заразна шкірна хвороба людини й тварин» [СУМ, IV, с. 298]), *Паршенко, Шадріков* (шадра – «природня віспа» [Даль, IV, с. 618]), *Шухлін* (шухля – «лихоманка» [Гр., IV, с. 520]).

10. ТГ «Назви одиниць виміру, грошей» (73 утворення – 2,9%): *Година, Грамчук, Копійко, Оберемок, П'ятак, Півторак, Пінтак* (пінта – «одиниця виміру рідин і сипучих речовин в Англії і США, що дорівнює приблизно 0,56 л» [СУМ, VI, с. 537]), *Пучок, Цалевич* (цаль – «дюйм» [Гр., IV, с. 422]), *Шкіль* (шкіль – «монета, шилінг» [Даль, IV, с. 638]).

11. ТГ «Назви речовин, матеріалів» (58 утворень – 2,3%): *Булатко* (пор. булат – 1) «високоякісна міцна сталь особливого гарту», 2) «сталевий клинок, меч; взагалі зброя» [СУМ, I, с. 253]), *Глиненко, Гутов* (гута – «цінна речовина у вигляді затверділого соку, що міститься в корінні деяких рослин» [СУМ, II, с. 200]), *Желізо, Залізний, Зола, Золотов, Кіпоть* (кіпоть – «кіптява» [СУМ, IV, с. 168]), *Кременюк, Мідянець, Попільнюк, Порох, Порошко, Рубін, Серебряник, Шафір* (шафір – «сапфір» [СУМ, X, с. 422]).

12. ТГ «Номінації на позначення акустичних понять, службових слів, вигуків» (50 утворень – 2,0%): *Бац, Баценко* (бац – «звуконаслідування, що вживається на означення різкого короткого звуку» [СУМ, I, с. 114]); *Бєбєх* (бєбєх – «звуконаслідування, що відтворює звук від падіння, удару по чомусь м'якому, пострілу» [СУМ, I, с. 117]); *Бєх, Кець* (кець – «вигук, яким підкликають свиней» [ЕС, II, с. 427]); *Кис* (кис – «вигук, яким нацьковують собак» [СУМ, II, с. 437]); *Ких* (ких – «звуконаслідування, що означає сміх» [СУМ, IV, с. 156]); *Пих* (пих – «звуконаслідування, що виражає своєрідні звуки» [СУМ, VI, с. 370]); *Чмих, Чук* (чук – «використовується при підкиданні дітей» [Гр., IV, с. 477]); *Шарко* (шарк – «вживається на означення шереху, шарудіння від човгання, тертя чогось об що-небудь» [СУМ, XI, с. 413]); *Шелєп.*

13. ТГ «Найменування ігор, танців, пісень» (48 утворень – 1,9%): *Дайненко* (дайна – «литовська народна пісня» [СУМ, XI, с. 677]), *Кобля* (кобла – «піжмурки» [ЕС, II, с. 477]), *Краков'як, Фарина* (фарина – «шахрайська гра в карти; шахрайство» [ЕС, VI, с. 74]).

14. ТГ «Назви на позначення дієслів у імперативній формі» (28 утворень – 1,2%): *Гадай, Заграй, Скубай, Ший, Шмагай.*

Співвідношення лексико-семантичних груп за своїм кількісним виявом в основах прізвищ залежить як від багатства самої семантики в мові загалом, так і від спроможності семени відповідати вимогам тих принципів номінації, що діяли в період утворення прізвищ [1, с. 63]. В основах аналізованих ПН і прізвищ, співвідносних із неособовими апелятивами, продуктивною є як загальновідома, так і архаїчна лексика.

Отже, у результаті вивчення антропонімікону досліджуваного регіону встановлено, що найпоширенішими є власні назви, утворені від фауно- та флоронайменувань, назв засобів праці, предметів побуту, їх частин, об'єктів призначення, назв одягу, взуття, тканин; малопоширеними – назви на позначення дієслів у імперативній формі.

У наступних публікаціях аналізуватимемо відонімні ПН і прізвища Центральної Хмельниччини XVII–XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій Ю. Б. Прізвища сучасної Середньої Наддніпрянщини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Ю. Б. Бабій. – Одеса, 2007. – 242 с.

2. Бучко А. Е. Фамилии Бойкивщины в период их становления и в наши дни: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.02 – язики народів СРСР (український язык) / А. Е. Бучко. – Ужгород, 1986. – 20 с.
3. Кравченко Л. О. Українська ономастика: Антропоніміка: навчальний посібник / Л. О. Кравченко. – К., 2014. – 239 с.
4. Фандуль О. М. Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII–XXI ст., мотивовані особовими апелятивами / О. М. Фандуль // Записки з ономастики. – Одеса: Астропринт, 2015. – Вип. 18. – С. 684–694.
5. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником) / І. Д. Фаріон. – Львів : Літопис, 2001. – 371 с.
6. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К.: Наук. думка, 1977. – 240 с.
7. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 703 с.
8. Шеремета С. В. Антропонімія північної Тернопільщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / С. В. Шеремета. – Івано-Франківськ, 2002. – 14 с.

СКОРОЧЕННЯ

Гр. – Грінченко Б. Д. Словник української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. – К.: Наукова думка, 1996–1997. – Т. I–IV.

Даль – Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / авт.-сост. В. И. Даль. – 2-е изд. – СПб.: Типография М. О. Вольфа, 1880–1882.

ЕС – Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982–1989. – Т. I–V.

ЛСГ – лексико-семантична група

ПН – прізвищева назва

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980.

ТГ – тематична група

Стаття надійшла до редакції 2.06.2017 р.

ВЛАСНІ НАЗВИ АВТОМОБІЛІВ У СЛЕНГОВОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ

Стаття присвячена дослідженню власних назв автомобілів у сленговому мовленні українців, зокрема піднімаються проблеми творення таких номінацій з погляду семантичних, мотиваційних та дериваційних особливостей. Основними мотиваційними відношеннями, завдяки яким утворюються автосленги, є асоціативні зв'язки. Власні сленгові назви автомобілів також утворюються на основі квалітативних ознак, диференційних цифрових символів, а також технічних характеристик авто. Крім того, зафіксовано досить різнопланові твірні основи денотата: як відапелятивні, так і відонімні.

Ключові слова: власна назва автомобіля, деривація, мотивація, семантика твірної основи, сленг.

Анатолій Янчишин. СОБСТВЕННЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ АВТОМОБИЛЕЙ В СЛЕНГЕ УКРАИНЦЕВ

Статья посвящена исследованию наименований автомобилей в украинском сленге, где поднимаются проблемы создания названий-сленгов автомобилей с точки зрения семантических, мотивационных и деривационных особенностей имен. В ходе исследования описаны основные и дополнительные мотивационные отношения онимов. Основными мотивационными отношениями, на основе которых образуются автосленги, есть ассоциативные связи. Собственные сленговые наименования автомобилей также образуются на основе квалітативных признаков, дифференциальных цифровых символов, а также технических характеристик авто. Кроме того, зафиксированы достаточно разноплановые производящие основы денотата: как отапеллятивные, так и происходящие от онимов.

Ключевые слова: собственные наименования автомобилей, деривация, мотивация, семантика производящей основы, сленг.

Anatoliy Yanchyshyn. PROPER NAMES OF CARS IN UKRAINIAN SLANG SPEECH

The article deals with the use of proper names of cars in Ukrainian slang speech. The author highlights the issue of the formation of slang names of cars with view on semantic, motivational, and derivational features of proper names. Primary and supplementary motivational relations of onyms have been described in the research.. Primary motivational relations, on the basis of which auto-slang words are formed, are associative-type relations. Proper slang names of cars are also formed on the basis of qualitative characteristics, differential numeric symbols, and technical features of a car. Moreover, different-type formation bases of a denotative word, both appellative and onym have been recorded.

Key words: proper name of a car, derivation, motivation, formation basis semantics, slang.

«Стрімкий злет науки і техніки, який ми споглядаємо в останнє сторіччя, супроводжується величезним зростанням обсягу спеціальної інформації у найрізноманітніших галузях знань, що у свою чергу взаємопов'язане з розвитком і вдосконаленням мовних засобів і способів передавання цієї інформації. Терміни й інші знаки, що використовуються для вираження спеціальних понять автомобілебудування та ремонту транспортних засобів, не лише зростають у прогресії, а й вимагають мовознавчого вивчення» [1, с. 65].

Автомобіль за порівняно короткий проміжок часу перетворився з дорогої і рідкісної іграшки в доступний і масовий товар. З'явилося багато автозаводів, кожен з яких намагається надати своєму виробу індивідуальні риси, особливі споживчі якості. Але оскільки всі автомобілі як технічно складні вироби одного призначення мали занадто багато спільного, то, щоб розмежувати їх, почали їм присвоювати назви. Так з'явилися марки, всередині яких виділялися моделі, які, у свою чергу, утворювали сімейства і дробилися на модифікації.

Назва для автомобіля стала не лише вказівкою на ідентифікацію, але і особливим засобом для привернення уваги споживачів. Тому така номінація є справжнім мистецтвом зі своїми

особливими правилами та законами. Переважно найменування певного автомобіля обирає значний штат службовців, причому розробляється ціла методика для схвалення найкращого варіанту із-поміж усіх запропонованих, а обрана власна назва автомобіля є офіційною та законодавчо оформленою.

Номінації автомобілів є міжнародним продуктом, вони не утворюються спеціально для однієї країни, нації, культури зі своїми стереотипами, тому назва, за умови функціонування на певних територіях, потребує самовираження, пристосування до певних традицій, і це не під силу регулювати як на законодавчому рівні, так і на мовознавчому. Одним із виходів у таких ситуаціях є виникнення так званих сленгових номінацій, яких засвідчено досить багато, причому вони міцно закріпилися у свідомості людини та вільно функціонують у побуті.

Взагалі сленг – це різновид розмовної мови, що оцінюється суспільством як підкреслено неофіційна («побутова», «фамільярна», «довірлива») [2, с. 40]. У сленгу наявні квазісинонімічні ряди на позначення тих понять, що мають особливу вагомість у житті колективу; є також певна кількість слів зі специфічним значенням і без відповідників у загальнонародній мові [2, с. 43].

Власна назва автомобіля, що належить до загального сленгу, також може бути кваліфікована як достатньо вагомий, відносно стійкий для певного періоду, широко поширений і загальнозрозумілий пласт лексики та фразеології в середовищі живого розмовного мовлення, вельми неоднорідний за своїм генетичним складом і ступенем наближення до літературної мови, що має яскраво виражений експресивно-оцінний характер [4, с. 76].

Саме сленгові найменування автомобілів є об'єктом нашого вивчення, а метою його – аналіз структурно-дериваційних особливостей таких пропріальних одиниць.

Безумовно, більшість таких номінацій виникає на основі асоціативних відношень, яких може бути і декілька. Як зазначає О. В. Суперанська, «будь-який товарний знак переважно викликає кілька асоціацій. Асоціації, викликані товарним знаком, можуть бути різноманітними залежно від мовного матеріалу, структури, від умов контексту» [3, с. 55]. По суті, будь-яка така назва, яка сприймається людиною і має кілька асоціацій, породжує свою назву відповідно до певного соціального стану, вікових характеристик, рівня освіченості населення.

У засобах масової інформації нами було зафіксовано 40 марок автомобілів, які мають 308 сленгових найменувань.

Серед власних назв фіксуються переважно однокомпонентні (300 одиниць, 98% від загальної кількості), серед них відіменникових – 296 (98,5% : *Акула* – «BMW 5XX (E28)»; *Бочка* – «Audi 80»; *Надійка (Надюшка)* – «Toyota NADIA»; *Спасик* – «Toyota SPACIO»; *Чемодан* – «Mercedes 140»; *Яврик* – Mitsubishi MMC RVR»). Крім того, нами зафіксовано 4 відприкметникові однокомпонентні оніми (1,5% від загальної кількості однокомпонентних денотатів: *Горбатий* – «ЗАЗ-395»; *Вухатий* – «ЗАЗ-968»; *Сліпа* – «Mazda 323 F»; *Широкий* – «Jeep CHEROKEE»). Багатокомпонентні конструкції, в основному двокомпонентні, теж трапляються рідко (6 одиниць, що становить 2% від загальної кількості сленгових назв: *Капсула смерті* – «ЗАЗ «Таврія»; *Вагітна антилопа (Беременна антилопа)* – «ВАЗ-2110»; *Горбата миша* – «ВАЗ 1118 «Калина»; *Шалена табуретка (Бешена табуретка), Брелок від КамАЗа* – «Ока».

Сленгова власна назва автомобіля, як і будь-які інші оніми, виникає за певними правилами, що проявляються у семантиці твірної основи, способі словотворення і особливо у мотивації.

Зокрема, досить часто при творенні неофіційних найменувань автомобілів використовуються інші власні назви (імена людей, літературних героїв, брендів тощо), передусім на основі подібності їхньої звукової форми. По суті, простежується явище трансонімізації. Нами було зафіксовано 50 таких онімів (16,23%: *Барбос* – «Mercedes Brabus»; *Вінні* – «Toyota WINDOM»; *Крюгер* – «Toyota CLUGER»; *Ленін* – «Toyota COROLLA Levin»; *Люська* – «Toyota ESTIMA Lucida»; *Рафік* – «Toyota RAV-4»; *Сара* – «Honda САРА»; *Фейрі* – «Honda Civic Ferio»; *Чебурашка* – «Toyota VITZ».

«Автопрізвиська» утворилися від зоолексем на позначення насамперед ссавців: *Єнот* – «Nissan NOTE»; *Кабан, Тиранозавр* – «Nissan TERRANO»; *Корова* – «Toyota COROLLA»; *Кошак* – «Nissan QASHQAI»; рідше – земноводних чи риб: *Жаба* – «Mercedes-Benz R129»; *Сайра* – «Toyota SOARER»; *Шпрот* – «Mitsubishi PAJERO SPORT». Порівняно високий відсоток відзоолексемних найменувань (16% від загальної кількості) можна пояснити близькістю цього лексичного пласту будь-якій людині, а також певними етнолінгвістичними переконаннями, що дозволяють краще описати та передати весь колорит оніма.

Менш продуктивні (10% від загальної кількості) номінації, в основі яких – назва будь-якого побутового предмета. Здебільшого такі оніми утворилися шляхом семантизації, тобто переходом загальної назви у власну: *Бочка, Пляшка (Бутылка)* – «Toyota CORONA»; *Ванна* – «Toyota CAMRY»; *Вилка* – «Toyota WILLI»; *Крісло* – «Toyota CRESTO»; *Пенал* – «УАЗ-452»; *Сервант* – «Honda CR-V»; *Табурет* – «Volkswagen VW TUAREG»; *Праска (Утюг)* – «ГАЗ-51»; *Чайник* – «Toyota CHAYSER»; *Чемодан* – «Toyota MARK II».

Відчислівникових назв автомобілів було зафіксовано 9%, і це в основному оніми, пов'язані з кількістю десятків або сотень: *Сотка* – «Audi 100»; *Двохсотка, Сімдесятка (Семидесятка), Сотка* – «Toyota LAND CRUISER». Інколи трапляються «автопрізвиська» із затемненою відчислівниковою мотивацією, на кшталт: «ВАЗ-2110» – *Чірік* (скорочене від «червонець» – золота монета номіналом 10 карбованців, що була в обігу в XIX–XX ст. При соціалізмі десятикарбованцеву банкноту в народі називали «червонець», а в бандитському середовищі – «чірік»).

Продуктивним явищем при творенні сленгових найменувань автомобілів є їхнє походження від назв продуктів харчування – здебільшого хлібобулочних виробів та кисломолочної продукції: *Батон, Буханка* – «УАЗ-452»; *Бублик* – «Nissan BLUEBIRD»; *Ескімо* – «Mitsubishi ECSIMO»; *Кефір, Пиріжок* – «ІЖ-2715». Епізодично фіксуються випадки використання слів, які функціонують в окремих соціумах, на зразок: «Nissan CEFIRO» – *Чифір* (напій, що виготовляється шляхом виварювання висококонцентрованої заварки чаю і має психоактивну дію, практично це наркотичний засіб).

Також досить часто у творенні власних назв автомобілів беруть участь лексеми на позначення хвороб, мікробів та бактерій, на зразок: *Астма* – «Opel ASTRA»; *Кандида* – «Toyota CALDINA»; *Короста* – «Toyota COROLLA»; *Мікроб* – «Nissan MICRA»; *Таблетка* – «УАЗ-452». Онімизація конструкції в основному відбувається через співзвучність номінацій.

Інколи трапляються власні сленгові назви автомобілів, утворені від вульгаризмів, наприклад: *Белиберда* – «Nissan BLUEBIRD»; *Паскуда* – «Suzuki ESCUDO»; *Паршивець* – «Chery PORSCHE». Слід зазначити, що ці лексеми перебувають за межею українського літературного мовлення.

Аналогічну функціональну характеристику мають номінації, похідні від розмовних варіантів назв частини тіла людини (нами було зафіксовано 4 денотати, що становить 1,1% від загальної кількості сленгових назв, наприклад: «Audi TT» – *Титька*, від «груди» – верхня частина тіла людини; «Toyota HARRIER» – *Харя*, що використовується для згрубілого позначення обличчя).

Квалітативні відношення простежуються у пропріативах, пов'язаних з описом зовнішності або емоцій людини, наприклад: *Горбатий* – «ЗАЗ-965»; *Вухатий (Ушастий)* – «ЗАЗ-968»; *Посмішка (Улюбка)* – «Toyota CARINA»; *Сліпа* – «Mazda 323 F». Епізодично трапляються форми, утворені шляхом злиття твірної складеного слова, на кшталт: *Волосатіс* – «Renault VAL SATIS».

Квалітативний підтекст наявний у номінаціях автомобілів, похідних від загальних назв людей за їх належністю до певних соціально-культурних течій: *Піжсон* – «PEUGEOT»; *Стиляга* – «Москвич-407».

Одиничним є спосіб називання авто лексемою родинно-сімейної групи: *Прадід* – «Toyota PRADO», як і відетнонімна назва: *Узбек* – «Daewoo NEXIA», що, очевидно, вказує на місце складання машини.

Квалітативні відношення простежуються і в «автопрізвиськах», похідних від назв геометричних фігур (4 одиниці, що становить 1,2% від загальної кількості): *Квадрателло* – «Mercedes G500»; *Кубик* – «Nissan CUBE», проте більше значення, на нашу думку, має все-таки співзвучність твірного і похідного слів: *Синус* – «Toyota CYNOS».

Така ж ситуація і з відфлоролексемними номінаціями, переважно похідними від назв фруктів: *Виноград* – «Nissan VINGROAD», *Слива* – «Nissan SILVIA».

Технічні характеристики авто відіграли певну роль у творенні таких найменувань, як *Електричка* – «Toyota PRIUS Gybridта»; *Місяцехід (Луноход)* – «ЛуАЗ-969».

З об'єктами нематеріального світу мотиваційно пов'язані 8 «автопрізвиськ» (1,3 % від загальної кількості неофіційних власних назв автомобілів): *Демон* – «Mitsubishi DIAMAND»; *Суїцид* – «Toyota SUCCEED». Негативна конотація таких пропріальних одиниць призводить до паралельного функціонування інших номінацій, на зразок: *Демон* і *Дімон* – «Mitsubishi DIAMAND».

Цікавим є творення власних назв, в основі яких – найменування розважальних заходів: *Диско* – «Land Rover DISCOVERY», *Карнавал* – «Ford FIESTA», причому саме тут можливі справжні асоціативні відношення.

Одиничними є номінації, у яких простежуються антонімічні паралелі між твірним і похідним словами: *Безнадьога* – «ВАЗ-2120 «Надія» («Надежда»).

Слід зазначити, що майже всі прізвиськові назви утворені шляхом транслітерації англійських або російськомовних автотоваронімів, проте дуже рідко такі твірні слова залишаються практично незмінними: *Скай* – «Nissan SKYLINE».

Окреме зауваження стосується правопису таких найменувань. Оскільки вони кваліфікуються як своєрідні «прізвиська» транспортних засобів, ми записали їх з великої літери, проте без лапок. Офіційні номінації машин оформлені так, як цього вимагає чинний правопис. Зазначимо також, що у дужках подано окремі російськомовні форми досліджуваних пропріальних одиниць, які активно використовуються у мовленні.

Таким чином, аналіз найменувань автомобілів, які побутують у сленговому мовленні українців, дозволяє зробити висновок, що основою для їх виникнення є насамперед асоціативні відношення, пов'язані зі співзвучністю форм твірного і похідного слова. Як додаткові елементи можна назвати квалітативні ознаки, диференційні цифрові позначки, технічні характеристики авто. Як твірні фіксуються досить різнопланові лексеми: й апелјативи, й оніми.

У перспективі планується розглянути відповідні особливості власних назв інших груп прагматонімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нікуліна Н. В. Становлення сучасної української термінологічної системи автомобілебудування та ремонту транспортних засобів: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. В. Нікуліна; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 255 с.

2. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Л. О. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.

3. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.

4. Хомяков В. А. Структурно-семантические и социально-стилистические особенности английского экспрессивного просторечия / В. А. Хомяков. – Вологда, 1974. – 103 с.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2017 р.

ІМЕНА БОГА ТА БІБЛІЙНИХ ПЕРСОНАЖІВ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті розглянуто номінаційне поле «Бог та біблійні персонажі» в поезії Оксани Забужко. З'ясовано, що для номінації Бога та персонажів Біблії поетка уводить до своїх творів власні імена, послуговується безіменною номінацією, заміниками імен та апеллятивними назвами. Доведено, що побутування в сучасному поетичному дискурсі багатьох онімів та апеллятивних конструкцій, якими номіновано біблійних персонажів, є свідченням багатовікової історії релігійної культури України, глибокого християнського світогляду українців.

Ключові слова: номінаційне поле, номен, Бог, Господь, Богородиця, апостол, Оксана Забужко.

Роксолана Яцків. ИМЕНА БОГА И БИБЛЕЙСКИХ ПЕРСОНАЖЕЙ В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ОКСАНЫ ЗАБУЖКО

В статье рассмотрено номинационное поле «Бог и библейские персонажи» в поэзии Оксаны Забужко. Выяснено, что для номинации Бога и персонажей Библии поэтесса вводит в свои произведения имена собственные, пользуется безымянной номинацией, заменителями имен и апеллятивными названиями. Доказано, что бытования в современном поэтическом дискурсе многих онимов и апеллятивных конструкций, которыми номинировано библейских персонажей, свидетельствует о многовековой истории религиозной культуры Украины, глубоком христианском мировоззрении украинцев.

Ключевые слова: номинационное поле, номен, Бог, Господь, Богородица, апостол, Оксана Забужко.

Roksolana Yatskiv. THE NAME OF GOD AND THE BIBLE PERFORMERS IN THE POTENTIAL DISCUSSION OF OKSANA ZABUZHKO

In the article considered with the nomination field «God and Biblical Characters» in the poetry of Oksana Zabuzhko. It was found out that for the nomination of God and characters of the Bible the poet introduces his own names into his works, uses the nominal nomination, names substitutes and appellative names. It has been proved that the existence in modern poetic discourse of many onims and apelatives designs nominated by biblical characters is evidence of centuries of history of the religious culture of Ukraine, a deep Christian outlook of Ukrainians.

Key words: nominating field, nomin, God, Lord, Holy Virgin, Apostle, Oksana Zabuzhko.

Упродовж багатьох десятиліть ХХ ст. зі спектру українських мовознавчих студій, як загалом гуманітарної сфери, було вилучено великий за обсягом пласт літератури, пов'язаний з релігійним буттям українців [9, с. 1]. Тому не дивно, що кінець ХХ – початок ХХІ ст. так спрагло позначено «дорогою до Бога» в духовному житті, в культурі, в науці. Сьогодні можемо назвати вже цілу когорту вчених, об'єктом дослідження яких стала українська релігійна лексика (І. Кочан, Г. Мацюк, І. Павлова, М. Скаб, В. Федонюк та ін.), її побутування як у рамках конфесійного стилю (С. Бібла, І. Бочарова, М. Лесюк, Г. Наконечна, Н. Піддубна, Н. Пуряєва та ін.), так і поза ним (Н. Бабич, Т. Берест, Ю. Браїлко, Т. Вільчинська, А. Ковтун, П. Мацьків, Н. Сологуб, Г. Тимошик та ін.).

Мета нашої роботи – проаналізувати номінаційне поле «Бог та біблійні персонажі» в поезії Оксани Забужко.

Свідченням багатовікової історії релігійної культури є побутування як у класичному, так і в сучасному поетичному дискурсі величезної кількості онімів та апеллятивів на позначення християнських понять. У творчості Оксани Забужко, поезія якої вписується в річище пізнього українського модернізму, простежується філософське осмислення людського буття з природнім віддзеркаленням образу Бога. «Якби мене хто спитав, який образ найперше впадає в око, коли

читаєш поезію Оксани Забужко, я б, мабуть, сказав, що – дзеркало, – наголошує в передній статті зо збірки «Друга спроба: Вибране» Л. Ушкалов. – Дзеркало в поезії Забужко – образ архетипічний, бо в ньому є все: від звичайного жіночого кокетства, отієї милої моди «другої статі» повсякчас дивитися на себе збоку, до справжнього нарцисизму, а від нього – до себепізнання, до гострого відчуття зникості всього суцього, до нежданої-негаданої – і доволі похмурої – теології хреста («Я бачу у свічаді знак хреста...»)» [10, с. 7–8]. Однак попри таку «похмурість теології», яку приписують поетці літературні критики, тексти, пересипані номінаціями Бога та інших святих, глибокі й світлі, образи яскраві та органічні.

Важливу роль у ліриці поетеси відіграє екзистенціальна парадигма, що дає можливість дослідникам виділити основні мотиви філософської поезії: біблійні, мотив гріховності, абсурдності буття, смерті й страху, художнього часопростору, «світового дерева». Художньо їх інтерпретуючи, Оксана Забужко проводить вектор до гострих проблем сьогодення, моделює різновимірні площини, застерігає, провокує, любить і ненавидить, як справжня жінка-поетка [4].

Індивідуально-авторські особливості художнього письма майстра слова чи не найяскравіше виявляються в номінаціях. Під цим терміном О. Немировська, Т. Немировська розуміють дуже широке коло назв: 1) власні імена, що складають ономастикон твору; 2) мікроконтекст з власними іменами, що є безпосереднім лексичним оточенням оніма; 3) замітники імен; 4) безіменна номінація як невіддільний компонент художнього тексту; 5) апелятивні назви й конструкції [6, с. 19]. Парадигматичний аспект аналізу іменувань Бога та біблійних персонажів передбачає розгляд антропонімної, антропонімно-апелятивної та апелятивної номінацій.

У поетичних текстах, уміщених у книзі «Друга спроба: Вибране» [3] для відтворення номінаційного поля «Бог та біблійні персонажі» використовується низка номенів, ключовими серед яких є *Бог* та *Господь*.

До філософії та епічності поезії Оксани Забужко, як часто характеризують її твори літературні критики, слід неодмінно додати її глибоку метафоричність. «Два вірші циклу «... але визволи нас...» – яскраве цьому підтвердження. І якщо в першому з них «Біла ніч. Чорна меса» немає жодної антропонімної номінації, то другий – «Сон в Єрусалимі» рясніє трьома номінаціями Бога і кожна з них вжита з послуговуванням глибокої, тонкої метафори: «*І ось тоді, уперше за всі дні, / мені приснилась – радість: уві сні / ішов до мене Хтось, небачений допоту*» [3, с. 223]; «*я в тому сні позаздрила собі, / бо то була Любов, уяв мені не дана!*» [3, с. 224]; «*А чоловік сміявся і йшов мені навстріч, – / і, в ритм Його ходи впадаючи, як в річ, / підносились зоря із-за Йордану*» [3, с. 224].

Мікроконтекстом, що слугує виразною вказівкою на релігійний характер твору є заголовки віршів «Сон в Єрусалимі» (Єрусалим – центр трьох релігій – юдаїзму, християнства й ісламу, столиця древнього Юдейського царства) та «... але визволи нас...» (уривок з молитви «Отче наш»). Тому немає жодного сумніву в тому, що *Хтось*, *Любов*, *Він (Його)* – імена Бога, які Оксана Забужко вживає з великої літери. До того ж лексему *чоловік* у цьому ж контексті авторка подає з літери малої, щоб наголосити не на людській, а на Божій природі Всевишнього.

Ісуса в інших поетичних творах поодиноким іменовано *Христом*: «*Останній крик розп'ятого Христа*» [3, с. 32] та *Месією*: «*Кінчається місяць Ав – / І знов не прийшов Месія*» [3, с. 258]. Номінація *Месія* – український фонетичний відповідник єврейського *mašiah* 'помазанник', яке в грецькій мові субститувалося у форму *Messias*, ця форма з незначними фонетичними змінами запозичена в українську мову [4, с. 40].

У вірші «Коментар до Дій св. апостолів» поетка створює «схолії до Святого Письма, не так, зрештою, до апостольських дій, як до Євангелії від Матвія, де постає простий і водночас незграбний образ святого Петра – чоловіка, що боїться йти за Христом по гладіні Тиверіадського озера, тричі поспіль зрікається Месії, але, попри все, є верховним апостолом, «наріжним каменем» Церкви як містичного Христового тіла» [10, с. 8]. Христа в цьому вірші названо іменами *Ісус*: «*Я Твій учень, Ісусе*» [3, с. 93], *Учитель*: «*А спитати б – Учителю, що їм*

за діло до Твого учення?» [3, 92], Бог: «А за кого ж мені розпинатись, о Боже великий?» [3, с. 92].

Для іменування Петра Оксана Забужко вживає його апостольське ім'я *Петро*: «Що ж ти Петре, стоїш?» [3, 92] і доапостольське, «рибальське» – *Симон*: «Чи ж рибалиці Симону апостольське в пору ім'я?!» [3, с. 92]. Цікавою в «Коментарі до дій св. Апостолів» є апелювативна номінація Петра. До апелювативної зараховуємо безіменну номінацію та замітники імен. Безіменність у тексті твору репрезентована словом *апостол*, а замітниками імені, під якими розуміємо «апелювативне називання персонажів, поіменованих антропонімом» [7, с. 12], є майстерно створені авторкою апелювативні конструкції: *провінційний актор, тричі поспіль освистаний півнем; не той, що готовий за тридцять срібних* (Петро – не Юда); *не той, що розпнеться за люди своя* (Петро – не Христос); *той, хто вдосвіта тричі відрікся*.

Онімним мікроконтекстом у вірші виступає ще одне біблійне ім'я – *Пилат*: «Справа, зрештою, в іншим, а в чім – то не знає й Пилат» [3, с. 92] та топонім *Голгота*: «А от люд прибува!.. З хрипом, вереском, сопухом пивним / На Голготу стікається, з темних сповзаючись нір!..» [3, с. 92].

Божа Мати в поезії Оксани Забужко поіменована *Марією, Мамою*: «*Маріє! Мамо! – вп'явши очі, ридма / (А простір в рамі – наче бурелом)*» [3, с. 92] (онімним тлом, на якому побутує номен, послуговував заголовок вірша «Ель Греко (Домінікос Теотокопулос). «Вознесіння Богородиці»); *Марією Богородицею Дівом*: «*Маріє, Богородице Діво, радуйся...*» [3, с. 162] і *Святою Марією, Матір'ю Божою*: «*Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis...*» [3, с. 164].

Епізодично вводить Оксана Забужко до своїх творів імена інших біблійних персонажів: *Каїна* та *Авеля* (сини Адама і Єви): «*Каїне, Каїне, хто ж ти тепер – / Без Авеля, брата свого?*» [3, с. 117]; *Ноя* (біблійний персонаж, завдяки якому врятувалися від Всесвітнього потопа люди і тварини): «*Наче в Ноїв ковчег, нас упхалось в цей час непомаму*» [3, 94]; *Лазаря* (брат Марти і Марії, якого Ісус Христос воскресив на четвертий день після смерті): «*Встань! – говорю, як Ти / Лазарю говорив. / Я Тебе воскресу / На всі потомні віки*» [3, с. 260]; *Марії із Магдали* (св. рівноапостольна Марія Магдалина, уродженка містечка Магдали, що було колись на берегах Генезаретського озера): «*Марія із Магдали / Кричить: «Я бачила Равві!»*» [3, с. 259]. Щодо останніх номенів, то слід наголосити, що онімна конструкція *Марія із Магдали* пояснює побутування біблійного імені *Марія Магдалина*, що без такого потрактування виглядає подвійним іменем учениці та послідовниці Христа. Ім'я *Равві* ('учитель') – ще одне іменування *Ісуса Христа*, яким нерідко називали його учні, книжники, фарисеї і народ.

При актуалізації значень лексеми *Бог* домінують такі семи, як 'свідок': «*Ніщо ж не міняється, свідок Бог, – / лиш круг очей все темніші підкови...*» [3, с. 86]; 'самітник': «*Богові самотньо в холодному космосі*» [3, с. 111]; 'визволитель': «*І немає вже сил, щоб звернутись до Бога: звільни!*» [3, с. 120]; 'спасителель': «*Єдина втіха (сумнівна!) – що ні до кого, крім Бога, / Не водала досі: «Спаси!»*» [3, с. 160]; 'найважливіший пошук': «*Агов, чоловіче, чого шукаєте? / – Бога...*» [3, с. 111]; 'найважливіше слово': «*Бог», «народ», «Україна*» (з розкотистим «р-р»), «*батьківщина*» – / *Стільки слів – наче висхлих стручків, у яких тарабанить п'яма*» [3, с. 143].

Номен *Бог / Господь* часто вживано як звернення до повсякчас присутньої вищої сили з проханням: «*От дай тільки Боже заснути*» [3, с. 25]; «*Господи, дай прощення!*» [3, с. 111]; «*Господи, кинь монетку*» [3, с. 111]; «*Прости нас, о Боже: нам просто хотілось додому*» [3, с. 139]; «*Тільки ж, Господи, – не обмани!*» [3, с. 218]; «*Поможи, о Боже, цей хрест нести*» [3, с. 258]; «*О Боже, подай – хоч один монолог, / в яким клекотіла би – кров, а не лімфа!*» [3, с. 86]; з надією: «*... і, дасть Бог, відійде до зими*» [3, с. 103]; з похвалою: «*З моїх предків, хвалити Бога, / Заволокам ніхто не служив!*» [3, с. 66]; із поблажливостю: «*Ах ти Господи, як це наївно!*» [3, с. 96]; із замилюванням: «*По Хрещатику йде чоловік... / Боже, так ото – руки в кишенях*» [3, с. 90]; з розмірковуванням: «*Як би його, Господи, з себе вигризти / Цей-от бормашинний внутрішній плач*» [3, с. 111]; з пересторогою: «*О, просто я була ступила в ту ріку <...> Збав Боже Вас потрапити в таку*» [3, с. 114]; із запитанням: «*Господи, що ж це діється, – хочу розгублено бевкнути*» [3, с. 146]; «*О Господи, хто ж я в цім світі...*» [3, с. 291]; з подякою:

«Дякую Тобі, Боже, що дав нам тіло!» [3, с. 80]; з побажанням: «Йдіть собі, принце. Щастя Вам Боже» [3, с. 37]; «Доброго ранку, дай тобі Боже здоров'я!» [3, с. 114].

У сфері апеляції номен Бог / Господь часто вживано для підсилення емоції та почуття (радості, здивування, застереження тощо), тобто слугують вигуками: «А які ж бо реальні, о Боже, які ж бо живі» [3, с. 77]; «Ось де вона, Поезія, Боже, нареши!» [3, с. 81]; «А як там насправді було – то яке кому, Господи, діло!» [3, с. 100]; «О, це ж Погоня, Господи, Погоня / Чвалає по невидимих слідах!» [3, с. 133].

Як уважають дослідники, лексема Бог часто виступає у фразеологізмах, здебільшого у фразеологізмах-побажаннях, фразеологізмах-застереженнях і фразеологізмах-благаннях (моліннях): *Ради Бога! Бог з тобою! Бійся Бога! Упаси Боже! Борони Боже! Не дай Бог! Май Бога в серці*. Такі вигуківі конструкції виконують у спілкуванні роль «стримування»: якщо з людиною Бог, якщо вона його боїться, остерегається гріха, якщо заради Бога готова зупинитися на порозі чогось недоброго, то біду вдасться цими закликками попередити. Такі вирази передбачають діяча і остерегача – мовця і співбесідника [1]. Фразеологізмами з номеном Бог щедро пересипана і поезія Оксани Забужко: «*Боронь тебе Боже в цю пору в свічадо дивитись*» [3, с. 107]; «*А такою – боронь мене Боже: не хочу, не буду*» [3, с. 231] («вживається для вираження небажаності, заперечення чого-небудь» [8 I, с. 208]); «*Розгойдає – ну що ж: помагай, кому Бог, кому чорт*» [3, с. 94] («побажання успіху в роботі чи в певній справі» [11, с. 53]); «*Що от, уцілів, слава Богу, видно, родився в сорочці*» [3, с. 117]; «*що, слава Богу, не дано мені / горіти так, як та свіча горіла*» [3, с. 202] («нівроку, далєбі, як видно» [8 I, с. 208]; «усталена формула вислову задоволення, заспокоєння» [11, с. 60]); «*І Бог вам віддячить за всі повзунці та батмани, / за всі живосильні колінця по товченім склі*» [3, с. 136] (т. с., що дасть Бог «уживається при вираженні надії, сподівання на добре завершення чогось» [8 I, с. 208]); «*Ради Господа Бога! – зриваюсь на крик, але притьмом*» [3, с. 143] («дуже прошу, будь ласка» [8 I, с. 208]; «усталена формула наполегливого прохання зробити щось» [11, с. 52]; «– Я тут збагну всю міру самоти – / Тієї самоти, котра од Бога» [3, с. 91] («про талант, хист, долю, якими хто-небудь виділяється серед інших» [11, с. 50]); «*Хай не славою (Бог там з нею!)*» [3, с. 66] («уживається зі значенням згоди, примирення» [11, с. 51]). До цього ряду зараховуємо й індивідуально-авторський новотвір *красти себе у Бога*: «*хто б сказав – краду / себе у Бога!*» [3, с. 202].

Як бачимо, у фразеологізмах з компонентом Бог закріплені історико-етнографічні та морально-естетичні зв'язки людини з навколишнім світом, зі всесвітом, конкретний характер цих взаємозв'язків, ставлення людини до Святого письма – співвіднесення з ним свого життя [1]. Уведені талановитим майстром слова до поетичних творів, вони набувають ще глибших значень, яскравіших конотацій (*самота од Бога; боронь мене Боже* тощо).

Нерідко у віршах знаходимо тавтологію як яскравий семантико-стилістичний, індивідуально-авторський засіб: «– *Господи-Боже! Будь ласка, не слухай / всіх цих людей – ані їхніх бажань!*» [3, с. 188]; «*Господи Боже! Подай монолог, / який розірве зачароване коло*» [3, с. 86].

Як відомо, виразниками вищого ступеня позитивної емоційно-експресивної конотації виступають поліморфемні суфікси [2, с. 68]. Про особливе стилістичне забарвлення номена Бог говоримо тоді, коли поетеса послуговується здрібніло- або ж інтимно-пестливими суфіксами: «*Задля кого згоріти, ой Боженьку мій, перед ким!*» [3, с. 88]; «*Осінь, о Господи-Боженьку, це ж бо осінь!*» [3, с. 155].

Підсилення номена *Бог / Господь* експресивним значенням відбувається і за вживання присвійного займенника *мій*: «*О, вони відлітають! / Мій Боже, таки відлітають*» [3, с. 105]; «*Ти грала – віртуозно. Боже мій, / сказала я своїй бездарній тіні*» [3, с. 201]; «*Та воля не моя – Твоя, мій Боже*» [3, с. 241]; «*і жаль було, мій Господи, – так жаль, / як зроду не було / невинно убієнних*» [3, с. 248]; «*Пора, мій Боже. Затяглося літо*» [3, с. 295]; «*Що отака нагода, Боже ж мій*» [3, с. 27]; «*Ах, Боже мій! Так мусить хтось не спати, / Коли у місті плаче немовля*» [3, с. 52] або ж прикметника *милий*: «*ай, милий Боже, і це саме тоді, коли в нас був з'явився шанс*»

[3, с. 128]; «Милий Боже, я плачу: так легко котиться згори – / У тепло несамотности, в затишок, спокій і ситість» [3, с. 227].

Нерідко вживання номена Бог супроводжується уведенням до текстів стилістично забарвленої лексики, як правило старослов'янізмів: «Відпускаєши, Боже, свої нерозумні народи» [3, с. 62]; «Не споминайте Бога / Все, і взагалі» [3, с. 111]; «Кохати тебе, як пред Богом і морем» [3, 237]; «Всю світову ясу / Дам Тобі, Боже, днесь» [3, с. 260]; «Якщо це не любов – / Весь наш світ не од Бога» [3, с. 176]. Такі слововжитки – філософське вкраплення ознак конфесійного стилю до стилю художнього.

Отже, номінаційне поле «Бог та біблійні персонажі» в поетичному дискурсі Оксани Забужко засвідчено номенами *Бог – Господь – Ісус – Христос – Учитель – Равві – Месія – Любов – Хтось – Він; Марія Мама – Марія Богородиця Діва – Свята Марія, Мати Божа; Петро (Семон), Каїн, Авель, Ной, Марія з Магдали, Лазар, Пилат* та ін. Уведені в канву поетичних творів, вони виявляють християнський світогляд ліричних героїв та глибокі філософсько-релігійні настанови авторки; виконують не тільки номінативну, але й образну та текстотвірну функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Сила Божа в народній фразеології [Електронний ресурс] / Н. Бабич. – Режим доступу: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua>
2. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. / Любомир Белей. – Ужгород, 1995. – 120 с.
3. Забужко Оксана. Друга спроба: Вибране / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2005. – 320 с.
4. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі: [монографія] / Петро Мацьків. – Дрогобич: Коло, 2007. – 332 с.
5. Мельник К. Мотиви у поетичній творчості Оксани Забужко [Електронний ресурс] / К. Мельник. – Режим доступу: <http://oksanazabuzhko.blogspot.com>
6. Немировська О. Ф. Українська літературна ономастика: Взаємозв'язки і паралелі поезики / О. Ф. Немировська, Т. В. Немировська // Літературна ономастика української та російської мов : взаємодія, взаємозв'язки. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 18–25.
7. Сколоздра О. Онімна та апелятивна номінація особи в малій прозі Івана Франка [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Олеся Романівна Сколоздра; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2009. – 18 с.
8. Словник української мови: в 11-ти т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1971–1981. – Т. I–XI.
9. Тимошик Г. Біблісантропоніми в новочасних перекладах святого письма українською мовою) [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Галина Василівна Тимошик; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2010. – 20 с.
10. Ушкалов Л. Дзеркала Оксани Забужко / Леонід Ушкалов [у кн. Забужко Оксана. Друга спроба: Вибране]. – К.: Факт, 2005. – С. 7–16.
11. Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови / А. П. Ярещенко та ін. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2011. – 640 с.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2017 р.

ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ ЖИТОМИРЩИНИ XVI–XVII СТ. ІЗ СУФІКСОМ -ЕН(Я)

У статті розглянуто прізвищеві назви Житомирщини XVI–XVII ст., утворені морфологічним способом за допомогою патронічного суфікса -ен(я). Особливу увагу звернуто на твірні основи аналізованої патронічної моделі, зокрема на різноманітні варіанти християнських і слов'янських автохтонних імен, а також на апелювативну лексику, відбиту в них.

Ключові слова: прізвищева назва, власне особове ім'я, варіанти імен, апелюватив, суфіксальні деривати.

Леся Ящук. ФАМИЛЬНЫЕ НАЗВАНИЯ ЖИТОМИРЩИНЫ XVI–XVII ВВ. ИЗ СУФФИКСОМ -ЕН(Я)

В статье рассмотрены фамильные названия Житомирщины XVI–XVII вв., образованные морфологическим способом с помощью патронимического суффикса -ен(я). Особое внимание обращено на образующие основы рассматриваемой патронимической модели, в частности на различные варианты христианских и славянских автохтонных имен, а также на апелювативную лексику, отраженную в них.

Ключевые слова: название фамильного типа, собственное личное имя, варианты имен, апелюватив, суффиксальные дериваты.

Lesya Yashchuk. NAMES OF SURNAMES OF ZHYTOMYR REGION OF XVI–XVII CENTURIES WITH THE SUFFIX -EN(A)

The article discusses the surname formed by morphological method using patronim suffix -en(a) of Zhytomyr region of XVI–XVII centuries. Special attention is paid to generators of bases of analyzed onyms class, particularly in the various versions of Christian and indigenous Slavic names, as well as the vocabulary of appeal, reflected in them.

Key words: surname names, own personal name, variations of names, appeal noun, suffixes derivatives.

Антропоформант -ят- (-чат-) став предметом вивчення Е. Вольнич-Павловської, Л. Л. Гумецької, Р. Й. Керсти, З. Г. Ніколаєнко, Я. Рігера, В. І. Сімовича, Ю. К. Редька, І. Я. Франка, П. П. Чучки та інших науковців. Особові назви з цим суфіксом у документах другої половини XIV і першої половини XV ст. уживаються у формі називного відмінка множини і, додаючись до хресних імен, автоматично переносять назву родової спільності на її членів. У XVI–XVII ст. продуктивний новий тип особових назв у формі родового множини зі значенням родової приналежності [1, с. 16].

Патронімічній моделі із суфіксом -ят- (-чат-), яка в XVI–XVIII ст. зберігає продуктивність лише на південному заході української етнічної території, у XVII ст. відповідають патроніми з ускладненим суфіксом -ен(я) на Волині, Поділлі та Правобережній Наддніпрянщині [7, с. 611]. Дослідники наголошують, що в XIV–XVIII ст. антропонімна формула ім'я + патронім із суфіксом -ен(я) не відзначається такою регулярністю, щоб хоч у деяких українських регіонах могла утворити ядро антропонімічної системи [4, с. 184]. На думку Р. Й. Керсти, особові назви із суфіксом патронімічності -ен(я) в XVI ст. були поширені на території Західного Поділля, Галичини й Волині, а також трапляються в Сяноцькій землі та на Київщині. У XVII і XVIII ст. значну кількість назв на -ен(я) фіксують документи Волині [2, с. 22]. Тому науковець і піддає сумніву правильність твердження білоруських учених М. В. Бірила та М. Я. Гринבלата про те, що прізвища на -ен(я) відомі лише білоруській мові й невідомі іншим слов'янським [2, с. 23].

Мета пропонованої розвідки – проаналізувати в чоловічому антропоніміконі Житомирщини XVI–XVII ст. периферійну патронімічну модель із формантом -ен(я), звернувши увагу на її лексичну базу.

Досліджуваний матеріал свідчить про наявність патронімічної моделі з антропоформантом -ен(я) лише в ідентифікації представників нижчих соціальних верств (3% (120 прізвищевих назв), пор. суфікси -ович/-евич – 19, 6%; -енк(о) – 17,5%). Іменування з формантом -ен(я) за іменем чи прізвищем батька найчастіше фіксуємо в складі дволексемних формул. Саме вони характеризуються змінним порядком компонентів, коли на першому місці вживається патронім, а не ім'я: *Греш(ч)еня Гриц*, 1609 [ДМВН, с. 131]; *Науменя Ма(р)ти(н)*, 1609 [ДМВН, с. 130]; *Ј(с)тапеняти Ива(н)кови*, 1650 [ЖК 13, с. 455], що, очевидно, означає пряму назву по батькові. Крім того, у цьому типі формул у пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. засвідчено суфіксальні варіанти прізвищевих назв на -ен(я)/-евич, -ен(я)/-ич: *Иванца // Кордышеня*, 1618 [АЮЗР, 3, 1, с. 213–214] / *Ива(н)ца Ко(р)дышевича*, 1618 [ЖК 7, с. 923]; *Клима Лу(т)ченити*, 1586 [ЖК 1, с. 155 зв.] / *Клима Лу(т)чича*, 1586 [ЖК 1, с. 155 зв.]. Іноді прізвищеві назви з формантом -ен(я) є компонентами одно- та трилексемних іменувань: *Валченя*, 1618 [АЮЗР, 3, 1, с. 249]; *Дмитреня*, 1609 [ДМВН, с. 132]; «*Крушенято(м) брати*», 1650 [ЖК 13, с. 455] (Д. в.); *Яре(м)ка Јме(л)янови(ч) Коле(с)ниченя*, 1606 [ЖК 4, с. 373 зв.].

Твірною базою аналізованих прізвищевих назв виступають переважно антропоніми (християнські та слов'янські автохтонні імена), рідше апеллятивно-антропонімі й апеллятивні назви.

I. За структурою твірної основи прізвищеві назви (далі – ПН) із суфіксом -ен(я), похідні від чоловічих християнських імен, поділяємо на декілька груп:

А. ПН, утворені від повних християнських чоловічих імен: *Иванови Го(р)диеняти*, 1650 [ЖК 13, с. 454 зв.]; *Ма(р)ка Даниленяти*, 1606 [ЖК 4, с. 369 зв.]; *Грицкови Марченяти*, 1650 [АЮЗР, 3, 4, с. 487]; *И(л)кови Ма(т)фееняти*, 1650 [ЖК 13, с. 455]; *Данила Ку(з)меняти*, 1618 [ЖК 7, с. 727]; *Куриленя Е(в)ту(х)*, 1609 [ДМВН, с. 132]; *Карр Mokijenia*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 577]; *Науменя Ма(р)ти(н)*, 1609 [ДМВН, с. 130]; *Нитихореня А(н)дре(и)*, 1609 [ДМВН, с. 132]; *Pilip Owdeienia*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 467]; *Samuś Petrenia*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 577]; *Андрееви Пилипеняти*, 1650 [ЖК 13, с. 455]; *Fedor Sawostianenia*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 577]; *Яненя Стась*, 1618 [АЮЗР, 3, 1, с. 249].

Б. ПН, в основах яких лежать усічені християнські чоловічі імена: а) найчастіше варіанти з апокопою -ий: *Семенови Јлексеняти*, 1650 [ЖК 13, с. 600]; *Iwan Opanasenia*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 578]; *Ј(с)тапеняти Ива(н)кови*, 1650 [ЖК 13, с. 455]; *Я(ц)кови Па(р)хоменяти*, 1650 [ЖК 13, с. 454 зв.]; *Иванъ Тарасеня*, 1649 [Р, с. 195]; б) зрідка іменні варіанти з іншими скороченими частинами: *Iwan Klimenia*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 469]; у *Ивана Сидореняти*, 1590 [АЖГУ 1, с. 62] < *Сидоръ – Ісідоръ* [Лексикон, с. 12] (утрата ініціального ненаголошеного голосного залежала від місця наголосу в слові: чим далі наголос від початку слова, тим вірогідніший занепад початкового голосного й навпаки [3, с. 64]).

В. ПН, утворені від усічено-суфіксальних варіантів імен із формантами -ць/-ць, -сь/-сь: *Ко(н)дра(т) Куценя*, 1609 [ДМВН, с. 131] і *Куценя Андре(и)*, 1609 [ДМВН, с. 130], *Куценя Федоръ*, 1618 [АЮЗР, 3, 1, с. 248], пор. *Куца Бо(г)дане(н)ка*, 1606 [ЖК 4, с. 342 зв.] < *Микула* < *Микола* або, що менш імовірно, < *куций* 'короткий' [ЧучПЗУ, с. 319]; *Дениса Миценя*, 1635 [АЖГУ 1, с. 176], пор. *Ми(ц) Бере(з)ни(ц)ки(и)*, 1609 [ДМВН, с. 131]; *Проценя Курило*, 1618 [АЮЗР, 3, 1, с. 249], пор. *Проць*, 1618 [АЮЗР, 3, 1, с. 250] < *Прокопъ* або *Прохоръ* [ЧучПЗУ, с. 470]; *Гри(ц)ка Стасенити*, 1586 [ЖК 1, с. 127] / *Гри(ц)ка Стасени*, 1586 [ЖК 1, с. 155 зв.], пор. *Ста(с) Кова(л)ко(в)ски(и)*, 1606 [ЖК 4, с. 370]; на думку П. П. Чучки, «генетично ім'я *Стась* – це слов'янське суфіксальне утворення, яке постало на базі календарного імені грецького походження *Євстахій* (через стадію варіантів *Остан*, *Стax*). Функціонально ж зближення (чи навіть ототожнення) імені *Стась* із омонімічним йому іменем *Станислав* настало тільки з часом, головним мотивом їх розмежування послужила звукова подібність їхніх ініціальних частин» [5, с. 331].

Г. ПН, похідні від суфіксальних варіантів християнських чоловічих імен. У складі аналізованих ПН найчастіше вживаються імена із суфіксом -к(о), з-поміж яких виділяємо: 1) усічені іменні варіанти + -к(о): *Ива Пулинъченяти*, 1611 (вл. прим.: помилка, треба *Ивана*) [АЖГУ, с. 93], припускаємо, що ім'я *Пулинко* < від *Пулин (Полин) < Аполлінарій*; *Wasko Onisczenia*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 578], пор. *Јни(с)ка* Гоньчара, 1643 [ЖК 10, с. 374 зв.]; *Iakow Rapczenia*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 468], пор. *Па(н)ка*, 1650 [ЖК 13, с. 328 зв.] (Зн. в.), у «Словнику українських імен» прізвища з початковим *Паньк-* < від *Пантелеймон, Панкратій, Панас, Павло* [Трійняк, с. 286]; *Jachim Chwedczenia*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 578], пор. *Хве(д)ко* Тимошеви(ч), 1606 [ЖК 4, с. 316]; 2) усічено-суфіксальні варіанти імен + -к(о): *Греш(ч)еня* Гриц, 1609 [ДМВН, с. 131], пор. *Гри(ш)ка* Ткача, 1585 [ЖК 1, с. 121] і *Грегоре(я) Счениевсько(го)*, 1643 [ЖК 10, с. 11]; *Ивана Ерещени*, 1585 [ЖК 1, с. 116 зв.] < *Ересько* (у «Реєстрі...» це ім'я трапляється один раз [Осташ, с. 514], пор. *Ореско* < *Орест* [Трійняк, с. 273] або < *Єрестей* < *Єрофій* [Трійняк, с. 134]; *Ивашка Дащени*, 1586 [ЖК 1, с. 193 зв.] і Федорови *Дащченяти*, 1650 [ЖК 13, с. 454 зв.] < *Даско* або *Дашко*, пор. *Даску* Кап'яленьку, 1650 [ЖК 13, с. 383], *Дашка* Волошина, 1587 [ЖК 1, с. 255] (у досліджуваних пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. *Даско* трапляється два рази, *Дашко* – вісім); *Ива(н)кови Ющени*, 1650 [ЖК 13, с. 455] і *Јме(л)ка Ю(ш)чени*, 1586 [ЖК 1, с. 126 зв.], пор. *Ю(с)ка Аньдросенька*, 1643 [ЖК 10, с. 59] – *Јосифъ* [Лексикон, с. 213]; 3) суфіксальні варіанти імен + -к(о): *Калюшеня* Ко(с)тю(к), 1609 [ДМВН, с. 131], *Калющеня* А(н)дре(и), 1609 [ДМВН, с. 131], імовірно, *Калюшко* < *Калюш* < *Каллиникъ* [Керста, с. 116]; Ко(р)ни(и) *Панющеня*, 1609 [ДМВН, с. 132], *Я(ц)ко Панющеня*, 1609 [ДМВН, с. 132] < *Панюшко* < *Пантелеймон*, пор. прізвища *Панюшик, Панюшкевич, Панющик* [Трійняк, с. 286].

У пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. задокументовано й ПН, твірною базою яких слугують іменні деривати з іншими суфіксами: *Ива(н) Ле(н)ценя*, 1609 [ДМВН, с. 132], «в ареалі південно-західного наріччя української мови ім'я *Лен*, як і його дериват *Ленчик*, іноді пов'язують з іменем *Олексій* чи *Олекса*. У Галичині та на Закарпатті співзвучне цьому імені прізвище *Лен* пов'язують із діалектною назвою волокнистої рослини *лен* 'льон', а стосовно давньоукраїнської мови його ставлять навіть у зв'язок із повним іменем *Павлен*» [5, с. 217], пор. в І. І. Трійняка: *Ленець* < *Лен* < *Леон, Леонтій* [Трійняк, с. 192–193]; у Тymoша *Петъровъченяти*, 1647 [ЖК 12, с. 55 зв.], П. П. Чучка в закарпатському чоловічому іменнику серед непродуктивних згрубіло-зневажливих суфіксів виділяє формант -овк(а): *Гринц'овка, Йанковка, Митр'овка* [6, с. 97], у словнику І. І. Трійняка зафіксовано прізвища *Петровка, Петровчан, Петровченко* [Трійняк, с. 294]; *Грыцька Петрыченяти*, 1618 [ЖК 7, с. 727], пор. *Петрика* Цара, 1606 [ЖК 4, с. 250]; *Иванъ Томашеня*, 1650 [ЖК 13, с. 297 зв.], пор. *Томаша* Яси(н)ского, 1647 [ЖК 12, с. 80 зв.] < *Фома* [Керста, с. 130]; *Borys Tereszenia*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 469], пор. атаман *Тере(х)*, 1587 [ЖК 1, с. 300], *Тереш* [Осташ, с. 516] < *Терентий* [Керста, с. 127]; *Се(н)ка Тимошенити*, 1586 [ЖК 1, с. 126], *Wasil Wasyl Tumoszenia*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 576], пор. *Тymoша* Грыпе(н)ка, 1643 [ЖК 10, с. 140]; *Semen Jaroszenia*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 469], пор. *Ярошу* Глядови, 1650 [ЖК 13, с. 381 зв.] – це давньослов'янське ім'я, співвідносне з календарними іменами *Ярема, Ярофій* [ЧучПЗУ, с. 646].

Деякі прізвищеві назви можуть бути мотивовані чоловічими християнськими іменами із суфіксами -к(а) і -к(о): *Фе(с)ка Захаръченяти*, 1647 [ЖК 12, с. 62], пор. *Захаръки* Плужьника, 1647 [ЖК 12, с. 62] і *Бо(н)дара Заха(р)ка*, 1611 [АЖГУ, с. 149]; *Lewko Sawczenia*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 468], пор. *Савъки* Коваля, 1643 [ЖК 10, с. 263] і *Савко* прихожій, 1552 [АЮЗР, 7, 2, с. 183].

II. Незначна група ПН походить від слов'янських відкомполитних власних особових імен: *Ива(н)кови Бо(р)ченяти*, 1650 [ЖК 13, с. 454 зв.] < *Борко* (іменний дериват із формантом -ко) < від двохосновного чоловічого імені, яке починалося на *Бор-* (*Боривой, Бориславъ*) або закінчувалося на -*боръ* (*Гостиборъ, Хотиборъ*) [ЧучСОІУ, с. 76]; *Ива(н) Ра(н)ченя*, 1606 [ЖК 4, с. 373 зв.] < *Ранко* (дериват із суфіксом -ко) < від двохосновного імені *Ранимир*, пор. *Ранець* [ЧучСОІУ, с. 301]; *ј(т) Куца Ста(н)ченя(ти)*, 1606 [ЖК 4, с. 351], пор. *Ста(н)ка* Пу(д)чича,

1606 [ЖК 4, с. 248 зв.], це ім'я утворене за допомогою форманта -ко від двохосновного імені *Станислав* або *Станимир* [ЧучСОІУ, с. 329].

Низка досліджуваних ПН мотивована іменами, які можна пояснити і як відкомполітивні похідні, і як деривати від християнських імен: Яроша *Бла(ж)ченити*, 1586 [ЖК 1, с. 124] / Яроша *Блажени*, 1586 [ЖК 1, с. 143 зв.] < *Блажско* < *Блаж* < від праслов'янських двохосновних імен *Благомилъ* чи *Блажиславъ* (чи імені *Благота*); або < від календарного імені *Власій*, *Улас*, *Влас* [ЧучСОІУ, с. 58]; Ко(с)тю(к) *Витеня*, 1609 [ДМВН, с. 131] < *Вит* – а) усічення двохосновного імені моделі *Витомиръ*, *Витомисль*, *Витославъ* або моделі *Гостовитъ*, *Добровитъ*; б) календарне ім'я латинського походження *Vitus* < *vitus* 'жвавий, веселий' [ЧучСОІУ, с. 99].

III. Кількісно більша, ніж попередня, група ПН, лексичною базою яких є імена відапелятивного походження чи пізніші індивідуальні прізвиська: Гри(ц)ко *Гляденя*, 1609 [ДМВН, с. 131], пор. *гляд* 'погляд' [ЕСУМ, 1, с. 532]; Грине(ц) *Голеньчени*, 1586 [ЖК 1, с. 160 зв.], пор. *голенка* '(частина ноги) гомілка' [Сл.УМ, 6, с. 248]; «Луцикъ, Гаврило *Горє(и)ченята*», 1618 [ЖК 7, с. 683], пор. *горейка* 'невелика в'язка льону' [ЕСУМ, 1, с. 565]; Іванови *Гуленяти*, 1650 [ЖК 13, с. 454 зв.], пор. *гулий* 'безногий, безрукий', *гулій* 'людина з відмороженими пальцями на ногах' [ЕСУМ, 1, с. 616]; Василові *Гученяти* і савулови, 1650 [АЮЗР, 3, 4, с. 486], *Гученяти*, намененому Іванови, 1650 [ЖК 13, с. 454 зв.], ім'я *Гуч* < *Гукъ* < від апелятива *гук*, проте встановити, яку саме семантику лексеми *гук* узято за основу цього імені, важко, оскільки в різних говорах української мови апелятив *гук* уживається в кількох віддалених значеннях [ЧучСОІУ, с. 142–143]; Іанко *Ѕданеня*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 577]; Трохим *Ѕтобрзусеня*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 469]; Ко(н)дра(т) *Костриченя*, 1605 [ЖК 4, с. 232 зв.], пор. *костриця* 'тверді залишки льону після тіпання та чухання' [ЕСУМ, 3, с. 54]; Бориса *Ко(т)ченити*, 1586 [ЖК 1, с. 127]; Костюка *Крученити*, 1586 [ЖК 1, с. 127]; Ма(т)фе(и) *Ма(м)ченя*, 1605 [ЖК 4, с. 232 зв.]; Нико(н) *Мо(р)деня*, 1606 [ЖК 4, с. 315 зв.]; Нрыско *Мороженя*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 469] / Нрыско *Мороженя*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 578]; Андрея *Пироженя*, 1618 [АЮЗР, 3, 1, с. 214]; Јме(л)ку *Раденяти*, 1650 [ЖК 13, с. 386], твірною основою особового імені *Рад*, вважає П. П. Чучка, послужив короткий відповідник слов'янського членного прикметника *радий* 'радий, веселий, жвавий', як наприклад, в іменах *Радославъ* чи *Милорадъ* [ЧучСОІУ, с. 293]; Шарко *Рыбченя*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 467]; бу(р)мистру А(н)друху *Скрипъченяти*, 1650 [ЖК 13, с. 386]; Кли(м) *Чо(р)нушеня*, 1609 [ДМВН, с. 130], пор. *Чорнуха* – «оказіональне українське утворення з формантом -уха від прикметника *чорний*, імовірно, за кольоровою ознакою» [ЧучСОІУ, с. 362].

IV. Зрідка в основі ПН із патронімічним суфіксом -еня лежать апелятиви, які вказують на професію, рід заняття чи етнічну приналежність особи: Федор *Бердніченя*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 578]; Гришка *Бондареняти*, 1618 [АЮЗР, 3, 1, с. 246]; І(л)кови *Ви(н)ниченяти*, Хве(с)кови *До(х)тереняти*, Федорови *Коваленяти*, 1650 [ЖК 13, с. 454 зв.]; Трохим *Колесніченя*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 577]; Paweł *Kotlarczenia*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 467]; Іван *Czeredniczenia*, 1651 [АЮЗР, 7, 1, с. 469]; Piliр *Hreczenia*, 1651 [АЮЗР, 6, 1, с. 577].

Отже, аналіз прізвищевих назв із патронімічним суфіксом -ен(я), які зазвичай виступають компонентами дволексемних антропонімічних формул у пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст., дозволяє зробити такі висновки: 1) така патронімічна модель у досліджуваному антропоніміконі соціально маркована, оскільки ідентифікує лише представників нижчих верств населення (3% від усіх іменувань простолюдинів); 2) найчастіше її твірною основою виступають чоловічі християнські імена (повні та суфіксальні деривати з формантом -к(о)); 3) зрідка лексичною базою слугують імена відапелятивного походження чи пізніші індивідуальні прізвиська; 4) найменш кількісно представлені прізвищеві назви із суфіксом -ен(я), похідні від апелятивів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.

2. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування: монографія / Р. Й. Керста. – К.: Наукова думка, 1984. – 152 с.
3. Никонов В. А. Русская адаптация иноязычных личных имен / В. А. Никонов // Ономастика. – М.: Наука, 1969. – С. 54–75.
4. Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах: монографія / С. М. Пахомова. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 344 с.
5. Чучка П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник / Павло Чучка. – Ужгород: Ліра, 2011. – 432 с.
6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: монографія / П. П. Чучка. – Ужгород, 2008. – 672 с.
7. Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ / П. П. Чучка // Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 592–620.

СКОРОЧЕННЯ

- АЖГУ 1 – Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік, 1635 рік / Підгот. до вид. В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2004. – 251 с.
- АЖГУ – Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. / Підгот. до вид. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2002. – 392 с.
- АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов. – К., 1859–1914. – Ч. 1–8.
- ДМВН – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.: зб. акт. док. / Підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Русанівський та ін. – К.: Наукова думка, 1981. – 316 с.
- ЖК 1 – Актова книга Житомирського гродського суду (1582–1588 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 1. – 367 с.
- ЖК 4 – Актова книга Житомирського гродського суду (1605–1606 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 4. – 448 с.
- ЖК 7 – Актова книга Житомирського гродського суду (1617–1618 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 7. – 1451 с.
- ЖК 10 – Актова книга Житомирського гродського суду (1643 р.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 10. – 400 с.
- ЖК 12 – Актова книга Житомирського гродського суду (1647–1648 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 12. – 115 с.
- ЖК 13 – Актова книга Житомирського гродського суду (1649–1650 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 13. – 675 с.
- Р – Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підгот. до друку: О. В. Тодійчук (голов. упоряд.), В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода. – К., 1995. – 592 с.
- Сл.УМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1994–2010. – Вип. 1–15.
- Лексикон – «Лексіконь славенороскїй и именъ тлькованіє» Памва Беринди / Підгот. до вид. В. В. Німчук. – К.: Вид-во АН Української РСР, 1961. – XL + 272 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / За ред. О. С. Мельничука: В 7-ми т. – К., 1982–2012. – Т. 1–6.
- ЧучПЗУ – Чучка П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / Павло Чучка. – Львів, 2005. – XLVIII + 704 с.
- ЧучСОІУ – Чучка П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник / Павло Чучка. – Ужгород: Ліра, 2011. – 432 с.
- Керста – Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування: монографія / Р. Й. Керста. – К.: Наукова думка, 1984. – 152 с.
- Трійняк – Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К.: «Довіра», 2005. – 509 с.
- Осташ – Осташ Р. І. Индекс власних особових імен / Р. І. Осташ, Н. Л. Осташ // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підгот. до друку: О. В. Тодійчук (голов. упоряд.), В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 513–516.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2017 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Аркушин Григорій – доктор філологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Афадєєва Яна – аспірант Хмельницького національного університету

Баньої Вероніка – кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Бачинська Галина – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Бербер Наталя – кандидат філологічних наук, викладач Одеського національного медичного університету

Бияк Наталія – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Біла Євгенія – викладач Одеського національного економічного університету

Босва Евеліна – кандидат філологічних наук, доцент Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Буда Володимир – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Варбанець Тетяна – аспірант Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Васильєва Ольга – здобувач Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Вегеш Анастасія – кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Венжинович Наталія – кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вербич Святослав – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту української мови НАН України

Вербовецька Оксана – кандидат філологічних наук, викладач Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Вирста Наталія – кандидат філологічних наук, викладач Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Вільчинська Тетяна – доктор філологічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Воляннюк Інна – кандидат філологічних наук, доцент Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

Врублевська Тетяна – здобувач Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Гаврилюк Ірина – аспірант Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Гапон Леся – аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Григоруk Наталія – аспірант Хмельницького національного університету

Грещук Василь – доктор філологічних наук, професор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Грещук Валентина – кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Дика Любов – кандидат філологічних наук, доцент Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»

Драган Юлія – аспірант Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара

Єфименко Ірина – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту української мови НАН України

Зимовець Галина – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН

Ільченко Ірина – кандидат філологічних наук, доцент Запорізького національного університету

Карпенко Максим – старший викладач Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Карпенко Олена – доктор філологічних наук, професор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Карпенко Ольга – доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України

Ковтюх Світлана – кандидат філологічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Козловська Дар'я – аспірант Донецького національного університету імені Василя Стуса

Колесник Наталія – кандидат філологічних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Котович Віра – кандидат філологічних наук, доцент, докторант Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Кравченко Людмила – кандидат філологічних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Крупеньова Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Купчинська Зоряна – доктор філологічних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

Курило Тетяна – магістрантка Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Лавер Оксана – кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Лісняк Стефанія – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Лукаш Галина – доктор філологічних наук, професор Донецького національного університету імені Василя Стуса

Лучик Василь – доктор філологічних наук, професор Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

Михальчук Оксана – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

Нестерчук Оксана – старший викладач Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Німчук Василь – член-кореспондент НАНУ, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України, голова Української ономастичної комісії

Обручар Анжеліка – здобувач ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Осінчук Юрій – кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Осташ Любов – кандидат філологічних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

Павликівська Наталія – доктор філологічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Панчук Галина – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Полянчико Олеся – аспірант Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Процик Ірина – кандидат філологічних наук, доцент, докторант Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Проць Оксана – кандидат філологічних наук, викладач Технічного коледжу ТНТУ імені І. Пулюя

Редьква Ярослав – кандидат філологічних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Романюк Юлія – студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рульова Наталія – кандидат філологічних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Свистун Ніна – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Серебрякова Валерія – кандидат філологічних наук, викладач Одеського національного морського університету

Сидоренко Олена – кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Сколоздра-Шепітко Олеся – кандидат філологічних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

Сокіл-Клепар Наталія – кандидат філологічних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

Тишковиць Марія – кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»

Торчинська Наталія – кандидат філологічних наук, доцент Хмельницького національного університету

Торчинський Михайло – доктор філологічних наук, професор Хмельницького національного університету

Федурко Марія – доктор філологічних наук, професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Форманова Світлана – доктор філологічних наук, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Хвищук Олександр – аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Царалунга Інна – кандидат філологічних наук, доцент Хмельницького національного університету

Цілина Марина – кандидат філологічних наук, доцент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Шотова-Ніколенко Ганна – кандидат філологічних наук, доцент Одеського державного екологічного університету

Шульгач Віктор – доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України

Шульська Наталія – кандидат філологічних наук, доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Ющишина Оксана – старший викладач Хмельницького національного університету

Янчишин Анатолій – аспірант Хмельницького національного університету

Яцків Роксолана – аспірант кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ящук Леся – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка

Наукове видання

Наукові записки
Тернопільського національного
педагогічного університету.
Серія: Мовознавство

Друкується українською мовою
Свідоцтво про реєстрацію КВ № 15880-4352Р
від 26.10.2009 р.

Підписано до друку 30.08.2017 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times.
Папір друкарський.
Ум. друк.арк. 43,48 Облік.-видав арк. 35,03.
Тираж 300 примірників.

Видавець і виготовлювач
Видавничий відділ Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2
Свідоцтво про реєстрацію КВ № 15881-4353 від 26.10.2009 р.